ناسنامەی حزبە کوردستانیەکان

ڕەوتیان - ئایدیۆلۆژیان - هەڵسەنگاندنیان

ابو علی الکردی

مسعود عبدالخالق

ناسنامەی

حزبە کوردستانیەکان

ڕەوتیان - ئایدیۆلۆژیان - هەڵسەنگاندنیان

ناسنامەی

ناو: ناسنامەی حزبە کوردستانیەکان

بابەت: توێژینەوە

نووسەر: مسعود عبدالخالق

پێداچوونەوە: کۆمەڵێک رۆشنبیر

چاپخانە: هێڤی

چاپ: یەکەم/ 2012

تیراژ: (2000) دانە

بەرهەم: ١٣٤

کتێبخانەی
حاجی قادری کۆیی
دیزاین - چاپکردن - بڵاوکردنەوە
٠٦٦ ٢٢٢٣٨٦٨
٠٦٦ ٢٦٤٨٩٠٧
کوردستان

ماڵی چاپ پارێزراوە

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی (١٩٤)ی ساڵی (٢٠١٠)ی پێدراوە.

07504671394
07501181919
07504885903
hawler.chap@gmail.com

ناسنامەی
حزبە کوردستانیەکان
ڕەوتیان - ئایدیۆلۆژیان – هەڵسەنگاندنیان

مسعود عبدالخالق

هەولێر/٢٠٠٩

دەروازەکان

لە دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ کۆمەڵێك نووسین لـەبارەی مێـژووی نـوێی شـۆڕش و حزبـە کوردستانیەکان لەسەر شێوەی (بیرەوەری و ئەزموونەکانی کەسێتی) بڵاوکراوە، هەرچـەندە کەلێنێکی پڕکردۆتەوە، بەڵام بۆ ئەوەی ببێتـە سەرچـاوەیەکی مێـژووی وئـەکادیمی، ئـەوا بەلایەن کەمەوە سێ کەم و کوڕی لەزۆربەیان بە دی دەکرێ:

١- نووسینەکان زیاتر بریتییە لەو ڕووداوانەی کە نووسەر خۆی تیای بووە، واتە تەنها بەشێکە لە ڕووداوە مێژووییەکان نەك گشتی.

٢- بەزۆری بە لای ئە و ڕووداوانەچوینە کە زیاتر لە خزمەت ئەو لایە بـێ کـە خـۆی واتیایەتی.

٣- خۆ ئەگەر بەشێکی تریش لەو نووسینانە هەوڵیان دابێ هەمەلایـەن و زانسـتیانە بنووسنەوە، ئەوا لە سەردەمێکی باری دەروونی وا نووسرایتەوە کە کوردستان مەست ببوو بە دووبەرەکی و براکوژی و دەمارگیری حزبایەتی، تا ئەو ڕادەیـە خـەریك بـوو حزبایـەتی ببێتە عەشیرەتگەری و ڕێسای کۆنی کۆمەڵگەی بیابانی (انصرأخاك- الحزبی- ظالماأومظلوما) پەیڕەو بکرێ، ئیتر چی بکرایە لەلایەن حزبەکەی ڕاست و دروست بوو، لای بەرامبـەرییش هەر چەوت، پێوانەکان وەرگەرا بوو حزبایەتیەکە ببووە ئامانج و کوردسـتان و نیشـتمان و دادگەریش ئامرازی ئەو ئامانجـە..، لەگـەڵ دەیـان دیـاردەی دزێـوی ترسـناك تـر، بۆیـە نووسینەوەی مێژووی حزبە کوردستانیەکان و هەڵسەنگاندنیان لەژێر دۆخێکـی سیاسـی و دەروونی وا بابەتی و زانستی نابێ، هەم لەلایەن نووسەر هەم لەلایەن خوێنـەر، بۆیـە ئـەو نووسینەمان دواخست بۆ ڕۆژگارێکی وەك ئێستا کە تاڕادەیەك لێی ڕەت بووینە، دەتـوانین ئێسـتا بـە دادگەرانـەو زانسـتیانە ئەومیـژووە بنووسـینەوە، لێکـی بدەینـەوە، هـەڵی سەنگێنین،.. دوور لە کاروکاردانەوەو لایەنگیری و چەواشەیی، تا نەوەی نـوێ بەڕاسـتی و ساغی لە مێژووەکەیان بگەن و چەواشەکاری ئەوەندە لێیـان کاریگـەر نـەبێ، چـونکە ئـەو نەوەیە تەواو بە ئاگا نیە لە شۆڕشی نوێ و ڕەوتی حزبە کوردستانیەکان، بۆ ئـەوەش ڕێـز لە خەبات گێڕ بگرێ و نەفرەتیش لە بەرژەوەندی پەرست و نیشتمان فرۆشان بکا.

لەو توێژینەوەیە هـەرگرنگی بـە ڕووداوەکـان نـادەین تیشـك دەخەینـە سـەر لایـەنی ئایـدیۆلۆژی وڕێبـازی فکـری وفلسـفی.. بـۆ ئـەوەی هەرلایـە ناسـنامەی حزبـی خـۆی لەمەدرەسەکانی عەولەمە بەسانایی بدۆزیتەوە، هەڵبەتە نووسینەوەی مێژووی هەلوێست وڕووداوەکان کـارێکی زانسـتی پەتیـە، کـەمتر گرفتـدارە، هـیچ کـەس و لایـەنێك نیـە مێژوویەکی بێ نێگەتیڤی هـەبێ، حزبـی بـوێر خـۆی هەڵدەسـتێ بـە نووسـینەوەی ئـەو نێگەتیڤانە بەتایبەتی لە ڕاپۆرتی سیاسی کۆنگرەکان، بەداخـەوە کـەمتر ئـەو بوێریـە لـە حزبـە کوردسـتانیەکان بینـراوە، ئـەو بەشـەی زیـاتر دەمەتـەقێ و گرفـت هەڵـدەگرێ (هەڵسەنگاندنەکانە) واتە لێکدانەوەی پاڵنەرو دیـوی شـاردراوەی ڕووداوەکانـە، ئـەوەیان دەکەوێتە ئەستۆی ریبازی سیاسی و ئایدیۆلۆژیا، هەرکەسیك، هـەر لایـەنێك بـۆی هەیـە دید و تەرازووەکی جیای هەبێ، لێرەدا هەوڵ دەدەین دەرگا داخراوەکانی هەردوو بەش والا بکەینەوە کە خزمەت بە میللەت و خـودی ئـەو لایەنانـەش بـێ و هـەم دروسـتکردنەوەو داڕشتنەوەی کەسێتی تاکی کورد بێ کە چەواشەکاری دایڕزاندووە.

هەموو لایەکیش هەمیشە قایل نیە بەو جۆرە دەستکاریەش، پێی وایە دەبـێ هـەموو کـەس بـە تـەرازوو و چـاویلکەی ئـەو دنیـا و کوردسـتان ببینـێ، ئـەوە یـان ترۆکـی دیکتاتۆریەتە، هەرچی واشی بۆ بنووسێ ئەوا قەڵەمێکی دووڕوو و بەرژەوەندی پەرستە لە ریزی (وەعازول سەلاتین)ە، جێگەی متمانە نابێ لەلایەن میللەت و ڕەوشـەنبیران و هـەتا لەلای خۆشیان، دەبتە هاندەرێکی نێگەتیڤ و لە کۆتایـدا دەردەکـەوێ دوژمنـی هـەموو لایەکە، هەڵبەتە لەو نووسینە هەوڵ دەدەین دۆستی هەموو لایەك بین لە سنوری مومکین.

ئـەوەی زۆر گرفتـە، (شـەفافیەت) نـەبووەو بەڵگەنامـەی بێلایـەن نیـە لـەبارەی ڕووداوەکانی کوردستان، بڕیاری ئەو ڕووداوانەش لە پەنا شاخێك دروسـت کـراوە یـان لـە پشت دەرگایەکی داخراو، با ئەو گومانەش نەبەین بۆ لای دوژمنانی داگیرکەر، هەرچـەندە پاکانەشیان بۆ نـاکرێ. لەهـەمووی ئـالوز تـر ئەوەیـە راسـتی ڕووداوەکـان جاڕنـەدراوە، بینیومانە لە چەند سەعاتێك دا ڕووداوێك واگۆڕدراوە تا ڕادەی پێچەوانە، جا لەنێوان ئەو ڕاکێش و داکێشەی لایەنە ناکۆکەکانی کوردسـتان ئـەرکێکی قورسـە بتـوانین ڕاسـتەقینە بدۆزینەوەو هەموو لایەکیش پێی قایل بن، جا ئەوە هـەر لـەنێوان حزبـە کوردسـتانیەکان نەبووە، داگیرکەرانیش ئەرشیڤێکی چەواشەی بۆ ڕووداوەکان هەردەم ئامادە بووەو دەبێ.

ئەو حزبە کوردستانیانەو سەرکردەکانیان خاوەنی خەباتی شاخ و تەنگانەکانن، جێگەی ڕێزن، بەڵام هەڵسەنگاندن مانای تەنها پۆزەتیڤانە نیە، بۆیە دەرخستنی ڕەخنە و کەم و کوڕیەکانیان مانای سفرکردنی مێژوویان نیە، مانای تۆژینەوەیەکی زانستیە و بەس، دەوڵەمەندکردنی ئەزموون و کەلتووری سیاسی میللەتەکەمانە.

کەواتە ئەو بابەتە گەلێ دوورودرێژ دەبێ، بەڵام هەوڵمان داوە زۆرترین مانا لە کەمترین پانتایی و ووشە کۆکەینەوە، بۆیە زۆر خەست و تێک ئاڵاو دەبێ، تکا وایە خوێنەر بەوردی و لەسەرخۆیی بیخوێنێتەوە.

تیبینی: ئەو توێژینەوەیە لە ٢٠٠٧ تەواو کراوە ،لەدواییدا پیداچوونەوەیەکی خێرایی بۆ کراوە ، بۆیە ئەو گۆڕانکاریانەی لەدوای ئەو بەروارانە لە خودی حزبە کوردستانیەکان هاتونە دی تا چاپ کردنی لە ٢٠١٢ لیرەدا هەقی خۆی پێ نەدراوە.

سروشتی بابەتەکە کورتەباسێکی زۆر بەخێرایی:

١- دروستبوونی هەریەکە لە حزبە کوردستانیەکانە.

٢- ڕەوتی گەشەکردن و قۆناغەکانیان، تا سەرهەڵدانی معارەزەی کوردستانی کە خۆی لە لیستی گۆڕان دەدا قۆناغێکی نوێیە لە دەرفەتێکی تر هەلوەستەی لەسەر دەکەین.

٣- سەرکردەو کەسایەتیە بەکارەکانیان.

٤- ناسنامەی هەر حزبێك لە مدرسەکانی فکری و سیاسی جیهانی.

٥- ئەو گۆڕانکاریە فکریانەی بەسەر ئەو ناسنامەیەدا هاتووە.

٦- خاڵە لاواز و بەهێزی هەر حزبێك لە سەرتاسەری ڕەوتیاندا.

٧- ئەو گیروگرفتانەی ئێستایان لە هەورازی عەولەمەدا.

٨- نەخشەی سیاسی داهاتووی کوردستان.

لەبەرکورتیەکەی واچاکە بەسەرنج بخوێندرێتەوە

مانای حزبە کوردستانیەکان:

مەبەست لێیان ئەو حزبانەی لەدوای ١٩٧٥ دروست بوون لە کوردستان، سنووری چالاکیان تەنها کوردستانە، کۆتایی ناوەکەشی بە کوردستان هاتووە، ئەو زاراوەیەی (حزبە کوردستانیەکان) لەدوای بەرپاکردنی بەرەی کوردستانی لە ١٩٨٨/٥/٧ سەری هەڵدا، لەدوای ڕاپەڕینیش پەرەی سەند بۆ ئەو مانایەی ئێستای، بەپێی ئەو پێناسە (بەرەی تورکمانی)ی ئیستا و(ح ش ع) و(یەکگرتوو)ی جاران و هەندێ حزبی تر کە بارەگای سەرەکیشیان لە کوردستانە بە حزبی کوردستانی ناژمێررێن، بۆیە باسیشمان نەکردوون، تا یەکگرتوو و حزبی شیوعی لەدوای ڕاپەڕین بەڕاشکاوی بوونە کوردستانی ئینجا لەو مێژووەوە لە چوارچێوەی حزبە کوردستانیەکانن.

بەشی یەکەم

سەرەتایەکی مێژوویی بەرەو حزب

١- ١ مێژووی کۆمەڵ بەخێرایی:

سەرەتای مێژوو لەلایەن زانستەوە لێڵە، هەرچەندە مادیەکان (هیرۆدتس ٤٨٤- ٤٢٥ پ.ز) بە (باوکی مێژوو) دەناسن و زانیاریەکانی سەرەتایی تەنها لەوانە وەردەگرن، واشی بۆچووینە کە مێژووی کۆمەڵ لـە ئەلقـەی وەرچـەرخانی مـەیموون بـۆ ئـادەمیزاد دەست پێدەکا[1]، ئێستا ئەو بۆچوونە لاواز و دەستکورت بووە لەڕووی زانستی.

هەرچی مدرسەی ئاینیشە، ح.ئادەم بە سەرەتای مێژوو دەناسێ، بە پێی (بدایە والنهایە- ابن الکپیر) ح ئادەم ڕۆژی جومعە دروست کراوە[2]، یەکەم جار لە شاری غوکلاندی هند[3] نەوەکانی بەسەر زەوی دا بڵاوبوونەوە، هەندیك مێژووی دابەزینی بۆ ٣٥- ٤٠ سەدە پ.ز. دەگێڕنەوە، یوشر ولایتفوت دەڵێن ژیان لە ٤٠٠٤پ.ز دەستی پێکردووە،ووردتر لە ١٣/نوکتوبەری/٤٠٠٤پ.ز سەعات ٩ی بەیانی[4] دەستی پێکرد!!، هەرچی (ئاشۆس)ە

---

[1] بڕوانە :انجلز-دیالکتیك الطبیعة —دور العمل فی تحول القـرد الی انسـان ص١٩٤-٢٠٨، هـەروەها تشارلز داروین - اصل الأنواع ،هەروەها سلامة موسی–طریق الطویل نحو الإنسان.

[2] لە احمد بن حنبل دەگێڕیتەوە : گوایە ڕۆژی شەمە خۆڵوخاك دروست کراوە، یەك شەمە شاخ وکێـو، دووشەمە دارو درەخت، سێ شەمە خراپە کاری، چارشەمە ئاگروڕووناکی، پێنج شـەمە گیـان لەبـەر، ڕۆژی هەینی لە نێوان عەسرتا عیشا ح ئادەم دروست کراوە .

[3] بڕوانـە (معجـم دیانـات وأسـاطیر العلمیـة...، ج٣ ص١٥٠)دەڵی: لـە بنـاری شـاخی هیمالایـەی هەرەبەرزی جهان دابەزیتە سەرزەوی.بەلام هنری فورستر دەڵی لە غوکلاندی هند .

[4] بڕوانە : داروین- اصل الانواع ص٣٥

دەڵێ لە نێوان ڕۆژی هەینی دابەزینی ح ئادەم وهەینی تۆفانی ح نوح ٢٢٠٠ سال و٢٦ سال و ٢٣ ڕۆژ و٤ سەعاتە[١] !،لەو نێوانە چەند نەوەیەکی تەمەن درێژ بەسەر زەوی پەرش وبلاو بوون ، تەورات بەووردتر مێژوی تۆفانەکەدەگێڕیتەوە بۆ ١٧/ ٢/٦٠٠ی تەمەنی(ح نوح)[٢] ،د احمد سوسە دەڵێ بە پێی تەورات لە٣٠٠٠پ- ز لە تەمەنی ٦٠٠سالەی ح نوح تۆفانەکە ڕوویدا [٣]،بەڵام خۆم بە ووردیم لەتەورات کۆلیەوە دەرکەوت ئەو قەبلاندنەی (د.احمد سوسە) هەلەیە،ڕاستیەکەی بە پێی تەورات کە لە(سفر التكوين اصحاح ٥)باسی دەکا لە قەبلاندنەکەی(ئاشۆس) نزیك بوو لەگەل کەمێك جیاوازی ،دەرکەوت ئەو ماوەیە بریتیە لە:٢٢٥١سال و٢مانگ و١٧ ڕۆژ[٤]، بەڵام وا پێدەچی زۆر زیاتر بێ ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینەقورئان و تەورات دەردەکەوێ تەمەنی نەوەکان گەلێ دوورو درێژ بووە[٥] ، دوای لە تەمەنی٦٠١ لە جودی گیر بۆوە*، جارێکی تر لەو کوردستانە لە

---

[١] بروانە: لقطة العجلان مما تمس إلى معرفته حاجة الإنسان - الملك محمد صديق حسن خان

[٢]ـ بروانە: تەورات ـ سفر التكوين (اصحاح٦-٩).

[٣] تاريخ حضارة وادى الرافدين ص٢٠٢ .

[٤] ئەوەی بیەوێ ئەو حیسابە بکا ئەوەی خوارەوە دەقی تەمەنەکانە کە لە تەورات هاتوە لە (اصحاح ٥ سفر التكوين):

1هذا كتاب مواليد ادم.يوم خلق الله الانسان على شبه الله عمله 2 ذكرا وانثى خلقه وباركه ودعا اسمه ادم يوم خلق 3 .وعاش ادم مئة وثلاثين سنة وولد ولدا على شبهه كصورته ودعا اسمه شيثا 4.وكانت ايام ادم بعدما ولد شيثا ثماني مئة سنة وولد بنين وبنات 5 .فكانت كل ايام ادم التي عاشها تسع مئة وثلاثين سنة ومات 6 وعاش شيث مئة وخمس سنين وولد انوش 7 .وعاش شيث بعدما ولد انوش ثماني مئة وسبع سنين وولد بنين وبنات 8 . فكانت كل ايام شيث تسع مئة واثنتي عشرة سنة ومات 9 وعاش انوش تسعين سنة وولد قينان 10 .وعاش انوش بعدما ولد قينان ثماني مئة وخمس عشرة سنة وولد بنين وبنات 11 .فكانت كل ايام انوش تسع مئة وخمس سنين ومات 12 وعاش قينان سبعين سنة وولد مهللئيل 13 .وعاش قينان بعدما ولد مهللئيل ثماني مئة واربعين سنة وولد بنين وبنات 14 .فكانت كل ايام قينان تسع مئة وعشر سنين ومات 15 وعاش مهللئيل خمسا وستين سنة وولد يارد 16 .وعاش مهللئيل بعدما ولد يارد ثماني مئة وثلاثين سنة وولد بنين وبنات 17 .فكانت كل ايام مهللئيل ثماني مئة وخمسا وتسعين سنة ومات 18 وعاش يارد مئة واثنتين وستين سنة وولد اخنوخ 19 .وعاش يارد بعدما ولد اخنوخ ثماني مئة سنة وولد بنين وبنات 20 .فكانت كل ايام يارد تسع مئة واثنتين وستين سنة ومات 21 وعاش اخنوخ خمسا وستين سنة وولد متوشالح 22 .وسار اخنوخ مع الله بعدما ولد متوشالح ثلث مئة سنة وولد بنين وبنات 23 .فكانت كل ايام اخنوخ ثلث مئة وخمسا وستين سنة 24 .وسار اخنوخ مع الله ولم يوجد لان الله اخذه 25 وعاش متوشالح مئة وسبعا وثمانين سنة وولد لامك 26 .وعاش متوشالح بعدما ولد لامك سبع مئة واثنتين وثمانين سنة وولد بنين وبنات 27 .فكانت كل ايام متوشالح تسع مئة وتسعا وستين سنة ومات 28 وعاش لامك مئة واثنتين وثمانين سنة وولد ابنا 29 .ودعا اسمه نوحا.قائلا هذا يعزينا عن عملنا وتعب ايدينا من قبل الارض التي لعنها الرب 30 .وعاش لامك بعدما ولد نوحا خمس مئة وخمسا وتسعين سنة وولد بنين وبنات 31 .فكانت كل ايام لامك سبع مئة وسبعا وسبعين سنة ومات 32 وكان نوح ابن خمس مئة سنة وولد نوح ساما وحاما ويافث .

[٥] سەیری(العهد القديم - سفرتكوين (٥) بكە، لە قورئانیش باس لە تەمەن درێژی ئەو نەوانەی ئەو سەردەم دەکا .

دەوروبەری شاخی جودی ژیان دەستی پێکردۆتەوە،یەکەم ئاوەدانیش هەر لەکوردستان لەبناری جودی لەسەر دەستی ح نوح بەناوی (هەشتایان- گوزارش لەو ٨٠کەسەی لەگەلی دابوون)[1] ، بە پێی هەندێ سەچاوە یەکەم شار لە نێوان ٣٠٠٠ بۆ ٥٠٠٠سال پ ز دروست بوە[2]،پێشوو تر وا دەزانرا یەکەم شارو یەکەم شارستانی لە خوارووی عیراقی ئیستا لەسەردەمی سومەریەکان بوە،کەچی بەپێی دوادۆزینەوەی تیمێکی(ئەمریکی وسوری)هاویەش بە سەرپەرشتی (مگوایرگیپسۆن)ی شوینەوارناسی لە (پەیمانگای ئۆرینتال) ی شیکاغو لە سالی 1999 دەرکەوت دەکەوێتە سەرووی ڕۆژهەلاتی سوریای ئیستا بە ناوی (گردە حموقار-نزیك جودی) ،ئیتر ئەوە سەرهەلّدانی شارستانیشە ، هەموو ئەو شارستانی وچرا ڕووناکانەی قولّایی مێژوو یەکەم جارلە ڕێگەی هۆکاری دەرەکی و پەیامی ئاسمانی یەوە بنرێژ کراون، ئنجا درێژەیان بەخۆداوە، وەك یۆنانیەکان، رۆم،بابلیەکان، چینیەکان،هندیەکان،میسریەکان،مایا،...)، زۆریەشیان بە شێوەیەك لە شێوەکان دەولەتێکی خواییان بۆ خۆ دروست کردوە تا دەسەلّاتیان بە هێز بێت، وەك تەنزیرەك بۆ هاوتایی پاپاو ئیمپراتۆردەیانگوت: هەروەك مرۆڤ لەدوولای مادی وروحی پیك هاتوە دەبێ دەسەلاتیش لەو دوولایە پیك بیت، ئاین وپاپا بۆ روحی مرۆڤ ودەولەت وئیمپراتۆریش بۆ جەستەکەی

---

* بە ووردی لەو میژوانەم کۆلیەوە دەرکەوت لە تەوراتیان وەرگرتووە، ئیبن حەزم لە کتیبی (الملل والأهواء والنحل) بە توندی رەدی ئەو جۆرە زانیارانەی تەوراتی داوەتەوە بەلام لەو زانیاریانە بی دەنگ بووە ،لە (بدایە والنهایە)ی ابن کثیر ژمێریەکی کردوە نزیکە لەو قەبلاندنە، بەلام ئیبن خلدوون وەك تەوراتی باس کردوەودەلێ: ((واعلم أنّ نوحا صلوات الله علیه بلغ عمره یوم الطوفان ستمائة سنة، عاش بعد الطوفان ثلثمائة وخمسین سنة، فکانت جملة ذلك تسعمائة وخمسین سنة. ألف سنة إلا خمسین. وهذا نص المصحف الکریم، وکذا وقع في التوراة بعینه))– تاریخ ابن خلدون ج٢ص٢٧ .

[1] معجم ما استعجم ج١ص٣٤٤، معجم البلدان المادة:ثمانین، ابن کثیر لە(بدایة والنهایة) بەدریژی باسی کردوە ، بتفترمودةش لةلایةن ابن عباس باس کراوة.

[2] بروانة: مشکلات السکان –دارین تومسن ص١٧١

ئەو جۆرە دەسەڵاتە سیۆکراسی پیَ ووتراوە ، یان مەولەت پیَ دراو(divine right at the king)، هەرچەندە عەلمانیەتی ئیستا دەیەویَ ناسنامەی میَژووی خۆی بگیَڕیَتەوە سەر لاتینی کۆن گوایە کەلتووری یۆنان بناغەی ئاینی نەبیَ، کەچی بە ووردبوونەوە دەبینین هەتا شارستانی (یۆنان)یش بناغەکانی ئاینی ئاسمانیە، ناوی یۆنانیشی لە(یونس) پیَغمبەرهاتووە[1]، هەریەکە لە ئەنکلامیدیس و فیساگورس (٥٨١- ٤٩٧ پ ز) لە سەر دەستی پیغەمبەران (ح داود و ح سلیمان)دەرسیان خویندووە[2] ،زیاتر لەوەش زۆربەی شارستانی ویاسا کۆنەکانیش ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ لە شۆڕشی پیَغمبەریَك هاتوە، لە سەر ئەو بنچینەیە دەبینین شارستانی رۆم ویۆنان ومیسرو چین ومیزۆپۆتامیا ..بەرهەمی پیَغمبەرانن بەوشیَوەیەی خوارەوە : بناغەی ئیمپراتۆریەتی رۆمیش هەروا لە باپیرە گەورەیان کە ناوی (روم بن عیسو بن اسحاق النبی)ە[3]،شریعەتی حەمورابی دریَژ کراوەی شریعەتی ح ئیبراهیمە ،بە پیَی (پەیمانگای ئیسلامی بریتانی —زانستەکانی بەراوردی ئاینی)ئەوا حەمورابی ٣٠٠ سال دوای ح ئیبراهیم هاتوە لە ١٨٧٠ پ ز ،بۆیەش بەشی زۆری مادەکانی شریعەتی حەمورابی لەتەورات و ئینجیل وشریعەتی ح ئیبراهیم وهەندیَکیشی لە ئاڤیستای زەردەشتی دەچیَ ، هەندیَکی لەگەل قورئانیش لیَك نزیکە[4]، لە سەر ئەو بنچینە قووڵە ڕۆسۆ دەلیَت یەکەم دەسەلاَت وشارستانی ئاینی بوە[2] .

---

[1] بروانە: ١- ئینجیل-مت ١٢: ٤٠ : (لانه كما كان يونان في بطن الحوت ثلاثة ايام وثلاث ليال هكذا يكون ابن الانسان في قلب الارض ثلاثة ايام وثلاث ليال) ٢- لـە تـەوراتیش: یونـان ١: ١٧ (واما الرب فاعدّ حوتا عظيما ليبتلع يونان.فكان يونان في جوف الحوت ثلاثة ايام وثلاث ليال) .

[2] بروانە : الملل والنحل ..ص ٦٧- ٧٢ .هەر بۆیەش مەدرەسەو پەیڕەوی فیساگۆرس لەهەموان ئاینی تر بوە .

[3] بروانە : لسان العرب —ابن المنظور ج١ص١٢٦٠ مادە: روم .

[4] توێژەران زۆر لای لە یەکچوو لە نێوان تەورات و یاساکانی حمورابی وشریعەتی ح ئیبراهیم دۆزیتەوە ،هەندیَکی بە نمونە لیَرە تۆمار دەکەین کە لە (مەوسوعەی بریتانی)مان وەرگرتوە : یاساکانی ژ:١٩٦،١٩٥،١٢٩،٨...وەکو ئایەتەکانی (٢١- ٣٧- خروج)،(٢٢- ٢٢- تثنية)،(١٥- خروج)،(٢٠- ٢٤- لاوین)...لەگەل زۆری تر ،هەر ئەو دەقەی هەردوولاش بە نمونە تۆماردەکەین : قانون

یاسای گەشەکردنی کۆمەڵ وادەخوازێ کە جهان بەرەو تێکەڵ بوون و پێشکەوتن و فراوانبوونی عەقڵی بێ، (ئەوەیان بنەمایەکی عەولەمەیە لە خودی مێژوو)، هەربۆیەش لە سەرەتای کۆمەڵ ژمارەیەکی زۆر لە پەیامبەران هاتوون، بۆ هەموو گۆشەیەکی جیهان، تا کۆمەڵ گەیشتە قۆناغێکی پێشکەوتوو و ئامادە بەرەو جهانگیری، ئیتر دوا (پێغەمبەر د.خ) و بەدوا پەیڕەوەوە نێردرا بۆ هەمو جیهان لە هەمووسەردەمێك و بە بەرنامەیەکی ژیانی تەواو، لێرەوە مێژووی ڕاستەقینەی کۆمەڵ دەست پێدەکا، کۆمەڵێك گۆڕانگاریشی لێ هاتەدی، لەوانە: دەسەڵاتی هۆکاری دەرەکی گواسترایەوە بۆ ناوەکی، لە پەیامیشەوە گواسترایەوە بۆ عەقڵ، لەهێزی ماسولکەشەوە خزا بۆ هێزی فکر.. کاریگەری سروشتیش زیاتر کەوتە دەست کۆمەڵ، لەگەڵ زۆر گۆڕانی تر کە تا ئێستاش بەخێراتر هەر بەردەوامە.

هاتنی ئیسلام وەرچەرخانێکی بنەڕەتیە لەمێژووی گشت مرۆڤایەتی، هەر لە چینەوە تا ئەوروپا، ئەورووپیەکان دان بەوە دەنێن کە ڕابوونی ئەورووپی لەدوای سەدەکانی (١٦-..)ز لەژێر کاریگەری و دەروازەی ئەندەلوس وعوسمانیەوە بووە، بەسەرهاتی ئەو (سەعات)ەی کە بەدیاری بۆ شای فرنسی(شارلمان) ناردرا لەلایەن هارون ئەلرەشید بەناوبانگە ویل دیورانت لە (قصه الحضارة)تۆماری کردووە، بەڵام واچاکە دەقی نامەی

حمورابی رقم١٢٩- إذا قبض على امرأة مضطجعة، مع سيد فيجب عليهم أن يوثقوهما ويلقوهما في الماء. ويمكن لزوج المرأة أن يبقي زوجته على قيد الحياة إذا رغب، كما يمكن للملك أن يخلّي حياة أمته.

التوراة: وإن أخذ رجل يضاجع امرأة متزوجة فليمُت كلاهما. (تثنية ٢٢:٢٢) ،

لە قورئانیش زینای پیاو ژنی بە هاوسەری ئەو سزایە هەیە ، لە ئاڤیستای زەردەشتیش سزای ژنی مێردار لە زینا هەر ئەوەیە ، هەمو ئەوانە بەلگەن کە هەموی لە ڕەچەلەکدا لە پەیام هاتوون دوای بەرەبەرە دەستکاری کراون .

[2] جان جاك رۆسۆ- العقد الإجتماعی- ص٢٠١ .

(شا جۆرج) تۆمار بکەین(لە مەوسوعەی جودیمان وەرگرتوە) کـە بـۆ (هیشـامی سـێیەم) ناردووە، چۆن داوای فێرکردن و پەرەپێدانی لێدەکا:

((لە شای ئینگلترا (جۆرج)ەوە بۆ خەلیفـەی موسـولمانان لـە شانشـینی ئەنـدەلوس، خاوەن شکۆ (هشامی سێیەم)ی پایەبەرز.. دوای سلاوو رێز: گوێ بیستی بالآیی خوێنـدن و زانستی و پیشەسازی بووینە لای جەنابتان، تکامانە نەوەکانمان بێبەش نەکەن لێی، ئەوا شازادە خانم (دوبانت)ی خوشکەزام بەخۆیی و دەستەیەك لـە کچـە مـاقولآنی ئیـنگلترا و بەدیاریەکی سادەشەوە نارد، دەخوازین بـە زانسـت و زانیاریـەوە بگەڕێنـەوە لامـان، تـا نەوەکانمان فێر بکەن.))- خزمەتکارتان —جۆرج- [1]

خەلیفەش قایل بوو لەسەر بودجەی (بیت المال) فێر بکرێن.

دوایی ئـەو دۆخـە وەرگـەڕا، شارسـتانی ئیسـلام دواکـەوت و ئـەوروپا پێشـڕەوایەتی وەرگـرت، دنیـای سـەرمایەداری لێ هاتـەدی، لـە کاروکاردانەوەکـەش دا کۆمـەلێك مەدرەسەی فیکری و سیاسی لێ پەیدابوو، سەرەکیەکەیان مدرسەی مارکسیەت بـوو کـە لە سالی ١٩١٧ لە سەر دەستی لینین شۆڕشی ئۆکتۆبەر و سەربازگەی دژ بە رۆژئـاوای لێ دروست بوو، خەریك بوو هەمو جهان بە ئەمریکاشەوە هەللوشێ دوای لـەکۆتایی سـەدەی ڕابووردوو ئەزموونەکەی تێك ڕووخـاو لـەو سـاتیەوە ئـەمریکا بـە تـاك جـە مسـەری سەرکردایەتی جهان دەکا.

١- ٢ گەشەی کۆمەل:

هەمو لایەك کۆکن لەسەر شێوەی گەشەکردنی کومەل، بـەلام ڕاوبۆچـوونی جیاجیـای فلسفی و زانستی و ئەنسرۆپۆلۆجی سەبارەت بە (بزوێنەرەکـەی) هەیـە، هـەر بـە کـورتی چەند بۆچوونێك لەگەل خاوەنەکانی تۆمار دەکەین:

١- مارکسیەکان: پێیان وایە ڤاکتـەری ئـابووری (بزوێنـەر)ەو خـۆی لـە (ململانێـی چینایەتی) دەنوێنێ.

٢- نەفسانیەکان: دەلێن (هەست بە نوقستانی دەروونی) ڤاکتەری گەشەی کۆمەلە.

---

[1] تێبینی: دوای لێکۆلینەوە لەکتێبی تر دەرکەوت ئەو دیاریە زێڕ بووە.
بۆ زیاتر لەو جۆرە بابەتە سـەیری ئـەو کتێبانـە بکـە: ١- قصـة الحضـارة. ویـل دیورانـت.٢- بنـاء الإنسانية: بریڤولت. ٣- هەروەها کتێبەکانی (دوزی، سارتۆن، شارلز سنر، ریتژار کۆل...).

٣- جوگرافی ناسەکان: ڤاکتەری جوگرافی و ژینگە.

٤- دوهرنگ: چەوسانەوە.

٥- هیگل : سەلبیات، (دیالیکتیك).

٦- کارلیل: ژیرەکان سەرچاوەی گەشەن.

٧- توینبی : التحدی والاستجابە.

٨- فرۆید : جنس .

٩- ابن خلدون : ئاین و پەیوەستی خوێنی.

١٠- نەتەوەگەریەکان: ململانێی نەتەوەیی.

١١- سەرمایەداری ئێستا و (هندیگتۆن): ململانێی شارستانیەکان.

... لەگەڵ زۆر وردەبۆچوونی تریش.

زۆربەی ئەو بۆچوونانە سەرچاوەکانی دەگەڕێتەوە بۆئەو دوو تیۆرە زانستی یە :

١/ تیـۆری گـەردوونی هەتاهـەتایی و بێسـنور،کە بـە (کـون السـاکن)ناو بانکـە — دەهریشی پێ دەووتری.

٢/هەردوو تیۆری گەشەسەندنی داروینی و کۆمەڵایەتی، لەگەڵ بیرۆکـەی (هـەڵهێنان- تولد الذاتي).

ئەو بیرۆکانە زۆر کۆنن، گەردوونیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ پیش بەتلیمۆس (٩٠- ١٦٨ز)، ئەوی تریش بۆ (ئەنکسیمۆندری ٦٥٠ پ.ز). کە ئێستا هەڵە دەرچوون.

رای ئایینی هەموو بوونەوەر لـە گـۆڕان دایـە، بـەلاّم لەگەشـەکردن نیـە، کۆمـەڵ و ئادەمیزاد تاکە بوونەوەرێکن (مسەیەر) نین و سەربەسـتیەکیان هەیـە، هـەم لـە گەشـە و گۆڕانیشدان، بـەهۆی گەشـە و فـراوان بـوونی عـەقڵ، بۆیـە ڤاکتـەری گەشـەی کۆمـەڵ بەروانگەی ئاینی و ئیسـلام بـە دەر نیـە لـە مـروف خـوی، واتـە ئـەو ڤاکتەرانـەی وەك ئابووری، جنس، نەتەوایەتی، جوگرافی، ژینگەیی،... هەریەکە کاریگـەری هەیـە، بـەلاّم سەرچاوە نیە، لەکۆتاییەکەی کۆمەڵ و ئادەمیزاد خۆیان سەرچاوەو بەرپرسی ئەو گەشـە و گۆڕانـەن ((ان الله لا یغـیر مـا بقـوم حتـی یغـیروا مـا بأنفسـهم)).. لەڕاسـتیدا زۆر لـە زاناکـانیش لەدوایـدا هاتونـە سـەر ئـەو ڕایـە لەوانـە (ئاینشـتاین، بـافلۆف،...) هـەتا (لینین)یش دەڵێ: (گەلان مێژووی خۆیان دروست دەکەن..).

بەلآم لە دوای هەموو ئەوانە وەك علی كوڕی ئەبوو تالب وەسفی مێژوو وژیانی دونیا بە گوفەك دەكا، كاتێ چاوی بە گوفەكێك كەوت و ووتی (هذا ما كنت تتنافست علیە بالأمس)،ئەو وەسفە بۆ ئیستاش هەر ڕاستە، گوفەك بریتیە لە سەرجەم پاشەڕۆی بەشەریەت لە ژیانەكانی مادی وشارستانی هونەری وسیاسی وزیندەگی، تەواو دروستە ئەوەی دوێنی ئێمە شەڕمان لەسەر كردووە ئەوڕۆ گوفەكە .

١- ٣ باسێكی مێژوویی كورد

لەپێش (ح.نوح) تەنها چەند نەوەیەكی تەمەن درێژ بە چەندین سەدە دەگەیشتەوە سەر (ح.ئادەم)[1]،لەدوای ئادەم (شیس) دێت هەمو مرۆڤایەتی ئیستا لە شیسن،وادیارە قابیل وهابیل نەوەیان نەماوە [2]، تۆفانەكەی نوحیش سەرتاسەری بوو، هەندێك پێیان وایە ئەو تۆفانە محەلی بووە هەموو جیهانی نەگرتۆتەوە، ساغ بوونەوەی ئەو دووڕایە بەلایەكدا پەیوەندیەكی توندی بە كوردۆلۆژی هەیە، چونكە ئەگەر تۆفانەكە جیهانی بێت ئەوا مانای وایە :١- چۆن هندستان لانكی یەكەمی مرۆڤایەتیە ئەوا كوردستانیش لانكی دووەمی مرۆڤایەتیە ٢- ئەوەش دەسەلمێ كە كورد(بە ڕەهایی) كۆن ترین میلەتن لەسەر خاكی خۆیان وبنەچەی كوردیش بە ناوو خاكەوە جودیە نەك زاگرۆس،لەوەوەش بۆقازانجی كورد زانیاریەكانی قورئان چاكترە كە دەڵێ لە جودی پاپۆڕەكە گیرسایەوە ،كەچی تەورات لە (سفرالتكوین- ئەسحاحی ٨) دەڵێ لەڕۆژی ١٧/٧/ ٦٠١ی تەمەنی نوح لە ئەرارات گیرسایەوە [3] ،هەروەهاكتێبی (حضارة وادی الرافدین) و(موسوعة العربیة المیسرة) وزۆری تر ئەو ڕایەیان هەیە كەدەكاتە خاكی ئەرمەن .

---

[1] ئیبن كەسیر لە فەرمودەیەك وەری گرتوە(بدایە والنهایە ص١١٣)دەڵێ بە١٠ سەدە .

[2] هـ س - ص١١٠

[3] (3 ورجعت المیاه عن الارض رجوعا متوالیا.وبعد مئة وخمسین یوما نقصت المیاه 4 .واستقر الفلك فی الشهر السابع فی الیوم السابع عشر من الشهر علی جبال اراراط)– كتاب المقدس (العهد القدیم) سفر التكوین(اصحاح ٨).

هەرچی تۆفانەکەشە گوایە لە ١٧/ ٢/٦٠٠ی تەمەنی(ح نوح)[١]بووە، (رالف لینتون)لە کتێبی (شجرة الحضارة)دەڵێ لە ٣٥٠٠پ ز تۆفانەکی سەرانسەری لە جیهان روویدا،ئەوباسەلەزۆربەی کتێبە ئاینیەکانی جیهانی وەك (ئینجیل،تەورات، مانۆی هندی، زەندە- ئاڤێستا ، چیسالپۆکی مەکسیکی، کتێبی هیندیە سوورەکان - پۆپۆل ڤۆنخ...) ،هەروەها لە کتێبەکانی سۆمەری و شارستانی تریش)[٢] هاتووە، واتە جهانی بووە، لە تەورات بە ڕوونتر باس لەوە دەکا کە کەس لە سەر زەوی نەماوە، دەڵێ:(لأن میاهها کانت علی وجه کل الأرض)[٣]،(فمحا الله کل قائم کان علی وجه الأرض)[٤]،لە ئینجیلی برناباش بە جیهانی وەسف کردوە: (فبسبب الشهور إن الطوفان ، حتی أن العالم هلك أمام رحمة الله ولم ینج إلا نوح وثمانون شخصا بشریا فقط)[٥] ، لەسەرچاوە ئاینیەکانی ئیسلامیش باس لەوە دەکا کەس لەسەر زەوی نەما،ابن کثیر دەڵی:(ولم یبقی علی وجه الأرض ممن کان بها من الأحیاء عین تطرف ،ولا صغیرة ولا کبیر)[٦].

دیارە بەپێی قورئانی پیرۆز لەشاخی جودی[٧]کوردستان گیرساوەتەوە ، هەندێکی تر زیاتر ووردەکاری دەکەن بە پێی نزارگەکانی مسیحی وموسولمان و یەزیدی ئەوا لە لوتکەی

---

[١] بڕوانە : تەورات- سفر التکوین (اصحاح٦- ٩) . لە هەندی شوین لە (١١ بۆ ١٢): فی سنة ست مئة من حیاة نوح فی الشهر الثانی فی الیوم السابع عشر من الشهر ١١فی ذلك الیوم انفجرت کل ینابیع الغمر العظیم وانفتحت طاقات السماء 12 .

[٢] بۆ زیاتر سەرنج بدە کتێبی :(کۆنترین نهێنیەکانی مێژوو)- ئەلسکاندر گەربۆڤسکی.

[٣] توراه- سفر التکوین- ٨

[٤] العهد القدیم –تکوین ٧،٨

[٥] ئینجیل برنابا- الفصل ١١٥ (ئایەتی ٥–٧) .

[٦] البدایه والنهایه ج١ص١٢٢

[٧] بەشێکیش پشتیان بەستوە بەهەندی زانیاری تر ودەڵین تۆفانەکەش گوایە تەنها میزوبوتامیای گرتووتەوە لە شاخی ئەرارات گیرسایتەوە لە ٧\١٧ ی هەمان ساڵی سەروو، ،قورئان وهەموو زانیارەکانی سەردەم دەڵێن لە جودی گیر بووە.

نیڤـاتی[1] جـودی چـەقیوە، کەواتـە جـارێکی تـر مێـژووی مرۆڤایـەتی لێـی دەسـتی پێ‌کردۆتەوە،کوردسـتان لانـەی مرۆڤایـەتی ئیسـتایە، بـەپێی هەنـدێ سەرچـاوە شـاری (شەرناخ) کە لە نزیك (جودی)یە مانای (شـاری نوحە)،هـەروەها ئـیبن عـەباس دەڵی لـە بناری چیای جودی ح نوح شاریکی دروست کرد تا ئیستاش ماوە بە ناوی هەشتیان *،بـە پێی (بدایە والنهایە) هەرچی لەسەر زەویە ئیستا نـەوەی (سـام وحـام ویافـث)ی کـوڕانی نوحن[2]، ئەوزانیاریە لەتەورات وەرگیراوە :(هؤلاء الثلاثة هم بنو نـوح ومـنهم انتشـر كـل سكان الأرض)[3] پرسیار لە ڕاستی ئەو زانیاریـە هەیـە: ئـەی نـەوەی ئـەو ٨٠کەسـە چـی بەسەرهاتوە کەلەگەل ح نوح بوون،بۆیە وا پێناچێ ئەوەی ئیستای سـەر زەوی هـەموی بـۆ ئەو ٣کەسە بگەڕێنەوە ، بە پێی ئیبن خەلدوون و هەندێ سەرچاوەی تـر ڕەچـەلەکی کـورد دەباتەوە نزیك نەوەکانی نوح بەو شێوەیە: إلاّ أنّ الجرامقـة مـن ولـد كـاثر. وقـد قيـل أنّ الكرد والدّيلم من العرب. وهو قول مرغوبٌ عنه، وقال ابن سعيد كان لأشوذ أربعة مـن الولد: إيران ونَبيط وجرموق وباسـل. فمـن إيـران الفـرس والكـرد والخـزر، ومـن نبـيط النبط والسريان، ومن جرموق الجرامقة وأهل الموصل، ومن باسل الديلم وأهل الجبـل. قال الطبري: ومن وُلِد أرفخشذ العبرانيون[4].

لەدوای تۆفانەکە بێجگە لە مێژووی میللەتە بالآدەستەکانی وەك فارس و ڕۆم و ئاشوری و بابلی و یۆنانی، ئەوانی تر زۆر لێڵە،بە پێ ئەو هەمو داکۆکیەی کە لەلایەن ئەکادیمیای نوێی کورد لەوە دەکرا کە ئەسلی کورد ئیزیدی بن،تەنانەت (مسعودبارزانی سەرۆکی

[1] بروانە: واسیلی نیکیتین –کوردو کوردستان ل١٢١(لەناو یەزیدیەکان سەربردەیەکی زیادەی تر هەیـە دەڵێن :دوای بەرێکەوتنی پاپۆری (ح نوح)کونێکی تێ بوو، ئاوی لێهاتە ژوور زۆر ترسان بەلام مارێـك هات و سەری خۆی بە کونەکە وەناو ئاوەکەی بڕی ...بۆیە تائیستاش مار لای یەزیدی خۆشەویستە.

* هەشتیان واتە هەشتا ئەوەش گوزارش لەو ٨٠ کەسە ئاسنامە جیاجیایانە دەکا کەلەگەلی بوون ، ابـن عبـاس دەڵـێ ٨٠ کەس بووینە.

[2] البدایە والنهایە ج١ص١٢٤

[3] -العهد القديم(توراة)- سفرتكوين ٩-١٩

[4] تاريخ ابن خلدون ج٢ص١٠

))چەند جار ئەوەی دووبارە دەکردەوە یان کوردئەسلی نیە یان ئەسلەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئیزیدی،بۆیە تەقەلامان دا تا لە (مەسحەفی ڕەش)و (کتابی جلوە)ئەسلێکی بە دەق بدۆزینەوە کەچی پێچەوانەی دەرکەوت کە ئیزیدی لەگەل کورد لە (ح ئادەم)یش لێك جیان (أنا أخلق آدم وحواء وأجعلهم بشرا ومنهم يكون من سر آدم شهر بن سفر ومنه يكون ملة على الأرض وثم ملة عزرائيل أعني طلووس ملك وهي ملة اليزيدية)[1] ، بەلام بە مسۆگەری سەرۆکی هەندێ دەسەلات (بە میدیاشەوە) کورد بوونە بەرەچەڵەك نەك بە کیان و هەستی نەتەوایەتی، هەلبەتە سەردەمی ئیمپراتۆری بووە، زۆربەشیان لە ئەسلدا درێژکراوەی پەیامێکی ئاسمانی بوونە،لە مێژووی نیمچە سیاسی کوردی ئەو جۆرە دەسەلاتانە تا (٤٥٠٠) ساڵ لەمەوبەر قوول دەبێتەوە لە (...لولو، گوتی،جوتی،ماد، کاردۆخی، کاردوو...) بەپێی سەرچاوە مێژووییەکان لە (تاریخ الطبری)و زۆر سەرچاوەی تر دامەزرێنەری ئیمپراتۆریەتی ساسانیەکان (ئاردەشیر)ە بەرەچەڵەك کورد بووە، {بەپێی ئەو نامەیەی بۆی هاتبوو لە (ئۆردوانی پێنجەم)* ئەوە ناوەڕۆکەکەیتی: إذ ورد عليه رسول الأردوان بكتاب منه فجمع أردشير الناس لذلك وقرأ الكتاب بحضرتهم فإذا فيه إنك قد عدوت طورك واجتلبت حتفك أيها الكردي المربى في خيام الأكراد من أذن لك في التاج الذي لبسته والبلاد التي احتويت عليها وغلبت مولكها وأهلها ومن أمرك ببناء المدينة التي أسستها في صحراء يريد جور مع أنا إن خليناك وبناؤها فابتن في صحراء طولها عشرة فراسخ مدينة وسمها رام أردشير وأعلمه أنه قد وجه إليك ملك الأهواز ليأتيه به في وثاق فكتب إليه أردشير إن الله حباني بالتاج الذي لبسته وملكني البلاد التي افتتحتها وأعانني على من قتلت من الجبابرة والملوك وأما المدينة التي أبنيها وأسميها رام أدرشير فأنا أرجو أن أمكن منك فأبعث برأسك وكنوزك إلى بيت النار الذي أسسته في أردشير خرة }[2] ، هەر لەو سەرچاوەیە لە سەر زاری ئەردەشێر

---

[1] بروانە(مصحف الأسود) تایفەی ئیزیدەکانمان دوو کتێبی پیرۆزیان هەیە،مەسحەف وجلوە،جلوە ٥ بەشە لە بەشی یەکەم ڕەچەلەکی(ملك تاوس)ی ڕوون کردۆتەوە.

* ئۆردوانیش سەرکردەیەکی ناوچەی شاخاوی (إقليم جبال) بوە .

[2] تاریخ الطبری ص٣٩٠ ،هەروەها لە (کامل فی التأریخ- ابن اثیر)یش دەقی ئەو نامەبلاوکرایتەوە .

گواستراوەتەوە و دەڵێ من ئامۆزای ئەو (دارا)یەی شای فارسم کە ئەسکەندەر کوشتی[1] ،هەروەها کریم خانی زەندیش هەر کورد بوە ..لەوسەردەمی وەك ئیستا نەبووە تا پەیوەندیەکی سیاسی ویاسایی ڕوون لە نێوان نیشتمان(هەرێم) ونەتەوە(گەل) ودەسەڵاتی سیاسی هەبێ،بۆیە ئاسایی بوو دەسەلاتێك هەبێ لەسەر نیشتمانێکی تر ویەسەرۆکایەتی یەکێك کەلەرەگەزی ئەوانیش نەبێ، وەك زۆربەی دەسەلاتی ئیمپراتۆرەکان لەوانە ئەسکەندەری مەکدۆنی دامەزرینەری یۆنان ودەسەلاتی لە بابل وشارەزوور بووەلەوێش مردووە، عوسمانی خەلکی تۆران وناوچەی نزیك چینن دەسەلاتیان لەئەنادۆل وئۆرووپا بووە، سەلاحەدین لەمیسرو جزیرە، ..هتد بۆیە مەرج نیە دەسەلاتیك لەکوردستان حوکمی کردبێ کورد بووبێ یان پیچەوانە، ئەوانە بەئاسانی ناسەلمێندرێن، هەربەنمونە لەلایەك عەرەبەکان دەڵێن ئاشوریو سۆمەری باپیرانی ئیمەن[2] لەولایەش کوردیش دەلێن سۆمەری کوردن[3]، کەچی وا نەوەیان ماوە نەکوردن ونە عەرەبیشن، بۆیە زەحمەتە بسەلمیندری میدیەکانیش کورد بووبن، سەرەڕای ئەو ڕاستیانەی سەرووش ئینجا میدیەکان دەسەلاتیان زیاتر لەناوچەی ئیرانی ئیستابووە،تائیستاش میرنشینەکی بچووکیش لەئاسیا ماوە بەناوی میدیا، ئیتر کوا بەلگەی راستەقینە کە ئەوانە کورد بووینە، مادام بەناوی کورد وکوردستان نەبوویێ بەزەحمەت ئەو ناسنامانە دیاری دەکرێ، هەتا پاش ئیسلامیش دەوڵەتی ئەیوبی و ئیمارەتەکانی کوردی و ڕاپەڕینەکانی سەرەتای سەدەی بیستەمیش بەناوی نەتەوایەتی و نیشتمانی کوردستان نەبووە، ئەوەش نەك کورد بەلکو هەموو میللەتان وابووینە پەیوەستە بە قۆناغی میژووی خۆی، پێناسی کۆن و ناوەڕاست و ئێستا و داهاتووی نیشتمان و نەتەوە گۆڕاوەو دەگۆڕێ، جاران بەو پارچە مولکەی خۆیان وتووە (مەفتەن) دوای دێیەکەو ناوچەی خێڵەکەیان(لەعرەبی دیرە- لەکوردیش هۆبە)ی پێ دەووترێ، ئەورۆش بە نیشتمانی نەتەوەیی دەووترێ، لە سەردەمی خەلافەت بە خاکی

---

[1] تاریخ الطبری ص٣٨٩
[2] بروانە : ا د احمد سوسە- حضارة وادی الرافدین .
[3] بروانە : عبداللە ئوجلان - من الدولة الکهنة السومریة نحو الحضارة الدیمقراطیة .

هەموو ئیسلامیان وتووە (دارالإسلام)[1]، ڕەنگە لە داهاتوو و لە (عولمە) بە هەموو سەرزەوی بگۆترێ نیشتمان، بۆیە زۆر چەوتن ئەوانەی بە پێناس و واقعی ئێستا دادگای مێژووی رابردوو و داهاتووی ڕووداوەکان و کەسایەتیەکانی کوردی دەکەن.

ئـەوەی ڕوونیشـە لـەپێش ئیسـلام ئـەو کوردسـتانە کـەوتبووە نێـوان ڕۆم و فـارس، هەرجارەی یەکێکیان داگیری دەکرد و سەرانە و زۆرداری و بێگاری و ڕفاندن...بـە سـەردا سە باندبوو .

هەروەها لەڕووی کۆمەڵایەتیشەوە ڕێبازی (مازدەك) و (مانی)یان لـەنێو بڵاوکرابـۆوە، جۆرە لیبرال دیموکراسی و سۆشیالیستیەکی کۆمەڵایـەتی و جنسـی وابـوو کـەس خـاوەنی خاوخێزانی خۆی نەبوو، مافی کچێتی و شەوی یەکەمیش (jus primae nocti)بۆ میرەکان بوو[2]، خەڵکی کورد لەوپەڕی باری ئابووری کۆمەڵایەتی و سیاسی خـراپ دابـوو، زۆر پەرۆشی ڕزگارکەرێك بوون، بۆیە هـەر ناوبـانگی ئیسـلام و دادگەریەکـەیان بیسـت، خەڵکە ژیرەکانیان هەر لـە سـاڵی (١٤- ١٦)ی کۆچـی لەسـەر دەسـتی(گابانی کـوردی) [3]ڕێکخستنەکانی ئیسلامی بەنهێنی بەکوردستان بڵاوکردەوە، هەربۆیەش لـە جەنگـەکانی ئیسلام دژی فـارس و ڕۆم لـە کوردسـتان هـیچ بەرگریـەکی وای سـوپای ئیسـلام نـەکرا، بەپێچەوانەوە بەپێی ریکەوتنـەکانی گـاوان ودوایـش (سـەعد لەگـەل دێلم)کـەبووە هـوی سەرکەوتنیان بەسەر سوپای روستەم و ئیتر سوپای ئیسلامی لەئیراق لەژێر دەسـتی کـورد بووە، لە هەندێ شوێن دەبووە ڕاپەڕین (لە وانە ناوچەی شـارەزوورە)لەدژی زۆرداریـەکانی فارس، چونکە ئیسلام هێزێکی داگیرکەر نەبوو، بەڵکو بەرنامەیەکی هەمەلایـەنی ژیـانی پێبوو، مەبەست گەیاندنی بەرنامەکـە بـوو، بەپێچـەوانەی سیسـتەمی ئیمپراتۆریـەتی و نەریتی پەلاماری و زاڵی ئـەو سـەردەم. بۆیـە لـەدوای ئیسـلام بوونیـان خۆیـان دەبوونـە خاوەنی، ئەگینا لە دروستکردنی دەوڵەتی مەدینـە تـەنیا (٢٠٠٠) موسـڵمانێك هـەبوو، چۆن بەشی هەموو دنیای کرد.

---

[1] بۆ زیاتر بڕوانە : مەوسوعەی جودی ..نووسەر

[2] ئەو نەریتە لە جیهان بڵاو ببـۆوە وبنچـینەیەکی ئاینیشـی پێـدرابوو ،لـەرێی ئـەو مەزهەبـە هاتـە کوردستانیش

[3] بۆ زیاتر بڕوانە شەرەفنامە-ل٩٣

،هەریەکە لە مرتەزا موتـەهیری لـە کتیبـی (الحجـاب) و ویـل دیورانـت لـە (قصـة الحضارة)باسیان لە کیسرای ئەو سەردەم کردووە، چـۆن خـاوەنی ۳۰۰۰ژن بـووە[1]، ئینجـا نامەی بۆکیخوایەکانی ناردووە تیایدا وەسف ونیشانەی ئافرەتی بۆناردوون تا لەسـەر ئـەو وەسفەزیاتر ئافرەتی بوینێرن بەکوردستانیشەوە، هەندێ لەو وابەسـتەکوردانەش لـە مـیر و سیخوڕەکانی هەوڵی بـەرگریان داوە،وەك سـەروك جاشـەکانی ئیسـتا، لێـرەوەوە هەنـدێ لەنووسەرە عەلمانیەکان تەقەلایان داوە بۆ پاساوی عەلمانیەتی ئێستایان بیسەلمێنن کە ئـەو سوپایەی ئیسلامیش هەر داگیرکەر بووە، پێسـتێکی نووسـراویان دروسـت کـردووە (کـە ئێستا لە مەتحەفی بەریتانیایە) گوایە باس لە زوڵم و زۆری سوپای ئیسلام دەکات.. بـەڵام بە پشکنینێکی سەرەتایی دەردەکەوێ کە وەك مەسەلەی (انسان پلتداون) تەزویرەو بەس، ئەگەر بە وردی سەرنج بدەینە ووشەکانی سەر ئەو پێستە دەبینی زۆربەی لە نـەریتی شـین گێڕانی ئافرەتـانی دەرسـیم وەرگـیراوە (هورمزگـان رمـان، ئـاتران کوڤان...هتـد)، ئـەو هەڵبەستە لە کتێبی (بەیتار نووری دەۆسیمی) تۆمارکراوە

باشترین بەڵگەش بۆ خۆشەویستی خەڵکی کوردستان بۆ ئیسلام ودوور لە توبزیایـەتی، ئەوا:

١- یەکسەر ناوی منداڵەکانی کورد لەو سەردەمی تا ئێسـتاش هـەموو بـووە (محمـد، عمر، علی، عوسمان...هتـد.) کەچـی ناوێـك نـەبووە (یـەزدەجورد) یـان (هەرقـەل) وەك ئێسـتاش نیـە بـەناوی (ئـەتاتۆرك) یانە(صـدام) یـان (بهلـوی) یـان (لیـنین) یـان (مـارکس)(بوش)...هتد.

٢- لە کوردستان دیاردەی هەڵگەڕانـەوە هـەرگیز ڕووی نـەداوە نـە لـەکاتی بـەهێزی ئیسلام و نە لەکاتی بێهێزییەکەشی.

٣- ئەو هەموو سەرکردەو والی و زانا و هونەرمەند و ڕۆشنبیری لێ پەیدابوو.

٤- تا ئێستاش ناسنامەو کەلتووری میللەتی کورد هـەر ئیسـلامە، لەگـەڵ بـێهێزی ئیسلامیش.تائەو ساتەش ئاینی ئیسلام لەگەل بێ خاوەنیشی هیشتا زورلـەپێش مدرسـە عەلمانیەکانە کە دەسەلاتیشی لـە پشـتە، هەربەنمونەیـەکی بـەراورد، ئەومیللەتـە سـالێ

[1] سینۆهەی پزیشکی تایبەتی فیرعەون لەکتێبەکەی دا لە بەسەرهاتەکانی خۆی لە کاتی سەردانەکانی بۆ وولاتی فارس باس لەوە دەکا کەگەیشتە لای کیسرا بینی یەك باخچە ئافرەتی هەیەو پێی ووتبوو تا میوانی برۆ ژنەك لەو ژنانەی من لە باخچە هەلکرەو ئیتر ئەویش هەلی گرتبـوو ...چیرۆکەکە دوورو درێژە لە خۆی بیخوێنەوە

جاریــك ۳۰ رۆژ بــو ئــەو ئیســلامە بــە رۆژی دەبــی، کەچــی هەمووعــەلمانیــەتی کــورد هەمووعەلمانیتی سەرزەوی‌و عەلمانیەتی جنیش بێنە یارمەتەی ناتوانن والەو میللەتە بکەن تەنها سەعاتیك بــو ســەرکردەیەکی عــەلمانی وەك مارکس،میکــافیلی، روســو، میشــیل عەفلەق ...بەرۆژی بن، کەواتە لەکونەوەو ئیستاش کلیلی گوران ئاینە نەك ئایدیولوژیبیای بەشەری، ئەو ئاینەش لەلای کوردان بە جیدی تر وەرگیراوە، بەو شــێوەیە کــورد مێــژووی ڕاستەقینەی بۆ دروست بوو، سەرەڕای بەدکاری هەندێ لە خەلیفــە و ســولتانەکان، بــەڵام کورد شەخصیەت و دەسەڵاتێکی زۆری پەیــداکرد و لــە بوارەکــانی ئــابووری و زانســتی و سیاسی کۆمەڵایەتی و هونەری و عەسکەری سایکۆلۆژی و شارســتانی بوژایــەوە تــا ئــەو ڕادەیە بۆ یەکەم جار ســەرکردایەتی جیهــانی کــرد لــە دەولــەتی (ئــەیووبی) بــۆ مــاوەی سەدەیەك.

دەبێ ئەوە بزانین تا سەدەی (۱۹- ۲۰) هەستی نەتەوایــەتی نــەبووەو نــە پێویســتیش بووە، بەڵام خــەڵکانێکی بــەتوانا بوونــە بۆیــە دەوری گرنگیــان وەرگرتــووە و تەنانــەت (تەیموری لەنگ) لە بیرەوەریەکانی خــۆی دەڵــێ: (لــە بەغــدا بــەرەو شــام بــەرێ کــەوتن، ئامۆژگاریان کردم کە خۆم لە خێڵە کورد و دوورزەکان لادەم، خۆشم لێ لادان)، لە کۆنــەوە مەسەلەیەکی یۆنانی هەبووە بەناوی (گرێی کۆرتیون) واتە گرێ‌کوێرە، ناویان لەکورد نابوو (گرێی کۆرتیون)، دەیان ووت هەرچی بیەوێ گرێ‌کوێرەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بکاتــەوە و بەسەریدا زاڵ بێت، ئەوا دەبێ یەکەم جار لەگەڵ کورد ڕێك کەوێ، هــەروەك ئەســکەندەری مەکدۆنیش (بەرای یونانیەکان) بەهۆی کردنە وەی (کۆرتیون) ی کورد بەسەر ئەو ناوچــەیە زاڵ بووە ، هۆلاکۆش زۆر بەزەحمەت هــەولێری داگیرکــردو ئینجــا وارێــك کــەوتن هــەولێر بە۷۰۰۰۰میسقال زیو بداتەوە سەرکردە کوردەکان وجــارێکی تــر هۆلاکــۆ نەیەتــەوە ئــەو ناوچانەی کورد[1] ،پیشوو تریش سەلجوقیەکان بە هۆی ڕێکەوتنیان لەگەل کورد توانیان ئــەو جەنگە سەرکەوتوانە لەگەل رۆم بکەن ،ئینجا ڕێکەوتنی کورد وعوسمانی ئەو تەوژمەی بــە عوسمانی داو لە سەلتەنەتەوە وەرچەرخا بۆ خەلافەت وئەو تەمەنە درێژەی بــە خــۆدا، لــە کۆتایشدا عوسمانی کە ڕووبەڕووی کورد بۆوە بەرەبەرە لاواز بوو تا ڕووخانی .

---

[1] کوردو کوردستان —ڤاسیلی نیکیتین ل٥٣٤

بەم شێوەیە کورد لە سەردەمی خەلافەت سنووری بوونی گەشایەوە، لەپشت تەورێزدا دەستی پێدەکرد بۆ گەیلان و خوار بەدرەوجەسان[1] و خوارووی موصڵ و بەشێکی گەورەی سووریای ئێستا و ناوجەرگەی ئەنادۆڵ[2]، هەروەك لە نەخشەی عوسمانی سالی١٨٩٣و نەخشەی١٨٩٦ی ئیداری بەشی ویلایەتەکانی ئاسیا دەردەکەوێ،لە بەندی یەکی ڕێکەوتنامەی ئەرزەڕۆمی (١٨٢٣/٧/٢٨)، هەروەها (لەبەندەکانی ٦٢- ٦٣- ٦٤ڕێکەوتنەکەی سیڤەر)یش دوای لە لیژنەکەی تەحکیمی ویلایەتی موسڵیش ئەو سنووره بۆ کورد دەستنیشان کراوە تادەسەلاتی خەلافەت مابوو،دوای هاتنی عەلمانیەت سنووری کوردستان تەسك بۆوە بۆ نیوە وەك ئێستا دەیبینین، هەربەردەوامە لە بەتورك[*] و بەعەرەب کردن، کورد هەتا لە بارە هەرەخراپەکانی خەلافەتی عوسمانیش پایەی باشیان هەبوو (وەزیر، سەرۆکی شورا، سەفیر و والی وسەدری ئەعزەم و شێخ الاسلام...هتد.) هەتا لە زەمانی (ملکی)یش شەخصیەتی کورد و بوونەکەی بەهێزتر بوو تا لە زەمانی (کۆماری). بەو شێوەیە تا عەلمانیەت تۆختر بوو، چارەنووسی کورد ڕەشتر بووە .

سەرەتای مەینەتی یەکانیشی لە پەیمانە نهێنیەکەی ١٩١٦ی سایکس- پیکو - سازانۆڤ دەستی پێکرد[3] و لە (لۆزان ١٩٢٣) دابەشیەکە پەیڕەو کرا بە دەست خۆشی سۆڤیەت و عەلمانیەتی ناوچەکە، مێژووی ڕاستەقینەی مەینەتی لە ٣/ئادار/١٩٢٤ دەستی پێکرد، ئەو ڕۆژەی (مستەفا کەمال) بڕیاری (نەمانی خەلافەت) و لێك

---

[1] سەرنج بدە (إبن بەتووتە) کاتی لە بەسرە بەرەو شیراز دەروا، لە ڕێگا مێوانی خێلە کوردەکان بووە، یاقوت حمویش لە (معجم البلدان)باسی پێکهاتەی نێو شاری حلە دەکاو دەلێ:ئەو دووپێکهاتە لایەکیان کوردن لایەکەی تر پێیان دەووترێ(اهل الجامعین)و زۆربەی جار ناکۆکن لەگەل یەك . ئیتر ئەوە سنووری کوردستان بووە .

[2] بروانە: سیاحەتنامە،شەرەفنامە،معجم البلدان، إبن بەتووتە ...بۆ ئەو مەبەستە توێژینەوەیەکی خۆمان بەناوی (کوردستانیەتی کەرکوك بەپێی بەلگەنامە نێودەولەتیەکان) بخوێنەوە .

[*] یەکەم پرۆسەی بەتورك کردن لەلایەن ئتحاد الترقی کراوە، بەرەسمیش لەسالی ١٩٢٣بەپێی بڕیاری ژ:١٥٠٥زەویەکانی شیخ وسەرۆکەکان سترێنرانەوە بۆ مهاجیرە تورکەکان –بۆ زیاتر بڕوانە : ..الحرکە الکوردیە المعاصرە –ص٤٨٤

[3] هەرچەندە لە هەردوو جەنگ لەگەل محمدپاشای گەورە وشێخ عبیداللە هەست بە هاریکاریەکی نێو دەولەتی کرا دژبەکورد بەلام ئەوەیان لە سایکس پیکۆ بەدەستی کلیمنسوری فەرەنسی لەسەر مێز نەخشە کێش کراو درابە هەردوو نوێنەرانی بریتانی وفرنسی .

جیاکردنەوەی (ئاین لە سیاسەت)ی دایە دەنگدانی پەرلـەمان، تاریکەشـەو بـاڵی بەسـەر میللەتی کورد کێشا، هەردوو مقەسی دەرەوەو ناوەوە جەرگی کوردیان بڕی.

بەکورتی مێژووی مەینەتی کورد لەو ساتیەوە دەست پێدەکـات کـە بـاری جیهـانی و ناوچەکە بەوشێوەیە بوو:

١/کۆتایی هاتنی خەلافەت.

٢/سەرکەوتنی هاوپەیمانان لە جەنگی جهـانی یەکـەم(١٩١٤- ١٩١٨) و داگیرکردنـی ناوچەکە لەلایەن ئینگلیز و فڕنسا.

٣/هاتنی فکری عەلمانی و نەتەوەگەری.

٤/پەیڕەوکردنی (سایکس- پیکۆ) و دابەشکردنی میراتی خەلافەت و دروست کردنـی دەوڵەتە نەتەوەییەکان (وەك عێراق و سوریا و تورکیا و...هتد.).

+ ئەم دوو هـەنگاوە مێژوویـیـە: داگـیر و دابەشـکردنی کـورد و پەیـدابوونی فکـری عەلمانی بەتایبەتی فکری مارکسی کـارێکی زۆری هەیـە لەسـەر پەیـدابوون و نـاوەرۆکی ئایدۆلۆژیەتی حزبە کوردستانی یەکان وەك لەدواییدا باسی دەکەین .

١- ٤ بناغە مێژووییەکانی دروستبوونی حیزب

ئێمە ناتوانین بە وردی لە واتای _(حیـزب) بگـەین، ئەگـەر لـە پرۆسـە مێژوویەکـەی دروست بوونی نەگەین، لەگەڵ ئەم پرسیارانە:

بۆچی حیزب بەدرەنگی مێژووەو دروست بوو، بۆ لە سەرەتادا نەبووە؟

پەیوەندی چی یە لەنێوان دیاردە مێژووییەکانی کۆمەڵایەتی و دەزگا سیاسیەکان؟

ڕەوتی مێژووی کۆمەڵ و جەمسەرەکانی لە کام لا بـۆ کـام لا دەخزێـت لەودەزکایانـە: خێڵەکی، نەتەوایەتی، چـینایەتی، کۆمـەڵایـەتی، ئـابووری، سیاسـی...؟ وە مانـای چـی دەگەیەنێ؟

کامیان ستونین و کامیان ئاسۆیین؟

ئایا ڕەوتی مێژوو لە ستوونی بەرەو ئاسۆییە یان بە پێچەوانە؟

ئایا حیزب توخمێکی ئاسۆییە یان ستوونی یە؟

بۆ وەڵامی ئەم پرسیارانە و گەیشتن بە فکرەی حزب پیویستمان بەو چەند خاڵانەی خوارەوە هەیە:

١- سەرەتای کۆمەڵ :

زۆر هەوڵدراوە بەدروستی دیمەنێکی پەیوەندی کۆمەڵایەتی و شێوەی ژیان و ئیدارە و ئاین و ئەخلاق و باری سیاسی و ئابووری ئادەمیزادی کۆن بدۆزرێتەوە، هەر زانا و مەدرەسەیەك بە دیدی خۆی ڕوانیەتی، بەتایبەتی (مورگان- لە کتێبی:المجتمع القدیم) و (ئەنجلس- لە کتێبی أصل العائلە والملکیە الخاصە والدولە)و زۆری تریش پێیان وابووە کۆمەڵگە لە سەرەتادا کۆمەڵە نەفەرێکی ڕاوکەری بێ سەروبەر و بێ یاسا و بێ جێ و ڕێ و خێزان بووینە، منداڵ بەدایکی ناسراوە (ئەو دایك سالاریەی کە ئێستا هەندێ عەلمانی کوردستانیش بانگەشەی بۆ دەکەنەوە لەو بۆچوونە هەڵدەقوولێ)[1] ، ئەو بۆچوونە لە دوایيدا لە ڕووی زانستی شکستی هێنا، هەرچەندە بەشێك لە زانایانیش پێیان وابوو (ڕژێم) و خێزان و بنکە و سەروو هەر هەبووە، بەڵام ڕای ئیسلام هەر ئەوە بووە لەڕێی (پەیام) و (حرام و حلال) بناغەی هەموو یاسا و ئیدارە و شارستانیەك دامەزراوە، دیارە نکوڵی لەوەناکرێت کە کۆمەڵە خەڵکێك کە لە ڕووناکی پەیام یاخی بووینە لە تاریکی ژیاون، ڕیبازی تەتەوریەکان هەردەم ئەو دیاردە شازانە (تعمیم) دەکەن، بەڵام هەموو لایەك کۆکن لەسەر ئەوەی ژیانی سەرەتای زۆر سادە بووە، ئادەمیزاد هەموو ئیعتمادێکی لەسەر سروشت بووە، پەیوەندی هەرەفراوان و توندوتۆڵەکە پەیوەندی خێزانی بووە بە بنەماڵە، ئەو پەیامە بووە هوی ئەو ئادەمیزادە کۆنەی لە دڕندە کردۆتە هاریکار و ڕەوشت دار، پەیامەکانیش لە ئاستی بنەماڵەو ناوچەیەکی بچووك بووە، ئینجا دوای چووە ئاستی خێڵ و ناوچە و کۆمەڵگا، پەیامەکان فراوان تر بوون چاکتر لە:

١- ئەحوال شەخصی ٢- ئەحوالی خێزانی، ٣- ئەحوالی بنەماڵە، ٤- پەیوەندی بنەماڵە بە بنەماڵەیەکی تر، ئینجا بە خێڵەوە.. تا دوای بۆ هەموو جهان.

---

[1] بڕوانە: مقدمة فی انثروبولوجیة الإجتماعیة ص٣١-..، هەروەها بڕوانە ئەو سەرچاوانە: (جۆن ماکلنین- الزواج البدائی) ،(داروین-اصل الانواع) ،(باخۆفن -حق الام) ،(جون ماکین-الزواج البدائی) ،(هنری مین-القانون القدیم) ،..

بڕوایەکەش هەر خواپەرستی و یەك خوایی بووە واتە (دین التوحید) نەك وەك (مارکسیەکان، دانتی، فیۆرباغ، بەشێکی زۆر لە فەیلەسوف و زاناکان) وای بۆچووبوون گوایە ئاینی سەرەتایی (فرەخوایی) بووەئینجا وەرچەرخاوە بو یەك ئاینی، لەوەش زیاتر(د جورج حنا) دەڵێ یەهودی یەکەمین ئاینە کە تاك خواییە[1]،بەڵام (ولیام شمید) دوای پیچەوانەی سەلماند و ووتی یەکەم جار یەك خوایی بووە ئینجا زۆرداری بەشەر فرە خوایی هێنا کایەوە[2] .

بەو شێوەیە لە سەرەتای تەمەنی کۆمەڵگە ڤاکتەرە کۆمەلآیەتی و ستونیەکان کاریگەر بووینە، ڤاکتەرە ئاسۆیی و عەقڵیەکان لاواز بووینە، ئەرکی پەیام بە کورت و پوختیی بریتی بووە لە خێراکردنی وەرچەرخانەکانی ڤاکتەرە ستونیەکان بۆ عەقڵی و ئاسۆییەکان، حزبایەتی ئەو سەردەم زادەی عەقڵ نەبووە، حزبایەتیەکی پەیامی بووە، بۆیە ناونرابوو (حزب الله)، حزبی بەرامبەریش ڕەگەزی و پەلامار و دڕندەیی بووە، بۆیە ناوی (حزب الشیطان) بووە، چونکە (شەیتان) یەکەم بانگێشەی ڕەگەزایەتی و ڕەچەڵەکایەتی کردووە کە وتی (ڕەچەڵەکی من لە ئاگرە و ئی ئادەم لە قوڕ).

٢- فەلسەفەی پێشکەوتن: : کۆڵەگەی بنچینەیی فلسەفەی مادی بریتیە لەجولەی مادە،ئەو جولەیەش مانای گەشەو پیشکەوتن وەرگرێ،فیکۆ یەکەم فەیلەسوف بوو ئەو جۆرە جولەو گەشەیەی بە (سپرینگی) لە خواروو بۆ سەروو وەسف کرد ،شۆینهاوەر دەڵێ سروشت مادەیە،مادەش تەنها ئەو کاتە مانای دەبێ کە گەشە بکاو بەرهەمی هەبێ بۆیە سروشت بە تیکڕایی لەگەشەی بێ ووچانە[3]،ئەنجلس بەڕەهایی تر دەڵێ: ئەو گەشەیەی بەهۆی پرۆسەی(نفی النفی) دێتە دی ئەوەگەشەیەکی کراوەیی پیشکەوتوو دەبیت[4] ،هەمو ئەوانە لە فلسەفەی هیگل لە ریسایەکی فلسفی موکوم

---

[1] قصة الإنسان ص٧٥

[2] بروانە : الاسلام والعلمانیە ص١٨

[3] المثالیة الألمانیة ص٢٥٥

[4] فریدریك انجلس- انتی دوهرینك- ص١٦٢-١٦٣

کۆکراوە بە ناوی جولەی دیالکتیکی (بوون —دژ-پیکهاتەکی بالاتر) یـان (الشـیئ؛ ضـدە، مرکب الأعلی- *Theses - untiTheses- synTheses*) [1].

پێشکەوتن سـیفەتێکی تایبـەتی یـە بـە ئـادەمیزاد ((هـو الـذي أنشـأکم مـن الأرض واستعمرکم فیهـا)) هود:٦١. بە پێچەوانەی رای سـەرجەم (مادیـەکان) سروشـت و مـادە دەگۆڕێن، بەڵام پێش ناکەوێ، واتە ئاسن نابتە زێڕ لەخۆوە، ئاو لـەخۆڵی سـوڕانی نابتـە جیوە، درەختی سێو نابتە مۆز، ئەو تێڕوانینانە هەڵە دەرچوون، ویستیان بەهۆی پرۆسـەی (گەشەسەندن و پێشکەوتنی سروشت) تەفسیری گەردوون و پەیدابوونی ژیـان و کۆمـەڵیش بکەن بێ بوونی دروستکەر، گوایـە چـەند یاسـایەکی سروشـتی یـابۆلۆجی ئـەو ئەنجامـە دەدات، وەك یاسایی:

١- ناکۆکی(التناقض) .
٢- نفي النفي .
٣- وەرچەرخانی گۆڕانە چەندایەتیەکان بۆ چۆنایەتیەکان.
٤- هەڵهێنان.
٥- گەشەی هەڵبژاردنی سرووشتی.

راستی یەکەی ئەوە یە ناکۆکی و پێشکەوتن لە سروشـت نـی یـە ((مـا تـری في خلق الرحمن من تفاوت))سورە الملك:٣. گۆڕانێکی بازنەیی داخراو هەیە، واتە دەجووڵـێ، هـەر بۆ نموونە لە ئاو (شـلە- هـەڵم- سـەهۆڵ- شـلە)، ڕوەك (دەنکۆڵـە- شـەتل- بـەر- دەنکۆڵە)، هەتا لایەنی بایەلۆژیەکـەی ئـادەمیزادیش هـەروا بازنـەیی یـە (ئـادەمیزاد- نوتفە- کۆرپەلە- منداڵ- پێگەیشتوو- ئادەمیزاد).

(لامارك) خۆیشی و (داروین)یش لەوە بەهەڵەدا برد گوایە ئەو پرۆسە بازنەییـە ئەگـەر زۆرجار دووبارە بێتـەوە لـەو بازنەیـە دەردەچـێت، داروین ووتـی ئـەوەی بـە دەسـتکرد بەماوەیەکی کورت دەکرێ هەلبژاردنی سروشتی بەماوەیەکی درێـژ پێـی دەکـرێ [2] بـەڵام ئێستا لەدوای دۆزینەوەی (ئەندازەی جینەکان —الهندسه الجینیه) هیچ گومـانی زانسـتیش نەما کە ئەو پرۆسەیە ملیۆن ملیۆن جار دووبارە بێتەوە لە بازنەکـە دەرناچـێت و ئاوەکـە

---

[1] جون لویز- مدخل الی الفلسفة- دار الحقیقة بیروت،ترجمةانور عبدالله،ط٢ ص ١٩٣-١٩٤
[2] تشارلز داروین- اصل الأنواع ص١٠٥

نابنه نەوت و گەنمەکە نابتە گوڵەبەرۆژە، ئادەمیزاد نابتە (جن) یان (کەڵەشێر) یان گیاندارێکی نوێ، بۆیە سیفەتی پێشکەوتن پڕ بەمانای عەقڵی ئادەمیزاد دێت، کاتێ (سلبی و ئیجابی) و (خێر و شەڕ)، (چاك و خراپ)، (خۆش و ناخۆش)، (حەسانەوە و ماندووبوون)، (چەوسانەوەو دادگەری)، (برسی و تێری)، (هەق و ناهەق)... مانایان هەبێت ئینجا پێشکەوتن مانای دەبێت، لە خراپەکان بەرەو چاکەکان، واتە بۆ ئادەمیزاد لە سواریەوە بۆ ئۆتۆمبیل و فرۆکە پێشکەوتنە، ئیجابیە، خۆشە، بەڵام بۆ ڕووەك، شاخ، ئاو... چەوسانەوە و دادگەری و هەق مانای چ دەبەخشێت و چ پێشکەوتنێکە؟ دوای لەسەر چ پێوانەیەك (زێڕ) لە (ئاسن) پێشکەوتووترە؟ ئەوە تەنها پێوانەی (نسبی) مرۆڤە. کەواتە تەنها کۆمەڵگەیە پێش دەکەوێ بەهۆی عەقڵ و داهێنانەکانی، ئەویش هەردوو هۆکاری دەرەکی و ناوەکی بە نۆرە کاریگەری بنچینەییان دەبێ لەسەر ڕەوتی پێشکەوتنەکە، کاتێ هۆکارە ناوەکیەکان نورەیان دیت لە قۆناغەکانی جوامیری گەشە و پێشکەوتن دەبنە بنچینە، ئا لێرەوەش زەمینەی حزبایەتی لە گەشەی کومەلگە چەکەرە دەبێ،وەك لە دوای دەردەکەوێ .

٣- کاری هۆکارەدەرەکی و ناوەکیەکان لەسەر گەشەکردن:

لەراستیدا ئادەمیزادیش وەك کۆمەڵ زۆر ڕاوبۆچوونی لەسەرەلەبارەی : ئاخۆ کام ئەندامی لەشی بزوێنەرەکەیەتی، ئی دی هەر لە (گەدە، جنس، مانەوە- بقاء، خوێن، ڕەچەڵەك، دەوروبەر، هەست بە ناتەواوی، پایە، سامان، پێشبڕکێ- منافسە، خۆدەرخستن، عەقڵ....) تا دەگاتە (سروشت) وەك ڕوونیشە ئیسلام (عەقڵ) بە هۆکاری بنچینەیی دەزانێت، هەر سەرنجێکی سادەش ئەوەتا هەموو ئاژەڵ گەدە و جنس و دەوروبەر و... هەیە، کەچی گەشەسەندنی نی یە.

کۆمەڵ و ئادەمیزادیش بەتاك و کۆ هۆکارەکانی گەشەسەندنی دوویەشی سەرەکین:

أ- کۆمەڵە هۆکاری دەرەکی.

ب- کۆمەڵە هۆکاری ناوەکی.

جا (ئایدیالیەکان- مثالیین)[1] پێیان وایە هۆکاری دەرەکی بنچینەیە، مادیەکانیش (بەتایبەتی مارکسیەکان) بەپێچەوانەی یەکەم لایان وایە هۆکارە ناوەکیەکان بنچینەیە ودەرەکیەکان تەنها یارمەتیدەرێکە، هەرچی نەخشەی فکری ئیسلامیشە بەو شێوەیە:

أ- هۆکارە دەرەکیی و ناوەکیەکان لە هەر پرۆسەیەکی گەشەسەندن لە سەرەتا تا کۆتایی لە پلەی پێویستە (عامل ضروری)، هیچیان بەتەنها (هۆکاری کۆتای- عامل الکافی) نیە.

ب- لە سەرەتادا هۆکارە دەرەکیەکان بنچینەن تا ئەو پرۆسەیە بەردەوام بێت زیاتر ئەکەوێتە سەر هۆکاری ناوەکی و تا لە کۆتاییدا (بنچینەییایەتیەکە) لە هۆکاری دەرەکی دەسێنێتەوە.

واتە هۆکارەکان خۆشیان چەسپاو نین و دەگۆڕێن بەڕێژەیەکی پێچەوانە هەریەکەیان پێوەریشە بۆ ئەوەی تر- وەك مەسەلەی بری ویە تالی بەرداخەکە - جا ئەگەر ئەو ڕێژە بگۆڕێ بەرەو پڕی ئەوا بەتاڵیەکەی کەم دەبێتەوە ئەوەیان (هۆکاری دەرەکیە) و (پڕبوونەکەش ناوەکی یە).

با بزانین ئەو ڕێسا سروشتیانە چەندە لەسەر کۆمەڵیش پەیڕەو دەبێ.

٤- کۆمەڵ و ئادەمیزاد

أ- کۆمەڵ: ئەو ڕێسایانەی سەرەوە تەنیا فەلسەفی نین، بەڵکو یاسای ئەنسرۆپۆلۆژی و زانستی مێژوویشن، بەپێی ئەو ڕێسایانە کۆمەڵ بە پرۆسەیەکی ئالۆزی فرەئاراستەدا گۆڕاوەو وادەگۆڕێ، دەتوانین لەسەر ئەو بنچینەیە زیاتر دڵنیابین کە باری کۆمەڵی کۆن لە سەرەتادا بەو شێوەیە بووە (لەڕووی هۆکارە دەرەکیەکان):

١- زۆری پەیام و (موعجیزەی) هەستیاری.

٢- کاری سروشت لەسەر کۆمەڵ زیاتر بووە لە ئێستا.

٣- پێویستی تاك و خێزان بە بنەماڵە و خێڵ بۆ پارێزگاری لە دوژمن و کارەساتە سروشتی یەکان و ڤاکتەرە دەرەکیەکان زیاتر بووە.

٤- ئاسۆی فکری کۆمەلایەتی تەسك بووە، چونکە هەرزنجیرە دیاردەیەکی سروشتی و کۆمەلایەتی دووبارەبۆوەی بەمیراتی فکری بۆ دەماوە.

---

[1] بە هەڵە لەپێش شۆڕشی ئێرانی١٩٧٩ فکری ئیسلامی لەسەر ئەو مەدرەسە فکریە حساب کرابوو.

٥- ئەندازەیەك لە قەدەغەو (حرام و حلال)ی هەبوو بەپێی کۆمەڵە ڕێسایەکی ئەخلاقی کە لە پەیامەوە بۆی مابۆوە. ئەگەر ڕاستەوخۆش پەیام نەبووبێ.

٦- هێزی ماسولکە (یەکلاکەرەوە) تر بووە لە هێزی (عەقڵ).

بەڵام دوای گۆڕان گەشەسەندنی کۆمەڵ، ئێستا لەڕووی هۆکاری ناوەکی بەو شێوەیە:

١- پچڕانی پەیامی ئاسمانی و بوونی بە یەك بەرنامەی چەسپاو ی سەرتاسەری.

٢- کەمتر ئیعتماد لەسەر ڕەوتی سروشت،و پەیدابوونی کارکەری ناوەکی وەك (پیشەسازی و کارخانە و دەزگا و...) پەیوەندی جارانی کۆمەڵ لەگەڵ سروشت ڕاستەوخۆ بوو، بەڵام ئێستا ئەو پەیوەندی یە بەهۆی ئامێر و ئامرازە، لە ئەنجامدا زیاتر کۆنترۆڵی سروشت کراوە،ئەوەش مانای سیفەتی بوونی مرۆڤ بە(خلیفە) لەسەر زەوی ،تەنها سەر زەوی ،ویچووی پەیوەندی یەزدان بە بوونەوەرە کە ڕاستەوخۆ نیە،بەلکو لەڕێی یاساکانی سروشتە(کە لە قورئان بە زاراوەی —امر-گوزارشی کردوە)،ئاواش مانای(خلیفە)ایەتی مرۆڤ ئەوەیە کە ڕاستەوخۆ لەگەل سروشت کارنەکا بەلکو لە ڕێی ئامراز،لەگەل زیاد بوونی ئامراز زیاتر کۆنترۆلی سروشت دەکا بەلام هەرگیز ناگاتە کۆنترۆلی تەواو،ڕێك ئەوسنورە بریتیە لە مەوداومەدای شارستانی مرۆڤ .

٣- گەشەی ئنتمای مرۆڤ بۆ کۆمەڵە بەشەریەکان لە خێزان بۆ بنەماڵە بۆ خێڵ و نەتەوەو وابەرەو جیهان گەریتی (عولمە) بەرێوەیە.

٤- ئاسۆی گشتی فکری کۆمەڵایەتی زۆر فراوان بووە لە بازنەی تەسکی نیمچە میرات وستونیەوە دەرچوو بەتەواوی پێی ناوەتە ڤاکتەرە ئاسۆییەکان.

٥- هێزی ماسولکە ئێستا یەکلاکەرەوە نی یە بەڵکو وەرجەرخا بوچالاکی عەقڵ و نەخشە و بەرنامە و پلان...

٦- کۆتایی هاتنی (موعجیزە) و کارتێکەرە هەستیەکان و وەرگەڕانی بۆ چالاکی و بەڵگەی عەقلی، واتە گۆڕان لە ڤاکتەرە کۆمەڵایەتی و ستونیەکان بەرەو ئاسۆیی و سیاسی.

ب- ئادەمیزاد: پنچینەی ئەو گۆڕانکاریەی مێژووی کۆمەڵ لە تاك دەست پێدەکات و دوای کۆمەڵیش بە دەوری خۆی جارێکی تر کار لە ئادەمیزاد دەکاتەوە، بەو شێوە ماکینەی گۆڕان و گەشەسەندن دروست دەبێت، ئەو گەشەسەندنە دەپێورێ بە بڕی

هەڵوەشاندنەوەی ئینتمایە ستونیەکان بەرەو ئینتمایە ئاسۆییەکان، ئادەمیزاد خۆی پێکهاتووە لە کۆمەڵێك ئینتمای ستونی و ئاسۆیی :

١- پەیداکەر(مکتسب) ئاسۆییە، وەك بوونی لە ئاینێك و کۆمەڵەیەکی سیاسی و مەدرەسەیەکی فکری ...

٢- میراتیەکان، ستونیە، بوونی لە بنەماڵەیەك و خێڵێك و نەتەوە و خاکێك و نەژاد و جنسێك..،ئەوانە میراتین و بەدەرە لە ویست و ئارەزووەکانی خۆی،گوران وگەشەی کومەل مانای گورانی فاکتەرە ستونیەکانە بەرەو ئاسویی، بابزانین ئەو گۆڕانکاریە مێژووییەی لە سەرەتای کۆمەڵی کۆنەوە بەسەر ئادەمیزاد داهاتووە چەندە ئەو راستیە دەسەلینی، تا ئەورۆ سەرەنجامەکانی بەو شێوەیە:

١/ لەڕووی فسیۆلۆجیەوە، لە جەستە وە بۆ فکر.. واتە بڕێك ووزەی ماسولکەی گۆڕاوە بۆ ووزەی فکری. لە ئینتمایەکانی میراتەوە (وەك بنچینەی ئاسنامەی) گۆڕاوە بۆ ئینتماییەکانی وەرگیراو(مکتسب)، واتە جاران ئینتماییەکانی بنەماڵەیی و خێڵەکی زاڵ بوو بەسەر ئینتماییەکانی فکری و سیاسی، ئێستا گۆڕاوە تا ڕادەیەکی زۆر هێزی ئەو ئینتمایە هەڵوەشایتەوەو شلۆق بووە.

٢/ لە ئاستی کۆمەڵایەتیەوە بە تەربیی لەگەڵ (گۆڕانەکانی ناوەکی تاك) ئەو وەرچەرخانانە هاتۆتە دی، هەموو زانا و پسپۆڕەکان ڕێکن لەسەری، بەڵام هەریەکە بەجۆرێك گوزارشی دەکەن،هەنێکیان هەڵدەبژێرین:

- ابن خلدون: بداوە- خێڵەکی- دەوڵەت.
- مارکسیەت: دڕندایەتی-بەندایەتی- دەرەبەگی- سەرمایەداری- سۆشیالیستی- شیوعیەت.
- ئۆگست کۆنت: لاهوتی- میتافیزیکی- زانست
- فریزەر: جادوو- ئاین- زانست .
- کۆندرسیی : قۆناغی سروشتی(مرۆڤی سەرەتابی)- قۆناغی بە خێو کردن- کشت وکالی- شارستانی (یۆنانی)- شارستانی رۆمانی- قۆناغی ناوەڕاست(مەسیحی)- دەرەبەگایەتی- داهێنانی چاپ- شۆرشی فرنسی- دواقۆناغکە مرۆڤبەتەنیادەستی بە گەشە کرد.
- تۆینبی: هاتنەکایەوە- گەشە- داڕووخان- پارچە پارچە بوون- وێران

- تەتەوریەکان: دڕندانەیەتی- خێڵەکی- ئیمپراتۆریەتی- پادشایەتی- کۆماری.
- ئیسلام: نبوە- راشدین- میرات- دیکتاتۆری(جبری)- گەڕانەوە بۆ ئیسلام (راشدین).

ئەو بۆچوونانە سەلامەت نین لە تێبینی و سەرنجی یەکتر، بەڵام ئەوەی لامان گرنگە بەروونی دەردەکەوێت کە ئینتیمای ئادەمیزاد بەرەبەرە لە میراتەوە بەرەو موکتەسبە، لە تەسك بۆ فراوان، لە فسیۆلۆجیا بۆ ئایدیۆلۆژیا، لە ڕەچەڵەك بۆ فیکر، لە کلاسیکەوە بەرەو مەدەنیەت.. بەکورتی لە ئینتمایە کۆمەڵایەتیەکان بەرەو ئینتیمایە سیاسیەکانە، واتە لە ستونیشەو بەرەو ئاسۆیی، تا پێشکەوێت ئینتمای نوێی زیادکردووەودەکا، باڵاترین ئینتمای مومکین (مەبادیئە- سیاسەتی ئەخلاقی) کە ئەوەش (فیترە)ی ڕاستەقینەی ئادەمیزاد و نزیکترین ڕێستگەیە لە پەیام، کە هەر لە سەرەتای مرۆڤایەتییەوە ئەو مەبادیئانەی بۆ ئادەمیزاد و کۆمەڵ دارشتووە، بەو شێوەیە گەشەکردنی سروشتی کۆمەڵ و ئادەمیزاد بەرەو دادگەری و بڕواییە، لەوەوە ئیسلامی و زانایانی ئیسلام وای بۆ دەچن سێکوچکەی (شەرەیعەت- فیترە- عەقڵی ڕاستەقینە) یەکتر پاسادان دەکەن، ئەوەش چارەنووسی هەموو ئادەمیزادە لەسەر ئەو زەویە ((ولقد كتبنا في الزبور من بعد الذكر أن الأرض يرثها عبادي الصالحون)) یەکەم (حتميه تاريخيه) کە قورئان پێشبینی کردووە کە سەرەنجامی جیهان بەرەو ئاین و بیروڕایە.

بەم شێوەیە بەرەبەرە کۆبوونەوەی (کوتلە بەشەریەکان) لەسەر بنچینەی خوێن و ڕەگەز و کۆمەڵایەتی کلاسیکی دەگۆڕێت بۆ کۆبوونەوە لەسەر بنچینەی سیاسی و بیروباوەڕ و ئاین و دەستووری ئاسۆیی هەروەك لە تویژینەوە نوێکانیش وای لی دەخوینریتە وە، هەتا لە تیوری (ململانی ی شارستانی) هندکتونیش .

١- ٥ فکرەی حیزب:

ئادەمیزاد بەهۆی پەیام بووە ئەندامێکی کۆمەڵایەتی، بەڵام لە سەرەتادا لەشێوەی ڕەوەی لێکدابڕاو بووە ، بۆیە ئینتمایەکان لەهەرەچاکیدا کۆمەڵایەتی ڕووت بووە، هەر پەیامی لێ پچڕابێت ئەوا گەڕاوەتەوە سەر ئینتمایە سروشتیەکەی بەپێی قۆناغی

پێشکەوتنی کۆمەڵ، بەگشتی بینا و گەشە کردنی کومەلایەتی بریتیەلە هەڵوەشاندنەوە و وەرگێڕانی ڤاکتەر و ئینتیمایە ستونیەکان بەرەو ئاسۆیی، هەرکاتێ ئەو کۆڵەگانەی بینا لابرێ بەخێرایی لە ئاسۆییەکان دەگەڕێتەوە بۆ ستونیەکان، واتە ڤاکتەرە کۆمەڵایەتییەکان زیاتر پانتایی مێژوویی کۆمەڵیان داگیرکردبوو و زاڵ تریش بوینە.

بۆیە تا ئامرازی هات وچۆ و بیستن و بینین گەشەی نەکرد ئینتیمایەکان نەگۆڕان،ئەو هەنگاوانەش لە سەرەتای سەدەی (١٩) بەرەبەرە لە ئینتیمای دەڤەری(محلی) بۆ ئینتیمای جیهانی(عەولەمە) جولاّ،ئەو تویەلە بەشەریانە تیکەل بوون و بوو بە کۆمەڵێك ئەلقەی یەکتربڕ (نەك تەماس) وەك خێڵ و نەتەوە و نەژاد و چین و توێژ و تایفە و ڕەش و سپی و ئایینی جیاجیا و دەستە و کۆمەڵەی فکری لێك جیاجیا و پیشە و پسپۆڕی جیا.. لەیەك کاتدا ئادەمیزادێك ئینتیمای بۆ زنجیرەیەك ئەلقەی کۆك و ناکۆك بو دروست بوو، لەکاتێکدا کوردێکی هەژار ناکۆکە لەگەڵ عەرەبێك، بەلاّم یەکدەگرنەوە دژی دەوڵەمەندێکی کورد و عەرەب، ناکۆکە لەگەڵ ئەمریکیەکی ڕەش لەسەر بنچینەی جوگرافی و نەژادیوئایینی، بەلاّم کۆکن دژی سەرمایەدارەکی هاویەش، ناکۆکن لەگەڵ تورکێك بەلاّم کۆکن لەسەر بنچینەی ئاین.

بەو شێوەیە کورد خۆیەخۆش کۆکن لەسەر کوردایەتی و ناکۆکن لەسەر خێڵەکی و چینایەتی، کۆکن لەسەر ئاین و چاکە و خراپە و دادگەری، بەلاّم ناکۆکن لەسەر ئامرازەکان و ڕێبازەکانی گەیشتن بەو دادگەریە.. ئەو دۆخە لەناو هەموو میللەتێك هەیە، هەر بەو شێوەش میللەتێك لەگەڵ میللەتێکی تر و هەموو لەگەڵ هەموو[1]، ئەو ئەلقە کۆك و ناکۆکانە یەکسان نین لە هەر زەمان و زەمینێك، ئەلقەو ئنتمایەك گەشتر و سەرەکی ترە لەوانی تر، بۆنمونە لە کوردستان بەهۆی ستەمی داگیر و دابەشکردنی خاکەکەی "کوردایەتی " یەکە ئەلقەیەکی چالاکترە، بۆیە هەست و سۆزی کوردانەکەی لە سەرووی چینایەتی و نەژادی و ئاڕادەیەك خێڵەکی و دەڤەریشە ....، لە ئەفریقاش ڕەش بەرامبەر سپی، لە ئەوروپا جوو بەرامبەر مەسیحی یان کرێکار بەرامبەر سەرمایەدار، لەگەڵ ڕۆژانە تێکەڵ بوونیان بە یەکتر ئەو هەستە جیایانە زیاتر دەورۆژێ.

---

[1] بۆ ئەوەی هەموو جیهان لە عاملێك کۆك بن تەنها عاملی ئایدۆلۆژیایە ئەویش تەنها ئاینی یە، ئەگینا هەر عاملێکی تر بهێنی شمولی بەشێك لە کۆمەڵ دەکات، یەکێ لە سەرچاوەکانی هێزی رابوونی ئیسلامی نوێ ئەو پرۆسەیە لە عەولەمە.

ئالێرەدا فکرەی حزب گەڵاڵە دەبێ.. چۆن؟ تا کێشەی خێڵ و بنەماڵە بوو ئەوا پەیوەندی یە خزمایەتیەکە ڕوون بوو، پێویستی بە کۆکردنەوە و ناونووسین و ڕێنمایی نەبوو، بەڵام لە نەتەوە و چین و ئاینێکی گشتی (نەك ئاینێکی بە بەرنامە) هیچ پەیوەندی یەکی وا توندی ڕێکخراو نیە کۆیان بکاتەوە، تەوجیهیان بکات، یەك دەنگ و یەك ڕایان بکات، بەو شێوەیە فکرەی حزب وەك بیویستیەکی میزووی هاتە کایەوە.

١- ٦ پێناسەی حیزبی سیاسی :

زۆر پێناس هاتووە بۆ حزب، هەر مەدرەسە و ڕێباز و ئایدۆلۆژیەك بەدیدەجیهانی یەکانی بۆ کێشەکانی کۆمەڵ پێناسەکانی دارشتووە، بەڵام هەمووی کۆکن کە بەرهەمی چالاکی فکریە. دەتوانین بلێین حزب بریتیە لە:

(یەکگرتنی ئارەزوومەندانەی کۆمەڵە خەڵکێکی هاوبروایە، لەپێناو چەند ئامانجێکی هاوبەشی دوورونزیك)،بناغەکەی لە گرێبەندی فکری وسیاسی یەوە دیت .

چەند پێناسێکی جیاجیای تر تۆمار دەکەین کە هەریەکە گوزارش لە مەدرەسەیەك دەکا بەتایبەتی مەدرەسەی لیبرالی دیمکراسی ڕۆژئاوای ئێستا:

١- پێناسی دۆڤرجه (خاوەنی کتێبی الاحزاب السیاسیه): حزب بریتیە لە کۆمەڵە خەڵکێکی یەکگرتوو لەسەر بنچینەی سیستەمێك.

٢- پێناسی (فرانسۆ گۆجیل): ئەو کۆمەڵە خەڵکە ڕێکخراوەن، بەشدارن لە ژیانی سیاسی کردن بۆ وەرگرتنی دەسەڵات یان بەشێك لێی.

٣- بۆردو : بەوانە دەوترێ حزب کە هاوبیری سیاسی بن و بیانەوێ دەست بەسەر دەسەڵات بگرن یان کار لە بریارەکانیان بکەن.[١]

٤- فەرهەنگی (oxford): ڕێکخراوێکی سیاسیە، هاوبەشن لە بروا و ئامانج و دەنگدان لە هەڵبژاردنەکان.

٥- زۆربەی فەرهەنگە باڵاکانی عەرەبیش لەژێر کاریگەری فەرهەنگی ڕۆژئاوایی توخمەکانی (دەسەڵات، یەکێتی، هەڵبژاردن)یان کردۆتە بنچینەی حزب، لەوانە: (موسوعة العلم الإجتماعي)، (موسوعة السياسية الميسرة)، (قاموس سياسي)...

---

[١] بۆ زیاتر بروانە کتێبەکانی: أ- (النظم السیاسیة) ب- (علم السیاسة)

٦- هەرچی پێناسی چەپیەکانە ئەوا زۆر راشکاوانە توخمی (دیکتاتۆری پرۆلیتاری) دەخەنە ناو پێناسەکانیان کە لەدوایدا تەنها (دکتاتۆریەکە) بۆ (پرۆلیتاریە) بووە نەریتی سیاسی و دەستوری وڵاتەکانیان.

٧- نامۆترین پێناس لەبارەی حزب پێناسی (حزبی بەعس)ە لە فەرهەنگەکەیان (تعریفات ببعض المصطلحات) هاتووە: حزب بریتیە لە کۆبوونەوەی خەڵکانێك لەنێو بەرنامەیەك بۆ دەست بەسەراگرتنی دەسەڵات و ڕاپەڕاندنی دەوڵەت بەپێی ئەو بەرنامەیە بۆ هێنانەدی ئامانجەکانی[1].

زۆربەی حزبە نەتەوەگەریەکان پێناس و سروشتێکی وەك ئەو پێناسەی حزبی بەعسیان هەبووە، بەشی هەرەزۆری حزبە کوردستانیەکانیش بەپێناسی مارکسیانە و نەتەوەگەریانە کاریگەر بووینە.

هەرچی پێناسە کۆنەکانە زیاتر لەژێر کاریگەری ئەدەبیاتی ئیسلامی بووە، ئەوا زۆربەی حزب بە (کۆمەڵە خەڵکێك) ناوبردووە، لەوانە (قاموس المحیط)ی فیروز ئابادی، هەروەها ابن اعرابی (حزب)ی یەکسان کردووە بە (جماعە)، هەرچی (لسان العرب)ە دەڵێ: (حزب جماعة من الناس، علی قوم تشاکلت قلوبهم وأعمالهم فهم أحزاب) لەو سەردەمی بەو کۆمەڵە خەڵکە وتراوە کە بۆ ئیشێك وا ئامادەن نەك مانای ڕەچەڵەکی و نەتەوەیی هەبێ.

لە نێو عوسمانیش بە پێی یاسای (الجمعیات)کە لە ١٩٠٩/٨/٣ دەرچوو لە مادەی (٣)وای پێناس کردووە:جەمعیەت ئەو کۆمەڵە کەسانەن کەبە هەمیشەیی یەکیان گرتووە بۆ یەکخستنی زانیاریەکانیان بۆ ئەوەی مەبەستیان قازانج دابەش کردن بێت[2].

ئەوەی روونە چەند توخم و بنچینەیەکی جیا جیا هەیە تاك تاك و پێکەوە دەبنە بنەمای حزبی، وەك:

١- بەرژەوەندی چینایەتی و زیاتر ئێستا بەرژەوەندی تایبەتییە، لەسەر شێوەی یەکدەنگی هەڵبژاردن بۆ دەزگا سیاسی و دەسەڵاتەکان.

٢- پایەوپوول، وەك حزبە دەسەڵاتدار و دیکتاتۆرەکان.

---

[1] تعریفات ببعض المصطلحات السیاسیة – المادة:حزب ،لە دیباجە کورتەکەی دەستوری حزبی بەعس وا هاتوە: حزب البعث العربي الاشتراکي حرکة قومیة شعبیة انقلابیة .

[2] بڕوانە : د. کیالی -الموسوعة السیاسة - المادة : الجمعیات

٣- بەرگری لەخۆ، وەك ململانێی نەتەوە و نەژادە جیاجیاكان.

٤- بیروباوەڕ، وەك حزبە ئیسلامیەكان و حزبە ماركسیەكان و هەندێ حزبی رادیكالی تر.

كەواتە تۆخمەكانی (بەرژەوەندی، ئیمتیاز، بەرگری، بیروباوەڕ) بەرێژەی جیاجیا ناسنامەی هەر حزبێك دیاری دەكەن.

وەك دەردەكەوێت ئەو ئامانج و بنچینانە هەمووی بوزەتیف وخێر نییە، هەروەك یەككگرتن(التعاون) هەیە لەسەر خێرە، هەشە لەسەر شەڕ((وتعاونوا على البر والتقوى ولا تعاونوا على الإثم والعدوان)) لەسەر ئەو بنچینەیە پەیدابوونی حیزبی سیاسی پێشكەوتن و وەرچەرخانێكی مێژوویی ئادەمیزادە لە ئینتمای بایەلۆجی میراتی- ستونی بۆ ئینتمای ئایدیۆلۆژی- ئاسۆ یی، بەڵام كاروانی (خێر و شەڕ)، (سەلبیات و ئیجابیات)، (ڕەنجدەر و ڕەنجبەر)، (داگیركەر و ڕزگاریخواز)، (هەق و ناهەق).. بە جكی دەهێنێ، بۆیە لەگەڵ پەیدابوونی یەك شێوە نییە، چەندین جۆرە.

١- ٧ جۆرەكانی حیزب:

١- حیزبی نەتەوایەتی، زۆرن لە جیهانی سێ یەم و لە كوردستانیش.

٢- حزبی نەژادی، هەردوو حزبی كۆماری و دیمكراسی ئەمریكی و لەهەندێ شوێنی تر هەیە، بەرەی توركمانی و حزبی عەرەبی و مەسیحی وا خەریكن سەرهەڵدەدەن، بەڵام لە كوردستان هیشتا نییە .

٣- حزبی ئومەمی، حیزبە شیوعیەكان، لە كوردستان هەیە.

٤- حزبی دیمكراسی، زۆر بڵاوە لە جیهان، ناوەندەكەی لە ئەوروپایە، ئێستا لە كوردستان بەشی هەرەزۆری خۆی بەو جۆرە دەزانێ.

٥- حزبی سۆشیالیستی، زۆرن لە جیهان، لە ئەوروپا (سۆشیال دیموكراتەكان) و لە توركیا و سوریا و عێراقیش زۆر شوێنی تر هەیە، لە كوردستانیش (ی.ن.ك) و (ح.س.د.د) زەق تر سەر بەو مەدرەسەن.

٦- حزبی خێڵەکی، ترازێکی دەگمەنە، زەقترین نموونە (حزبی ئەنکاشا)یە لە خـوارووی ئەفریقا، نوێنەرایەتی خێڵی (زۆلۆ) دەکات بە سەرکردایەتی (بۆتەلێزی)، لە کوردسـتانیش بەلاوازی هەیە.

٧- حزبـی ئـاینی تێکـەڵاو، لـەجیهان زۆرن، حزبـە مەسـیحی* و دیموکراسـی و سۆشیالیستەکان و (حزبی یەهودی و هندۆس)...، لە کوردسـتانیش هێشـتا نەخـەملیوە، جگە لە حزبە مەسیحیەکان، بەڵام کوردستانی نین، عێراقین.

٨- حزبی دەسەڵات، لە هەموو شوێنێك هەیە، بـێ مەبادیئـە، هەنـدێ جـار حزبـی مووچە و پایەی پێدەگوترێ.

٩- حزبە ئیسلامیەکان، لەبارێکی هەڵکەوتووی بەرەو گەشەن لەجیهانی ئیسلام و لە کوردستانیش هەیە.

١- ٨ چەند دابەشیەکی پێچەوانە:

چەند جۆرە حیزبێك هەیە بەدیلی یەکترن لە هەموو بوارەکان، وەك:

- حزبە ڕادیکاڵەکان و حزبـە پارێزگاریـەکان، یەکـەمیان خـاوەن بەرنامـەی گـۆڕینی ڕیشەییە و دووەمیان پارێزگاری لە واقعەکە دەکات.

- حزبە میـکاڤیلیەکان و حزبە مەبادیئیەکان، یەکەمیان فرت و فـێڵ و نەجەسـپاوی و بەرژەوەندی پەرستی و هەموو جۆرە ئامرازێك بەڕەوا زانین، دووەمیان حزبی ڕاسـتگۆیی و یەکێتی گۆتە و کردەوەو بەڵێن و مەبادیئە.

- حزبە عەلمانی و حزبە ئاینییەکان، یەکەمیان لەدۆخی هەرەنەرمیەکەی ئاین لە ژیـان و دەوڵەت جیادەکاتەوە و سەربەستی یەك بە ئاین دەبەخشـێت لـە چوارچـێوەی دەسـتور، ئاینیش وەك پەیوەندی یەکی سادەی نێوان تاك و خوا دەخوینیتەوە، دووەمیـان ئـاین بـە تاکە سەرچاوەی دەستوری وڵات و پەیڕەوی حزبەکە دەزانێت بـۆ ڕەوتـی تـاك و کۆمـەڵ و تەواوی ژیان.بەکورتی لە یەکەما ئـاین پاشـکۆی بەشـەرە لـە دووەمـا ئـاین پێشـەنگی بەشەرە.

- حزبە چەپڕەو و ڕاستڕەوەکان، ئێستا بەرەو کۆتاین، بەکورتی یەکەم گوایـە نوێنـەری هەژاران و دووەمیش دەوڵەمەندان.

---

* لەنێو مەسیحی تەنها(کالفن)یەکان داوایان دەکرد کە ئاینی مەسیحی بەبێ شریك پیادە بکرێ .

کەواتە هەمو جارو لەهەمو دۆخێك حزب بە دیاردەیەکی دروست وەسف ناکرێ ،گەلێ جار دەبتە هۆی پەرتەوازەیی وپشێوی ،بۆیە (ج واشنتن) یەکێکە لەوانەی زۆر بە توندی دژ بە بەرپا کردنی حزب حزبانێ وەستاوەو بە ئامرازی گەندەلی وتێك دان ورێگە کردنەوە بۆ دەستی دەرەکی حیسابی کردوون ، بە هەمان شێوە معمر قەزافی لە(کتاب الأخضر) دەلێ حزبایەتی خیانەتە،بەهەمان شێوە لە ئێرانیش دیموکراسیەکی بێ حزبایەتی پەیرەو دەکەن ،لە کتێبە ئاینیەکانی تریش بەزۆری حزب بە کۆمەلێکی بیر تایبەت ونەیار بە (ئەمری واقیع) هاتوە ،لە هەندێکیشیان زیاتر بە سەلبی هاتوە ،لەوانە ابن تیمیە لە کتێبی (السیاسە الشرعیە ..)تەنها لەدوو شوێن باسی حزبی لێکردووە لەهەردووکیان بە سەلبی وئەوەش دەقەکانیەتی :.. من قتل الطوائف الممتنعة عن شرائع الإسلام فإن هؤلاء قد تحزبوا لفساد النفوس والأموال..، لە شوێنێکی تریش: ..وهؤلاء الملوك والرؤساء المفسدون، كفرعون وحزبه[1].

١- ٩ یەکەم حزب لەکێ پەیدابوو؟

دیارە فەیلەسوف و زانایانی ئەوروپی وا فێر بوون کەمتر حساب بۆ خەلکی تر بکەن، هەموو دۆزینەوە و (ژمارە پێوانەییەکان) بۆ یەکەم کەسی ئەوروپی دەگێڕنەوە،: هیرۆدتس- باوکی مێژوو، ئەبیکرات- باوکی پزیشکی، سیۆکریتشس -باوکی هونەر،هیرکلیتس- باوکی دیالکتیك،ئیکلیدو فیساگۆرس باوکی ئەندازەو ژمارە، ستراپۆ- باوکی جوگرافیا، تالیس وبیتلیمۆس -باوکی گەردوونناسی، ئەفلاتوون وئەرستۆش - باوکی کۆمەلێك لقی زانستی تریان پێ بەخشراوە،..لە مێژووی نویش خڕیەتی زەوی و ناوەند نەبوونی لە گەردوون بە شۆڕشێکی زانستی ئەوروپی دەزانن کە لە سەدەکانی (١٦- ١٧) لەلایەن (کۆپەرنیکۆس- گالیلۆ- کپلەر- جۆردانۆ..) دەستی پێ کرد، کەچی زۆر لەپێش ئەوان لە کتێبەکانی ئیسلام هاتووە بەتایبەتی (ئەلبیرۆنی نیوە تیرەی

[1] شيخ الإسلام ابن تيمية-السياسة الشرعية.. ص٢٠، ص٣٤

زەوی دۆزیتەوە)،معجم البلدانی یاقووت حموی، هەروەها بەرگی (١٠)ی (تەفسیری روح البیانی پرسوی) وزۆرسەرچاوەی تر .

لەدیاردەی پەیدابوونی حزبیش پێیان وایە فکرەی حزب یەکەم جار لە ئەوروپا سەری هەڵداوبەوشێوەیەی خوارەوە: لە سەرەتادا کۆمەڵە خەڵکێك یەك ڕادەبوون بەرامبەر هەڵبژاردن و دوای لەناو پەرلەمان (فراکسیۆ نی رای جیاجیا) دروست دەبوو، بەرەبەرە حزبی لێ چەکەرە بوو. بەو شێوەیە مێژووی حیزب بەو تەرازوەی ئێستای لە دەوری ساڵانی (١٨٥٠ز) دەست پێدەکات،[1] لەوەیان هەموو سەرچاوەکانی جیهانی کۆکن لەسەری، هەروەك (موسوعە علم الاجتماع) دەڵێ: (هەتا ساڵی ١٨٥٠ لەهیچ وڵاتێك بەو مانا و پێناسەی ئێستا حزبایەتی نەبووە)، ئەگینا دەستە و یانە و کۆبوونەوە هەبووە، بەشێکی تر دیاردەکانی دژایەتی کردنی پادشاکانی ئەوروپایان کردووە بە تایبەتی لە سەدەکانی (١٦)بەدواوە ناویشیان هەڵگرتبوو بەناوی (وێك) و (تۆری)* وەك حزب وابووە،نیکۆلا میکافیلی لە ڕەوتی باسی (میرنشینە ئاینیەکانی ئیتالیا)دەکا وناوی دوو حزب دەبا بەناوی(ئۆرسینی) وحزبی (کۆلۆنا)[2] ،باس لە سەرەتایەکی تری حزب دەکرێ لە نیوان (٢٢-٢٧)ی مایۆ ١٨٧٥ لەکۆنگرەی غوتا هەردوو باڵی کریکارانی ئەڵمانیا(پارتی کریکارانی دیموکراسی)بەسەرۆکایەتی پیپل و(یەکیتی کریکارانی ئەلمان) ی لاسالی یەکیان گرتەوە بوە (پارتی کریکارانی سوشیالیستی ئەلمانیا) ،بەلام بە ووردبونەوەی زیاتر لە تەرجەمەو سەردەمی باسەکەی کە پیش سالانی ١٨٥٤ بوە مانای حزبی ئیستا

---

[1] موریس دیفریجة - الأحزاب السیاسیة-تعریب:عبدالحسن سعد، ط٢ \١٩٧٧م، دار النهار للنشر ص٦.

* لەسالی ١٦٨٠ دابەشیەك دروست بوو لەنێو لایەنگرانی پالیوراوەکانی بەریتانی، بەجۆریك بازرگان وپیشە سازو تەکنۆکرات وبرجوازیەکان بەگشتی کەچینیکی زیاتر کراوەو پیش کەوتوو بوون کەوتنە لایەك وپێیان دەووترا وێگ، چینی دووەمیش زیاتر پیك هاتبوو لە دەرەبەگ و مەلاك و پیاوانی ئاینی کەبەرگری و پاریزگاریان لە داب ونەریتی رەسەنی بەریتانی دەکرد پێیان دەووتن تۆری، لەدوای چاکسازیەکانی ١٨٣٠- ١٨٨٤ هەردوو حزبی لیبرال(ئەحرار) وپاریزگارانی لێ خەملی ، هیچ دوور نیە ئەو زاراوەیەی لەکوردی وەك جوێن دەڵێن :هەی تۆڕی لەوەوە هاتبێ .

[2] نیکۆلا میکافیلی- الآمیر-ص١١٤

نادا،لەئەمریکاش لەنیوەی سەدەی حەڤدەم (تۆماس جیفرسۆن) وەك دامەزرێنەری حزبی دیمکراسی دەژمێردرێ،بەلام (موسوعة عربية العالمية) ئەو تەقەلایە و تەقەلایەکانی (ئەندرۆجاکسن) بۆ سەرۆکایەتی لە (١٨٢٨) بەناوی دیمکراسی دەڵێ حزبی نەبووە هەر لایەنگرانی بە"دیمکراسی"یەکان ناوزەد بوون،بەلام بە پێی (الموسوعه السیاسیه)یەکەم حزب لە جیهان حزبی دیموکراسی ئەمریکی بە سەرۆکایەتی جیفرسونی سەرۆك کۆماری ئەمریکی لە نیوان (١٨٠١-١٨٠٩).

وا دەردەکەوێ حزبایەتی لە رۆژئاوا زادەی ململانێی هەڵبژاردن بووە، بەڵام دوای لەسەر دەستی سۆشیالیستەکان و ئینجا شیوعیەکان و خودی (لینین) گەشەو بازی پێدراو ناوەندیەتی و دیسپلینی و مەکتەب سیاسی* بۆ داهێنرا.

کەواتە بەدڵنیاییەوە حزب لە ئەمریکا لەپێش ئەو مێژووە هەبووە، بەڵام لەناو قورئانی پیرۆز بەڕوونی باسی (حزب الله)و (حزب الشیطان) کراوە، بەڕای ئیسلامیەکان و زانایانی ئیسلام دابەشی کۆمەڵگەی مەکە و مەدینە حزبایەتی بووە، بە لایەنگرانی ئیسلامیان وتووە (حزبی محمد)، ئیتر حزبی موشریك و ڕەگەزی و ئاینی و عەشایری.. هەموو نوێنەریان لە (دار الندوة) هەبووە، لە قورئانیش بە (أحزاب) ناوی بردوون ((ولما رأى المؤمنون الأحزاب..))، بەشێوەیەك (حزب الله) ئەو کۆمەڵە خەڵکە و ئەو حزبە سیاسیەیە کە بەرنامەی پەیام بوە ، حزبی شەیتانیش ئەو حزبانەن کە لە بەرنامەکانیان (حلاڵ و حرام)ی دەستکردی ئادەمیزادی تێدایەو ڕاستەوخۆ یاناڕاستەوخۆ ناگەڕێتەوە سەر پەیام، یان بەسادەتر بڵێین، هەرە چاکەکانیان هاوبەش(شریك) بۆ شەریعەت پەیدا دەکات و شەریعەتی لا تاکە سەرچاوە نیە، بەو شێوەیە حزبایەتی مێژووی کۆنتری پێ دەدرێ، بەشێکی تر بزوتنەوەی ماسۆنی و یانەکانی بە کۆنترین حزب پۆلین دەکەن[1]، زیاتر ڕەگ وریشەی ئاینی هە یە، بۆیە بەردەوام بە چالاکیە کانی (تەبشیری)و ماسونیەتیش ووتراوە حزبایەتی، بەشێکی تر (فریسین)و (صدوقین) کەلەدژی بانگەوازی مەسیحیەت بوون بە

---

* لەسالی ١٩٢٣ بۆ یەکەم جار لینین مەکتەبی سیاسی داهێنا

[1] هەندێ سەرچاوە شای ڕۆمان هیرۆدۆس ئەکریا لە ٤٤پ زیەو دامەزرێنەرە دەزانن.

حزب ناوی دەبەن،ئەو کۆمەڵەیەی فیساگۆرس لە ئیتالیای کۆن دروستی کرد[1] ئەویش نزیکە لە حزب .

بە هەرحاڵ ئەگەر مێژووی یەکەم حزبیش لە ئەوروپا نەبێت، سەرهەڵدانی عەلمانیەت و حزبە فاشی و نازی و میکافیلیەکان لەوێ هاتوون، لەهەمان کاتدا حزبە دیمکراسی و سۆشیالیستی و شیوعیەکانیش هەر لەوێ هاتوون.

بەو ماناو پێناسە نوێ یەی، یەکەم حزبی کاریگەری عەلمانی بەبۆنەی ١٠٠ساڵی شۆڕشی فرنسی لە ١٨٨٩/٧/١٤ دروست بووە لە جیهانی ئیسلامی بەناوی (اتحاد التعالي والترقي)**،کەچی هەریەکە لە حزبی ئومەی میسری ١٩٠٧، حزبی تونس الفتاة لە ١٩٠٨ و حزبی احرار بە یەکەم حزب دانراون لەلایەن فەرهەنگەکانی وەك (موسوعة العربية العالمية) و (موسوعة العربية الميسرة).

بەپێی (موسوعة العربية العالمية)یەکەم حزبیش لەعێراق، (حزب الحر العراقي ١٩٢٢)بووە.. بەڵام ئەو فەرهەنگانە زیاتر مەبەستیان حزبی رەسمی بووە، ئەگینا پێش ئەو مێژوانە حزبی تر هەبووە، یەکەم بزوتنەوەی سیاسی لە ژێر پەردە (علم السوريه)بووە لە ١٨٥٧، لەعێراقیش (حزبی نەهزەی) لە ساڵەکانی ١٩١٨ دروست بووە، دژی داگیرکاری بریتانی بەناوەرۆکێکی ئیسلامی، لە پیش ئەو میزووەش حزبی تری وەك حزبی ئیسلامی بە سەروکایەتی محمد داغستانی وحزبیکی ئیسلامی تر لە سلیمانی لەگەل شیخ محمود بووە، جگە لە حزبی (یەکیتی محمد)ی ــئەورەسی .

بەڵام لە قوناغی نویدا چەند کاریگەریەکی تری سەرەکی هەیە بو سەر هەلدانی حزبایەتی لە کوردستان، بو بەشی داهاتوو .

---

[1] الموسوعة الفلسفية ص ٣٥٣.

** هەرچەندە (عوسمانی لاو) لە ١٨٦٥ دروست بووە، بەلام ئەوە حزب وبزوتنەوەی سیاسی نەبووە، زیاتر معارەزەو چاکسازەکانی عوسمانی بووینە، دوای اتحاد الترقی لێ دروست بوو .

بەشی دووەم

گە شەی مەینەتی کورد- کاریگەرییە سیاسییەکانی

٢- ١ سەرەتای مەینەتی

بەڕاستکردنەوەی چەند تێگەیشتنێکی هەڵە دەست پێدەکەین، باوی وەرگرتووە زۆربەمان واتێگەیشتوون کە کورد چەندین سەدە و بگرە هەزاران ساڵە دەچەوسێتەوە .

ئەو نەوانەی دوای سەدەی بیستەمی (دابەش و داگیری کوردستان)ئاوا یان کوردستان بینیوە و بۆ یە بە هەڵە دەچن، بەڵام گرفت لەوەیە بەشی هەرەزۆری نووسەر و سیاسەتمەدار و مێژوونووسانیشمان لە سەرەتای لێدوان و نووسینەکانیان لەبارەی کێشەی کورد بەو بۆچوونە چەواشەیە دەست پێدەکەن، بەشێك لەوانە وەك توێژینەوەی زانستی لێی بەهەڵەدا چووینە لەژێر کاریگەری خەستی سەردەمی ئێستا، بەشەکی تر بە پاڵنەرێکی ئایدیۆلۆجی وای بۆدەچن، گوێ ناداتە ڕاستی و ناڕاستی ئاخۆ سەرنجامەکانی چییە و لەخزمەت کێ دەبێ. مەزنترین خزمەت بە داگیرکەران دەکا و پاکانەشە بۆ داگیرکردنەکانیان. مادام کورد هەزاران ساڵ بێت هەروا ژێردەستە و داگیرکراو بێت، کەواتە :

١- وڵاتانی داگیرکەر و نەتەوەکانی سەردەست چ تاوانیان نیە و مافی کوردیان زەوت نەکردووە، مێژووی کوردی بە چارەڕەشی و ژێردەست نووسیوە،هە روەك سەروکی فرنسی لەو بۆچوونە جەوتە را ووتی ئەوە مێژووە زولمی لە کورد کردووە نەك ئیمە!!

٢- ئەو بۆچوونە زۆر سەرەنجامی تریشی هەیە، لە هەمووی گرنگتر مانایەك بۆ خەباتی کوردایەتی نامێنێ و ئەو خوێن و ئارەق و فرمێسك ڕشتنە.. بۆچی؟

٣- جۆرە (عەبەسیەك) دەبێتە پەیڕەو، ئیتر ناهەقی نووسەری کتێبی (سەگوەڕ)[1] نەبووە کە شۆڕشی کوردایەتی بە سەگوەڕین لەقەڵەم دابوو لە ساڵی ١٩٨٢، کە نووسەر خۆشی پێشمەرگە بوو.

٤- مانای وایە هەموو ئەو سەرچاوانەی کوردیان بە (قورەیش العجم)و ناوبانگی بەرگری وکەڵە پیاوی ...هەمووی هەڵەیە بەڵکوو کورد میلەتیکی بێ غیرەت وریسواو مل کەچ بووە ...

راستیەکەی وانیە، نەك کورد، هیچ چەوسانەوەو کێشەیەکی نەتەوایەتی لەپێش سەدەی (١٩) لەو جیهانە نەبووە، سەرنج بدە هەتا عەرەبیش کە زیاتر دەمارگیری نەتەوەگەریان لە میللەتانی تر هەبووەو هەیە، کەچی مێژوونووس و جیهان بینە نەتەوەگەریەکانی وەك (ساطع العصري،محمد عزة دروزة، بطرس بستاني، میشیل عفلق..) شۆڕش و راپەڕینەکانی عەرەبیان هەتا چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەمیش بە نەتەوەیی لەقەڵەم نەداوە.

هەریەکە لە شۆڕشی ئەمریکی ١٧٧٦و فرنسی ١٧٨٩، هەڵمەتەکانی ناپلیۆن، تەقەلاکانی بسمارك بۆ یەکخستنەوەی ئەڵمانیا لە١٨٧١، مازینی لە ١٨٧٢ بۆ ئیتالیا ،دروست بوونی هەندێ دەوڵەتی نەتەوەیی لە ئەوروپا، جەنگی جیهانی یەکەم١٩١٤- ١٩١٨،، (١٤)بنەماکانی ویلسون له١٩١٨، شۆڕشی ئۆکتۆبەر١٩١٧، بەڵێنەکانی جۆرج،و داننانی خەلافەتی عوسمانی(نەك تورانیەکان) بە سەربەخۆیی گەلان.. لەگەڵ زۆر ڕووداوی تر کاریگەریان بەرەبەرە دروست کردبوو لەسەر بیری نەتەوەگەری لەنێو توێژی ڕەوشەنبیرانی جیهانی، بەڵام تا ئینقلابە تۆرانیەکەی ١٩٠٨ لەدژی خەلافەت و بانگێشەی تورکایەتیان نەکرد، ئنجا نەتەوەکانی تریش لێیان بەئاگا هاتنەوە، کەواتە لەپێش ئەو مێژووە بیری نەتەوەیی و خەبات لەپێناویدا نەبووە، حزبی نەتەوەیی و دەوڵەت و ئیمپراتۆریەت و ڕاپەڕینیش بۆ ئەو مەبەستە نەبووە، هەتا سەدەی (١٩) لەئەوروپا و سەرەتا سەدەی بیستەمیش لە جیهانی ئیسلامیدا، لەگەڵ چەند دیاردەیەکی مێژوویی تر پێکەوە سەریان هەڵدا لەوانە: عەلمانیەت،نەتەوەگەری، دەوڵەتی هاوچەرخ، حزب،

[1] لە بنەچەدا لە پرۆتۆکۆلی ژ:١٩ی (بروتوكولات حكماء الصهيون) شۆڕش بە سەگوەڕ وهاتوە: ان الثورة ليس أكثر من نباح كلب على فيل، ففي الحكومة المنظمة تنظيماً حسناً من وجهة النظر الاجتماعية لا من وجهة النظر إلى بوليسها، ينبح الكلب على الفيل ...

کۆماری، پیشەسازی،... لەگەڵ زۆر دیاردەی تری سیاسی و کۆمەڵایەتی و شارستانی تر، هەموو ئەوانە لەڕەگ و ڕیشەدا بۆ ڕێکەوتنی وێستیڤالیا ١٦٤٨ دەگێڕنەوە.

کوردیش لەپێش سەدەی بیستەم نە بەناوی کورد و کوردستان کێشەی هەبووە، نە بەو ناوەشی چەوساوەتەوە، نە سەرکردە و میرنشین ودەولەت و ئەیوبییەکانیش بەناوی کوردایەتی بووینە، سەرەتای مێژووی کێشەی نەتەوایەتی، کوردایەتی، مێژووی سیاسی کورد، سەرکردایەتی کورد، حزبی کوردی، ئامانجی کوردستانی..، بۆ دوای ساڵانی ١٩٠٨ دەگێڕنەوە کە فکری عەلمانی نەتەوەگەری زاڵ بوو بەسەر بیری عوسمانلی لە خەلافەتدا[١]،بەپێی (میر جەلادەت خان)تا پاش جەنگی جیهانی یەکەم ئینجا زاراوەی وەك کوردستان باشوروکوردستانی رۆژئاوا ..بەکارهێنران[١] .

---

[١] بۆ زیاتر سەرنج بدە : أ- کورد و کوردستان، محمد امین زکی بەگ، ب- کورد وکوردستان فی الوثائق البریطانیة... لەگەڵ زۆر سەرچاوەی تر.بۆ زیاتر دڵنیا بوون بڕوانە ئەو بەڵگەنامەیەی وەزارەتی دەرەوەی بریتانی کە بۆ یەکەم جارە بڵاوی دەکەینەوە دەری دەخا تا ئەو مێژووە باسی کوردایەتی نەبووە :

FO 195/2317 ملحق في تقرير السيد هيرد، ٣ كانون الثاني١٩٠٩

أقام النادي الكردي في الجامع الكبير حفلا كبيرا وذات مراسيم عديدة.حضر الحفل كل الدراويش في المدينة. فحال وصول الدراويش الى المسجد يؤدون قسم الولاء للسلطان عبد الحميد والشريعة.كما قدم الوالي خطبة قصيرة وعزفت الفرقة الموسيقية العسكرية قطعاًمختارة. ومن ثم تم التوقيع على وثيقة الولاء للسلطان والشريعة المحمدية من قبل ٣٠٠٠شخص من الحضور. ولأجل إعطاء هذه الوثيقة الجدية والمصداقية دعى النادي الكرد جميع الاغوات والشيوخ في الولاية لهذا اللقاء.وكان عدد الحاضرون يتجاوز ١٠ آلاف شخصا...أن لهذا الاجتماع مغزى واضحا وهو ان النادي الكردي أقوى بكثير من فرع الاتحاد والترقي في ديار بكرالذي بدأيفقد الكثير من اتباعها هنا.وفي الخامس من هذا الشهر غادر حاجي مقصود بيك دياربكر متوجها الى مكة، وحسب المعلومات الموجودة عند روجسيدشيان، هناك مؤتمر تعقد هناك لنقبتء الاشراف في الامبراطورية العثمانية لمناقشة الاوضاع الجديدة في الدولة العثمانية. وحسب رأي روجسيدشيان دروغومان (مترجم- القنصل الرسمي) أن النمو الكبير للحركة الكردية مؤخرا يعود الىعدم تحمس الكرد للنظام الجديد. وان سبب ذلك يعود الى المرارة الكبيرة التي سببتهالهم القانون المدني المطبق هنا. ليس هناك أي شك بأن الترويج للشريعة يرضي أكثرية الجماهير الكردية الجاهلة.

يقول أعضاء النادي الكردي هنا بأنهم استلموا توجيهات من الفرع الرئيسي فب القيادة في استنبول بأقامة علاقات ايجابية مع النصارى. ولكن التوجه الاسلامي المحافظ للنادي لا يساعد على اقامة علاقات من هذا النوع.

لم يتم بعد استدعاء الدفتردار من ويرانشهر الذي لم يقم لحد الان بتوزيع الحبوب والمواد العذائية للمتضورين جوعا هنا. وقد قام مترجم القنصل بالفات نظر الوالي الى هذه المسألة ووعد الاخير بأرسال الاوامر الصارمة للدفتردار بتوزيع تلك الاعانات للمحتاجين. فقبل ان أغادر طمئنني الوالي بأن المعلومات التي أرسلت الى الدفتردار واضحة وصريحة وطلب مني ان أعلمكم بذلك. وكما أشتكى

راسته چەوساندنەوە و پەلامار و داگیرکردن و ماف زەوت کردن هەبووە لە هەموو جیهان، بە هەموو ئاراستەو ئاراستەیەکی پێچەوانە، بەزۆری تیژی بنەماڵەی بنچینەی بووە لە کێشەکان، جار جار بە پاڵپشتی ئاینی کلاسیکیش، بۆیە زۆربەی ئیمپراتۆرەکان یان بەناوی بنەماڵە یان بەناوی زێد(مسقط رأس) ناوبانگ و ناسنامەیان دەرۆیشت.

سەرەڕای سەلبیات و ئیجابیاتیان بەلام ئەمەوی و عەباسی بەناوی عەرەبی[2] و لەپێناو عەرەبایەتی نەبووە، هەروەك عوسمانلی بەناوی تورك و لەپێناوی تورکایەتی نەبووە، ئاواش ئەیووبی بەناوی کورد و لەپێناوی کوردایەتی نەبووە و نەدەشیا ببێ، ئەو وولاتانەی عەرەب و تورکیای ئیستا زادەی ئەمەوی عەباسی و عوسمانی نین، وەك روونە

سعادة الوالي وبقوة عن تصرفات هذا المسؤول الحكومي الفاقد لكل القيم. وعبر سعادة الوالي عن اسفه لعدم قدرته على احالته الى محكمة رغم وجود الادلة ضده لأن الدفتردار تعين هنا من قبل الساطة المركزية في اسنتنبول.. وهناك احتمال طالما بقي الدفتردار فيقوم بأعاقة توزيع الحبوب والاعانات. وبما ان موسم نثر بذور الحنطة قد مضى فيعني ذلك بقاء معظم الاراضي الزراعية في ويرانشهر غير مزروعة هذا العام. وهذا مما يعقد ويضاعف مهمة لجان الاغاثة والاعانات في السنة القادمة. هذا لو فرضنا فعلا قيام الحكومة بتوزيع الاعانات. علما ان قسما من الثروة الحيوانية ستموت في الشتاء وستتعرض قسما آخر للسلب والنهب.

كما الحق السيد روجسيديان نسخة من التقرير الموجه من وزير الحربية الى الفريق (مشير) نائب القائد العسكري في الولاية. والى نائب الوالي المؤرخ في ١٢ |كانون الثاني |١٩٠٨ والتي وعدت فيها الحكومة الف ليرة عثمانية لكل من يستطيع القاء القبض على ابراهيم باشا المللي.كما نصت البرقية المذكورة على اعلان العفو العام لأنصار ابراهيم باشا الذين يقومون بتسليم أنفسهم وأسلحتهم للحكومة. ولكن لا يبدو هناك فرق واضح بين القبائل المساندة للتمرد والقبائل الغير المساندة له. وفي الحقيقة عانت القبائل الغير المساندة للتمرد الكثير لأنها لم تكن تملك السلاح للدفاع عن نفسها. وعرض السيد روجردشيان نسخة من التقرير الذي ادعى بأنه لم يره منه من قبل رغم أنه سمع عن التقرير من قبل. وعلق قالا "ان هناك عدة وثائق من هذا القبيل التي لم استطيع لحد الان رؤيتها ومن الممكن انها سرقت أو ضاعت." وضع عبدالكريم بيك، رئيس عشيرة ميران ورئيس فصيلة القوة الحميدية في تلك العشيرة رهن الاعتقال وهو موجود حاليا في الشكنة العسكرية. وبما ان لعبد الكريم الكثير من الاعداء والقليل من الاصدقاء، فأنه من المتوقع ان يلق أشد العقوبات كجزاء لجرائمه الكثيرة.

المخلص دبليو. ب. هيرد

[1] بروانە :گۆڤاری میژوو – ژ:٢ ل٤١٢

[2] زۆر جار باس لە هەردوو زاراوەی(موالي وشعوبي) دەکرێ وەك بنچینەی نەتەوەگەری بۆ عەرەب وعروبیایەتی، بەلام ئیبن خەلدوون ئەو مەسەلانەی یەك لا کردۆتەوە و دەڵێ ڕەگەزپەرستیەکەی ئەمەوی بۆ خێڵەکی قورەیش بوو نەك عەرەبیایەتی، ڕەنگە ئەو تیۆرەی ئیستاش لە ناو فقهی ئیسلامی ماوە کە دەڵی قورەیش لەلای خواوە بەرزترن لە خەلکی ترکاریگەری ئەو سەردەم بێت، چونکە کاریگەری ئەدەبیاتی ئەمەوی تا ئەو ساتەش لە ناو فیقهەوە ماوەو زۆر سەلبیشە مەگەم زانایەکی ئاینی بە هێز ئەگینا کەمتر هەستی پێ دەکەن وا دەزانن بەشێکە لە شریعەت!

هەموونەوانە لەلایەن روژئاواوە بۆیان دروست کراوە بە پێی سیستەمی ئینتداب، هەرچی تورکیاشە بە پێی بنــەمای(١٠ و١٢)ی چــواردە خالەکــەی ویلســونی ١٩١٨[1] و دوای لــە کۆنگرەی ســیڤەرهەرە دوایــش بــەپێی مەرجــەکانی لــوزانی ١٩٢٣ دروســت بــووە نــەك لەعوسمانی بەلکو لەدژی عوسمانی دروست بووە، ئیتر ئێستا نابێ عەرەب و تورك و کــورد و غەجەر و باسك و بەربەر... گلەیی لە مێژوویان بکەن و بە واقعی ئێستایان دادگاریــان بکەن، چەند هەڵەیە.

هەروەك هەڵەشە ئەگەر ئەوەی عەولەمی داهاتوو ئێمــە دادگــایی بکــەن بڵــێن ئەوانــە عەولەمی نەبووینە و هەر خەریکی نەتەوەگەری تەسکی نەفامی بووینە.

ئەو قۆناغانە (بە نەبوونی بەرنامەیەکی ئاسۆیی ڕاست و دروست) مێژوو دەیانهێنێتــە بەرهەم، ئەو ئەوانــەی زادەی ئەوقۆناغانــەن کــەمتر لێــی بەرپرســیارن، کەواتــە ئــەوکاتی سەردەم سەردەمی سیستەمی دەسەلاتی بنەماڵەیی بــووە بــەناوی ئیمپراتۆریــەت بــە دوو نیشانە:

١- پیرۆزیایەتی ئیمپراتۆر[2].

٢- میراتی دەسەلات.

٣- نەبوونی پەیوەندی لە نێوان نیشتمان ونەتــەوەو دەســەلات بۆیــە زور ئاســایی بــوو ئەسکەندەری مەکدونی حوکمی بابل بکــا، صــلاح الــدینی کــورد حــوکمی میســر بکــا، عوسمانی حوکمی ئەوروپا بکا، کەلە دوای لەسەردەمی نەتەوەگەریەتی دەولەتی هاوچــەرخ هەریەکە لە هەریم(نیشــتمان) وگەل(نەتــەوە)و دەســەلات بوونــە ســێ کۆلەگــەی یاســایی بۆدروست بوونی دەولەت بە پێی (قانون الدولی) ئیتر هیچ گەلیك حــوکمی گــەلیکی تــر ناکا و نەقانونی نە سیاسی قەبوول ناکریو بە داگیرکەر دەژمیریت.

سیســتەمی ئیمپراتــوری هــیچ تەرازوویــەکی سیاســی و بڕوایــی و کۆمەلایــەتی و ڕەگەزی... نەبووە، جگە لە (کێ لامە و کێ دژمە)، ئیتر ئەو بنەمایانە جــار وایــە- لــە ســەلبیاتەکانی دا - خــودی بنەماڵــەی ئیمپراتۆریشــی گرتۆتــەوە، پێچــەوانەش بــە پێچەوانەوە، جۆر و چەوساندنەوەکانی ئەو سەردەم (بێجگە لە دەسەلاتی سیاسیش) بــەو دابەشیانە دەهاتــە دی: دەســەلات و بێدەســەلات، دەولەمەنــد و هــەژار، ڕەش و ســپی،

---

[1] بروانە دەقی بنەماکانی ودرۆ ویلسن .

[2] ئیمپراتۆر وشەیەکی یۆنانی کۆنە یەکەم جار ڕۆمانەکان بەکاریان هێناوە بەناوی (سەرکردە).

نەسلی و غـەوارە، زۆر و کـەم، پیـاو و ژن، بێگانـە و خۆمـاڵی، هاوکـاری دەسـەڵات و رکەبەران، ئاینی سەردەستە و ژێردەستە، بنەماڵەی گەورەو بچووك، خێڵ و هۆزی گـەورە و بچووك، شێخ و مسکێن، کارکەر و خاوەن کار،... بەڵام دابەشی سیاسـی نەتەوایـەتی تیا نەبووە هەتا قۆناغی خۆی هات، بەو شێوەیە ئەگەر خەلیفە و سـولتان و والیـەکانیش هەمووی پیاوچاك نەبووبن و خەڵکیان چەوساندبێتەوە لە عەرەب و تورك و کورد و ئەلبان و چەرکەش و... ئەوا بەناوی نەتەوەیی هەرگیز نەبووە، دەبێ پسپۆڕان بەوردی ناسـنامەی دیاردە مێژووییەکان دەستنیشان بکەن، تێکەڵی یەکی نەکەن، خەلافەتی عوسمانلی جیایـە و حوکمی ئیتیحادی و کەمالی و تۆرانیە عەلمانیەکان جیایە، بنەمای ئیسـلامی جیایـە و بانگێشەی تورکایەتی و عەرەبایەتی جیایە.. عبدالحمید جیایە و مسـتەفا کـەمال جیایـە، هەتا سوارەی حەمیدی سەردەمی عبدالحمید و سەردەمی ئیتحادیەکان لێك جیان کـە بـە دەگمەن لێك جیاکرایتەوە، کەچی لە هەموو ڕووەکانی بڕوایی، کۆمەڵایەتی، پاڵنـەرەکان، ئامانجەکان، بەکارهێنەرەکانیان، سەرکردەکانیان، هەتا ناویشـیان لێـك جیـابووە، بەشـی دوایی بەناوی سوارەی حمیدی نەبووە بەناوی (افواج خفیفە) بوو، ئەو (افواج)ەی سەردەمی بەعس لەناو کوردان لەو ناوە هاتبوو، بەداخەوە نووسەرانی عەلمانی کورد وا بـەوردی ئـەو دیاردە مێژووییانەیان لێك جیانەکردۆتەوەو، بۆیە تائێستاش سەرکردایەتی کـورد بـەوردی ناحەزی خۆی پێ دەستنیشان نەکراوە، نە دەروازەکـانی ڕزگاریشـی پـێ دۆزراوەتـەوە نـە خاوەن ستراتیژیەتیشە.

سـەرنج بـدە لـە گـوڵانی (ژ:٢٦٨) بەپێنووسـی (سـلام عبداللـە - کـە وەزیرێکـی حکومەتی هەرێم بوو)، لـە وەسـفی (مسـتەفا کـەمال)دا دەڵـێ: تورکیـای لـە تـاریکی گواستەوە بۆ ڕووناکی!

٢-٢ مەینەتی دابەش و داگیری کوردستان:

بەشی زۆری نووسەر و مێژوونووسانمان و هەتا لە پرۆگرامی خوێنـدنی بـاڵای ئێسـتای کوردستانیش بە دەروازەیەکی زۆر چەوت دێنە ناو باسی کێشـەی سیاسـی کـورد، یەکـەم دابەشی سیاسی کوردسـتان بـۆ جـەنگی چـاڵدێرانی نێـوان عوسمـانلی و سـەفەوی سـاڵی ١٥١٤ز دەگێڕێتەوە، دەبنەوە پشتیوانێکی ئەو بۆچوونە چەوتەی کە لەسەرەوە باسکرا، لە

سیستەمی ئیمپراتۆرەکـان (لەوانـەش میرنشـینە کوردیـەکان و ئەیوبیـەکان..) سـنوری نەتەوەیی و جوگرافی و ڕەسمیان نەبووە، هەلبەتە هەتا توانـای فـراوان بوونیـان هـەبووبێ پێشڕەویان کردووە، لە شوێنیك وەستاون کە چیتر نەیانتوانیوە بچنە پێش، ئـەوە سـیفەتی ئیمپراتۆریەکان بووە، سنوریان لەژێر پێی دواسەربازیان بووە، ئینجـا چـاڵدێران جـەنگێك بوو بە درێژایی بەیەکگەیشتنی عوسمانلی و سەفەوی لە کەنداوی فارسـەوە هـەتا دەریـای قەزوین، لەو جەنگەدا تورکمان و فارس و عـەرەبیش دابەش بوون، چی کەوتە نیوانیان نەك هەر کورد.

دوای چەند جاری تر نەخشەی ئەو ناوچانە بەپێی توانای ئیمپراتۆریەکان گۆڕاوە، ڕەنگە مێژووی ١٨٥٢/٨/٢٩ ڕاستتر بێت، کاتێ گەشـتی لیژنـەی هاوبەشـی ئێرانـی عوسمـانی ڕوسی بەریتانی لە کەنداوی فارسەوە دەستی پێکرد هـەتا سـەرووی ئـەرارات بـۆ دەسـت نیشـانکردنی سـنوری نێوانیـان و مـۆرکردنی ڕێککـەوتن، یـان ڕێکەوتنەکـەی ١٨٢٣ی نێوانیان کە بە ڕێکەوتنی ئەرزرۆم ناسرا.[1]

خۆ لەساڵی ١٩٠٥ عوسمانلی ناوچەی کوردستانی ئێرانی هەموو گرتەوە، واتە لـەپاش و پێش چاڵدێران کوردستان دابەشکرایەو یـەکی گرتۆتـەوە و بـە ئاراسـتەی جیاجیـا وەك میللەتانی تری جیهـان، جـا بـۆ ئـەو چـاڵدێرانە بوویتـە سـەرەتای مەینـەت و دابەشـی کوردستان، (تۆماس بوا) لە کتێبی بـەناوبانگی (تـأریخ الاکـراد) لـە ل١٩١- ١٩٣ زۆر دوورە لەو بۆچوونە و دەڵێ: لەدوای چاڵدێرانیش کورد لـەبارێکی دەسـەڵاتداری زۆر چـاك بووینە، چەندین دەولەت و ئیمارەتی بـەهێز و سـەربەخۆ و سـوپا و ئەنجومـەن و سـکەی تایبەتیشیان هەبووە، نیشانەی هەرەگەورەی سەربەخۆییان ئەوە بـووە وەك (تۆمـاس بـوا) دەڵێ، لەجیاتی (خەلیفە) دوعا بۆ (میر)ی کورد دەکرا لە گوتاری ئایینی هەینی دا، ئـەو ڕاستیە زۆربەی مێژوونووسە بیانی و کۆنەکانی ئیسلامی و کـوردی دووپـاتی دەکەنـەوە، هەموو عەرەب ٦٣ میرنشین ودەولەتیان هەبووە لەدوای ئیسلام بـوون کەچـی کـورد ٦٤ی هەبووە[2]، ئەو بارودۆخە سـەربەخۆییەی کـورد بـەردەوام بـوو هـەتا سـەروبەری داڕمـانی

[1] کوردەکانی ئیمپراتوریەتی عوسمانلی، جەلیلی جەلیل، ل٢٥٤- ٢٥٨.
[2] لەو بارەیەوە ئەسیری دەڵێت:
باسی ئەحوالی وولاتی ئەمریکا بۆ دەکەی
باسی مازی وحال وئیستقبالی سۆرانی بلێ
چەند حوکمدارت لەبەدلیس وبۆتان بووە

خەلافەت و سەرهەڵدانی بەرەبەرەی فکری نەتەوەگەری وعەلمانی لەنێو عوسمانی دا، کە لە سەرەتای سەدەی (١٩) دەست پێدەکا بەناوی (چاکسازی)، لە ساڵانی ١٨٦٥ زیاتر ئاشکرا بوو بە دروستکردنی (کۆمەڵەی تورکی لاو- جوان تورك)ی عەلمانی ودوای دروست بوونی (إتحاد الترقی)لە ١٨٨٩ز لەیادی ١٠٠ساڵەی شۆرشی فرنسیدا، ئینجا گرتنە دەسەڵاتی یان لە ساڵی ١٩٠٨ و تا لە ساڵی ١٩٢٤ بە یەکاری خەلافەتیشیان هەڵوەشاندەوەو لەجێی دا کۆماری عەلمانی تورکیان دروست کرد بە ڕابەرایەتی کەمال ئەتاتۆرك.

کەواتە ئەو مێژوەی دابەشی کورد لە چالدیران هەڵەیە، بەڵکو ڕاستیەکەی ئەوەیە کورد و کوردستان لە ڕێکەوتنەکەی سایکس- پیکۆ ١٩١٦ دابەشکرا، دوای لەکونگرەی قاهیرەی١٩٢١و لوزانی ١٩٢٣ پەیرەو کراو دابەش کرا .لەگەل نەخشەکەی ئەتاتورك تێکی کردەوەو کوردیش کەوتە ژێردەستە و مەینەتی، ئەوەی دەیەوێ بەوردی لە بناغەکانی کێشەی کوردی بگات، با لەو نێوانە بەخەستی بکۆڵێتەوە، وەڵامی هەموو پرسیارە نەمرەکانی دەست دەکەوێ، بەڕوونی دەردەکەوێ کە سەرکەوتنی عەلمانیەت بەسەر خەلافەت گورزێکی کوشندە بوو هەم لە ئیسلام و هەم لە میللەتی کوردیش، بۆیە بە سروشتی خۆی کێشەی کورد دەبێتە کێشەیەکی ناوەروك ئیسلامی مادام دژەکانی و دۆستەکانیان، ڕێگا و ئامرازەکانیان، دەروازە و کلیلەکانی، خاڵی لاواز و بەهێزیان، یەك کلیل و یەك چارەنووسە،هەر بۆیەش بەدەگمەن میللەتێکی ترنیە ئەوەندە لایەنە نیشتمانی و نەتەوەییە دڵسۆزەکانی و ئیسلامیەکانی کوردستان لێك نزیك بن ئەگەر بزانن، لەکاتێکا ئەو لێك نزیکیە بەو پلەیە لەنێوان نەتەوەگەریە تورکەکان و ئیسلامیەکانیان نیە، هەروەها لەنێوان عەرەبە نەتەوەگەری و ئیسلامیەکانی ئەوانیش نیە.

زیاتر بۆ ئەو مەبەستە چەند خاڵێکی بەراوردی خێرا لەنێوان باری سیاسی کورد لەپێش خەلافەت و دوای خەلافەت هەڵدەبژێرین، یان بە مانایەکی تر باری سیاسی کورد لە سەردەمی خەلافەت و لە سەردەمی عەلمانیەت.

گەر بەوە عیلمت نیە پاشای بابان بلێ
هەروەها **حاجی قادر** دەڵێ :
کوا ئەو دەمەی کە کوردان ئازاد وسەربەخۆ بوون
سولتانی مولك ومیللەت صاحێبی جەیش و عیرفان

٢- ٣ كورد لە پێش و پاش خەلافەتدا :

هیچ گومانی نیە جاران کوردیش وەك میللەتانی تر پرۆشکی زۆرداریەکانی پێگەیشتووە، لەوانەش لەلایەن هەندێ سوڵتان و میر و خەلیفە و والی بەدکار، بەڵام ئەوەی نەگۆڕە ئەوەیە ئەو زۆرداریانە نەتەوەیی نەبووینە، بەو مانایەی نەتەوەی سەردەست نەتەوەی بن دەست بچەوسێنێتەوە، مێژوونووسانی بیانی و ئیسلامی و کوردی و هەتا پسپۆڕانی سەردەمیش کۆکن کە بەشی هەرەزۆری پانتایی مێژووی خەلافەتی ئیسلامی (بەهەموو سەلبیاتەکانیشیەوە) وا رەخساوە کە کوردەکان لە ناوچەکانی خۆیان باڵادەست و سەربەخۆ بووبن و گەلێ جاریش دەسەڵاتیان بۆ دەرەوەی کوردستانیش چووە، شێخ الاسلامی عوسمانلی (خواجە سەعەدین) لە (تاج التواريخ) دەڵێ: ((کورد هەر سەربەخۆ بووینە، ئەگەر ئەو کێشە ناوخۆییەیان نەبوایە ئەوا فارس و هەموو جیهان لێیان دەترسا))، لە شەرەفنامە ولەزۆر سەرچاوەی ترو بەلگە نامەکانی بەریتانی باسی مۆرکردنی رێکەوتننامەی شێخ ئیدریسی بەدلیسی وسولتان سەلیمی یەکەم لەسالی١٥١٤ لەگەڵ عوسمانلی دەکا،دووئەنجامی گرنگی لی هاتە دی:١- بەهۆیەوەبەغداو قاهیرە گیرا لەلایەن عوسمانی و هیزەکانی کوردی و بووە هۆی گواستنەوەی خەلافەتو بەیعەت لە(المتوكل على الله) بۆسولتان سلیم ئیتر عوسمانی لە سەلتەنەتەوە گواسترایەوە بۆ خەلافەت .٢- بەهۆی هەمان رێکەوتن سیستەمی ویلایات بەرقەرار بوو،ئیتر کورد هەر خاوەنی دەسەلات بووە.

لە نووسینەکانی محمد امین زکی بەگ هاتووە: ((حکومەتی عوسمانی بە واسیتەی دامەزراندنی بەعزێ حکومەتی محەلی،قەومی کوردی بە تەواوی لەخۆی ڕازی کردبوو))[1] ، (تۆماس بوا)ش دەڵێ: ((بەدرێژایی تەمەنی خەلافەت کوردەکان سەربەخۆ بووینە، جگە لە هەندێ دۆخی تایبەتی و هێرشەکانی دەرەکی نەبێ))[2] .ئەو دۆخانەش ئاوا لە کتێبی (الملل والنحل والاعراق) ل٢٧١ باس کراوە: ((فقد اكتفى معظم خلفاء في دولتين الأموية والعباسية الولاء من القبائل الكردية دون ممارسة حكم المباشر عليهم))،زیاتر لەوە دەڵێ زیاتر لە ١٣ سەدە بوو کوردستان هەرێمێکی ئازادو سەربەخۆو یەکپارچە بوو تا لە

---

[1] محمد امین زکی بەگ- خولاسەی تاریخی کوردو کوردستان ل١٦١

[2] توماس بوا- تاريخ الأكراد ص١٩١-١٩٣

ڕێکەوتنی سایکس پیکۆ دابەش کرا ،کەواتە ئەو ڕێکەوتنامەی کوردو سولتان درێژەی هەبووەو کوردیش قازانجی لیّ کردووە هەروەك لەراپۆرتی بەریتانی -کۆلۆنیل ئیفلینستۆن هاتووە ودەڵێ ئەو ڕێکەوتنەی کوردو عوسمانی تا ساڵی ١٨٢٦ی خایاند وە بووە هۆی دروست بوونی ١١ ئیمارەتی تر[1].

هەموو ئەوانە و زۆر زانیاری تریش لەگەڵ شایەدی یەکەی (دکتۆری بەیتار نوری دەرسیمی) تێك دەکاتەوە کە دەڵێ: ((بەدرێژایی مێژووی خەلافەت دەرسیم سەربەخۆ بووەو بۆ یەکەم جار لە ساڵی ١٩٣٦ز لەسەر دەستی (عەلمانی تورکی کەمالی) هاتن و داگیریان کرد))[2].

کەواتە لەدوای نیوەی سەدەی (١٩) تا ١٩٠٨ لەوێش تا ١٩٢٤ لەگەڵ سەردەمی خەلافەت لێك جیان،هەروەك شێخ سعید نەورەسی دەڵێ ئەو تاوان وچەوتیانەی ئیتحادیەکان دەیکەن ناکەوێتە ئەستۆی سولتان، دوعایەکی پشێمان بوونەوە لە خۆی دەکاو دەڵێ : ئەی سەعید ژەهری دیکتاتۆری عەلمانیەت بکێشە دژی سولتان قسەت دەکرد،بۆیە هەموو سبەینان هەڵدەستا دوعای بۆ سولتان عبدالحمید ووحیدالدین دەکرد[3]، ناکرێ هەمووی لەسەر خەلافەت حساب بکرێ بەتایبەتی لەدوای ١٩٠٨.

بۆ زیاتر چەند بەراوردێکی خێرا لەنێوان باری سیاسی کورد لە سەردەمی خەلافەت و دوای هاتنی عەلمانیەت بەکورتی دەنووسینەوە:

١- کورد وەك میللەتێکی ڕەسەن لەگەڵ کاروانی میللەتانی ناوچەکە بوو ئەگەر لەپیش تریش نەبووبێ، بەلاّم لەدوای خەلافەت لە کاروان بەجێما، میللەتان هەموو سەربەخۆ وبوونە خاوەن دەوڵەت کەچی کورد کەوتە ژێردەستان و گەلێ جار بەمێوان ژمێرراوە، هێندەی ستەملێکراوە ویژدانی بێویژدانانیشی هەژاندووە.

٢- بەدرێژایی خەلافەت خاوەن میرنشینی بەهێز و مەزن بووینە و جار جار حوکمیان پەڕیتەوە بەغدا و شام و هەتا لبنانیش، جگە لە ئەیوبیەکان کە میسر و شام و لیبیا و یەمەن و ناوچەکانی نێوانیشیان حوکم کردووە، کورد لەبەر لێهاتوویی و دەسەلاّتیان بەپانتایی نیشتمانی ئیسلام لەجیهان سەرکردە و والییان لێ هەبووە، تا ئەو دواییەش لە

---

[1] کەمال مەزهەر- کوردوکوردستان لەبەلگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل٢٢٢

[2] دەرسیم لەمێژووی کوردستان، ل ١٥ .

[3] بڕوانە : الكورد والدولة العثمانية ص٣٣٦- ٣٣٧ هەروەها سيرة الذاتية لسعيد النورسى ص٧٦

سسەردەمی حوکمی عبدالرحمن بابان والی بەغـد لەلایەـن خـۆی دیـاری دەکـرا، بۆیـە ئێستاش لە هەموو جیهانی ئیسلامی بنەماڵەکانیان ماون، هەتا لە دواساتی خەلافەتیش کە بـە (نـەخۆش)[1] نـاوی ڕۆیشـتبوو، کەچـی سـەرۆکی ئەنجومـەنی دەوڵـەت، سـەرۆکی ئەنجومـەنی ئـەعیان، وەزیـری دەرەوە، هەریەکـە لـە (سـید عبـدالقادر شەمزینی،شـیخ عبیداللە، شەریف پاشا...) هـەروەها شـیخ الاسـلام کـە دووەم دەسـەڵات بـووە لـەدوای خەلیفە بەزۆری لەدەست سێ بنەماڵەی بەدلیسیەکان، حەیدەریەکان، ئامێدیەکان بووە.

بۆیە هەردەم ئیتیحادی و کەمالی و تۆرانیەکانی عەلمانی نەتەوەگەر گوتاری سیاسـیان لەدژی سوڵتان عبدالحمیـد و خەلافـەت لـەناو تورکـان ئـەوە بـووە کـە خەلافـەت لـەژێر کاریگەری و خزمەتی کوردانەو، نمونەیان بە (ابراهیم میللی پاشا)ی کـورد دەهێنـاوە کـە چۆن دەسەڵات و سامانی لە سەرووی خەلیفەشە.

کەچی لەدوای داڕمانی خەلافەت و سەردەمی عەلمانیەت، کوردستان پارچەپارچە کـراو ڕۆژی ڕەشی هات و هەر بەشی سوتان و وێران و... تا ئەنفال و کیمیایش.

٣- بۆ یەکەجار دیاردەی تەعریب، تەتریك[2] و ڕاگوازتنـەوەی نەتـەوەیی، جینۆسـاید، قەدەغەکردنی زمان،... بەسەریدا سـەپێنرا، هـەمان پـرۆژەی(ارض بلاشـعب لشـعب بـلا ارض-کە لەکۆنگرەی لندنی ١٨٤٠درا بالمرستۆن)دژ بەکورد پەیڕەو کرا،بۆ ئەو مەبەسـتە لایەك لە نامەیەکی جمال عـبدالناسربۆکندی سەرۆکی ئەمریکا بلاودەکەینەوە لەبارەی (بـە یەهودی کرنی فلستین) زۆر وێچووی تەعریبی کوردستانە،لەنامەکە هاتوە:(قد اعطـی مـن لایملك وعدا لمن لایستحق،ثم استطاع اثنان(من لایملك) و(مـن لایسـتحق)بالقوة والخدیعـة ان یسلبا صاحب الحق الشرعی حقه فیما یملکه وفیما یستحقه)[3]، ئەو کوردستانە فراوانەی سەردەمی خەلافەت کەلە نزیك کەنداوی فارسی دەستی پێدەکرد بەخوار (جبل حمـرین) - یان وەك ئیبن خەلدون بە جبل الاکراد ناوی بردووە- بەڕووباری فرات بەرەو دەریـای سـپی دەڕوا هەتا ئەنادۆڵ، لەوێش بەرەو ئەرمینیا[4]، ئـەو نەخشـەیە هـەتا لەدواسـاتی مـەرگی

---

[1] یەکەم کەس ناوی لە عوسمانی نا (رجل المریض- پیاوە نەخۆشەکە) نقولا قەیسەری روسی بوو .
[2] یەکەم پروسەی باکتاوی ڕەگەزی لە لایەن أنور باشای(اتحاد الترقی)کرا .
[3] فلسطین فی الرسائل عبدالناصر وکندی ص٢٢
[4] بۆ زیاتر لەو نەخشەیە بڕوانە (شەرەفنامە) ل١١٧- ١٢٨، هەروەها سەرنجی نەخشەی کوردستان لـە (شەرەفنامە) ل١٢٨، هەروەها کتێبی (کوردو کوردستان- محمد أمین زەکـی بەگ).هـەروەها بەنـدی ٦٢ی سیفر .هەروەها بنوارە:قاموس الأعلام، سیاحەتنامە، ابن بەتووتە، (معجم البلدان)ی یـاقووت

کوردستانیش لە سیڤەر و دوایش لە لیژنەی (تەحکیمی موسڵ) هەروا بە فراوانی هاتبوو، کەچی لەدوای مەرگی خەلافەت و هاتنی عەلمانیەت و داگیرکردنی ناوچەکە لەلایەن بەریتانیا و فەرەنسا و لە سەرووشی لەلایەن ڕووسیا و دابەشکردنی میراتی خەلافەت و بێ بەش کردنی کورد، ئەوا سنووری کوردستان[1] هەروا بچووك دەبێتەوە، ئێستا لەنیوەی ئەو کوردستانەی ئەوسا بچووکترە، تەنانەت لە بەشی عێراقی حکومەتی بەعس لە ساڵانی دوای هەشتاکان هەموو کوردستانی لە ٩٠کم[2] کۆکردبۆوە، تا ئەو ساتەش هەروا بچووك بوونەوە بەردەوامە.

٤- لە سەردەمی خەلافەت ڕەگەز و نەتەوەی تر لەناو کورد دەتوایەوە، هەروەك (تۆماس بوا) لە ل١٩٧ کتێبی (تأريخ الأكراد) و راپۆرتی لیژنەی (تەحکیمی موصڵ) هاتوە: تورك و عەرەب و ڕەگەزەکانی تر هاتوونە لەناو کورد توانەوە، سەرنج بدە (سەید) ڕەچەڵەك عەرەبن، لەنێو هەموو میللەتان بە ئیمتیازەوە ماوون، بەڵام لەناو کورد توانەوەو زۆربەی سەرکردەی کوردایەتی لەوان بووە، تەنانەت زۆربەی سەرچاوەکان

حموی ...هەروەها بڕوانە دوا نەخشەی ئیدارەی عوسمانی بەشی ئاسیا سالی ١٨٩٣ تیایدا دەردەکەوێ کوردستان چەند جار لە عێراقی عەرەبی گەورەترە .

[1] سنوری کوردستان ئەو کاتی دووقاتی ئێستا بوو لە زۆر سەرچاوە پیشانی داوە بەلام لەو دێرە شیعرەی قانیع دەری دەبڕین :

بەڵێ سنوری بەبێ زیادو کەم
بۆت بەیان دەکەم بەبێ دەردوخەم
بە پێی نوسینی جوگرافیاکان
تەرەفی غەربی بۆت ئەکەم بەیان
لە کێوی تۆروس تا ئەسکەندەروون
هەتا بەحری ڕەش بێ چەندو چوون
تەرەفی شمال هەر لەبەحری ڕەش
هەتا ئەردەهان بەبێ غەل وغەش
لە ئاردەهان بۆ ئاوی ئاراس
ئەمە شیمالە بە عیلمی قیاس
تەرەفی شەرقی لە کێوی ئەلوەند
تا گۆلی وورمێ بەبێ چوون وچەند
لەکێوی ئەلوەند تا جەبەل حەمرین
ئەهواز وشەنگار پارچەی ئەسیبین
ئەمە جنوبە چاکی بزانە
ناو ئەو سنورە خاکی کوردستانە

بنەماڵەی بەدرخانەکان دەدەونەوە سەر خالید کوڕی وەلید[١]، زۆر عەشیرەتی تری کوردی لەبنەچەدا عەرەب بووینە لە نێو کورد تواینەوە ، باری سیاسی کورد وابووە شانازی بەخۆی کردووە، وەك قانیع دەڵێ:

بەدەستی خۆم نیە وەڵلا لە دیوانی خوا کوردم
لە ناو شێخ وبەگ ومیرو مەلا وشاهو گەدا کوردم
تەماشای جەوهەری من کەی ئەزانی ئاشکرا کوردم

کەچی ئێستا هەم خاك و هەم تاکی کوردە دەتوێتەوە هەتا لەناوچەرگەی کوردستانیش. سەرنج بدە لەناو شاری هەولێر، لەژێر سایەی فەرهەنگی شکست و (تقزم الثقافي)دا کورد توایتەوە، وا مەسیحیە کوردەکانیش بەرەو جیابوونەوەی فەرهەنگ و ئینتما بەرێوەن بۆ سەر فەرهەنگی ترن، کە جاران هەروەك لە ڕاپۆرتی لێژنەی (تحکیمی موصل ١٩٢٥ ل٥٢)* هاتووە ((کەمایەتیە ئاینیەکان لەنێو کوردان لە هەموو میللەتانی تر بە ئاسایی تردەژین و بەشێکن لێیان)). ... لە ژێر ئەو رەوشە سیاسی وئیداری ودەستورە ڕەگەزپەرستیە بەرە بەرە سنوری کوردستان بچوك دەبۆوە سنوری ئیستای کوردستان ڕێك نیوەی سنوری کوردستانی سەدەی ١٩یە[٢]،ئینجا میلەتی کورد لە پیشکەوتن وپەرەپیدان بێ بەش دەبوو وەك بێ بەش بوە،هەولدراوە لەژێر سایەی گوتاری بێ گیانی(برایەتی) کورد بوون شەرم بێت کە دەروازەیەکی سایکۆلۆژی مەترسیدارە بۆ توانەوە..وەك سەرەنجامیکی لۆژیکی شۆرش وبەرگری هەلدەگیرسێ ،کەچی دەیدەنە پاڵ فاکتەری دەرەکی .

---

[١] بۆ زیاتر بڕوانە ڕۆژانەی(نۆیل) ،هەروەها کەمال مەزهەر –کوردو کوردستان لەبەلگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل١٠٣

* لەڕاپۆرتە ئینگلیزیەکە ل ٥٢

[٢] هەروەك ئەو سنورە لە نەخشەی عوسمانی سالی[١٨٩٣] و نەخشەی١٨٩٦ی ئیداری بەشی ویلایەتەکانی ئاسیا دەردەکەوێ،هەروەهالە بەندی یەکی ڕێکەوتنامەی ئەرزەرۆمی (١٨٢٣/٧/٢٨)، هەروەها (لەبەندەکانی ٦٢- ٦٣- ٦٤ڕێکەوتنەکەی سیڤەر)یش دوای لە لیژنەکەی تەحکیمی ویلایەتی موسڵیش ئەو سنوورە بۆ کورد دەستنیشان کراوە.

٥- دەسەلاتی کورد لە سەردەمی خەلافەت گەلێ زۆر بووە، جگە لەوەی والی و سەرکردە و بەرپرسان لەوان بووە، ئینجا وەك میللەتیش قورسایییەکی زیاتریان لە میللەتانی تورك و عەرەب و ئیتر هەبووە، هەتا لەدواساتەکانیش، سەرنج بدە: دوای ئەوەی لە کۆنگرەکانی (بەرلین) و (سان ستیڤانۆ) ١٨٧٨ز لە بەندەکانی ١٦- ٦١) بەسەر عوسمانلی سەپێنرا، کە مافی سەربەخۆیی بدرێتە ئەرمەنی، ئەوا سەرکردەکانی ئەرمەن گەڕانەوە بۆ کۆنگرە و پێیان ڕاگەیاندن ئەگەر سەرانی کوردیش قایل نەبێ، بەتەنها عوسمانلی ناتوانێ سەربەخۆییمان بدەنێ، چونکە زیاتر کورد لەنێو دەسەلاتی خەلافەت دەسەلاتدارن، هەتا (معارەزە)ی عوسمانلیش هەر زۆربەی کورد بوینە، دامەزرێنەرانی (ئیتحاد الترقی) زۆربەی کورد بوینە، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە کورد دەسەلاتدار بوینە، بۆیە هەم لەناو عوسمانلی و هەم لە دەرەوەیان سەرکردە بووینە.

جا بڕوانە ئەوکاتی خەڵکی تر داوای مافی نەتەوایەتی و سیاسیان لەکورد کردوە، کەچی لە سەردەمی عەلمانی و فکری نەتەوەگەری هەر کوردە و مافی خورایە و هەتا زمانیشی لێ قەدەغەکراوە و لێقەوماوە و بە (یتیم الامة الاسلامیة) ناوبراون، لەکاتێکا لە سەردەمی خەلافە لەبەر ڕێزی کورد بە (قورەیشی عەجەم)[1] بەناوبانگ بوو. کەی ئەو دوو دۆخە وەك یەکە.. (هل یستویان)؟

لەگەڵ زۆر خاڵی تری بەراوردی گرنگ و زەق هەیە، کەواتە مێژووی مەینەتی کورد لەنێوان ١٩٠٨- ١٩٢٤، ئەگەر بەوردی بەدوای بگەڕێین:

٢- ٤ مەینەتی سیاسی کورد:

لەدوای ئەو ڕاستیەو ڕوونکردنەوانەی سەروو دەرکەوت کە تەمەنی کێشەی سیاسی نەتەوەیی کورد لە سەدەیەك تێناپەڕێ، بە کورت و پوختەیی لەو سەردەمە دەست پێدەکا کە گەلانی ناوچەکە هەریەکە بوونە خاوەن دەوڵەتی سەربەخۆ لەسەر نیشتمانی نەتەوەییان، بەپێی پلانی ئیمپریالیزمی و بڕیارەکانی: بنسن ١٩١٥، سایکس-پیکۆ ١٩١٦، سان ڕیمۆ ١٩٢٠،، قاهرە١٩٢١، لۆزان١٩٢٣،... کوردیان بێ بەش کرد، واتە نەخشەکەهاتە دی دژی خەلافەتی ئیسلام لەولایەش دژی کورد، سەرکردە کوردەکانی

[1] شفاء العلیل ص٣ هەروەها شەرەفنامە ل١٣٢ پێشەکی.

عەلمانیش هەڵخەڵەتێنران، ئیتر لە کاروان بەجێما.. چۆن بوو؟ وە بۆچی؟ وە لـە ئەسـتۆی کێدایە؟

بۆ تێگەیشـتن و وەڵامـی ئـەو پرسـیارە نەمرانـە، واچـاکە ڕووخسـاری سیاسـی ئـەو سەردەمەی کە کوردی تیا بێبەش و هێتیم کرا بەکورتی بەو شێوەیە بوو:

١- لەکۆتایی جەنگی جیهانی ١٩١٤- ١٩١٨ و بەسەرکەوتنی هاوپەیمانان (ئنگلیـز، فەڕەنسا، ئەمریکا) بە سەرەکی و لەولایـەش ڕوسـیا لەگـەڵیان، تـەوەری دۆڕاویـش لـەو جەنگە ئەڵمانیا و عوسمانلی بووکە بە(دول المرکز)ناو برا بوون.

٢- لاوازبوون و داڕمانی خەلافەت کە لە ناوەڕاستی سەدەی ١٩ دەسـت پێدەکـا، لـە ساڵی ١٩٢٤ بە یەکجاری هەڵوەشێنرایەوە.

٣- سەرهەڵدانی فکرەی نەتەوەگەری و عەلمانی و بزوتنەوەی دەستوور و(مەشـروتیەت) کۆمەڵگەی مەدەنی و سیستەمی کۆماری و ئەدەبیاتی شۆڕشی فەڕەنسی و بیری لیـبرال دیموکراسی.

٤- وەرچەرخانی سـەردەمی ئیمپراتۆریـەتی و دروسـت بـوونی دەوڵـەتی نەتـەوەیی و دەڤەری، وەك تورکیا، عێراق، سوریا..

٥- پەیدابوون و جم و جۆلی سێتەوەرەی ئایدیۆلۆجیای ناشیۆنالیزمی (١- زایۆنی ٢- تۆرانی ٣- عروبی) لەناوچەکە.

٦- سەرکەوتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر ١٩١٧ و سەرهەڵدانی شیوعیەت.

ئیتر دەتوانرێ بەرپرسـیاریەتی مێـژوویی کێشـە و مەینـەتی کـورد بەناسـانی دیـاری بکرێ، لەنێوانـە مێژووییەکەی،لـە مەدرەسـەو ئایدیۆلۆجیاکە،لـە تـەوەرەکانی جهـانی، ئیقلیمی، ناوەکی... با بیخەینە ژێر میکرۆسکۆب، بۆ زیاتر (تشخیص) لەگەڵمان بن بـۆ لایەك لەو سەربردەیە:

سەربردەکەی: کورد هەروەکو عەرەب و تورك و چـەرکەس و ئـەلبان و میللـەتانی تـر لەژێر سایەی سیستەمی (لامرکزی) و (ولایاتی) عوسمانلی بووەئەگەر باشتریش نـەبووبێ، بەگشـتی خەلافـەت وەك سیسـتەمی ئیمپراتـۆری نـەبووە، دەسـەڵات هـەر لەدەسـت بنەماڵەیەك و نەتـەوە و ڕەچـەڵەکێك نـەبووە، کەواتـە جگـە لـە ئەمـەوی و عەباسـی و عوسمانی و ئەیوبی و سەفەوی، ئەوا لەژێر سایەی نامەرکەزی خەلافەت، هـەر میللەتـە و کیانی خۆی هەبووە بەپێی (سیستەمی ویلایات) وا بەشێکی لێ هەڵدەبژێرین:

(عبادله) له ئیشبیلیه (١٠٢٣- ١٠٩١)، عامریـه لـه (بلنسـیه (١٠٢١- ١٠٨٥)، مرابطـون له سەرووی ئەفریقا (١٠٥٦- ١١٤٦)، فاتمیـه لـه قـەیرەوان (٩٦٩- ١١٧١)، مەمالیکەکان (١٢٥٠- ١٥١٧)، بنەماڵەی محمد عـەلی لـه میسـر (١٨٠٥- ١٩٢٥)، تایەریه لـه خوراسـان (٨٢٠- ٨٧٢)، سـەفاریه لـه قـارس (٨٦٨- ...) سـامانیه لـه تورکستان و فارس (٨٧٤- ٩٩٩)، سەلجوقیەکان له خوارووی ئاسـیای رۆژئـاوا (١٠٣٧- ١٣٠٠)، زەنکیەکان له شام و میزۆپۆتامیـا (١١٢٥- ١٢٥٠)، ئەرتـەکی لـه دیاربـەکر (١١٠١- ١٣١١)، خانـــەکانی مـــەغۆل (١٢٠٦- ١٣٤٩)، هـــەروەها جەلایـــەکان، شاهەکان، تەیموریەکان، غەزنەویـەکان، غوریـەکان، سـوڵتانەکانی هنـد و ئەندەنوسـیا و فیلیپین.. لەگەڵ دەیان دەوڵەتی تری کورد که زانراون پێویست بەتۆمارکردن ناکا.

لەو سەردەمی که سەردەمی نەتەوەگەری نەبووە، مەرج نەبووە دەسەلاتداران له نەتەوەی خۆیان بووبێ، سەرنج بدە مەمالیکەکان خەڵکی قەوقاز بووینە یان ئەوروپا حوکمی عەرەبیان کردووە،تەنانەت (داودباشا که خەڵکی تەفلیسە)کڕین وفروشتنی بی دەکرا له بەغدا دوای بوە گەورەی عەرەب له بەغدا، کورد حوکمی عەرەب و تورك و فارس و خەڵکی تری کردووە، تا ئەو دواییەش محمد علی پاشا حوکمی میسر و ولاتانی عەرەبی کردووە، کەچی عەرەب نەبووە (کورد بووە یان چەرکەسی)، پیاوێك بەناوی عبدالرحمن کوڕی ڕۆستەم (فارس بووە یان کورد) * لەدەست زۆرداری میرەکانی فارس جێی لەهیچ شوێنێك نەبوویتەوە، هەلاتووە بۆ مەغریبی عەرەب، کەچی لەوێ دەوڵەتێکی بەناوی (ڕۆستەمی) دروست کردووە نزیکەی سەدەیەکی خایاندوە. له و هەموو جۆرە حوکمی یەکتر کردنەدا کەمتر خەڵکی تر حوکمی کوردیان کردووە، هەر خۆی حوکمی خۆی و خەڵکی تری کردووە، واتە باری سیاسی سەردەمی خەلافەت زیاتر له قازانجی بووە. (ئەگەر پێوانەی نەتەوەییش بەکاربهێنین)ئینجا کوردستان نەك ویلایەت ئیالەتیشی[1] هەبووە، یەکیان بەناوی کوردستان، بەلام (د.عوسمان عەلی) له کتێبە بەنرخەکەی (دراسات في الحركة الكوردية المعاصرة) دەڵێ: له ناوەڕاستی سەدەی ١٩ لەلایەن بەڕێوەبەرایەتی عوسمانی بەهەموو ئەو ناوچانەی کوردی وتراوە کوردستان، هەروەك (مام

---

* لەبەر ئەوەی ئەودوونەگەرەی دەڵێین چونکه لەنووسینەوەکانی مێژوو زۆر جار مێژووی کـوردیش بـه ئەنقەست لەسەر فارس حساب دەکری .

[1] ئیالەت له چەند ویلایەتێك پێکدێت، لەسەردەمی عوسمانی ناوچەکانی دەرسیم، مـوش، دیـار بـەکر یەکەم جار بە کوردستان ناو برا –بڕوانه : نیکیتین ل١١٥ .

جەلال) لە مرافعاتەکەی لە بەغدا بەکاری هێنا بۆ سەروەری ئەو ناوەی کوردستان کە نەتەوەگەریە عەلمانیە عەرەب و تورکەکان پێی بێزار دەبن و بەکاری ناهێنن،لە ڕێکەوتنامە نێو دەولەتیەکان ناوو سنوری کوردستان بەشێك بوو لەمادەکانی ،لە بەشی یەکەمی ڕێکەوتنی ئەرزەرۆم [1] ،ئینجا ڕێکەوتنی برلینی ١٨٨٠ و تادەگاتە بەشی سێیەمی سیڤەر ، ڕێکەوت نیە لە مێژوودا هەر باری ئیسلامی راستەقینە لەق بووبێ باری سیاسی کوردیش لەق بووە پێچەوانەش بە پێچەوانەوە، لە ناوەڕاستی سەدەی (١٩) بەرەبەرە کاریگەری شۆڕشی فەرەنسی و بیری عەلمانیەت کەوتە ناو بەرپرسانی عوسمانلی، گۆڕانکاری پەیدابوو لە پەیکەری ئیداریش، بزوتنەوەی داواکاری دەستوری بەناوی(مەشروتیەت) پەیدابوولە ١٨٧٥، ئنجا بە (مرکزی) کردنی ولایەتەکان*

دروستکردنی ئەنجومەنی نیشتمانی بەناوی (مەبعوسان)لە ١٨٧٦... شان بەشانی ئەو گوڕانانە عوسمانی لاو لە ١٨٦٥ دروست بوو دوای بووە تورکیای لاو، تا لە ٧/١٤/ ١٨٨٩ ئیتحاد تەرەقی لەیادی ١٠٠سالەی شورشی فەرەنسا لێی جاڕ درا، بەرەبەرە لەگەڵ ئەو هەنگاوانەی لاوازبوونی خەلافەتو جێگیربوونی بنەماکانی عەلمانی باری کوردیش تێکچوو، ئەو دۆخەی هەر دژی کورد نەبوو زۆربەی میرنشین و حکومەتی ویلایەتەکانی تری عەرەبی چەرکەسی و ئەلبانی و ئۆروپی و هەتا ئیماراتە تورکەکانیشی گرتەوە (ئیمارەت ئەرزەڕۆم بەنمونە)، کاردانەوەی یەکەم ڕاپەڕینی (شێخ عبیداللە نهری)

---

[1] ئەو ڕێکەوتنە لە ١٨٢٣/٧/٢٨کرا، پێك هاتبوو لە ٧ بەش ،لە بەشی یەکەم باس لەکوردستان وسنورەکەی دەکا دەلێ دەچێت نزیك بەغدا .

* لەزۆر سەرچاوە باس لە بوونی پەیوەندیەکی ئالۆزی نێوان میسری (محمد علی پاشا- کە وامەزەندە دەکرێ کوردبوو یان چەرکەسی بووبێ)لەگەل میرمحمدی میری سۆران وئێران ووبەریتانیا، بەپێی کتێبی (الدولة العثمانية –د محمد الصلابی)هەر لەو کاتی (دەکا سەرەتای سەدەی ١٩)ئینگلیز بەلێنی بەکورد داوە بۆ بوون بە دەولەت، چونکە زۆر پێویستی بەهەردووڕووباری دجلەو فرات بوو بۆ هات وچۆی هند، ئینجا بریتانیا لە سەرەتای سەدەی بیست گرنگی بە نەوت دا، جاران مەکینەکانی بە خەلووز ئیشی دەکرد، لەراستیدا لە پیش هەموان یاقووت حەمەوی لە (معجم البلدان)باسی نەوتی کوردستانی لە خانقین بەگرنگی کردووە، لە سالی ١٨٩٧یەکەم جار رۆژئاوایەکان باسی ئەو نەوتەیان کردەوە ...، لەهەموو ئەو پەیوەندیانە بۆمان دەردەکەوێ کە:١- بۆچی عوسمانی ومیری سۆران بەشەرهاتن ٢- بۆچی سیستەمی ویلایەت هەلوەشایەوە ٣- مەسەلەی مەلای خەتێ لەو دۆزە زۆر دوورە .بۆزیاتر بروانە :کوردو کوردستان –ڤاسیلی نیکیتین ل٥٤٣، هەروەها: الاسلام والعلمانية واثرهما فی نشأة الدولة العراقية الحديثة .هەروەها نووسینێکی(پ ی سەلام ناوخۆش) لەگۆڤاری ستاندەر .

لەو گۆڕانکاریە نوێیە هات، بۆوە هۆی چەکەرەبوون و گەشەی بیری نەتەوەیی لەنێو ڕەوشەنبیرانی کوردیش، لەگەڵ زیادبوونی دەسەڵات و چالاکی عەلمانیە ئیتحادیەکان و باری سیاسی کورد زیاتر دژوار بوو، تا لە ئینقلابەکەی ١٩٠٨ ئیتحادیەکان لەدژی خەلافەت و هێشتنەوەی سوڵتان عبدالحمید بەشێوازی (مەلەکی دەستوری) ئەوا بەتەواوی بەرنامەی نەتەوەگەری عەلمانی ئیتحادیەکان ئاشکرا و پەیڕەو کرا، هەرچەندە عەلمانیە کوردەکان زۆر پێی دڵخۆش بوون بە دروشمەکانی (یەکێتی، ئازادی، چاکسازی)، لەسەر ئاستی جیهانیش کۆنگرە و ڕێکەوتنەکان بەردەوام بوون بۆ پشتگیریکردنی بیری عەلمانی نەتەوەگەری لە ناوچەکە و دابەشکردنی خەلافەتی عوسمانی، زەقترینیان (سایکس- پیکۆ- سازانۆڤ ١٩١٦) کە ئەو دابەش و نەخشەیەی ئێستای ناوچەکەی لەسەر داڕژرا و کوردستان پارچەپارچە کرا.

لەنێو جەرگەی خەلافەتیش کێشەی نێوان باڵی عەلمانی بە سەرکردایەتی (تەلعەت پاشا، ئەنوەر پاشا، جمال پاشا)لەگەل تیکرای ئیسلامیەکان کەخۆی لە زانکۆی ئیسلامی دەدوزیەوە، لەدوایی کەوتە دەستی مستەفا کەمال و مەڵبەند و پایتەختیشی کەوتە ئەنقەرە لەسالانی دوای ١٩١٨، لەگەڵ باڵی خەلافەت کە پایتەختی هەر لە ئەستەمبوول بوو، بەو شێوە بووە دوو حکومەت و دوو بڕیار و دوو هەڵوێست و ڕێنمایی و دابەش.

ئالێرەدا بەڕوونی دەردەکەوێ کە چۆن (مەینەتی کورد) دروست بوو و کێ لێی بەرپرسیارە:

<u>ئەنقەرەی عەلمانی یان ئەستەمبۆلی ئیسلامی؟</u> وە چەندە عەلمانیەکانی کورد لێی بەهەڵەدا چوون.

لەگەڵ سەرهەڵدانی بیری دەوڵەتی نەتەوەیی لەپێش جاڕنامە (١٤)خالەکەی ویلسون لە١٩١٨، دوای بەلینەکانی لوید جۆرج، بەڵێنەکانی ماکماهۆن بۆ عەرەب لە١٩١٦، بنەماکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەر١٩١٧، دواییەکەش مادە (٢٢)ی (عصبە الامم) لە١٩٢٠، لەپیش هەموو ئەوانە ئەستەمبۆل (بەپێچەوانەی ئەنقەرە) دانی بە مافی گەلان نا، هەروەك پێشتریش لەگەڵ کورد لەو بارەیە ڕێککەوتبوون، ڕەگ وریشەی دەگەڕێتەوە بۆ

ڕێکەوتنەکەی (بدلیسی- سولتان) لـە١٥١٤[1]، سـولّتان عبدالحمیـدیش لەگـەڵ ئـەمیر عوسمان و بنەماڵـەی بـەدرخان بـۆ سـەربەخۆیی ڕیکـەوتنیان هـەبوو وەك باسمـان کـرد،[2] سەرلەنوێ لەسەرەتای سەدەی بیستەم سوڵتان محمد واحدالدین وفرید پاشای سەرۆك وەزیـر (هادی پاشا)یان بەنوێنـەر نـاردە لای (سـید عبـدالقادر شـەمزینی) و (شـریف پاشـا)* سپاردەی سوڵتانی بۆ هێنان کە بریتی بـوو لـە دانهێنـان بـە کوردسـتانێکی سـەربەخۆ و مۆریشیان کرد[3]، ئنجا هەمان نوێنەری سوڵتان چوو لە (سیڤەر)یش بـۆ کـورد بەنـدەکانی

---

[1] عوسمانیەکان ئـەو ڕێکـەوتنامانایان مـۆر کـردوە: العثمانیـة البندقیـة– ١٤١٦(· العثمانیـة البیزنطیـة (١٤٢٠(· العثمانیة البندقیـة (١٤٧٩(· إسـطنبول(1533) · اماسـیا(1555) · فرحـات باشـا (١٥٩٠(· زیتفـاتوروك (1606) · نصـوح باشـا (١٦١٢(· سـراو(1618) · معاهـدة خـوتین (١٦٢١(· قصـر شـیرین (١٦٣٩(· ڤس‌ڤار(1664) · بوجاش(1672) · كارلوفجة(1699) · إسـطنبول(1700) · بـروت(1711) · پسـاروفچا(1718) · إسـطنبول(1724) · أحمـد باشـا (١٧٣٢(· إسـطنبول(1736) · بلغـراد (1739) · كـردن(1746) · كيتشـوك كاينـارجي (١٧٧٤(· أينالیـك قـوق (١٧٧٩(· زشـتوي(1791) · یـاش(1792) · معاهـدة طـرابلس · تـونس(1797) · العـریش(1801) · القلعـة السـلطانیة (١٨٠٩(· بـوكرش(1812) · أرضـروم الأولى (١٨٢٣(· إدرنـة(1829) · كوتاهیـة(1833) · هنكـار إسـكله سـي (١٨٣٣(· بلطة لیمان (١٨٣٨(· لنـدن للمضـائق (١٨٤١(· أرضـروم الثانیـة (١٨٤٧(· بـاریس(1856) · سـان سـتیفانو(1878) · بـرلین(1878) · إسـطنبول(1885) · القسـطنطینیة(1888) · إسـطنبول (1897) · اوشـي(1912) · لنـدن(1913) · إسـطنبول(1913) · أثینـا(1913) · هدنـة مـودروس (١٩١٨(· سیفر(1920) ، سود لة موسوعة البریطانیة وەرگیراوە .

[2] بڕوانە : محمد امین زکی بەگ- خولاسەی تاریخی کورد و کوردستان ل٢٢٩.

* شریف پاشا زیاتر مەیلی عەلمانی هەبووە بەلام بۆ کیشەی کورد دلسۆز بووە، بۆیە لە گـەل لایـەنی ئیسلامی کورد نزیك بووە،زاوای سعید حلیم پاشای سەرۆك وەزیرانی عوسمـانی بـوو، بـە پێـی(زنـار سلۆپی)شریف پاشا لە لایەن زانایانی ئیسلامی کوردی وەك شیخ سعیدی پیران وسـعیدی نەورەسـی و شیخ محمود وشیخ عبدالقادری شەمزینی.. کرا نوینەری کورد لە کۆنگرەکانی دەرەوە، هەروەها بە پێی ئەو بەلگەنامانەی بەریتانی :١٤٥٣٦- ٢٥٢٨١١\ h30(دەقی ئەو بەلگە نامەیەمان لایە) وزۆری تر ئەوە دەسەلمێنی کە شێخ عبدالقادر شریف پاشای بە ڕەسمی وەك نوێنەری کورد بە جیهان ناساندووە .

[3] لەبەلگەنامەکانی بریتانی ئەو ڕاستیانە هاتوون، وادیارە سەرۆك وەزیرانی عوسمانی لەگەل بریتانیاش قسەیان کردووە کەسەربەخۆیی بدەنە کـورد –بڕوانـە :كردسـتان فـی سـنوات الحـرب العالمیـە الاولی ص٣٣٨ –ئەوجۆرە دان پێهێنانە دەگمەن بوو ودان بەمیللەتانی عـەرەب نـەهێنراوە ئـاوا بەئاشـکراو بەبەلگە نامە .

(٦٢،٦٤،٦٣) مۆرکرد[١]، بەیتار دەرسیمی لەسەر زاری (سید عبدالقادر) دەگێڕێتەوە کە لە بنەڕەتا سوڵتان ڕازی بووە کوردستانی سەربەخۆ و ئازاد دابمەزرێ.[٢] سەرکردەکانی کورد بوونە دوو ڕای جیا، عەلمانیەکان کە بریتی بوون لە (حسن خەیری، برنجی زادە، زولفی بەگزادە، ئیسحاق سکوتلی، د.عبدالله جودت، بەشێك لە بنەماڵەی بەردخانیەکان...هتد) هەریەکە لە فەترەیەك و بەجۆرێك لایەنگیری و یارمەتیدەری ئەنقەرە بوون، لەگەڵ ئەوەی ئەنقەرە ئەو مۆرکردنەی (هادی پاشا)[٣]ی لەپاش وپیش سیفەر بە مەرگی تورکیای نوێ لەقەڵەم دابوو. بەشی دووەمیش لایەنی ئیسلامخوازەکان بوون، کە بریتی بوون لە (سید عبدالقادر شمزینی، شێخ سعید پیران، ملا سلیم، شێخ سعیدی نورسی، شێخ عبدالسلام بارزانی...هتد.) ئەوانە بەجیاجیاپێیان وابووە مافی کوردیان لە ئەستەمبۆل بەدی دەکرد. تکایە سەرنج بدە ئەو خشتەیەی بەراوردی نێوان ئەنقەرەو ئەستەبۆل .

ئەو کێشەیە پەڕیەوە نێو کوردستانی خوارووش، هەروەك (رفیق حلمی) لە (یاداشتاکانی) دەڵێ: لە لایەن شیخ محمود فەروەیەك بەدیاری بۆ سولتان دیاری کرابوو لە پاداشی چاکەکانی بە سەربەخۆیی کوردستان، ئێمەش دڵمان بە مستەفا کەمال لە ئەنقەرە خۆش بوو، سەردانی ئەستەمبۆلمان گۆڕی، فەروەکەشمان بەدیاری بۆئەتاتورك برد و پشتمان لە ئەستە مبۆل کرد، هەرچەندە یەکەم دان پیاهێنان بە حکومەتی شیخ محمود لەلایەن عوسمانی وئەستەمبول بوو لە ڕێی ئەوبروسکەیەی علی ئیحسان پاشاله ١٩١٨/١٠/٣٠، ئەودوو ڕاییە پەڕیەوە ناو عەشایرەکانیش، بۆیە لە پەیماننامەی هۆزانی[٤] دەرسیم لە ١٩١٧/١١/١٥ پێنج پرسیاریان ئاڕاستەی مستەفا کەمال کرد لە ئەنقەرە ئاخۆ ڕژێمی عەلمانی کەمالیش وەك ئەستەمبۆل ئامادەیە سەربەخۆیی بدا، لەوەدەمە مستەفا کەمال دەڵێ: بەڵێ، سەدجار بەڵێ! ئیتر ڕێز و چالاکی عەلمانیە کوردەکان زیاتر بوونە پاڵپشتی ئەنقەرە، لە ئەنجومەنی نیشتمانی ئەنقەرە (بەدیلی شورای عوسمانی ئەستەمبۆل) ٧٢ نوێنەری کوردی تیابوو، بەرەبەرە ئەنقەرە بە یارمەتی ڕاستەوخۆی کورد و وڵاتانی سەرکەوتوو خۆی دروست و پتەوکرد و ئەستەمبۆلیشی لاواز کرد.

---

[١] دەقی ڕکەوتنامەکە لە کتێبی(دەقەکانی سیڤەر وخوێندنەوەیەکی تر) بخوێنەوە .

[٢] بڕوانە (درسیم لە مێژووی کوردستان) ل١٤٥.

[٣] ناوی هادی پاشا لە بەڵگە نامەکەی سیڤەر بە ئینگلیزیەکەی هەیە .

[٤] سێو کەرت کردن بەگرێ بەستی توکمە حساب بوو لە پەیماننامەی هوزەکان لە دەرسیم .

خشتەی بەراورد بۆ کێشەی کورد

هەڵوێستی خەلافەت و عەلمانی تۆرانی

دەسەڵاتی ئەنقەرە ی عەلمانی(ئەتاتورك)	دەسەڵاتی خەلافەت لە ئەستەمبۆل
١- بیرێکی عەلمانی نەتەوەگەری تۆرانی.	١- بیرێکی ئیسلامی عوسمانی بەلاوازی.
٢- بنەماکانیان دژ بە ئیسلام و کورد بوو	٢- دژایەتی کوردی تیا نەبوو.
٣- رێککەوتنی سیڤەر و مادەکانی ٦٢ و٦٣ و ٦٤ بە مەرگی تورکیای نوێ ژمێرکردوە	٣- سیڤەری مۆرکرد
٤- هیچ رێکەوتنێکی مۆرکراوی نەبوو لەگەڵ کورد، هەر بەڵێنی زارەکی بوو.	٤- رێکەوتنی دووبەدوو و نێودەوڵەتیشی مۆرکردبوو بۆ سەربەخۆیی کوردستان
٥- بواری هیچ چالاکیەکی سیاسی و رەوشەنبیری کوردی نەدەدا.	٥- چالاکی سیاسی و رەوشەنبیری حزبی هەبوو لە ئەستامبۆل بوو
٦- لۆزانی هێنادی.	٦- بەشداری لۆزان نەبوو تەنها لەسیفەر بەشداری کرد
٧- دوای هەموو کوردی قڕکرد.	٧- لەگەڵ کەوتنی ئەستەمبۆڵ هەموو حزب و رۆژنامە و ناوەندە کوردیەکانی لێ داخرا
٨- سەرەنجام ئەنقەرە سەرکەوت و میللەتی کورد کەوتە ئەو مەینەتیە تا ئێستا	٨- هەتا خەلافەت مابوو کورد سەربەخۆ بوو، ئەگەر خەلافەت سەرکەوتبایا ئێستا کوردستان لەریزی میللەتان بوو.
٩- ناو وزمانی کوردو کوردستانی قەدەغە کرا	٩- نەك ویلایەت هەتا ئیالەتیش بە ناوی کوردستان بووە[1]

ئیتر بەئاشکرا ئەنقەرە جاڕی دا کە بڕیارەکانی خەلافەت لە ئەستەمبۆل (بەتایبەتی لەبارەی کوردستانێکی سەربەخۆ) یاسایی نیە و سیڤەریشی بە مەرگی تورکیای نوێ لەقەڵەم دا، کەوتە تەقەلا بە هاوبەشی لەگەڵ کوردە عەلمانیەکان و فەرەنسا و بەریتانیا، کۆنگرەی لۆزانی ١٩٢٣ هێنا دی، لەو کۆنگرەیەدا نوێنەری کورد (شریف پاشا) و

[1] بڕوانە نەخشەی عوسمانی سالی ١٨٩٣- ویلایەتەکانی بەشی ئاسیا .

نوێنەری ئەستەمبۆل (هادی پاشا) دەرکران، لەجیاتیان (عصمت ئینینۆ)ی نوێنەری ئەنقەرە بەشداری پێکرا، عصمت ئینینۆ دوو کوردیشی لەگەڵ خۆی بۆ کۆنگرەکە هێنابوو بەناوی (برنجی زادە، زولفی بەگزادە) و لەوێ بەناوی کورد داوایان لە کۆنگرە کرد کە (گوایە) کورد سیڤەری ناوێ و نایەوێ لە تورکیای نوێ جیاببێتەوە لەو مۆرکردنەی لەگەڵ ئەستەمبۆل پەشیمانن، لە ئەنقەرەش (حسن خیری) نوێنەری دەرسیم و سەرۆکی فراکسیۆنی کورد(کە لە٧٢ئەندام پێکهاتبوو) بەبێ تەل بەناوی هەموو کورد بروسکەی پشتگیری بۆ لۆزان لێدەدا لەدژی سیڤەر و ئەستەمبۆل، بەو شێوەیە لۆزان جێی سیڤەری گرتەوەو مافی کوردیشی تیانەما و لە ئاستی جیهانی سووتا.

لە ئیقلیمیش ئەنقەرە زیاتر زاڵ بوو بەسەر ئەستەمبۆل و لەساڵی ١٩٢٢ بڕیاری کۆماری عەلمانی تورکیا درا، لە دەستوری تورکیای نوێ(ANA YASA)لە مادەکانی ٦٤ تا ٦٨ تەنها نەتەوەی تورکی تیا تۆمارکرا،دەقی مادەی ٦٦تاوادەلی:

Türk vatandaşlığı

Türk .MADDE 66. – Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür
4709/23 .babanın veya Türk ananın çocuğu Türktür. (Son cümle mülga: 3.10.2001
kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen ،md Vatandaşlık
vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde ، Hiçbir Türk.hallerde kaybedilir
Vatandaşlıktan çıkarma ile ilgili karar ve .bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz
[١].işlemlere karşı yargı yolu kapatılamaz

لە ١٩٢٤/٣/٣ بە یەکجاری خەلافەت هەڵوەشایەوەو ئەستەمبۆلیش کەوتە دەست عەلمانی نەتەوەگەری تورکیا بە سەرۆکایەتی مستەفا کەمال، ئیتر بڕیاری توند و سەخت بۆ ئیسلام و کورد دەرچوو، هەموو جۆرە چالاکی و دیاردەیەکی ئیسلامی قەدەغەکرد وەك پۆشاکی ئیسلامی و خوێندنگاکانی مزگەوت و گۆڕینی پیتی قورئانی بەپیتی

[١] بڕوانە: siyasi rehber بەشی ana yasaدەقی دەستوری هەموارکراو بە بڕیاری ژ:٢٧٠٩ی ٧-١١-١٩٨٢ لە ل٣ دوە تۆمارکردوە

لاتینی[1]، لابردنی شەریعەتی ئیسلامی و هێنانی بنەماکانی عەلمانیەت.. هاوشانی ئەو هەنگاوانەش دەستکرا بە داخستنی هەموو دام و دەزگا سیاسی و ڕەوشەنبیرییەکانی کوردی و ڕۆژنامەکانی کە زۆربەی لە ئەستەمبۆل بوون، هەروەك محمد أمین زکی بەگ دەڵێ: ((هەموو ئەو حزب و جەمعیەتانەی لە سەردەمی ئازادی خەلافەت دروستکرابوو وەك کورد تعالی و ترقی جمعیتی، کورد نشر معارفی جمعیتی، جمعیتی هیڤی، هەروەها بڵاوکراوەو ڕۆژنامەکانی: کوردستان- مدحت بدرخان، ڕۆژی کوردستان، ژین، کوردستان- پیرەمێرد، پێشکەوتن، بانگی کوردستان، ڕۆژی کوردستان.. هەموو دادەخران لەگەڵ گەیشتن و زیادکردنی دەسەڵاتی کەمالیەکان)، ئیتر دەست بە پاکتاوی ڕەگەزی کوردی کرا، پرۆسەی سەربازی و جینۆسایدی کورد کرا.. جل و بەرگ و زمانی کوردیش قەدەغە کرا، هەتا کار گەیشتە ئەو کوردە عەلمانیانەی کە پشتگیری کەمالیەکانیشیان کردبوو، زۆربەی لەسێدارەدران، بەڕاستی ڕۆژی ڕەشی کورد هات بۆ یەکەمجار هەڕەشە بۆ سەر کیانی سیاسی کورد دەستی پێکرد، بۆیەکەم جار لەمێژووی کورد ڕووبەرووی پاکتاوی ڕەگەزیو جینوساید بوویەوە، هەردووکیان لەسەر دەستی عەلمانی، یەکەمیان لەلایەن ئەنوەر پاشا دووەمیان لەلایەن کمال ئەتاتورك، ئینجا عەلمانیە کوردەکان گەڕانەوە لای سەرکردە ئیسلامیەکان و دانیان بە شکستی بەرنامە و پرۆژەکەی خۆیان هێنا و شۆڕشی شێخ سەعیدی پیران دەستی پێکرد، دروشمی (یان گەڕانەوەی خەلافەت یان کوردستانێکی سەربەخۆ) هەڵگیرا، لەوساتیەوە شۆڕشەکانی کورد داوای ئەو مافە دەکەنەوە کە لە سەردەمی خەلافەت هەیان بووەو کەمالیە عەلمانیەکان لێیانیان زەوت کردبوو، هەر لە شێخ سەعید و مەلا سلیم، شێخ عبدالسلام، سمکۆی شکاك و و قازی محمد... تا مەلا مستەفا، کوتلەی پەرلەمانی کوردی لە سەردەمی مەلەکی دیسان هەر داوای لەعێراق دەکرد کە سیستەمی ویلایەتی عوسمانلی بکاتە چارەسەری کێشەی کورد، هەتا سەرکردە عەلمانیە نوێیەکانی کوردیش دان بەوە دەنێن، (مام جەلال) لەکاتی کردنەوەی مزگەوتی قازی لە سلێمانی وتی: ((هەموو ئەو داوایەی ئێستا بۆ کوردی دەکەین، ناگاتە نیوەی ئەو دۆخەی کوردی تیابوو لەسەردەمی خەلافەتی عوسمانلی)).

---

[1] د.عبدالله جودت کوردیکی عەلمانی توندبوو، یەکیك بوو لە دامەزرینەرانی (اتحاد الترقی) یەکەم کەس بوو پیتی لاتینی لە جیاتی ئیسلامی بەکارهینا لەنێو عوسمانی، واتە بەکارهێنانی پیتی لاتینی ئیستای تورکیا بۆ عبدالله جودەت دەگەڕیتەوە .

دوای ئەوەی شۆڕشەکانی کوردستانی سەروو شکستی هێنا، لە خوارووش کاتێ ئینگلیز لەساڵی ١٩٢١ عێراقی دروست کرد، ئەوا کوردستانی خوارووی بەزۆرەملی پێوەنووساند بەپێی (سایکس- پیکۆ- سانانوف) سنوری نێوان تورکیا و عێراق دارژرا بەناوی هێڵی (برۆکسل- ئیڤیك) تیرێك لە جەرگی کورد درا و مەینەتی کورد دروست بوو لە ئەستۆی سێ تەوەری عەلمانی:

١- عەلمانی جیهانی (سایکس- پیکۆ ١٩١٦).

٢- عەلمانی ئیقلیمی: (اتحاد والترقی + کەمالیست).

٣- عەلمانی ناوەکی (پاڵپشتی کردنی ئەنقەرە لەلایەن عەلمانیە کوردەکان)[1]

بەو شێوەیە کورد و کوردستان پارچەپارچە کراو کەوتە مەینەتی، تا ئێستاش بەردەوامە مادام سەرخانی (سایکس- پیکۆ) بەردەوام بێ، بەکورتیەکەی لەئەستۆی خەلافەتی ئیسلامی نیە ئەگەر چی بێ سەرویەریش بووە، بۆیە لەبەڵگەنامەکانی هۆنراوەش ناوی خەلافەت نەهاتووە ناوی (عصبە الامم)هاتووە هەروەك قانیع دەڵێ:

عصبە الامم ئەگەر هەقدارە
لە حالی عالەم چاك خەبەردارە
بۆچی لە ئەحوالی کورد ناپرسی ؟
مەگەر لە لەعنەتی تەئریخ ناترسی ؟

ئەوە زۆر بەکورتی سەربردەی دروستبوونی مەینەتی کورد بوو لە بوارێکی تایبەتیدا بەدرێژی باسی ئەو سەربردەیە دەکەین بە پاڵپشتی دیکۆمێنت، هەروەها لە ساڵی ١٩٩٣وە لە دوو قۆڵی بەردەوام زانیاری مەیدانی لە پیرە ووشیارەکانی کوردستانی تورکیا وەردەگرین بۆ ڕاستی و دوروستی ئەو باسانەی سەروو.. هەمووی لەوێ بڵاودەکەینەوە.

٢- ٥ سەرەنجامی سیاسی:

هەر لەدوای ئەو قەیرانە ترسناکەی ڕوویەڕووی کوردستان بۆوە، ڕاستەوخۆ سوپا و هێزی تورك و عەرەب و ئینگلیز وەك سوپایەکی داگیرکەر بەربوونە گیانی خەڵکی

[1] ئەو کاتی عەرەب ڕۆڵیکی وایان نەبوو لە دارشتنەوەی دیزاینی رۆژ هەلاتی ناوەراست.

کوردستان، ئیتر خەڵکی کورد راستەوخۆ لایەنە نەتەوە یەکەی وروژا، نووسەران و ڕەوشەنبیران و خەڵکی عەوامی کوردیش بەئاگا هاتنەوە، کەوا نەتەوە یەکی سەردەست بە پاڵپشتی ئەو دەزگایەی (دەوڵەتی نەتەوەیی خۆی) وا زۆرداری لە کورد دەکا، بۆیە هەست و نەستی کوردایەتی بەخێرایی کەوتە نێو شیعر و نووسین و سرود و.. زاراوەی وەك (کوردایەتی، کوردستانی مەزن، خەبات، شۆڕش، حزبی کوردستانی، ڕزگاری، ئازادی... هتد.) دروست بوو، دۆخێکی سیاسی و شۆڕشگێڕی لە سەرانسەری کوردستان چەکەرە بوو، یەکێتی نەتەوەیی جێگەی یەکێتی ئیسلامی گرتەوە، ئیتر دەرگا والآبۆوە بۆ دروستبوونی دەیان دەستە و کۆمەڵ و حزبی سیاسی لەکوردستان، بەڵام لەپێش ئەو رابوونە سیاسیە ئەوا کۆمەڵێك ڕەوشەنبیر کە دوور و قووڵ و ئایندەبینن هەر زوو هەستیان بەو چارەنووسە ڕەشە کرد لەگەڵ بەرپابوونی بنەماکانی (اتحاد والترقی)، بۆیە ئەوانیش لەوساتی چەند حزبێکی سیاسی کوردیان دروست کردووە، جا ئێستا بابزانین ئاخۆ یەکەم حزبی سیاسی کورد لەکێ بووەو ناوی چ بووە؟

٢- ٦ یەکەم حزبی* کوردستانی:

لەباسەکانی پێشووتر بۆمان دەرکەوت کە پەیدابوونی حزبی سیاسی مانای گەشەکردنی کۆمەڵایەتی دەبەخشێت، هەرچەندە وادەردەکەوێ سەلبیات و پارچەبوونە هەروەك چۆن درۆی منداڵ سەلبیە کەچی نیشانەی گەشەیەتی، جا بەگوێرەی پێشکەوتنی شارستانی و سیاسی و باری ئاینی و دۆخی دەروونی و نەریتەکانی ئەو میللەتە ئایدۆلۆژیای حزبە سیاسیەکانیش دەخەملێن، زۆر ئاساییە لە وڵاتانی جیهانی سێ یەم تاخێرتر بێت، وەك شاعیر و بیرتیژەکان زووتر فکرەی نەتەوایەتی و چینایەتی و دادگەرێتی و ئیسلامیشیان هەبووە، بەڵام نەبوویتە خواستێکی میللی (مطلب جماهيري) بۆیە لەو کوردستانەش نەتوانراوە زەمینەی حزبی جەماوەری دروست بکرێت تا ساڵانی پەنجاکان و شۆڕشە عەسکەریەکەی ١٤ی گەلاوێژ ١٩٥٨، ئەگەر لەپێشتریش کۆمەڵەو ڕێکخراوی وەك (تشکیلات ئیجتماعی- ئەمین عالی بەدرخان)، (رادیکالی عوسمانی- شریف پاشا)

* هەندی توێژینەوە جیاوازی لە نیوان کومەلە ودەستەو حزب دەکا، ئیمە لیرە ئەو مەبەستەمان نیە بەلکو بە دوای ئەو جولانەوە سیاسیەین کە کاریگەری هەبی

لەگەڵ زۆر وورده دەستە و تاقم و کۆمەڵەی تر هەبووینە وەك تێبینی دەکری هیشتا بە ناوی کوردستانی نەبووە

لەبارەی یەکەم حزب لە کوردستان ڕای جیاجیا هەیە، بەپێی چەند سەرچاوەیەك (یەکێتی محمدی کە لە سالی ۱۹۰۸دروست بوە یان ۱۹۰۹) بەسەرۆکایەتی سعید نورسی یەکەم بووە، بەلاّم بەپێی بەلگەنامەکانی ئەرمەنی (یەکێتی کورد) بە ڕابەرایەتی (شێخ عبیدالله نهری)لە سالی ۱۸۸۰دروست بووە**، بەپێی چەند سەرچاوەیەکی تریش (کۆمەڵەی عەزم- عزم قوی جمعیتلر)[1] لەساڵی ۱۹۰۰ دروست بووە بریتییە لە یەکەم حزب،لەلایەکی تریش لەسالی ۱۹۰۷لەشاری دهۆك لەمالی شێخ محمد بریفکانی لەکۆبونەوەیەکی فراوان (پەیوەندی کورد)بەسەرۆکایەتی شێخ عبدالسلام ڕاگەیەنراو تیایدا خواستەکانی کوردی بەرجەستەکرا هەر هەموشیان داوای جێ بە جێ کردنی تەواوی شریعەتی ئیسلامیان دەکرد ،ئەوانە هەموی ئەگەر یەکەم حزبی کوردیش نەبن یەکەم دارڕژەری بنەماکانی سیاسی کوردایەتی بووینە ، هەرچی محمد امین زکی بەگ وبەدوای ئەویش زۆربەی هەرە زۆری مێژوونووسان (حزبی تەعالی و تەرەقی کوردی) بە یەکەم حزب لە کوردستان داناوە، ئەویش لە هەموان کاریگەرتر بووە، ئێمەش لەسەری دەڕۆین.

** لە سالی ۱۸۸۰ لەنەهری کۆبونەوەیەکی فراوان بۆ سەرۆك عەشیرەت وکەسایەتیەکان کراو تیایدا شێخ گوتارێکی ئاینی وسیاسی خوێندەوە ووتی : پێش نزیکەی ٦سەدە عوسمانی دەسەلاّتی گرتۆتە دەست بێ دەنگ بووین بەلاّم ئیستا بەرەو عەلمانیەت دەڕوا حەتمەن تێك دەچێت، کاتی یەکگرتمان هاتوە، بەو شێوەیە کۆمەلەی کورد لەوێ ڕاگەیەنرا ، بۆ زیاتر بڕوانە :جلیلی جلیل- الإنتفاضة و خالفین —صراع علی کوردستان و الکورد والدولة العثمانیة

[1] بروانە د عبدالله جودت والقومیە الکردیە - ص۲۷ هەروە ها لە بەلگەنامەکانی بەریتانی وفرنسی ناوی دەستەیەك لە کۆمەل و ڕێکخراوی سیاسی ونا سیاسی تر بەو شێوە هاتوە :کۆمەلەی عەزم (دەلێ لە سالی ۱۹۰۰ز دروست بووە لە ئەستەمبۆل بەسەرۆکایەتی ئەحمەد رامز، جەمعیەتی نەشری مەعاریفی کورد۱۷\۷\ ۱۹۱۲ئەستەمبۆل- عبد الرحمان بدرخان، جەمعیەتی هێڤی کورد، جەمعیەتی موحیبی کورد، کۆمەلەی جیهانزانی، کورد ئیستقلال قومیەتی، جەمعیەتی تەعالی کورد —لە ۱۷\کانونی یەکەم \۱۹۱۸بە سەرۆکایەتی شێخ عبدالقادر دروست بوو لەگەل تەعالی وترەقی سەروو جیایە ئەگەر چی بە هەمان ناوو سەرکردەش بووە، ...لەگەل زۆری تر ،

٢- ٧ حزبی تەعالی و تەرەقی کورد:

لەسەرەمەرگی خەلافەتی عوسمانی، لەپێش بزووتنەوەی مەشروتیەت (دەستوری) ١٨٧٦، بیرۆکەی (جوان تورك- تورکیای لاو) پەیدابوو، یەکەم جار لە ١٨٦٧ لە رۆژنامەیەکی بەلجیکی ئەو ناوەی بلاوکرایەوە، لاسایی ئەلمانیای لاو، فرنسای لاو، ئیتالیای لاو، بریتانیای لاو... بوو[1]، لە ١٨٨٩ (ئیتحادالتعالی و الترقی تورك) وەك باڵی عسکری جوان تورك لە دژی خەلافەت لە لایەن(د.عبداللە جودت،د.ئسحاق سکوتلی، ابراهم تمو، محمدرشید جرکسی) بە رێبازیکی عەلمانی و دوای بەسەرۆکایەتی (احمد رەزا بك) دروست بوو، زۆربەی سەرچاوە ئیسلامیەکان ئەو حزبە بە دروستکراوی زایۆنی و ماسۆنی لە قەلەم دەدەن، بەلام بەدڵنیاییەوە ئەو حزبە لەرۆژئاوا دروستکراو ئەوانیش هانیان داو پێیان گەیاند. ئەوکاتی (شریف پاشا)ی کورد سەفیری عوسمانلی بوو لە فەرەنسا، بەخێرایی پێوەندی بەو حزبە کرد، وەك خۆی[2] دەڵێت: کەسمان هەستمان بە جیاوازی نەتەوەی نەدەکرد[3]، لەو سەردەمی کە بینیمان بنەماکانی ئەو حزبە باسی سەروەری مێژوو و نەجیبایەتی تورك دەکات بەجیا لە عوسمانلی، ئێمەش لەگەڵ (ذو الکفل، ئەمین عالی بەدرخان شێخ عبد القادر ئەمین، ...) حزبێکی هاوشێوەیان لە ٢/تشرین یەکەم/ ١٩٠٨ دروست کرد بەناوی (تعالی وترقی کورد جمعیتلەر)*، خەلکێکی مافناس و ئاینی و ئەفسەری تیابوو، بەلام نەبووە حزبێکی مونەسەساتی و جەماوەری و خاوەن نەخشەو بەرنامە، بەتایبەتی (شریف پاشا) نوێنەرێکی وریای کورد بوو لە رێکەوتنەکانی ئاشتی لە پاریس، بەلام ماندووناس و پیاوی راپواردن بوو، هەروەهاش دووڕای جیای تێدابوو یەکەمیان داوای سەربەخۆیی تەواوی بۆ کوردستان دەکرد دووەمیان کۆنفیدرالیەك بە ناوی جامیعەی ئیسلامی، بۆیە ئەو حیزبە نەیتوانی بەدروستی سەرکردایەتی شۆڕشی

---

[1] بریتانیای لاو لەسالی ١٨٤٢دروست بوە بەسەرۆکایەتی دزرائیل وجیگری تۆماس کارلیل، ئیتالیای لاو لە ١٨٣١بەسەرۆکایەتی ماتزینی دروست بوە لەگەشەی حزبی کاربوناری.بڕوانە: مارکس-انجلس بیان الشیوعی ص٦٩ پەراویز.

[2] بڕوانە ژیانی شریف پاشا.

[3] هەمان شت (محمد امین زکی بەگ)یش لە کتێبی (خولاسەی کورد و کوردستان) دووپاتی دەکاتەوە. هەروەهاش (ساطع الحصري) لە کتێبی (محاضرات في نشوء القومیة).- ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە ئەو گۆڤارەی (مەشروتیەت)کەشریف پاشا دەری دەکرد دەبینین هەتا ژمارە ٤٢ ی سالی ١٩٠٣ باسێکی کوردی وای تێدا نیە لەدوای ئەو ژمارانە ئینجا ئەو باسانە دێتە گۆڕێ،ئەوەش هەر نیشانەی ئەوەیە کەسەرەتای ئەو کێشانە تائەو دواەیانەش نەبووە بە زەقی، دوای لەو سەردەمی سەری هەلدا.

* لە سالی ١٩١٨ درێژەیان بە حزبێکی هاوشێوەی ئەو ناوە داوە

١٩٢٥ کوردستانی تورکیا بکات، که خەریکیش بوو سەرکەوێت و ئینجا هەر تێشکا، له ساڵی ١٩٢٧ شۆڕشەکە دامرکایەوەو (حزبی تعالی کورد)یش کزبووه، هەر لەسەرەتاشەوە باڵی عەلمانی کورد و ئیسلامیەکەی لەبارەی (ئه نقەرە و ئەستەمبۆل) رێك نەبوون، تا لەساڵی ١٩٢٧ له کۆنگرەیەکی فراوان لەگەڵ کۆمەڵێك گروپ و کەسایەتی تر(حزبی خۆیبونی- سەربەخۆبوون)یان لێ دروست کرد بۆ ڕابەرایەتی حکومەتی ئەرارات بە سەرکردایەتی (احسان پاشا)[1]، سەرنج بدە هەتا ئەوکاتیش (کوردایەتی) نەبووە ویستێکی گشتی، هێشتا شۆڕشەکان ناوی کوردستانیان پێوە نەبوو ناوی ناوچەکانی پێوەبوو. بەرەبەرە حزب و بیری سیاسی نەتەوەیی و مەدرەسی - عەولەمی گەشەی کرد هەتا جەنگی جیهانی دووەم و دامەزراندنی کۆماری مهاباد یەکەم حزبی نەتەوەیی کوردستانی بەزەقی دروست بوو.

بەو شێوەیە گەیشتینە سەربردەی یەکەم حزبی کوردستانی و ڕەهەندەکانی، ئیستاش دەچینە پاڵ حزبە کوردستانیەکانی ئەو سەردەمە، کە لە سەرەتاکانی عەولەمەو کاریگەریەکانی دەست پێ دەکا

[1] بە پێی بەڵگەنامەی بەریتانی (ڕاپۆرتی ئیلفینستۆن) یەکەم سەرۆکی خۆیبوون جەلادەت بەدرخان بووه

بەشی سێیەم

مەدرەسەکانی عەولەمە

٣- ١عەولەمە- جیهانگیریGlobalism

لەدوای نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو باس و زاراوەی (عەولەمە) زۆر بەخەستی کەوتە جیهان لەگەڵ تەنینەوەو خێرابوونی پەیوەندی و کەناڵە ئاسمانیەکان، بۆیە بەشێکی زۆر واتێگەیشتوون –لەوانە روتشیلد و روبەرت کوهین - عەولەمە زادەی سەدەی نوێ یە و واتە تەمەنی ١٥- ٢٠ ساڵێکە، زیاتر لەگەڵ جاڕنامەکەی سیستەمی نوێی جیهانی جۆرج بۆش لە ١٩٩١ لی تێکەڵ بووە،بەشێکی تر پێیان وایەلەگەل ڕیکەوتنی "جات"١٩٤٧- ١٩٤٨هاتووە*، ئەوەی زیاتر ئەو تێگە یشتنە هەڵیە پتەو دەکا ئەوەیە وەك زاراوە لە فەرهەنگ و نووسینەکۆنەکان نەهاتوون، هەتا لە فەرهەنگێکی چالاکی وەك ئۆکسفۆردی ١٩٩١یش ئەو زاراوە نەهاتووە، یەکەم کەس زاراوەی (گلوبال- عولمە)ی بەکارهینا کومەلناسی کەنەدی (ماك لوهان)بوو، راستیەکەی ئەوەیە زاراوەی عەولەمە لەو ماوەیەی دوای نەوەتەکانی سەدەی بیست هاتووە وەك (توماس فریدمان) دەلی((لە دوای جەنگی سارد ناویکی وانەبوو گوزارش لەو قوناغە بکا و ئیتر ئەو ناوە هاتە کایەوە))، ئەگینا ماهیەتەکەی کۆنە لە سەدەکانی ١٧- ١٨ بەرێکەوتووە، لەدوای شۆرشی پیشەسازی و دۆزینەوەی کیشوەرەکان و کارلێك کردنی ئادەمیزاد لەگەڵ یەکتر لەسەر ئەو زەویە، بۆیە دەبینین ئەو سەردەمی وەسفی جیهان بە شاریکی گەورە دەکرا (هەروەك کریستیان کاوس لە پیشەکی کتیبی ئەمیر وای وەسفی جیهان کردوە) هەرچی ئیستایە جیهان بە گوند وەسف دەکرێ، یەکەم جار لە زانستەوە عەولەمە دەستی پێکرد و هەموو بەشەریەت لیکی وەرگرت بۆئەوەی ناسنامەیەکی ئاینی یان جوگرافی یان

---

* ئەو ریکەوتنە لەنیوان ولاتانی پیشەساز بوولە١٩٤٧دەستی پێ کرد لە ١٩٤٨ پەیرەو کرا، ٧ خولی تری دانوستان کرا تا سالی ١٩٩٤بۆ ئازادی بازرگانی جهانی ١٢٤ وولات مۆریان کرد،سەرجەم بەلگە نامەکان ٢٢٠٠٠وکیشەکەی ١٧٥ کیلۆیە –بروانە الموسوعة السیاسیة الاذاعیة ص١٤٨

شارستانی و ڕەگەزی تیابێ، ئینجا بەرەبەرە وەك ئیبن خەلدون وتوویەتی: داب و نەریت و دەستووری سیاسی و فەرهەنگی و کەلتووری لای سەرکەوتوو دەبووە جیهانی[1]، هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەم، دوای سەرکەوتنی سەرخانی مەسیحی بەسەر خەلافەت، بەرەبەرە بەرواری زایینی جێی بە بەرواری (رۆمی) و (کۆچی) لەق کرد تا بوە جیهانی، ئینجا پێوانەکانی کێشان و پێوان و دووری و... هەمووی بووە مەتر و کیلۆ و لیتر و... ئنجا جل و بەرگیش لەگەڵ زۆر دیاردەی تری وەك یاسای نێودەوڵەتی، جاڕنامەکانی جیهانی، (کۆمەڵەی نەتەوەکان- عصبة الأمم).. بەشی زۆریشی لە فەرهەنگی فەرەنسی را بلاوبۆوە، بەرەبەرە لەگەڵ گەشەکردنەکانی کۆمەڵگە و ئادەمیزاد و سیستەمەکانی زانستی و ئابووری و سیاسی و عەقڵی و شارستانی و کەلتووری.. لەگەڵ بازدانی ئامرازەکانی پەیوەندی و هات وچۆ عەولەمە زیاتر باڵی کێشا بەسەر جیهان، ئیتر لەو سەردەمە کەمتر دیاردەی دەفەری ماوە ئۆتۆماتیکانە بوویتە عەولەمی،هەروەك (ماری بورلی)دەلیت سەردەمی نەتەوەکان کوتایی هات و نۆرەی زەوی گەرایيە (عولمە)، جا لەباری وادا دەبتە جۆرێك لە ململانێی ناسنامە، هەروەها قەرەباڵخی ڤاکتەرەکان و گواستنەوەی مرۆڤ لە چواردیواری کۆمەڵگە و سنورە بچووکەکەی بەناوی نیشتمان بۆ جیهان، بەو شێوەیە هەم جهان بۆی بچووك دەبێتەوە هەم زەمەنیش تەسك دەبێتەوە، ئالێرەدا بیردۆزەی پێناسی عەولەمە بەمانا بچووك بوونەوەی جیهان هاتیتە کایەوە و بە(جهان دێیەکی بچووك) وەسف دەکرێ.

٣- ٢ سێ عەولەمە یان دوو:

زانایانی پسپۆر کەمتر کێشەیان هەیە لەبارەی سەرهەڵدانی عەولەمە و ڕەگ و ریشەی ئاینی و سروشتیەکانی، بەڵام بەشی هەرەزۆری عەولەمە بۆ (٣) قۆناغ دابەش دەکەن، عەولەمی پەیام (ئیسلامی)، دووەم عەولەمی شیوعیەت (أمیة)، سێیەم عەولەمەی ئێستای سەرمایەداری.

ئەو دابەشیە زۆر دروست و زانستی نیە، ئەوە کاریگەری هەردوو تیۆری (ململانێی شارستانی) هندگتۆن و (کۆتایی مێژوو)ی فۆکۆیامای لەسەرە، مادام ناوی قۆناغ بهێنێ،

---

[1] ابن الخلدون –مقدمة ، تحقيق.د.حامد أحمد الطاهر، دار الفجر-القاهرة ص١٩٢

خۆ بیکردبایه (٣) جۆر ئەوە مانایەکی تری هەڵدەگرت، بەڵام راستیەکەی ئەوەیە هەردوو جۆر عەولەمەیە:

١- عەولەمەی ئیسلام/ یان بەگشتی عەولەمەی پەیام، کە لە سەرەتای بەشەریەت لەشێوەی دەڤەری هاتووە تا لە پەیامی ئیسلام بووە جهانی، ئینجا عەولەمی ئیسلام لە ئامانج و پێکهێنان و سیستەمدا زۆر جیایە لەگەڵ عەولەمی بەشەری، بۆیە عەولەمەی ئیسلام بەناوی (عالمیة الاسلام) ناودەبرێ نەك (عەولەمە)، هەروەك (سمیر عاطف زین) کتابێکی بەناوی (عالمیة الإسلام ومادیة العولمة) هەیە.

٢- عەولەمەی بەشەری، هەڵبەتە بەیام پێشڕەوی بەشەریەتە هەر لەسەرەتاوە هەتا کۆمەڵگەش دەمێنێ هەر پێشڕەوە، بۆیە جیهانیەتی پەیام زیاتر لە (١٠) سەدە لەپێش عەولەمی بەشەری هاتووە و ئێستاش هەر ڤاکتەری مونافیسە بۆی، لەڕاستیدا عەولەمی شیوعیەت و عەولەمی سەرمایەداری جیانین لەڕووی مادیایەتی، یان وەك (تۆینبی) وەختی خۆی وتبووی، دوو ئاوازی یەك گۆرانین، دوو قۆناغیش نین و هەریەکە سەر بە دو سەربازگە و دوو سیستەمی ڕۆژهەلاتی و ڕۆژئاواییش نین (لەگەڵ جیاوازی زۆری نێوانیشیان)، نەخێر بەڵکو هەردوولا سەر بە یەك عەولەمەی بەشەرین کە زادەی عەقلی بەشەرین بەگشتی، ئەو عەولەمەی ئێستاش زادەی سەرمایەداری نیە بە تەنها، هەروەك بەشێکی زۆر واتێگەیشتوون بەتایبەتی ڕەوشەنبیری کورد وسیستەمی ئایدیۆلۆژیای زۆربەی حزبە ئەکتیڤەکانی کوردستانیش[١]

ئەو عەولەمەیە ئاسنامەی شارستانی و ڕەگەزی و جوگرافی و ئاینی نیە، هەرەوەزی هەموو کۆمەڵگەیە، بەڵام ڤاکتەری لایەنێکی زیاتر بەسەردا زاڵە، ئەوەش بابەتی (پێشڕەوایەتی و سەرکردایەتی عەولەمەیە) نەك خودی عەولەمە، لەوەیان دا بە سەلبی دەگەڕێتەوەو کێشەکانی (ئاسنامە) و (هیمنة) و (تقزم) دێتە پێش و دەردەکەوێ ئەو عەولەمەیە (یان ئەودێیە بچووکە) دروست نیە ئەوەندە بەباشە باس دەکرێ، یەك ڕەنگ و یەك ئاست و یەك تەرازوو.. نیە بەڵکو لەو دێیە (برسی و تێر، ڕەش و سپی، سەروو و خواروو، دەوڵەمەند و هەژار، کێخوا و خزمەتکار، ئازاد و دیل، خاوەن و

---

[١] سەرنج بدە لە (ڕاپۆرتی سیاسی- کۆنگرەی دووەمی ی.ن.ك- ل٢.) چۆن سەرمایەداری وعەولەمەومافی مرۆڤ وبازاری ئازادی پێك وەبەستوە

بمنده،...)هەیە، بۆیــە ئــەو عەولەمەیــە ئایدیۆلۆژیشــە، پێکهــاتووە لــەدژو لایــەنگیری، (تەنزیری) بــۆ دەکــرێ هــەروەك ئــەو تیــۆرەی (شارســتانی- هنــدگتۆن) و (مێــژووی - ڤۆکۆیاما)، کە خۆی دەنوێنێ لە : وڵاتانی سەرمایەداری باڵا و کۆمپانیا باڵاکــان، چــینە دەوڵەمەنــدە کۆمبرادۆرەکــان، لایــە نــی مــادی خــواز.. دژەکــانیش بــریتین لــە وڵاتــانی تازەپێگەیشتوو، چینی هەژار بەگشتی کە زۆرایەتی پێك دەهێنن، لایەنی ئاینی..

سەرەڕای ئەوەش عەولەمی بەشەری کاریگەری لەسەر ئیسلام هەیە بە ئیجابی، چونکە ئەو عەولەمەیە لەجهانی ئیسلامی جارێکی تر ناسنامەیەکی ئیسلامی جهــانی دەداتــەوە تاك و کۆمەلەکان، هەم رەهەنــدە جهانیــەکانی ئیســلامی زینــدوو دەبیتــەوە لــە جیــاتی رەهەندی دەڤەری ونەتــەوەیی و..ئــەوەش تــەکانیکی تــری ســەرباری بــە هیــزی ڕابــوونی ئیسلامیە، یەکسەر دەبیتە هۆی قەلۆش بوونی مدرەسەکانی تریش

٢- ٣ بناغە و ڤاکتەرەکانی عەولەمە:

عەولەمە داهێنان و بڕیــار نیــە، ســەرەنجامێکی مێژوویــە، هەردەبوایــە بێــت، هــەر سروشتەکانی مرۆڤ بەتاك و بەکۆ سیفاتەکانی عەولەمی هەلگرتووە، هەروەها دیاردەکانی سروشتیش، بەجۆرێك هەموو پێویستیەکانی بەشەری جیهــانین هــەر لــە تیشــکی خــۆر و مانگ ئاوو و هەواو ئازادی و دادگەری و ڕاستی و...هتد، بەشە (کەمالیاتەکـەی) زادەی مرۆڤ خۆیەتی، ئەویش لەگەڵ گەشەی کۆمەڵ دەبێتە جیهانی، هەر بۆیەش مەبەســتەکانی پــەیامی ئاســمــانی لــە کۆتاییــدا جیهانییــە، هــەروەك قۆناغــەکانی پــەیام لــەرێی پێغەمبەرەکان(د.خ) واهاتووە لەسەرەتا بۆ بنەماڵە ئنجا بۆ نەتــەوە و چــینێك ئنجــا بــۆ ناوچەیەکی فراوانتر تا لەدوای (ئیسلام) بۆ هەموو جیهان هات، هەروەها بانگی ئیسلامی سەرەتایش بەو قۆناغانە ڕەت بوو. بۆیە موســڵمانانی ڕاســتەقینە ئەنــدامێکی جیهانیــە، بگرە گەردوونی یە، نەك ڕەچەڵەکی و نیشــتمانی ودەڤــەری. مــادام سروشــت و ویســت و ئارەزووی بەشەریەت هاوبەشە، ئەوەش بناغەیەکی بەهێزی عەولەمەی ئێستایە، جا چــۆن هەر ئادەمیزادێك کۆمــەڵێك ڤاکتــەری ئیجــابی و ســەلبی کــاری لێ دەکــا بــە قــەبارەی جیاجیا، ئاواش کۆمەڵگە بەو ڤاکتەرانە کاریگەرە.

لــه ڤاكتــەرە ســەلبيەكان: ئــابووری زيــادەڕەو، بەرەژەوەنــدی تايبــەتی، خۆويســتی، چينايەتی، نەژاد و ڕەگەزپەرستی...

له ڤاكتەرە ئيجابيەكان: ئايديۆلۆژيای دادگەری، بەرژەوەندی گشتی،...

بۆيە شان بەشانی يەك لەڕەوتی تەمەنی عەولەمەدا چوار مەدرەسەی سەرەكی فكری و سياسی خەمليوە، هەريەكە كۆمەڵێك چارەسەر و ڕێبازی تايبەتی خوی هەيە بۆ بەرنامەی ژيانی تاك و كۆ، هەر مەدرەسەيەكيش پێكهــاتووە لــە يــەكگرتنی ئايــديۆلۆژيا و ئــايين، هەربۆيەش ئەو مەدرەسانە لەو سەردەمە رۆڵی ئايين دەبينن لە (فەرمان و ڕێباز و ئەرك و بەرنامەی سياسی)دا، ئەو مەدرەسانە - بەتايبەتی شــيوعيەت - كاريگەريــەكی گــەڵێ خەستی لەسەر حزبە كوردستانيەكانی عەلمانی كردووە، بۆيە پێش ئەوەی بيێتە سەر حزبــە كوردستانيەكانی قۆناغی نوێ كورتەباسێكی مدرسەكان دەكەين:

٣- ٤ مدرسەكانی عەولەمە:

لەنێوان كۆمەڵێك تيۆری سياسی و فەلسەفی و كەلتوری فەرهەنگی كــە لەســەرە تــای ڕێنيسانسی جيهانی سەری هەڵدا، چوار مەدرەســەی ســەرەكی خەمڵانــد لەكۆتاييــدا وەك بەديل بۆ يەكتر لەجيهانی نوێدا، هەروەك چۆن هەرژمارەيەك لەو جهانە لەو (٩) ڕەنوســە پێكهاتبوو، ئاواش ئايديۆلۆجيای هەر حزبێك لە جهان و كوردستانيش لەو چوار مدرسەيە پێكهاتووە، جا يان سەر بەيەكێ لەو مەدرەسانەيە يان لە تێكەڵێك لێيــان، لەگــەڵ چــەند وردە تەوژم وئايديۆلۆژيايەك نەگەيشتوونە ئاستی مدرسە.

مدرسەكان بريتين لە:

١- ليبرالی ٢- شيوعيەت ٣- سۆشياليستی ٤- ئيسلامی.

هەڵبەتە كۆمەڵێك پرسيار لەسەر خاڵی (٤) دروست دەبێ بە ئاڕاستەی جياجيا و بگرە پێچەوانەش، بەشێك پێيان وايە زۆر لە مدرسە بــاڵاتر و فــراوانترە، بۆچــی دابەزێنراوەتــە ڕيزی مدرسە كە زياتر زادەی ئايديۆلۆزی بەشەرە، بەشێكی تر پێيان وايە ئيسلام ئاينێكە كاتی بەسەرچووە و خانەنشين بووە و بۆ ئەو ســەردەمە ناشــێت، ئــيتر پێيــان وايــە ناشــێ بەرزبكرێتەوە بۆ ئاستی مدرسە، هەشە پێی وايە مدرسەيە، بەڵام بەناوی ئيســلام نــەبێ بەناوی ئايينی (واتە مەسيحی و يەهودی و... ئاينی تريش بگرێتەوە)

وەڵامی یەکەم و دووەم لە بابەتی ئیسلامی سیاسی (رابوون) داهاتوو دەدۆزرێتەوە، راستە مدرەسەی ئاینی فراوان ترە، بەڵام ئاینی ئیسلامی و ئاینی یەهودی و مەسیحی لە جەوهەردا تەواو لێك جیان،کەمتر ئەو ئاینانە داوای حوکم دەکەن، جگە لە رارەوی کالفنی لە مەسیحیەت داوای پیادە کردنی ئاینی دەکرد بە تاقی تەنها بێ شەریکایەتی لە گەل عەلمانیەتدا، ئەوانی تر زیاتر وەك ئاینی تاکە، بۆیە لە پۆلێکدا لەگەل ئاینی ئیسلامی کۆنابنەوە، زیاتر مەسیحیەت لەگەڵ ئایدیۆلۆژیای لیبرالی مدرسەی لیبرال دیمکراسیان پێکهێناوە و یەهودیش لەگەڵ ئایدیۆلۆژیای سۆشیالیستی ئەو زاوزێ یەی کردووە[1]، هەرچی ئیسلامە کەمتر ئەو زاوزێ یە هەڵدەگرێ، سیستەمێکی تایبەت و تەواوی خۆی هەیە، بۆیە لەو سەردەمە بچووك تر دەرکەوێ یان زل تر لای بەشێکی زور لە گۆرەپاندایە وەك بەدیلی ئەو مدرسانە، بە گەڵاڵەکردنی ئاشتیانەی بەرنامەی شارستانی خۆی.

بەو شێوە زۆر بەکورتی و خەستی باسێکی سەرەتای هەریەکە لەو مدرسانە دەکەین تا ناسنامەی حزبە کوردستانیەکان ساغ بکرێتەوە لە و مدرسانە

١- **مدرسەی لیبرالیزم (لیبرال دیمکراسی)** لە بنەچەدا (**Liberaty**) مانای ئازادی یە، بەڵام ئازادی ئەو سەردەم گۆڕانکاری ڕیشەیی ویستووە، دوای بە یەکگرتنی لەگەڵ دیمکراسی مانا و مدرسەیەکی تری (فلسفەی تاك)ی وەرگرت، هەڵبەتە (دیمکراسی) و (لیبرالی دیمکراسی) زۆر لێك جیان، دوایی باسی دەکەین.

بەلام دەبێ ئەوە بڵێین ڕەچەلەکی دیموکراسی دەدرێتە ئەزمونی یۆنانی کۆن بەلام بە پێی هەندێ توێژینەوەی میژوویی وا پیدەچێ ئەوانیش لە فارسیان وەرگرتبێ، بە پێی ئەو مشت ومڕەی کەلەلایەن (هیرۆدۆتس)ەوە لە٥٢٢پ ز نەقل کراوە لەدوای ئەوەی فارس ناوچەکانی ئەوانی داگیر کردوە سێ جۆر حوکم باس دەکاو لەکۆتایی دا لەسەر پیشنیاری(ئۆتانۆس شێوەی ئیزۆنومیا)هەلدەبژێرن کە شێوەیەکی هاوشیوەی دیموکراسیە.

[1] بروانە: سبینوزا –رسالة فی اللاهوت والسیاسة ،ترجمة:د حسن حنفی،دارالطباعة–بیروت،ط١ ص١٥ وەرگێڕی ئەو کتیبە لە ص١٠٠ ئەو (ثالوثة)ی هیگلی وادارشتوە ئاینی یەهودی تایبەت Theses ،ئاینی مسیحی دژی unti Theses کە ئیسلامیش هات ئەوا syn Theses
علی عزت بیکۆڤیجیش لە (الإسلام بین الشرق والغرب)هەمان ڕەئی دووبارە دەکاتەوە

ئەو مدرسەیە وا دەڕوانێتە ژیان کە سەربەستی لە بڕواو کار وماڵداری تـاك خـوی لـە خویـدا کۆمەڵگەیـەکی ئـازاد و داهێنـەر دروسـت دەکـا، لەکۆتاییـدا هاوسـەنگیەکی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسی و دەروونی بە ئارامی دروست دەکـا، ئـەوەش چـاکترین دادگەری مومکینە، ماوەیەکی دوورودرێژە لە ڕۆژئاوا پەیڕەو دەکرێ، بووەتە پاڵپشـتێکی بەهێزی کەلتوورونەریتی سیاسی و ئابوریو کومەلایەتی ...، لەراستیدا دیکراسی لایەنی سیاسی ئەو کۆمەڵگەیە، لیبرالیش لایەنی کۆمەڵایەتیەکـەیتی، هەرچـی سـەرمایەداری و بازاڕی ئازادە لایەنی ئابووریەکەیەتی، واتە لایەنی سەلبی و ئیجابی هەیە، زیـاتر سـوو و پاوەنی بازاڕ و فراوانی چینایەتی جەوهەری ئەو سیستەمەیە، کـە هـەموو بەشـەکانی لـە چوارچێوەی بنەمای فراوانـی (بەرژەوەنـدی) دەنوێنرێـت، کۆمەڵگەیـەکی پراگماتیـت بـۆ دروست دەکا، بۆیە لە ئەنجامی سـەرەتاکانی پەیـدابوونی (هـەژار و دەوڵەمەنـد) (وڵاتـی هەژار و وڵاتی دەوڵەمەند)ە، (بەهێز و بێهێز)ە...

لەبەرامبەر ئەوینەما کوشندانە بووە لەدوای هەردوو جەنگی جیهانی لە سـاڵی ١٩٤٨ کۆمەڵێك (مەبادیئی مافی مرۆڤ)ی لێ جاڕدرا وەك لایـەنی ئـەخلاقی ئـەو مەدرەسـەیە، ئەگینا هیچ بنچینەیەکی ئەخلاقی تیا نیە لـە تیـۆر و پەیوەنـدی و حـوکمی دیکتـاتۆری بەرژەوەندیدا.

بنچینە فکریەکانی لیبرالی :

ئەو ڕێبازە لە شەبەنگێك تیۆر و فکر و ڕاڕەوی ئایدیۆلۆژیا و ئاینی و زانستی جیاجیـا پێکهاتووە، مێژوویەکی تیۆری کۆنی هەیـە (لـەپێش زایـین)، بـەڵام پـەیڕەو بـوونی لـە کۆمەڵگەی سەرمایەداری دا هەموو ئەو زانا و فەیلەسوف و مەدرەسـانە دەگرێتـەوە کـە بەشدارن ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ لە شۆڕش بەسەر دەسەڵاتی کەنیسە بەتایبەتی فکـری (دیکارت)، (فرانسیس بیکۆن) (ڕۆسۆ) تا دەگاتە دوورەکەیان لـە سیاسـەت کـە (تیـۆری پەرەسەندنە)، ئەگەر گەشەکردنی ئەندام و مانەوەی چاکترین جۆرەکـان (البقـاء للأصـلح) یاسای بایەلۆجی داروینـی بـن، ئـەوا کەڵەکـەبوونی سـەرمایە و کۆمپانیاکـان لەدەسـت کەمایەتیەکی کارامە و هێزدار و دەست بەتاڵی زۆرایەتی یەکەش پێی وتراوە (داروینیەتی کۆمەڵایەتی)، (ئادم سمیث) وتوویەتی: بەختیاری گشتی دێتەدی کاتێك هەرکەس بـەدوای بەرژەوەندی خۆی بێت، ئەوە یان لە ئـابووری، (دورکـایم و کرۆتچـە) لـە کۆمەڵایـەتی و

(سپینر) له گەشەکردن (وجودیەکان) لەبارەی سەربەستیدا.. هەریەکە یان وەستای کارامەی ئەو مەدرەسەن .

هەرچەندە پێشتر سەرمایەداری وەك نەخۆشی و ئافات سەیر دەکرا، بەلاّم لەدوای سەرنەکەوتنی ئەزموونی سۆشیالیستی، لە سەدەی نویّ سەرمایەداری جارێکی تر وەك ئایدیۆلۆژیا و عەقیدە هاتەوە مەیدان، دو کتێبەکەی -فۆکۆیاما- (کۆتایی مێژوو) و -حەنتیل- (ململانێی شارستانیەکان) چەکی فکری ئێستای مدرسەی لیبرالیەتە.

نموونەی ئەو مدرسەیە کۆمەلّگەی ئەوروپی و هەندێ ولاّتانی ئاسیایە یاخود وردتر بلێین کۆمەلّگەی مەسیحی زیاتر سەر بەو مەدرەسەیەن، هۆیەکەش سادەیە زیاتر لەگەلّ باری دەروونی ئەو جۆرە کۆمەلّگە دەگونجێ کە گونجاوە لەگەلّ ناوەڕۆکی ئینجیل و نەریتی مەسیحیەت (کە لە بابەتێکی تایبەتی دا باسی لێوەدەکەین).

ئەو فکرەیە پێش هەموو ڕێبازە عەلمانیەکانی تر لەسەر دەستی (د.عبداللە جودت- ئیسحاق سکوتی..) هاتۆتە کوردستان بەناو و بەلێنی ڕزگاری و بەتەکنیك کردن، ئێستا جارێکی تر نۆرەی ئەو مەدرەسەیە لە کوردستان هاتۆتەوە، دوای ئەوەی لە سەردەمی شاخ بە ڕەجعی لەقەلّەم درابوو.

٢- مدرسەی شیوعیەت (مارکسی- لینینی)

مارکس (١٨١٧- ١٨٨٣) هاوڕێ فکری انجلس (١٨٢٠- ١٨٩٠)، پێکەوە کۆمەلّە تیۆرێکی ئابووری سیاسی کۆمەلاّیەتی بە بناغەیەکی فکری فلسفی مادی توند دارشت، تیایدا مزگێنی داڕوخانی سەرمایەداری دا لەسەردەستی چینی کرێکاران و هاتنی بەهەشتی شیوعیەتی بۆ (دەولّەت و پۆلیس و یاسا و خێزان و مولکیەت...) جارِدا، یەکەم کەس و وولاّت کە پەیڕەوی ئەو ڕێبازەی کرد لەئاسمانی تیۆریەوە هێنایە سەر زەمینی کارپێکردن لینین(١٨٧٠- ١٩٢٤) بووبە هۆی شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ لەڕووسیا، بەو شێوەیە ئەو ڕێبازە ناوی لێنرا (مارکسی- لینینی).

ئایدیۆلۆژیا لە سەردەمی مارکس:

ئەو ڕاوبۆچوونانە هەبوو لەو سەردەمی کە مارکس پوختەی تیۆرەکەی لەسەر دارشت:

*کۆتایی ڕووبەڕوو بوونەوە بوو لەگەڵ بیدعەکانی کڵێسە کە تەنها باج (١١) جۆری سەپاندبوو.

+ لەبارەی گۆڕان و مولکیەت ئەوجورە راو بوجونانە هەبوو:

*ئەدمۆند بیرك (١٨٧٠): کۆمەڵ بەپێی پێویستیەکانی دەگۆڕێت.

*سان سیمۆن (١٧٦٠- ١٨٢٥): کۆمەڵ دەگۆڕێت بەپێی گۆڕانی مولکیەت.

*بیریارەکانی شۆڕشی پیشەسازی: زۆربەی داوای نەهێشتنی مولکیەی تایبەتیان دەکرد.

+ لەبارەی سیاسی و ئابووری:

*(ئادەم و سمیث و ریکاردۆ) ئەوانە سیاسەتیان بە ئابووری بەستەوە.

+ چینەکان:

*ئۆگست پلانك (١٨٠٥- ١٨٨١): پێشبینی دارمانی برجوازیەت و هاتنی پرۆلیتاریای کرد.

+ کاریگەریەکانی تر:

*هەریەکە لە کتێبەکانی (هۆلباخ- نظام الطبیعة)، (مۆرگان- المجتمع القدیم)، و تیۆری پەرەسەندن و مبدأ الافوازیەی کیمیا کاریگەریەکی مەزنیان لەسەر مارکس هەبوو.

(لینین)یش لەکتێبی (مارکس والمارکسیە) لەو وەسفەدا دەڵێ مارکسیەت میراتگری:

١- فەلسەفەی کلاسیکی ئەلمانی (فیورباخ- هیگل)ە.

٢- ئابووری کلاسیکی ئینگلیزی (ریکاردۆ- ئادم سمیث).

١- سۆشیالیستی کلاسیکی فەرەنسی.

تێروانینی ئاینیشی بە گوفتەیەکی بەناوبانگ (ئاین تلیاکی گەلان– الدین افیون الشعوب) لەلای مارکس هات[١]، لە پیش ئەویش بارون دولباخ ووتبوی ئاین هونەری سڕ کردنی میلەتانە تا هەست بە چەوسانەوە نەکەن[١]

---

١. دەقی ووتەکەی مارکس لە کتێبی(نحو نقد لفلسفة الحق الهیجلیة- ١٨٤٤م) وانوسراوە: إن الهم الدیني هو في الوقت نفسه تعبیر عن هم واقعي واحتجاج علي هم واقعي إن الدین هو آهة الخلیقة المضطهدة ، هو قلب عالم لا قلب لـه ، مثلما هو روح وضع بلا روح إنه أفیون الشعب

بنچینه فیکریەکانی:

سەرنجەکانی مارکس لەوە دەستی پێکرد بینی ئەو خەڵکەی دەوروبەری لە جم وجـوڵ و سەردان و کۆبوونەوەو سیاسەت کردن و دۆزینەوەی زانستیەکان و ناکۆکی و شین و شـای و هونەر تا دەگاتە ئینجیل خوێندن هەمووی بۆ یەك مەبەستە- ئەویش مادەیە.

*لەسەر ئەو بنچینەیە گۆڕانکاریەکانی کۆمەڵایەتی لە بیروباوەڕ و دەزگا سیاسـیەکان و زانست و هونەر و ئاین و تەبیعات و ڕەوشت هەمووی سەرخانن —بە رای مارکسیەت - تەنها ڕەنگدانەوەی ئەو ژێرخانە مادی و ئابوریـە یـە، لەکۆتاییـدا دوو چـینی دژ بەیـەك دروست دەکا.

*مێژووش هەروا هـاتووە بـە هـوی نـاکۆکی نێـوان ئـەو دوو چـینە سـەرەکیە،کەلە قوناغەکانی مێژوو وا گوزارش کراوە:

١- مشاعی (بێچین) بۆ ٢- بەندایەتی (خـاوەن و بەنـدە) بـۆ٣- دەرەبـەگی (ئاغـاو جووتیار) بۆ ٤- سەرمایەداری (کرێکار و بەرجوازی) بـۆ ٥- سۆشیالیسـتی زانسـتی بـۆ (دیکتاتۆریەتی پرۆلیتاری برجوازی ٦- شیوعیەت (بێچین).

*تیۆری سیاسی شۆڕشگێریەکەی لێرە دێـت (هێـزی بەرهـەم هێنـەر) جەوهەرەکـەی کرێکارە و شۆڕشگێڕە، پیوەندی بەرهەم هێنەرەکەش پەیوەندییەکی کۆنی سـەرمایەداری لە ئەنجامی نەگونجانیان بە حەتمی دەبێت بگۆڕێت تا بگونجێ لەگەڵ هێزی بەرهەم هێنەر و دەبتە شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی سەرانسەری، ئـەوەش دەبتـە هـۆی نـەمانی سـەرمایەداری وچینایەتی و هاتنی شیوعیەت، کە ناوی نراوە (الحتمیـة التاریخیـة)، دەوری دروسـتبوونی حزبە شـیوعیەکان بریتیـە لـە خێراکردنـی ووشـیاری کرێکـارو دروشمـی ناوەنـدی (ئـەی کرێکارانی جیهان یەکگرن)[2] لێرەوە هاتووە.

*لەسەر ئەو بنچینە سەرانی مارکس پێشبینیان کرد یەکەم گڵپەی شۆڕشی شیوعیەت لە وولاتی پیشەسازیەکانی بەریتانیا و فەڕەنسا و ئەڵمانیا بێت.

* فەلسەفەکەی وەك خۆی دەڵێ لەسەر سێ پێچکە وەستاوە:

---

[1] روجیه غارودی —مارکسیة قرن عشرین تـتنزیه الحکیم ص١٤٣

[2] بە پێ ی هەندی سەرچاوە یەکەم جار دروشمی (ئەی موسلمانانی جهان یەکگرن) لە لایـەن (زانکـوی ئیسلامی) هاتووە لەکوتای سەدەی - ١٩- (بروانە : الاسـلام والعلمانیـة واثرهمـا فـی نشـأة الدولـة العراقیـة الحدیثة-دانتر)

١- تیۆری پەرەسەندن. ٢- گەردوونی بێسنوور. ٣- مادیەتی بوونەوەر.

* " ناکۆکی" هەر کۆمەڵ ناجوڵێنێ، بەڵکو سروشتیش دەجوڵێنێ و گەشەی پێ دەخا بەهۆی سێ یاسا:

١- یاسای ناکۆکی. ٢- یاسای وەرچەرخانی چەندایەتی بۆ چۆنایەتی. ٣- یاسای (نفی النفی).

* ئەوە تەفسیری بوونەوەرو ئادەمیزادە، پێویست ناکات بیر لەهیچ (اضافة غریبة) و (خالق) (ئاین) بکاتەوە، ئەو جۆرە بیرە لە نەزانینی تەفسیری دیاردە سروشتی یەکان هاتووە، بۆیە ئاینی ئێستا تلیاکی گەلانە (افیون الشعوب) لە خزمەتی چینی دەسەلاتدایە.

* بەو شێوەیە شیوعیەت و ولاتانی سۆشیالیستی لەجیهان دروست بوو، بووە پرۆژەیەکی ئابووری و کۆمەلایەتی و مێژوویی سیاسی و فکری و فلسفی و زانستی و سایکۆلۆژی و عەسکەری و دەولی، نەخشەی سیاسی جیهانی گۆڕی، سەدان هەزار کتێبی لەسەر نووسراوە تا ساڵی ١٩٩٠ لەپاش ئەزموونێکی ٧٠ ساڵی تێك ڕووخا، کارێکی یەکجار زۆریشی لەسەر هەموو حزبە عەلمانیەکانی جیهان هەبوو، لە کوردستانیش ئەو ئاسەوارەی زیاتر بوو لە قۆناغی نوێدا، لە سەرانسەری کوردستان بەدەیان حزبی مارکس و نیمچە مارکسی لێ دروست بوو، سەرەڕای حزبە شیوعیەکانی ڕەسمی، کە لە هەر پارچەیەك سنوورەکەی (کوردستانی) نەبوو، بە پالپشت بەو مەبدەئەی کە لە (بەیانی شیوعی) هاتبوو دەڵێ: (کرێکاران نیشتمانیان نی یە).

* ئەو کۆمەڵە فکرە یە کورتکراوەی سەدان سەرچاوەی مارکسیەتە، وا هەندێکیان تۆمار دەکەن، خوێنەر دەبێ سەرەتایەکی هەبێ لەبارەی شیوعیەت، ئەگینا بەو چەند دێرە تەنها دەتوانێ هێڵە گشتیەکانی لا ڕەوشەن بێتەوە، بۆ زیاتر و سوود سەرنج بدە ئەو کتێبانە:

١- مارکس: رأسمال، بؤس الفلسفة،بۆ تیۆرە ئابووریەکان

٢- انجلس: دیالیکتیك الطبیعة، انتی دوهرنگ، بۆ فلسفەی گەشەو ناکۆکی أصل العائلة والملکیة الخاصة والدولة بۆگەشەی کۆمەلگە لە کۆمەلگەی سەرەتایی بۆ کۆمەلگەی بەندایەتی ودەربەگی..

٣- لینین: الدولة والثورة، المؤلفات کاملة، ما العمل ؟..

٤- ماوتسی تونگ: في التناقض، في الممارسة العملية.
٥- ستالين: المادية الدياليكتيكية والمادية التأريخية.
٦- جورج پۆليتزر: اصول الفلسفة الماركسية.
٧- رۆجيه گارودی: ماركسية القرن عشرين، منعطف الاشتراكية الكبير.
٨- تروتسكی: الثورة الدائمة.
٩- مجموعة علماء السوڤيت: عرض موجز للمادية الدياليكتية، المادية التأريخية، أسس الماركسية- اللينينية...

٣- **مەدرەسەی سۆشیال دیموکرات** بیرۆکەی سۆشیالیستی زۆر کۆنە، دەگەڕێتەوە پێش زایین، نەچووبووە قاوغێکی دارِشتنەوە بەو شێوەیەی ئێستا تا لە سەدەکانی دوای (١٦) دەستی پێکرد، لە سەرەتادا زۆر جۆرە سۆشیالیستی گەڵاڵە کرا: (سۆشیالیستی تۆباوی، سۆشیالیستی نەتەوایەتی، سۆشیالیستی دیمکراسی،، سۆشیالیستی برجوازی، سۆشیالیستی نێونەتەوەیی، سۆشیالیستی ئاینی، سۆشیالیستی زانستی...).

لەدوایدا تەنها دووجۆرە سۆشیالیستی بوونە ئەزموون (سۆشیالیستی زانستی- سۆشیالیستی دیمکراسی)، دیارە سۆشیالیستی زانستی هەر هەمان مەدرەسەی مارکسیزمە وبریتی لەو قۆناغە پێشەکی یەی شیوعیەت، کە باسکرا بۆیە تەنیا باسی سۆشیال دیمکرات دەکەین:

ئەو مەدرەسەیە لەلایەن پێشڕەوانی وەك (فۆریێ- ١٧٧٢)، (سان سیمۆن ١٧٦٠- ١٨٢٥)، (لاسال ١٨٢٥- ١٨٦٤)، (برنشتاین ١٨٥٠- ١٩٣٢)، (کاوتسکی ١٨٥٤- ١٩٣٨).. دارِێژرا، ئەوانە بەکورتی پێیان وایە بۆ گەیشتن بە دادگەری کۆمەڵایەتی و گواستنەوەی سەرمایەداری بۆ سۆشیالیستی بەرِێگەی ئاشتی و پرۆسەی دیمکراسی و چاکسازی ئابووری دەبێت، بۆ تێگەیشتن زیاتر لەو مەدرەسەیە تەنیا لیستێکی بەراوردی دەکەین لەگەڵ بنەماکانی سۆشیالیستی زانستی (شیوعیەت) لە خوارەوە سەرنجی بدی بەڵام هەر بۆ زانین سەرانی شیوعیەت زۆر بەتوندی دادەبەزینە سەر سۆشیال دیمکرات و

به (مونافق) ناویان دەبرد و بە بەشێك لە سەرمایەداریان لەقەڵەم دەدا، هەر ووتوویانە شیوعیەت یەك دەرگای هەیە (نەك زۆر) تەنیا سۆشیالیستی زانستی یە.

لەدوای دارِمانی شیوعیەت لە ١٩٩٠ بەدواوە، سۆشیال دیموكراسەكان زیاتر بەرەو كۆمەڵگە و نەریتی لیبرال دیكراسی و سیستەمی سەرمایەداری لاربوونەوە، تا ئەو رادەیە خۆیان ناكەنە خاوەنی ئەزموونی شیوعیەت و چەپی بەگشتی و هەتا مێژووەكەی خۆشیان، كە خاوەنی بەرنامەیەكی رِادیكالی بوون.

لەدوای فراوان بوونی قەیرانەكانی فكری و واقعی شیوعیەت و ماركسیەت ئەوا بەشێكی زۆر لەلایەنە شیوعیەكان كەرانەوە بەرەو شێوازێك لە رِێچكەی سۆشیال دیموكراسی، بەتایبەتی حزبە شیوعیەكانی ئەوروپا كە بە (ئۆرۆ- شیوعی) ناوبرابوون.

لیستی بەراوردە گشتی یەکان

سۆشیال دیموکراتی	سۆشیال زانستی (مارکسی)
١- لەو سیستەمە دەوڵەت هەر دەمێنێ.	١- دەوڵـەت ئـامێری چەوسـانەوەیە، خـۆی دەتوێتەوە.
٢- بەشداری پەرلـەمان و دەزگـا سیاسـیەکان و هەڵبژاردن دەکەن	٢- بەشداری ناکەن (ئیسلاحی نین شۆڕشگێڕن) وە بە(طفرة)و شۆڕش ئەو واقعە دەگۆڕن.
٣- توندوتیژی نیە، گۆڕانەکان دیمکراسیانەن.	٣- توندوتیـژی کۆڵەگەیەکیانـە و دیمکراسـی ڕوویەکی برجوازیە.
٤- تەبایی چینەکان.	٤- دژایەتی (کرێکار و سەرمایەدار) (جووتیـار و ئاغە) بەکوشت و بڕ.
٥- باری پرۆلیتاریا دەشێت چاککرێت بـەهێمنی بەهۆی چاکسازی پەیوەندی بەرهەم هێنان.	٥- پێوەندی بەرهەم هێنان چـاناکرێت، یاسـاییە تەنها بە شۆڕش و بازدان نەبێ
٦- سۆشیالیزم پێ بەپێ و بەقۆناغ دێتەدی.	٦- بـەناکاو وەرگێـڕان و شـۆڕش و بـازدان و بەهەمووی دەبێت.
٧- شیوعیەت نیە.	٧- شیوعیەت حەتمیە.
٨- کارکـەری ئـابووری گرنگـە، بـەلاّم یەکلاکەرەوە نیە.	٨- یەکلاکەرەوەیە.
٩- سۆشیالیزم لە دیموکراسی جیانابێتەوە.	٩- سۆشـیالیزم لـەدیکتاتۆری(پرۆلیتاریا) جیانابێتەوە.
١٠- سەرمایەداری چاکترە لـە دەرەبەگایـەتی و دەشێت چاتریشی بکرێت.	١٠- سەرمایەداری لە دەرەبەگایـەتی خـراپتر تـا دێت خراتر دەبێت (نظرية بؤس المتزايد).
١١- چـینایەتی تاکـە فاکتـەری دروسـتکەری مێژوویی نیە.	١١- تاکە فاکتەریەتی.
١٢- کرێکـاران نیشـتمانیان و ئینتمـای نەتەوەییان هەیە.	١٢- نیشتمانیان نیە و ئینتمایان چینایەتی یە.
١٣- کەرتی تایبەت + کەرتی گشتی	١٣- نابێت کەرتی تایبەتی بێنێ.
١٤- سەرمایەداری بەشێوەیەك هەر دەمێنێ.	١٤- بەهیچ شێوەیەك نامێنێ.
١٥- ئێستا بەداهاتوو نادەن.	١٥- ئێستا گرنگ نیە، داهاتوو گرنگە.
١٦- مارکسیەت بێ لینینیەت	١٦- مارکسی و لینینی تەواوکەری یەکترن.
١٧- لە هـەر وڵاتێـك بەشـێوەی تایبـەتی ئـەو سۆشیالیستە دێتە دی.	١٧- بە شۆڕشێکی جیهانی بەیەك جار و بەگشتی دێتەدی.

٤- مەدرەسەی ئیسلامی (ڕابوون):

پێش ئەوەی باسی فکری ئیسلامی بکەین، پێویستە جارێ (عەلمانیەت) بەوردی دیاری بکەین تاچاکتر لە ئیسلام بگەین هـەروەك (عومـەری کـوڕی خـەتاب) گۆتـەنی: (مـن لا

يعرف الجاهلية لا يعرف الإسلام)، عەلمانیەت بە هەموو مەدرەسەکانی نائیسلامی دەووترێ هەر لە لیبرالی و دیموکراسی و شیوعی و سۆشیالیستی و نەتەوایەتی ڕووت و حوکمەکانی ئۆتۆقراتی و ئورستقراتی و سیاسەتەکانی میکافیلی و دیکتاتۆری و.. یان تێکەڵ لەوانە.

بۆ ئەوەی ڕێ لە (جدل)ی (کێ عەلمانیەتە و کێ عەلمانی نیە) بگرین، ئەوا پەیڕەوی هەر حزبێك یان دەستووری هەر وڵاتێك لەو دووڕیانە سەختە لەئیسلام جیادەبێتەوە: ئاخۆ دەستورەکەی یان پرۆگرامەکەی ئاین ڕێك دەخات یان بەپێچەوانە؟ لە یەکەمیان، ئیسلام دەبێتە بەشێك لەو چالاکیە گشتی یەی کە بۆی دادەنرێ، ئەوکاتی دەستوری تورکی و تونسی و فرنسی جیاوازیەکانیان وا نابێت، حزبێکی عەلمانی کوردی و عەرەبی و ئەورویی وەك یەکە، بۆیە هیچ جیاوازییەکی وا نیە لەنێوان ئینتما بۆ حزبێکی کوردستانی عەلمانی و حزبێکی عەلمانی عەرەبی یان عەلمانی ئەورویی، هەروەك زۆر کوردی عەلمانی لەنێو حزبی بەعس بوو[1]، هەروەهاش ئێستا زۆر کورد لەنێو حزبی ئەورویین، تا رادەی ئەندامی سەرکردایەتیە لەحزبی سەوزی سویدی...ئەوە ئاساییە لە چوار چێوەی عەلمانیەت هەروەك (شبلی العیسمی) دەڵێ: (..المؤمن وغير المؤمن في مرتبة اعتبارية السوية)[2]، ئەوەیان بەسادەیی دەردەکەوێ بەڵام بە (١٨٠) پلەی دژی ئایەتی (ان اكرمكم عندالله اتقاكم) ە، ئەگەر دەستوورەکە یان پرۆگرامەکە ئیسلامی بێت لەباری دووەم، ئەوە سەرچاوەی سیاسی هەموو جیاوازیەکانە.[3]

لە پاشترین دۆخ دا لەو دەستورانە تۆمار دەکرێ کە (ئیسلام سەرچاوەیەکی گرنگی تەشریعە نەك بەتەنها)، واتە شریکێك بۆ شەریعەت دانراوە لەو دەستوورە

کەواتە ئیسلامی و عەلمانی دەشێت کۆ ببنەوەومەودایەکی هاوبەش بو خویان پەیدا بکەن، بەڵام ئیسلام وعەلمانی هەرگیز کۆ نابنەوە و جیاوازیان بە ئەندازەی سنور و

---

[1] لەدەستوری حزبی بەعس (کە لە ٥ی نیسانی ١٩٤٧ دەرچوە) لەبارەی غەیرە عەرەب وا هاتوە: المادة (١):– حزب (البعث العربي الاشتراكي) حزب عربي شامل ، المادة (١٥) :– الرابطة القومية هي الرابطة الوحيدة القائمة في الدولة العربية التي تكفل الانسجام بين المواطنين وانصهارهم في بوتقة واحدة، وتكافح سائر العصبيات المذهبية والطائفية والقبلية والعرقية والاقليمية.

[2] العلمانية والدولة الدينية.. ص٥٤، هەروەها لەکتێبی (جوزيف مغزل- العروبة والعلمانية ص٢١).

[3] لەدوای زیاتر باسی ئیسلامی و عەلمانی دەکەین.

بێسنوور، نسبی و موتلەق، گەرد و گەردوون، تاریکی و ڕووناکی یــە.. دوو دنیــای لێــك جیان، بەڕای ئیســلامیەکان پــەیامی ئیســلامی هەمەلایەنــە هــەر لــە گــەردوون تــا لــە دەرگادان، لە حوکم تا سەلام کردن، لە شۆڕش تا پەیوەندی خێزانی، لە مافی ئــادەمیزاد، تــا مــافی میروولەیــەك.. هــەمووی بــە یاســا و ڕێســای چەســپاوی خــۆی قــایم کــراوە، هەماهەنگە لەگەڵ یاساکانی سروشت و تەبیعاتە بنەڕەتی یە نەگۆڕەکانی ئادەمیزاد.

فکرەی ئیسلام:

(بۆ ئەوانەی کە موسڵمان نین یــان ســەقافەتی ئیســلامیان نیــە)، ئیســلامیەکان بــەو شێوەیەی خوارەوە دەڕواننە گەردوون و بەرنامەی ژیان، کورت و پوختی دەکەینەوە:

یەزدان ئەو بونەوەرەی بەبینراو و نەبینراوەوە هــەر لــە ئەلیکترۆنێکــەوە تــا گــەردوون بەپێی یاسای توندوتۆڵ (مسەیەر کراو) دروست کــردووە، ئێمــە بــە هەڵــە (پێــی دەڵــێین یاسای سروشتی) ((ربنا ألذي أعطى كل شيء خلقه ثم هدى)) واتە:

١- خلق، ٢- هدى، لە شوێنی تر (خلق و تدبير) یان (خلق وتقدير): مانــای دروست کردن و بەرنامەداڕێژی (کە دەکاتە یاسا) نەك وەك (ئەرستۆ و زانایانی لاهوتی - ربــوبی) بڵێن دروستکەرەو بەس، کە سەرچاوەی فکری عەلمانی ئێســتایە، نــەخێر. بــۆ ئــاو هەیــە تەنها ببێتە:هەڵم، بەفر، شلە، بەڵام ناتوانێ ببێتە نەوت، زەوی بەدەوری خــۆی و خــۆردا دەسوڕێتەوە، ڕووەك بەشەو (CO_2) هەڵبمژێت، هیچ شتێك ناتوانێ لەو بەرنامەیەی بۆی دانراوە لابدا، یان یاخی ببێ، مسەیەرە ((فقال للأرض ائتيــا طوعــا أو كرهــا قالتــا أتينــا طائعين))، تەنیا ئادەمیزادە ئەو بڕە سەربەستیەی پی دراوە[1]، ئەویش لایەنە بەشــەریەکەی (مخیر)ەو خۆی بەرپرسی کارو کردەوەکانیەتی، ئەوەش مادەکــانی ئیمتیحانەکەیــەتی، جــا پەیامی ئیسلامی (هدى) بریتی یە لە درێژکراوەی ئــەو کۆمەڵــە یاســایانەی بوونەوەرکــە هەمان خاوەنی هەیە، ئەگەر ئادەمیزاد پەیڕەوی ئەو یاسانە(شريعەت)ی کرد لــە حــوکم و ئابووری و معاملات و پەیوەندی.. ئەوا هەم لەسەر دنیا بەدادگەری و بەختەوەری دەژی و هەم لە ئیمتحانەکــەش بــە ســەرکەوتوویی دەردەچــن، ئەگــەر لــەجیاتی بەرنامــەی تــری دەستکردی پەیڕەو کرد، ئەوا هەم لەسەر دنیــا ناگاتــە ئامــانج و دادگــەری و ئاســودەیش نابینێ و ئەو ئەنجامانەش دەبێت.

---

[1] ئادەمیزاد و شارستانیەتی جن ئیختیارن، بەڵام بابەتەکەی ئێمە ئادەمیزادە.

١- کارەساتی کۆمەڵایەتی لە چەوسانەوە و دەستدرێژی و جەنگ و برسێتی ((ومن لم یحکم بما أنزل الله فأولئك هم.. ظالمون،.. فاسقون،.. کافرون))المائدة٤٥-٤٧. لەکۆتاییدا لەدۆخە هەرەباشەکەیدا دەبێتە خزمەتکار و چەوساوە و ڕەنجکێش یان چەوسێنەر و زۆردار و ڕەنجەڕۆ و یان بەهەردوو ئاراستە لە بارودۆخی جیاجیا.

٢- هەر بەرنامەیەکی تر هەردەم:

أ/ سەتحیە، یەك لایەنە، کورت بینە، مەودا کورتە، قووڵ نی یە، ئەنجامی لێك نەدراوەتەوە، چەسپاو نیە، محلیە، وەختیە،... ((أفمن یمشي مکباً علی وجهه أهدی أمن یمشي سویاً علی صراط المستقیم))الملك:٢٢.

ب/ ناگونجێ لەگەڵ ڕەوشت و ڕسکانی ئادەمیزاد و یاساکانی بوونەوەر ((فطرة الله التي فطر الناس علیها..))الروم:٣٠.

ج/ بەشەکانی ئەو بەرنامە خۆیەخۆ ناکۆکن، چ جای پەیڕەوکردن و پیادەکردنەکەی ((ولو کان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافا کثیرا))سبأ:٨٢.

د/ هەرگیز لە دۆخی هەرە چاکی ئەو بەرنامەیەدا یەکێتی گۆتە و کردەی نی یە، ((لم تقولون ما لا تفعلون))الصف: هەروەها یەکێتی بەرنامەی حزبەکە و بەرنامەی خاوەن بەرنامەکە..لیك دوورە ((أتأمرون الناس بالبرّ وتنسون أنفسکم))البقرة:٤٤.

هـ- هەموو یاسا و نەریت و بڕیارەکان لە دیفاکتۆ دەبێتە دیگۆرا، واتە هێز و (ئەمری واقیعە) یاساکانی دەستکرد دروست دەکا، بەپێی گۆڕانی هێز و هاوسەنگیەکان ئەو یاسا و ڕێسا و بڕیار و چارەسەریەکان دەگۆڕێن، بەپێچەوانەی یاساکانی ئیسلام چەسپاو و گشتگری زەمان و زەمینێن لەوەو دادگەری دێتە دی و لە یاسای عەلمانیش چەوسانەوە.

٣- ٥ (صراع البدائل) لە نیوان ئەو مدرسانە؟

ئەو مەدرەسانەش مادام عەقیدە وشەریعەتیان هەیە، واتە (حلال و حرام) و ئینتمایان هەیە، بەدیلی ئاینن، هەر بەپێناسی زانستیانەی ئاین نەك بەروانگەی ئاینی (وەك کێشەکەی عودەی کوڕی حاتەم)، بەڵام بۆچی ئیسلام بەتەنها لە ململانێیە لەگەڵیان، کەچی مەسیحی و یەهودی و بوزی و... بێدەنگن؟ پرسیارێکی گرنگی ڕابوون و ئەنسرۆپۆلۆژیاشە.

لەڕاستیدا هەریەك لەو مەدرەسانە لە نوقستانی ئاینێك هاتووە، وەك (علی عزت بیگۆڤیچ)[1] گۆتەنی: لیبرال دیمکراسی بۆ تەواوکردنی مەسیحیەت هاتووە، سۆشیالیستیش بۆ یەهودیەت.. بەو تەعدیل و بۆیاخە نوێیە بەردەوامی چاکتر وەردەگیرێ، هەڵبەتە شیوعیەت لەهیچ ئاینێك نزیك نیە و ئاینێکی نوێ یە، جا ئیسلام ئاینێکی بێ نوقستانی- بەلایەن کەمەوە بەروانکەی ئیسلامی و زانایانیان - ، بۆیە پێویستی بە شریك و تعدیل نیە، چۆن ئەو مدرەسانە دەیانەوێ لەو (عولمە)یە ببنە بەدیل، ئاواش ئیسلام بەرنامەکانی گەڵاڵە دەکات وەك چوار ئاینی جیهانی. لەڕاستیدا ئەو چوار مدرسەیە نوێنەرایەتی هەموو ململانێ یەکانی ئاینی و چینایەتی و شارستانی و سیاسی دەکا، ئەگەر بەشێوازی جیاتریش گوزارش کرا.

واتە ململانێی سیاسی سادە نی یە، ململانێی بەرنامە و عەقیدە و ژیان و تێڕوانینی گشتیە، چوار دنیای لێك جیایە، ئەوەیە ململانێ و تێکگەیشتنی ڕاستەقینە، نەك (صراع الحضارات)ی سامۆئیل.

بۆ تێگەیشتن زیاتر لیستێکی تری بەراوردی بنەماکانی هەر چوار مەدرەسە دەکەین بەتێبینی لەگەڵ لیستەکەی پێشتر.

---

[1] الإسلام بين الشرق والغرب .

شیوعیەت	سۆشیالیستەکان		سەرمایەداری (لیبرالی- دیموکراسی)	ئیسلام
	١- سۆشیالیستی زانستی	٢- سۆشیالیستی دیموکراسی		
١- مولکیەت نامێنێ. ٢- خێزان، دەوڵەت، یاسا نیە. ٣- دەزگای سیاسی دەوڵەت کۆتایی دێت. ٤- ئازادی تاك مسەیەرە. ٥- سەرکردە و بنکە نامێنێ. ٦- ئەخلاق و ئاین پێویست نامێنێ، عەقیدەی شیوعیەت دەمێنێ. ٧- کۆمەڵ بێ چینە و یەکسانیە. ٨- دابەش : پرۆسەی بەرهەم لە دابەشکردن جیادەبێتەوە (کل حسب	١- هەیە بەپێی (کل حسب عملە) ٢- بەرەو هەڵوەشانەوەیە. ٣- دیکتاتۆری پرۆلیتاریا دەمێنێ. ٤- ئازادی چینایەتی هەیە، برجوازی، سەربەست نیە. ٥- سەرکردە پرۆلیتارە. ٦- ئەخلاقی پرۆلیتاریا دەمێنێ. ٧- چینی پرۆلیتاریا زۆرینە و حاکمە. ٨- پەیوەندی ڕاستەوخۆی کارودابەش. ٩- مولکی دەوڵەتە. ١٠- هەمان شت.	١- هەمان شت لەگەڵ (عام، خاص) ٢- دەمێنێ (ڕوون نیە). ٣- پرۆلیتاریا+ دیموکراسی. ٤- ئەخلاقی دیموکراسی+ بەرژەوەندی. ٦- ئەخلاقی دیموکراسی+ بەرژەوەندی. ٧- چینایەتیەکی هێواش. ٨- هەمان شت. ٩- تێکەڵە. ١٠- ڕێگەی دیموکراسی گەیشتنە بە سۆشیالیستی. ١١- تەواو قەدەغەیە لە بنەجەدا ئێستا تەواو	١- بێ سنور هەیە چۆنی پەیدا دەکەی. ٢- دەمێنێ بێ دادگەری. ٣- دیموکراسی سەرمایەداری و لیبرالیەتی کۆمەڵایەتی و پەرلەمانی دەبێت. ٤- موتەلەق ئازادە. ٥- ئیمتیازی زۆرە سەرماداراەکانن. ٦- بەرژەوەندی لەسەروو+ مافەکانی مرۆڤ. ٧- چینی سەرمایەداری فەرمانڕەوایە. ٨- کار- کاری کرێکار، کاری سەرمایە، دابەش. ٩- تایبەتەو مولکی	١- سنوردارە (خاص+ عام) ٢- هەیەو پیرۆزە بەپێی مەبادیئی ئیسلام. ٣- سیستەمی شورا+ ولایات+ ئیسلام حوجەیە نەك شەخصی و حزب. ٤- سنوری هەیە. ٥- سەرکردە پیرۆزە و بێ ئیمتیازە و خزمەتکارە. ٦- ئەخلاق و ئاین ناوەندیە. ٧- یەکسانی چینایەتی نیە، دادگەریە. ٨- کار- تەقریبی- باج لەزیادەکان (زکات، خمس...).

٣- ٦ ئایدیۆلۆژیای نەتەوا یەتی

نەتەوایەتی مەدرەسەی سەربەخۆی نیە، تشریعات و تێڕوانین و هەڵوێستی گشتی نیـە، ئایدیۆلۆجیایەکی ناقصە، یان چاکتر بڵێین هەر ئایدۆلۆژیا نیە بـەڵکو ئینتمـا و هەسـت و سۆزە لەریزی ئینتماکانی ستونی وەك : بنەماڵـە- خێـل- نەتـەوە- نـەژادی- نێـر و مێ- ناوچە و کیشوەر، هەر بۆیە هەموو حیزبێکی نەتەوەیی (هەتا شۆڤێنیەکانیش) بـە هۆ ی مەدرەسەیەکی فکری ئایدیۆلۆژیاکەی پێ تەواودەکا، سـەرنج بـدە (حزبـی بەعسـی عـەرەبی سۆشیالیسـتی)، (حزبـی دیمکراتـی نیشـتمانی)، هـەموو لایەنـە سیاسـیەکانی کوردستان...

هەر بۆیەش لەگەڵ مەدرەسەمان ریز کردووە بەناچاری چـونکە حیزبـە کوردسـتانیەکان لەو سەرچاوە هەڵقولاوون، ئەگینا ئەو پێناسـەی (نەتەوایـەتی) و پەیوەنـدی (قومیە)بـە(الامە) پێناسی هەڵەن، هەروەها (مقوماتی قومی) گوایە هاوبەشی مێژوو و ئاین و خـاك و یەکێتی دەروون و نەریت و زمان... تـەواو نیە،(لـەدوایی باسـی دەکـەین)، بـوون لـە نەتەوەدا حەقەو سروشتی یە، بەڵام بە ئایدۆلۆژی کردنی (واتە: القومیة+ الایدولوجیـة = الأمـة، بـەپێی ڕای نەتەوەییـەکان)، ئـەوە بـووە مایـەی سەرئێشـەو ڕەگەزپەرسـتی و داگیرکردنی لێهاتەدی کە ئێمەی کورد یەکێ لەو قوربانیانەین، لـە بەرامبـەردا هەسـت و قۆناغی نەتەوایەتی لێ پەیدا بووە و دەبێـت، واتـە هەسـتی نەتەواتیـەتی و ئایـدیۆلۆژی نەتەوایەتی لێك جیایە.

سەرهەڵدانی:

ئادەمیزاد بەندە بە کۆمەڵ، لە سەرەتای مێژوو هەرکەسە بۆ بەرگری لەبوونی تەنیا پێویستی بە بنەماڵە هەبوو، دوای گەشەسەندنی کشتوکاڵ و بەخێوکردن و پاوانکردنی موڵك و پارێزگاریەکەی زیاتر پێویستی بە ئەلقەیەکی فراوانتر بوو کە (خێڵ)ە، لە پرسیاری (ناسنامە)یی تۆ کێی؟ لەوەڵاما دەیووت من فڵانە خێڵ (عەشیرەت)م، بەو شێوەیە تا ئادەمیزاد ئاسۆی پێویستی و هاتوچۆ و تێکەڵی فراوان تر بوو، زیاتر ئینتمای فراوانتر بوو، گۆڕانکاری وگەشەیەکی کۆمەلایەتی زۆری ویستوە تا لە قۆناغی خیلایەتی وەرچەرخاوە بۆ قۆناغی نەتەوەیی،لەو نیوانەدا ئینتمای نەتەوەیی هەبوە بەلام نوستوو

بوه،تەنها لەلایەن توێژێکی زۆر تایبەت دەبینرا،دوور نیە لە جیهانی ئیسلامی یەکەم جار هەستی پێ کرابێ ،لەسەدەی ١٠ بەدواوە جۆرە تێڕوانینێکی نوێ سەبارەت بەدەست نیشان کردن وناسنامەی هەریم لەناو جوگرافی ناسانی ئیسلامی وەك (ئەبوزەیدی بەلخی وئیستاخاری و ئیبن حۆقل و ماقدیسی..) سەری هەلدا، لە پال دابەشی هەرێم لەسەر بنچینەی جوگرافی وجۆری حوکم ئەوا بۆ یەکەم جاریش لەسەر بنچینەی زمان ونەتەوە هەرێمیان دەست نیشان کردوە ، کەواتە زۆر ئاساییە تا سەدەی ١٧- ١٨ و ڕابوونی پیشەسازی ئەوروپا و سەدەی ١٩- ٢٠ی جیهانی سێیەم ئەو هەستە نەدەورووژا ، تێکەڵی و بەجیهان بوون(عولمە) دەستێ پێکرد بەتایبەتی لەسەرەتای ئەو سەدەیە، ئنجا ئادەمیزاد هەستی بەخۆی کرد سەرباری ئنتمای خێڵەکی محلی ئنتمای نەتەوایەتی فراوانیشی هەیە،پەیوەندیەکی سیاسی ئایدیۆلۆژی و(دوایش قانونی)لە نیوان هەریم ومیللەت ودەسەلاتی سیاسی دروست بوو، دەرکەوت نەتەوەی جیاجیاو مێژووی جیاو کەلتوور و نەریتی جیاو زمانی جیا هەیە، ئیتر قوناغیکی تر هاتە پێش، سەرنج بدە حزبە عەلمانیە ناشیۆنالیزمەکان چەند هەڵەن لە زیادەڕەوی لە(قوناغ بوونی نەتەوایەتی) دەکەن،نکولی لە وەختی بوونی دەکەن ، هەر بەنمونە لە کۆنگرەی بنیادنانی (حزبی بەعس ١٩٤٧) لە هەردوو مادەی (٣) و (٤) هاتووە: (انه حزب قومي يؤمن بأن القومية حقيقة خالدة، ويؤمن بأن الاشتراكية منبعث من صميم القومية العربية)[1] ، بەو شێوەیە لە هەندێ شوێن کرانە ئایدۆلۆژیا و نەتەوەی باڵادەست نەتەوەی بچووکی داگیرکرد بە خێڵ و بنەماڵەوە، ئیدی هەستی نەتەوایەتی دروست بوو، ئێستا لەجهان وەڵامی پرسیارەکەی

---

[1] دةقةكانى وا لة (دستور حزب البعث العربى الإشتراكى -٤-٦نيسان ١٩٤٧) هاتوة: مادة (٣) :- حزب البعث العربي الاشتراكي قومي يؤمن بأن القومية حقيقة حية خالدة، وبأن الشعور القومي الواعي الذي يربط الفرد بأمته ربطا" وثيقا" هو شعور مقدس، المادة (٤) :- حزب (البعث العربي الاشتراكي) اشتراكي يؤمن بأن الاشتراكية ضرورة منبعثة من صميم القومية العربية لانها النظام الامثل الذي يسمح للشعب العربي بتحقيق امكانياته وتفتح عبقريته على اكمل وجه فيضمن للامة نمواً مطرداً في انتاجها المعنوي والمادي وتآخياً وثيقاً بين افرادها.

پێشوو تۆ کێی؟ بڵێی من فلانە خێڵم نیشانەی نەفامیت بیشان دەدا، کەواتە سەرەتای هەستی نەتەوایەتی و ووشیاری نەتەوایەتی کۆن نیە، لە سەرەتادا لە ئەوروپا دەستی پێکرد، گوایە (بسمارك ١٨١٥- ١٨٩٨)ی ئەڵمانی یەکەم دەسەلاتدارێك بوو، کە بەرنامەی کاری نەتەوایەتی پەیرەو کردووە ئەلمانیای لەسەر ئەو بنچینەیە لە ١٨٧١دروست کردووە، دوای هەموو ئەوروپای گرتەوە، ئنجا هاتە ناو جیهانی سێیەم کۆتای بە چەرخی ئیمپراتۆریەتەکان هێناو دەوڵەتی نەتەوەیی دروست بوون، ئەو پرۆسە گۆڕانە لە ئنتمای خێڵەکی بۆ ئنتمای نەتەوایەتی، کۆمەڵێك گۆڕانی تری پێك گرێدا بەم شێوەیە:-

لەرووی سیاسیەوە:

١- گۆرانی ئیمپراتۆریەکان بۆ وولاتانی هاوچەرخ (مەلەکی وکۆماری)

٢- لە دیکتاتۆری تاك رەوی بۆ دیکتاتۆری دەزگایی وحزبیش

٣- - گۆرانی ئینتمای کۆمەلایەتی ستونی بۆ ئینتمای سیاسی ئاسۆیی

٤- لە پەیوەندی خێلەکی بۆ پەیوەندی یفکری و حزبیشەوە

لەرووی یاسای نێو دەولەتیەوە:

١- یاسای نیو دەولەتی هاتە جێی هێـز (تارادەیـەکی چـاك)،دەزگـای وەك (عصبە الامم)پەیدا بوو.

٢- جاران ئیمپراتۆریەت وهەریم وگەل پەیوەندیەکی یاسایی و سیاسی وایان نەبوو دوای ئەو وەرچەرخانە بۆدروست بوونی دەولەت پیویست بوو دەسەلات وهەرێم (نیشتمان) و گەل(نەتەوە)یاساییانەو سیاسیانە پیك وەببەسترێت

٣- سنورو بنەمای سەروەری (سیادة)هاتە جێی فەوزای نێو دەولەتی

لەرووی ئابووریەوە

١- وەرچەرخانی کشتو کال بەرەو پیشەسازی

٢- لەبازاری ناوەکی بەرەو بازاری جیهانی

٣- لە بەخیو کردن بۆ جیێ نشینەوە

لەقورسایی لادێ بۆ قورسایی شار

لەرووی چینایەتیە

١- وەرچەرخانی چینی دەرەبەگ بۆ چینی بورجوازی

٢- وەرچەرخانی کریکاری کشتو کال بۆپرۆلیتاریا

لەرووی کۆمەلایەتیەوە:

١- وەرچەرخانیکۆمەلگە ستونیەکان بەرەو مەدەنیەت

٢ - وەرچەرخانی ئینتمای خیلەکی بەرەو نەتەوەیی

لەرووی یاسایی سیاسیەوە

١- وەرچەرچەرخانی نەریت بۆ یاسا، لەئاینیەوە بۆ عەلمانیەت

٢- لەکتیبی ئاینیەوە بۆ دەستوری مەدەنی

٣- وەرچەرخانی تاك لەژێر کاریگەریەنەریتە کۆمەلایەتیەکان بۆکاریگەری یاسایی

٤- بەگشتی وەرچەرخان لە ڤاکتەرە ستوونیەکان بەرەوڤاکتەرە ئاسۆییەکان.

لەرووی ئەخلاقی و ئاینیەوەی:

١- وەرچەرخانی پەیوەنیوەندیە کۆمەلایەتیەکان لەبەرژەوەندی گشتی بۆتایبەتی

٢- لەپیکەوە ژیان بەرەو تاك ژیانی

٣- لە مەبادیئیەوە بەرەو بەرژەوەندی

٤- لە سیۆکراتیەوە بەرەو دیموکراتی ودەزگای مەدەنیەوە

لە رووی فکری وئاینی

١- وەرچەرخانی ئەحکامی ئاینی بۆ یاسایی

٢ - وەرچەرخانی بەها ئاینیەکان بۆ بەهای عەلمانیەت

٣- وەرچەرخانی مدرسەی فکریو فلسفی میسالی بەرەو مادیەت

وەرچەرخانی ڤاکتەری نەتەوایەتی بۆ (عولم)یش کۆمەلێك گۆڕانکاری بەخۆوە دەبینی کە هێشتا ئاسۆکانی دەرنەکەوتوون، لە عەولەمەدا ئنتما و لایەنگری وەك جاران نامێنێ، بەلام نابتە ئنتمای شارستانی، بەلکو دەبێتە ئنتمای مەدرەسی، بۆیە وەك جاران چالاکی سیاسی کادیر و رێکخستن و پاگندەی حزبی نامێنێ، بەلکو لە هەر ناوچەیەك هەرچوار مەدرەسەی لێ گەشەدەکا.. ڕاگەیاندن ڕۆلی بنچینەیی دەبێ.

ئەوە یاسایەکی گشتی بوو تەنیا پەیوەست بەکورد نیە، بۆیە هەست و ووشیاری نەتەوایەتی (کوردایەتی) تەمەنی زۆر کورتە لە سەدەیەك تێناپەڕێ بۆ بیریار و شاعیر و

زاناكان، بۆ خەڵكی سادەش كەمتر لەسەدەیەك، هەر بۆیەش زۆر هەڵەیە ئەوەی بۆ واقعی ئێستای جیهان و ناوچەكە لەدوای پەیدابوونی هەستی نەتەوایەتی محكمەی: مێژوو، م.. لولو، دەوڵەتی كوتی، ئیمارەتەكان، صلاح الدین ایوبی، زاناكانی كورد.. دەكات بە هۆی نەبوونی هەستی نەتەوایەتی، دیارە هەر ئادەمیزادێكیش بیروباوەڕ و ئاستی عەقڵەكەی لە باشترین دۆخی دا تەنیا ڕەنگدانەوەی واقعی سەردەمی خۆیەتی، كەس نەیتوانیوە پێشبینی چەند سەدەیەك بكات ئەگەر بەدەگمەنیش بوویێت زووتر هەستی نەتەوایەتی هەبوویێت نەبوویتە ڕای گشتی.

٣ – ٧هەستی نەتەوایەتی كورد (كوردایەتی)

ئەوەی سەروو گشتی بوو، بزانین مێژووی كوردایەتی لەكەیەوە دەستی پێكردووە، هەروەك زانستی (بەردبوو زانی- علم المتحجرات) پانۆرامای مێژووی سروشتە، ئاواش (قسەی نەستەق) و (شعری كۆن) بەردبووزانی زانستی مێژووی ئەو میللەتەیە، لەسەر ئەو بنچینەیە ئێمە قسەی نەستەق و هونەر و گۆرانی كۆنمان نیە لەسەر هەستی نەتەوایەتی، هەروەك ئەدەبیاتیش لەپێش (احمد خانی) نیە، بەڵام لەپاش سەدەی بیستەم ئەدەب و نووسین و تیۆرێكی زۆرمان هەیە لەسەر كوردایەتی، ئێمە وادەزانین تەنیا (صلاح الدین) كێشەی ڕەچەڵەكی هەیە، نەخێر، لە سەردەمی خەلافەتەكان لەدائیرەی ڕەگەزنامەكانیش ناوی نەتەوەی نەدەنووسرا ،ئەو گرنگیە لە هیچ لایەك بە ڕەهەندی نەتەوەیی نەدەدرا، بۆیەش نەخشەی سیاسی عوسمانی كەوتبوە دەرەوەی میلەتانی تورك،هەروەك نەخشەلی سیاسی ئەیوبیش كەوتبوە دەرەوەی میلەتی كورد،لەدائیرەی ڕەگەزنامەی عوسمانیش وتەنانەت لە دەستوری عوسمانی(مەشروتیە) كە پێك هاتبور لە ١١٩ مادە و ٤٣٦٨ ووشە بەیەك ووشەش ناوی توركی تیا نەهاتوە[1]،بە پێی مادەی(٧١)ی دەستوری عوسمانی (مەشروتیە) ئەوا نوینەر(مەبعوس) نوینەرایەتی هەمو میلەتان دەكا نەك هەر بازنەكەی

---

[1] بڕوانە دەقی یەكەم دەستوری عوسمانی دەرچووی 24/12/1876

خۆی، زۆر بەووردی پشکنیمان ئاخۆ لە مێژوودا نازناویکی نەتەوەیی هەبێ نەبوە ،ئەو نازناوانەیان پێ دراوە(أسد الدولة، الأعز، الأغا، أمين الدولة، تاج الملوك، شاهنشاه، الغازي، القاهر، المستنصربالله، ملك الأشراف، الناصر...)[1] ،پالنەری نەتەوەیی وڕگەزپەرستی لەدوای سەدەی ١٩ دەست پێ دەکا بەتایبەتی سەردەمی (ئیتحادولتەرەقی لەدوای ١٩٠٨) بەرامبەر ناوی هەر ئەفسەریکی کورد پیتی(ك) دەنوسرا وبەرامبەر ئەفسەری عرب پیتی(ع) دەنوسرا،لەو دەم تا ئەو ساتە گیانی ڕەگەزپەرستی کەوتە نێو بەشیکی زۆر لەکوردو تورك، لە توێژینەوەیەکی(صنعان احمد ئاغەقەساب) لەبارەی لێك جیاکردنەوەی کورد وتورکمان لەهەولێر بەو ڤاکتەرە لێك کردۆتەوە گوایە کرمانج(کورد)پیس وچلکن بوە،ئەو ڕایە دەگەڕێتەوە بۆفەرهەنگی ڕەگەزپەرستی ئیتحاد الترقی کەناوی لەعرب نا(پیس عرب)..کەچی یاقوت حموی لە(معجم البلدان ج١-اقليم السبع) دەلێت تورك وەك دڕندە بوە بە(وحش الجبال)وەسفیان دەکا،کلیمنسۆری سەرۆکی فرنسا لەکۆنگرەی ئاشتی باسی لەوە کرد کەتورك (نقص الكفاوە)ی هەیە ناتوانێ میلەتی تری لەژێردەست دابێ، ئەوە بوە بنچینەی یاسایی ڕێکەوتنی سیڤەر بەتایبەتی مادەی(١٣٢)ی ئەو ڕێکەوتنە، لە ڕاپۆرتی ویلایەتی موسلیش تورکمانی ناوچەی ویلایەتی موسل بە (مرتزقه العباسيه)باس دەکا[2]، لە شوێنێکی تری ئەو ڕاپۆرتە دەلێت لە نێو عوسمانی کە ناوی تورك دەهات وەك گەمژەو غەشیم(همجی) سەیر دەکرا تا ١٩٠٠لەسەر دەستی (بزوتنەوەی عموم الترك) بوونە جێی شانازی[3] ،تەنانەت لەسەردەمی عوسمانیش کە حوکمەکە تورکی بوە کەچی هەرناوی تورك هاتبێ هاوتای (اعراب-بی

---

[1] (معجم الألقاب أرباب السلطان في الدولة الإسلامية) هەروەها بڕوانە: صحومرجل المريج .. المصدرالسابق - ص٤٦٧-٤٦٩

[2] تقرير ولاية الموصل ..١٣٢

[3] تقرير ولاية الموصل ص ١٢٧، ص١٢٩، ص١٣٢- بزوتنەوەی (عموم الترك) نەبوە ،ڕەنگەمەبەستی ئیتحادوالترقی بێت .

ئیدراك)[١]بوه-لەبارەی وەسفی (بی ئیدراکی تورك) بڕوانە(ساطع الحصری -محاضرات فی نشوء القومیة) و(دراسات فی الحركة الكوردية المعاصرة — د.عثمان علي ")،ئەوانە هەمو سەردەمی هاتنی عەلمانیە،لەگەل سەلبیاتی زۆری سولتان وخەلیفەکانی عوسمانی بەلام ڕەهەندی ڕەگەزپەرستی نەتەوەیی بەدی ناکرێ، بۆیە کەس نەیدەزانی کێ چ نەتەوەیەکەو ئەوی تر چیە، ئیتر هەستی نەتەوایەتی چی، لەکۆنەوە بەلادێییەکانی جزیرەیان وتووە (عرب)، لەناو کوردیش ڕەوەند (کورد) بووینە، تەنانەت لە بەلگەنامە مێژووییەکانیش دەردەکەوێ لەبەر نەبوونی ناوی نەتەوەی لە سەردەمی عوسمانلی لەناو کوردا ناویان لە پیاوەکانی عوسمانلی نابوو (جل خوارەکان) یان (گورگە بۆرەکان)[٢]، لە نێو عەرەبیش پێیان دەووتن "ئەفەندم" ئەوەش لەگەڵ ووتە بەنرخەکەی (محمد امین زکی بەگ) و (شریف پاشا) ی کورد یەك دەگرێتەوە کە دەڵێن (تا ئیتحادیەکان لەسالی ١٩٠٨ بانگی تورکایەتیان نەکرد، ئێمە هەستی کوردایەتیمان نەبوو):تەنانەت لە گوڤاری (مشروتیەت)ی شریف پاشا هەتا ژ:٤٢ی سالی ١٩٠٣باسێکی کوردایەتی تیدا نەبووە، ئینجا بووە سەردەمی چارەنووسی نەتەوەیی، بەشێك لە نەتەوەکان لەگەل سەربەخۆییان نەتەوەی تریشیان خستە بن دەستی خۆیان، ئیتر هەرنەتەوەیەك بەخۆی لە چارە نووسی خۆی بەرپرسیار بوو، کەواتە کوردایەتی ڕەوتێکی شەرعی وەرگرت هەقی خۆیەتی حزبی کوردستانی تایبەتی دروست بێت بە ئیسلامیەکانیشەوە، چونکە کورد پێشڕەو نەبووە لەو هەنگاوەو مادام دەوڵەتی عەرەبی و فارسی و تورکی و.. هەبێت وەك محمود شاکری*

---

[١] بۆیە کەمتر تورك لە پایەی دەولەتی عوسمانی بوو زیاتر سەربازو فەرمانبەری سادە بووە، لەوەوە بزوتنەوەی تۆرانی و کەمالی سەری هەلداو ووتیان تورك لە هاوکێشەی عوسمانی زۆر مەغدورە لە بەرامبەر کورد و چەرکەس و ئەرنائوت و عەرەب...، پاساوی بنچینەیی مستەفا ئەتاتورك لە گوتارەکانی رۆژی ١، ٢، ١٩٢٤\٣\٣ سەبارەت بە هەلوەشانەوەی خەلافەتی عوسمانی لە ئەنجومەنی بالای تورکی - پەرلەمان- ئەوەبوو.

[٢] بڕوانە یاداشتەکانی رفیق حلمی، لەناو عەرەبیش پێیان دەووتن ئەفەندمەکان.. نەدەوترا تورکەکان.

* خەلکی سعودیەیە لە زنجیرە کتیبەکانی بەناوی (تاریخ الاسلامی)بەرگی (العراق)باسی دەکا

مێژوو نوسی ئیسلامی دەلیت بۆ دەوڵەتی کوردیش نەبێت ؟ لە وەڵامدا جارجار شیوعیەك یان ئیسلامیەك لە چوارچیوەی داوا مرۆڤانەکەی خۆی داوا لە هەموو نەتەوەکان دەکا لەو ساتەدا واز لە نەتەوایەتی بهێنن! ئەوەیان تەسلیمی ئەمری واقعە و لەزیانی میللەتی داگیرکراوە، تازە نەتەوەی داگیرکەرەکە پێویستی پێ نیە و وەك (گێفرکانێ) ئەو بەشی خۆی و بەشی خەڵکی تریشی بردووە، ئنجا یەکێ بێت بڵێ لەو ساتە گوێی یەك بەردەن کۆتای هات ئەوا ژێرکەوتوەکە گوێشی چوو ماڵیشی چوو بی نیشتمانیش بوو.

ئەوە نارەوایە، ڕاستیەکەی ئەوەیە یان هەموو لایەك بگەڕێتەوە سەر (ئومەمیەتەکە) کەس دەوڵەتی نەتەوەیی نەبێت یان با هەموو هەیان بێت. ئەوەش دەقی داوایەکەی شێخ سەعیدپیران بوو کە بریتیە لە: ١- گەڕانەوەی خەلافەت*، یان ٢- دەوڵەتیش بۆ کوردستان. ڕاست و ڕەواترین پەیوەندی و ڕوانگەی ئیسلامە بۆ کوردایەتی، چاکترین پێناسی ئەکادیمیشە بۆ کێشەی کورد، لەو ڕوانگە ویژدانیە نجم الدین ئەربەکان ڕاستیەکی وای لە شارۆچکەی بنگول لە ١٩٩٤ ووت وبوە هۆی لەدەست دانی سەرۆك وەزیرانەکەی لە تورکیا..چی ووت؟ ئەوە دەقە تورکیەکەیەتی:

"Bu ülkenin evlatları asırlar boyu mektebe başlarken, besmeleyle başlar. Siz geldiniz, bu besmeleyi kaldırdınız. Ne koydunuz yerine, 'Türküm, doğruyum, çalışkanım.' Sen bunu söyleyince, öbür taraftan da Kürt kökenli bir Müslüman evladı, 'Ya öyle mi, ben de Kürdüm, daha doğruyum, daha çalışkanım' deme hakkını kazandı...."

((رۆڵەکانی ئەم گەلە بەدریژایی چەند سەدەیەك کردنەوەی دەوامی قوتابخانەیان بە (بسم الله)یان دەکردەوە ،ئیوە هاتون

---

* لەڕاستیدا شۆرشەکانی هەریەکە لە شیخ عبدالسلام وملا سلیم وئەوانی تریش بریتی بوون لەو داوایە، ئەوەش باشترین بەلگەیە کەخەلافەتی عوسمانی بۆ کورد تارادەیەك باش بوو بۆیە داوای گەڕانەوەیان دەکرد، نووسینەوەی میژوو لەکوردستان زولمێکی زۆر دەکا کاتی دەنووسی شەری نێوان عوسمانی وعبدالسلام بارزانی! کەی ئەوە ڕاستە ئەو کاتی حوکمی ئتحادیە عەلمانیەکان بوو، ئەو دووفەترەیە زۆر جیایە، لەراستیدا لە سەرەتای سەدەی ١٩گۆڕان دەستی پێ کرد بەرەو تەغریبی، ئینجا تۆختر لە ١٨٦٥ بەرە و ١٨٨٩ئینجا ١٩٠٨ ڕاستەوخۆ دەسەلات کەوتە دەست عەلمانیەت تا رووخانی یەکجاری عوسمانی لە١٩٢٤

ئەم بسم اللهیەتان هەلگرت چیتان لەجیگە دانا؟ دەلین: تورکم — راستم- خەباتکارم ،ئیوە کە ئەمە دەلین لە بەرامبەردا رۆلەیەکی موسولمانی بە ئەسل کورد هەقی خۆیەتی بلیت: کەواتە منیش کوردم راستترم خەباتکارترم))[1]

ئەوە مانای شۆڤێنی نیە و ئادیۆلۆژیاش نیە، ئەوە مافێکی سروشتی سەرەتاییەو ئەرکە لەسەر هەموو کەس و لایەنێك خۆی کۆبکاتەوە بۆ ئەنجامدانی ئەو ئەرکە، لەسەر ئەو بنچینە حزبی نەتەوەیی دروست بووە، کاتێ نەتەوایەتیش ئایدۆلۆژیا نەبێت ئەوا بۆ بوونی بەحزب پێویستی بە مدرسەیەکی فکری و سیاسی هەیە وەك سۆشیالیستی، شیوعی، لیبرالی و دیکراسی، ئێستا ئیسلامیش، واتە هەموو حزبە کوردستانیەکان سەرباری نەتەوایەتیان سەر بە یەکێ لە مەدرەسەکانیشن.

لەوەوە دەردەکەوێ هەموو حزبێکی کوردستانی دوو تەوەرە خەباتی هەلگرتووە، (رزگاری - نیشتمانی) تیایدا یەکسانن و (رزگاری- کۆمەلایەتی) تیایدا لێك جیان، یەکەمیان کێشەی نەتەوەییەو دووەمیان کێشەی مدرسیە، چاکترین حزب ئەوەیە توانیبێتی مدرسەیەك هەلبژێرێ تەواو لەگەل کێشەی نەتەوەییەکەی بگونجێ و هەردوو تەوەر یەکتر تەواو بکەن.

** ** **

لەبەر ئەوەی حزبی مۆدیرن لە نیو میلەتە داگیرکراوەکان بە دوو ڕەهەندی ستونی(نەتەوەیی) وئاسۆیی(خزمەتگوزاری) کار دەکا ،ئەوا بۆ دیاری کردنی ناسنامەی حزب بەتایبەتی لە دوای پەنجاکانی سەدەی ڕابووردوو پیویستی بەو دوو ڕەهەندە هەیە کە بریتین لەو مەدرەسانەی سەروو کە بەکورتی گەلالەمان کردن، ئیستا بەو پیشەکیە دێینە نیو بابەتی حزبە کوردستانیەکانی دوای جەنگی جیهانی یەکەم

---

[1] بە هۆی ئەو گوتارەی لەشارۆچکەی بینگول لە ١٩٩٤ درا دادگا لە لایەن عەلمانیەتی تورانی ولە سەرۆك وەزیری لادرا

بەشی چوارەم

رەوتی حزبی لەدوای جەنگی جیهانی دووەم

لــەدوای زنجــیرە شکســتی شورشــەکانی کــورد لەبیســتەکان دا جوریــك لــەبی ئومیدیوماندووی رووی لە کورد کرد تادوای جەنگی دووەم وجەکەرە بــوونی بناغــەکانی (ب،د،ك)

لەو قۆناغەدا هاوسەنگی هێز گۆڕا و نەخشەی سیاسی و ئایدۆلۆژیش گۆڕا، (مارکسیەتی) لەشێوەی ستالینی باوی وەرگرت، کۆمەڵێك چەمك و بنەماو نەریتی سیاسی هاتە ئاراوە کە کارێکی زۆری هەبوو لەسەر دروست بوونی حزبە کوردستانیەکان، لە ڕووی: ئایدۆلۆژیا، هەڵس وکەوتیان، وەلائو هاوپەیمانیەتی، جۆری سەرکردایەتی، سنوری سیاسی و جەماریەکەی، ستراتیژیەت و پلانی عەسکەری و سیاسی، ئامانج و ئامرازی،... بەلاّم پێش ئەوەی بێینە سەر (پ.د.ك) ئەوا بەپێی زنجیرەی خۆی دوو ڕوون کردنەوە پێویستە:

١- حزبی شیوعی عێراق لە ساڵی ١٩٣٤ دروست بوو بە دروشمی نیشتمانی (نیشتمانێکی[١] ئازاد و گەلێکی بەختیار) و دروشمی چینایەتی (ئەی کرێکارانی جیهان یەکگرن)، لقی لە کوردستان هەبوو، بەلاّم عێراقی بوو، بۆیە ئەو حزبە تا دروستبوونی (حزبی شیوعی کوردستان) لە ١٩٩٣/٦/٣٠ ئنجا دەکەویتە خانەی حزبە کوردستانیەکان، لەو بەروارەشەوە نۆرەی دیت بەپێی زنجیرەی خۆی.

٢- بەهەمان شێوەی فکرەی (حزبی ئیسلامی) لەئاستی عێراقی هــەبووە، کــەمتر لــە کوردستان تەنیا لە ئاست بیرمەنــدە ئاینیــەکان بــووە، تــا لــە ســالانی هەشــتاکان بوونــە حزبێکــی کوردســتانی، لــەوێوە نــۆرەی ئــەوانیش دێــت، چــونکە بابەتەکــەمان حزبــە کوردستانیەکانە نەك عێراقی،کەلە بەشی داهاتوو ڕاستەوخۆدێینە نێو بابەتەکە

---

[١] مەبەست لە نیشتمان عێراقە نەك کوردستان.

هەردوو تەوەری فکری ونیشتمانی ئەودوو تەوەرەی نیشتمانی (گەشـەی کوردایـەتی)و گەشـەی فکـری لـە بەشـەکانی(۲ و۳)دیاریمـان کـرد زۆر کاریگـەری لەسـەر حزبـە کوردستانیەکانی هاوچەرخ هەیە،لە تەوەری نەوتەوایەتیدا جم وجۆلو هەست بـە ئینتمـای سیاسی کوردستانیەت ونەتەوەیی دەکرێ، کە هاندانێکی مـەزنی سروشـتی وهەمیشـەیی دەداتە تاکی کورد بیرو هۆشیاری سیاسی دروست بێت وسانابێت بۆ بە حزبی کردنی

لەتەوەری دووەمیشا بنچینەیەکی ئایدیۆلۆژی بۆ ئامادە دەکا کە لە حزبایەتیەکە قوولّ بێتەوە، کوردایەتی ببەستێتەوە بە یەکێ لە مەدرەسـەکان، ..لەڕاسـتیدا تـەوەرەی دووەم زیاتر لە قۆناغی نوێی کوردایەتی کاریگەر بوو نەك لە سەردەمی دروست بوونی (پ د ك)

پارتی دیموکراتی کوردستان

هەڵبەتە زۆر لە مەڕ ئەو حزبانە نووسراوە، بـەڵام بەشـی هـەرەزۆری لـە چوارچـێوەی هەڵچوون و بە مەبەست و شەڕەقەڵەم بووە، هەول دراوە ئەو توێژینەوە یـە دوور بـێ لـەو کاریگەریانە و زیاتر بابەتی و زانستیانە دەرگا والا بکریت تا زیاتر گفتوگـۆ هـەلگری بـۆ دەوڵەمەندبوونی.

<u>ڕەگ و ڕیشەی:</u>

بەپێی ئەدەبیاتی خۆیان، ئەو حزبە زیاتر لە کوردستانی ڕۆژهەلات چـەکەرەی کـردووە ئنجا پەڕیەوە، یەکەم جار (ژ.ك: ژیانەوەی کورد)، لە ١٦/ئـاب/١٩٤٢ دروسـت بـوو لـە مهاباد (مێژووی تریشی هەیە)، بەکۆمەڵێك دروشـی ئیسـلامی و کوردایـەتی وەك :(١-ئیسلامەتی ٢- کوردایەتی ٣- مەدەنیەت٤- ئاشتی)[١]، دوای لەیادی چوار سـاڵەی لـە ١٦/ئاب/١٩٤٦ بوو بە حزبی دیموکراتی کوردستان بە سەرۆکایەتی قـازی محمـد، لـەدیوی کوردستانی خواروویش ئەم چالاکی و پێشەکیە سیاسیانە هەبوو تا لـە (پـارتی دیـوکراتی کوردستان) خەملی، بەو شیوەیەی خوارەوە

+ لـە سـاڵی ١٩٣٩ کۆمـەڵێك ڕەوشـەنبیرلەوانە : (ئیـبراهیم ئەحمـەد، عەلائـەدین سجادی، رەفیق حلمی ..) جموجۆڵیان بە هەردوو تەوەری نەتەوەیی و فکری هەبوو.

+ لە ساڵی ١٩٣٨ (حزبی هیوا) دامەزرا بەسـەرۆکایەتی (ڕەفیـق حلمـی)، ئامـانجی سەربەخۆیی کوردستان بوو،هەرچەندە خەلکی مارکسی تیابوو بـەڵام تارادەیـەك ئـەوەش وەك (ژ ك) پابەند بوویـە کوردایـەتی رەسـەن و بنـەمای ئیسـلامی، بـەخێرایی پەڕیـەوە بەشەکانی تری کوردستان.

---

[١] بە پێی بەڵگەنامەکانی بەریتانی –ڕاپۆرتی کۆلینیل ئیلفیلسۆن کە لە ١٩/مارتی/١٩٤٧ ی نووسیە دەڵێ زۆربەی ئەو ڕێکخراوانە دروستکراوی کۆمە نیستین، (ژ ك)یش بە هەستداری کۆمۆنیزمی وەسف دەکا ،بەڵام دەبێ ئاگادار بـین مەبەسـتی کوردسـتانی ڕووسـیایە ئـەگینا ئـەوەی لای خۆمـان زیـاتر ئاڕستەیەکی ئیسلامی هەبووە

+ هەندێ گروپی تر پەیدابوون،لەوانە : (حزبی برایی ١٩٣٨)، (حزبی پشتیوانی کورد ١٩٣٨)، لقی(کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد) ی ئێرانیش پەرپەوە روژهەلاتی کوردستانیش، لەگەڵ وردە لایەنی تری وەك (ڕێی ڕاست)، (بەرەی رزگاری کورد ١٩٤٥)،...سەریان هەلدا

+ لەساڵی ١٩٤٤ (هیوا) بوو بە دوو لەت، بەشێکیان چوونە ناو حزبی شیوعی عێراق، مارکسیە کوردپەروەرەکانیش (پارتی کۆمۆنیستی کوردستانی عێراق)یان دامەزراند بە سەرۆکایەتی (ساڵح حەیدەری)، بە (پارتی شۆڕش) ناسرابوو، ڕۆژنامەیەکیان هەبوو بەناوی (یەکێتی تێکۆشین).

+ لەسەرەتای ١٩٤٥ وەك بەرەیەك هەموو گروپە دژ بە ئیمپریالیزمەکان بۆ سەربەخۆیی کوردستانی گەورە (حزبی ڕزگاری)[1]یان دروست کرد، لەو کەسایەتیانە: (ساڵح حیدەری، نافع یونس، د.جعفر محمد کریم، نوری شاوەیس، نوری حمدامین، تەها محی الدین معروف).

دامەزراندنی پارتی:

سەربردەی ئاسایی لەو دەمە بەو شێوەیە: لە ساڵی ١٩٤٦لەدایك بوو لە یەکگرتنی هەردوو حزبی ڕزگاری و شۆڕش بەناوی (پارتی دیموکراتی کورد) لەوساڵیە کە کۆماری مهابادیش ڕاگەیەنرا، دامەزرێنەرەکەی (همزە عبداللە) یە، بەلاَم بەپێی ئەدەبیاتی نوێی (پ.د.ك) دەڵێن: ((همزە عبداللە لەئێران نێردرا، دامەزرێنەرو سەرۆکی راستەقینە مەلامستەفا بارزانی خۆی بووە)). بەلاَم بە مسۆگەر یەکەم جار لە مهاباد (پارتی) دروست بوو ئنجا پەرپەوە کوردستانی عێراق، ئەوکاتی مەلا مستەفا لە مهاباد بوو.

ئەگەر بەوردی سەرنج بدەینە سەربردەی دروست بوونی (پ دك) دەبینین هەردوو

---

[1] بە پێی بەلگەنامەکەی پێشووی بەریتانی –ڕاپۆرتی کۆلینیل ئیلفیلسۆن ،..هەروەها راپۆرتی بالویزخانەی بەریتانیا لە بەغدا بە ژ:٢٢١/١٢/٤٦له ١٩٤٦/٧/٢٦ باس لە دروست بوونی پارتی رزگاری کورد دەکا و بە دەسکردی کۆمەنیستی وەسف دەکا ، بڕوانە: کەمال مەزهەر- کوردو کوردستان لە بەلگەنامە نهێنیەکانی بەریتانی ل٢٠٩

ریوایەتی ئێرانی و دیوی عێراقی بەچاك یەك ناگرنەوە، هەروەها لەبارەی (دامەزرێنەرەکەشی) بۆیە پێویستە بە وردتر بن کۆڵی بکەین بۆ گەیشتن بەراستی:

١- بە پێی رای حزبی شیوعی ئەوابیرۆکەی حزبیکی بەرجوازی لەلای ئەوان هاتووە، بە پێی بەیانێکی (حزبی شیوعی کوردستانی)ڕاستەوخۆ لە دوای جەنگی جیهانی دووەم، بە ناوی- بیان ...: إتحدوا لتأسیس حزب رزگاری کورد... فی سبیل تحریر کردستان الکبری [1]، بووە هۆی دروست بوونی حزبی رزگاری دوای بوویتە پارتی

٢- بە پێی حزبی دیموکراسی ئیران دامەزرینەرەکەی قازی محمدەو سەرەتاکەی بۆ سالی ١٩٤٢ی (ژ ك)دەگەڕێتەوە

٣- گوایە فرقەی دیموکراسی ئازەربێجانی زۆر کاریگەری لەسەر ئەو دروست بوونە هەبووە

٤- لەدیوی ئیراقی ڕەگ وریشالی بۆسالآنی ١٩٣٨ هیواو شۆرش دەگیرنەوە

٤- کەواتە ڕاستیەکی وون هەیە لەو نێوانە با لێی بکۆلینەوە

بەپێی دیکۆمینتەکانی فرنسی و بەریتانیاو عوسمانی سەبارەت بەکورد ڕۆژی دامەزراندنی پارتی ناگەڕێتەوە بۆ ١٦ی ئابی ١٩٤٦ بەلکو بۆ ناوەڕاستی سالی ١٩١٩ وبەو شێوەی خوارەوە:

یەکەم- بروسکەیەکی هاوبەشی ئەو حزبانەی خوارەوەی تێدایە کە لە رۆژی ١٩٢٠/٣/٢٥ بۆ (لوید جۆرج)یان ناردووە:

أ- ئەمین عالی بەدرخان:نائب (جمعیە تعالی والترقی).

ب- سلیم بەکر: ئەمین عام حزب الدیمقراطی الکردي*

ح- صبری** : رئیس خۆیبوون.

د- باقی : رئیس الجمعیە الدعایە.

ع- نهری معروف رئیس جمعیە الدعایە.

ك- کمال فوزی بأسم الصحافە الکردیە [2]

---

[1] بڕوانە :دەقی بەیانەکە لە کتێبی (المشکلة الکردیة فی الشرق الأوسط ص٤٦٣) میژووی لەسەر نیە

* لە هەندی سەرچاوەی تر سکرتێری ئەو حزبەی دیاری کردووە بەناوی (نجم الدین طە).

** ناوی تەواوی عوسمان سەبری بە ئاپۆ بەناوبانگ بوو واتە مامە

[2] بڕوانە : کورد و کوردستان في وثائق بریطانیة- ص٣٤٠

دووەم– لەدیکۆمینتەکی بەریتانی کە لەرۆژی ٨|١٢| ١٩١٩ نووسراوە داوای سەربەخۆی کوردستانیان کردووە [1]،لە ژێرەوە بەناوی پارێزەر(منەوەر وبازرگان) مۆریان کردووە بەناوی پارتی دیموکراتی کورد بۆ قومیسێری بەریتانیان ناردووە.

سێیەم – دیکۆمینتەکی تر بەرواری لە سەر نیە بەلاّم هەردووکیان لە ئەستەمبوّل نووسراوە لە بارەی مەولەتی یاسایی، دیارە ئەو پارتە مەولەتی یاسایی پیٚ نەدراوە هەروەك خۆی لە نامەکەی سەروو باسی دەکا و لە دەقی بەلگە نامەی (چاپەمەنی تورکیا ژ:١٨٥لە ١/تشرینی دووەم /١٩١٩ داوای مەولەت پێدانی رەت دەکرێتەوە[2]،لە تورکیەکە بەناوی "کورد دمقرات فرقەسی" وسەرکردەی یەکەمی بە ناوی (ممدوح سەلیم)* تۆمار کراوە

چوارەم–لەدیکۆمینتەکی تر بۆ قومیسێری بەریتانی پێشنیار دەکا بۆ بەریتانیا تاکوردستانیش بکەوێتەژێر ئینتدابی بەریتانی ومۆری سکرتێری پارتی دیموکراتی لە سەرە بیٚ ناو مێژوو،بەلاّم واپێدەچی لەکۆتایی سالی ١٩١٩و نزیك سالی ١٩٢٠ بێت چونکە سیستەمی ئینتداب لەدوای دامەزراندنی (عصبة الأمم)بوو بە پێی مادەی ٢٢ی بەشی یەکەمی (عهد العصبة الأمم)

پێنجەم–ناوی سەرکدایەتی ئەوحزبە بەو ناوانە هاتووە :ممدوح سلیم بەگ،منەوەر وبازرگان، نەجمەدین بەگ،حسێن بەگ ..

شەشەم–ئەو پارتە بە تورکیەکەی (کورد دیموقرات فرقەسی)بوو، کەواتە ئەو تیۆرەو دەلیٚ ناوی پارتی لەسالی ١٩٤٦ لە فرقەی دمقراتی ئازەر بێجانەوە هاتووە هەلّەیە، رەنگە پێچەوانەکەی راست بێت و ئەوان لە کوردیان وەرگرتبێت .

حەفتەم – لەهەندیٚ بەلگەنامەی بەریتانی وفەرەنسی وکوردیش ناوی ئەو پارتە هاتووە، لە ئەرشیفی وەزارەتی جەنگی فرنسی (1115 N 20)باس لە دوو نامەی تری ئەو پارتە دەکا کە بۆ بەریتانیایان نووسیە لە سالی ١٩٢٠.

---

[1] دەقی نامەکە لە کتێبی (کۆمەلە و رێکخراوە کوردیەکان لە بەلگە نامەی بەریتانی وفرنسی – ل٧٠)هەیە

[2] هـ- س پێشوو ل٧٩

* دوور نیە سلیم بەکر وممدوح سەلیم هەر یەك ناو بن و بەئینگلیزی زور جار ناوی یەکەم ناخوێننەوە ناوی باپیر وەك نازناو زیاد دەکەن- هەندیٚ جار بە ممدوح سلیم بەگ دەنوسرا، یان هەر گەلیٚ جار تەواوی ئەو زانیاریانەی نوێنەرەکانی بیانی لەکوردستان بە هەلّەیی بوویتە بەلگەنامە دەبیٚ ئاگاداری ئەوەش بین

هەشتەم - وەك لەو دیكۆمینتەی خوارەوە هاتووە (لە خالی ١٣)باس لەپارتی دەكا لەمانگی(٩)- واتە لە دوای مانگی ئاب هەر بەسەركردایەتی قازی محمد

كەواتە پارتی مێژووی كون ترە و دامەزراندنەكەی ناگەڕێتەوە بۆ١٦ی ئابی ١٩٤٦ و نە لە دیوی ئێران* و نە لە دیوی عیراق و دامەزرێنەریشی نە قازی محمدە و نە هەمزە عبداللە یە و نە مەلا مصطفی.. بەلكو بەلایەن كەمەوە لە پێش سالّی١٩٢٠ ئەو حزبە هەبووە.

بە هەر حال جگە لە جیاوازی لەبارەی دامەزرێنەروڕۆژی دامەزراندنی لەدیوی كوردستانی ئیران وئیراق، ئەوادامەزراندنی لە سوریاش بۆمێژووی ١٩٥٧/٦/١٤دەگەڕێتەوە[1] وەك لە دوای باسی دەكەین زیاتر دەردەكەوی كە ملا مستەفا نەك دامەزرینەرە یاخود نا بەلكو گومانێكی زۆر هەیە كە ئەوسەرۆكە هەر پارتیش نەبووبی.

دیكۆمینتەكان:

القنصلية البريطانية العامة

تبريز- 11/09/1946

سري رقم ٣٠

سيدي:

لي الشرف ان اكتب اليكم تقريرا عن نقاط النقاش المثير الذي بين بيني و بين قاسم الخاني زاده الديبوكري حول الوضع الكوردي الذي سبق و ان اعلمتكم عن زيارتە في برقيتي رقم ٢٨٥

---

* بەشێك پێیان وایە كە ناوی پارتی دیموكراتیەكە لە فرقەی دیموكراسی ئازەر بێجانەوە هاتووە ..هەلبەتە ئەوەش لەوە دێت كە بە كەمی سەیری مێژووی فەرهەنگی كوردی دەكرێ، پرسیارەكە ئەوەیە بۆچی پێچەوانەی ڕاست نیە ؟ ئەوەتا فرقەی دمقراتی كورد لە سالی ١٩١٩ هەبووە، كەچی فرقەی دمقراتی ئازەر لە جەنگی جیهانی دووەم سەری هەلّدا

[1] بڕوانە : د رضوان بادینی - أكراد سوريا :موعد مع التاريخ ص٩٧

١٣- يقول قاسم آغا بصورة عامةبأن وضع جمهورية كردستان في ورطة و انها مفلسة كليا من الناحية المالية. و بينما قاضي محمد هو الرئيس من الناحية الرسمية للحكومة و الحزب الديموقراطي الكردستاني، ولكن في الواقع له سلطة قليلة جدا على القبائل و لا يمكن له الاعتماد على ولاء رؤساء القبائل له. و قد انتخبه الكورد رئيسا لهم لأنه المفتاح للوصول الى الدعم الروسي المالي و من ناحية اعطاء السلاح. و قد وصل مفاوضات قاضي مع قوام الى طريق الفشل: و قد الح قوام السلطنة على اعتبار الكورد جزءا من سكان آذربيجان و يجب ان يشملهم اتفاقية تبريز- طهران الموقعة في ١٤ حزيران. و لكن قاضي رفض القبول بذلك.

تێبینی: ئەو دیکۆمنتانەبەتەواوی لای من هەیە.

کەسایەتیەکانی پارتی بەگشتی: (ئیبراهیم ئەحمەد، همزە عبداللە، نوری شاویس، شێخ لەتیف، جەلال تالەبانی، عمر دەبابە، د.محمود عوسمان، سالح یوسفی، حمدامین معروف، سامی عبدالرحمن، حمەکریم فتح اللە، علی عبداللە، کاکەزیاد ئاغا، تەها محی الدین معروف، جعفر محمد کریم، رشید باجلان، رشید عبدالقادر، عبدالکریم توفیق، عبدالصمد محمد، سالح حیدری، کمال فوئاد، حمید عوسمان..). دەکرێ بڵێین لەلایەن ئەو رەوشەنبیرانەوە زیندوکراوە.

گەشەی ئایدیۆلۆژیای:

حزبێکی نەتەوایەتی دیموکراتی بوو، بەلام زۆربەی سەرکردە دامەزرێنەرەکانی مارکسی بوون وەك سالح حەیدەری و ئیبراهیم ئەحمەد، بەگشتی ئەزمونێکی کراوەی هەبوو، گەلێ جار وەك حزبێکی مارکسی خۆیان پیشان دەدا بەتایبەتی لە کۆنگرەی کەرکوکی ١٩٥٣، بەلام بە کاریگەری مەلا مستەفا دەگەڕایەوە سەر ناسنامەی میللەتی کورد، ئەو حزبە تەواو لەگەڵ بیروبڕوای مەلا مستەفا هەماهەنگ نەبووە. لەدوای غیابی مەلامستەفا جارێکی تر لە کۆنگرەی (٩) ساڵی ١٩٧٩ گەرانەوە سەر رێڕەوی مارکسیزم، بۆ ماوەیەکی کەم، وەك تیبینی دەکری ئایدیولوژیای ئەو حزبەو بیرو بروای مەلا مستەفا لیك جیا بووە

دروشمی ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و دیموکراتی بۆ عێراق بووە.

ڕێکخستن و سنووری:

کۆنترین حزبی نەتەوایەتی یە لەنێوان حزبە کوردستانیەکانی ئێستا، زۆر بەخێرایی لقی لە بەشەکانی تری کوردستان کرایەوە هەتا گەیشتە کوردستانی سوریا و لبنانیش*، شێوەی ڕێکخستنی وەك حزبە نویَ یەکانی جیهان (هەرەمیە) و پێك دێت لە سەرکردە و بنکە،و گوێڕایەڵی و ڕێنمایی، ڕێکخستنی توندو دیموکراسی ناوەندی، پەیکەری ڕێکخستنی بەم جۆرەیە: (سەرۆك- م.س.- کۆمیتەی ناوەندی- لق- ناوچە- ڕێکخراو- شانەی سەرەکی- شانە).

ڕەوتی:

- ئەزموونی حکومەتی مهاباد شکستی هێنا و (پارتی) لەویَ کەوتە ژێرزەمین و مەلا مستەفا بەرەوسۆڤیەت ئاوارە بوو.
- کورد لەسەردەمی پادشایی عێراق هێشتا شەخسیەتێکی چاکی هەبوو تەنها کیانی سیاسی نەبوو، لە ١٩٥٢ باڵی ئیبراهیم ئەحمەد و باڵی هەمزە عبدالله لەیەك جیابوونەوە، تاساڵی ١٩٥٩ یەکیان گرتەوە، دوای دیسان همزە عبدالله دەرکرایەوە.
- لەدوای ١٤ ی گەلاوێژ لە ١٩٥٨/١٠/٦ بارزانی گەڕایەوە بەغداو تا ساڵی ١٩٦١ نەگەیشتە هیچ ئەنجامێك لەگەڵ میری،بە پێی سەرچاوەیەکی دەگمەنی (ئیخوان)[١] ئەوا عبدالکریم قاسم لە پیلان بوە دژ بە بارزانی بۆ تیرۆر کردنی وبەغدای بەجێهێشت لە ١٩٥٩.
- لە ١١ ی ئەیلولی ١٩٦١ شۆڕشیان دەست پێکرد بەڕابەرایەتی مەلا مستەفا، (بەپێی کتێبی لا أصدقاء سوی الجبال)یەکەجار (پارتی) بەشداری نەکرد بەڵکو بە (ڕجعی)شی لەقەڵەم دا، دوای هاتە ناو شۆڕش.

لە ١٩٦٣/٩/٢٨بۆ یەکەم جار لە کوردستان ئێزگەی دەنگی کوردستان کرایەوە وەك ئۆرگانی شۆرش بوە تەکانێکی مەزن لە رای گشتی دروست کردن و هۆشیاری

* هەلبەتە هەموو ئەو جەمکانەی وەك :کوردستانی سوریا یان کوردستانی عێراق ..هەڵەیە، پیویستە بنوسین باشوری کوردستان یان روژ ئاوای کوردستان .. بەلام بو سوك تیگەیشتن وادەنوسین

[١] لە کتیبی (الأخوان المسلمون فی العراق١٩٥٩-١٩٧١ الدکتورة ایمان عبدالکریم دباغ ص٥٩٣ واهاتوە،بارزانی لە (ساحە التحریر)کۆبونەوەی لەگەل لایەنگرانی خۆی هەبوە ،نوینەرانی ئیخوان(ابراهیم منیر وولید الأعظمی) خەبەری بارزانیان داوە نەچێتە ئەو کۆبونەوەیە چونکە پیلانی تیرۆرکردنی دارێژراوە لەلایەن قاسمەوە

وریَنمایش

- لەساڵی ١٩٦٣ حزبی شیوعی لەلایەن بەعسیەکان راوەدوونران و ئەوەی رزگاری بوو گەیشتە ناو شۆرش.
- لەبەر نەبوونی ئایدۆلۆژیایەکی توند و تۆڵ کێشەی فرەتەوژمی و جیایی بیروڕای فراوان هەبوو.
- لەدوای کۆنگرەی (٦)ی قەڵادزە لەساڵی ١٩٦٤ باڵی (م.س) بە سەرکردایەتی (ئیبراهیم ئەحمەد- جەلال تاڵەبانی) لەدژی باڵی (مەلا مستەفا بارزانی) گوایە (ڕجعی) و (خێڵەکی) لێك جیابوونەوەو* سەرەتای (مەلایی) و (جەلالی) دروست بوو،کە لە راستیدا جورێك لە مل ملانێی نیوان عەلمانی وئیسلامی بوو، جەلالیەکان چوونە همدان،بە پێی ڕای (زۆر تایبەتی مام جلال) ئەو کێشەیەی ناو مەکتەب سیاسی بە فیتی حزبی شیوعی بوو لە ڕێی (خەت مائیل) ئەندامیکی بالای پارتی جیٚ بە جیٚ کرا.
- دوای سووتانی (عبدالسلام عارف) دانوستانیك لەگەل عبدالرحمن عارف کراو بەیانی (لامرکزی)لە ٢٩/حزیران/١٩٦٦دەرچوو بوچارەی کیشەی کورد، بەڵام سەرەنجامی نەبوو.
- لە شەری عەرەب لەگەل ئیسرائیلی ٥ی حوزەیرانی١٩٦٧ بارزانی شەری یەك لایەنانە راگرت.
- جارێکی تر لەلایەن بەعسیەکان لەساڵی١٩٦٨ دەسەلاتیان گرتەوە دەست وشەڕ لەکوردستان زۆر بە توندی دەستی پی کردەوە، جەلالیەکانیش گەڕابوونەوە باوەشی عێراق دژی شۆڕش بەڕەسمی جەنگان.
- لە ١١ ی ئازاری١٩٧٠دوای سەرنەکەوتنی سوپای عێراق دانی نا بە ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان و لەگەڵ ملا مستەفا ڕێککەوتن بۆ ماوەی (٤) ساڵ.
- بارزانی هەمان شەو (لێبوردنێکی گشتی) جاڕدا نەخشەی تێکبەردانی حکومەتی هەڵوەشاندەوە.

---

* هەرچەندە لە پێشتر دژایەتی هەبووە بەلاّم لەو کۆنگرەویە بە رەسمی ڕوویە ڕووی یەکتر بوونەوە، بە پێی کتێبی (بارزانی وبزوتنەوەی کورد — مسعود بارزانی ل١٣٩)دەلیٚ لە ٣١ی تەمووزی ١٩٦٣ کەهێرش کرایە سەر ناوچەی بارزان وحکومەت بەدرۆ گۆتی بارزان گیرا ئیبراهیم ئەحمەد هاواری کرد لە خۆشیان، مەکتەبی سیاسی پارتی ئەو سەردەم لەدژی ئەو هێرشە نەوەستان —بڕوانە ل١٤٧ ی هەمان کتاب،

- له ۱۹۷۰ جەلالیەکان لە کۆنگرەیـەکی خێـرادا ناویـان لـەخۆنا (پـارتی شۆڕشـگێڕی کوردستان) و چوونە ناو (پ.د.ك) بەهۆی ئەو لێبوردنە.
- ئەو فەترەیەی ۱۹۷۰- ۱۹۷٤ ئیدارەیەکی بـاش لـە کوردسـتان دروسـت بـوو لەچـاو هەڵس و کەوتی حکومەت و جەلالیەکان و ناارامی و دزی و ریگری و کوشـت و بـڕ بەیەکجار زۆر کەم بۆوە، کورد یەکپارچە بۆوە.
- لەو فەترەیە (پ.د.ك) بووە گەورەترین حزب لە رۆژهەلاتی ناوەڕاست، خـاوەنی زیـاتر لە سەد هەزار ئەندام بوو، رۆژنامەی (التـآخي) بەعەرەبی و (برایـەتی) بـەکوردی لـە بەغدا دەردەچوو، بوێرانە بابەتی دەنووسی.
- لە کوردستان بوار بە حزبی شیوعی درابوو کاری سیاسی بـەرەسمی بکـات و دوای لـە بەغداش.
- یەکەم خیانەتی حزبی بەعسی عەلمانی لەدژی مەلا مستەفا ئەو پیلانە خۆکوژیە بـوو کە چەند پیاوێکی بەدیمەن ئاینی و (هەوالگری) بەرووی مەلا مستەفا تەقینەوە، ئـەو وەفدە بەناوی (محسن الحكيم) مرجعی شیعەکان هاتبوون کە رێزی تایبـەتی لای مـەلا مستەفا هەبوو، چونکە فتوای حرام کردنی جەنگی لەگەڵ کـورد دابـوو، دوای پـیلان بوو لەدژی هەموو لایەك.
- حکومەت زوو دەستی بە تەعریب کردن و جم و جۆڵی سەلبی کردەوە.
- لەنێوان پیلانەکانی هەمیشەیی عێراق دژی شۆڕشی کورد تـوانی دووقۆڵیانـە (حزبـی شیوعی) هەڵخەڵەتێنن، لە ۱۹۷۳/۷/۱۷ لەدوای (ميثاق العمل الوطني) بەرەیـەکی لاوازیان جاڕدا بێ پرسی (پ.د.ك) بەناوی(الجبهة الوطنية القومية التقدمية).
- بەو شێوەیە حزبی شیوعی جارێکی تـریش سـەنگەری کەوتـەوە لای حکومـەت، بـە هەنجەتی پارێزگاری کردن لە (سـلطة الوطنيـة) گوایـە نـەوەك (ئـەزموونی شـیلی) و (سلڤادر ئەلیندی) و (ئینقلابەکەی بینوشـی) لـەعێراق دووبـارە بێتـەوە، چەکیشـان وەرگرت لە حکومەت تەنها لەناوچەکانی کوردستان نەك لە سەرانسەری عێراق.
- لەساڵی ۱۹۷٤ حکومەت یەك لایەنانە لەگـەڵ حزبـی شـیوعی و هەنـدێ خوفروشـی کـورد یاسـایەکیان داڕشـت بـەناوی ئۆتۆنـۆمی و دوو دەسـەڵاتەکەی (تـەنفیزی) و (تەشریعی) کە وێنەی نەبووە لە بێدەسەڵاتی لەو جیهانە.
- (پ.د.ك) رەتی کردەوەو حکومەتیش دەسـتی بەشـەڕ کـردەوەو ئـەو جـارە وڵاتـانی

سۆشیالیستی دۆستی گەلان و یەکێتی سۆڤیەت و حزبی شیوعی عێراقیش بەئاشکرا یارمەتی عێراقیان دا دژی ئیمپریالیزمی کورد!.

- بەشێك لەسەرکردایەتی پارتی لەوانە :عزیز عەقراوی، هاشم عەقراوی، ئیسماعیل مەلا عەزیز له پێش مانگی ئازار ی ١٩٧٤گەڕانەوە ناو حکومەت، لەنامەیەکی مام جلال لە١٩٧٢/٦/٢٢ بۆ سەرکردایەتی کوردی ناردووە دەڵێ نوری شاوەیس وسالح یوسفی ودارا تۆفیق وعزیز وهاشم ئیسماعیل لە لایەن حزبی بەعسەوە بە (جناحی تەقەدومی)ناو زەد دەکرێن ئاگاتان لێیان بێت!
- دوای یەك ساڵ جەنگ و بەرگری سەدان هەزار لە خەڵکی ڕەش و ڕووتی ئەو کوردستانە بە پیلانێکی عەلمانیەتی ناوچەکەو جیهان لە پەراوێزی کۆنگرەی (ئۆپیك) لە جەزائیر لە ١٩٧٥/٣/٦ (شا و صدام) بە ئامادەبوونی (هواری بومیدیا) و ئەو (عبدالعزیز بوتەفلیقەی ئێستا، ئەوکاتی وەزیری دەرەوە بوو)، بەدەستخۆشی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا - بەتایبەتی هینری کیسنجەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکی ڕۆڵی بالای بینی- دیسان لە هەمان(لانە) بەکوردیان وەداوە.
- لە بەرامبەر داڕووخانی شۆڕشی کوردستان، عێراق ئاوو خاکێکی زۆری کردە دیاری بۆ شای ئێران*
- سەرەنجامی ئەو شورشەش وەك ئەوانی تر تاسەقنی دیاریکراو گەشەی کرد، ئیتر تیغی فاکتەری ئیقلیمی ملی شورشی بریەوە، کە فاکتەریکە زیاتر دوزی کوردی ئالوز کردیە، میلەتانی ژیر دەستە لە دووفاکتەری ناوەکی —داگیرکاری ودادگەری نەبوونی یاسای دوەلی قەیرانی هەیە، بەلام کورد لەدوای دابەش بوونی لە١٩١٦ سی قەیرانی کوشندەی ناوەکی وئیقلیمی وجهانی هەبووە تا بەرپابوونی شورشی ئیسلامی لەئیران ئەو فاکتەرە کوشندەیەی ئیقلیمی زور سوك کردەوە
- بەو شێوەیە شۆڕشی ئەیلول شکستی هێنا و (پ.د.ك) جاڕی کۆتایی خۆشی هێناو هیچ حیزبێکی نیشتمانی لە گۆڕەپان نەما، هەندێ لە ناحەزانی شۆڕشی ئەیلول بە (ئاشبەتاڵ)یان لەقەڵەم دا چونکە هێشتا شۆڕش خاوەنی دەیان هەزار پێشمەرگەو پارەوپوول و هێزی لوجستی و مادی زۆر بوو، بەپێی روونکردنەوەکەی (لیژنەی

---

* لە ١٩٧٣/١٢/١ لە چاوپێکەوتنی سەدام بە وەفدی کوردی دیارە ئاماژەی بەوەها سەودایەك داوە، بڕوانە ل٣١٧ی بارزانی و بزوتنەوەی کورد

ئامادەی پ دك- دمحمودعوسمان) ٦٠٠٠٠پ م و ١٥ ملیۆن فیشەك و ناوچەیەكی فراوانی ئازادیش لەبەر دەستی شۆرش بووە.

- لە كوردستانی عێراق تەنیا (حزبی شیوعی) و (چەند پارتیەكی كارتۆنی وەك : پارتی عزیز عقراوی و پارتی شۆڕشگێر- عبدالستار تاهیر، بزوتنەوەی پێشكەوتنخواز- مەلا عبداللە سمایل- مەلا ماتۆڕ-) مابوون كە لایەنگیری حكومەت بوون.

گۆڕەپانی ڕاستەقینەی كوردستان بۆشاییەكی مەزنی لێ دروست بوو، بەتایبەتی كە ڕێبەرانی (پ.د.ك) نەیانتوانی ستراتیژیەتی شۆڕش بگۆڕن بۆ جەنگی چریكی، گۆڕەپانیان چۆل كرد، بەو شێوە كۆتایش بە سیستەمی تاك حزبی و تاك ڕابەری هات، كە بۆ قۆناغی رزگاری ئەو سیستەمە چاكتر بوو نەك فرەلایەنی و فرە رابەری و فرە میلیشیایی.

لێرەدا قۆناغی نوێی بزووتنەوەی رزگاری خوازی كوردستان دەست پێدەكا و بناغەكانی حزبە كوردستانیەكانیش لێرەوە چەكەرە دەكا، ئەوجارە هەر لەژێركاریگەر بیری نەتەوەیی ئاودراو بە ئاین نەما، زیاتر بە دینامیكێكی ئایدیۆلۆجی چەپی و عەلمانیانە هاتنە مەیدان، بۆیە لێرەوە پێویستمان بە توێژینەوەی مەدرەسە فیكرەكانە كە چەندە كاریگەرن لەسەر شێوازی حزبایەتی و ڕەوتیان و هەلوێست و ڕەفتاریان، هەتا چارەنووسیشیان، كە لە دەرفەتێكی فراوانتر باسی دەكەین، ئیتر نۆرەی یەكیتی نیشتمانی وسەركردایەتی كاتی ... دێت.

بەشی پێنجەم

قۆناغی نوێی حزبە کوردستانیەکان

<u>چەند پێناسێك</u>

ئادیۆلۆژیا:[1] بریتیەلە کۆمەڵەبیرو برواو باساوی ڕێباز و مەدرەسەکان کە لە چۆنیەتی بەرنامەی ژیان (یان لایەنێك) دەکۆڵنەوەو

ئینتمای بڕوایی: بیروباوەڕی هەرکەسێك بە هەر مەردسەرەیەك، واتە ڕاهێنان و شاهیدی دان لەناخەوە بۆ ڕاستی ئەو مەدرەسەو بەدڵسۆزیش کاری بۆ بکەی،(بیروبڕوا = وەلاء + زانیاری)

ڕێسا: دوو بڕوای بەدیل بۆ یەکتر کۆنابنەوە لە یەك ناخدا، واتە ناشێت مارکسی بیت و لیبرالیش، یان سۆشیالیستی بیت و ئیسلامیش، نەك هەر لەلای ئاینی ڕەتکراوەتەوە((وما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه))، لەلایەن مەدرەسەکانی تریش ئاوا بەدەق ڕەتکراوەتەوە.

حزبەکانی جیهانی سێیەم کە لەژێر بارودۆخێکی توندی دیکتاتۆریانەی ڕژێمەکان دروست دەبوون، بەرنامەکانیان رادیکالیانەو سەر بە مەدرەسەیەکی فیکری دیاری کراو بووینە، بۆیە سەرەڕای ڕادیکالیەتی کۆمەڵایەتی و ئایدۆلۆجی ڕادیکالی نیشتمانیش و بگرە خۆیان لە قەرەی ڕادیکالیەتی نەتەوایەتیش داوە، هەر بۆیەش ئامانج و تێکۆشان و بنەچە فیکرەکانیان لەسەر دوو تەوەری سەرەکی بووە[*]،(کە لەپەیڕەو پرۆگرامی گشت

---

[1] ئایدۆلۆژیا: لە دوو وشەی لاتینی پیك هاتووە، ئایدیا مانای بیروباوەڕ، لۆگۆسی یۆنانی بەمانای زانست، یەکەم فەیلەسوف (دیستراتی فرنسی لە ١٧٥٥- ١٨٦٣) لە کتێبی (elemenis of edeology) ئایدیۆ لۆژیای بەکار هێنا.

[*] واتە ڕزگاری کوردستانیان هاوبەشە، بەڵام بە چ ئامراز و چ جۆرە دەوڵەتێکی کوردستانی دروست دەکەن، لەوەوە لێك جیان،بەجوریك کە : **چەپیەکان** دەیانەوێ کوردستانێکی سەربەخۆ و حکومەتێکی مارکسیانە دروست بکەن، لیبرال دیموکراسیەکانیش کوردستانێکی سەربەخۆ و حکومەتێکی لیبرالی،

حزبــه کوردســتانیه‌کان بــه هه‌رســێ تــه‌یاری ئێستاشــه‌وه - نه‌ته‌وایــه‌تی، چــه‌پیه‌کان، ئیسلامیه‌کان- وا دارِشتراوه) :

ته‌وه‌ری یه‌که‌م: رِزگاری- نیشتمان، واته هــه‌موویان به‌رنامــه و ســنووری رِکخســتن و ئامانجیــان رِزگــاری کوردســتانه هــه‌ر لــه (لامرکــزی، ئۆتۆنــۆمی، فــدرالّی، ولایــات، کۆنفیدرالّی...) تا سه‌ربه‌خۆیی که ئه‌وه‌ش دوا مه‌به‌سته‌که‌یه، له کوردستان به (رِزگاری- نیشتمانی) ووتراوه کوردایــه‌تی، ئــه‌و رِێبــازه نه‌ته‌وه‌ییــه نیــوه‌ی ئایــدیۆلۆژیای حزبــه‌کان دروست ده‌کات، که له‌دوایی باسی ده‌که‌ین.

ته‌وه‌ری دووه‌م رِزگاری - کۆمه‌لاّیه‌تی ناونراوه، ئه‌گه‌ر ته‌وه‌ری یه‌که‌م په‌یوه‌نــدی نێــوان ئاده‌میزاد و نیشتمانه‌که‌ی بێت، یان نێوان نه‌ته‌وه بێت بــه ســتونی، ئــه‌وا تــه‌وه‌ری دووه‌م ئه‌رکی رِێکخستنی په‌یوه‌ندی ئاده‌میزاد به ئاده‌میزاده‌وه به ئاسۆیی، بۆ ئامانجه بنه‌رِه‌تیــه مرۆڤایه‌تیه‌کان، وه‌ك دادگه‌ری و رِه‌وشت و یه‌کسانی و مافی مرۆڤ و ئافره‌ت و هه‌ژاریه‌تی و... واته له یه‌که‌م په‌یوه‌ندی تاك به خاکه له دووه‌م په‌یوه‌ندی تاك به تاکه.

به کورتی به‌رنامه‌ی ژیانی کۆمه‌لاّیه‌تی و ئابووری و سیاسی و حقوقی و چینایه‌تی... که په‌یوه‌سته به مه‌درسه‌ی سیاسی و فکری یه‌وه.

گرنگ ترین به‌شی ستراتیژه‌و تیۆری سیاسی هه‌ر حزبێکه،ئه‌و دوو تــه‌وه‌ره لــه دروشمــی حزبه‌کان به‌دی ده‌کری، هه‌ر بۆ نموونه:

(پ.د.ك): ١- ئۆتۆنۆمی (ئێستا فیدالّی) بۆ کوردستان، ٢- دیموکراسی بۆ عێراق.

(ی.ن.ك): ١- مافی چاره‌ی خۆنوسین بۆ کوردســتان، ٢- ئــه‌ی کرێکــارانی گــه‌لانی زۆرلێکراوانی جیهان یه‌کگرن.

(حزبــی شــیوعی عێــراق): ١- نیشــتمانێکی ئــازاد و گــه‌لێکی بــه‌ختیار، ٢- ئــه‌ی کرێکارانی جیهان یه‌کگرن.

سه‌رنج بده به‌شی یه‌که‌می دروشمه‌کان رِزگاری نیشــتمانیه، به‌شــی دووه‌میــان رِزگــاری کۆمه‌لاّیه‌تیه، ناوه‌ناوه هه‌ندێ لایه‌نی ده‌ستکورت له فکر و مه‌درســه‌ی سیاســی وای بــۆ ده‌چن گوایه جارێ پێویست به ته‌وه‌ری دووه‌م نیه تا رِزگار ده‌بین، به‌لاّم هــه‌ر رِێکخســتنی خودی حزبه‌که له ده‌سه‌لاّت و مافی ده‌زگای سه‌روو به‌خواره وه، سه‌رکرده و بنکه، سزا و

به هه‌مان شێوه ئیسلامیــه‌کانیش کوردستانێکی رِزگارکراویان ده‌وێ تیایــدا حکومــه‌تێکی ئیســلامی په‌یرِه‌و بکه‌ن .

پاداشت،.. هەموو ئەوانە پێویستی بە دادگەری هەیە، جا ئەو دادگەریە پێوانەیەکی لەومدرسانە (سۆشیالیستیە، ئیسلامیە، لیبرالیە) پێویستە، هەلبەتە ئەو بزووتنەوە نیشتمانیەی بەرپای دەکەن دژی داگیرکەر بزووتنەوەیەکی جەماوەریە پێویستی بە رێکخستن و ئیدارە و کۆمەلاّیەتی هەیە، رێکخستنی ژیانی خێزانی و گیروگرفت و چارەسەریەکانی پێشمەرگە خۆیەخۆ و لەگەلّ جەماوەریش هەمووی پەیوەندی بە(رزگاری-کۆمەلاّیەتی) هەیە، هەر ئێستا ئەو جیاوازیە گەورەیەی ئاستی ژیانی پێشمەرگەی سادە و ئامیرێك، فەرمانبەرێك و بەرێوەبەرێك، هەژارێك و بەرپرسێك.. هەمووی بەشێکە لە نوقسانی ئەو دادگەریەی کە (رزگاری- کۆمەلاّیەتی) لێی بەرپرسیارە، ئەوەیان تەوەرێکە بەتایبەتی لەژێر رەوتی ئێستای (عەولەمە) پەیوەستە بە هەموو مرۆڤایەتی و ئەزموونەکان بەخێراپی لە کشوەرەکان دەپەرێتەوە، بویە تەوەری یەکەم بە تاقی تەنهابێ تەوەری دووەم مانایەك ببەخشی مانای شوفینی وخیلەکی وبەدەویانە دەبەخشی

بۆ زیاتر بڕوانە ئەو خشتەیەی جیاوازی:

ڕزگاری —نیشتمانی	ڕزگاری —کۆمەڵایەتی
١- پەیوەندی تاك بەخاکە.	١- پەیوەندی تاك بەتاکە.
٢- بیروباوەڕ و ئایدۆلۆژیا نیە بەڵکو هەست و نەست و هۆنراوە و جەماوەریە.	٢- بیروباوەڕ و ئایدیۆلۆژیا و مەدرەسە و فەلسەفە و حزب و توێژی پێشڕەویە.
٣- پەیوەندیەکی ستونیە.	٣-بە سروشتی پەیوەندی ئاسۆییە.
٤- دەڤەریە وەك ڕەهەند.	٤- ڕەهەندێکی جیهانیشە.
٥- حزبە کوردستانیەکان لێی هاوبەشن.	٥- لێی جیان.
٦- قۆناغێکی وەختیە و تایبەتە بە نەتەوەکانی ژێردەست.	٦- دوورودرێژە و گشتیە.

٢

یەکێتی نیشتمانی کوردستان (ی.ن.ك)

دۆخی دروستبوونی

بۆ ئەوەی خوێنەران ئاشنای بابەتەکە بن پێویستە سەرەتایەکی دروست بوون و مێژووەکەی بزانرێ.

یەکەم- باری ناوخۆیی:

بارودۆخێکی ناوەکی و ئیقلیمی و جیهانی زۆر ناسك و نەگونجاو بوو بۆ کورد، لەناوەخۆدا، تەنها سێ مانگ بوو شورشی ئەیلول زۆر بەبێ ئومێدی لە ١٩٧٥ شکستی هێناو جارِی کۆتایی هێنانی حزبایەتی و سیاسەت و کوردایەتیش بوو لەو دەمیدا، کە خاوەنی زیاتر لە ٦٠٠٠٠ پ.م و توانای جەنگی بەهێز و ناوچەیەکی فراوانی کوردستانی رزگارکراوی هەبوو، بێ ئەوەی هیچ رێنماییەك بەو خەلکە بدرێت، بۆیە بەشێك لە رۆشنبیرانی چەپی کورد یاخود عەلمانیەتی کورد بە (ئاش بەتاڵ) ناوزەدیان کرد، بەو شێوە شاخ و گۆڕەپان چۆل بوو، حکومەتی بەعس زۆر زاڵ بوون بەسەر کوردستان، ئەوەی ئێستا دەبینرێ لەلایەن بەرژەوەندی پەرستان بۆ حزبە دەسەلاّتدارە کوردیەکان دەیکەن — گەندەلجی وجاشەکان بە هەمووجورەکانیەوە، ئاواشیان بۆ بەعس دەکرد، چەند حزبێکی کوردی هەبوو لە بەرەی حکومەت بوو وەك:

١- پ دك. باڵی جیابووەوەو بە سەرۆکایەتی عزیز عقراوی.

٢- پارتی شۆڕشگێڕی کوردستان- بە سەرۆکایەتی عبدالستار تاهیر شەریف ئەو باڵەی کە لەگەڵ جەلالیەت نەگەڕایەوە نێو شۆڕشی کورد لە لێبوردنی١١/٣/ ١٩٧٠ی مەلا مستەفا بارزانی.

٣- بزوتنەوەی پێشکەوتنخوازانی کورد- هەر لە هەمان باڵ جیابۆوە- بە سەرۆکایەتی عبداللە اسماعیل- بە مەلاماتۆر بەناوبانگ بوو.

٤- حزبی شیوعی عێراقی.

هەمووی لە بەرەدابوون لەگەڵ حزبی بەعس.

- لەو كاتی تەنها تروسكایەكی جم و جۆڵی (ئەوكاتی پێیان دەووتن كۆنە جەلالیەكان) هەبوو لەگەڵ شەخسی (جەلال تاڵەبانی) خۆشی.
- كوردایەتی كەوتەوە نێو شیعر و گۆرانی و شانۆگەری، زۆرایەتی ئەو توێژە دەورێكی گرنگیان بینی.
- كۆمەڵە ڕایەك سەری هەڵدا ئەو كاتی گوایە ئەو شكستەی شۆڕشی ئەیلول لە ئەنجامی كوردایەتیەكی كلاسیكی و خێڵەكی تاكڕەوی ئاینی بوو، نوقسان بوو لە تیۆری زانستی و عەلمانی و ماركسی، بەتایبەتی لەو سەردەمی شكستەكەی كورد هاودەم بوو لەگەڵ سەركەوتنەكانی بزووتنەوە ماركسیەكان لە (ڤیتنام، كەمبۆدیا، لاوس، ئەنگۆلا، مۆزمبیق،..).
- بەو شێوەیە تەیاری عەلمانی و ماركسی زۆر تەشەنەی كرد لە كوردستان، حزبی شیوعیش ئەو شەپۆلەی پێ هەرس نەكرا لەبەر عێراقیەتەكەی بە پێچەوانەوە بەیانی دەركرد ئەو جم وجۆلەی دروست بوونەوەی شۆرشی بە تەقەلاكانی ئیمپریالیزم و رەجعی لەدژی حكومەتی نیشتمانی بەعسی لە قەلەم دا ،تەنانەت ڕووخانی شۆرشی كورد بەسەرۆكایەتی بارزانی لە ١٩٧٥كە شینی كوردان بوو ئەوان لەكۆنگرەی ٣ی ١٩٧٦ی (ح ش ع) بەدەسكەوتێكی گەورەی وەسف كردو ئەو شۆرشەی بە (رجعی)لە قەلەم دابوو وەك لەدەقی بەیانەكەی واهاتوە:(..وفی مقدمة المنجزات الجبهة الوطنیة الحكم الذاتی وقضیة التمردالرجعی الكوردی)، دروشم كۆنگرەی ٣ی (ح ش ع) بریتی بوو لە :(دەست لەناودەست بۆ پێشەوە بەرەودامەزراندنی سۆشیالیزم لە عیراق)[1] ،دوایش كە شۆرشی نوێ هەلگیرسایەوە بەبەیانێك لەسالی ١٩٧٨ئەو شۆرشەی بە كرێگرتەی ئیمپریالیزم وەسف كرد،دەقەكەی وا هاتوە:(..ئیمپریالیزم وولاتانی رەجعی ناوچەكەیارمەتی عەناسری دژ بە عیراقی پێشكەوتوونیشتمان پەروەردەدەن..)،هەمو ئەو هەلویستە سەلبیانەی (ح ش ع) بووە پێشەكیەكی بەهێز بۆگەشەی كۆمەڵەی ماركسی لینینی كوردستان و دروستبوونی (ی.ن.ك)یش.

---

[1] تقریر السیاسی ا-لمؤتمر الثالث للحزب الشیوعی العراقی ١٩٧٦، دەست لەناو دەست مەبەستی لە ناودەستی حزبی بەعس بوو كە ئەو كاتی پێكەوە لەو (جبهة الوطنیة) بوون.

دووەم - باری ئەقلیمی:

- هەرسێ وولآتـی (عێراقـی بـەعس، ئێرانـی شـاە، تورکیـای تـورانی) ڕێکـەوتنی خنکێنەریان لە دژی کورد داڕشتبوو.

- هەردووحزبی بەعسی دەسەلاتدار لەسوریا و عێراق نـاکۆك بـوون، زەمینەیـەك بـۆ (یەکێتی) هاتە بار،بە پێی ئەونامەیەی د فوئاد مەعسوم (ئەو کاتی نوێنەری پـارتی بـوو لە قاهیرە) بۆ کاك مسعودی ناردووە لە ١٦/١٠/١٩٧٤ ئەوا پەیوەندی مام جلال و سوریا بۆ ئەوکاتی دەگەڕێتەوەو لە نامەکەی دا باس لەوە دەکا کە سورییەکان ئیهتمـام بـە مـام جلال دەدەن و بیجۆیەکی ٤٠٤ ودەمانچەکیان پێداوە [1]، بـەلآم شـوێنی بـوونی (ی.ن.ك) کە لە ناوچەی سۆران بوو لەگەڵ سوریا (تەك و لۆ) هاتبوو، سـودێکی وای نـەبوو بـۆی، ئیتر باری ئیقلیمی زور سەخت بوو

سێیەم- باری جیهانی:

- جیهانی سەرمایەداری و ڕۆژئاوا بەپێی بنەمای بەرژەوەندی ئەو لایەنە بوو هەر لێی بە کورد وەدەدەدرا (من جحر واحد..).

- وولآتانی سۆشیالیست و یەکێتی سۆڤیەت پەیماننامەی (٢٠) ساڵەیان هەبوو لەگـەڵ عێراق.

- وولآتانی جیهانی سێیەم و جامیعەی عەرەبی شۆڤێنیانە پاڵپشتی عێراق بوون.

- تەنیا کۆمەڵە وولآتێکی وەك (چین- ماوتسی تۆنگ) و (کۆریا- کیم ئیل سـۆنگ) وسوریا و یەمەنی خواروو ولیبیا- معمر قەزافی) ئەوانە تەریك بوون لەگەڵ ڕەوتی دەولی، ڕێکخراوی (بەرەی میللی بە سەرۆکایەتی جۆرج حەبەش) لەو خانـە بـوو کـە دۆسـتایەتی تایبەتی لەگەڵ خودی سکرتێری یەکێتی هەبوو، ئەوەش کەمە یارمەتیدەرێك بوو.

هەموو ئەو بارودۆخە ناوەکی و ئیقلیمی و دەولیە بەو سەختیە زەمینەیەکی سازدا بـۆ دروسـتبوونی بزووتنەوەیـەکی کوردایـەتی بـە نـاوەڕۆك مارکسـی هاوچـەرخ جیـا لـە مارکسیەتی شیوعیە ڕەسمیەکان، بەلآم بەگشتی ئەو پرۆژەی شـۆڕش هەڵگیرسـاندنە بـەو بارودۆخە نەگونجاوەی جیهانی و ئەقلیمی و ناوەکی هەورازێکی سەخت ونیمچـە (مـەحاڵ) بوو، بوێریەکی زۆری دەویست ئەو تەوقە بشـکێنن، ئـەوەش لـە بـوێری جـەلال تاڵـەبانی هاتەدی.

---

[1] بڕوانە :مسعود بارزانی –بارزانی وبزوتنەوەی کورد ل٤٦٧

(ی– ن – ك)

یەکەم ئەلقە لەو چوار کەسە پێك هات : (جـلال تالـەبانی، عـادل مـراد، عبـدالرزاق فەیلی، د فوئاد معسوم)، دوای ئەوانی تر لە دەرەوەو ناوەوە پەیوەندیان کرد، بلیمـەتی و بوێری ئەوانەو دەستەی دامەزرێنەرانی تری وەك (نەوشیروان مسـتەفا، د.کمـال خۆشـناو، د.کمال فوئاد، د.عمر شێخ موسی...) لەگەڵ بوێری سەرکردەکانی ناوەخۆ کە بریتی بوون لە (عەلی عەسکەری، د.خالید، عمر دەبابە، سەید کاکـە...) ئـەو مەحالـەیان شـکاند، ئەوانـە زیـاتر سـەرکردەی مەیـدانی زۆر بـەتوانا بـوون، زۆربەشـیان بـاڵی (بزوتنـەوەی سۆشیالیستی) بوون، ئەوانەی شام زیاتر خەتی گشتی و کۆمەڵە بوون، بەو شـێوە (ینـك) لە سێ باڵ لە ١/حزیران/ ١٩٧٥لە شام جاڕدرا، بـە سـەرۆکایەتی (جـەلال حسـام الـدین تالەبانی)

پێکهاتنی یەکێتی:

باڵەکانی ناو (ی.ن.ك) لەسەر داهێنانەی زۆر عەبقەریانەی مارکسی بوو،بەهوی بنەمای یاسای سێیەمی (مادیەی دیالیکتیك) دروست کرابوو، کە بریتیە لە (وحدة وصراع المتناقضات[1]) بەجۆرێك کە (وحدە) کە بریتی بێ لەسەر بنچینەی نیشتمانی و رزگاری کوردستان و (صراع)ەکەش بریتی بێ لە (ململانێی چینەکانی کوردستان) هەر لە چوارچێوەی (ی ن ك)، ناوی (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) لەو فەلسەفەیە هاتووە،ووردتر لە ئەزمونی چینی وفکری ماوتسی تۆنگ هەروەك لە لە پەیامە وەلامیکی کۆمیتەی ناوەندی حزبی شیوعی چینی بۆ کۆمیتەی ناوەندی ح ش سۆڤیەتی لە١٩٦٣\٣\٣٠)هاتوە: (عندما یجری تشکیل الجبهة المتحدة مع البرجوازیة ینبغی للحزب البرولیتاري أن یتبع سیاسة الإتحاد و النضال فی آن واحد سیاسة الإتحاد مع البرجوازیة

[1] بۆ زانیاری سەرنج بدە (المادیة الدیالیکتیکیة) نووسینی (جماعة من اساتذة سوفیت) بەشی حەوتەم.

طالما كانت تميل نحو التقدمية وسياسة النضال ضد ميولها الرجعية)[1] ، ئەو ئەزموونە بەو شێوە لاسایی ولاَتانێك بوو لەسەر شێوەی قۆناغی كورد كە لە (ئەنگۆلا و مۆزەمبیق) پەیڕەوكرابوو هەر بەهەمان نێوی (یەكێتی نیشتمانی) و پێكهاتنیان لە چەند باڵێك.

ئەو دارشتنەی (ی ن ك) بە مەبەستێكی پۆلاَیینی وا بەرجەستەكرابوو كە:

١- بواری هیچ رێكخراوێكی تر لە دەرەوەی (ی ن ك) نەدرێ، مادام نوێنەری هەموو چینەكان جێیان كرابێتەوە.

بەشێوەیەك (ی ن ك) دارێژرابوو كە لە كۆتاییدا (كۆمەڵە) لێی سەركەوتووبێ، تارادەیەكی زەق فێڵ لە (خەتی گشتی و بزوتنەوەی سۆشیالیستی) كرابوو، ئەوان بەپێی ئەو یاسایەی سەروو نوێنەرایەتی وردەبۆرجوازی نیشتمانیان دەكرد، كۆمەڵەش نوێنەری پرۆلیتاریا، ئیتر لەژێر سایەو فەزای ماركسیەت، هەڵبەتە ئەوەی یەكەم بەرەو كزی دەڕوا و ئەوەی دووەمیش بەرەو گەشەكردن و هەروەك واش هاتەوەو، جگە لە فێڵی فكری (كە ناونرابوو تاكتیك) فێڵی راستەوخۆش لەشێوەی (خط مائل)، د.كمال خۆشناو كە ئەندامی م.س. بوو لەسەر لیستی خەتی گشتی، كەچی لەژێرەوە بۆ (كۆمەڵە) نیشی دەكرد، تا لەدواییدا ئاشكرابوو، لەو (نهێنییە) مام جەلال سكرتێری گشتی ئاگادار بوو، لەو سەردەمی زیاتر لایەنگری كۆمەڵە بوو، تا دروست بوونی (شۆڕشگێڕان)

بەو شێوەیە پێكهاتەكەی لەسەر یاسای بنەڕەتی دیالیكتیك وماركسیانە بوو، پێك هاتەو باڵەكانیشی ئەوانەن :

١- كۆمەڵەی ڕەنجدەرانی كوردستان:

بە تەقویمی خۆیان لە ١٩٧٠/٦/١٠ دروست بووە لەلایەن شهاب شێخ نووری، وەستا ئەنوەر، جعفر كۆیی.. هەرسێكیان لەسێدارەدران لە ١٩٧٧ دوای ئەوەی شای ئێران تەسلیم بە عیراقی كردنەوە، بەلاَم بەپێی سەرچاوەی تر گوایە مام جەلال خۆی

[1] رسالة اللجنة المركزية للحزب الشيوعي الصيني ردا على رسالة اللجنة المركزية للحزب الشيوعي السوفياتي / دار النشر باللغات الأجنبية ،بكين ص١٩

دامەزرێنەرەو سکرتێریش بووە[1]، تا لەساڵەکانی ١٩٧٢نامەی بۆ ناردوون تیایدا باسی ئەوەی کردووە کە کوردستان پێویستی بە ریکخراویکی فراوانتر هەیە

- لە سەرەتای ١٩٧٦ بووە باڵێك لەناو یەکێتی بەناوی کۆمەڵەی مارکسی لینینی کوردستان، زیاتر (ماوی) بوو، هەریەکە لە نەوشیروان مستەفا وشاسوار جەلال- ئارام و حکمت محمد کریم- مەلا بەختیار بەهێزترین کەسانێك بوون تیایدا.

- لەدوای کارەساتی هەکاری زۆر گەشەی کرد بەهۆی ناوەندێتی رێکخستنی، بەلاّم هەریەکە لە مفاوەزاتی ١٩٨٣ و دووبەرەکی عێراقچی کوردستانچی و شکستی مارکسیەتی جیهان بوونە هۆی کزبوونی تا لە یەکەم کۆنگرەی یەکێتی لە ١٩٩٢ی هەولێر بە یەکجاری کۆتایی هات.

٢- باڵی خەتی گشتی:

ئەو باڵە بیدعەیەك بوو لە مارکسیەت، چونکە بنچینەی چینایەتی و یاسایی دیالیکتیکی نەبوو، بەلاّم توانرا لەو باڵە کۆمەڵە خەڵکێکی بیروباوەڕ جیا و ئینتمای جیا لە ئاغەی نیشتمان پەروەر و ئاینی و نامارکسی جێیان بێتەوە، بەو شێوەیە یەکێتی بووە ئەو (تەیرە) جوانە (وەك سکرتێری یەکێتی وەسفی دەکرد) بە دوو باڵەکەی دەفڕی و لەشە گەورەکەش خەتی گشتیە، قاوغەکی شمولیانەی وا دارێژرابوو بیانۆو بواری هیچ حزب و تەیارێکی تری فکری و سیاسی نەمێنی لە دەرەوەی ئەو قاوغە.

٣- باڵی بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان:

- بە تەقویمی خۆیان هەر لەدوای ئاشبەتاڵ لە سەرەتای مانگی ١٩٧٥/٤ یەکەم کۆبوونەوەی لە ورمێ بە ئامادەبوونی (عەلی عەسکەری، د.خالید، علی هەژار، کاردۆ گەلاّلی، جەمال ئاغە، رسول مامەند، جمال خۆشناو..) گرێدراوە، بەلاّم یادی دامەزراندنی دەگێڕنەوە بۆ سەرەتای مانگی ١٩٧٦/٨.

- عومەر دەبابە لە هەمان ساڵ سەردانی شامی کرد و لەگەڵ جەلال تاڵەبانی نەخشەی شۆڕشیان دارشتەوە.

---

[1] بروانە: چەند لاپەرەیەك لە میژووی یەکیتی نیشتمانی کوردستان –ل٦٥

- له سه‌ره‌تا ناویان نا (بزووتنـه‌وه‌ی سۆشیالیسـتی دیموكراسـتی كوردسـتان)، بـه‌ڵام له‌سه‌ر پێشنیاری جـه‌لال تاڵـه‌بانی (دیموكراتیه‌كـه) لادرا، چـونكه (سۆشـیال دیمـوكرات) سومعه‌ی خراپ بوو له دنیای ماركسیدا.[1]

- جه‌مال خۆشناو له پله‌ی سكرتێر بوو به‌ڵام كه‌سی یه‌كه‌م نه‌بوو، تاله ساڵی ١٩٧٧ له خۆشناوه‌تی گیرا، دوای ده‌رچوونی له زیندان له‌ناو كۆیه تیرۆركرا.

- زۆربه‌ی عه‌سكه‌ریه‌كانی نـاو (یـه‌كێتی) لـه‌وان پێكهـاتبوو، لـه سـه‌ره‌تادا (عـه‌لی عه‌سكه‌ری و د.خالید) بـه‌هێزترین تـه‌وه‌ر بـوون تـا لـه كاره‌سـاته‌كه‌ی هـه‌كاری ١٩٧٨ هه‌ردووك شه‌هیدكران، ئنجا ڕێ بۆ كۆمه‌ڵـه خـۆش بـوو، ئـه‌گینا هه‌ڵگێرسـان و گلێـه‌ی شۆڕش به‌وانه ئه‌نجام درا.

- دوای ئه‌و كاره‌ساته ڕه‌سول مامه‌ند بووه سكرتێر و تا له ساڵی ١٩٧٩ ئنشقاقیان كرد و (حیسك)یان دروست كرد.

ئایدۆلۆژیای یه‌كێتی:

له‌و سه‌رده‌م ماركسیه‌ت زۆر باوی هه‌بوو و له‌هـه‌مان كـاتیش فره‌تـه‌یار و فره‌ڕێبـازی ماركسی هه‌بوو، له‌وانه: ترۆتسكی، ماوی، ئیسلاحی، شۆڕشـگێڕی، بـاكۆنی، سـتالینی، ماركسی بێ لینینی،...هتد، له (دوا فه‌رهـه‌نگی یـه‌كێتی سـۆڤیه‌تی ئه‌وسـا) زیـاتر لـه (١٠٠) جۆره ماركسـیه‌تی تۆمـاركردبوو، بـه‌ڵام وه‌ك (ئـه‌رزی واقیـع) مـاوی چـینی و برێجنیڤی سۆڤیه‌تی هـه‌بوو، (ی ن ك) بـه (كۆمه‌ڵه)شـه‌وه لـه سـه‌ره‌تادا بـه (ماویـه‌ت) كاریگه‌ر بوو، بۆیه‌ش پێكهاتن و داڕشتنی (ی ن ك) زیاتر مۆركی ماویه‌تی پێوه دیاربوو، كه له مه‌رجه‌كانی سه‌ركه‌وتنی شۆڕشی (له‌سه‌ر ڕاڕه‌وی ماوتسی تۆنگ) بۆ سازدرابوو:

١- پێشڕه‌وێكی ماركسی (كۆمه‌ڵه).

٢- به‌ره‌یه‌كی فراوانی چینه‌كان (یه‌كێتی)

٣- سوپایه‌كی توندوتۆڵ (هێزی پێشمه‌رگه).

دروشمیش هه‌ر ماویانه بوو (ئه‌ی كرێكاران و گه‌لانی چه‌وساوه‌ی جیهان یه‌كگرن).

وه‌ك له یه‌كه‌م مانفێستی (ی ن ك) هاتبوو ئه‌وادوژمنه‌كانی بریتی بوون له:

---

[1] بۆ ئه‌و مه‌به‌سته بڕوانه كتێبی (شۆڕشی كوردستان و گۆڕانكارییه‌كانی سه‌رده‌م) –حكمت محمد كریم(مه‌لا به‌ختیار).

١- ئەمریکا و ئیمپریالیزم و زایۆنی.
٢- ڕەجعیەتی عەرەبی و بەکرێگیراوانی ئیمپریالیزم و بورجوازیەت.
٣- ڕەجعیەتی کوردی و بەکرێگیراوانی ئیمپریالیزمی ئەمریکی و زایۆنی و چینەکانی دەرەبەگ و بورجوازی و نوێنەرانیان لە (سەرخان) حزبی سیاسیدا کە لەو کاتی خۆی (سەرکردایەتی پ دك. دەنواند بەپێی پۆلینی چینایەتی ئەوسا).
دۆستەکانیشی بریتی بوون لە:
١- سەربازگەی سۆشیالیستی و گەلانی چەوساوەو چینی کرێکارانی (پرۆلیتاری) جیهان.
٢- بەرەی پێشکەوتنخوازی عەرەب.
٣- چینی پرۆلیتاریا و زەحمەتکێشانی کوردستان.
هەروەها پەیڕەوی تیۆری سیاسی شۆڕشگێڕی (توندوتیژی) دەکرا بۆ هێنانەدی ئەو ئامانج و دروشمانە، دژی چەمکی وەك :دیمکراسی، پەرلەمانی، فرەیی، مافی مرۆڤ، هەڵبژاردن، چاکسازیە کۆمەڵایەتی و ئابووریەکان، عەقیدەی میسالی(ئاینی)، ئەخلاقی کلاسیکی، کۆمەڵگەی مەدەنی، کەرتی تایبەت، بورجوازی و بازاڕی ئازاد و لیبرالی و تەغریب بوون.
لە مارکسیەتیش لە خەتە هەرە توندەکەی شۆڕشگێڕی بوون لە ماوی‌دا، بەڵام دوای ئەوەی لە هەندێ بەرەدا لایەنگرانی ماوی شکستیان هێنا، لەوانە لە ناکۆکی نێوان ڤێتنام (بەسەرۆکایەتی هۆشی مینە- سەر بە سۆڤیەت بوو) لەگەڵ کەمبۆدیا (بەسەرۆکایەتی پۆل پۆت- لایەنگری ماوی چینی بوو)، ڤێتنام زال بوو بەسەر کەمبۆدیاو پۆل پۆت دەسەڵاتی دۆڕاند و (هنگ سامرین) لەساڵی ١٩٧٧ دەسەڵاتی گرتە دەست، کە لایەنگری سۆڤیەتی بوو، مارکسیەکانی نێو (ی ن ك)یش زۆر بە ئەزموونەکانی (پۆل پۆت) کاریگەر بوون، بۆیە بەرەبەرە ڕوویان گۆڕی بەرەو سۆڤیەتی. هەتا ناوی (کۆمەڵە)ش لە (کۆمەڵەی مارکسی لینینی) گۆڕا بۆ (کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان).
لە ئەنجامی ڕەوتی گەشەی ناکۆکی و پێشبڕکێی باڵەکان دەبووە هۆی گەشەسەندنی یەکێتیش، واش داڕشترابوو کە لە کۆتاییدا حزبێکی پێشڕەوی مارکسیانەی لێ دەربچووبوایە و یەکێتی کۆتایی بهاتبایە بەڵام وەك باوە ئەزموونەکە لە دەبڵ کوژایەوە،

بۆیە عەقیدەی گۆڕا بۆ سۆشیال دیموکراسی، لەوێش جارێکی تر بۆ جۆرە سۆشیالیستیەکی تر، هەروەك لە کۆنگرەی دووەمی (ی.ن.ك) هاتووە.

ڕێکخستنی:

ڕێکخستنی وەك هەموو حزبەکانی تری کوردستان و جیهانی سێیەم (هەرەمیە، دسپلینی شۆڕشگێڕیە، دەمارگیری فکری سیاسی) بەشێوەی (سکرتێر- م.س- سەرکردایەتی- لەسەرەتا لق بوو تاسالی ١٩٨٢ ئنجا بووە مەڵبەند- کۆمیتە- کەرت —پۆل —شانە —ئەندام) داڕژرابوو.

دەزگاکانی خواروو گوێڕایەڵی سەروون، سیستەمی سکرتاریەتە، مەکتەبی سیاسی زیاتر مەکتەبە تەنفیزی بوو و سەرکردایەتی زیاتر مەکتەبی تەشریعی بوو، بێ لێك جیاکردنەوەی تەواو.

ئەندام لە هەر باڵێك ئەندام بوو لە یەکێتیش، پێچەوانەکەی مەرج نەبوو.

بە ئیدارەو موئەسەساتی بوو، لایەنی عەسکەریش سەر بە ڕێکخستن بوو.

ڕێکخستنەکانی ناوشاریان تاك و بەکۆمەڵیش بوو.

ڕەوتی (سیرە):

+ لەدوای ساڵێك لە دروستبوونی دەست بە جم و جۆڵی پێشمەرگایەتی کرا، سەرکردەکان خۆیان هاتنە مەیدان و (سەید کاکە و سەعدی گچکە و محەمەدی حاجی مەحمود..)یش هاتنە ناو یەکێتی و زیاتر تەکانی دا.

+ زۆر بەخێرایی گەشەی کرد و هەر بە خێراییش ڕووبەڕووی کێشەی کۆنی (جەلالی ومەلایی) بوونەوە لەگەڵ (قیادەی موەقەتەی پارتی)[1]، لەلایەکی تریش خەڵکێکی زۆر هەر گومانی کۆنی مابوو، وایان دەزانی ڕووباری یەکێتی پڕ لە تاڤگە و بەنداو و وەرچەرخانە و جێی متمانە نیە.

---

[1] لەدوای چالاکیە سەرکەوتووەکانی (ی.ن.ك) لە کوردستان، پارتی دیموکراسی کوردستان بەناوی (سەرکردایەتی کاتی- قیادة مؤقتة) خۆی ڕێکخستەوەو مەفرەزەیان لە کوردستان دروست بوو.

+ بەخێرایی دووچاری شەڕی براکوژی بوو،لەهاوینی١٩٧٦ دەستەکەی ئبراهیم عەزو شەهیدکران ویەکیتی وای لە قەلەم دا کە ئەوە ئاشبەتالیەکی تر بوو بەشورش کرا لەلایەن پارتی

+ ئەو ناکوکیانە پالی بە یەکیتی نا دەست بە سەوداو سەوداکاری لەگەل ئیران و عیراق بکا ویەکەم کەنالی دانوستان لەگەل عیراق لەسالی١٩٧٧کراوەو علی عسکری سەردانی بەغدای کردوو متمانە بەیەکتر زور لاواز بوو .

+ لە هەمووی ترسناکتر شەڕەکەی هەکاری بوو لە مانگی ١٩٧٨/٦کە بە سێ ڕەتڵ نزیکەی (١٧٠٠) پێشمەرگەیان کوکردەوە و چوونە سەر (ق.م پارتی)، گوایە بۆ ڕێکردنەوەو هاتنی چەك و سیلاح لە سوریا، زۆربەی سەرکردەکانی مەیدانی وەك: (عەلی عەسکەری، د.خالید، حسێن بابەشێخ، سید کاکە، محمد حاجی محمود، تالیب رۆستەم..) وێران بوون، لەدوایدا (سید کاکە و محمد حاجی مەحمود) هەڵاتن و (تالیب رۆستەم)یش تەسلیم بۆوەو لەسلێمانی تیرۆر کرا.

+ یەکێتی تێکشکا و نائارامی کەوتە نێوی،بزوتنەوەی سوشیالیستی بەرەو سەربەخویی وپچران بوون، لە دوایدا تەنیا مام جلال و (٧٠) (پ.م) مابوونەوە لە بناری قەندیل، بەڵام کۆڵیان نەداو بەرەبەرە پێشمەرگە و دەزگاکانی دروست کردەوە.

+ لەساڵی ١٩٧٨ شۆڕشی ئیسلامی ئێرانی دەستی پێکرد و لەساڵی ١٩٧٩ سەرکەوت و ئیدی باری یەکێتی و کورد لەو ئاسۆیە تەنگە ڕزگاری بوو بەیەکجاری و هەتا ئەو چرکەیەی وا کورد بووەتە سەرەك کۆماری عێراق هەر کاریگەری ئەو شۆڕشەی پێوە ماوە.

+ لەهەمان ساڵ عێراق لە حزبی شیوعی داو دیسان بە کوردستان خۆیان گرتەوە، هەرچەندە ئەو شۆڕشە نوێیەو (یەکێتی) لای حزبی شیوعی بە جم و جوڵی (ڕەجعیەت) لەقەڵەم درابوو.

+ لە٢١- ٣- ١٩٧٩ لەسەر کۆمەڵێك هۆکاری فکری و ئیداری و دەروونی و (بزووتنەوە) لە (یەکێتی) بە تەواوی جیابۆوە، نیوەی (پ.م)کانی لەگەڵ خۆی برد کە نزیکە ٨٠٠پێشمەرگە دەبوو، دوای لەگەل لیژنەی ئامادەی (پ- د- ك بە سەروکایەتی د محمود) یەکیان گرت و سەرکردایەتی یەکی نوێیان لە (دۆڵەتوو) دانا بەناوی (حزبی ...ی یەکگرتووی کوردستان- حسیك).

+ یـەکێتی بـەخێرایی لـەجێی بزووتنـەوەی کـۆن سـەرکردایەتیەکی بـۆ دروسـتکردن پێکهاتبوو لە (عومەر دەبابە- جمال ئاغـا- عـەلی حـویز، سـوار ئاغـە..)، کۆمەڵـەش بەجیا و بەخێرایی گەشەی ڕێکخستنەو ئینجا پێشمەرگایەتیشی کرد.

+ لەساڵی ١٩٨٠ لەدوای هەڵگیرسانی جەنگی عێراق و ئێران لە کوردستان دوو بەرە دژ بەیەك دروست بوو:١- بەرەی نیشـتمانی نەتـەوەی دیموکراسـی(جوقد) کەلـە ١١/٢/ ١٩٨٠ لە دیمەشق دروست بوو،پێك هاتبوو لە نیـەکێتی - شـیوعی- بەعسـی سـەر بـە سوریا، یەکێتی لێی بنچینە بوو٢- بەرەی نیشتمانی دیموکراسی (جود) لـە٢٨/١/ ١٩٨١ جاڕدرا پێك هاتبوو لە: حسك- شیوعی - پ.د.ك لێـی بنچـینە بـوون، ئـەوەی جێـی سەرنج بوو (حزبی شیوعی) لەناو هەردوو بەرەدا بوو!.

+ ئنجا جەنگی ناوخۆیی کورد بە زەق تـر و ڕۆژانـە دەسـتی پێکـرد لەگـەڵ تەمـەنی جەنگی عێراق- ئێران، یەکیتی دیسان بە قوناغیکی سەخت تی پەری کـاتی نەوشـیرەوان مستەفا لەلایەن حسیك دەست گیر کـراو مـام جلالـیش دوور لـە کوردسـتان بـوو، دوای لەلایەن کاوە شیخ لەتیف ونیمچە نێوبژیەکی حشع ئازاد کرا*

+ لەساڵی ١٩٨١ یەکەم شەڕی سەرتاسەری براکوژی دەستی پێکـرد لەسـەر کوشـتنی (جەمال عەلی باپیر- یەکێتی) و (شێرکۆ شێخ عەلی- سۆشیالیست)، بەڵام هێزەکـانی پـارتی درەنـگ بـەهانای سۆشیالیسـت هـات و لـە ئەنجامـدا شکسـتیان هێنـاو دەوری (یەکێتی) بەڕاستی دەستی پێکرد،بەڵام لەگەل هەمووحزبە کوردستانیەکان لەشەر دابـوو

+ لەیادی ٢٤- ٤- ١٩٧٤ی قەڵادزە بووە خۆپیشاندانێکی سەرانسەری کوردستان بـە ڕابەرایەتی یەکێتی و زیاتر جەماوەری تر بوو حزبەکانی تریش بەرەو کزی بوون.

+ لە ساڵی ١٩٨٢ بەهانای (حزبی دیموکراسی کوردستانی ئێران) هات لـە بەرامبـەر هێزەکانی پاسداران و پارتی دا بەناوی هێزی پشتیوان.

+ لە جەژنی هەمان ساڵ بڕیاردرا لە (لەشکری ئیسلامی) بدرێت و هـەموویان چـەك کرد و دەرکرد هەرچەندە خۆی هینابوویە کوردستان.

---

* کاوەی شیخ لەتیف لە ١٩٨١دەست بەسەر بوو لە بارەگای ئێمە لەنێوزەنگ، ئەو نهێنیانـەی دەسـت گیرکردنی نەوشیرەوان و ئازاد کردنی بو باس کردم

لەدوای ئـەو پرۆسـانە پەیکـەری ئیـداری و عەسـکەری و ڕێکخسـتنی گـۆڕی، چـوار مەڵبەنـدی دروسـت کـرد لـە جیـاتی لقـەکان، و هەرێمـەکان بوونـە تیـپ و یـەکێتی شۆڕشگێڕانیش دروست بوو لە یەکگرتنی خەتی گشتی و بزووتنەوە.

مەڵبەندەکان: م(١): حاجی مامەند- مەلا بەختیار بەرپرسـی بـوو (کومەلـە)، م(٢) گەرمیان: جبار فرمان (کومەلە)، م(٣) وەرتی: سید مجید (شورشـگیران)، م(٤) بالیسـان: د.کمال خۆشناو (کومەلە)، دوای ١٩٨٩م(٣) و م(٤) بووە یەك مەڵبەند بە سەرکردایەتی کۆسرەت ڕەسول، کە تازە ئاشکرا کرابوو لە کۆنفرانسی کۆمەڵە.

+ لەسالی١٩٨٢ لە چەند شوێنێك شـەڕی لەگـەڵ سـوپای ئێـران کـرد و ئـەو کـاتی سیاسەتی یەکێتی وابوو گوایە ئێران داگیرکەری عێراقە یەکێتیش بەرگری دەکا لـە خـاکی عێراق، هەماهەنگێك پەیدابوو لەگەڵ میری عێراق، دوای بەهۆی حزبی دیموکرات و (شێخ عزالدینی حسێنی) مفاوەزاتی یەك ساڵی کرا بەتەنها لەگەڵ (ی.ن.ك).

+ لە مانگی٥/ ١٩٨٢ لە سەرکردایەتی (حزبی شیوعی- حسك- پاسـۆك) درا لـە قرناقاو پشت ئاشان گەورەترین زیان بە حزبی شیوعی کەوت، دیسان (پ.د.ك) تاخیر بـوو لە تەوقیتەکە و نەیتوانی بەهانایانەوە بێت.

+ لەو مفاوەزاتـە کـورد و خـودی یـەکێتیش زەرە ریـان بـوو، تەنانـەت لـە وەڵامـی پرسیارێکی کادیرێك لە کۆبوونەوەی (مەرگە ساڵی ١٩٨٤) ئاخۆ ئەو مفاوەزاتـە قـازانجی سیاسی چیە؟ لە وەڵامدا نەوشیروان مستەفا ووتی: قازانجمانـە، ئـەوەتا ٥٠٠ دەمانچـە و ئۆفسـێتەکمان وەرگرتـووە!!، لـە بەرامبـەردا حکومـەت قـازانجێکی زۆری عەسـکەری و سیاسی و جەماوەری کرد، وەك:

١- سوپای لە کوردستانی بردەوە خواروو خۆی لە بەرامبەر ئێران پێ گرتەوە.

٢- سۆز و هەڵچوونی خەڵکی کوردستانی پێ کپ بۆوە.

٣- وەختێکی زێڕین لەدەست چوو زیاتر بێ‌متمانەیی و ناکۆکی لە کوردستان دروسـت بوو.

٤- حکومەت لە کوردستانیش فەوجێکی زۆر و (جیش الشـعبی)و (بەعسـیاتیەکەی) دروست کردەوەو چەندین سەرکردەی دڵسۆزی وەك (مامەڕیشە)ی لـێ تـیرۆر کـردن، ئـیتر سەرەنجامی ئەو هەلەیە زورە لە خالە لاوازەکان باسی دەکەین

دوای بەرەی کوردستانی:

سەرنەکەوتنی یەکێتی لەو ستراتیژیەی ڕوو لە حکومەتی عێراق لەلایەك، لەلایەکی تر ماندووبوونی حزبی شیوعی و حسك بە بیرۆکراسیەتی ئەوسای پارتی (وەك خۆیان وتیان) سەرەرای توندی حکومەتی عێراق..هەموو ئەوانە وای کرد لە ١٩٨٦/١١/٧ مام جلال و ئیدریس بارزانی لەسەر دەستی کۆماری ئیسلامی ئێرانی پێك بێنەوە ، تا بەرەیەکی (٨) لایی لە ١٩٨٨/٥/٧ پێکبیت ، بەلام بەپێچەوانەی دروشمەکەی (تا بەسەرشۆڕی یەکیان نەخستین با بە سەربەرزی یەکگرین) بەلکو لە ئەنجامی شکستی هەموو لایەك هاتە دی ولە راستیدا، زیاتر بە تەقەلای ئیرانی ئەو بەرەیە دروست بوو، تیایدا (ی.ن.ك) بنچینە و پێشرەو بوو، چونکە:

١- بە حوکمی بوونی لە مەیدان.
٢- ئامادە و جورئەت و موئەسەساتی یەکەی.
٣- چالاکی عەسکەرییانەکەی.
٤- داهێنانی سیاسی و ئیداریانەی.
٥- چاوشکانی لایەنەکانی تر..

بووە سەرکردەی ئەو بەرەیە بێ هیچ بڕیارێکی رەسمی یان بەلای کەمەوە بووە لایەنی دەست پیشخەر لەهەموو ڕوویەکەوە، هەر بە نموونە:

+ یەکێتی (پاسداری) هێنا کوردستان، هەموو لایەنەکانی تر هێنایان (بێجگە لە حزبی شیوعی و بزووتنەوەی ئیسلامی).

+ لەدوای بەکارهینانی چەکی کیمیایی* جگە لەمەلبەندی سێی هەولیر بە

* ئەو چەکانە لەدوای ١٩٨٦ بەکار هاتن کاتی لەبەرەکانی جەنگی بەسرە عێراق بەکاری هێنا لە دژی ئیران و سەرکەوتوو بوو بێ ئەوەی نەتەوە یەکگرتووەکان سزای بدا، لەکوردستانیش دەستی کرد بەبەکارهێنانی بەتایبەتی لەشاری هەلەبجە ودوای لەهەموو کوردستان بەکاری هێنا
مێژووی بەکارهێنانی کیمیایی دەگەڕێتەوە بۆ ٢٠٠٠پ ز یەکەم جار لە جەنگەکانی هندی هەلی ژاراوی وا بەکارهات دەبووە هۆی تەمبەلی وخەوالۆیی سەربازەکان، بەوشێوەیە ناوە ناوە بەکارهاتووە، مەنزەنیقیش لەسەردەمی خۆی بەچەکی کۆکوژ پۆلین کراوە، لەهەردوو جەنگی جیهانی دیسان بە فراوانی بەکار هات، سەرجەم لەجەنگی یەکەم بەگازی ژاراوی ١.٨٠٠٠٠٠کەس کوژران، دووبارە ئەمریکا لە جەنگەکانی فیتنام بەکاری هێناوە، هەرچەندە لەکۆنگرەی لاهای ١٩٠٧ ودوای لە١٨٩٩کرا دیکۆمینتی وتا(کۆمەلەی نەتەوەکان) لە ١٩٢٥لە ڕێکەوتنامەی جنیف قەدەغەیان کرد، دووبارە نەتەوە یەکگرتووەکان لە ١٩٦٢ بەبڕیاڕی یاسایی قەدەغەیان کرد، لە دوای ئەمریکا

سەرکردایەتی (کوسرەت رەسول) مەلبەندەکانی تر لەکوردستان نەحەوانەوە وبەرەو ئێران لاربوونەوە

- لەدوای وەستانی جەنگی عێراق- ئێران بە تەواوی کەوتنە دیوی ئێران، و دارمانەکەی مارکسیەتیش لەسالی ١٩٩٠دەستی پێکرد، ئی دی زۆرینەی کادیرانی یەکێتی ڕابوون بەرەو هەندەران، چالاکی هەموو حزبەکان زۆر سست بوو، لەناو یەکێتی زیاتر (سکرتێر) و (کۆسرەت) ئیشیان دەکرد بەگەرمی.

یەکێتی لەدوای ڕاپەڕین:

- ٢ی ئاب ١٩٩٠ بووە وەرچەرخانێکی نوی لەناوچەکەو بەتایبەتی لەدوای شکستی عێراق لە کوێت، زەمینەی ڕاپەڕین سەری هەڵدا، لە خواروو کڵپەی ڕاپەڕین گەیشتبوە نزیك بەغدا، لێرەش (ی ن ك) وەك هێزێکی بنچینە و پێشڕەو جاری ڕاپەڕینی داو سەرکەوتوو بوو، بەلاّم بێ سەرویەری پێوە دیاربوو.
- تالان وگەندەلی بەزەقی سەری هەلدا، بەرەبەرە دیمەنی پیش مەرگە ناشرین بوو، لای جەماوەریش ئەو دیمەنە نوییەی بەرپرسان زور ناکاو بوو
- ڕاپەرینی خواروو شکستی هینا ئیتر شکست رووی لە کوردستانیش کردو کۆرەوەکەی لی هاتە دی و لە ژێر فشاری دەولی دانوستان کرا بە تایبەتی لە دوای ئەو بەرگریە هاوبەشەی لە کۆرێ کرا،دوو خولی گفتوگۆ کرا لە:٢٠- ١٩٩١/٤/٢٨ لەدوەمیشالەمانگی ٥و١٩٩١/٦
- حکومەتی عیراقی بەکۆمەلێك بڕیاری UN کوت وبەند کرا سەرجەم گەیشتە ٤٠ بڕیار.
- لەو ماوەیە شارەکان لە دەست حکومەت بوو، بەلاّم بە هاتنی مام جلال بوناو هەولیر و ووتارە بەناوبانگ وبوێرەکەی لە(ساحەی ملعب)ڕەوتی ڕووداوەکانی گۆری وبووە هۆی دەرکردنەوەی حکومەت لەشارەکان بەئەندازەی ڕاپەرینەکە کاریگەری هەبوو
- یەکیتی ئەرکێکی قورسی کەوتە ئەستۆ لە هەڵچوونی جەماوەر و نەبوونی بەرنامەی

سەردەمی نوێ یەکەم جار عیراق بەکاری هێناوە، بەلاّم بۆ یەکەم جارە لە هەموو مێژوو دەسەلاّتێك وەك عیراق لەدژی میللەتەکەی خۆی بە کاری بهێنێ

ئیداری پێشوەخت و نوقستانی کادیر.. هەتا خودی یەکێتیش بەرزەفت نەدەبوو، بەڵام دیسان کلیلی چارەسەریەکانی لە بوونی (رێکخستن) دۆزیەوەو دەستپێشخەری بوێرانەی کرد و خۆی کردە خاوەنی ئەو راپەرینە.

- یەکەم کۆنگرەی یەکێتی لە هەولێر ساڵی ١٩٩٢ گرێدرا، گرنگترین هەنگاوەکانی:
  ١- هەردوو باڵی کۆمەڵە و شۆڕشگێڕانی هەڵوەشاندەوە لەناو یەکێتی.
  ٢- ئایدیولوژی گوری وشۆسیال دیموکراسی هینا جێی مارکسیەت.
  ٣- لەبەر سەروەری یەکێتی ناوەکەیان هێشتەوە.
- وادیار بوو لەو فەترەیەی غیابی ئایدیولوژی وشکستی کورد بەرپرسیکی زوری یەکیتی پەیوەندی بە حکومەتی بەعسس کردبوو، جگە لەوپیلانەی لە دژی نەوشیرەوان ئاشکرا کرا لەقاسمە رەش لەو کونگرەیەش لیستیکی دوورو دریژلەلایەن ریکخستنەوەئامادەکراوخویندرایەوەبەلآم لە(١٢٠)ەمینەوە لەلایەن سکرتیرەوە راگیراو نەخویندرایەوە
- لەدوای هەندێ کێشەی ئیدراری و ناهاوسەنگی (بەرەی کوردستانی) رێککەوتن لە١٩/٥/ ١٩٩٢ هەڵبژاردن ئەنجام بدرێت و یەکێتی وای رادەبینی کە بەرێژەی ٧٠٪ی دەنگەکان بەدەست بهێنێ، لەگەڵ حزبی (زەحمەتکێشان) بەلیستێکی هاویەش، کەچی ٤٣.٨٪ی دەنگ بەدەست هێنا سەرەڕای هەندێ تەزویر (١٤٠٤٦) دەنگی لە پارتی کەمتر هێنا کە بەهەڵەدا چووبو لە:

١- وای زانی ئەنجامەکانی هەڵبژاردن لەگەڵ هێزی عەسکەری و سەروەریەکانی دێتەوە.

٢- وادیارە حساباتەکەی لەسەر خەڵکی سادە نەکردبوو کە چیان لەدڵدایە، ئەو دیاردە و سەلبیاتی ڕۆژانە لە (تاودیوکردن، تالآن، دزی، تێل بڕین، لێدان، بێ یاسایی، دیاردەی چەکداری، جیاوازی ژیان، بێڕێزی، هۆیەکانی شەڕی ناوخۆ..) کاری دەروونی سامناکی هەبووە و لە ئەستۆی یەکێتی بووە.

٣- عاملی ئاینی و ئەخلاقی سیاسی لاگیری یەکێتی نەبوو.

- + یەکێتی بەو ئەنجامە قایل نەبوو، پارتیش لە بەر بێ هێزی ناچار تەنازولی کرد، بۆیە رێککەوتن حکومەت و پەرلەمان (٥٠ بە ٥٠) دابەش بکەن،حکومەت بۆ یەکیتی و پەرلەمانیش بۆ پارتی، بەڵام لە ڕەوتی ئیداری دەرکەوت لە ئەنجامی

لێهاتوویی یەکێتی (٧٠- بە ٣٠) بوو.

- وەك یەکەم بروسەی عەسکەری ئەو حکومەتە ی(یەکیتی وپارتی)بەهاویەشی لەگەل سوپای تورکی هێرشیان کردە سەر (پ ك ك).
- گۆڕینی سەرۆکی یەکەم حکومەت لە (د.فوئاد)ەوە بۆ (کۆسرەت ڕەسوول) و گـۆڕینی (کـەمال مـوفتی) بـە (جـەبار فـەرمان) سـەرەتایزیاتری کێشـەی حزبـی دروسـت کرد،نیازەکانی یەکیتی زیاتر دەرخست و ئاسـۆی شـەری براکـوژی زەنگـی لیـدەداوە هەرچەندە مام جەلال لە ووتارەکانی داکوکیەکی زوری لەسەر نەمانی شەری براکـوژی دەکردەوە و دەی ووت شەری برا کوژی دووبارە نابیتەوە وناووونا‌ووچوو..
- چەندین وردە شەڕ و ناکۆکی نێوان (ی.ن.ك) لەگەڵ پـارتی و حزبـی شـیوعی، حزبـی سۆشیالیستی و بزووتنەوە ڕوویدا.
- لە ١٩٩٣/١٢/٢٠ شەڕێکی سەرتاسەری لەکەڵ (بزوتنەوە- باسك) کرد و خـۆی پـێ توندوتۆڵ کردەوەو سەرەتای ناثارامی و شەڕی ناوخۆی کوردستان بوو.
- لە ١٩٩٤/٥/١ خوولی یەکـەمی شـەڕی پـارتی و یـەکێتی دەسـتی پێکرد،دیـاربوو خولادانی پارتی وتەنازولەکانی لە شەری براکوژی دووری نەخستەوە
- لە دوای ١٩٩٤/٥/١ زۆر بەسەختی تووشی شەڕی بزووتنەوەو پارتی بۆوەو لەو خولـە پارتی بەسایەی بزووتنەوە ترسی چەند ساڵەی لـە یـەکێتی شـکا، لـە ١٩٩٤/٨/٢٩ هەموو لایەك ئاشت بوونەوە بێ سزای تاوانباران و بنبڕکردنی هۆکارەکانی شەڕەکە.
- دوای وەستانی جەنگ چوار تەعمیم هات بو مەلبەنـدەکان تیایـدا هـاتبوو چـیتر لـە (پ د ك)قەبوول نەکری، ئیتر ئەوە لەراستیدا خو ئامادە کردن بوو بو خوولی دووەمی براکوژی .
- لە مانگی ١٩٩٤/١٢ خولی دووەم دەستی پێکـردەوەو ئـی دی تـا ٣١/ئـاب ١٩٩٦ هاوسەنگی هێز لە قازانجی یەکێتی نەما بۆ یەکەم جار سەروەریە عەسکەرتاریەکەشی لەدەست داو لە هەموو کوردستان دەرکـرا لەلایـەن پـارتی بـە هاوکـاری حکومـەتی عێراق.
- سەرۆکی پارتی پڕیاری دا یەکێتی بە چەکداریەوە قەبوول ناکاتەوە تەنیا وەك حزبێکی سیاسی نەبێ.
- دوای چەند مانگێك بە پشتیوانی تۆپخانەی ئیران یەکیتی زیندوو بۆوەو هێرشی هینـا

تا ناوچەکانی سنوری هەولێر ئیبنجا وەستا

- لە٢٩/٧/١٩٩٦ هێزەکانی ئێرانی هێنایە سەر (حزبی دیموکراسی ئێران) لەکۆیە.
- لە ٨/٤/١٩٩٧ دیسان یەکیتی لەگەڵ بزوتنەوەی ئیسلامی کەوتنەوە براکوژی لە ناوچەکانی هەڵەبجە، هۆیەکانیش ئەوانە بوو:

١- بزوتنەوەی ئیسلامی لەرووی عەسکەری دالدە دەری هیزەکانی پارتی بوو لەو ناوچەیە- پێش ٣١/ئاب هێزەکانی (پ.د.ك) لەناوچەی هەڵەبجە بوون، چەند جارێك هێرشیان لەوێ بۆ سەر (ی.ن.ك) دەکرد و دەشکان و دەگەڕانەوە هەمان ناوچە، واتە ببوە ناوچەیەکی دژ بە (ی.ن.ك)، هەرچەندە لەدوای ٣١/ئاب هێزەکانی پارتی لەو ناوچە نەمان.

٢- لەرووی سیاسیش تاکە لایەن بوو لە هەموو قۆناغەکان پشتی پارتی بەرنەدا

٣- لەرووی ئیداریش ئەو ناوچانەی ژێردەسەلاتی بزوتنەوە لەوێ ڕا سەر بە حکومەتی هەولێری (پ د ك)بوو، دانی بەحکوومەتی سلێمانی نەدەهێنا..زۆر لەشێوەی پاکستانی رۆژهەلات رۆژئاوا دەچوو.

- ئەو جەنگە کۆتایی هات بە نێوبژی ئێران و ڕێکەوتن کە بزوتنەوە لە حکومەتی سلێمانی بەشدار بێ، لە ئەنجاما وەزیرەکانی لە حکومەتی هەولێر دەرکران و پەیوەندی لەگەڵ (پ.د.ك) بەرەبەرە سارد بۆوە. بەرەبەرە (ی ن ك) لە پێشڕەوایەتی و هێزی یەکەمی دابەزی، لەراستیدا یەکەم جەنگی یەکێتی لەگەڵ (بزوتنەوەی ئیسلامی) بووە هۆی:

أ- بزوتنەوەی ئیسلامی لە پێشڕەوایەتی و پلەی یەك لەنێو ئیسلامیەکان دابەزێ و یەکگرتووی ئیسلامی جێی بگرێتەوە.

ب- یەکێتی لە پێشڕەوایەتی و پلەی یەك لەنیو حزبە نەتەوەییەکان دابەزێ و (پ دك)بەرەو پلەی یەك بوو.

ئیستا ئەو ڕاستیە زیاتر بەرجەستە و هەموو لایەك دانیان پیاهێناوە، بۆیە جاری چاکسازیش بە ئاشکرا درا لەکوتایی سالی ٢٠٠٦

- لە٢/١٠/١٩٩٨بە هاوکاری (پ.ك.ك) هێرشیان کردەوە سەر (پ.د.ك) دیسان (پ.د.ك) هاواری بۆ تورکیا برد و هێزی زەمینی و ئاسمانی تورکی هاتە هانای و هێزەکانی (ی.ن.ك) و (پ.ك.ك) شکستیان هێنا

- دوای هاتنەوەیان بە شەڕ ئەو نەخشـە سیاسـی و عەسـكەری تـا ئێسـتای (نووسـین) ئارامی گرتووە، لەو ساتیەوە سیاسەتێكی نەرم بەكاردێت لەگەڵ پارتی
- لە سالی ٢٠٠٢ز (ی ن ك) لەگەڵ (پ ك ك) كەوتنە براكـوژی و سـەركەوتوو نـەبوو، یەكێتی هێزی توركی داواكرد و دەبابەیەكی زۆری هێنا ناوچەكانی ڕانیـە بـەڵام ئـەو ئەنجامەی كەپارتی لەوجۆرە گۆیەندانەی بۆ هاتەدی بۆ یەكێتی نەهاتەدی.
- لەدوای زنجیرە لێكترازانەكانی بزوتنەوەی ئیسلامی و دروست بوونی (انصار الاسلام لە ٢٠٠١/١٢/٥) شەڕێكی سەخت لەگـەڵ (ی ن ك) هەڵگیرسـاو بـەردەوام بـوو، هـەتا هێزەكانی ئـەمریكی بـەڕەسمی لـەئاسمان و زەمـین هاتنـە یارمـەتی (ی ن ك) ئنجـا بەسەریدا زاڵ بوو.
- لە٢٠٠٢/٩/٨ یەكـەم كـەناڵی دانوسـتان لەگـەڵ (پ.د.ك) دروسـت بـوو بەناوبـژی ئەمریكا و یەكەم دانیشتنی پەرلەمانی هاوبەش لە٢٠٠٢/١٠/٤ ئەنجام درا
- لەدوای مۆركردنی یاسای ئازادكردنی عێراق لەلایەن سـەرۆكی ئەمریكی(كلینتون)كـە لە ١٩٩٨ وخولی ١٠٥* ی كۆنگرێس بەرز كرایەوە، هەردوو لا لەبـەر نـاكۆكی یـان هەڵوێستیان بێلایەنی بوو بەرامبەر عێراق، دوودڵیش بوون لە سووربوونی ئـەمریكا، دوای چوونە نێو هاوپەیمانیەتەكە.
- لەدوای ڕووخانی بەعس ئاسۆیەكی قووڵ و فراوان كرایەوە و هـەموو پیلانـەكانی دژی كورد لەوەتەی دروست بونی عێراق لە ١٩٢١ هەڵوەشایەوە.
- كۆمەڵێك (فایل) ئاشكرا كران كە بە هەزاران بەرپرس و سەركردە و كۆنە موستەشـار و خەڵكی ئەكادیمی لە دەسەڵاتداران دەركەوت سەر بەو ڕژێمە بووینەو، ڕێنماییـان لێ وەرگرتووە و ئەركی بنچینەییان هەڵگیرساندنی شەڕی براكوژی بووە.
- لەو ماوەیە زێڕینیە لە ڕكی یەكتر نەتوانرا هەموو دەرفەتەكان بقۆزرێتەوە.
- بۆ هەڵبژاردن لیستێكی هاوبەشی كوردستانی پێك هات لە نێوان (یـەكێتی، پـارتی، یەكگرتوو، شیوعی، سۆشیالیست،...) سەركەوتنێكی كوردیانەی باشیان هێنا.
- لـە هەڵبژاردنـەكانی ٢٠٠٤/١٢/٣١ دەركـەوت كـە (ی.ن.ك) تـا ڕادەیـەك بـەهۆی چاكسازی و نەرمی و پەیوەندی.. لایەك لە سەروەریەكانی ڕاسـت كردۆتـەوەو لەچـاو

* لەدوای سەركەوتنیان لەعێراق خۆیان پرۆژەیەكیان پیشكەش نەتـەوە یـەكگرتوەكان كـرد وبـە پێـی بڕیاری ٤٧٦١ لە ٢\ئایار\٢٠٠٣ خۆیان (ئەمریكاو بریتانیاو ئیرلەندا)بە داگیر كەر ناساند بـە پێـی بەشی حەوتەم (مادەكانی ٣٩ تا ٥١)ی پەیماننامەی نەتەوە یەكگرتووە كان!

(پ.د.ك) بڕی ٢٧٢٥٥ دەنگی زیاتر هێنابوو[1]، بەڵام سەرجەم لەچاو هەڵبژاردنی ١٩٩٢ بڕی لە ١٢٪ی لە کورتی دابوو.

- (ی.ن.ك) و (پ.د.ك) دوو قۆڵیانە بێ پرسی لیستی هاوبەش ڕێکەوتن کە سەرۆك کۆماری عێراق مام جەلال و سەرۆکی ئیقلیمیش کاك مەسعود بێت.
- لە٢٠٠٥/٤/١٢بۆ یەکەم جار لەمێژووی عیراقی سیاسی مام جلال وەك کوردیك دەگاتە پۆستی سەرۆك کۆمار بەهۆی ئەو هاوپەیمانیەتیەی کورد لەگەل لایەنە ئیسلامیەکانی عیراقی (حزبی دەعوە و مجلس الاعلی..)بە کۆی ٢٢٧ دەنگ بەرامبەر ٣٠ دەنگی دژ،١٧دەنگیش غائب،شایانی باسە زۆربەی هەرە زۆری ئیسلامیە شیعەکان دەنگی (بەلێ)یان دا مام جلال، ئەو ٣٠ دەنگە دژەش زۆربەی عەلمانیە عروبیەکان بوو، هەلبەتە لەژێر سایەی عروبی عەلمانی وئەمریکی ئەو دەسکەوتە نەدەهاتە دی .
- لە ٢٠٠٦/٥/٧ هەردووحکوومەتی سلیمانی وهەولیریان تیکەل کردەوە
- لە هەلبژاردنی ٢٠٠٩/٧/٢٥دووبارە هەریەکە لە پارتی ویەکێتی شکستیان هێناو دەنگەکانیان هاتە خوار بۆ ٢٩٪ بە هۆی ئەو بەرنامە گەندەلیەی لەسەری دەڕۆن، هەرچەندە لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی (پ د ك)تەزویرێکی زۆر کرا ،بە پێچەوانەی لای یەکێتی تا ڕادەیەکی پاك بوو.

چەند لایەنێکی تری یەکێتی:

١- سەرکردە عەسکەری و سیاسی لەسەرەتا تا ڕاپەڕین:

ناوچەی گەرمیان و قەرەداغ: (فیصل شێخ رشید تالەبانی- سیروان) لە ١٩٧٩ شەهید بوو، (مستەفا چاوڕەش)، (مام رۆستەم)، (سامان گەرمیانی)، (مامەڕیشە- لە ساڵی ١٩٨٥ شەهیدبوو).

ناوچەی شارەزوور و پێنجوین: محمدی حاجی محمود (ئێستا سکرتێری سۆشیالیستە)، بکر حاجی سەفەر، شەوکەت حاجی موشیر (شەهید کرا)، حامد حاجی غالی

شارباژێر: علی چوارتای (شەهیدکراوە)، ئاوات قارەمانی، وەهاب حاجی

---

[1] بروانە : هەلبژاردن لە نێوان عەلمانی وئیسلامی - ل١٠٥ نوسینی : نوسەر

ناوچەی دوکان: جەمال علی باپیر (١٩٨٠ شەهید کرا)، شێخ جعفر.

شوانەتی: انور حسن (١٩٨١ شەهیدکرا)، مـام ئـاراس (١٩٨٢ شـەهیدکرا)، نـازمی حەمەی سلێمان (١٩٨٢ شەهیدکرا).

باڵەکایەتی: سید کریم (١٩٨٤ شەهید کرا)، احمد مولود (١٩٨٢ شـەهیدکرا)، عزیـز داود (دوای ڕاپەڕین لە ئاو خنکـا)، قـادر خـەبات، حسـن کویسـتانی (لـەدوای ڕاپـەڕین شەهیدکرا).

خۆشناوەتی: شینە بۆڵی (١٩٨٧ شەهیدکرا)، سـلێمان بیرێـژی (١٩٧٨ شـەهیدکرا)، ئەوە لەپێش لێکجیابوونەوەی سۆشیالیست، ملازم خولە (مردلەئەوروپا).

دەشتی کۆیە: شەفیق، مەندە، فرج، سەرباز (هەموو شەهیدبوون)، ڕەهبەر سید برایم.

دەشتی هەولێر: قادر مستەفا (بە سۆشیالیستی شـەهید بـوو ١٩٨٥)، هـاوڕێ کـاوە (١٩٨٢ شەهید بوو)، سەفین ملاقەرە، سلاح شینە (١٩٨٩ نەماوە)، مـام غفـور، صـابر رسول (لە ئەوروپا مـرد). لـەدوای ١٩٨٥ دەوری کۆسـرەت ڕەسـول وەك پاڵـەوان دەسـت پێدەکا.

کێشەی عێراقچی و کوردستانچی لەناو کۆمەڵە:

ئەو کێشەیە مانـا و گرنگیـەکی تایبـەتی هەیـە و زۆر درێـژەی خایانـدو بـووە هـۆی ئنشقاق، بۆیە هەڵوەستەیەکی لەسەر دەکەین، سەرانی عێراقچی (مەلا بەختیار- سـالار عزیز) لای بەرامبەریش (نەوشیروان- فەرەیدون)، سکرتێریش لای کوردستانیەکان بوو.

ئەو کێشەیە گەیشتە بنکەکانی خوارووش:

بەپێی عێراقچیەکان: بنەماکانی مارکسـیەت چـینی کرێکـاری هـەموو عێـراق یـەك چینەو (ناکۆکی چینایەتیش بنچـینەیەکە، نـاکۆکی نەتەوایـەتی لاوەکـی و لقـە)[1]، واتـە ناکرێت پرۆلیتاریا بەتەنها لـە کوردسـتان سـەرکەوێ، بۆیـە خوازیـاری گـۆڕینی سـنوری کۆمەڵە بوون لە کوردستانی بۆ عێراقی، هەروەك کۆمەڵەی ئێران پێی هەڵسا لەدوای.

هەرچی کوردستان چی یەکانیش بوون لەڕووی فکـرەوە تـەنیا (تـەئویلی مارکسـی)یان پێبوو سەبارەت بەدۆخی ئێرلەندا نەك یاسا، بەو شێوەیە هاوسەنگیەك دروسـت بـوو، بـۆ

---

[1] هەر لە مانیفستی کۆمەنیستی هاتووە : (ناکۆکی کرێکار و برجوازی بنچینەیەو ئەوی تـر لاوەکیـە) مارکس وأنجلس - بیان الشیوعی(مانیفیست) ص٦٣-٦٥

درێژەکێشانی ئەو کێشەیە لەلایەن عێراقچیەکان بەڵگەو یاسای بەهێزتریان بەدەستەوە بوو، بەڵام واقعی نەبوو، لەلای کوردستانچیەکان واقعی تر بوون، بەڵگەی مارکسیان لاواز بوو بەڵام سەرکردە بڕیاربەدەستەکانیشیان لەگەڵدا بوو، کەسیش بوێری نەکرد بڵێت مادام واقع لەدۆڵێکەو تیۆریش لە دۆڵێکی ترە، ئەوا خەلەل لە فکرو فەلسەفەکەیە بۆ ئەمر کورد ساغی دەکەنەوە؟ بۆیە لە کۆتایی ١٩٨٥ ئینشقاقیان کرد و لەمانگی ١٩٨٥/١٢ مەلا بەختیار گیرا بەتۆمەتی (موخابەراتی عێراق !!)لەپلینیومی ١٩٨٥/١٢/١٠بەزۆرایەتی دەنگ بڕیاری کوشتنی درا، دوای ئازاد کرا، (ئاڵای شۆڕش)یان دروست کرد، دوای بوونە زەحمەتکێشان وبەچەند ویستگەیەك هاتنەوە ناو یەکێتی.

هەر بەکورتی خەلەلەکە لەو دوو خاڵە دێت :

١- عیراقچیەکان بە ووردی زانیاری ئەوەیان نەبوو کە خودی عیراق ودەولەتی عیراقی دروست کراوی ئیمپریالیزمە وولاتێکی سروشتی نیە تا چینی پڕۆلیتاریای لێ بە سروشتی خەملی بێت[1]

٢- ئەو کێشەیە لە نێوان ستالین وترۆتسکی بەزەق تر هەلگیرسا وپرۆلیتاریای نیشتمانی زال کرا لەو ئەزموونە بە سەر پرۆلیتاریای جیهانی، دوای لە هەموان سەرنج ڕاکێش هەلوێستی حزبی شیوعی تونس بوو زیاتر لای داگیرکەرەکەی بوو لە دژی وولاتەکەی بە هۆی ئەو پەیوەندیەی لەگەل حزبی شیوعی فرنسای (دایك)هەیبوو، جگە لەوەش خودی تیۆرەکەش ستاندەر و دروست نەبوو تا ئەو شەڕەی لەسەر بکرێ .

(بابەتێکی تایبەتی هەیە لەدوای لەبارەی عێراقی و کوردستانی).

پەند و ئەزموونی (ی.ن.ك) لە :

أ- خاڵە بەهێزەکانی:

١- هەر دروستکردنی یەکیتی و هەلگیرساندنەوەی شۆڕشی نوێ بەهێزترین خاڵە کە- بەڕای من- ئەگەر (ی ن ك) و سەرکردایەتی وەك مام جەلال نەبوایە، بەزەحمەت شۆڕش دروست دەبۆوە، بەلایەنی کەمەوە هەتا ساڵی ١٩٨٠ و روخانی شای ئێران. بەهێزەکانی:

---

[1] بەدرێژی ئەو بابەتە لە رسالەی ماجستێری (الإسلام والعلمانية واثرهما في النشأة الدولة العراقية الحديثة) ی نووسەر بخوێنەوە

٢- ڕێکخستنێکی پۆڵایینی وای دروست کرد(نواه الصلب)، هەمو دامودەزگاو لایەنە سەربازیەکەشی خستە ژێر ڕکێفی ئەو ڕێکخستنە ئیتر ئیجابیاتی ئەوەندە زۆر بوو هەر ناژمێردرێن.

هەڵبەتە ئەو سەرکەوتنەی ڕێکخستنیش بەدەوری خۆی دەگەڕێتەوە بۆ بەهێزی ئایدیۆلۆژیاکەی، کە بریتی بوو لە فەلسەفە و ئایدیۆلۆژیا و تیۆرێکی سیاسی مارکسی زۆر بەهێز، توانیبووی (ی ن ك) پێ پۆڵایین بکرێ و ئەندام و لایەنگرانی چاوکراوەو وشیار و چالاك بکا، جگە لەوەی پەروەردەیەکی بەهێزیش بۆ دژ بە گەندەڵی و تەوژمی نەفامی و نامەدەنی لەبەلردەست بوو.

٣- سکرتێرەکەی زۆر بەڕاوێژ و متابەعە بوو، کۆڵ نەدەر بوو لە تەنگانە، خەڵکی پێدەگەیاند و دەیچەسپاندن، وەڵامی هەموو نامەیەکی دەدایەوە، سادەش بوایە، وای پیشان دەدا هەموان دەناسێ و ئاگای لە ئیشی هەموو لایەکە، ئاگاداریش بوو، ڕێنمایی و هەنگاوەکانی ئەو گرفتەی تەخت دەکرد کە لەپێش کادیرێك و ئەندامێك دەبوو، (پاداشت و سزا)ی هەبوو، لە نفوزی کەس نەدەترسا لە چوارچێوەی یەکێتی، هەموو ئەو گۆتانەی گوایە ناکۆکە لەگەڵ فلان سەرکردە یان گوایە لەدوای ئاهەنگی سورداش ١٩٨٤ لە نفوزی مامەڕیشە ترساوەو بەکوشتنی داوە. هەموو ئەو گۆتانە بێ بناغەن، خۆی لەسەرووی ئەو ناکۆکیانە بووە، تواناشی بێسنور بوو، ئیعتمادی لەسەر خزم و بنەماڵەی نەبوو، بۆیە بێسنوور سەرکردەکانی بەرز دەکردەوەو قورمیشی دەکردن.. چالاك دەبوون و دوودڵ نەدەبوون، لەکۆتاییدا یەکێتیەکی چالاك و بەکاری بەڕێوە دەبرد.

٤- دروست کردنی بڕیار و هەنگاوەکانی لامرکزی بوو، بەڵام تەنفیزی مرکزی بوو، سەرچاوەی لە خوارو و بنکەکانی یەکێتی دەستی پێدەکرد بۆیە دەقیق و دانایانە بوو ئامانجەکانی باش دەپێکا.

٥- زۆری ناوەند، تا ئێستاش بەشێکی زۆر ئەو (زۆری ناوەند)ە بە سەلبی دەزانن، بەڵام لەناو یەکێتی سەرکەوتوو بوو، بووە هۆی (نەمانی کادیری بێئیش، زیاتر تەفاعول کردن لەگەڵ خەڵك، دروستکردنی کادیرێکی زۆر)، وە تەقاندنەوەی تواناکان، زۆر سەرکەوتوو بوو لە ئەزموونی (بەرە) و (حکومەتی هەرێم)یش و ئەو هەموو کادیرانەی ئامادەبوون بۆ پڕکردنەوەی دەزگاکان و، بەو شێوەیە گرانایی خۆی خستە سەر حکومەت و ئەزمونێکی سەرکەوتوو بوو (هەڵبەتە بەپێی نەریتی حزبایەتی ئەو سەردەمە).

٦- بە نەخشەو پلان و موئەسەساتی کارکردن و ڕەچاوی ناوەوەو ناوچەکەو هەل و مەرجی دەولی یان دەکرد، بۆیە ئامرازی گۆڕانیان لای خۆ بوو، خێراخێراش گۆڕانیان بەسەر خۆ دەهێنا.

٧- لە شەڕەکانی ناوەخۆ شەڕ و ئاشتیان گورج و گۆڵ بوو، لە شەڕا خێرایی و تێکڕایی و ئەنجامدان پێکەوە بوو، لەدوای سەرکەوتنیش ئەوەی لەشەڕدا دەی چاند لە سیاسەت پێی دەگەیاند لە ڕێکخستنیش دەیدوریەوە.

٨- - دوودڵ نەبوون لە هەنگاوە ستراتیژیەکانیش، ئەگەر هەنگاوێکی ناوێزە بوایە دەیانتوانی پاساوی ماقووڵ بدۆزنەوە، دوو نمونەی زۆر زەق بۆ ئەو مەبەستە باس دەکەین:

یەکەم: لە زستانی ١٩٨١ لە (هۆڵی سیمنیاری نیوزەنگ) مام جەلال وەسفی (ی ن ك)ی کرد بەوەی کە کۆمەڵە و بزوتنەوە دوو باڵن و خەتی گشتی و یەکێتیش لاشەکەن، ئیتر هەموو باڵندەیەك وەك یاسا دەبێ وابێ، کەچی لە هاوین خەتی گشتی و بزوتنەوە یەکیان گرت و دوو باڵەکە نەما جۆرە گوتارێکی سیاسی وای باسکرد لەو یەکگرتنە هەرگیز کەس لەبیری نەما کە باڵندە ئیتر بە یەك باڵ چۆن بفرێ یاخود بێ لاشە.. بە هەرحاڵ نوقستانیەك کەوتە باڵندەکە بی ئەوەی هەستی پی بکری.

دووەم: لە هەمان شوێن لە وەڵامی پرسیاری ئەوەی ئاخۆ دەکرێ (دانوستان) لەگەڵ بەعس بکرێ، لە وەڵامدا مام جەلال وتی: مەحاڵە..و ئەو پرسی ئەرێ دەکرێ بڵێین بەفری برژاومان بۆ بێنە، هەموو وتیان نەخێر، کەواتە (دانوستان) ئاوایە.. کەچی دوای ساڵێك ئەو دانوستانە کراو ئەوەی ناڕازی بوو بووە (نێرراو)..بەفری برژاو هێنرا.

بەکورتی لەو دۆخانەدا دەرباز و وەرچەرخانی سەرسوڕهێنەری ئەنجام دەدا، هەرچەندە سەلبیاتیشی هەبوو بۆ مەودا ستراتیژیەکان، بەڵام ئەو دەم و دەستی بلیمەتانە بوو.دوودڵ نەبوون وبۆ هەر هەنگاوێکی ئەگەر ناخۆش بوایە بە هەڵمەتێکی ڕاگەیاندن و جم و جۆڵی عەسکەری و چالاکی میللی ئاسایی دەکردەوەو بەسانایی بۆی لیی دەردەچوو، لەراستیدا مام جلال بە هەلەو قەدەر کەوتبووە بەرەی مارکسی ئەگینا سروشت ورسکانی لە ئەزەلدا بۆلیبرالیەکی میکافیلیانە دروست ببوو

.٩- دەستگۆڕی دەسەڵات و، سزا و پاداش و گەشەپێکردنی دەزگاکان (جگە لە سکرتێر و چەند کەسانێك) ئەوی تر هەمووی شایانی گۆڕین بوون، بۆیە خەڵکی سایشتە

بە خێرایی دەکەوتە شوێنی شایستە، دەبووە هۆی گەشەپێکردنی دەزگاکان و کادیرەکـان..
بوونی ئازادیەکی زۆری ڕادەربڕین و ڕاهاتن لەگەڵ ڕەخنە و ڕای جیا بێ پشی تەنگی.

١٠- ڕزگاربوون لە کاریگەری سامناکی بنەماڵـەیی سـەرکردایەتی، کـە بـووە هـۆی ئەوەی هەمو سەرکردە و کادیران و ئەندامانی سادەی ئەو یەکێتی یـە خۆیـان بـە خـاوەن بزانن، ئیتر تواناکانیان دەتەقایەوە بێسنور.

١١- ئەگەر کەمترین ڕاستی بگۆترێ ئـەوا یـەکێتی هەڵگیرسـێنەری شۆڕشـی نـوێ و ڕاپەڕینەکانی ١٩٨٢ و ڕاپەڕینی ١٩٩١ و بیرۆکەی حکومەتی هـەرێم بـووە، بـە کـورتی کاری داهینەرانە بووە

١٢- جێی هەڵوەستەیەکی مەزنە، ئەندامانی سادەی یـەکێتی دەیتوانـێ ڕەخنـە لـە سکرتێریش بگرێت، ئەوە نیشانەی پێگەیشتوویی سـکرتێرەو ئەنـدامانی ئـەو لایەنەشـە، دروست کردنی بناغەکانی کەسێتی و کادیریشە.

١٣- ئەزموونێکی تاقانە بوو توانرا ئەو مارکسیەتە نامۆیـەی تـەفاعول پـی بکـات لەگەڵ جەماوەرێکی موسوڵمان بەهۆی ئەو داڕشـتنەی بـوونی (کۆمەڵـە) لـەناو هـەناوی چوارچێوەیەکی نیشتمانی، بەسەر ئەو گرفتە گەورەیە زاڵ بێت و مارکسیەتەکە لە نامۆیی بکاتە میللی، بەو داڕشتنەی (کۆمەڵە وەك باڵێك) ئەوا لە سـەختترین قۆنـاغی شکسـتی مارکسیەت لەجهان لەسالانی ١٩٨٩ بەدواوە و ڕزگاری بوو کـە بەدەگمـەن دەسـەڵاتدارە مارکسیەکان لێی دەرچوونە، زۆربەیان وەرگێڕان و یـان سـەرکردەکانیان دەرکـران، کەچـی (ی.ن.ك) ڕاستەوخۆ خۆی نەخستە ژێر بەرپرسیەتی ئەزموونی مارکسیەت، بەڵکو خستیە ئەستۆی کۆمەڵەو ئەویش لە کۆنگرەی (١)ی ١٩٩٢ هەڵوەشێنرایەوە، بـەو شـێوەیە ئـەو مارکسیەتە بە سانایی لەکۆڵ یەکێتی بۆوە.

بـە کـورتی (ی.ن.ك) لـە کوردسـتان لـە سـەلبی و ئیجـابی پێشـڕەوو داهێنـەر بووەوحزبەکانی تـر بـەدوای دا هـاتوون. یەکـەم جـار چ هـەنگاوێکی دەنـا بـەدوای ئـەو حزبەکانی تریش هەنگاویان دەنا، بۆیە گۆڕانکاریەکانی کوردستان و کلیلـەکانی لەدەسـت یەکێتی بوو، بەو شێوە دەچینە نێو خاڵە لاوازەکانیش.

ب- له خاڵه لاوازەکانی:

هەوڵ دەدەین بەکورتی ئەو لایەنە لاوازانە بخەینە ڕوو کە خۆشیان کۆکن لەسەری بەلای ئەو نهێنیانە ناچین کە خۆیان بلاویان نەکردۆتەوە بۆ ئەوەی باسەکەمان زانستی سیاسی بێت نەك سێرەی سیاسی.

١- باسی (عەبقەریەتی) یەکێتی مان کرد، بەڵام لە چوارچێوەی مارکسیەت، ئەگینا (یەکێتی و ناکۆکی- الوحدة والصراع) یاسا نیەو پەیڕەوکردنی وێرانکەرە بەتایبەتی بۆ (قۆناغی ڕزگاری) کە پێویستی بە مەرکەزیەت و یەکێتی هەیە، ئەو بەناو (یاسا)یە بووە هۆی هەردەم شەری براکوژی و بوونی ململانێ لەناوخودی باڵەکانی یەکێتیش، لە نیوان دەزگاکان و کەرتە عەسکەریەکان، باڵی زینداو و باڵی دەرەوە، عێراقچی و کوردستان چی، بزوتنەوە و کۆمەڵە،... بووە هۆی دوو ئینشقاقی گەورە، خەڵکێکی زۆریش بەهۆی ئەو دووبەرەکیانە تەسلیم بوونەوە.. بوونە چەکداری حکومەت.

هەر لەچوارچێوەی بنەما مارکسیەتەکە وبە پێی (تاکتیکی پرۆلیبتاری)هەنگاوەکانی هەرە سەرەتایشی جێی گومان بوو، لە لایەك مام جلال نامەی بۆ بارزانی نارد وتیایدا باسی لەوە کردبوو کە ئەو شۆرشە نوێیە دژ بە ئەوان نیە، بەلکو پاراستنی سەروەریەکانیشیانە ...کەچی هەر لە یەکەم بەیانی دامەزراندنی یەکێتی پارتی و بارزانی لەگەل دوژمنان ڕیز دەکا

٢- هەموو ئەو سەرەنجامە نتێگەتیڤانەی براکوژی، دیاردەی جاشایەتی، داڕووخانی بناغەی کۆمەڵایەتی، سەلبیاتەکانی عەلمانیەت، بەشی هەرەزۆری دیاردە نوێکانی گەندەڵی و زادەی ڕەوتی بەو تەوژمەیتی هەم سەرچاوەی خاڵە لاوازەکانی (ی.ن.ك)یشە.

هەر ئەو بەناو (یاسا)یە شەرعیەتی بە شەڕی کورد و کوردی دا گوایە ئەوە (ململانێی پرۆلیتاریا و برجوازیە) هەر دەبێ ببێ، لە دەمەتەقێیەکی فکری لە کۆنگرەی نێوزەنگی ١٩٨٢ی کومەڵە لەبارەی دۆزینەوەی ژێرخانی چینایەتی و ململانێ بۆ حزبەکوردستانیەکان وادارژرا : یەکێتی نوینەرایەتی پرۆلیتاریادەکا، پارتیش برجوازی، حزبی شیوعیش پرۆلیتاری منحرف، حسکیش خڵتەی چینەکان...هتد. ئیتر شەڕی یەکێتی و پارتی ولایەنەکانی تر شەڕی براکوژی نیەو ململانێی دوو چینی دژ بەیەکن، هەرگیز گفتوگۆی تەبایی لەنێوانیان نیەو دژایەتیەکەیان لە پلەی یەکە، لەناکاو پرسیارێك ئاراستە کرا ئاخۆ دژایەتی یەکێتی بە حکومەتی بەعس لە چ پلەیەکە؟ هیچ خانەیەکی

چینایەتی نەمابوو (بەعس)ی لیّ دانێن، بەو شێوەیە وەك بڵێی ئەو شۆڕشە هەر لە دژی یەك هەڵگیرساوە، هەتا ئەو دواییەش ئەو کاریگەریە لەسەر یەکێتی مابوو، لە شەڕەکانی براکوژی نێو شاردیسان گەلاڵەی (ئاخۆ ئەوە شەڕی براکوژی یە یان نا؟) پەیدابوو، بەزاراوەی شەڕی براکوژی قایل نەبوون بەپیی(یاسای دیالیکتیك)ئەو شەرە حەتمیە لەنیوان چینی هەژار لەدژی برجوازی وئاغەو ..، ئەو جۆرە شەڕە براکوژیانە بە پۆزەتیڤ و مژدەبەخش دەزانرا پێیان وابوو شەڕی براکوژی سوودی هەیە و وڵاتی پێ دروست دەبێ، نمونەشیان ئەمریکا و ئیسپانیا،(بەشێکی تایبەت تەرخان دەکەین بۆ شەڕی براکوژی).

٣- ئەو دۆخەی ململانێی (شێوە دیالیکتیکانە)و دواییش (میکاڤیلانە)و.. بوونی (خط مائل) لەناوەخۆو (سەنگەرگواستنەوە) لەنێو باڵەکانی یەکێتی، بووە هۆی کەم بوونی متمانە بە یەکتر.. لەکۆتاییدا لەگەڵ لاوازبوونی ئایدیۆلۆژیا.. بەرەبەرە خۆویستی جێی ئایدیۆلۆژیای گرتەوە، تا ئەو رادەیە پەیوەندی لابەلاش دروست بوو، جگە لەو (مەلەفدارانەی ئەم دواییە)، لە کۆنگرەی یەکەمی یەکێتی لە هەولێر، دیسان مەلەفی سەدان کادیر و بەرپرسی تر خەریك بوو ئاشکرا بکرێ، هەتا نزیکەی ١٢٠یان خوێندرایەوە لەلایەن شەهید (حسن کوێستانی) دوایی ڕاگیرا..سەربردەی ئەو مەلەفدارانە کۆنە دەگەرێتەوە بۆسالی١٩٨٨ویەکەم وەجبەی لە سالی ١٩٨٩ لە قامە ڕەش بە ئاشکرابوونی پیلانی کوشتنی نەوشیرەوان، بەشێك لەوپیلانگێرانە تائیستاش ماوون لە نێو یەکێتی،.. ئیتر مانەوەو خۆڕاگری و دروشمەکانی (کەم بژی و کەڵ بژی) و (خۆنەویستی) و گیان فیدایی و ... پیرۆزیەتی لاواز بوو.

٤- بەپیچەوانەی ریساو بەهای کوردەواری ودەروازەکانی گوران بەهوی کاریگەری ئاین وپابەندی خەلکی پێی نەبووە فاکتەریکی گرنگ، بەلکو فەراموش ترینیان بوو

٥- - ئایدیۆلۆژیای مارکسی لەنێو کورد هەڵنەقولابوو، بۆیە گۆڕینی پێشەوا(ئیسلامی)یە کوردەکانی وەك (شێخ سەعید، شێخ مەحمود، قازی محمد، مەلامستەفا...) بۆ (مارکس، ئەنجلس، لینین، ستالین، ماو، ترۆتسکی، گیڤارا، هۆشی مینە،..) سەخت بوو لە ڕووی بڕوایی و مێژوویی و ناسنامەیی و سایکۆلۆجی.. بۆیە ئەگەر بەهۆی فاکتەری کوردایەتی- نیشتمانی نەبوایە ئەو ئایدیۆلۆژیە خورد نەدەبۆوە، کاتێ خوردیش بوەتەوە ئاسەوارێکی ترسناکی دروست کردووە لەسەر سروشتی کۆمەلگەی کوردی و لەسەر سکەی خۆی لایداوەو بەدەیان سەرەنجامی نێگەتیڤی بۆ دروست کردووە،

ئینجا لاسایییەکی زۆری دەرەوە دەکراوە بەتایبەت ئەنجامە عەسکەریەکانی نەك سیاسیەکان، سەرکەوتنەکانی ڤیێتنام و ئەفریقا و ئەمریکای خواروو (١٩٧٥- ١٩٧٦) ئەو مارکسیەتەی بە سەرکردایەتی کورد نووساند، داگیرکردنی کەمبۆدیای (پۆل پۆتی- ماوی).. بووە هۆی ئەوەی (یەکێتی) سەنگەری فکری لە ماویەت بگوازرێتەوە، بەشێکی تایبەت تەرخان دەکەین لەبارەی کاریگەری لاسایی کردنەوە لەسەر ڕەوت و ئایدیۆلۆژیای یەکێتی لە دروست بوونیەوە تا ئێستا.

٦- بۆ قۆناغی بەرگری نیشتمانی (ئەخلاقی کۆمەڵایەتی: ئەمەك، بەڵێن، پیاوەتی، گەورەو بچووك، ڕاستگۆیی، چەسپاوی، مەبادیئی، بەرژەوەندی گشتی، هەژارپەروەری، ویژدان،...) ئەستۆنگەی ژێرخانی یەکگرتنی کۆمەڵە، هەر میللەتێك ئەوژێرخانە ئەخلاقیانەی دارزا بێ ئەوا پەرش وبلاوو بەدوای بەرژەوەندی و گیرفان پڕکردن و خیانەت و جاشایەتی و شەڕە کورسی و درۆ و... دەبێت، هێزی بەرگریشی لاواز دەبێ و بەسانایی داگیر دەکرێت، ڕزگاریان نابێت، کەچی ئەو ئایدۆلۆژیەی عەلمانیەت و مارکسیەت بووە هۆی دارزانی ئەو ئەخلاقە و لەژێر ناوی قەلاچوی کۆنەپەرستیەت، خزمەتی زۆری ستراتیژیەتی دوژمنی کرد و لەکۆتاییدا ئەو هەمو دیاردە دزێوانەی لێ پەیدا بوون، لە هەمووی خراپتر (دیاردەی جاشایەتی) لە مێژووی کورد هەر خائین کەمایەتی بووینە، کەچی ئەو جارە ژمارەی جاش و دژە شۆڕش نزیکەی(٣٥٠) ئەوەندەی پێشمەرگە بوون، ئەو دیاردە تا ئێستاش لە هۆیە بنچینەکانی نەکۆڵراوەتەوە.. تا جارێکی تر بەو ئەندازەیە دووبارە نەبێتەوە. بەپێچەوانەوە هێشتا هەڵسوکەوت و ڕێبازەکە (بەپێی عەلمانیەتی و سیاسەتی میکاڤیلیانە) هاندەرە بۆ تەشەنەو بەرەسەن کردنی ئەو دیاردە دزێوانە و جاشایەتیش بە ترسناکی ئەگەری دووبارە بوونەوەی هەیە

٦- لە ئەنجامی ئەو ململانێیەی ناو خودی یەکیتیش بووە هۆی بێ‌متمانەیی و لەدەست دانی ڕووحیەتی سەرکردە، هەموو گومانیان وا پەیدا کردبوو کە سکرتێریش لەو سیناریۆیەی کۆمەڵەیە چونکە:

أ/ بەسادەیی دەرکەوت دۆخی فکری ناو یەکێتی وا لێ‌ی کرابۆوە هەرچی ئنتمای یەکێتی بکردایە دواگەشەسەندنی خۆی لە کۆمەڵە دەدۆزیەوە.

ب/ دیاردەی (خط مائل)* نەك لە ئاستی خواروو، لە ئاستی مەكتەبی سیاسی، د.كمال خۆشناو لە كۆنفرانسی ١٩٨٠ ئاشكراكراو پاداش كرا كە تا ئەو كاتە (خط مائل)ی كۆمەڵە بووە لەناو خەتی گشتی.. بووە هۆی تەسلیم بوونەوەی خەڵكێكی زۆر و بێ متمانەیی و داڕووخانی پیرۆزیەتی باری سەركردایەتی، لە هەمووشی گرنگتر مانای وایە (سكرتێر) نەك سەرۆكی كوردە، بەڵكو خۆی وا بچووك كردۆتەوە بۆ سەرۆكی باڵێك.

٧- چالاكی شۆڕشگێڕیش بەگشتی ڕوو لە داگیركەر نەبێت ئەوا سەلبیاتی زۆرە، بۆیە یەكێتی لە ئەنجامی ئەو هەموو شەڕی ناوخۆییەو كوشتنی وەرەقە هەڵگرێك لە ٥٠٪ی بنەماڵەی میللەتەكەی خۆی لێ دەبتە دوژمن، تازە ئەو (سەقفە)ی دەنگ هێنانی زیاد ناكات مەگەر كەم كردن.

٨- لەسەرەتاشەوە ستراتیژیەتێكی روونی بۆ رزگاری كوردی نەبوو، لە جەمسەرەكانی جیهان و ستراتیژیەتی ئیقلیمی، تەواو نەیتوانی سوود لە گۆڕانكاریە ئیقلیمی و جیهانیەكان لەدوای داڕووخانی (شای ئێران)، هەروەها دوایش داڕمانی بلۆكی سۆڤیەت بەو شێوەیە جیهان سێ جار لەم سەدەیە دەهەژێ و نەخشە دەگۆڕێ، كوردیش هەروەك خۆیەتی ناچێتە پێش.

بۆیە یەكێتیش هەروەك ئەزموونە چەندبارە بوویەكەی كوردایەتی كۆن نەیتوانی سوود لە گۆڕانكاریە جیهانی و ئیقلیمی و هەندێ جار ناوەكیش وەرگرێ، نمونەی ڕووخانی (شاه) ڕاستەوخۆ سوودمەند نەبوو، لەسەر ئەو ڕەوتە گەیشتە ئەنجامێكی رووبەرووی سەربازی لە چەندین (بەیانی ڕەسمی)دا گوایە بەرگری لە خاكی عێراق دەكا دژی ئێرانی ئیسلامی داگیركەر، زۆربەی شاخە گرنگەكانی دەوری سەركردایەتی (لەهەموان زەقتر سەری مامەندە بوو) درا دەست عێراق، لەكۆتاییدا لە پاداشا كیمیاوی و ئەنفالی كران، تەنها ئێرانیش بوو پەناگاو بەهانای لیقەوماوان بێت.

---

* بەو كەسانەیان دەووت (خەت مائیل)كەلەناو باڵێكی تر بوو بەڵام لە ژێرەوە بۆ باڵێكی تر ئیشی دەكرد، ئەو دیاردەیە بڵاو بوو زیاتر كۆمەلە بەكاری دەهێنا لە چوارچێوەی پەیامی پڕۆلیتاریا!،بە بیرمە لە سالی ١٩٨٣ لە وەرتێ یاری بالەمان دەكرد ئێمە وەك هەولێری لەبەرامبەر د خدرمەعسوم(بەرپرسی م س) كۆیەكان بووین، مام جلالیش لە دیار ئەو تۆپانەیە وەستا بوو، زوو زوو ئەوەی دووبارە دەكردەوە دەیووت هەولێرینە ئاگاتان لێ بێت(مسعود عبدالخالق)خەت مایلی د خدریە —چونكە ئەمنیش خەتی گشتی بووم دخدر بەرپرسی خەتی گشتی بوو—، هەرچەندە بۆ پێكەنین ئەو قسەیەی دەكرد بەلام توێژەری ئەكادیمی (لە ماناو دەرەنجامی دەروونیدا)بۆی دەردەكەوێ كە ئەو دیاردەیە باوو بووە

۹- مفاوەزاتێکی بەتاقی تەنها لەگەڵ عێراق کرد، لەکاتێکدا مفاوەزاتی نەبوو لەگەڵ لایەنەکانی تری کورد، ئەوەش لەگەڵ ئـەدەبیاتی یـەکێتی و پـەروەردەی کـادیران نیمچـە مەحاڵ بوو، هەر ساڵێك پـێش ئـەو مفاوەزاتـە لـە سـیمینارەکانی شـەوانەی نێـوزەنگی زستانەی ۱۹۸۱، (سکرتێری گشتی) لە وەڵامی پرسیارێك سەبارەت بە مفاوەزات لەگـەڵ بەعس وتی: وەك بڵێی هەندێ بەفری برژاومان بۆ بهێنە! هەڵبەتە بـەفری بـرژاو مەحاڵـە، ئاواش مفاوەزات لەگەڵ بەعس محاڵە، کەچـی کەوتنـە مفـاوەزات بەنێوبـژیوان کردنـی د عبدارحمن قاسملو وشیخ عزالدین حسینی، ئیتر کاریگەریەکی سـەلبی هەمەلایـەنی کـردە سەر رەوتی یەکێتی و ئایدۆلۆژیا و پـەروەردە و... سـەرەتای گەنـدەڵی یـەکێتی لـەوێڕا دەست پێدەکا. دانوستانەکەی کاتێك لەگەڵ بەعس کرد لە ۱۹۸۳ کە:

أ- حکومەتی عێراق لەوپەڕی تەنگی بوو.

ب- یەکێتی لەگەڵ لایەنەکانی کورد و ئێـرانیش لەجەنگـدابوو. واتـە دەسـتکەوتێکی سیاسی و عەسکەری گرنگ بوو بۆ عێراق و لە بەرامبەریشدا بۆ کورد شـتێکی وانـەبوو، بۆیە لە کۆبوونەوە فراوانەکەی ۱۹۸٤ی مەرگـە، سـەبارەت بـە سـوودی ئـەو دانوسـتانە (نەوشیروان مستەفا) لە وەڵامـدا ووتـی: ٥٠٠ دەمانچـە و ئۆفسـێتکمان لـە حکومـەت وەرگرتووە.! ئـیتر ئـەوە دەسـتکەوت نـەبوو .یـەکێتی لـەو مفاوەزاتـە دەرگاکـانی تـری داخستبوو تەنها دەرگای رەحمی حزبی بەعسی هێشتبۆوە، بۆیە زیاتر بەعس گاڵتە جـاڕی دەکـرد، شـەوێکیان صـدام لەگـەل هەنـدێ فـیراری گـەڕاوە نمونـەی بـەو مفاوەزاتـە هێنایەوەووتی: بەسەرکردەیەکی گەڕاوەی کوردم ووتوە: ((اللی جـای گبلـك بیـوم اشـرف منك..))بۆیەیانی زوو نەوشیرەوان بەجیهاز بەمام جلالی ووت ئەوقسـەیەی صـدام لەگـەل ئێمەیتی، بەڵام مام جلال گوتی نەخیر ئەوە لەگەل نوێنەری پارتی (عزت سلیمان بـەگ) بووە کە لەو ماوەیە چووبووە لای صدام وا پێدەچوو نەقسـەکەی صـدام راسـت بـێ نـە ئەوەی مام جلال، بەڵام سیاسەتی (فن الممکن)ئاوا لەسەر چەواشەو چەواشـەی پێچـەوانە دەڕوا، میـژووش ئـاوا وەك (ئەلبیرۆنی)ووتـەنی زیـاتر بـە ئـارەزووی دەسـەلاتدار دەنوسریتەوە.

۱۰- لەنێوان ۱۹۸۰- ۱۹۸۳ زیادەڕەویەکی زیاتر لەسەر (تـەوەری دووەم- فکـری) کـراو (تـەوەری یەکـەم- کوردایـەتی) تـەواو فـەرامۆش کـراو، جارجـار بـە ڕەجعـی و ڕەگەزپەرسـتی لەقەڵـەم دەدرا لەچـاو خەسـتی مارکسـیەتەکەیان، بۆیـە کـە نووسـین و

فەرهەنگەکانیان ناوی (نەتەوەیی) بەدەگمەن تیانەبوو، هەتا سرودی (ئەی ڕەقیب) گۆڕا بە سروودی (ئینتەرناشیونال)*، بەو شێوە ئامانجە کوردستانیەکان کرانە ئامرازی خزمەت بۆ فکری مارکسیەت.

١١- ئەو نوختە سەلبیانەی کە لیستی کرد بوو لەسەر پارتی و یەکێتی لەسەر دروست بوو، زۆربەی لەخۆی پەیدا بۆوە بەتایبەتی لەدوای ڕاپەڕین، لەوانە : ا- پاوان کردنی گۆرەپان ب- تاك رەوی ج- پەیوەندی بە ئیسرائیل وئەمریکا د- خێلەکیانە ع- نەبوونی ستراتیجیەت ق- کەمی هوشیاری ...

ئیتر پاساوی جیای نەما،بە تایبەتی لەوساتەی نوسینی ئەو دێرانە شتیکی فکری جیا لە نیوانیان نەماوە، ئێستا بەرنامە سیاسیەکانی ناو (ی.ن.ك) بگۆڕنەوە سەربەسەر لەگەڵ (پ.د.ك) دەبینی هەریەکە جەماوەرەکەی هەرماوە، دەبوایە ئەو خەڵکەی بەدوای بەرنامەی حزبەکە بن نەك شەخسی کە گەورەترین خەلەلی مەبدەئی یە و زیاتر مانای نەمانی گرنگی ئایدیۆلۆژیا و بەرنامەی سیاسی و مەبادیئەکانە لەچاو بەرژەوەندی تایبەتی و زۆر و بۆری و لێشاوی ستوونی، مادام هەریەك حزب (پارتی یەکە)بوونایە نەك حزبێکی تر دروست بکەن، کە ئێستا بەڕوونی دەرکەوت تەنیا دابەش کردنی کوردە، با نموونەیەك وەرگرین :لە یەکەم هەلبژاردنی کوردستان ١٩٩٢یەکیتی دروشمی فیدرالی بوو کەچی پارتی ئوتونومی بوو، وەك دەزانین لە ریفرونداندەکان دەرکەوت ٩٥٪لەگەل سەربەخۆیی بوون، کەواتە بە هەموو پیوانەیەك دەبوایە دەنگی فیدرالی زال بیت بەسەر ئوتونومی، کەچی پیچەوانە دەرچوو،بریکی باش دەنگی پارتی زیاتر بوو، ئەوەش گوزارش لەکۆمەلیك مانای سیاسی وفەرهەنگی و کومەلایەتی قوول دەکا.

---

*کۆن ترین سرودی نیشتمانی دەگەریتەوە بو هەردووسرودی هولەندی- ١٥٧٠ بەناوی(میر ولیام سناو)، وە بریتانی١٧٤٥ز (خوا مەلیك بپاریزی)، هەرچی سرودی ئینتەرناسیونالیشە لەروسیا لە دوای شورشی ١٩١٧ی بەلشەفی (شیوعی) سرودی قەیسەر توووردرا وسرودی ئینتەر ناسیونال هاتە جێی هەتا ەسالی ١٩٤٤سرودی یەکیتی کومارەکانی سوفیەتی هاتە جێی، ئینجا کورد تازە بە تازە دێت سرودێکی تێهەلدراوی لە جیاتی ئەی رەقیب دادەنی. بروانە (القاموس السیاسی ص١٢٩٨-١٢٩٩)

لە خاڵە لاوازە نوێیەکانی:

زۆر بەکورتی پەنجەیان بۆ درێژ دەکەین:

١- دیسان لەدوای ئەزموونێکی دووردوودرێژ لە تەوقی لاسایی رزگاری نەبوو، ئەمجارە لە جەمسەری مارکسیەت بەرەو جەمسەری دژەکەی لەسوشیال –دیموکراسەوە بو بازاری ئازادو لیبرالیەتو بەهاکانی تری روژئاوایی، کە پێشتر زۆری زەم کردبوو، لە یەکەم بەیانیەوە تا دوایی، ئیتر جارێکی تر بێی بۆ خەڵکی بسەلمێنی کە چی کردوومە و چی گوتوومانە هەمووی هەڵە بووە یاخود پێچەوانە بووە، هەتا سکرتێری گشتی لە ئاهەنگی یەکگرتنەوەی باڵی (ئاڵای شۆڕش) و یەکێتی ووتی: ((ئێمە شێت بووین))!!، راستە ئەوە بوێری و سادە ییە، بەڵام لەلایەکی تریش کار لە کیانی سیاسی و متمانە و ئەخلاقی سیاسیش دەکا.. ئەوانە هەمووی بوونە پێشەکی سازدراو بۆ ئەوەی بەرژەوەندی تایبەتی و خۆویستی جێگەی بەرژەوەندی گشتی و مەبادیئی بگرێتەوە،لەنێو سەرکردایەتیش ئەو بنەمایە شەرعیەتی پێ دراو دەووترا(لە شاخ مەبادیئو لەشاریش مەسالح) بە تایبەتی لەسەردەمی حکومەتی کۆسرەت رەسول ، ئیتر لەدوای ئەوە هەموو ئەگەرێك لەگینە، سەنگەر گواستنەوە، گەندەڵی، تلیاك، خیانەت، دزی، رێگری، بەرتیل،...هتد بلاو بیتەوە.

٢- بەرجەستەبوونی ئەو بارودۆخە فکریەی ناو یەکێتی بووە هۆی نەگونجانی لەگەڵ تەیاری ئیسلامی و ناکۆکی و خوێن رشتنێکی زیادەڕەو، ئیتر بەگشتی ڕای گشتیەکی وا دروست بوو کە ناوی (یەکێتی) بهێنرێ وەك دیمەنێکی دژ بە ئیسلام و ئاین و زانایانی ئاینی دەرکەوی، ئەوەش کاریگەرییەکی ئەوەندە قووڵی هەیە، بەڵام لەسەرخۆیی و بەبێدەنگی.

٣- هەڵسوکەوتی لایەنگران و بەرپرسانی یەکێتی لەرادەدەرچوو،دەست پیشخەری زوربەی دیاردە سەلبیەکانی ئیستایە، لە بردنی سامانی گشتی میللەت، هەتا دەست برا بۆ (تەلی کارەبا) و بیتوێنەوەو بیفرۆشێ، سەرنج بدە ئەو کارە دژ بە شارستانی و ویرانی گشتی بۆ ئەوەی گیرفانی چەند بەرپرسێك ئاوادان بێت!! کاریگەری سەلبی هەر تەواو نابێ.

٤- هەموو ئەو هەڵسوکەوتانەی (سەرخان درێژخایەن) بەرەبەرە ژێرخانی کۆمەڵگەی کوردەواریی تێك دەدا.. تا وای لێدێ و (واشی لێهات) ئەو میللەتە ناتوانێ (راست و

چەوت) لێك بكاتەوە، یاخود خراتر بە (راست) بڵێ چەوت و بە (چەوت)یش بڵێ راست.. ئەوەیان دواداڕووخانە.. ئیتر مانایەك بۆ (چاكسازی) نامێنێ.. بۆیە دەبینین ئەو میللەتەی ئێمە شتێكی نەماوە ناوی فشاری رای گشتی بێ و هیچ سەنگ و كاریگەریەكی نەماوە، بەراستی عەوام كراوە، بۆیە ئەگەر بە رەگەزەكانی (بەدەویەت) لەقەپانی بدەین زۆر لە سەرەنجامەكەی دەترسم، ئیتر كە باسی (مەدەنیەت) دەكەن جێی گاڵتەجاڕیە. هەڵبەتە (بەدەویەت) تەنها مانای بیابان و مەڕداری نیە، بەدەویەت لەژێر بۆینباخ و شارستانیدا.

٥- كەمتر تەقەلای پەروەردەیی و ئەخلاقی سیاسی و بیناكردنەوەی تاكی كوردی و یاخود پەروەردەی حزبی ماوە، بۆیە (مقەوەماتی) مانەوە تەنها لە دەسەڵات و مادە ماوە، ئیتر ئاساییە پێویستیەكی زۆری بە (دەسەڵات) دەبێ هەتا شەڕكردن لەسەری و گوێ نەدانە دیموكراسی و رای میللەت و نەبوونی شەفافیەت و رێ نەدان بە دروست بوونی ئۆپۆزسیۆنی یاسایی، نەبوونی دەستگۆڕی دەسەڵات، ئازادی رای جیاجیا.. تا ئەو ساتەی خۆی دەسەڵاتدار بوو.. ئیتر ئێستا وا هەمان ئەو فەزایەی دروستی كرد رووبەڕووی خۆشی دەبێتەوە.

٦- خاڵی لاواز گەلێ زۆرە، رەنگە لێرە پێمان تەواو نەكرێ، بەڵام بەگشتی وەرچەرخانێك لە جەنگی ساردی كوردستان روویداوە، سەركردایەتی یەكێتی بەچاكی هەستی پێ نەكردبێ، كە بووەتە هۆی بەرەبەرە لە دەستدانی پلەی یەكەمی، یاخود بەرەو (رجل المریض).. ئەویش ئەوەیە، تا ئەو جەنگە ساردە كلاسیكیەی نێوان پارتی و یەكێتی، لەلای یەكێتی بەهۆی ئایدیۆلۆژیا بەڕێوەبرا، ئەوا داینەمۆیەكی بەهێز بوو بۆی و زاڵیش بوو، كاتی چۆنیەتی و سروشتی ئەو ململانێیە لە ململانێی ئایدیۆلۆژی دابەزی بۆ ململانێی كۆمەڵایەتی، ئەوا بەرەبەرە هاوسەنگییەكان گۆڕان، جاران (ی ن ك) تا پلەی ٧٠٪ زاڵ بوو لەسەر كوردستان و بە هەموو مانای سیاسی و سەربازی و بڕیاری چارەنووس و..، هەڵبەتە لە ململانێی كۆمەڵایەتی لە كۆتاییدا پارتی دە بباتەوە كە لێی بەهێزە، و لەو فاكتەر و فەزایەش یەكێتی لێی لاوازترە، ئیتر نەبوونی حیكمەت و هەڵەشەیی و گوێ نەدانە هەندێ ڕووداو و گۆڕانكاری، هەردوولا كەوتنە بازنەیەك كە (پ دك) لێی بەهێزترە، بەرەبەرە (ی ن ك) پلەی یەكەمی لەدەستداوە، بەتایبەتی لەدوای

(٢٠٠٠)، ئەو دیراسەتانە زیاتر زانستین زۆر سروشتیە هەموو سەنتەر و ناوەندێك بیكا، وەختی ئەو دیراسە زانستیانە هاتووە.

٧- - زۆر بەڵێنی گەورە بە میللەت درا لە خزمەت گوزاری، پاداشتی كۆنەپێشمەرگە، بنبڕكردنی گەندەلی، ڕزگاركردنی كەركوك، نەكردنی شەڕی كورد لەگەڵ كورد.. كەچی نەهاتە دی، بەڵكو بەشێكی هەر پێچەوانە بوو.

٨- لە بڕیار و هەڵوێست و ساتە هەڵچوونەكانی لەگەڵ حزبە كوردستانیەكان دیسان هاتۆتەوە سەر دەردەكانی هەنگاوی ئانیەت و بەپێی ئەو پانتاییەی ڕووداوەكە هەڵوێست و بڕیاری مەزنی داوە نەك بەپێی باروودۆخی سەرانسەری كوردستان و باری ئیقلیمی و جیهانی، بۆیە ئەو جۆرە هەنگاوانەن زیاتر (ی.ن.ك) لەو هەورازە گیركردووەو سەرناكەوێ، ئنجا هەنگاوەكانی لەو ساتە (نا لۆگیكیانە) هەردەم سەرچیخە نەك قووڵ، هەنووكەییە نەك دووربینی، دەماو دەست و زادەی یەك لایەنیە نەك هەمەلایەنی، یەك ئەنجامی هەڵسەنگێنراوە نەك كۆی سەرەنجامەكانی.

٩- هەڵس و كەوتی لایەنگران و كادیرانی لە توندوتیژ و هەڕەشەو گوێ نەدانە یاساو نەریت.. بووە هۆی زیاتر بێ متمانەیی.

١٠- پەیڕەوكردنی ئەو ڕێبازە سیاسیەی (میكافیلی) گوایە سیاسەت و دپلۆماسیەت وادەخوازێ هەڵخەڵەتان و ناڕاستی و سوڕ و پەرەپینەدان و پەیمان شكاندن... بووە هۆی چەواشەیی و تێكەڵ بوونی (ئەوەلیات و سانەویات)، (ئامراز و ئامانج)، (مركزی و لامركزی)، (دیموكراسی و دیكتاتۆری)، (نیشتمانیەت و خیانەت)، (دۆست و ناحەز)..

تا ئەو ڕادەیە لەلایەن خەڵكی سادە كاردانەوەیەكی نیشتمانی وا نەما كە هێزی دوژمنیان لە٣١/ی ئاب هێنا ناو كوردستان و خۆی بووە قوربانی، ئینجا گلەیی لەبێهەڵوێستی حزبەكانی تر و میللەتیش دەكا.

١١- دوای خۆی بووە قوربانی لەشكر كیشی داگیركەر، ئەوا خوشی وای كرد هیزی ئیرانی هینایە سەر بارەگاكانی حدكا ودوای هیزی توركیاشی هێنا بۆسەر پ ك ك،هەلبەتە لەیەكەم شەری هاوبەشی پارتی ویەكیتی لەگەل پ ك ك لە ١٩٩٢[1] زور بەئاشكرا هەمووجورە هاوكاریەكی توركیایان كرد و كار گەیشتە ئەوەی تێكۆشەرانی دژ بەرژێمەكانی داگیر كەر تەسلیم بەوان بكەنەوە لەگەل پەیوەندی كردنی هەردوولا بەدەزگای

---

[1] بەپێی كتێبی(ڕۆلی سیستەمی بنەماڵە ..د حسین محمد عزیز)یەكەم بریاری پەرلەمانیش بوو

گوماناوی،بۆ زیاتر بروانە هەموو ئەو بەلگەنامانەی لە دوای ٣١ی ئاب لەسەریەکتر بلاو کرایتەوە،بەشێکیان لە کتێبی (الاکراد فی مسألە العراقیە –سعد بزاز) بلاوکرایتەوە لە ل١٨٤- هەتا کوتایی

١٢- لە زنجیرەی شەڕەکانی ناوخۆ ، با لەڕەوا بوونی گەڕێین، یەکەم جار لەگەڵ (باسك) بووە هۆی ماندووکردنی یەکێتی، بەو شێوەیە لە کۆتاییدا هاوسەنگی هێز لە کوردستان بە فعلی گۆڕا کە پێشتر یەکێتی لە ٦٠٪ بوو، لە ١٥٪* بزووتنەوە، لە ٢٥٪ پارتی، کەچی یەکێتی داشکاوە لە قازانجی (پ.د.ك) و بزووتنەوەش داشکا لە قازانجی یەکگرتوو

١٣- هێشتا بەگشتی سەرکردایەتی کورد بێ ستراتیجە.

١٤- هیچ تەقەلایەکی نیە بۆ پەروەردەی ئەخلاقی سیاسی و دروستکردنی نەوەیەکی مەبدەئی پاك بۆ بەرگری لە هەر ئەگەرێکی داهاتوو.

١٥- ئەگەربەکورتی دووبارەی بکەینەوە بناغەکانی ئیجابیات وسەلبیاتی دۆخی کوردستانی ئیستا بەشی هەرە زۆری دەگەریتەوە بۆیەکێتی، بەلایەن کەمەوە هەتا دەورو بەری سالانی ١٩٩٥

١٦- بەپێچەوانەوە ئەو هەموو خەلکە بێ پەروەردەو هەمەڕەنگەی کۆکردەوە، بووە هۆی بێ وورەیی قارەمانەکانی رەسەنی یەکێتیش، پێش گەیشتنی هێزی پارتی بۆ سلێمانی بە دەیان هەزار پێشمەرگەی یەکێتی لە دارستانی شارباژێڕ و سنووریش پەڕینەوە، ئەو ڕووداوە سادە نیە ئەوە کت و مت تیۆرەکەی (دۆرکایم)ە لەسەر عەوام کە بە (ڕەوە)ی دەشوبهێنێ و دەڵێ: ((ئەگەر یەکێك ڕای کرد، دەبتە گشتی و پێچەوانەش بە پێچەوانە)). هێزی (ی.ن.ك) پێش تر واناسرابوو کە (عەوام) نیە.

١٧- ئەو ئەزمونانەی هەڵبژاردنی (نیکاراگوا، جەزائیر، یەمەن، ئەریتیریا، موزەمبیق، ئەنگۆلا،..) بەڕوونتر سەلماند یان کە خەلك لەگەڵ سەرکردەیەکی میللی دایە نەك حزبی، هێمن نەك تورە، ڕووحی نەك مادی، گران نەك بزێو، لاشەڕ نەك شەڕاوی، ڕاستگۆ نەك خوار، لەگەڵ نیشانەیەکی دەروونی زۆر تایبەتی تر (شاذ) لە کوردستان خەلك پتر ڕای لەگەڵ سەرکردەیەکی ڕەش بینە پتر نەك گەشبین و بوهاری (هەرچەندە پێچەوانەی فەرموودەشە)، بەلام ئەوە دۆخی دەروونی ئەو میللەتەیە کە چەندین ساڵە

---

* ئەوە لەرووی چەندایەتی بەلام لەرووی چونایەتی هیزی بزوتنەوە زور بالا تر بوو.

شکستی بۆ دووباره دەبێتەوە،لەورووەوە سروشت وتەبیعاتی مام جلال لەگەل ئەو دوخە دەروونیەی (کە وەسفمان کرد) نایەتەوە

ئالێرەدا سیرەی یەکێتی و داستانەکانی و ناووبانگی لەگەڵ سەرەنجامی دەنگەکان لێك دوور بوون پرپەتی لە پەند و وانە.. بەلاّم هەمووی کۆدەبێتەوە لەو سەردێرەو لە پرسیارە.. بۆچی لەدەنگی رابەری (یەکێتی) زیاتر لە کورتی دا؟ وەلاّمەکی هەر لە خالّە لاوازەکانی دەدۆزیەوە لە سەروو، لەبابەتی (پ.د.ك)یش وەلاّمی هەیە.

چوار فاکتەری سەربازی هەیبەتی یەکێتی شکاند :

زۆر جار یەکێتی دووچاری شکست بووە کەچی بەخێراییی خۆی دروست کردیتەوە بە هۆی ئەو توندو تۆلیە ئایدیۆلۆژیەی، بەلاّم لەدوای ڕاپەڕین وشکستی (عەلمانیەتی شیوعیەت) ئایدیۆلۆژیای کزولاواز بوو ئەو جارە نەیتوانی شکستەکانی سارێژ کا، کە زۆر بە کورتی ئەو چوارە بوون بە ڕای من :

١- شەڕی بزوتنەوەی سالی ١٩٩٣ ئەوبەرگریە بەهێزوە پێشانی دا ترسی هەموو لایەکی لەیەکێتی شکاند

٢- شکستی دوای ٣١ی ئاب، مەبەست خودی هەولێر نیە بەلکو ئەو شکستەی لەدوای تا دەرکردنی لە تەواوی کوردستان .

٣- شەڕی دووەمی پەکەکە کەلەناوچەکانی پشت ئاشان ڕوویدا و شکستی هێنا

٤- دوا شەڕی لەگەل ئەنسارولئیسلام لەلای هەلەبجەو بەردەوامی تا هێزەکانی ئەمریکا هات لە کۆڵ یەکێتی کردنەوە بەو مەرجەی ژمارەی هێزی یەکێتی بە دەیان قات لە وان زیاتر بوو

کەواتە ئێستا (ی ن ك) لە چ دۆخێکە؟

هەڵبەتە لەمێژووی نوێدا باری وا زێڕینی بۆ کورد نەهاتووە، مەودایەکی ئیشکردن بۆ هەموو لایەك هەتا بۆ ئیسلامیەکانیش رەخساوە بۆ ئیشکردن و گرەو بردنەوە، ئیتر (البقاء للأصلح) لە ماوەیەکی کورت نەخشە دەگۆڕێ چیتر ئەو هاوسەنگیە نامێنێ، بۆیە ئەوەی بیری لە چاکسازی کردۆتەوە زۆر بلیمەت بووەو لەجێی خۆیەتی، هەنگاوێکی زۆر بوێرانەیە.. لەراستیدا هەموو لایەنەکانی تریش پێویستیان بە چاکسازی هەیە، بەلاّم لێی دەترسن، بەگشتی ئێستا حزبی دەسەلاّتدار لە قەیرانی سەختدایە، وەك بلێی لەژێر (ئینعاش) دایە، ئینعاشی دەسەلاّت، هەر لە دەسەلاّت جیای کەیتەوە واتە لە ئینعاشت

جیاکردەوەو مەرگە.. بۆ وایە؟ چونکە مقەوەماتی حزبی نەماوە، حزب لە بنەچەدا هەروەك واش (ی ن ك) دروست بووە،خاوەن ئایدیۆلۆژیایە بەپێی (عقد فكري وسياسي) لەگەڵ خەڵکی گرێبەست دەکا نەك بە(عقدی گیرفان)، ئێستا دەبینین بوون بە حزبی یەکسەر ئەو مانایە دەبەخشێ، واتە: گیرفان پڕکردن، سەرپێچی، زۆرداری لە خەڵك بکەیت، ئیمتیازی مادیت پێ بدرێ و خانوو و کۆشك و تەلار دروست بکەی، ڕێ بگری، لەسەرووی یاسا بی،.. ئەگەر لەوێ ئەو ئیمتیازانە نەما ئەوا سەنگەری بگوازێتەوە بۆلایەکی تر کە زیاتری پێ دەدا.. ئیتر ئەو جۆرە کارە وا باوی وەرگرتووەوئەگەرپێ دەوڵەمەند بوو دەڵێن (بۆخۆی عاقڵە) بووە پیاو! ئەوە زۆر ترسناکە ئەگەر پێوانەی حزبی و جەماوەری وای بەسەربێ، جا نازانرێ ئەوکاتی چاکسازی چۆن بکەی، لەراستیدا ئەگەر لیستێکی بەراوردی سەرتاسەری لە (ی ن ك)ی شاخ و ئێستای بکەیت، دەبینی زۆربەی هەرەزۆری خاڵە بنچینەکانی نەك هەر گۆڕاوە، بەڵکو پێچەوانەش بووەتەوە، هەموو بوارەکانی فکری، سیاسی، مەنهەجی، ئابووری، کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی،.. دەگرێتەوە. کەواتە ئێستا پرسیاری زانستی لەبارەی هەردوو حزبی دەسەڵاتدار ئەوەیە، ئەو تۆپەڵە خەڵکە چین؟ ئایا حزبین، لەسەر چ بنچینەیەك یەکیان گرتووە؟ بیروبڕوا و مەبادئ و مەدرەسەیە یاخود بەرژەوەندیە؟.. ئەگەر یەکەم بێت ئەوە حزبیە و سەلامەتە.. ئەگەر دووەمیش بێت ئەوە لە کۆمپانیای فرەڕەگەزی (بچووککراو) دەچێ، ئەوەی لێی دەترسین ئەوەیە یەکەم نیە، چونکە کوا کام بیروڕا و ئایدیۆلۆژیایە ئەو خەڵکەی بەیەك بەستۆتەوە.. ئەگەر بڵێین (بەڕێز مام جەلال، یاخود فلان.. ئەوەیان مانای حزب نابەخشێ مانای خێڵ و عەشیرەت و (دیرە) دەبەخشێ.. ئەی کەواتە ئەو ناکۆکی و دەمارگیریە لەسەرچی بوو؟ تا بە پرسیار قوول بیەوە وەڵامی ترسناکترت دەست دەکەوێ، کە لەسەر سکە تەواو دەرچووەو ئیتر چاکسازی پێویستە.

چاکسازی یەکێك لە پێناسەکانی سیاسەت مانای (چاکسازی گشتی)یە، ئیتر زۆربەی پەیامبەران و زانایان و مەدرەسەکان بۆ چاکسازی هاتوون، کەواتە ئەنجامێکی لۆجیکیت دەداتە دەست کە ماوەیەکی دوورودرێژ ئەو حزبە (سیاسەتی راست و دروستی نەکردووە) بۆیە چاکسازی کەڵەکە بووە، جا کاتێ ڕێژەی ئەو کەڵەکە بووە لە ٥٠٪ ڕەت بدا پێی ناگوترێ چاکسازی، پێی دەوترێ گۆڕانی ریشەیی، چونکە چاکساز گۆڕانێکی سەرچیخە زیاتر، بەڵام سەرکردەی بلیمەت وئامراز و ئایدیۆلۆژیای تیرو ستاندەر جاروایە دەتوانێ

ئەو گۆڕانە ریشەییەش بە چاکسازی وەدەست بهێنێ، کە عادەتەن پێی دەوترێ شۆڕشی
سپی، لەسەر ئەو بنچینەیە وا پێدەچی بۆ ئەو دۆخەی حزبە دەسەلاتدارەکانی تێکەوتووە
نە سنوری چاکسازی نیە، زیاتر لە ٨٠٪ی گۆڕانی پێویستە، چونکە گەلێ جار
بەراشکاوانە هەردوو سەرۆك وتوویانە نازانین کێ لەجیاتی کێ دابنێین، هەموو یەك لەیەك
خراترن.. هاتوونە سەر ئەوە کە گوایە کۆمەڵگەکەمان تێکچووە!.. نەخێر.. ئەوە
نیشانەی ئەوەیە حزبەکەت وێرانە، ئەگینا تۆ کەسی دڵسۆزت نەبێ بۆ شوێنێ کە گەندەڵی
لێ دەکرێ، تا ئێستا سزایەك نیە.. واتە بەروونی مانای وایە ئەو دەستە زۆرایەتیە و
چارەی ناکرێ، وەك مەسەلەی فارسیەکەیە وتی: (خەسەن و خوسەین دختەری معاویە
هەستن).. ئەوەی بەرامبەری وتی: لەکێ ڕا بۆی چابکەم، خەسەن نیە حەسەنە... بەکورتی
لە (٥) وشە (٦) هەڵەی تیایە، خۆ لە کوردەواریش قسەیەکی خۆش هەیە، دەڵێن بە
حوشتریان وتووە ملت خوارە، حوشتریش وتبووی جا کوێم ڕاستە هەتا ملم ڕاست بێ...
ئیتر مانای وایە وەك دختۆر نازانێ لەکام لاو لەکێ ڕا دەست بە چاکسازی بکرێ، لەگەڵ
ئەو خاڵانەش لەبارەی چاکسازی:

١- پێویستە ئەوانەی لایەنی چاکسازین بەشێك نەبووبن نە لە نزیك نە لە دوور لە
سەرەنجامی ئەو دۆخە، لەپێش ڕا پێش بینیان کردبێ و بەگوێیان نەکرابێ، ئەگینا لە
دۆخی پێچەوانەی دا لەپێش ئەوانە خۆیانە پێویستیان بە چاکسازی دەبێ.

٢- خودی ڕیفۆرم پێویستی بە (فۆرم)ە* بنچینەکە هەیە کەلەسەری ڕیفۆرم بکەی،
واتە بەرنامەیەکی سیاسی و فکری و هەتا سیستەمی مەدرەسەیی جیاشی هەبێ، تا ئەو
چاکسازیەی لەسەر بکرێ، ئاخۆ دەتوانرێ لەو چاکسازیەدا ناوەخنی تاك وا بگۆڕێ لە
تاکێکی سەلبی وەرچەرخێتە ئیجابی، (ماکینەی ی ن ك ئەو دەزگایەی وەستاوە کە
بتوانێ تاك وا دروست بکا...) چاکسازیەك بتوانێ ئەو مرۆڤانە کەلە لاشەی ئەو حزبانە
ئالاون لێی دەخۆن، لەسەری دەژین، بە وەسفی (هۆبز، نیتچە، دورکایم..) وەك گورگن..
ئیتر چۆن بکرێنە مرۆڤێکی خێرخوازی چاکساز، وەك ئەو مرۆڤ و پێشمەرگانەی کاتی
خۆی شاخ خاوەنی ویژدان و خۆنەویستی و خزمەتکار و ولاتپارێز و.. دروست بکرێتەوە،

---

* فۆرمە بنچینەییەکەی یەکێتی بریتیە لە بەیانی (تەئسیسی ١٩٧٥)لە ٪٩٠ی پێچەوانە بوویتەوە
جا چۆن ئیشی لەسەر دەکرێ .

بەکورتی بە چ بەرنامەیەکی سیاسی و فکری ئەو تاکانە وەردەگەڕێن لە خۆویستی بۆ خۆنەویستی، ئەوە ئەرکی چاکسازیە ئەکەر بتوانرێ.

٣- دەبێ هێزی چاکسازی دیاری بکرێ لەپێشدا ئاخۆ لەتواناییدا هەیە چی بکا.. ئەزموونەکانی چاکسازی چەند سەرەنجامێکی هەبووە لە دوورونزیك نمونەمان هەیە: ئەو چاکسازیەی زۆر ناوبانگی هەیە وەك هەموو ئەنسکلۆپیدیا و فەرهەنگەکان لە باسی (چاکسازی) یەکسەر بە مانای چاکسازی (مارتن لۆسەر)ت بۆ گوزارش دەکەن، لەو چاکسازیەدا مەزهەبیکی نوێشی لەگەڵ داهێنرا (مەزهەبی پرۆتستانی- واتە معارەزە)، لەلایەکی تر چاکسازی ئەوروپی کە لەلایەن عەلمانیەکان دەستی پێکرد لە دەرەوەی ئاینی مەسیحی ئەوا ئەو ئەوروپا نوێیەی لێ هاتەدی.. ئەوەش جۆرێکی تری چاکسازی بوو، چاکسازی تر بووەتە هۆی مەرگ، وەك ئەو چاکسازیەی گۆرباتچۆف پێی هەڵسا بە دروشمی (بیروسترویکا و گلاستۆست) بووە هۆی هەڵوەشاندنەوەی یەکێتی سۆڤیەت و رووخانی بلۆکی سۆشیالیستی.

چاکسازی تر هەیە دەبێتە هۆی بچووك بوونەوەی خۆی، وەك ئەو چاکسازیەی (جوان تورك- تورکیای نوێ) پێی هەڵسا لە ١٨٦٥ ڕا دەستی پێکرد و ئەو (عوسمانلی)یە مەزنەی بچووك کردەوە بۆ ئەو تورکیا بچووکەی ئێستا کە لەوەتی دروست بووە لە ١٩٢٢ تا ئەم ساتە بەدوای مەرجەکانی ئەوروپایە هەر پێی ناگاتا لێی ببێ بە ئەندام. چاکسازی تر هەیە بووەتە هۆی لێك جیابوونەوەو داتلیشان، نمونەی نزیك چاکسازی بزوتنەوەی ئیسلامی بوولەکوردستان..

کەواتە ئەو چاکسازیەی (ی ن ك) وا پێی هەڵدەستێ لەکام ئەزموون نزیکە، سەرەنجامی چی دەبێ؟ وا پیدەچی لە چاکسازیەکە پەشیمان دەبنەوەو هەندێ ئیجرائاتی سادە دەکەن وەك ئەو هەڵبژاردنەی ئێستایان کە لەسەر بنچینەیەکی زانستی و ستاندەرانە نیەو.. بگرە لەجیاتی چاکسازی، خراپسازی لێ دێتەوە،لەوەوە بزوتنەوەی گۆڕانی لێ پەیدا بوو.

بزوتنەوەی گۆڕان

بە هۆی هەموو ئەوانە چاکسازەکان کە بێ ئومێد بوون لە چاکردنی یەکێتی لە ناوەوە، ئەوە ناچاربیریان کردەوە لە دەرەوە چاکسازی بکەن،بەو شێوەیە لەسەرەتابەناوی (گۆڕان)خوازان کارو چالاکی ڕاگەیاندن بەناوی کۆمپانیای ووشە سەری هەڵدا ،لە ۲۰۰۹/۷/۲۵ یەکەم هەلبژاردنیان ۲۵ کورسیان لەپەرلەمان هێنا ، لەبەرامبەریشدا یەکێتی خراپ شکستی هێنا وئەگەر لەبەر هاوپەیمانی لەگەل پارتی نەبوایە ڕەنگە هەر تەنها ۱٦ تا ۱۸ کورسی دەنگی ڕاستەقینەی خۆی بێت هەروەك لە داتاکانی سەرکردایەتی پارتی گوزارش دەکرا، بۆ یەکەم جار معارەزەیەکی یاسایی پێك هات لە (گۆڕان،یەکگرتوو،کۆمەل)، ئەوەش قۆناغێکی نوێی لەکوردستان هێنا ئاراوەو ڕەنگە کۆتایی بەو هاوسەنگیە سەلبیە بهێنی لە کوردستان کەلەوەتەی شۆرشی نوی لە ۱۹۷٦ەوە درێژەی کێشا بەلایەکی دابخا لە ڕێی سندوقی دەنگ دان ،چونکە هەردوو لای سەرەکی (پارتی ویەکێتی) دەنگەکانیان ئەوەندە کەم بویتەوە بەهەر سەودایەکی تری ناوەکی ئەگەری لە حکومەت دوورخستنەوەی هەر لایەکیان هەیە بە یاساییانە ، بۆ ئەو قۆناغە(کە لە ۲۰۰۹ز) هۆیەکانی دروست بوونی معارەزە وسەرەنجامەکانی لایەنی نیجابی وسەلبی ئەو بزوتنەوەیە زۆر تازەیە ناخرێتە ژێر هەلسەنگاندنی ستراتیژی ،تەمەنێکی دەوێ تا بزانین ناسنامەی چیە ،تا ئەو ساتە سودی لەوە وەرگرتوە کە حزب نیە بزوتنەوەیەکی میللی گشتیە جێی هەمو لایەکی لێ دەبێتەوە،خۆشی ساغ نەکردۆتەوە بەلای عەلمانی وئاینی ،تا ئەو کاتە لایەنە ئاینیەکانی کوردستان بە سیاسی وناسیاسیەوە سودێکی زۆریان لێ بینیوە،خالی هەرە بە هێزی تری ئەوەیە نەوشیروان مستەفا بەکەسێکی دژ بە گەندەل ناوبانگی داوە ، بەلام چەند پرسیارێکیشی بەدوای خۆی دروست کردوە لەوانە:بۆچی هەمو یەکێتی یان هەمو کۆمەلە کۆنەکانی لەگەل نەهاتن؟ خۆی جێگری مام جلال بوو کاتێ مام جلال ببێتە سەرۆك کۆمارخۆی بەکەسی یەکەم دەمێنێتەوە بۆ ئەو شوێنەی بەجێهێشت؟ وەلامی هەمو ئەوانە لە ڕێکەوتنامە ستراتیژیەکەی یەکێتی وپارتی و کەسێتی مام جلالمان دەست دەکەوێ.

کەسێتی مام جەلال

ڕەنگ دانەوەی کاریگەری سروشتی سکرتێر زور بەخەستی لە سەر یەکیتیە هەبووەو هەیە، خەریك بوو تا ١٩٩٤ هەموو کوردستانی مەزن بکەوتە ژێر ئەو کاریگەریە، پیاویکی زور کولنەدەرە، مەحال لای ئەو نیە، کەسێتیەکەی زور دەگمەنە، لەناو ئەو شاخ وداخە بەبی خزم و کەس ئاوا دیسپلینی هەبووە بە سەر ئەو هەموو عەسکەریە چەمووشانە کە زور بە زەحمەت بەرزەفت دەکران، لەپەیوەندی میوانداری زور بەریزە، هەروەك واقیع ناسە ئاواش خەلك ناسە، هەریەکە دەزانی بەکەلك چی دیت وکەس لای ئەو زیاد نیە، گەرلای دادەنیشی هەست بەبچووکی خوت ناکەی زور بەرزت دەکاتەوە،مەگەر هەر خوت هیچت لەبالا نەبی، نایەلی کادیری دانیشتوو یان معارەزەی هەبی، ئەمن پیش مەرگەیەکی سادە بووم، تەنها گوێی لێبوو ووتم ئەو مفاوەزاتە(سالی ١٩٨٣) چاك نیەلە رووی ستراتیجا، ئەوا یەکسەر ماموستا عزیزی لیّ نزیك بوو لەوی لێی پرسی بوو،دوای د کمال خوشناوی وەك سەرۆك لیژنەیەك نارد بو ئیقناع کردنمان، دوای خوشی ناردی بەدوام، هەندی خالی باس کرد یەکیّ لەوانە ئەوەبوو ووتی ئەگەر مفاوەزات نەکەین ئەوا حکومەت بەرنامەی ئەنفالی هەیەو (ئەوە بوو پاش مفاوەزات کردی)،ئیتر قەناعەتم هات و هەر لەسەر پیشنیاری ئەویش منی کردە بەرپرسی لیژنەی تەنیسقی مفاوەزاتی تەوەری رانیە —هەولیر، ئاوا لە معارەزەییەوە وەری دەگێراین بۆ بەشێك لە پرۆژەکە، هەر بەبۆنەی زۆربەئاگا بوون و زانیاری تایبەتی لە نێو دەسەلات پێدەگەیشت، ئەگەر بە ووردی سەرنج بدەینە ئەونامەیەی بۆ مسعود بارزانی لە١/١/١٩٧٥تیایدا زانیاریەکی زۆر سەرسوڕهێنەر باس دەکاو دەڵی: ((لە دوستێکی عەرەبەوە بیستم بە بۆنەی نەخۆشی بەکرەوە —کە ڕەنگە زووبمرێت —موئامرەیەکی عەسکەری هەیە بۆ کوشتنی سەدام ولابردنی تاقمەکەی لە حوکم))[1]، ئەوڕووداوە کت ومت لە ١٩٧٩ ڕوویدا، زۆر بە ئاگا بوو لە ناو یەکیتیش بی ئەوەی لە ئازادی رادەربین سل بکاتەوە، بەڵام گەلیّ جاریش خۆی بچووك دەکردەوەو دەهاتە نێو وورده ئیش، سبەینەیەکی زوو شەهیدعبد الرحیم سەرتیپی بەری مەرگە بوو لەگەل بکر پیروت نامەیەکی مام جلالی بولای من هێنا لە سەرکەپکان، تا بیبەین بو نوینەری حکومەتی مفاویز لە رانیە تەنها بو ١٠٠٠بلوك!! منیش نامەکەیم شاردەوەو هەرسێکمان ریکەوتین

[1] بارزانی وبزوتنەوەی کورد- ل٤٥٩

کە نامەی مام جلال نابی لەداوای کوردستان کەمتر بی چۆن بو بلوك دەنووسی، ئینجا بەخوم نامەم نوسی ۲۰۰۰ بلوکمان بۆ وەرگرت ،ئەو خەسلەتەی مام جلال لە سەرۆك کۆماری وبەرەی دیپلۆماسی لە نێو خۆی عیراق وجیهانیش هەتا ئیستا بەردەوامە وزۆر زیان بەخشیشە

هەرچەندە مام جلال بە مارکسی بەناوبانگ بوو، بەلاّم سروشت ورِسکانی(سایکۆلۆژیەنی) لیبرالی بوو، کە رِەنگدانەوەی سکرتێری گشتی بوو لەسەریان، تا ئەو ساتەش یەکێ لە سەلبیاتەکانی سکرتێر ئەوەیە نە دۆستایەتی و نەدوژمنایەتی تاسەرنیە، هەتا بەرژەوەندیش تا سەری نیە، هەتا لەگەل دوستیش، بەلکو ئەو لەسەر رێرەوێکی دەگمەنی تر دەرِۆیشت کە بریتیە لە :(بەیەك گەیشتنی دووبەرژەوەندی لەدژی سێیەم)[1] ئەوەش زۆر وێران کەر دەبێت وزەمینەیەکی بەئاژاوەو بێ متمانە دروست دەبێ، جارێکیان لەگەرمەی یارمەتی دانی یەکیتی بو(حدکا) لە ۱۹۸۲، د قاسملو بە شۆخی لەسەرخانووی (م س)نێوزەنگ رووی لە مام جلال کرد ووتی : ((واجارێ مام جلال یارمەتیمان دەداو نازانین کەیش دەستەکی بە ئێمەش دادەینی))، تالێرەدا لێلیەك هەیە لە هەندێ هەنگاو ئامانج و پالنەرەکانی دیار نیە، بینایەکی سیاسی مەزن دەکاتە بەراگیرِی دەستکەوتێکی سادە و بچووك، یان بەگوزارشتیکی تر سکرتێر زور بلیمەتانەو لەمەحالا بینا دروست دەکا بەدەستی خوی، بەلاّم بەشیوەیەکی نامەنتیقی ئەو بینایە بە قاچ تیك دەداتەوە، لە راستیدا ئەو دابەشیەی مسعود بارزانی بۆ سەرۆکی هەریمی کوردستان و سەرۆکایەتی ئیراقیش بۆ مام جلال زۆر نموونەییە، لەوەش بەهێز تر ئەوەیە ئەگەر هەردوولاش بەیەکجاری لە حزبایەتی دوورکەونەوە.

ئەو توانایەی مام جلال وادەکا تا ئەو بمێنێ هەمو یەکێتی نابێتە مولکی گۆرِان

---

[1] لەبنەچەدا ئەوەبۆچوونی (مارکیز دارجنستون)ە کەدەلێ هەمو بەرژەوەندیەك تایبەتمەندی هەیە،گەیشتنی دوو بەرژەوەندی دژ بە سێیەمە- بروانە جان جاك رۆسۆ-فی العقد الإجتماعی ص٦٨

-٣-

سەرکردایەتی کاتی(س.ك) (پ.د.ك) (قیادة مؤقتة)

لە ڕێکەوتنی ١٩٧٥ی جەزائیری نێوان (شا و صدام)، کورد خاوەنی زیاتر لـە ٦٠٠٠٠ پێشمەرگە و توانای مادی و لۆجستی و بەشاخەکانەوە لە حکومەت کەمتر نەبوو، کەچـی لەناکاو بە بڕیارێکی ناوەخۆی نەك لە شکسـتی عەسـکەری کۆتـایی بـە شۆڕشـێکی ١٤ ساڵەی هێنرا بێ هیچ ڕێنمایی و نەخشە و پلانێکی نوێ، کۆتایش بە (پـارتی) وەك حـزب هێنرا، دووچاری پەرتەوازەیی بوون، بۆیە بەشێك لە ناحەزانیان ناویـان بـە (ئـاش بـەتاڵ) برد، هێزەچەکدارەکانیان تەسلیم بوونەوەو هەندێکیش بـەرەو ئێـران، سـەرکردایەتیان بـێ بڕیار دابەش بوون، بەشێك تەسلیم بوونەوە، لەوانە (صالح یوسفی، رشـید سـندی، حبیـب محمد کریم، فارس باوە...). بەشێك بۆ ئـەوروپا و ئـەمریکا (بـارزانی و خانـەوادەی) لـە تاران جێگیر بوون لەسەر داوای شای ئێران[١]، بەشێکی کەمی بزۆز بەنیازی ئیشکردن بـوون لەوانە: (سامی عبدالرحمن، د.محمود عوسمان، علی سنجاری)، (د.محمود) ئینشـقاقی کـرد (لیژنەی ئامادە)ی دروست کرد، (علی سـنجاری)یش (یـەکێتی دیـموکراتی کوردسـتان)ی دروست کرد، (سامی عبـدالرحمن)یش (سـەرکردایەتی کـاتی (س.ك)ی پـارتی دیـموکراتی کوردستانی دروست کرد، بەپێی تەقویمی خۆیان لە ١٩٧٦/٥/٢٦.

کێ سەرکردایەتی کاتی دروست کرد؟

لە سەرەتادا وەك لایەنێکی نوێ هاتنە مەیدان بـە سـەرۆکایەتی سـامی عبـدالرحمن، جارجـار بـارزانی وەك هێمایـەك بـاس دەکـرا یـاخود بڵـێین لـە شـێوەی (مەلـەکی دەستوری)،بەپێی ڕێنمایەکانی ئەو کاتی مالی بارزانی ئاگایان لەدروسـت کردنـەوەی ئـەو سەرکردایەتیە نەبووە، بۆ ئەو مەبەستە ڕاشکاوانە تر سەید کاکـە لەبیرەوەریـەکانی خـۆی باسی کردووەو دەڵێ: یەکێتی وسەرکردایەتی کاتی هەموولادژایـەتی شۆڕشـی ئـەیلوولیان دەکرد،هەردوولاش خەریکی کتێبی سووری ماوی بوون، لە کێشەکەی هەکاری سـەیدکاکە دەڵێ بە سامیم ووت کە ئێمە ڕێکەوتنمان لەگەل ئیـدریس بـارزانی هـەبووە، لەوەلاّمـدا

١- بڕوانە: مسعود بارزانی –بارزانی و...

ووتی :چۆن ئێوە لەخۆتانەوە ئیدریس بەبەرپرسی ئێمە دادەنێن، ئێمە سەر بە ئیدریس نین، دەڵێت بۆیە ئەو شەڕەی هەکاری لە ملی قیادە موەقەتەیە نەك مالّی بارزانی، دەریش کەوت سامی و قیادە موەقەتە چەندە دژی ئێمەن(یەکێتی)ئەوەندەش دژی مالّی بارزانین، هەربەو شێوەیەش لەو کاتی سید کاکە نامەی بۆ مسعود بارزانی نوسیوەو ئەو ڕاستیانەی بۆ روون کردۆتەوە[1]

دوای کە کاك مسعود وکاك ئیدریس زالّ بوونەوە بەسەر سەرکردایەتی کاتی ئەوا سامی و زۆربەی سەرکردەکان جیا بوونەوە،هیچ بەڵگەیەکی بەتەواوی نیە بیسەلمێنێتەوە کە ئەو شۆڕشە بە فەرمانی مەلا مستەفا دروست بوو بیتەوە

ئایدۆلۆژیای (س.ك):

ئەو جارە بەرەو ئایدۆلۆژیای چەپڕەوی و کرانەوەو وڵاتانی سۆشیالیستی وەرچەرخان، لە کۆنگرەی (٩)ی ڕاژان ١٩٧٩ بەتەواوی جاری مارکسیانەیان دا لە مادەی (٥) و (٦)ی پرۆگرام دروشمی دژ بە ئیمپریالیزمی ئەمریکیش بەرز کرایەوە، بەلاّم هەر تیۆر بوو پێیان هەرس نەکرا.

ڕەوتی (سپرەی):

هەل و مەرجی جیهانی و ئەقلیمی و دەولی دروست بوونی ئەو (س.ك) هەمان دۆخە کە لە پێشەکی دروستبوونی (ی.ن.ك) تۆمارکرا.

- بەپێی تەقویمی خۆیان هەر لەگەڵ دروست بوونی ئەو (س.ك) لەمانگی (٥)ی گولاّن مەفرەزە سەرەتاییەکانی پێشمەرگەو (شۆڕشی گولاّن)ی لیّ دروست بوو.
- کێشەی سەرکردایەتیان هەبوو (بارزانی وازی لە سیاسەت هێنابوو)، بۆیە واڕێکەوت کە (ئیدریس بارزانی) وەك ڕابەرێکی ڕەمزی بێت، بەلاّم لەدواییدا لە کۆنگرەی (٩) بەیەکجاری (سامی عبدالرحمن) لادراو (مسعود بارزانی) بووە سەرۆکی پارتی، لەناوی (س.ك) بۆوە (پارتی دیموکراتی کوردستان).
- سامی عبدالرحمن جیابۆوە (پارتی گەل)یان دروست کرد کە پێك هاتبوو لەوانە : (نوری شاوەیس، عارف تەیفور،کریم سنجاری، د مجید رشید جعفر،دلشاد میران، جوهر

---

[1] بڕوانە کتێبی : بیرەوەری پێشمەرگەیەك –سەید کاکە، ب٢ ل١١٣- ١٦٥

نامق ..)[1] بەڵام نەیانتوانی لە یەکێتی نزیك بێتەوە، چونکە کوشتنی (عەلی عسکری و د.خالید) و کارەساتی هەکاری خرابووە ئەستۆی ئەوانە، بەشێك لەوانە گەرانەوە ناو پارتی

- سەرکردایەتی سیاسی ئەو کاتیان دوای ئاوا دروست بۆوە : (د.ڕۆژ، جوهر نامق، فازڵ میرانی، ملازم یونس، ملازم علی، د.کمال کرکوکی،...) مەفرەزە عەسکەریەکانیش هەتا ئەنفالەکان بەو شێوەیە بوو (هەورەمان- نادر هەورامی، خۆشناوەتی- ڕسول فقێ، خالید ئاشگە، باڵەکایەتی- نجم الدین گۆرۆنی، دەشتی هەولێر- خدر سوارە، بادینان- محمود یەزیدی، لقی (١) بەتەواوی چالاك بوون).
- لەو لاشە لەگەڵ یەکێتی هەر لە شەڕی براکوژی دابوون، تەن بەتەن و بەکۆمەڵیش، جارجاریش کە دەهاتنەوە کوردستانی بەشی سۆران ١٩٧٩، ١٩٨٠، ١٩٨٢ هەر بەشەڕ دەردەکران تا دروستبوونی بەرەی کوردستانی ١٩٨٨.
- لەدوای شۆڕشی ئیسلامی ئێران ١٩٧٩، ئەوانیش بووژانەوە، لە وەلامی پیرۆزبایی سەرکەوتنی شۆڕش (أ. خمینی) داوای لە (بارزانی) کرد بگەرێتەوە ئێران، بەلام پێڕانەگەیشت، لە ١٩٧٩/٣/١ کۆچی دوایی کرد، ئەگینا بزوتنەوەی کوردایەتی جۆرە ڕەوت و واقعێکی تری دەبوو جیا لە ئێستا، بەپێی ووتارەکەی کاك مەسعود لە ٥/٣/ ١٩٧٩ دەڵێت: مردنی بارزانی سروشتی نەبوو، بەڵکو بەدەستی ساواك و سیای ئەمریکی بارزانی شەهید کرا.[2]
- لە ١٩٨٠/٩/٢٢ جەنگی عێراق ئێران هەڵگیرسا، بە واقیعێك کە عێراق خۆی پێ مەغدور بوو لە ڕێکەوتنی ١٩٧٥ی جەزائیر تەنازولی لە ئاوو خاکێکی زۆر کرد بۆ ئێران لە بەرامبەر وەستاندنی شۆڕشی کورد، بەلام شۆڕش دروست بۆوەو ئاوو خاکەکەشی ڕۆیشتبوو، بۆیە لە ١٩٨٠/٩/١٧ ڕێکەوتنەکەی هەڵوەشاندەوە.
- لە ١٩٨٠ بە دواوە بەرە بەرە توشی شەڕی بزوتنەوەی کوردایەتی ئێران بۆوە، لە

---

[1] ئەو زانیاریە وەرگیراوە لە کتێبی (التیارات السیاسیە فی کوردستان العراق)، لە نووسینی صلاح خوراسانی ص٢٨٤

[2] بڕوانە ووتارەکە لە نیسانی ١٩٧٩، هەروەها کتێبی (ئەوەی بەعس پێی نەکرا، م.ڕەوشەن کردی) فیصل دەباغ، لە بلاوکراوەکانی (پ.د.ك)، بەلام کاك مسعود لە کتێبەکەی (بارزانی وبزوتنەوەی کوردایەتی)ئاماژەی پێ نەکردووەو خۆی لێ لاداوە، تەنها باسێکی فشاری سیا وسافاکی کردووە لەو بارەیەوە

کۆنگرەی (١٠) بڕیاریشی لەسەردرا، بەپێی (حدکا) و (کۆمەڵە) و (ی.ن.ك) ئەوا (س.ك) شان بەشانی پاسداران شەڕی کوردستانی ئێران دەکرد.

- لەو فەترە نەیتوانی دەورێکی چالاك ببینێ، تەنها لە ناوچەکانی بادینان نەبێ.
- لە ١٩٨٨/٥/٧ لە بارەگای حزبی شیوعی (بەرەی کوردستانی) جاڕدرا.
- لە ١٩٨٨ لەدوای وەستانی جەنگی عێراق ئێران و ئەنفال و کیمیاوی کەوتنەوە دیوی ئێران.
- لەڕاپەڕینی ١٩٩١/٣/٥ هاتنەوە کوردستان بە شلۆقی لە چوارچێوەی بەرەی کوردستانی.
- هەرچەندە بەدووڵی دەیان ڕوانیە ئەو ڕاپەڕینە، بەڵام تەکان و خۆ دروست کردنیان لە هاتنی سەرۆکی حزبیان بۆ مەیدان ڕاستەوخۆ دەستی پێکرد، کادیری عەسکەری و سیاسی و جەماوەری یەکی وایان نەبوو.
- لە شەڕی کۆڕێ سەرۆکی پارتی خۆی سەرپەرشتیاری هێزەکانی پێشمەرگە بوو*، کە بە پلەی یەك (ی.ن.ك) لەوێ بوو، ئنجا پارتی و بزوتنەوەو دوای ئەوانیش سۆشیالیست و حزبی شیوعی.
- لە کۆنگرەی (١١) کۆمەڵێك کادیری چالاکی سۆشیالیست و پاسۆك و چەپی تر هاتنە ناو پارتی، تەکانیان پێدا لە هەموو بوارەکان.
- لە هەڵبژاردنی پەرلەمان و ڕابەری ١٩٩٢/٥/١٩ دەنگی یەکەمیان هێنا بە ڕێژەی ٤٦.٢٪ پەرلەمانی (٣٣٧٨٧٩) ڕابەری (٤٦٦٨١٩) لە ٤٨.٣٪ بەو شێوەیە(کاك مسعود لە بروسکەکەی بۆ ناوەخۆ دەڵێ ٥١٪ی دەنگمان هێناوە ئەوە هەڵەیە ئەوە زیادەی ئەو لایەنانەیە کە دەرنەچووینە) لە لیست (١٤٠٤٦) دەنگ زیاتر لە یەکێتی و لە ڕابەریش (٢٥٦٧٢) دەنگ زیاد، بەجوریك پاگندەی سەرەکی پارتی ئوتونومی بوو یەکیتیش فیدرالی

---

* لە ل٢٦٥ی کتێبی (المسیره)ی کریم ئەحمەد دەڵێ: لە کاتی ئەوشەڕە (کانبی گەورەم) بینی ٦٠پ م شیوعی لەگەڵ بوو،دوای رسول مەمەندی سۆشیالیستیشم بینی لێم پرسی ئاخۆ چەندی بۆ ئەو هێرشە پێ ئامادە دەکرێ؟ ووتی٨٠ پ م، چوومە لای کاك مسعود لێم پرسی چەندت پێ ئامادە دەکرێ؟ ووتی ئیستا ١٢پ م لەگەڵ ماوە ئەگەر پێیان بلێم خۆتان بۆ شەڕئامادە بکەن ئەوا بەتەنها دەمێنمەوە، بەپێی ڕای کریم ئەحمەد کاریگەری حزبەکان لەو شەڕە بەو ڕێژە دێت (..الشیوعی والإتحاد الوطنی والحرکة الإسلامیة وسوسیالیست والبارتی فی دربند کوری - المسیرة ص٢٦٦)

- یەکیتی بەو ئەنجامە قایل نەبوو
- حکومەت و پەرلەمانیان بە (٥٠- ٥٠) دروست کرد[١]، بەڵام لەکاری هاوبەشی کادیرانی پارتی زۆر بێتوانا بوون.
- واپێك هاتن سەروکی حکومەت یەکیتی بێ(د فوئادمعسوم)،سەروکی پەرلەمانیش پارتی (جوهر نامق)
- (ی.ن.ك) بەو دۆخە قایل نەبوو، سەرۆکی حکومەت و وەزیری پێشمەرگەی گۆڕی، (کوسرەت رسول) و(جبار فرمان)، زیاتر حکومەتێکی عەسکەری دروست کرد.
- لە سەرەتای مانگی ١٩٩٣/١٢ فشارێکی زۆر خرایە سەر (پ.د.ك) لەلایەن (ی.ن.ك) بەڵام دوایی بووە شەڕی (ی.ن.ك) و (بزووتنەوەی ئیسلامی) لە ١٩٩٣/١٢/٢٠.
- لە ١٩٩٤/٥/١ خوولی یەکەمی شەڕی (پارتی و یەکێتی) دەستی پێکرد، ئەوجارە (پ.د.ك) بۆ یەکەمجار بەرامبەر یەکێتی توانی بەرگریەکی باش لەخۆی بکا لە هەموو ئەو شوێنانەی کە بزوتنەوەی ئیسلامی لەگەڵ بووە.
- لە مانگی ١٩٩٤/١٢ خولی دووەمی براکوژی دەستی پێکردەوە لەلایەن (ی.ن.ك)ەوە، ناویشی (جەنگی نان) بوو، گوایە هۆکەی داهاتی (ئیبراهیم خەلیل) بوو، چوار خولی براکوژی لەنێوان (پ.د.ك) و (ی.ن.ك) دروست بوو، هیچیان بەدەستپێشخەری (پ.د.ك) نەبوو.
- لە١٩٩٥/١/١٥لەلایەن مام جەلالەوە ئامادەباشی گشتی جاڕدراوداوای لە خەلکی کوردستان کرد چەك هەلگرن لە دژی پارتی وبنەمالەی بارزانی هەلگرن .
- لە ١٩٩٥/٨/٢٥ لەناکاو (پ.ك.ك)ش هاتە نێو ئەو شەڕە براکوژیە لەدژی (پ.د.ك)، گوایە هۆکەی ئەوەیە هێزەکانی (پ.د.ك) لە ساڵی ١٩٩٢ بەدواوە لەگەڵ

---

[١] ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە ئەو بروسکەیەی کە لەلایەن کاك مسعودەوە بۆ ئەندام ولایەنگرانی پارتی لێدراوە لە دوای هەڵبژاردنەکە چەند ئەنجامێکمان دەست دەکەوێت،لەوانە:١- پارتی لە هەلبژاردنەکە دەنگی یەکەمی هێناوە بەلاَم لەبەر بێ هێزی هەم تەزویرەکانی یەکێتی قبوول کردووە، هەم بەوەش قایل بووە کە ئامارەکان نەخوێندرێنەوە نەوەك خەلکی بۆیان دەرکەوێ یەکێت دۆڕاوە .٢- ڕاستە پارتی بردیتیەوە بەلاَم نەیزانیە ژمارەکان بە ووردی گوزارش بکا بە ٥١٪ ی ناوزەدی کردووە .٣- پێك هێنانی حکومەت وپەرلەمان بە پێی ئەنجام نەبووە بەلکو بەتەوافوقی بووە بۆ ماوەی ٤ مانگ .لە بروسکەکەش نالێ حکومەت دەلێ (مجلس تنفیذی) ٤- دەلێ بۆیە ئەو بروسکەم نارد چونکە حاکمی سەرپەرشتیاری هەڵبژاردن ژمارەکانی شاردەوە

لەشكری توركیا لە كوردستانی توركیا شەڕی (پێشمەرگە) دەكا.

- باری (پ.د.ك) زۆر تەنگ بوو، بەتایبەتی ئەوجارە (بزوتنەوەی ئیسلامی) هاوپەیمانی راستەوخۆی نەبوو، ئەوەش یەكێ لە خاڵە لاوازەكانی (پ.د.ك) كە نەیتوانیوە (تا ئەو ساتەی نووسینیش) دۆستێكی ستراتیژی كوردستانی هەمیشەیی هەبێ، بۆیە (ی.ن.ك) خوولی یەكەمی جەنگی وەستان تا بەرەكانی بزووتنەوەو پارتی لێك بێتەوە، چونكە بە نووسین و ڕێكەوتن نەبوو، لەولایەش (جگە لە بزوتنەوە) زۆربەی حزبە كوردستانیەكانی تر لایەنگیری (ی.ن.ك) بوون. هەموو ئەو بارودۆخ و فشارە سەربازی و سیاسی و دەروونیە پاڵی بە سەركردایەتی (پ.د.ك) نا پەنا بۆ دەربازێكی ترسناك ببا.
- لەكۆتایی مانگی ئاب ۱۹۹۷ خولی سێیەمی براكوژی زۆر بەسەختی هەڵگیرساوە بەهێرشێكی هەمەلایەنەی (ی.ن.ك) و (پ.ك.ك) و كۆمەڵێك هۆز و تیرەی ناوچەكەو.. باری (پ.د.ك) كەوتە مەترسی و تەنها لە یەك ڕۆژ (۱۷) تیپی (پ.د.ك) ڕوویان گۆڕی و چوونە ڕیز (ی.ن.ك). بەو شێوەیە وەك دەرباز لە ۳۱/ئاب ۱۹۹٦ بەرەسمی لەلایەن سەركردایەتی (پ.د.ك) داوای سوپای عێراق لە سەرۆكی عێراقی(صدام حسێن) كرا و هەولێر گیراو دوای بووە هۆی شكستی سەرانسەری (ی.ن.ك) لەكوردستان، سەركردایەتیان كەوتەوە نێوزەنگ و زەڵێ، هاوپەیمانیەكی حزبە كوردستانیەكان لەدژی (پ.د.ك) دروست بوو، جگە لە (بزوتنەوە) نەبێ.
- لە ووتارەكەی قەڵادزێ (كاك مەسعود) جاڕی دا كە (ی.ن.ك) جارێكی تر نایەتەوە كوردستان بەچەكەوەتەنها وەك هێزێكی سیاسی نەبێ.
- (پ.د.ك) حكومەتێكی دروست كرد بە سەرۆكایەتی د.ڕۆژ نوری، هەریەكە لە (حشع) و (بزوتنەوە) و (یەكگرتوو) بەشدارییان كرد.
- دوای ماوەیەكی كەم هێزەكانی (ی.ن.ك) بە پاڵپشتی تۆپخانەی ئێران هاوپەیمانی حزبە كوردستانیەكان هێرشیان كردەوە سەر هێزەكانی (پ.د.ك) و چەند جار شكستی و شكستی بەرامبەر كە بە شەڕی (جادەوجادە) ناوزەد بوو، تیایدا لاوازی هەردوولای سەربازی دەركەوت، لەكۆتاییدا ئەو سنورەی ئێستای دووبەش كوردستان لە (قەندیل- باڵەكایەتی- كارۆخ- ماكۆك- هەوری- سەفین- باواجی) بووە سنوری هەردوولا.

- لەهێرشێکی تری هاوبەشی (ی.ن.ك) و (پ.ك.ك) کرا سەر (پ.د.ك)،لەمانگی ١٠/١٩٩٨ئەوجارە هانای بردە بەر تورکیا لە ئاسمان و زەمین ڕژانە کوردستان و هێزەکانی (ی.ن.ك) و (پ.ك.ك) بەزیانێکی زۆرەوە شکستیان پێهێنرا.
- دوای چەند خولێکی دانوستان و ئاشتبوونەوە یەکەم کۆبونەوەی پەرلەمانی هاوبەش لە٤/١٠/٢٠٠٢ بەسترا.
- لەدوای دوودڵیەکی دوورودرێژ بەهۆی ڕەچاوی پەیوەندی لەگەڵ حکومەتی بەعس تا پێش هێرشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق لە ١٧/٤/٢٠٠٣ ئینجا چوونە نێو هاوپەیمانیەتی.
- هەڵوێستەکانی سەرۆکی پارتی لەدوای ڕووخانی بەعس بەرامبەر بنەماکانی کوردایەتی و ئاسایشی نەتەوەیی کورد و کوردستان پارسەنگێکی بەهێز بوو، بەری ئەو هەموو کارە نێگەتیڤانەی گرتەوە.
- لە هەڵبژاردنی ٣١/١٢/٢٠٠٤ لیستی هاوبەش لەنێوان (پ.د.ك) و (ی.ن.ك) دروست بوو لەگەڵ چەند حزبێکی تری کوردستانی، لە ئەنجاما سەرکەوتنێکی باشیان بۆ کوردیش هێنا.
- وا ڕێکەوتن کە سەرۆکی عێراقی شایستەی مام جەلال بێت و سەرۆکی ئیقلیمیش بۆ کاك مەسعود.
- لە ١٤/٦/ ٢٠٠٥ مسعود بارزانی بووە سەرۆکی هەرێمی کوردستان
- لە هەلبژاردنی ٢٥/٧/٢٠٠٩ سەرۆکی هەرێم دەنگێکی زۆری هێنا نزیکەی ٧٠٪بوە هۆی ئەوەی شکستەکەی دەنگی پارتیان لە بیر بچێت کە جارێکی تر هاتنە خوار بۆ ٢٩٪.

<u>پەند و ئەزموون:</u>

لەدوای ڕاپەڕین پوختەی پەند و ئەزموون و سەرەنجامی واقعی ئەو دوو حزبە لەو پرسیارکۆدەبیتەوە: بۆچی یەکێتی زاڵ تر بوو؟ کەچی پارتی دەنگی زیاتر هێنا؟ یان پێچەوانە بۆچی پارتی لە دەنگا زاڵ بو لە واقعدا نزم بوو؟

وەڵامی یەکەم: لە خاڵەبەهێزەکانی:

هۆیەکانی دەنگ هێنانی پارتی لە هەڵبژاردنی ١٩/٥/ ١٩٩٢کۆمەڵێکە، لەو خاڵەبەهێزانە، بەو شێوەیەی خوارەوە

١- ئەو دەنگە زیاتر درا کەلتووریەکەی نەك واقعەکەی، کە بەراوردی مێژووی هەردوو لایەن، یەکەمیان بە مێژوویەکی پاکتر زانرا.

٢- خەڵکی کورد بەگشتی ئارەزووی ڕاستی و نەشاردنەوەو خۆ نەگۆڕین و ئەخلاقی سیاسی و هێمنی و باوەش فراوانیە، بەو شێوەیە سەرۆکی پارتی لەو لایەنەگرنگانە چاکتر متمانەی دروست کرد.

٣- دەنگەکانی سەرۆك لە دەنگی حزبەکەی زیاتر بوو بە (١٨٩٤٠) دەنگ، ئەو زیادەیە زۆر مانای لێ دەفامرێتەوە، دوایی یاسی دەکەین.

٤- دیسان خەڵکی بەگشتی هەر لە بنەچەدا لە دیاردەی (حزبایەتی) بەگومانن بەهۆی ئاینەکەیانەوە، بەڵام لەسەر (مەلا مستەفا بارزانی) ئەو حزبە بە ئەهوەن تر تێگەشتن، لەبەرامبەردا (ی.ن.ك) بە ناتەباو لابەلای ئاین بینرا.

٥- ئەگەر تەنها دوو حزب بدیل بن، لەپێشبڕکێ، ئەوا ئاساییە نارەزاییەکانی خەڵکی بەرامبەر یەکەم دەبتە بەرهەم بۆ دووەم، پێچەوانەش.

٦- خەڵکی سادە کە زۆرینەکەن وا هەست دەکەن یاسا و ڕێگرتنی خراپە لە پارتی دایە کاتێ لە بەراوردی زەق بێ بەرپرسیارەتی لە دووەم دەردەکەوێ. واتە بەکورتی بەشێکی زۆری خاڵە بەهێزەکانی (پ.د.ك) لە قۆناغی نوێدا لە سەلبیاتی (ی.ن.ك)ەوە هاتووە.

٧- لەبارەی ناوەخۆش کەمتر مێژووی شەڕی براکوژی و سزای توند و شۆڕشگێڕانەی بەرامبەر میللەتی کورد هەڵگرتبوو.

٨- سەرۆکی پارتی لەدوای ڕاپەڕین خۆی مەیدانیانە هاتەوە کوردستان و سەرپەرشتی شەڕی بەناوبانگی کۆڕێی کرد،هەرچەندە هەرتەنها خۆشی بوو لەو شەڕە خەلکی پارتی و بارزانی بەجێیان هێشتبوو[1]، پاشانیش هەر لەمەیدان بووە.

لە خاڵە بەهێزەکانی تری کەلتووری:

[1] بڕوانە کتێبی (المسیرە ص٢٦٥)ی کریم ئەحمەدی سکرتێری حشك دەلێ: کاك مسعود١٢ کەسی لەگەل مابوو پێی ووتم ئەگەر داوایان لێ بکەم بچن بۆ شەڕ ئەوانیش بە جێم دێلن و بەتەنها دەمینێمەوە ،

١- هەڵبەتە لە (پ.د.ك)ی کۆنی ئەیلول و دوایش گوڵان، خاڵەبەهێزەکانی بریتییە لە (سەرۆکی - ملامستەفا) ئەو حزبە، هەروەك بڕیارە یەکلاکەرەوەکانیش لەدەست ئەو بووە.

بەکورتی ئەو سەرۆکە لەخۆبوردوو خۆنەویست بووە، زۆر دڵسۆز بووە بۆ کێشەی کوردستان، کەمتر خوازیاری خۆشگوزەرانی و کۆشك و تەلار و دیمەنی جوان و هەڵپەی پایتەختان، بۆیە دوژمنانی کورد زێدە پەرۆشی لەنێوبردنی بووینە، ئەویش لە بەرامبەردا زیاتر خۆشەویستی میللەت بووە.

٣- خۆ دوورخستنەوە لە وردەکاری (تەنفیزی) و تاکتیکاتی حزبی و نێگەتیڤەکانی حزبایەتی عەلمانی و میکافیلی و کاریگەریەکانی بەسەر دپلۆماسیەت و بەشەکانی دانوستان و.. زیاتر کارێزمیەکەی پتەوکردبوو.

٤- گوتاری سیاسی و هەڵوێستەکانی زیاتر ئاینی بوو، بۆیە لە سیاسەتدا زیاتر چەسپاوی و ڕاستگۆیی و ئەمەکی و... کارێکی زۆری کردبووە سەر بناغەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری، کە بە قایی بەرامبەر پیلانی دوژمنان بوەستێ، هەڵبەتە هەردەم داگیرکەر وبستویەتی بناغەکانی ئەخلاقی میللەتی داگیرکراو تێك بڕوخێنێ، تا زاڵ بێت بەسەریا، بنەماکانی ئەخلاقی ئەوانەن: ڕاستگۆیی، متمانە، سپاردەیی، هاریکاری، خۆنەویستی، بەرژەوەندی گشتی ویستی، ئەمەکی، پیاوەتی، عەیبە، گوناحە، شەرم، دڵسۆزی، بڕوایی، چەسپاوی... کە لە کۆتاییدا میللەتێکی بەتواناو ئیرادەو بەرگری دەبێ و داگیر ناکرێ، ئەگەرخاکیشی داگیر کرا تاکی داگیر ناکرێ، نیشتمانی داگیردەکرێ بەڵام کۆمەڵگەکە داگیرناکرێ، هەروەك لە نامەکەی (ئەسکەندەر مەکدۆنی) بۆ (ئەرستۆ)ی نارد، داوای لێکردبوو چۆن کۆمەڵگەکەش داگیر بکا، وەڵامی دایەوە (فرق تسد)[1]، واتە بناغە ئەخلاقیەکان هەڵوەشێنەوە، هەروەك لە قورئانی پیرۆزیش داکۆکی کردووە کە (ئیستخفاف) و (پارچەپارچەکردن) دەبتە هۆی مل کەچی.

---

[1] نامەی ئەسکەندەر: أنّه شاهد بإيرانشهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، وەڵامی ئەرستۆ ..أشير عليك برأى هو أبلغ ، فتتفرّق كلمتهم، ويجتمعوا على الطاعة لك، ولا يؤدّى بعضهم إلى بعض طاعة، ولا يتّفقوا على أمر واحد، ولا تجتمع كلمتهم.(لە ج١ی کتێبی –تجارب الامم–ابن مسكوى)وەرمان گرتوە

کەواتـە لـەژێر سـەرکردەی رووحـی ڕەنگـە خـاك و نیشـتمانی داگـیر بکـرێ، بـەڵام میللەتەکەی داگیر ناکرێ. کەچی ئیستا بە داڕوخـانی ئـەو بناغانـە و جێگرتنـەوەی ئـەو بنەما لیبرالی سیکولارە کەبالی بەسەر میللـەت کێشـاوە لـە: بێمتمانـەیی، مەزەنـدەی خراپ، بێئەمەکی، خۆویستی، دوودڵی، بەرژەوەندی تایبەتی خستنە سەر گشـتی، گـوێ پێ نەدان، بێبڕوایی، ناچەسپاوی، بۆ ئایدۆلۆژی،.. ئەوە لە کۆتاییدا میللەتێکی بێتوانـا و عەوام و بێئیرادە و بەرگری لێ دروست دەبێ. جا سەرکردە ڕۆڵێکـی گرنگـی هەیـە لـە پێدانی ڕێنمایی و دادگەری و بیروبڕوا و پـەروەردە و ئامۆژگـاری.. کـە لـەخۆی و ژیـانی ڕۆژانەو مێژووەکەی ڕەونەق بداتەوە، لەسەر ئەو بنچینەیە دەتوانین بڵێین دوژمن توانیبووی لەسەرەتای سەدەی بیستەمەوە خاکی کورد داگـیر بکـات، بـەڵام نـەیتوانیبوو میللـەتی کورد داگیر بکا، هەتا دوای ١٩٧٥.. ئنجا بەرەبەرە توانی میللەتیش داگیر بکـا.. بـاش ترین بەڵگەش ئەوەیە بۆیەکەم جار لە مێژووی کورد ژمارەی جاش دە یان هێندە بـە قـەد پیش مەرگە بیت، تا ئەوساتەش نەتوانراوە ئەو زەمینە ترسناکە چارەسەر بکەن.

٥- سیرەو هەڵوێست و کردە و گوفتـەی ئـەو سـەرکردەیە زیـاتر خـۆی بـە سـەرۆکی میللەت زانیوە نەك حزبێك.

٦- بڕیارەکانی یەکلاکەرەوە بوو، نەك هەر بـۆ (پ.د.ك) و هێـزی پێشـمەرگە، هـەتا زۆرایەتی ڕەهای میللەتیش پابەند دەبوو بەو بڕیارە، بۆیە هێزی جێبـەجێکردنی زۆر خێـرا و گـورج و گـۆڵ بـوو لەچـاو هێزێکـی میلیشـیایی، مـەودای سـەرهەڵدانی فرەناوەنـد و فرەمیلیشیا و بێسەروبەری نەدەڕەخسا، هەتا میلیشیای حزبی شیوعی عێـراقیش ببـووە بەشێکی پێکەوە نووساوی هێزی پێشمەرگە بە سەرکردایەتی بارزانی.

٧- ئەو سەرکردەیە وەك سەرکردەکانی تر (شـێخ سـعید، سـەید تـەها، عبدالسـلام، قازی محمد...) دەیزانی مەینەتی کورد لەکێڕا دروست بـووەو لـەکێش کـۆد بـووە، بۆیـە پەیوەندیەکی جدی لەگەڵ (مرجعەکانی شـیعە) و زانایـانی سـوننەو زانایـانی کوردسـتان هەبوو، هانی ڕابوونی ئیسلامی دەدا، وادیارە زانیویەتی بەو ڕابوونە دوو ئامانجی کـوردی گرنگ دەپێکێ، یەکەمیان بناغەکانی ئـەخلاقی میللـەت و بەرگریەکـەی لـە نیشـتمان، دووەم ئەو ڕابوونە دەتوانێ دەرگای قوفڵ دراوەکانی سایکس- پیکو بکاتـەوە کـە بەسـەر کورد داخرابوون.

٨- له قۆناغی نوێ و دوای ڕاپەڕین کەمتر خاڵی بەهێزی حزب بەدی دەکرێ جگە لـە چالاکی تایبەتی سەرۆکەکەی، بەپێچەوانەوە زۆربـەی بـوون و دیـەنی ئـەو حزبـە بـەهۆی کـادیران و بەرپرسـانی لـە خۆشـگوزەرانی و باخچـە و کۆشـك و تـەلار و سـامانی زۆر خاڵەبەهێزەکانی هەڵوێستی سەرۆکی ئێستا و مەلامستەفاش لاواز کردووە.

خاڵە بەهێزەکان لە بەراوردا:

١- سـەلبیاتی (ی.ن.ك): لـە هەڵسـوکەوت و سـزاکانی چ بـە هـەق و چ بـە ناهـەق دەچۆڕێتە ئیجابیاتی بەرامبەر، لەگەڵ ئەو هەموو شـەڕی براکوژییـەی (ی.ن.ك) لەگـەڵ (حسك، پاسۆك، لەشکری ئیسلامی، حزبی شیوعی، پ.ك.ك، بزوتنـەوەی ئیسـلامی، لەگەڵ زۆر وردە حزبی تر و هەتا دژ بە خائینانیش) وای کرد ریزەکانی (پ.د.ك) قەرەباڵغ بێتەوە.

٢- هەڵبەتە لەدوای ١٩٧٦ (پ.د.ك) لەڕاست (ی.ن.ك) کەمتر توانیویـەتی بەتـەنها بووەستێ، سەردەمێك (حسك)، دوای ئێران، ئنجا ئاشـتی، دوای ڕاپـەڕینیش بزوتنـەوەی ئیسـلامی باشـترین پارسـەنگ بـوو بـۆی، تـوانی ئـەو قۆناغـە سـەختە رەت بکـا، بـە سوودوەرگرتن لە ناتەبایی نێوان (ی.ن.ك) و (بزوتنەوەی ئیسلامی).

٣- دیســان لەشــەڕە ناوخۆییــەکان دەستپێشــخەر نــەبووە، ڕەچــاوی کۆمــەڵێك بەرپرسـیاریەتی کـرد، شـەڕ پێفرۆشـتنی بـووە خـاڵی بـەهێزی لـەزۆر ڕووی سیاسـی و عەسکەری و دەروونی.

٤- ئەو خاڵانـە و زۆربـەی خاڵـە لاوازەکـانی (ی.ن.ك) و هـەتا لایەنـەکانی تـر بـۆ (پ.د.ك) دەبێتە خاڵی بەهێز، پێچەوانەش بەپێچەوانە، ئەو ڕێسـایە بـۆ حزبـە بـەدیل و ناکۆکەکان ڕاستە کە بنەمای چالاکی سیاسی لەسەر ئایدیۆلۆژیا و بیروباوەڕ نەبێ.

خاڵە لاوازەکانی لەو بەراوردەدا:

لە دوو حزبی بەدیل خاڵی لاوازی یەکێکیان بە بەهێزی دووەم دەردەکەوێ، وەك (پڕی و بـەتاڵی) پـەرداخێك دێـت، ئەگـەر وەسـفی (پڕ)یەکـە بکـەیت ئـەوا ئۆتۆماتیکیـەن (بەتاڵیەکەشت) پێوا، بۆیە باسی ئەو دوو حزبە پێکەوە ناچاریە.

١- سەرکردایەتی پارتی لە شۆڕشی ئەیلول شکستی هێنا، نۆرەی جۆرە سەرکردایەتی یەکی تر هات، هەروەها پشت بەستنی بارزانی تەنها بەبەڵینەکانی ئەمریکا و شاه هەڵەیەکی ستراتیجی بوو، بەپێی ئەو سەردەم وکوتایی بەو ئەزموونە دیت بە هەموو رەهەندەکانیشەوە، بۆیە نۆرەی جۆرە مدرسەیەکی تر و ستراتیژیەکی تر دیت ونورەی یەکیتی یە.

٢- واباوی وەرگرت کە شۆڕشی نوێ یەکێتی هەڵیگیرساندەوە، بۆیە بارێکی دەروونی وا دروست بوو هەتا بۆ ئەندامانی پارتیش کە یەکێتی پێشڕەو خاوەن بێت، بۆیە گۆڕەپانی کوردستان کەمتر لەدەست پارتی بوو.

٣- سەرکردەو دروست بوونی بڕیار و هەنگاوەکانی (ی.ن.ك) لەناو کوردستان بوو لەناو جەرگەی ڕووداوەکانیش بوو، کەچی سەرکردایەتی پارتی هەتا ڕاپەڕینیش هەر لە ئێران بوو.

٤- لە شەڕەکانی نێوان پارتی و یەکێتی ئاشتی و تێکەڵ بوونەکان کاتێ دەکرا کە یەکێتی سەرکەوتوو بوو، سروشتیە لەو دۆخەدا وورەو باری دەروونی ئەندامانی هەر لایەنێکی تێکشکاو بەرامبەر لایەنە سەرکەوتووەکە نزم دەبێت.

٥- سەرکردەو ئەندام و لایەنگرانی یەکێتی ووشیارتر بوون لە پارتی.

٦- لەزۆربەی هەنگاوە سیاسی و ئیداری و فکری یەکانیش یەکێتی داهێنەرانەتر بوو ئنجا ئەوانی تر لاساییان دەکردەوە لە شاخ و شار هەتاسەدەی نوی، هەر لە کاروباری رێکخستن و پێشمەرگایەتی تا دەگاتە ڕۆژنامەو تەلەفزیۆن و حکومەت و پەرلەمان و شێوازی ئیش کردنەکان و هەڵس و کەوتەکان بە سلبی و ئیجابیەوە.

٧- هەڵبەتە حزبایەتی بە ئینتمای ئاسۆی ئایدیۆلۆژیا و فکر و ڕێباز و ئامانج و پەروەردە و گۆڕان دروست بووە، داینەمۆی (کوردایەتی) بەتەنها نوقستانە، پێویستی بە مدرسەی فکری و سیاسی هەیە، لێرەدا پارتی کەمتر توانیبووی ئایدیۆلۆژی و مدرسەیەك بکاتە سەرمەشق، کەچی (ی.ن.ك) ئایدیۆلۆژیای مارکسی رادیکالانەی پەیڕەوکردبوو، بۆیە ئەندام و لایەنگر و دەزگاکانی چاپك و چالاك و زیندوو بوو، زیاترگورەپانیان کۆنترۆڵ کرد.

٨- قەیرانی بنچینەی (پ.د.ك) لەوە بوو بەدرێژایی مێژوو قەیرانی بێسنووری مەرکەزیەتی و تاکڕایی و دوورەجەماوەری پێ چارە نەکراوە، بوویتە هۆی (زۆری

ئینشقاق، کەس خۆ بەخاوەن نەزانی، دروست نەبوونی کادیر، نەبوونی عەقیدەی بەهێز، سەرەڕای دەردی سۆرانی و بادینی...)، بەو شێوەیە دیارە شاخ و کێو و بوێری شاهێدبوون بۆ (ی.ن.ك)، خەڵکی کلاسیکی کوردایەتیەکەشی شاهید بوون بۆ (پ.د.ك)، لە یەکەما زاڵیەتی عەسکەری و لە دووەمیشا زۆرایەتی دەنگ، جا چارەنووسەکە کەوتە نێوان دەنگ و شاخ، لە هەموو کۆمەڵگەیەکی ناعەیاری (لێرەش بەڕوونی دەرکەوت) ئەوەی کاری زیاتر لەسەر مێژوو و ڕووداوەکانیشە جورئەتە نەك فکر بەتەنها، توونوتیژیەنەك ئاشتی، سەرکردەیە نەك بنکەکانی، کەمایەتی یە نەك زۆرایەتی، عەسکەری یە نەك مەدەنی، حزبیە نەك جەماوەر، ڕێکخستنە نەك ڕەمەکی، جولانە نەك وەستان،.. بەڵام بۆ هەڵبژاردن پێوانەکان دەگۆڕێن، جۆرە تەرازووێك لەو ماوەیەی قۆناغی نوێی کوردستان تا پێش شەڕەکانی ناوخۆ و ساڵی ١٩٩٣ هاوسەنگەکانی هێزی بەو شێوەیە بوو:

یەکەم: هێزی یەکەم یەکێتی بووە بەڕادەی لە ٧٠٪ بەکاربووە هەر لە هەڵگیرسانی ڕاپەڕینەکانی ساڵی ١٩٨٢ دوایش ١٩٩١ تەنانەت ڕاپەڕینەکانی ناوچەی بادینان چوار ڕۆژ پاش هەموو کوردستان بوو، دواییەکەش لە دروستکردنی حکومەت زیاتر ئەو رادەیە دەرکەوت.

دووەم و سێیەم: هێزی دووەم (پارتی)یە بەڕێژەیەکی کەم لە بزوتنەوەی ئیسلامی.

چوارەم و پێنجەم: هێزی سۆشیالیست و شیوعی دێت.

بەڵام ئێستا/ لەدوای هەموو ڕووداوو شەڕی ناوخۆی کورد و کورد و گۆڕانی نەخشەی عەسکەری و سیاسی و ئیداری و فکریش (کە لە دەرفەتێکی تر باسی دەکەین) تا ٢٠٠٠ گۆڕا بەو شێوەیە:

پارتی هێزی یەکەمە لەڕووی یاسایی و جەماوەری و عەسکەریش، تاکە هێزە هەم سوودی هەرەگەورەی لە شەڕی بزووتنەوەو یەکێتی بۆ هات، هەم سودیشی لە تێکڕای شەڕی براکوژی بینی، ئەگەرچی ئەویش لایەنی دەست پێشخەری خولەکانی شەڕی براکوژی نەبووە لەگەڵ (ی.ن.ك)، بەڵام لەدوای ئەو مێژووەو بەتایبەتی لەدوای ڕووخانی بەعس ئەو گەشەو تینەی وەستاو جارێکی تر خاڵە لاوازەکانی دەرکەوتەوە.

خاڵەلاوازە نوێیەکانی:

١- هەندێ خاڵی لاوازی کۆنی ئەیلول ماوەتەوە نەتوانراوە چارەسەر بکرێ، لەوانە:

أ/ سەرکردایەتیەکی وەك بارزانی بەهۆی ژێرخانی مەعریفی و کاریگەریە کۆمەڵایەتیەکان کەمتر گوێڕایەڵی ڕاوێژ و نەخشە و پلان و مونەسەساتی بوو، نایەتە نێو قاوغی بڕیارەکانی زۆرایەتی و یاسای حزبیانە، ئەوەش لە ئاستەکانی جیهانی و ئیقلیمی کاریگەری قووڵی دەبێ بەنێگەتیف، جار وایە دەکەویە داوی ستراتیژی دوژمنیش بێ ویستی خۆت، هەروەك ئەزموونی تاك کارتی شاهی ڕوویدا لە ١٩٧٥.

ب/ ئەو لایەنانەی لە ئایدیۆلۆژیا ئاسۆییەکان لاوازن ئەوا بەخێرایی کۆمەڵێك ڤاکتەری ستونی کۆمەڵایەتی دەبتە پەیوەندی حزبایەتی، ئەوەش دەبێتە هۆی پەیدابوونی تاقم تاقمی جیای کۆمەڵایەتی، لەو نێوە بادینی و سۆرانی دیسان سەری هەڵدایتەوەو قەیران و خاڵێکی لاوازە.

ج/ ئنجا لەسەر هەمان تراز سێ دەسەڵات لەو سەردەمە بە تەریبی حوکم دەکا، هەر لە دەسەڵاتی باڵا تا وورده دەسەڵاتەکانی ئیداریش، یەکەم: دەسەڵاتی بنەماڵەیی، دووەم: دەسەڵاتی حزبی، سێیەم: دەسەڵاتی حکومی.. ئەوەش تەواو پێچەوانەی بانگێشەی کۆمەڵگەی مەدەنی و سەروەری یاسا و ڕای گشتی و ئەزموونەکانی سەردەم و خاڵێکی لاوازە و کۆمەڵێك سەرەنجامی نێگەتیڤی هەیە کە لە کۆتاییدا بارقورسیە لەسەر هاوولاتی.

٢- پاشەکشەی بیروباوەڕی حزبی و کوردایەتی دیاردەی ئاغایەتی و ئاغایەتی نوێ و چینایەتی دروست کردووە، ئیمتیاز بۆ دەسەڵاتە کۆمەڵایەتیەکان و پێدانی ڤیتۆی یاسایی و.. سەرهەڵدانی دیاردە دزێوەکانی گەندەڵی ئیداری و بەرتیل و خۆویستی و...، بەکارهێنانی دەسەڵاتی حزبی و حکومی و بنەمای کوردایەتی لەپێناو بەرژەوەندی تایبەتی پاڵنەری بنچینەی کاری حزبی دەبێ.

٣- هەندێ گۆتە هەیە لەنێو خەڵك بڵاوەو کاریگەریەکی سامناکیش لەسەر ڕای گشتی هەیە، جا ڕاست بێ یان پڕوپاگەندەی ناحەز، ئەو ڕەخنە هەمیشەیە لە (پ.د.ك) هەبوو گوایە لەنێو (پ.د.ك) خەلکی بەدەر لە بنەماڵەی بارزانی دەسەڵاتی بنچینەیان نیە، هەر مووچەخۆرن و بەس، بەپێی هەندێ سەرنج ڕاستی ئەو گۆتانە پتەو دەبێ، لەوانە لە باسی شەهیدانیان تەنها ناوی مەلا مستەفا و ئیدریس بارزانی دێت، لە وێنە

هەڵواسینیش تەنها وێنەی (مەلا مستەفا، کاک ئیدریس، کاک مەسعود، کاک نێچیر، کاک مەسرور) هەڵدەواسرێ!

٤- هەندێ سەرکردە هەیە کە لـە خانـەی کـاریزمی و ڕووحیـدا بـێ، ئـەوا هەڵـەی سادەش کاریگەری ئاڵۆزی هەیە، لەبەر ئەوەی کاک مەسعود بەڕاسـتگۆیی و چەسـپاوی و کەم دوو بەناو بانگە، ئەوا هەندێ ئاخافتنی بە نەگەتیف دەگەڕێتەوە و ڕێخۆش دەکا بـۆ ڕەوشەنبیری عەوام بەخێرایی بڵێ (هەموو وەك یەکن) دوو لەو ئاخافتنانە:

أ/ بـەڵێنی کـاك مەسـعود بـۆ بنبڕکردنـی گەنـدەڵی ئیـداری و خۆویسـت و گیرفـان پڕکردووەکانی نێو (پ.د.ك) و حکومەتی هەرێم، دوایش لێی پاشـگەز بـۆوە، تـا ئیسـتا (٥)جارئەو بەلینەی داوەو جێ بەجێ نەکراوە

ب / لە ووتاری زاخۆی جارێدا کە دەستی لەنێو دەستی سەرانی براکوژی (ئامـاژە بـە مـام جـەلال بـوو) نـانێم، واتـە مەحاڵـە ئاشـت بونـەوە، کەچـی لـە دانیشـتنەکانی یەکخستنەوەی پەرلەمان لەمانگی ١٠/٢٠٠٢ی دوکان ووتی: ئەگەر دادگایەکی عادیلانە هەبێ بۆ براکوژی، ئەوا من و مام جەلال بێتاوان ترین کەس دەردەچین!!

٥- ئەو حزبە لە هاوپەیمانیەتی ناوەخۆیـدا بـەهۆی بیرۆکراسـیەکەی بـەردەوام نابـێ، ئەزمونەکانی کۆنی لەگەڵ (حزبـی شـیوعی) دوای دیسـان لـە ١٩٨٠- ١٩٨٥ حسـك و حزبی شیوعی لە (جود)دا، دواتریش لە ١٩٩٣- ١٩٩٨ لەگەل بزووتنـەوەی ئیسـلامی.. خـۆ ئەگـەر هاوپەیمانیەکـەی تونـدوتۆڵی لەگـەڵ بزوتنـەوەی ئیسـلامی بـەردەوام بوایـە، پێویستی بەوە نەدەکرد هێزی عێراقی و تورکی بهێنێ بۆ دەرباز لـە شـەڕی براکـوژی کـە بووە خاڵی ڕەش لەمێژووی ئەو حزبە.

٦- لەسەرەتای سەرهەڵدانی ناکۆکی لەگـەل مـەلا مسـتەفا بـەوە بەسـەر مەکتـەبی سیاسی پارتی زال بوو ئەوان پابەند بوون بەڕێبازێکی عـەلمانی تونـد، کەچـی بـارزانی بـە ئاینی، دوای پارتی لـە ١٩٧٩ بـە بـێ زانیـاری دووبـارە ڕووی لـە مارکسـیەت کـردەوە وئەوناسنامەی لـە خـۆ داماڵیـەوەو لاواز بـۆوە لـە بەرامبـەر یـەکێتی، واپێدەچـی ئـەو هەنگاوەیان زۆر بێ دیراسەت بوویێ چونکە لەو کاتی کە بەرەو مارکسیەت وەرچەرخان لە جیهان دا مارکسیەت ڕووبە ڕووی قەیرانی سەختی زانستی وئابووری و شارستانی وئـاینی ..ببوونـەوە، لـە ئـەوروپای ڕۆژهـەلات خـودی چـینی کرێکـاریش لـە دژی مارکسـیەت هەلسابوون، لەدوای هاتنەوەی پارتی بۆ ناو جـەماوەری شـار لـە ١٩٩١ دیسـان توانیـان

ناسنامەی مل ملانێی ئەوان ئاینی ویەکێتی و لایەنەکانی تر عەلمانی وەرگرنەوەو سەرکەوتووین، بەڵام دیسان لەدوای ٢٠٠٠و سەدەی نوێ لەو بنەمایەی بەستنەوەی ئاین بە کوردایەتیەوەی دوورکەوتەوەو دووبارە قەیرانەکانیش ڕووی لە پارتی کرد هەروەك ڕووی لە یەکێتی کردبوو،بەو شێوەیە ئەو سیستەمە تەوافوقیە دیارشیە درێژەی کێشاوەو کوردستانیش زیاتر لە قەیران ئالاوە

٧- لە بنەچەدا (پ.د.ك) و مەلا مەستەفا یەك نەبووینە، حزبەکە زیاتر پێویستی بەو سەرکردە جەماوەریە هەبووە، حزبێکی نیمچە عەلمانی لەژێر ئەو سەرکردەیەو چەتری کێشەی کورد نەبوایە بەو ئەنجامە فراوانە نەدەگەیشت، ئەوەش ئەزموونی زۆربەی حزبە عەلمانیەکانی کوردستانە، کە هەر زانایەکی ئایینیان کردۆتە پێشەنگ، شێخ سەعید و شێخ عبدالقادر بۆ (حزبی ئیتحاد الترقی کوردی)، (پ.د.ك) و قازی محمد، (پ.د.ك) و مەلا مستەفا، کۆمەڵەی ئێران و شێخ عزالدین حسێنی،.. تا ئێستاش زۆربەی حزبە کوردستانیەکان یەکیەتیەکی زانایانی ئایینی تایبەتیان هەیە بۆ هەمان مەبەست.. جا زۆربەی کارە نێگەتیڤە سیاسیەکانی حزبەکە بەهۆی متمانەی ئەو سەرکردە ئاینیە دادەپۆشرا، لەو ئەزمونەش مەلا مستەفا و (پ.د.ك) دوو دنیای لێك جیابووینە، لە یەکەمیان بنەمای ئەخلاقی سیاسی و لە دووەمیشیان بنەمای میکاڤیلی سیاسی،هەر بە ناتەبایش هاتوون، هەر بۆیەش لە قۆناغی نوێی (پ.د.ك) ئەو دەنگ و جەماوەریەی زیاتر بۆ مەلا مستەفا دەگەڕێتەوە، ئەویش لەسەرەوەریە ئاینی و بەرگریەکانی وەرگرتووە، کەچی گەلێ جار بە تایبەتی ئێستالەنێو ئەو حزبە ویستویانە (ئینتحاریانە) ئەو دوو کەلتوورەی (قۆناغی نوێی کە بە شۆڕشی گوڵان و بەدوای ڕاپەڕین) بەناوبانگە بە کەلتوری (ئەیلول و مەلا مستەفا) بپچڕێنن، وەك قرتاندنی وشەی (مەلا) و هێشتنەوەی تەنها (مستەفا بارزانی)، یان (تصدیق کردنی) هەندێ پروپاگەندە بەدوای ئەو سەرکردەیە[1] ئەو تەقەلایە فراوانە لەنێو ئەو حزبەو فرە ناراستەشە بۆیە ئێستا دوو کەلتوری لێك جیایە.

---

[1] بەوردی سەرنج بدە کتێبی (پشکۆ نجم الدین)کە لە گولانی سەر بە (پ د ك) دەرچوو چۆن لابەلا تەسدیقی بۆچوونی کتیبەکانی مێژوونوسانی گەورەی کوردی وەك ئەوشیرەوان مستەفا و جرجیس فتح الله.. دەکا گوایە بارزانی مەشروبی خواردۆتەوە

بۆ زیاتر سەرنج بدە ئەو لیستە جیاوازیەی نێوان هەردوو شۆڕشی ئەیلول و گولان، یان جوانتر بلێین کەلتور و فەرهەنگی مەلا مستەفا وشاخ و سەردەمی ئێستای بەرپرسانی (پ.د.ك) لە ساڵی ٢٠٠٧.

شۆڕشی ئەیلول ١٩٦١- ١٩٧٥	باری ئێستای (پ.د.ك)- لەدوای١٩٩٦
١- سەرۆکی هەموو کوردستان بوو، نزیکەی ٩٠٪ی میللەتی لەگەڵ بوو.	١- سەرۆکی ئێستا تەنها سەرۆکی حزبەکەیە، دەنگی حزبەکەش ئیستا لە ٢٩٪.
٢- سەرکردەیەکی ئاینی بوو، قەدەغە و (بکە و مەکە)ی بەو تەرازووە بوو.	٢- سەرکردەیەکە قایلە بەبنەمای عەلمانی وەك تەرازوو بۆ بڕیار و قەدەغە و هەڵوێستەکانی دادەڕێژێ.
٣- لەگەرمەی مارکسیەت و ژیانیشی لە سۆڤیەت هەر چەسپاو بوو لەسەر قەناعەت و بڕواکانی خۆی.	٣- لە کۆنگرەی (٩)ی (پ.د.ك) بەتەواوی جاڕی مارکسیانەی خۆیان دا لە بەندەکانی (٥) و (٦).
٤- لەبەر دەرگای دوژمن نەبوو، سەودای لەسەر ئاسایشی نەتەوەیی نەدەکرد.	٤- ئەو هێڵە بەزێندراو جاریش وایە ئارادەی پێچەوانە.
٥- میللەت یەك ڕیز و یەك مەبەست بوو، جیاوازی حزبی و ناحزبی نەبوو.	٥- میللەت پەرتەوازەو پارچەپارچەیەو فرەمەبەست و جیاوازیەکی زۆری حزبی و هاوولاتی هەیە.
٦- سەرکردەو پێشمەرگە و حزب لە خزمەتی میللەت بوون.	٦- میللەت کراوە خزمەتکاری حزبی و بەرپرس.
٧- دیاردەی ڕاستگۆیی و متمانە و دەست و داوێن پاکی و دڵسۆزی و ئەمەك و سپاردەیی و خۆنەویستی و پەروەردەیی و ئازایەتی و بەرگری نیشتمانی. لەنێوسەرکردەو پێشمەرگەو حزب و میللەت باڵی کێشابوو	٧- دیاردەی دەست پیسی، بێمتمانەیی، خۆویستی، گوێ پێنەدان، نەساغی، قۆپیە، بێئینتمایی، شلۆقی نیشتمان پەروەری، بێ وورەیی و بەرگری،.. تەنیتەوە.
٨- ئەندامی حزبی و پێشمەرگە هەتا	٨- ئەندامی ئێستا بریتیە لە کەسێتیەکی لەرزۆك هەردەم بەرژەوەندی تایبەتی

دوای ڕاپەڕینیش بریتی بوو لە کەسێتیەکی بەڕێزی کاریگەر و بەرژەوەندی گشتی خستبووە سەرووی بەرژەوەندی تایبەتی.	خستۆتە سەرووی گشتی، سەرپێچ و یاساشکێنە.
٩- پابەند بوون بە فەرمانی سەرۆك.	٩- پابەندە بە فەرمانی مادە.
١٠- بەرپرسی مانای بوونی لە بەرەی پێشەوە و دڵسۆزی و خۆشەویستی و بێ ماڵ و سامان و سادە..	١٠- بەرپرسی مانای دەوڵەمەندی و خاوەن کۆشك و تەلار و باخچە و کۆمپانیا و.. مانای لەسەرووی میللەت و یاسا و خاوەن ڤیتۆ... خۆبەزلزانی.
١١- پاڵنەر بۆ بوون بە پێشمەرگەو حزبی خزمەت و کوردایەتی و خۆشەویستی سەرۆك بوو.. خۆبەخش بوو لەوەوە ناوی (پێشمەرگە) هات.	١١- پاڵنەری بنچینەیی مادەو سەرپێچی و خۆدەرخستن و یان لەپێناو هێنانەدی مەرامێکی تایبەتی،دوورە لەمانای پیش مەرگە
١٢- ئەندام و پێشمەرگەی بە بیروباوەڕ و وشیار بوون.	١٢- ناووشیاری وبێبیروباوەڕ، چەکی بێبیروباوەڕ سێدارەی جەماوەرە (لە دروشمەکانی کۆن).
١٣-لە سەردەمی مەلا مستەفا لە نێو ئەندامانی پارتی باس باسی کوردایەتی وبەرگری و خۆنەویستی ودادگەری بوو	١٣-لەسەردەمی مسعود بارزانی باسی پارەو مۆنیکاو ڤێلاوشتی تربوو.

ئەوەش کۆمەڵێك خاڵی لاواز دەردەخا و بەرەبەرە ئەو زەخیرە زۆرەی‌متمانەی بارزانی بێ پڕکردنەوەی دەخورێ و لە کۆتاییدا زەمەن لە قازانجی نابێ، ئنجا دەبێ بەدوای ڤاکتەری دەسەڵات و مادە بێ تا لە قورگی ئەندام و لایەنگرانی بکا، ئەوەش دەردی بێچارەی هەمو خاڵی لاوازەکانە و زەنگیکی ترسناکە. بۆیەش وابەرەبەرە دەنگی کەم دەکا،لە یەکەم هەلبژاردنی ١٩٩٢ هەرچەندە پارتی چەوساوەش بوو بە دەستی یەکێتی و تەزویری دژ بە پارتی کرد کەچی لە٥١٪ی دەنگەکان هێنا،لە هەلبژاردنی دوەم دەنگەکانی هاتە خوار بۆ ٤١٪،لەسێەم بۆ ٣٦٪،لە دوا هەلبژاردن٢٥/٧/٢٠٠٩ لەگەل تەزویرو سەرف کردنی پارەیەکی زۆرئینجا تەنها ٢٩٪ی بەدەست هێنا.

پارتی بەرەو ڕێبازی بارزانیە یاخود پێچەوانە؟

بارزانی مێژووەکی پڕ لەسەروەری نیشتمانی ودادگەری هەبووە، سەرکردەیەکی خۆ نەویست بووە،لە ژیانیکی سادەبووە، شارەزای نێو دەولەتیش بووە، زۆر وەسفی بە خێلەکی وبێ زانیاری وتاك رەوی کراوە لە لایەن تەیاری عەلمانیەتی کوردەوە، بەلاّم بەراوردی ئەزموونەکان سەلماندوویەتی لەدوای خۆی سەرکردە یەکی تر وەك ئەو دلسۆزو بە راویژ ومیللی نەهاتووە، تائەویش مابوو توانیبووی کوردایەتی ونایین پیك وەببەستەوەو بۆیە توانیبووی یەکیتی کوردستانی بپاریزی کە ئیستا لەباریەك هەلوەشایتەوە، دیارە بەوووردیش زانیبووی دۆست ودوژمن کێنە،زانیبووی دەروازەی رزگاری کوردستان لەچوارچیوەی سایکس- پیکۆ وعەلمانیەت نایەتەدی، بۆیە ئەو زیاتر لەتەقەلای پەیوەندی لەگەل هیزە ئاینەکان بووە کە لەو سەردەمی لاوازیش بووینە، کەمتر ئومیدی بە عەلمانیەت هەبووە، بۆیە هەرداوای بە ئیسلامی کردنی شۆرشی کوردی کردووەو لەدژی بە عەلمانی کردن بووە، تائەو رادە ووتویەتی :((أفضل ان اکون جندیا فی دولة اسلامیة علی ان اکون رئیسا فی دولة علمانیة))[1] ئەو ریبازەی کەمتر لە لایەن پارتی وهەتا لایەنە ئیسلامیەکانی کوردستانیش ڕەچاو کراوە

لە پەنابەریش بۆ ڕووسیا سکرتێری حشعی ئازەربێجان تەقەلای داوە بیری شیوعیەتی بەسەردا بچەسپێنێ بەلاّم بێ سود بوە ،بۆیەش لە نامەیەکی ئەو سکرتێرە بۆ سکرتێری گشتی حشعی سۆفیەت دەلێ بارزانی زەرەری هەیە لێرەو لەژێرەوە پەیوەندی لەگەل زاناوئیسلام پەروەرەکانی ناوچەکە دەکا

هەرچەندە بارزانی ڕێبازی فکری نەبووە ئەوەندە موفەکیریش نەبووە با بوختانی پێ نەکرێ، بەلاّم ریبازەکەی جیابووە لەگەل پارتی وهەرحزبایەتیەکی تر، لەراستیدا بارزانی لەگەل حزبایەتی —بەتایبەتی جۆری عەلمانی میکافیلی نەگونجاوە، بۆیە کیشەی لەگەل خودی پارتیش هەبووە، هەروەکوئەو ناکوکیانە ناوی نراوە ناکوکی بالی(م س)و بارزانی یان جەلالی ومەلایی.. وئیتر لایەنە عەلمانیەکانی کوردستان وناوچەکە بەچەپی ولیبرالی سوشیالیستی و ....لەگەلیدا نەبووینەو هەر بە رەجعی و کۆنە پەرستیان لە قەلەم داوە،

---

[1] بروانە :معضلة کوردستان والبدیل الامثل ص٦٥

زۆر بەزەحمەت لەسیرەی بارزانی لیدوانەکت دەست دەکەوی بەناوی پارتی ئاخافتبێ[1]، یان ووتبی من پارتیم،لەنامەیەکی تری سالی١٥/کانونی دوەم/ ١٩٦٦ کەلـە بەلگەنامـەکانی بەریتانی دۆزراوەتەوە بۆ هارولد ویلسنی سـەرۆك وەزیرانـی بـەریتانیای ناردووەبـە نـاوی سەرۆکی ئەنجومەنی شۆرشی کوردستانی عیراق نوسیە نەك پارتی[2]، راستیەکەی ئەوەیـە ئەو ناکوکیە تالانەی سەریان هەلّداو بەشێك بووە لەمێژووی ململانێی عەلمانی وئاینی بۆ زال بوون بەسەر کوردایەتی، رەنگە راستیش بووبی کە لە سەرەتای شورشی ئەیلول پـارتی لایەنگیری ئەو شورشەی نـەکردووە، هـەنگاوەکانی پـارتی پێچـەوانەی خواسـتی بـارزانی بووە[3]، دوای بەشداریشیان زیاتر بۆ ئەوە بووە لە پـەنای ئـەو خـۆ دروسـت بکـەن و دوای

[1] لە ناو هەموونەو نامە دیکۆمینتانەی کە لە کۆتایی کتێبەکانی مسعود بارزانی تۆمـار کـراوە لـە دووشـوێن نامـەی بـەناوی پـارتی نووسـیوە: یەکـەمیان نامەکـەی٢٦/١١/١٩٧١ بـۆ ئەحمەدحسـن بکر،دووەمیان نامەکەی ٨/٤/١٩٧٢ی بۆئەلیکسی کۆسیجنی سـەرەك وەزیرانـی سـۆڤیەتی ئەوسـا، بەلاَم لە هەردوونامە زۆر بە ڕوونی دەردەکەوێ کە کۆمیتەی ناوەندی نووسیویانەو (بۆ وەلاَمی هاوتای حزبی) تەنها ئەو واژووی لەسەر کردووە

[2] بڕوانە کوردو کوردستان لە بەلگە نامە نهێنیەکانی بەریتانی ل٤٨٤- ٤٨٥.

[3] هەروەك لەو دیکۆمنتەی خوارەوەش دووپاتی ئەوە دەکاتەوە کە مەکتەب سیاسی وکۆمیتەی ناوەندی بێ پرسی بارزانی بەرنامەی پارتیان داناوە :

السفارة البريطانية- بغداد ٢٩ شباط، ١٩٦٠ رقم:10114/8/60

رسالة من السير ايج .تريفاليان

عزيزي جورج... قام ملا مصطفى البارزاني برد زيارتي حيث زارني في السفارة هنا .وتبين الامـور التالية من الحديث الذي دار بيننا

أ) يبدو ان البارزانيين قلقين جدا من تصرفات الجماعة المجرمة التي اشاروا اليها في لقاءنا الاخير وطالبوا الحكومة بأبعادهم من بارزان وأعطائهم اراضي جديدة في سليمانية اذا امكن ولكن قاسم يرفض هذه الطلب. لم يستجيب وزير الداخلية العراقي للشكاوي المقدمة من البارزانيين في مناسبات العديدة لمعاقبة وملاحقة الجناة.
كما لم يوافق الوزير المذكور على قيام البارزانيين بأخذ المبادرة بأنفسهم وأخذ الانتقام من القتلة. وهذا يؤكد ما سمعته من السفير اليوغسلافي في بغداد بكون البارزانيين حاليا في موقف الضعف.

ب) يقول البارزاني أنه يفهم التأييد الحالي الموجود للشيوعية بين الكرد على ضوء ما حدث في السنين الأخيرة، وكما بين لي في اللقاء الاخير، بأن لمصطفى بارزاني شخصيا اراء مماثلة لرأي حول الشيوعية. (وبما أنه جاء لوحده فأستغلت الفرصة بأن اكون هذه المرة أكثر صراحة معه في الحديث في المسائل التي ناقشناه في المرة السابقة. وتبين لي أنه غير مسؤول من النظام الداخلي الحالي للحزب الديمقراطي الكردستاني الذي تم تحديده من قبل اللجنة المركزية. وقال بأن الحزب سيضع نظاما داخليا جديدا سيرضي بريطانية. ولكني سأرى موقفه الحقيقي من هذه المسألة من خلال افعاله في الفترة القادمة.

وەدەری نێن، ئەو تەقەلایە بەردەوام بووەو ناکوکی وجەنگی برا کوژیشی لی پەیدا بووە، جاریش وابووە بەرەسمی بارزانیان لە وحزبە دەرکردووە، لەدوایدا تەقەلاکانیان سەرکەوتوونەبووە چ بە فێل لی کردن و(ئیحتوا) چ بەدەرکردنی چ بەئینشقاق ....تائەو مابوو، لەبەر هۆیەکی زور سادە ئەویش ئەوەیە تێکڕای میللەتی کورد متمانەیەکی بێ سنووریان بەو سەرکردەیە هەبووە و هیچ پرو پاگندەیەك کاری لی نەکردووە، زۆربەی جار لەتەنگانەکان خودی سەرکردایەتی (پ د ك) یش بارزانیان بەجێ دەهێشت، لەشکستەکەی ١٩٧٥ دیسان پارتی بە سکرتێرو کۆمیتەی سەرکردایەتی بارزانیان بەجێهێشت یان تەسلیمی حکومەتی عیراق بوونەوە یان جیابوونەوەو بەشێکیان بەوەش نەوەستان کەوتنە پیلان خەریك بوو مسعودبارزانی لە ئەوروپا تیرۆر بکەن،، کەچی بەدەیان هەزار لەخەلکی کوردستانی (نا حزبی) بەگەر بارزانی کەوتن ورۆیشتن بۆ دیوی ئێران، لە کێشەکەی(١٩٦٦)یش بەڕاستی پارتی ڕاستەقینە لێی جودا بۆوە بۆیە خەلکی کوردستان بە شانازیەوە دەیان گۆت ئێمە مەلایین نەیان دەگۆت پارتین، ..بەلام ئێستا لەدوای خۆی بزوتنەوەی کوردایەتی و (پ د ك)بەرەبەرە بەرەو ڕیبازی عەلمانی و ئەنتی بارزانی دەڕوا، ئەو هەنگاوە وێچووی سەرەنجامی قۆناغی نەخۆشی دەولەتی عوسمانلی و سەرهەلدانی (تورکیای لاوەلە١٨٦٥)، هەلبەتە لەوێش کومەلێك سیاسەتمەداری میکافیلی –سیکولار ڕووبەڕوو دژی سولتان وەستان و سەرکەوتوو نەبوون، ئەو جارە خۆیان خزاندە ناوجەرگەی دەسەلاتی عوسمانی و بەڕێگەی شەکراوەکە ئینقلابی ١٩٠٨یان ئەنجام دا، چونکە دەولەتی عوسمانی لەقەیران وگەندەلی دا بوو ئیتر هەریەکێکیان لە ئەوروپا دەهاتەوە دووکتێبی ڤولتێر و ڕوسۆی دەهێناوە وەك ئیستا ئاسا خۆی لێ دەکردنە ماموستاو پایەی بەرزیان پێ دەدا تاپلەی (صدر ئەلئەعزەم)چوون، لە ژێرەوەش سولتان مراد- پیش بوونی بە سولتان ببوە دالدەدەری ئەو ڕەوشەنبیرانەی وەك مدحت باشا و نامق کمال پاشا و دوای ئەنوەر وجمال ..تاگەیشتە ئەتاتورك و بە یەکجاری دەسەلات لە بنە مالەی عوسمانلی ستاندرایەوە بەو ئینقلابە، وا ئیستاش ڕووکاری پارتی بە هەمان ئاڕستەیە، عەلمانی و ڕەوشەنبیرانێکی لائیك کە ڕاستەوخو نەیانتوانی زال بن بەسەر

ت) ان ملا مصطفى البارزاني صادق في ولائه للحكومة العراقية ولشخص عبدالكريم قاسم.

ریبازی بارزانی ئەوا کومەلێك* لەوانە زوربلیمەتانە خزاونە دەزگای گرنگ وگەیشتوونە سەرکردایەتی و وەزارەت ودەزگا ڕاگەیاندنەکان، ئیتر زۆر روونە کونترۆلی پارتی وکوردایەتیان کردووە دوورلە رێبازی بارزانی، بەلکو بە پیچەوانەشی وەك لە خشتەکەی جیاوازی سەروو دیاریمان کرد، بۆیە ئیستا ئەوانەی پارتی دلسۆزن لەژیر بیانۆی جیاجیا بەرەو پەراوێز کردنن

بوختانی پتەوی داگیرکەران و وەلامی لەرزۆکی کورد کوردایەتی وسەرکردە میژوویەکان

لەلای (عەلمانی کورد هەندی ئیسلامی) بە نەزانی ولەلای داگیرکەران بە زانینەوە هەولەکی هەماهەنگی سەرسوڕهینەر هەیە بۆ ناشرین کردنی سەرکردە میژووییەکانمان هەر لە سەلاحەدینەوە تا مەلامستەفا،لەکاتیکا میلەتانی تر سەروەری بۆ سەرکردە خائینەکانیشیان دروست دەکەن، شریف حسین بن علی بە پیی تەرازووی نیشتمانی وئاینی گەورەترین خیانەتی کردوە بە هەلگیرساندنی بزوتنەوەی چەکداری ١٩١٦ە لایەنگیری کردنی ئینگلیز و ستاندنەوەی شام وفلستین لە هیزی عوسمانی وڕادەستی ئیسرائیل کرا لە کۆتایی ..کەچی لە میژووی عربی ئەو بزوتنەوەیە بە (الثورة العربیة الکبری) تۆمارکراوە،لەولایەش سەرکردەکانی میژووی کورد بەپاکیان کردوەو دەیانەوێ بیان دەنە پال ئیستعمارو زایۆنی وسافاك و..هتد.

هەول دەدەین ڕاستی وناڕاست ،بوختان و دۆغری لەو هەمو گۆتە ناکۆکانەی ناحەزانی کورد سەبارەت بە مەلا مستەفاو بزوتنەوەی کورد یەکلا بکەینەوەبە ئۆتۆماتیکی دەبیتە پاکانەی باقی سەرکردەکانمان،لەلایەك دەلین مەلا مستەفا سەر بە(کەی جی بی)سۆڤیەتی بوەو ئەوان شۆڕشیان پیێ دروست کردوە،لەلایەکی تر بۆ ئەمریکاو ئیسرائیل وئینجا ئیران و..تەنانەت میسریش...هەموشی بەلگەنامەی بۆ هۆنرایتەوە،لەوەوە گومان لە زانستی

---

* ئەوانە پیێك هاتوون لە چەپە توند ڕەوەکانی نیو حزبەکوردستانیەکان، هەندیك لەوانەی لەکاتی خۆی لە بارزانی جیابوونەوە لەتەنگانەکان ودوای ئەوەی پارتی بەهیز بۆوە ئینجا گەرانەوە، بەشیکی بەعسیشی تیایە

بەلگەنامەش دەکرێ دەبێ لێی ووریا بین ، بە پێی چەند بەلگەنامەیەك هەندێ مامۆستای ئاینی دهۆك پیش ئەوەی بچێتە سۆڤیەت بینیویانە بەدەستیکی قورئان وبەدەستەکەی تری فەرمودە بوەو ووتویەتی وەرن پەیڕەوی بکەین،دەلێ لەدوای گەڕانەوەی لە سۆڤیەت باسی ئاینی لانەمابووگۆڕابوو بەرەو شیوعیەت، لە بەلگەنامە ئەمریکی ورۆژئاواییەکان ئەو گومانە پشت ڕاست دەکاتەوە، لە بەلگەنامەیەکی بریتانی ژ:١٠١١٤/١/٢٢٩/٦٣ لە بالوێزخانەی بەریتانیاوە بۆ وەزارەتی دەرەوە لە سالی ١٩٦٣باس لەوە دەکا کە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا(مستەر دالاس) پێی وایە بارزانی دالدەدەری شیوعیەو نزیکە لە سۆڤیەت ، تەنانەت لە هەندێ سەرچاوەی ڕۆژئاواوبەلگەنامە(fo371-170428 بەریتانی بە نمونە) بارزانیان بە (مەلای سوور-Red mulla)[1]ناوزەد کردوە، جەنرال پاڤیل سودوپلاتۆڤ لە یاداشتەکانی خۆی دەلێ ملا مستەفا سەر بە (کەی جی پی) سۆڤیەتی بوو، ناوی نهینی (رئیس) بوە[2]،بەلگەنامەیەکی تر گوایە لە (کەی جی پی)وەرگێردراوەبۆ ئینگلیزی دەلێ با بەهۆی مەلامستەفا بەرژەوەندیەکانی رۆژئاواییەکان تیك بدەین [3]،هەر پالپشت بەو بەلگەنامانە ناحەزانی دەلێن هەر ئەوەش بوو بوە هۆی هەلگیرسانی شۆڕشی ئەیلول!،تا ئێرە پالنەری شۆڕشی ئەیلول دەرکەوت کە سۆڤیەت پێی کردۆتەوە ،کەچی لەولایە لای تەیاری عروبی کلاسیکی ومۆدیرن دەیسەلمێنن کە شۆڕشی ئەیلول لەلایەن ئەمریکاو ئیسرائیل ورەجعی عەرەب ولەژێر ڕێنمایی ڕاستەوخۆی سافاك ئەو شۆڕشە هەلگیرسا...

هەلبەتە هەرکەمێك لە زانستی سیاسی ومێژوویی تێکەلی وتوخمی بوختانی پێوە دیارە،سەرەڕای ئەوەش بەووردی هەلوەستە لەسەر ئەو بەلگەنامانە دەکەین وبزانین لە

---

[1] بروانە: د کمال مزهر -کوردو کوردستان لە بەلگەنامەی بەریتانی ل٣٧٣-٣٧٤) .

[2] ، Pavel Sudoplatov, Special Tasks: The Memoirs of an Unwanted Witness — A Soviet Spymaster. کمال قادر وەریگێڕاوە بە خوێندنەوەوە.

[3] (المصدر: وثيقة كي جي بي من أرشيف اللجنة المركزية للحزب الشيوعي السوفيتي، رقم الوثيقة Shelepin to) 4, opis 13, delo 81, ll. 131-32). *Khrushchev, 29 July 1961, in St.-191/75gc, 1 August 1961, TsKhSD, fond*

واقعدا چ ڕوویداوه مەلا مستەفا سەر بەکام دەولەت وموخـابرات بوه؟کرێگرتـه بـوه یـان نیشتمان پەروەر؟..لەگەل زۆر پرسیاری تری ساغ نەکراوه.

لەبارەی شیوعی بوونی مەلا مستەفا: ئـەو بەلگانـەی خـوارەوە ناڕاسـتی ئـەو تومەتـه دەردەخا:

١- لەو بۆچوونە شێوه بوختانانەی سەروو وادەردەکەوێ کە کـورد پیویسـتی بـه شـۆرش نەبوه،نەچەوسایتەوەوئامانجی نەتەوەیی ونیشتمانی نەبوە ...ئـەوەش لەگـەل هـەمو ڕووداووواقعیەکانی ئەو سەردەم ناتەبا دەبیت کە پیش ئەوەی مـلا مسـتەفا بیتـەوە کوردستان لە١٩٥٨باقی سەرکردەکان خۆیان بۆ ئەو نەخشەو پلانانە ڕێك خسـتبوو کـه ڕوویدا،مەلا مستەفا کارێکی نامۆی زیاتر لە بەرنامەی حیزب وکۆمەلـەکانی سـەر گۆڕەپانی کوردستان نەکرد.

٢- ئەگەر مەلا مستەفا سەر بە (کەی جی پی) بوایـه بـۆ وا بەزەحمـەت لـه سـۆڤیەت وەرگیرا لەکاتی پەڕینـەوەیان ،هـەروەك لـه راپـۆرتی (ج وەزیـری نـاوەخۆ ڤاسـیلی ریسنۆف-١٩٤٧) بۆ ستالینی سکرتیری ح ش سۆڤیەتی ناردوە، بەرواری پەڕینەوەیانی دیاری کردوه (١٥-٦-١٩٤٧)و لەگەل پینـاس ..ئـەوە مانـای بـێ زانیـاری سـۆڤیەته لەبارەی بارزانی

٣- پیش هاتنەوەی مەلا مستەفا بۆ کوردستان ولەدوای شۆرشـی ١٤ی تـەموز خـەلکی کوردستانیش بە لێشـاو ڕووی لـه شـیوعی کردبـوو (پ د ك) زۆر لاواز بوو،کەچـی بەگەڕانەوەیان هاوکیشەکان وەرگـەڕان و(ح ش ع)بـەرەو لاوازی ڕۆیشـت و(پ د ك) زۆر بە هیز بوو..لەو کاردانەوەوبۆیە پاساو بۆ ئەو وەرچەرخانە شـیوعیەکان دەیـان ووت مەلا مستەفا کەسیکی خێلەکیە بۆیە شیوعیەتی پێ هەرس نەکراوه

لەوەوە شیوعیەکان کۆمەلێك تۆمەتیان دا پال بارزانی و بزوتنەوەی کوردایەتی وەك: فاشیەتی، رەگەز پەرستی، سەر بە ئیمپریالیزم و زایۆنی، بزوتنەوەیەکی دەرەبەگی

عەشایەریە، دژ بەپرۆلیتاریایە، .... تا ئەو رادەیەی بارزانی تازە لەسۆڤیەت لە ١٩٥٨/١٠/٦ گەڕابۆوە مالی لەبەغدابوو، لەلایەن خوێندکارە شیوعیەکان لەسەر دەرگەی مالی بارزانی نوسیبویان خاوەنی ئەو مالە بە سەیارە ڕادەکێشرێ[١]

٤- بە پێی کۆمەلێ بەلگەنامە مەلا مستەفا لە سۆڤیەتیش هەر چاودێری لەسەر بوە ئەو کۆمەلە خەلکەی لەگەلیشی بووینە ٥١٨کەس پەرت وبلاو کراون[٢] ،سکرتێری (ح ش ئازەربیجان-باقرۆف) ڕاپۆرتی بۆ کۆمیتەی ناوەندی ودەزگای (کەی جی پی) ناردوە تیایدا باسی لەوە کردبوو کە بارزانی زیاتر لە پیاوانی ئاینی وتۆپۆزیسۆن نزیك دەبیتەوە،بە نەفامی سیاسی وەسف کردوە دەلێ هانی کوردەکانیش دەدا تا میرنشینێك لە سۆڤیەت دروست بکا ، لەلایەکی تریش بارزانی وئەوانەی لەگەلیدابوون ئەوەندە بارودۆخیان باش نەبوە ،بارزانی خۆی کریکاری وهەویر شێلانی کردوە ..ئەوە لەگەل ئەو زانیاریانەی گوایە سەر بە (کەی جی پی)بوە لیك دوورە.

٥- لە بێ ئومیدی بارزانی لەگەل بەرپرسانی سۆڤیەتی جاریکیان بارزانی هەڕەشەی مان گرتنی کرد لەخواردن ئەوە بوە هەوالی گۆڤاری (فلاست) ژ: ٢٣ ی رۆژی ١٤-٦-١٩٥٨ . دەلێت لە١٩٥٨ لەبەرامبەر(نورالدین محی الدینۆف وپۆریس بۆناماریۆق) ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی (ح ش سۆڤیەت) ئەو هەڕەشەیەی کردوە ئەگەر بارودۆخ وگوزەرانیان چاك نەکرێ.

٦- لەدوای ١٤ ی گەلاوێژ لە ١٩٥٨/١٠/٦ بارزانی گەڕایەوە بەغداوەو تا سالی ١٩٦١ نەگەیشتە هیچ ئەنجامێك لەگەل میری،بە پێی سەرچاوەیەکی دەگمەنی (ئیخوان) ئەوا عبدالکریم قاسم لە پیلان بوە دژ بە بارزانی بۆ تیرۆر کردنی ،بارزانی لە (ساحه التحریر)کۆبونەوەی لەگەل لایەنگرانی خۆی هەبوە ،نوینەرانی ئیخوان(ابراهیم منیر وولید الأعظمی) خەبەری بارزانیان داوە نەچێتە ئەو کۆبونەوەیە چونکە پیلانی

١ ئەو زانیاریە لەو بەلگە نامەبریتانیە وەرگیراوە: أحداث کرکوك ١٩٥٩التصور الامیرکي والبریطاني سري *السفارة البریطانیة* ـ بغداد ٣١/تموز ١٩٥٩ - ١٠١٣/٣٢١/٥٩

٢ لە نامەکەی بارزانی بۆ ستالین لە مانگی ٦ی ١٩٤٧ دەلێ ٥٠٠ کەسین.

تیرۆرکردنی داڕێژراوە لەلایەن قاسمەوە[1] وبەغدای بەجێهێشت لە ١٩٥٩ زنجیرە ڕووداوەکان دیارن بە سروشتی خۆی وبە پێی یاسای فلسفی(هۆکارو ئاکام)گەیشتە پلەی شۆڕش هەلگیرسانەوە، چونکە ئیشی موخابەراتی توخمی(ناکاوو نامەعقول ونامۆی)تێدایە،ئینجا کاری دروست کراو جەماوەریەتی زۆر نابێ.

٧- لە پێرەوی ناوخۆی (پ د ك) چەپیەکان بە سەرۆکایەتی همزە عبداللە وایان تۆمارکردبووکەسوودلە مارکسی —لینینی وەردەگرین مەلا مستەفا پێی ڕەش کردنەوە[2] ، ئەوەیان چەند جاردووبارە دەبوویەوە

٨- لە بەلگەنامەیەکی بریتانی(ژ: 10114/8/60) لە ٢٩ شوباتی ١٩٦٠ بالویزی بەریتانی(سیر ئیج تریڤالیان) بەنامە بۆ وەزارەتی دەرەوەیان دەنیرێ باس لە هەمان ئەو خالەی (٧) دەکاو دەلێ(..وتبين لي أنه غير مسؤول من النظام الداخلي الحالي للحزب الديمقراطي الكردستاني الذي تم تحديده من قبل اللجنة المركزية. وقال بأن الحزب سيضع نظاما داخليا جديدا سيرضي بريطانية. ولكنني سأرى موقفه الحقيقي من هذه المسألة من خلال افعاله في الفترة القادمة)[3]

ناوی دۆسیەی بارزانی وجەنەرالیەکەی لە سۆڤیەت : لەبەر ئەوە زۆر باسی توومەت دەکەین چونکەتەقەلایەکی سەخت هەیە بۆ دەستکاری مێژووی شۆڕش وخودی بارزانیش،ئاشکرا دیارە کە پلەی جنرالی لەلایەن قازی محمد پێ درا،بارزانی خۆی سەربردەکەی گێڕایتەوە بۆ ڕۆژنامە نوسیکی ئەمریکی و دەلێ کاتێ کە سەرکەوتنی گەورەمان بەدەست هینا لە شکاندنی ئەو ئابلوقەی ئیران سەپاندبوویە سەر کۆماری مهاباد لە سێ لاوە ئەوکاتی جەنەرالیەکەم پێ درا،لە ڕۆژنامەی کوردستانی ئەوساش خەبەری پێدانی پلەی جەنەرالی بلاو کرایتەوە،کەچی تا ئەو ساتەش باس لەوە دەکرێ کە

---

[1] الدكتورة ايمان عبدالكريم دباغ -الأخوان المسلمون فى العراق ص٥٩٣

[2] شوکت ملا ئیسماعیل-ڕۆژانێ لە مێژووی شۆڕشی ئەیلول ل٢١

[3] FO 371/49668 السفارة البريطانية-بغداد ٢٩ شباط ، رقم:10114/8/60

بارزانی لە پاداشی بەشداری سەرکوتی موسولمانانی چیچان وقەوقاز بە جنرال لەلایەن ستالین خەلات کراوە.. ئەوەش ڕاست نیە ،ئەوانەش بەلگەی زیاتر: ١-سەربردەی ئەو تومەتە لەلایەن بریاکۆفەوە (کۆنە وەزیری دەرەوەو سەرۆك وەزیران) بە ووردی باس کراوەو دەلیٚ ئەو زانیاریەی لە بارەی وەرگرتنی پلەی جەنەرالی لە سۆڤیەت هیچ بنچینەیەکی نیە ،دەلیٚ خۆم لە بارزانیم پرسی ئەو پاگندەیەی جنرالی چیە دژی تۆ دەکریٚ ،ووتی من جلیکی عسکری بە پلەی جنرالیم لە فرۆشگایەکی سەربازی مۆسکۆ کڕی وێنەیەکم پیٚ گرت ئەو وینەیە کەوتە دەست بەریتانیەکان وئەو پڕۆ پاگندەی لیٚکەوتەوە[1] ٢ -ئەو توومەتە ئەوەندە بە هیٚز بوە گەیشتۆتە ئەوروپاش ،ئادەم شمیتی ئەمریکی ئەو پرسیارە لە خودی مەلا مستەفا دەکا دەلی ڕاستە ئەوە ستالین پیٚی دای؟ لەوەلامدا دەلی نەخیر لە مهاباد وەرم گرت[2]،.. لە دوا تەقەلای داگیرکەران بۆ ئەوەی بیسەلمیٚنن شۆرشی ئەیلول بە فیتی (کەی جی پی) ومۆسکۆ ئەنجام درا ئەوا پالپشتیان کردۆتە سەر هەندیٚ ڕاپۆرت ویادەوەری کۆنە ئەفسەری گەورەی ئەو دەزگایەی سۆڤیەت ،لەوانە (زابۆکی) پیشنیاری کردوە کە سود لە مەلا مستەفا وەرگیریٚ بۆ دروست کردنی هەرەشە لەسەر لایەنگرانی رۆژ ئاوا لە رۆژهەلاتی ناوەراست[3]، لەو لایەش ناوێکیان بۆ تاشیە گوایە ناوی نهینی بارزانی لە (کەی جی پی) بە (رئیس) تۆمارکراوە، دووبارە لەلایەن (بریاکۆف)ەوە ئەسلی ئەو ناوە باس کراوەودەلیٚ هەریەکیٚکی بیانی پەنای بۆ سۆڤیەت بهینابایە ناوو دۆسیەکیان بۆ دەکردەوە ،دەلیٚ ناوی مەلا مستەفا لە ژیٚر دۆسیەیەك کراوە بە ناوی (مامیدۆف)[4] ،نەك (رئیس)وەك لەو زانیاریەی پیشوو هاتبوو.

---

[1] بریاکوف-الشرق الأوسط..المعلوم والمخفی ص٣٢٨

[2] رۆژانیٚ لەمیٚژووی شۆرشی ئەیلول لە١١٨

[3] هـ- سەرچاوەی پیشوو : (Shelepin to *Khrushchev, 29 July 1961, in St.-191/75gc, 1 August 1961, TsKhSD, fond* 4, opis 13, delo 81, ll. 131-32).

[4] بریاکوف-الشرق الأوسط..المعلوم والمخفی ص٣٢٨

بەریتانیا بارزانی دژبە قازی محمد نارد : لە پیشوو تر باسی ئەو سەرچاوانەمان کرد کە ویستویانە بزاڤی کوردوسەرکردەکانی بدەنە پال بەریتانیاو رۆژئاوا بەگشتی ،کەچی بەلگەو ئاکامەکان نەك هەر دوورن لە ڕاستی بەلکو پیچەوانەشە، بەلگەنامەی بەریتانی گەلێ زۆر لەبەردەستدایە بەلام بەلگەنامەی ئەدمۆندز لە هەموان بە زەقانە تر دەلێ بەرژەوەندی بریتانیا لەگەل عەرەب دیتەوە لەگەل کورد نایەتەوە -(المذكرة التي اعده من قبل س. ج. أدموندز في ٢٧\تموز\ ١٩٤١): هناك الواقعيون الذين وصلوا الى قناعة مفاداها بأن مصالح السياسة الاستعمارية البريطانية لا تتفق مع الاهداف القومية الكردية و تخدم المصالح العربية القومية)[١]

لەبارەی ئەوەی بارزانی بەرەو مهاباد رۆیشتبێ بۆ تیکدانی کۆماری مهاباد زۆر دوورە لەڕاستی ئەوەش بەلگەکانە:

١-بەلگەنامەی بریتانی —وەزارەتی دەرەوە نامەیەکی ملا مستەفابارزانی بۆ کورنوالیسی مەندوبی بریتانی لە عیراق داوادەکات ئەو هیرشە هاوبەشەی بریتانی وعیراقی دژ بە سەرهەلدانی بارزان ڕاگرن : رسالة مترجمة من: ملا مصطفى البارزاني الى: سير كناهان كورنوالاس ١٩٤٣/١٢/٢٤ (..لأطلب و بكل اخلاص، بأن تقبل حكومة بريطانيا العادلة و شخص سعادتكم الموقرة، التماسي بأصدار العفو عنا جميعا و السماح لعودة المعتقلين و المسلحين من انصارنا بالعودة الى ديارهم. ان الظلم الذي نعاني منه وصلت درجة يعجز اللسان عن وصفه. أملنا ان لا تطلب منا ان ندق ابواب آلآخرين للمرحمة)[٢] —تابێ خوێنەر ئەوەی لێ تێکەل بێت کە ئیمە باسی سەرەتای دروست بوونەوەی شۆرش دەکەین یان باسی پیش چوونی بارزانی بۆ مهاباد دەکەین، پەیوەندی شۆرشی ئەیلول بە رۆژئاوا بە هەمو لایەکانیەوە لەدوای ١٩٦٩ یان بە زەق تر لە١٩٧٢ دەست پێ دەکا[٣] ٢- هەر

---

[١] وثيقة بريطانية: FO 624/6٢ P.S. No 451/ BA/ 2 تقرير رقم٤ب س١٧٧ ٢٧تموز ١٩٤١

[٢] بەلگەنامەی بریتانی : 371/40038-F.O

[٣] بڕوانە :کوردو کوردستان لە بەلگەنامە نهینیەکانی ئەمریکا ل-٢٢-

بەڵگەنامەی بریتانی خۆیان —نامەی دووەمی مەلا مستەفا بۆ کۆرنەوالیس من: ملا مصطفى البارزاني الى: ايجح. اي. سيركيناهان كورنوالس -تأريخ ١٩٤٣/١٢/٢٥ و نسخ الى ب. ئي..س. اين. سئي. او. سالعقيد ود مستر اد موندز، س. (..اسمح لي لأعلمكم بأنني استلمت امركم الوارد ذكره في رسالتكم المؤرخة ٢١/كانون الأول/ ١٩٤٣. أنني اقبل كل امر منكم كما يقبل الطفل الوالد الحنون الأوامر. .و لكن تصرفات المسؤولين العراقيين الغير العادلة و قطعت كل باب للأمل لنل لذلك اضطررنا ان نتحرك دفاعا عن النفس.

و ينوي هؤلاء المسؤولين ان ينالوا مناو يحّرضون القبائل ضدنا و يوزعون السلاح لهم لأستخدامه ضدنا) [1] ٣- هەر بەردەوام دەبین لەگەل بەڵگەنامەی بریتانی و ئیستا دوا هێرشی سوپای بریتانی وعیراقیە بۆسەر بارزانی کە بوە هۆی دەربەڕاندنی مەلامستەفا بەرەو مهاباد لەدوای هەمو ئەوانە بێی وبلێی بارزانی بە فەرمانی بریتانیا هاتوە کۆماری مهاباد تیك بدات ،ئەوە تاوانی زانستیە، بەپێی ئەو بەڵگەنامە سەربازیە زۆر نهینیەی بریتانی (٤٥٢٢-٣٠-١٠٧٧ و المؤرخ ١٩٤٥/٩/٢٢ رئيس البعثة زەعیم العسكرية البريطانية HHC/JJW) ئەوانەی خوارەوە فەرماندەکانی عیراقین لە هێرشە هاوبەشەکەی بریتانیاو عیراق :أ- ئیسماعیل سەفوەت فەرماندەی هیزەکانی رواندوز ب-عەقید احمد حمدی فەرماندەی پیادە ج-هەریەکە لە مقدم عاسی حمود ورئیس الأول حسن مصطفی فەرماندەی تۆپخانە مقدم عبدالرزاق عبدالوهاب فەرماندەی تۆپخانەی شاخەوانی وچەندین فەرماندەی تر[2]،دەربەڕاندنی مەلا مستەفا لەلایەن هیزەکانی بریتانیا و عیراقی هاوبەش لە نامەکەی (ج وەزیری ناوەخۆی سۆڤیەتی فاسینی ریاسنۆی)بۆ ستالینی سکرتێری ح ش سۆڤیەتی لەساڵی ١٩٤٧لە بارەی ناساندنی بارزانی دەنێری تیایدا دەڵێ

---

[1] F.O 371/40038 ٢١-كانون-١٩٤٣

[2] FO،91 /624 موضوع:الجيش العراقي، العمليات العسكرية في الشمال، سري للغاية ٤٥-٣١- ١٥٧٧ وزارة الدفاع البعثة العسكرية البريطانية- بغداد -رقم التقرير ١٣٧ج- ١٣٠ تاريخ ٢٤- ٩- ١٩٤٥ سفارة جلالة ملك بريطانيا- بغداد نسخه منه :العقيد سيفري . MC/DSO/CB طيا أبعث اليكم نسخة لمحضر الجلسة الحكومية التي وقعت في القصر الملكي في بغداد بتأريخ ٢٣- ٩-١٩٤٥ كما أبعث لكم في كتابنا المرقم G١٣٣/ ١٣٠ ٤٥٢٢-٢٠-١٠٧٧ و المؤرخ ١٩٤٥/٩/٢٢

هەرسێ لای بریتانی وعێراقی وعەشایری کوردی ئابلوقەی هێزەکانی بارزانیان داو ناچارکرا بێتە دیوی کوردستانی ئێران کە ئەو کاتی هێزەکانی سۆڤیەت داگیریان کردبوو ،دووره لەو تومەتە،هەر لەبارەی پەیوەندی بارزانی وقازی محمد لە سەرچاوەی میراتگرانی قازی محمد دوا گفت وگۆی نیوان قازی وبارزانیان بلاوکردۆتەوە،کە تیایدا خۆشەویستیان لە نیوان بوە،بەوەی بارزانی داوای لیکردوەو ووتویەتی حەزرەتی پیشەوا تکام وایەلەگەلمان بێیت،قازی ووتویەتی ناکرێ میلەتەکەم بە جێ بهێلم،دوای قازی بە بارزانی ووتوە ماشینەکەی من ببەن سودی لێ وەرگرن،بارزانی زۆریشی پیویست بوە بەلام ووتویەتی چاوم بەرایی نادابیبەم[1]، ئەوە دوا ئاخافتنی نیوانیان بوە

شۆرش پیویست بوو یان ئەجندای دەرەکی بوە: زۆر بە ئاسانی مۆرکی ناحەزانی کورد لەباسی هەلگیرسانی شۆرش وراپەرینەکانی کوردستان دەردەکەوێ ، ئەوانەی سەر بەو مدرەسەن کە هۆکارەکان دەدەنە پال دەرەکی وبیانی ئەوە باوەریان بەوە نیە کە میلەتیك چەوسایتەوەو خاکی داگیرکراوەو یاسای خواییە کە بەرگری دەکا ،تەنانەت هیچ گیان لەبەریك نیە لانەکەی بە بێبەرگری بداتە دەست دریژکەرێك ،ئەوەیان زیاتر زانیاری هەلبەستراوەو بەشێکە لە هەلمەتی داگیر کاری ، تەنانەت کورد ئەگەر بەوداگیرکاری وبێ بەشیەی قایل بوایە ئەوا هەر ناچارکراوەدەکرا کە شۆرش هەلگیرسێنێ چونکە بەرنامەی حکومەتەکانی داگیرکەر راست کردنەوەی ئەو نەخشەیەی ئیمپریالیزم نەبو کەبۆ رۆژهەلاتی ناوەراستیان دیزاین کردبوو، دروست کردنی برایەتی و بنەمای هاوولاتی بوون نەبوو، وەك لە وولاتانی ئەوروپی لە نیوان کۆمەلیك میلەت وپیکهاتە هەیە،لیرەوەوەلامی ئەو پرسیارە مێژووییە کە دەلێن بۆچی نەتەوەی جیا لە وولاتانی ئەوروپا شۆرش وپشێوی نانیتەوە کەچی لە جیهانی عەرەبی وئیسلامی وهەندێکی رۆژهەلاتیش وادەکەن ..کەواتە دەستی ئیستعمارە..،ئەو حوکمە زۆر هەلەیە ،لەو ناوچەیەو کورد وەك نمونە ئەگەر

[1] حزبی دیموکراتی کوردستان –یادی ٦٠ سالەی شەهید بوونی پیشەواو هاورێیانی لە،،

شۆرشی نەکردبایە ئەوا نەمیلەت ونەوولاتی نەدەما،لە ئەوروپا حکومەت هەولی پیکەوە ژیان دەکەن لیرە هەولی توانەوە،بەراوردی دەستوری وولاتانی عربی وتورکی وئەوروپی بکەلەگەل ئەو وولاتانەی کوردی لێیە نکولی لە بوونی کراوە، سەیری دەستوری عیراق ١٩٦٨ بکەو ودوایش هەردووبارە دەبۆوە : المادة الأولی: الشعب العراقي جزء من الأمة العربية دقستوری سوریاش 1970و 1973: المادة الأولی فقرة(٢)- القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي. .لەو دەستورە ١٥جار ووشەی عەرەبی لێهاتوە بۆ یەك جاریش ناوی کوردی تیا نەهاتوە ، کورد پیش شۆڕش پیشنیاری دەستوری کردوە،ئەو دەستورەی مەلا مستەفای بارزان کە لە ١٩٦٥/٣/١٢ بۆ بەغدای نارد ، پیك هاتبوو لە١٣ بەند ، لەبەندی(٣)دەلیت:گەلی عەرەب لە عیراقدابەشێکە لەمیللەتی عارەب..واتە بەوە قایل بوە ئەوەندە ناوی عرب بێت تەنها نکولی لە بوونی نەکرێ... لە ژێر ئەو رەوشە سیاسی وئیداری ودەستورە ڕەگەزپەرستیە بەرە بەرە سنوری کوردستان بچوك دەبۆوە ،ئینجا میلەتی کورد لە پیشکەوتن وپەرەپیدان بێ بەش دەبوو وەك بێ بەش بوە،وای لیهات کورد بوون شەرم بێت کە دەروازەیەکی سایکۆلۆژی مەترسیدارە بۆ توانەوە..وەك سەرەنجامیکی لۆژیکی شۆرش وبەرگری هەلدەگیرسێ ،کەچی دەیدەنە پاڵ فاکتەری دەرەکی

شۆرشی ئەیلول خۆرسکە یان ساڤاك هەلیگیرساند

لە تویژینەوە نوێیەکان باس لەوە دەکری کە لە بنەچەدا کورد پیویستی بە شۆرش نەبوە بەلکو ئەوە ساواکە ئەو ئەرکەی بە کوردسپاردوە، وەلامی ئەو پاگندە ترسناکە :

١-لە بەلگەنامەیەکی بریتانی(ژ: 10114/8/60) لە٢٩ شوباتی ١٩٦٠ بالویزی بەریتانی(سیر ئیج تریڤالیان) بەنامە بۆ وەزارەتی دەرەوەیان دنیرێ باس لەوە دەکا کە ملا مستەفا زۆر دلسۆزە بۆ عبد الكريم قاسم ، بەلام حکومەتی عیراق بە پیل داواکانیان نایەت [1] ، لەوەوە دەردەکەوێ مەلا مستەفا نەیویستوە شۆرش دژی قاسم هەلگیرسێنی.

---

[1] FO 371/49668 السفارة البريطانية-بغداد ٢٩ شباط ١٩٦٠ ، رقم:10114/8/60

٣-نامەیەکی شای ئێران کەلە(٧ی کانونی یەکەمی ١٩٦٤ بۆ سەرۆکی ئەمریکا(جۆنسۆن)ناردوە تیایدا وەسفی مەلا مستەفا دەکاتو دەلیت:دەترسم ئەوشۆرشەی بەرزانی سەر بە کۆمەنیست بێت[1]..ئەوەش باش ترین بەلگەیە کە شای ئێران نەیزانیوە ئامانەو ئامانجی شۆرش وئەو دەستانەی لە پشتە کێن؟ واتە بەلای کەمی لیرە سافاك دوورکەوتەوە لە دروست بوونەوەی شۆرش.

٤-لە بەلگەنامەیەکی بالویزخانەی ئیرانی لە بریتانیا لە ١٣ی تەموزی ١٩٦٣ دیسان داوای زانیاری لە بارەی بارزانی وشۆرشی کردوە ئاخۆ سەر بەکێنە[2]

٥- لە بەلگەنامەیەکی تری بالوێزخانەی بەریتانیالە تاران(سری للغایە-رقم:٦١٤ ١٣ی تموز١٩٦٣) وەکو (حلف سنتو) ئیران وتورکیاوبریتانیاو ئەمریکا لە دژە هەلویستی سۆڤیەتی بەرامبەر عیراق داوا دەکەن کە کیشەی کورد وەك کیشەیەکی ناوەخۆی عیراق تەماشا بکرێ نەك زیاتر[3]، ئەوەش روون دیارە کە لایەنگری شۆرشی کورد نەبووینە

٦- صدام حسین (ج سەرۆکی عیراقی ئەوسا)دەلیت شای ئیران لە دوای سالی ١٩٦٩ ئینجا دەستی کەوتۆتە ناو کوردو بارزانی پەیوەندی بە ئیران دروست بوە[4]،ئەوە قسەی کەسیکی بە هیزی عیراق بوە کە دژ بەو پەیوەندیە بوە

٧-لە بەلگەنامەیەکی تری بەریتانی بە ژ:١٠١١٤-٢٢٩-٦٣ لە ئیگلتۆنەوە بۆ مستەر دالاسی وەزیری دەرەوەی ئەمریکی ئەوسا زانیاری ووردی لەبارەی شۆرشی ئەیلولەوە ناردوە دەلێ سەریە هیچ لایەك نین وهیچ دەستێکی لە پشت نیە بەلکو چەوساندنەوەو خراپی ئەو شۆرشەی پێ هەلگیرساندون

٨-ئەگەر ئەو شۆرشە سەر بە سافاك وئیسرائیل ورۆژئاوا بوایە چۆن یەکیتی سۆڤیەت(کە دوژمنی سەرسەختی رۆژئاواو ئیسرائیل وئیرانبوو) لە ١٩٦٣ ئاوا دژیەو پەلامارە

---

[1] فایلی ئەو دۆسیە لە XX11 ژ:١- ١٥ ،٧-کانون الأول-١٩٦٤

fo370\170515 ١٣-٧-١٩٦٣

[3] Fo373-1703515 رسالە (السیر دی رایت) الی وزارە الخارجیە ١٣تموز١٩٦٣.

[4] صدام حسین-الثورە والصراعات الحاضر والمستقبل-ایران وحسن الجوارص٢٢

گەلەکۆیی‌ەی وولاتانی عربی وەستا ، ووولآتانی سۆشیالیستی ناوەناوە یارمەتیدەری شۆرشی کورد بووینە بەتایبەتی لەنێوان ۱۹٦۳ تا ۱۹۷۰، یەکەم سکالآی جینۆساید سۆڤیەت پێش کەشی نەتەوە یەکگرتوەکان کرد ـ (وثیقة رقم E/3809 ۹تموز ۱۹٦۳ الجلسة ۳٦، المادة رقم۱ في جدول الاعمال، سياسة حرب الابادة ضد الكرد من قبل الحكومة العراقية" طلب اضافة فقرة جديدة الى جدول الاعمال ـ رسالة رئيس بعثة الاتحاد السوفيتي الى الامم المتحدة)[1]، ڕەنگە رۆژئاوا مەترسی ئەوەی هەبووبێ شۆرشی کورد بکەوێتە باوەشی سۆڤیەت بۆیە هەولی داوە نیوانیان تێك بدا،بۆیە زۆر بە ووردی چاودیری کردوە ،لەتوێژینەوەیەکی هەوالگری ولیکۆلینەوەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا ڕاپۆرتی لەو بارەیەوە بلاوکردیتەوەلە ۳۱ی مایسی ۱۹۷۲ دەلیت تەقەلای تیرۆر کردنی ئیدریس بارزانی لەبەغدا دەستی سۆڤیەتیە[2]

۹-گرنگ ترین بەلگەنامەی بریتانی لە سالی ۱۹٦۳ لەسەر ئاستی بالای بریتانی دلنیایی لە شای ئیران وەرگیراوە کە ئیران هیچ جۆرە پالپشتیەکی (یاخی بوانی) کوردی لە سەرووی عیراق نەکردوە(وەك لە وەلام ووەلام دانەوەکەی نیوان ئیران وبریتانیا ئاوا هاتوە)

:(اجيبكم حول السطر ألاخير من الفقرة الثانية والفقرة الثالثة من رسالتكم M1 4/518/COL/DO والمؤرخ ٤تموز١٩٦٣... اخبر عباس ارام سفير حكومة جلالة الملك بريطانيا بأن الشاه وافق على عدم أعطاء الدعم العسكري للمتمردين الكرد وهذا هو الموقف الرسمي للحكومة الايرانية. ولكن الشاه هو الحاكم المطلق في البلاد ومن الممكن أن قال لوزير خارجيته أن يقول هذا الخبر لنا فقط من أجل اسكاتنا. ومن الممكن جدا أن يستمر الشاه في مغازلته للمتمردين الكرد بدون علم حكومته وذلك من خلال الجنرال نصرالله

---

[1] Fo.371-1703415 رقم:E3909 ئیس بوریسوف سەرۆکی نوینەرانی سۆڤیـ.. دانیشتنی ژ:۳٦ ی نەتەوە یەکگرتوەکان.

[2] بەلگەنامەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی E41969-1972 —سەرچاوە :کو ردستان لە بەلگەنامە نهینیەکانی ئەمریکادا ل..۲۰ .

(قائد الجيش الأول والخبير في الشؤون الكردية) والعقيدكمال جاي(رئيسة شعبة الاستخبارات في القيادة العليا)و الجنرال موهاتيان) [1]

١٠-گەلێ جار باس لەوە دەکرێ کە مەلا مستەفا بە جۆرێك پەیوەندی هەبووبێ لەگەل ئیسرائیل...هەلبەتە ئیسرائیلو وولاتانی عەرەب پەیوەندیان هەیەو وولاتانی عربی وجامعەکەشیان ڕۆلی هەبوە لەدروست بوونی ئیسرائیل ، ڕەنگە مەلا مستەفا لەرێی کەنالی جیا جیا لەگەل خەلکی یەهودی دەسەلاتداری ڕۆژئاوا یان هەتا ئیسرائیلیش دانیشتبێ ، بەلام ئەوەی گرنگە هەر پەیوەندیەك هەبوویێت بۆ کاتی تەنگانە بوە، ئێ چ کاتەك بۆ ئیسرائیل لە جەنگی سالی ١٩٦٧ تەنگاوترنەبوە ، لەبەلگەنامەی ئەمریکی- تیلیگرام:١٨٣ لەبەغدا بۆ وەزارەتی دەرەوە ١٩٦٦/٨/١٩ دەلێت وەفدێکی ئیسرائیلی سەردانی بارزانی کردوە بۆ ئەوەی لەکاتی شەڕ هەلگیرسان پێش مەرگەکان بتوانن چالاکی دژ بە عیراق بکەن تا نەتوانن بەشداری شەڕی ئیسرائیل بکەن لە بەلگەنامەکەدا دەلێ ئیسرائیل سەرکەوتو نەبوو لەو پلانەی وبارزانی بە جۆرێکی تری پێچەوانە کاری کرد[2]، کەچی ئەوەی بینیمان ئەوەبوو مەلا مستەفا لەگەرمەی شەڕی ئیسرائیل وعەرەب یەکلایەنی شەڕی ڕاگرت وداوای لە سوپای عێراقی کرد بچێت ئەرکی ئیسلامی خۆی ببینی وبچێتە یارمەتی عەرەب، ئەوەی جێی سەرنجەلەو کاتەی کە عەرەب دەلێن سەر بە ئیسرائیلە وەك بوختان لەلای ڕۆژئاواش بوختانی شیوعیایەتی ونزیك لە سۆڤیەت دەدرا پالّ مەلا مستەفا

لە کۆتایدا ئەوتوێژینەوە پاکانە نیە تونها بۆ سەرکردە میژوویەکان زیاتر بۆ پتەو کردنی بزوتنەوەی کوردە کەبەو پاگندانە دەیانەوێ لە ڕەسەنایەتی بخەن،ئەگینا ڕەنگە مەلا مستەفاش سەلبیاتی زۆری هەبووبێ،دوو کوڕی خۆی کردبوە مەکتەب سیاسی،لە سالانی

FO 371/170421 MA/1400 سري من الكولونيل ايس .جي. واتسون السفارة البريطانية ، طهران الى العميد دي.ج. وليسون وزارة الحرب ، لندن ١١تموز، ١٩٦٣

[1] دۆسیەی ژ:٦٣-٢٢٩-١٠١١٤، ١٦-تشرين الأول ١٩٦٣

[2] نامەی ئیگلتون بۆ مستەر دالاس-ژ: ٦٣-٢٢٩-١٠١١٤ ١٦تشرینی یەکەم ١٩٦٣

١٩٦٨ بەدواوە هەولی پەیوەندی لەگەل ئیسرائیل وئـەمریکا داوە،دوایـش لەگـەل شـای ئیران،ئەگەر ناچاریش بووبیّ بە پیّی مەبدەئی(الغریق یتشـبث) دەبوایە کـە (پ د ك) لـە سالی ١٩٧٥ شکستی هیناو (ی ن ك) شۆرشی هەلگیرساندەوە واباش بوو مەلا مستەفا داوا لە (پ د ك) بکات یارمەتی ئەو شۆرشە نوێیە بدات.

(٤)

حزبی سۆشیالیستی یەکگرتووی کوردستان (حسیك)

لــە هــاوینی ١٩٧٩ دروســتبوە لــە یــەکگرتنی بــاڵی جودابوویــەوەی (بزووتنــەوەی سـۆشیالیستی کوردستانی ناو یەکێتی) و (لیژنەی ئامادەی پارتی دیموکراستی کوردســتان) کە هەر لەدوای شکستی١٩٧٥ لـەپارتی جیابوونـەوەو بـە بـەیانێك پـارتی بـە حزبێکـی بنەماڵەیی و بێ فکـر و مەدرەسـە لەقەلـەم دا، بـەهێزترین کەسـایەتیەکانی بـریتین لـە: د.محمود عوسمان و جێگرەکەی شمـس الـدین مـوفتی، هـەروەها قـادر جـەباری و عـدنان موفتی.

ئایدۆلۆژیای و ڕێکخستن:

نەتەوایەتی + سۆشیالیستی زانستی، بەڵام ئەنـدامانی ووشـیاریەکی سۆشیالیسـتی وایان نەبووە.

ڕێکخستنی وەك ڕێکخستنی یەکێتیە.

باڵی سیاسی:

رسول مامـەند سکرتێری وەختی بوو- د.محمود جێگر- قادر جەباری، سعد عبداللـە، ملا ناصح، تاهیر علی والی (لەبەفر ڕەق بوو)، محمد حاجی محمود، سید کاکە، قادر عزیز، عــادل مــراد، عبــدالخالق زەنگەنــە.. هــەروەها بــەپێی زانیــاری خۆیــان ســکرتێرە ڕاستەقینەکەیان (صالح یوسفی- هەڤاڵ سەیدا) بووە بەنهێنی (لەبەغدا بەنامەیەکی لوغم ڕێژ تیرۆر کرا).

باڵی عەسکەری:

لێی بەهێز بوون لەوانە وەك: سەید کاکە، دوایش محمد حاجی محمـود، شێرکۆی شـێخ عەلی (شەهیدله١٩٨١)، عەولا بۆر، سـید سـلیم (شـەهید لـەناوەگرد١٩٧٩)، سـلێمان بیرێژی (شەهید)، قادر مستەفا (شەهید)، عبداللە سور (شـەهید ١٩٨١)، ئـەنوەر مجیـد سـوڵتان (شەهید).

ڕەوتی (سیرەی):

+ لەدوای ئەو ئینشقاقە نەخشەی عەسکەری وا خەملی ناوچەی بادینان زیاتر پارتی بوو، بەلام چالاکی هەر کەم بوو، ناوچەی گەرمیان و قەرەداغ یەکێتی، ناوچەی دەشتی هەولێر و خۆشناوەتی- حسیك، ناوچەکانی شارباژێر، دوکان، وەرتی، گەرەوان، حسك و یەکێتی تێك ئالأبوون.

واتە یەکێتی و حسك دوو حزبی بەدیل و تێك ئالاو بەو عەقلیەتە ستالینەی ئەو سەردەمیش هەر بەخێرایی مێژووی ئەو حیزبە بووە شەڕی کوردکوژی، جا با ئەویش نەیوستبێ، حسیك زیاتر لەگەڵ (پ.د.ك) هاوپەیمان بوو.

+ پەیوەندیان بە (حدکای ئێران و دقاسملۆ) زۆر خۆش بوو، لەرکی پەیوەندی یەکێتی و کۆمەڵەی ئێران.

+ لەساڵی ۱۹۸۰ لەرێی د.قاسملۆ مفاوەزاتێکی لاوازی وەختی کراو هیچ سەنگی نەبوو.

+ لە هەمان ساڵ بەرەی (جود) لە (حسك، حزبی شیوعی، پاسۆك، پارتی) دروست بوو، لە بەرامبەریشدا (ی.ن.ك) و (حزبی شیوعی عێراق) و هەندێ حزبی تر بەرەی (جوقد) ڕاگەیاند.

+ لەساڵی ۱۹۸۱ تووشی شەڕێکی براکوژی سەرتاسەری بوو، هەرچەندە لە عەسکەری بەهێزتر بوو لە یەکێتی، بەلام لەڕووی سیاسی و پلان و ستراتیژیەت بێهێز بوو، لە ئەنجامدا لە عەسکەریش تێکشکا.

+ لەدوای کارەساتی پشت ئاشانی ۱۹۸۲ بەیەکجاری ئاودیوی ئێران کرا.

+ لە ۱۲/۱۲/ ۱۹۸۵ قادر عزیز وەك تەیارێکی مارکسی لێیان جیابۆوەو دوای حزبی زەحمەتکێشانیان دروست کرد.

+ لەساڵی ۱۹۸۷ لەپێش جاڕدانی (بەرەی کوردستانی) بەخۆیان و بە سەرکردایەتیەوە لەگەڵ حزبی شیوعی لەدوای ماندووبونێکی زۆر بە (سستی پارتی و بیرۆکراتیەتی- وەك خۆیان وتیان) تەسلیمی ئەمری واقعی یەکێتی بوون، بە یەکجاری وازیان لە هاوپەیمانیەتی پارتی هێنا، کەوتنە ژێر سایەی یەکێتی وهاتنەوە کوردستان.

+ لەدوای وەستانی شەڕی عێراق ئێران کەوتە دیوی ئێران.

+ لەراپەڕین دەورێکیان هەبوو.

+ له هەڵبژاردنەکەی ١٩٩٢ لیستی (٢٤٨٨٢) دەنگی هێنا (٢.٥٪)، رابەریش د.محمودتەنها(٢٣٣٤٢) دەنگی هێنا.

+ له ١٩٩٢/٢/٥ بوونه دوو بەش، سەید کاکه و محمدی حاجی محمود و قادر جەباری لەگەڵ (پارتی گەلی دیموکراسی- سامی عبدالرحمن) هاتنه ناو پارتی و بەشەکەی تریش به سەرکردایەتی (رسول مامند) چوونه ناو یەکێتی.

+ له کۆنگرەی (١١)ی پارتی جارێکی تر محمد حاجی محمود ئینشقاقی کرد و (حزبی سۆشیالیستی دیموکراسی کوردستان)ی دروست کرد، تا ئێستاش بەردەوامە، ئەو حزبه زیاتر پانتاییەکی عەسکەریەو بەرەو کزیه.

ئەزموون له:

خاڵه بەهێزەکانی:

١- کۆمەڵه کادیرێکی عەسکەری دڵسۆز و بەهێز بوون، لەرۆژانی تەنگەکانی کوردستان خاوەن داستان بوون.

٢- له شەڕەکانی کورد- کورد دەست پێش خەر نەبوو.

٣- ئەزمونێکی نوێ بوو له دەرچوون لە سەرکردایەتی کلاسیکی کورد کە هەر لەچەند دانەیەك قەتیس مابوو، خەریك بوو دەردی مەلایی و جەلالی لەسەر دەستی ئەوان کۆتایی بێت.

٤- له چالاکی و شەڕەکانی دژی هێزی (جود) هەر بەرەیەك (حسك)ی لێبوایه خۆڕاگرتر دەبوون.

٥- ئەوانە لە ساڵی ١٩٨٠- ١٩٨١ زۆر بەهێز بوون، توانیان لە چوارچێوەی شەڕەکانی ناوخۆ (نەوشیروان مستەفا) بەدیل بگرن لەناوچەکانی سلێمانی کە ئەوکاتی لەجێی سکرتێر بوو، یەکێتی لەوپەڕی مەترسی بوو بێ سەرۆك مابۆوە، بەڵام حسك زۆر خوازیاری یەکلاکردنەوەی شەڕی کوردکوژیان نەبوو، بۆیه ئازاد کرا.

٦- سەروەری زیاتر بۆ د.محمود دەگەڕایەوە له پلانه سیاسیەکان، نمونەیەکی دەگمەنه که زۆر خوازیاری پایەو سەرۆکایەتی نەبوو.

خاڵه لاوازەکانی:

١- کەسی یەکەم لە هەر حزبێك سەرچاوەی ئیجابی و سلبیاتەکەیەتی بەپێی مەرجەکانی سەرکردە، بۆیە ئەو حزبە هەم ئەو نوقستانیەی هەبوو هەم مونەزیریشی نەبوو، (د.محمود)یش لێیان تۆرابوو تەنیا لە تەنگانەکان دەگەڕایەوەو لە مەترسی و خلیسکانەکان دەیگێڕانەوەو دوای بەجێی دەهێشتن ئی دی ئەوە سەرەنجامی ئەو حزبە بوو.

٢- ئەو حزبە مێژوویەکی زیاتر عەسکەری هەیە، دیارە حزب بێ عەسکەری دەبێت، بەڵام هەرگیز بێ فکر و سیاسەت و شارەزایی و پلان و ستراتیجیەت نابێت، ئەو حزبە تەنیا لە سیاسەت شکستی هێنا و یاسای (البقاء للأصلح) تەزکیەی پێنەدا لاواز بۆوە.

٣- نەبوونی تەوجیهی سیاسی دەماودەست و بێتینی مەدرەسەی فکریەکەی (سۆشیالیستی) لەچاو رادیکالیەتی مارکسیزمی ئەو سەردەمی بووە هۆی سەرپێچی عەسکەری بۆ سیاسی و ڕێکخستن، لە ئەنجامدا لەجیاتی مونەسەساتی و پلان و پرۆژەی گەشەکردنی چۆنایەتی کەوتنە بازنەی داخراوی ڕەمەکی سیاسی و بێ ستراتیژیەتی و لالایانە و کاردانەوە.

٤- لەبەر ئەو هۆیانەو لاوازی ڕاگەیاندن لە (مەزلومەوە) دەکرانە (زالم)، شەڕی پێ دەفرۆشرا، بەشەرهەلگیرسێنەر پیشان دەدرا.

٥- ڕێکخستنەکانی بە زەمینەیەکی کۆمەلایەتی فراوان دا نەچەقیبوو و، لەگەل لاوازی گوتاری سیاسی و، بێناوبانگی سەرکردایەتیەکەی دەبووە هۆی پڕنەکردنەوەی هەر نوقستانیەك، چاکترین نمونە لەبێهێزی سیاسی: مێژووی ئەو حزبەو ئەنجامی دەنگدانەکەی زۆر لێك دوور بوو.

٦- هەولی ئەو حیزبە لەڕێی حزبی شیوعی عێراقی گوایە ببێتە سەر بە (یەکێتی سۆڤیەت- ئەوسا) ئەوا لە تیۆری (تاکتیکی پرۆلیتاریای مارکسی) نەگەیشتبوو، لە ئەزموونی حزبی شیوعی لەگەل حزبە کوردیەکان بێئاگابوو، لە هاوکێشە ستراتیژیە ئەقلیمی و دەولەکانیش سەری دەرنەچوو، حزبی شیوعی خۆی (فاقد الشيء) بوو لەکاتێکدا لە عێراق قڕانە شیوعی بوو (ڤیدل کاسترۆ) دەیگوت: ((صدام رفيقي وصديقي في النظال)) و یەکێتی سۆڤیەتیش هاوپەیمانیەتی ٢٠ سالی لەگەل نوێدەکردەوە. چی بۆ حسیك پێنەدەکرا.

٧- له شەڕە ناوخۆیەکانیش ئەو ڕێژە بەرپرسیاریەتەی کە بەری دەکەوێ، نەیتوانی بە دانایی خۆی لێ لابداو لەجیاتی ئەو بەرە(جود)ەی لەگەڵ لایەنەکانی دوور لە گۆڕەپان مۆر کردبەتایبەتی پارتی، ئەوا لە (جوقد) بوایە لە گۆڕەپانن بەتایبەتی یەکیتی

٨- لە کۆتاییدا ئەزموونی ئەو جۆرە سەرکردەو دوو هێزلە گورەپان، هێزیکی توونـد بەڵام سەرکردایەتی شلۆق، هێزی یەکێتیش شـلۆق و سـەرکردەی لێهـاتوو، لـە ئەنجامـدا حسك هەرەسی هێناو یەکێتی دروست بوو، سەرکردەی بێتوانا دەتوانێ ئەو نوقسانیەی پڕ بکاتەوە بەڕاوێژ و زیاد کۆبوونەوەو گوێگرتن لە بنکەکانی خـواروو و بڕیـار و هەڵوێسـت دروستکردنی لامەرکەزی.

- ٥ -

حزبی شیوعی کوردستان (حشك)

ئەو حیزبە بەڕەسمی لە لەژێر دروشمی (الدیمقراطیة والتجدید)ی کۆنگرەی (٥)ی حشع ریکەوتی ٦/٣٠ /١٩٩٣دروست بووە، پێشتر لیژنـەی هـەرێمی کوردسـتان بـوو، لـەدوای دارمانی شیوعیەت عەیارەکان هاتنەوە جێ و حزبـی شـیوعی کوردسـتان دروسـت بـوو، (کریم احمد) بووە سکرتیری یەکەمی.

پێشـترجاریکی تـر لـە ١٩٤٤ حزبـی شـیوعی کوردسـتان بـۆ ماوەیـەکی کـەم بـە سـەرکردایەتی (صـالح حیـدری) هـە بـووە، بـەلام بـەخێرایی عێراقیایەتیەکـە بەسـەر کوردستانی دا زاڵ بوو هەر بۆوە حزبی شـیوعی عێراقـی، ئـەوەش مانـای زۆرە لـەدوایی باسی دەکەین

ئایدۆلۆژیای

عەقیدەی ئەو حیزبە (مارکسی- لینینی) بە هـەموو هەڵوێسـت و روانگـەکانی ئـەو مەدرەسە سەبارەت بە : فەلسەفە و بوونـەوەر و دروسـتکەر، ئـایین، مێـژوو، دادگـەری، ئادەمیزاد، چارەنوس... لەدەست پێکردنی ڕادیۆ راستگۆترە لە عەلمانیـەکانی تـر قورئـان ناخوێنێت.(بۆ زیاتر لە بیروباوەڕەکانی بگەڕێوە مەدرەسەی شیوعیەت).

ڕەوتی(سیرەی):

دیـارە بەشـی زۆری مێـژووی (ح ش ك) مێـژووی (ح ش ع)ە، بۆیـە دەبێـت هەنـدێ هەنگاو ویستگەی گرنگی ئەو حزبە بخەینەوە یاد:

- لەبارەی سەرەتاکەی لە بوونی بیری بەلشـەفیەت راو بۆچـوون زورە، تەنانـەت جـار وایە ناوی هەندیك لە زانایانی ئاینیش دیت، رەنگـە تـا رادەیـە کـیش راسـتی تیـا بـێ، لەلایەك لە دژی بریتانیا لە لایەکی تریشەوە بلشفیەتی(شـیوعیەت)ئەوکاتی لـە ژێـر پـە ردەی ئیسلامی ئیشی دەکردهەروەك (مکسیم رودنسـن)لە کتێبـی (الاسـلام والمارکسـیە)دان بەوە دەهێنی، شیوعیەکانی عیراقـیش لابـەلا ئـەو سیاسـەتەیان بـە کـار دەهینـا، کتێبێکیان دەرکرد بە نـاوی (البلشـفیة والاسـلام)تیایـدا هـاتبوو: ((..انصـتوا الی هـذه

الصرخة الإلهية واستجيبوا لنداء اخ لينين))،كاديره بەرزەكانیان بۆ بە ڕەسەن كردنی شیوعیەت ئایەت و فەرموودەیان بە كار دەهێنا، هەرچەندە لەژێرەوەش زور دژی ئاین بووینە كتێبێكی تریان بەناوی (أين الله) بلاو كردەوە تیایدا ئەونمونە هەلدەبژێرین وەك هونراوە: ((وجاء الناس جماعات، وسأله عن الجهل، ومن هو الذى سقط، قلنا : ان الله الذى استبد والذى تخلصنا من بره وبحره))، یەكەم ئافرەت لە بەغدا كە پێچەی لەسەری فڕێ دا (ئامینە رحاب) ی شیوعی بوو[1]

- لە سەرەتادا زۆربەی ئەو بیروباوەڕانەی عەلمانیەتی رۆژهەلاتی یان رۆژ ئاوایی لە رێی كەمایەتیە ئاینیەكان دەهات، بلاو بوونەوەی شیوعەتیش ئاوا بوو، لە شام بزوتنەوەی هەشناقی ئەرمەنی شیوعیەتی بلاو كردەوە، لە عیراقیش لە رێی پیاویكی ئاشوری بەناوی(بیوتر فاسیلی)خەلكی ئەهوازی ئیرانەوە ئەو بیروكەی هێنا(یان راستتر هێنرا ویلایەتی بەسرە)، لە راستیدا لە سەرەتا هەر ویلایەتیك بە جیا كاری خۆی دەكرد، لە ویلایەتی بەسرەو ناسریە هەریەكە لە یوسف سلمان (فهد)و عبد الحمید خطیب لە سالانی ١٩٢٧- ١٩٢٨جم وجۆلیان هەبووە لەگەل ڤاسیلینی، لەویلایەتی بەغداش لە ١٩٢٩ وەعاصم الفلیح كارا بووە[2]، بۆیە جەند مێژووەكی جیای دروست بوونی باس دەكری، لەلایەك (الموسوعه السوفیتیه) دەلّێ سالی ١٩٣٢حزبی شیوعی دروست بووە[3]، حنابطاطوش بوسالی ١٩٣٥ی دەگێریتەوە[4]،لەلای خوشیان سەربردەكە بەوشیوەیە:

+ لە ١٩٣٣/٣/٣١لیژنەیك بە بەناوی (لجنة مكافحة الأستعمار) بە سەرۆكایەتی (عاصم فلیح)* دروست بووە،، لەو سەردەمی ناوچەكەو عێراق بەپێی (سایكس- پیكۆ ١٩١٦) و (سان- ریمۆ ١٩٢٠) وفرسای وسیفەر لە ١٩٢٠و(كونگرەی قاهرە ١٩٢١) و(لۆزان ١٩٢٣) كەوتبووە ژێر دابەشی ئیمپریالیزمی بەریتانی و فەڕەنسی، تازە عێراق لە ١٩٣٢ ببوو بە ئەندام لە (عصبه الامم) بە تەزكیەی تایبەتی (ئینتدابی) بەریتانی، هەر لەژێر هاوپەیمانی ئینگلیز بوو.. شۆڕشی ١٩١٧ی ئۆكتۆبەری ڕووسیاش بە

---

[1] بروانه : الاسلام والعلمانية وأثرهما فى نشأة الدولة العراقية الحد يثة - رسالة ماجستير، نووسەر ص١٩٤

[2] العراق –حنا بطاطو ص٦٦-

[3] الموسوعه السوفيتيه ج١٨ص٥٦،ص٢٢٢،ص٣٩١ئەو مەوسوعەیە سالی ١٩٣٥ دەرچووە.

[4] بروانه:العراق- حنابطاطو ج٢ ص٢٣٤، ٩٠، ٥٥

* دەرچووی زانكۆی شیوعی بوو لە (مۆسكۆ) و گەڕابۆوە عێراق

سەرۆکایەتی (لینین) و بانگێشەی ڕزگاری میللەتان و دروشمی دژ بە ئیمپریالیزمی هەڵگرتبوو.

+ لەسەرەتا سنوری عیراقیانە نەبوو،باوەڕیان بە یەکگرتنەوەی هەموو عەرەب هەبوو، هەرواش بۆ یەکگرتنەوەی هەموو کوردستان، دوای ئەو جۆرە دروشمە بە نازی و فاشی و ڕەگەز پەرست لەقەلەم درا لەلایەن شیوعیەکان

+ لەسالی ١٩٣٥ بووە حزبی شیوعی عێراق، دوای سەرۆکایەتی بە (یوسف سلمان- فهد)* سپێردرا، لەگەڵکەسانی وەك :(عزیز محمد، زکی خیری، عامر عبدالله، مکرم تالەبانی، کریم احمد ..) ئەو ڕەوتەیان پێگەیاند.

- هەڵوێستیان بەرامبەر کێشەی کورد چەسپاو نەبوو، چەند جارێك وەردەگەڕا، لەدوایدا بەندی کرد بە چارەسەری کێشەی پرۆلیتاریای عێراق .

- کۆمەڵێك ئینشقاقیان تێکەوت،بەپێی هەندێ سەرچاوە زیاتر لە ٢٥ جار لێك جودا بووینەوە، لەوانەی جودا بووینەوە : (کتلة العمل، وحدة النضال،کتلة الی الأمام، لجنة الوطنية الثورية، الأتحاد، راية الشغيلة...) بەڵام سەرەکیەکەی لە ١٩٦٧/٩/١٧ لەسەر دابەشی (چین و سۆڤیەت) ئەوانیش دابەش بوون بۆ قیادە مرکزی (عزیز الحاج- خەتی چینی) (لجنه مرکزی- عزیز محمد- خەتی سۆڤیەتی) زۆریش دژایەتی یەکیان کرد.

- لە ساڵی ١٩٦٣ (عبدالسلام عارف) زۆر بە توندی لێیدان و هاتنەوە ناو شۆڕشی کورد.

- تا دوای ڕێکەوتنی ئازار بە یەك لایەنی بەرەیەکیان لەگەڵ حزبی بەعس جاڕدا لەیادی ١٧ی تەمووزی ١٩٧٣.

- لە هەمان ساڵ تەنها لە بەشی کوردستان چەکیان لە حکومەت وەرگرت، بەڵام لە سەرتاسەری چەك کران بە فەرمانی بارزانیەوە

- لە شەڕی چارەنووسی ١٩٧٤- ١٩٧٥ لە بەرەی حکومەت بوون بە چەکەوە دژی شۆڕشی کورد.

- دوای شکستی ١٩٧٥ حکومەت سیاسەتی (ضغط علی القواعد وتقریب القیادة)یان لەگەڵ بەکارهێنان.

* لە بنەچەدا مەسیحی بوو ئیعدام کرا

- لەساڵی ١٩٧٨ لەدوای قەلۆش بوونیان دیسان هاتنەوە ناو شۆڕشی کوردستان و جلی کوردی و جەمەدانی باوی هاتەوە، دروشمی کوردایەتی پەیدابۆوە.

- لەساڵی ١٩٨٠ چوونە ناو هەردوو بەرەی دژ بەیەکی (جود- پارتی و حسك) و (جوقد- یەکێتی).

- لە ١٩٨٣/٥/١ کارەساتی قرناقەیان بەسەرهات لەسەر دەستی یەکێتی نزیکەی ١٠٠ کادیری چالاکیان لە دەست دا، هەریەکە لە (کریم احمد* - احمد بانی خەیلانی) سەرکردەکانی تر دەستگیر کران.

- کۆنگرەی (٤)ی (حشع) زۆر سەخت بوو، نیمچە ئینشقاق و وازهێنان ڕویدا، ئەو ڕۆڵەیان کەم بۆوە، لەدوای ئاشت بوونەوە لەگەڵ (ینك) و پێکهێنانی بەرە لەگەڵی لەسالی ١٩٨٨حشع رولی لاواز بۆوە تا ئەو ساتەش

- لەدوای وەستانی جەنگی عێراق- ئێران لە ١٩٨٨ چوونە دیوی ئێران.

- لەدوای داڕمانی شیوعیەتی جیهان بە مەدرەسەوە لە ١٩٩١ زیاتر فکرەی دروست کردنی حشك هاتەوە مەیدان بەتایبەتی ئەو دەنگەی لە هەڵبژاردنەکانی پەرلەمانی کوردستان (٢١١٢٣) دەکا ٢٪، ئیتر لەلیژنەی ئیقلیم بەرەو حزبێکی سەربەخۆی کوردستان وەرێکەوت.

- سەربردەی لیژنەی ئیقلیم: دەکەڕێتەوە بو ساڵی ١٩٦٧ لە کۆنگرەی (٣) بڕیاری دروست کردنی لیژنەی ئیقلیمی کوردستانی حزبی شیوعی درابوو.

- لە راپەڕینەکان بەشدار بوو، ئەندام و لایەنگرانی پاکتر و پابەندتر بوون، لە دیاردە دزێوەکانی تاڵان، ئاودیوکردن، دزی، ڕاووڕووتی...دووربوون

- لە کۆنگرەی (٥)ی شەقڵاوە ١٩٩٣ حشع بووە چەند پارچەیەك:

١- حشك- کریم احمد.

---

* وادیار بوو بەجوریك دلنیا کرابوونەوەلەلایەن یەکیتی کە ئەو هەلمەتە حشع ناگریتەوە، بۆیە (کریم احمد)کەلەلای ئێمە دیل بوو پشتی لێ کردبووین هەردووبارەی دەکردەوەو دەی ووت : ((لاحول ولا ...والله بابە باش،ئەدی کوا بەلین کوا پرولیتاریاکەمان ...))، بەشی عیراقچی ناوکومەلە قایل نەبوون بەو لێدانە و مەلا بەختیار ئەو فەرمانەی جی بەجی نەکرد لەمەلبەندی شارباژیری(حاجی مامەند) لەگەل بەهائەدین نوری ریکەوتن شەر نەکەن ولە ئەنجاما دەمەقالیەکی زور توند لە ریی جهازی بێ تەل لەنیوان ملابختیار و نەوشیرەوان مستەفا روویدا کەسەرپەرشتی هەلمەتی دژ بە حشعی دەکرد، دوای مام جلال هاتە سەر خەت وهەقی بە هەردوولا دا و ووتی هەنگاوی هەردوولاتان راستە!! هەریەکەتان بەدوای کاری خۆتان بەردەوام بن کوتایی بەکێشەکە هات .

٢- حشع- حميد موسى.
٣- پارتی کاری سەربەخۆ- ابو حکمت- محمد حلاق.
- لەدوای ئەو دارمانە جیهانیەی شیوعی ئەو حزبە بەرەو زیاتر کزیەو کەمتر رۆلی ماوە.

سەرجەم سەرکردە بەکارەکانیان :عاصم الفليح (١٩٣٤- ١٩٣٥)،یوسف سلمان (فهد١٩٣٩- ١٩٤٩)،جاسم الطعان،، زکی وطبان- (١٩٤٨- ١٩٤٩)، بهاءالدين نوری (١٩٥٠- ١٩٥٣)، حميد عثمان(١٩٥٤- ١٩٥٥)، سلام عادل، عزيز محمد (١٩٦٤- ١٩٩٣) لەدوای د مجيد موسا وكريم احمد وئيستاش د كمال شاكر

پەند و ئەزموون:

لەبەر ئەوەی باسەکەمان لەسەر حزبە کوردستانیەکانی هەموو بەسەرهات و ئەزموونەکانی (حشك)یش لەناو (حشع)ە ئەویش عێراقیە، بەلام ئەوەی گرنگە خەباتی ئەو چینایەتی بووە و کێشەی کوردیش نەتەوایەتی بووە، هەرچەندە زۆربەی سەرکردە و کادیرانی کورد بوون، بەلام ئەگەر وەك ئێستا (ح ش ك) دروست بوایە جۆرەکاریگەرو ئەنجامێکی تری دەبوو، هەموو خالە لاوازەکانی سەبارەت بە کورد لەوە کۆدەبێتەوە (تضحية الجزء من أجل الكل) کە کورد تیایدا (جزء) و ڕووخانی سەرمایەداریش (كل) بوو، یان لە باشترین دوخیدا کوردستان (جزء) و عێراق (كل) بوو! ، بۆیە گەلێ جار دەیان ووت بە پێی مەرج وپێناسی ستالین بۆ (ئومە) ئەوا کورد ئومە نیە بۆیە شایستەی بەدەولەت بوون نیە ، هەلوێستەکانی وێچووی ئەزموونی حزبی شیوعی تونسی بوو کە لە سالی ١٩١٩وەك درێژکراوەی حزبی شیوعی فرنسی دروست کرا، فرنسا وئیتالیاش داگیرکەری ئەو ناوچانە بوون بۆیە حزبی شیوعی تونسی نەیتوانی ئەو دوو دۆخە بە سەلامەتی کۆ بکاتەوە لە ئەنجاما کەوتە بەرەی فرنسی لەدژی بزوتنەوەی ڕزگاری خوازی تونسی، هەرچەندە لەسالی ١٩٣٤لە حزبی شیوعی فرنسی جیا بۆوە بەلام ئەوپەلەیە لە کۆل مێژووی ئەو حزبە نەبۆوە تا گەشە بکا، بەو شێوەیەش مێژووی حزبی شیوعی نەك هەر دەردەسەری بوو بۆ کورد، بەلکو بۆ خۆشی، لەبەر هۆیەکی سادە ئەوان لەو واقعە دەژیان، کەچی بە عەینەکی سۆڤیەت دەیان ڕوانیە ئەو واقعەی خۆیان و جیهان،لەو بارەیەوە با گوێ لە ڕای فهد

ڕاگرین له بارەی هەر ڕەخنەیەك له سەرکردایەتی ستالین و دەڵێ: (ئـەوەی سـتالین دەیلـێ ودەیکا هەر ئـەرکی شـیوعیەکانی سـۆفیەتی نیـە وەك ئـەرکێکی موقـەدەس ودەق جـێ بەجێی بکەن بەلکو ئەرکی هەموو پرۆلیتاریای جهانە پـەیڕەوی بکـا)[1] ،هـەمو ئەوانـەو بیرو بـاوەڕێکی ئـاوا نـامۆ بـە خـەلکی کوردجسـتان کـە هەفتانـە یـەك ملیـۆن خـەلك خۆیەخشانە دەچنە گوتاری هەینی هەر ئەو ئەنجامەی دەبێ ولەگەل ١١ حزب ولایـەنی تـر ئینجا یەك کورسی پێ هاتوە

[1] مؤلفات الرفيق فهد –حزب الشيوعى ولا إشتراكية الديموقراطية ص٢٣

-٦-

پارچەکانی تری کوردستان

لە پارچەکانی تری کوردستان نمونەی دوو حزبی تریان بە کورتی باس دەکەین بەڵام لە چوارچێوەی حزبە کوردستانیەکان نین، هەر بۆ ئەوەی شتێکی سەرەتاییش لەو دیو ئەو دیو بزانری :

١- کوردستانی ئێران

باری کوردستانی ئێران تایبەت ترە لە بەشەکانی تر، چونکە لە سەردەمی جەنگی چاڵدێرانی ١٥١٤وە ئەو بەشەی کوردستان کەوتۆتە ژێر دەسەڵاتی فارسی، جاران دەسەڵاتی ئیمپراتۆریەکان مانای فەرمانی ڕاستەوخۆ نەبوو، بۆیە دەسەڵات زیاتر بۆ ئیمارەتەکان دەگەڕایەوە، بەڵام دەسەڵاتی ئیمارەتەکانی کوردی بەشی عوسمانی بەهێزتر بوو، هەرچەندە هیچ لایەکیان پرۆسەی بەفارس کردن یان بە تورك کردنیان ئەنجام نەداوە، چونکە سەردەمی نەتەوایەتی و فەرهەنگی ناشناڵی نەبووە

لەسەرەتای سەدەی بیستەمیش کە سەردەمی چارەی خۆنووسی میللەتان بوو، ئەوا ئێرانی ئەوسا لەگەڵ بەریتانیا و ڕۆژئاوا هاوکار بوون، بۆیە لەو نەخشانەی کە لە چواردە خاڵەکەی ویلسون و بانگەوازی سەربەخۆیی فەرەنسی و بەریتانی هاوبەش لە ١٩١٨ و دواییش سیڤەری ١٩٢٠ و هەتا سایکس- بیکۆی ١٩١٦ش دیوی کوردستانی ئێرانی نەدەگرتەوە، ئەوکاتیش ئێران زۆر لاواز بوو، ئەگەر کورد خاوەنی ستراتیژ و بەرنامەی بەهێز بوایە سەربەخۆیی زۆر سانابوو، بەتایبەتی زۆربەی خێڵەکانی کوردستانی ئێران لایەنگیری شێخ محمود بوون، بەڵام هەروەك ئێستاش سەرکردایەتی کورد هێشتا نازانێ ڕزگاری لەکوێ وکەی دەست پێ دەکا و هەروا کۆدەکانی بزرکردووە، هەندێ ڕاپەڕینی ئەنجام دا، لەوانە:

- سەرجەم ڕاپەڕین و شۆڕشەکانی کوردستانی ئێران : ١٩١٨، ١٩٢٠،، ١٩٢٥، ١٩٢٧، ١٩٢٩، ١٩٣٠، لە هەریەکە لە ناوچەکانی موکریان، هەورامان، ورمێ،

گوڵبان..)، گرنگ ترینیان (سمکۆی شکاك بوو ناوی لەخۆ نا شای کوردستان و ڕۆژنامەی کوردستانی هەبوو).

- ماوەیەك لە سەرانسەری کوردستان بزوتنەوەیەکی دیاری وا نەبووە، تا چلەکان ئینجا کۆمەڵەی ژ.ك - ژیانەوەی کورد- لە ١٩٤٢/٨/١٦ بە بنەمای ئیسلامیانە لە شاری مهاباد دروست بوو، لە ١٩٤٥/٨/١٦ (ژ.ك) بوو بە(حزبی دیموکراسی کوردستان - حدکا)، بە دروشمی (حەقیقەت، عدالت، تەمەدون) ئەو دروشمە ئیسلامیانە بەردەوام بوو تا قازی محمد لەسێدارە درا ئنجابەرە بەرە دروشمی سیکولارانە جێی گرتەوە، ناوی ئەو حزبە لەدووسەرچاوە دێت، یەکەمیان: ئەوناوە بەکارهاتووە لە دەوروبەری ١٩١٨- ١٩٢٠ دووەمیان لە ئازەربیجانیش فرقەی دیمکراتی هەبوو لەو دەمیش کوردەکان زور لەژیر کاریگەری ئەزموونی ئازەر بوون .

- لە ١٩٤٥/١٠/٢٥ یەکەمین کۆنگرەی حدکا لە مەهاباد بەسترا، قازی محمد کرایە سەرۆکی حزب. - لە ساڵی ١٩٤٦ کۆماری مهاباد دروست بوو دوای نزیکەی ساڵێك شکستی هێنا.

- وەك لەمێژووی (پارتی) باسمان کرد (حدکا) لە دۆخێکی تەنگ دابوو لەکاتی شۆڕشی ئەیلول بەهۆی ئەو پەیوەندیەی نێوان سەرکردایەتی ئەیلول و شای ئێران، بۆیەش ناوەرۆکی لەگەڵ (پارتی) دیوی عێراقی زۆرجیایە.

<u>قۆناغی نوێی:</u>

باری دەولی و ئیقلیمی، باری ناوەخۆش کپ و بێدەنگی بوو لە ئەنجامی ئەو فشارە زۆرەی ساواکی شای ئێران، بەڵام جم وجۆڵی پێشمەرگایەتی (یەکێتی) کەمە ئومێدێکی بۆ پەیداکردبوون.

- ئەوکاتی سەرکردەکانی (حدکا) لەدەرەوە بوون (هێمن مهابادی، عبداللە حسن زادە) لەعێراق بوون، د.قاسملو لە ئەوروپا بوو، چالاکیەکی وا بەو شێوەیان نەبوو.

- لە ساڵی ١٩٧٨ لەسەر ئەو وتارە ناشیرینەی کە لەلایەن وەزیری ڕۆشنبیری(داریۆش هومایۆن)ەوە نووسرا دژی خمێنی لە زانکۆی تەوریز خۆپیشاندان کراو شۆڕشەکە بە داینەمۆیەکی ئیسلامیانە گڵپەی گرت، ١٨ مانگی خایاند، کوردستانیش لە (٣) مانگی

دوای بەفراوانتر بەشداری کـرد[1]، تـودەو بـەرەی نیشـتمانی و فـدائی خـەلق و مجاهـدینی خەلق... هاتنە مەیدان.

- لەدوای کلپەی عاشـورای ۱۹۷۹ سـەرکردەکانی (حـدکا) و (د.قـاسملو) لـەرێگای کوردستانی عێراق گەیشتنەوە دیوی کوردستانی ئێران.

- لەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی لەئێران لە ۱۹۷۹/۲/۱۱ لە کۆبوونەوەیەکی فراوانی جەماوەری لە مهاباد ئاشکرا بوونـەوەی (حـدکا) ڕاگەیـەنرا لەلایـەن د.قـاسملوی سکرتێری حیزب.

- لەدوایدا هەریەکە لە (عبداللە حسن زادە، کریمی حسامی، غـەنی بلوریـان، هـێمن مهابادی، صادق شرف کەندی، سید رسوی بابەگەورە،...) دەورو چالاکی خۆیـان هـەبووە لە قوناغە جیاجیاکانی ڕەوتی حدکا.

- لە هەمان کاتدا (محمـد مهتـدی) کـە پێشـتر (حـدکا) بـوو (کۆمەڵـەی یەکسـانی کوردستان)ی ڕاگەیاند بە تیۆرێکی مارکسیانە و دوای بوو بە (کۆمەڵەی زەحمەت کێشانی کوردستان)

- هەردوو زانای ئایینی (م. احمد مفتی زادە) و (شێخ عزالدین حسـێنی) لـە سـنە و مهاباد وەك دوو سەرکردەی ئایینی سەریان هەڵدا.

- کوردستانی ئێران بارێکی تایبەتی وەرگرت هەر لەگەڵ ڕووخانی شاه، سـەربازگەی مهاباد لەلایەن (سەرگورد عەباسی- دوای تیرۆر کـرا) تەسـلیمی خـەڵکی مهابـاد کـراو هەموو خەڵك چەکدار بوون.

- سێ شەڕ لە: پاوە، سنە، نەغدە، هەڵگیرسا، بەڵام کۆنترۆڵ کرا.

- تەوەری (شێخ عزالدین- کۆمەڵە)ش لە یەکێتی نزیك بوون، بەڵام نێوانی حـدکا و یـەکێتی سـارد بـوو بـەو تێڕوانینـەی کـە گوایە(کۆمەڵـەی زەحمەتکێشـان) درێـژکراوەی کۆمەڵەی عێراقە و (جلال تاڵـەبانی) دروسـتی کـردوون بـۆ دووبـەرەکی، هەرچـەندە بـە تەقویمی خۆیان کۆمەڵەی ئێران لەپێش کۆمەڵەی عیراقیش دروست بووە، بۆیە (حدکا) لـە (حسك) نزیك تر بوو لە پاداشی ئەوەشا لە سالی ۱۹۸۰دانوستانێکیان لەگەڵ حکومـەتی عیراقی بو حسك رێکخست

---

[1] بروانە: بەهمەن سعیدی- ٥سال لەگەل عبداللە موهتەدی ل۹۳

- سەرکەوتنی ئیسلام لەئێران کۆمەڵێك دەرگای قوفڵ دراوی بۆ کورد کردەوە بە هەموو لایەك.

- لەدوای ئەو شەڕانە چەندین وەفد دروست بوو هات و چۆی کرد تا گەیشتن بە ئاماجێك کە شورای ئیسلامی لە شارەکانیان دروست بکەن، هەر کورد خۆی سنورەکان بپارێزن.

- لە راپرسیەکەی ١٩٧٩ی سەرانسەری بۆ بناغەدانانی کۆماری ئیسلامی لە کوردستان بێجگە لە (ملا أحمد موفتی زادە) لایەنگیری کۆماریکی ئیسلامی نەکرا و زیاتر بەلای عەلمانیەت بوون.

- ئەو ڕەوتە عەلمانیەی حزبەکانی کوردستانی ئێران مایەی نیگەرانی سەرانی کۆماری ئیسلامی ئێران بوو، ئەو عەلمانیەتە وای کرد خەڵکی کوردستان سوود لەو گۆڕانە مەزنە وەرنەگرن کە هیچ میللەتێکی دوور و نزیك نەبوو سودی لێ وەرنەگرێ.

- جم وجۆڵی شەڕ و کەللەڕەقی دەستی پێکرد، بەڵام د.قاسملۆ دەیویست بە ئاشتیانەو سوود لە موئەسساتی نوێ وەرگرێ و خۆی بۆ (مجلس خبرگان) هەڵبژارد و دەریش چوو.

- لە سەرەتای ١٩٧٩/٨ لەرێی ناوچەکانی گەرمیانی عێراق (گوایە قالە فەرەج) بەدەستی عێراق (کە زۆر مەبەستی بوو یەکەم شەڕ هەڵگیرسێ لە کوردستانی ئێران) چوونە ناو پاوەو (پۆلێك پاسداریان کوشت و دواییش سەریان بڕین)، کڵپەی شەڕ دەستی پێکرد زۆر بە سەختی.

- لە ١٩٧٩/٨/١٩ جەنگی سەرتاسەری جاڕدرا زۆر بە هەڵچوونیشەوە (٣) مانگی خایاند.

- ئنجا دەوری (حدکا) زیاتر خەملی و فرە ناوەند و (شێخ عزالدین) بەرەبەرە نزم بوونەوە.

- ئەو شەڕە زۆر دەنگی دایەوە، زۆربەی شارەکانی کوردستانی ئیران کەوتەوە دەست حکومەت.

- (ا. تالەقانی) ئیمام جومعەی تاران ئامۆژگاریەکی کراوەی بۆ کورد نارد تیایدا هاتبوو ئێوەی نەوەی سلاح الدین بەگوێی بێگانە مەکەن لە دوایدا بەتەنها دەمێننەوە،

(عبدالحميد الكشك)و سەرکردە کوردەکانی عێراقیش لەوانە مام جەلال و کاك مەسعودیش هەمان ئامۆژگاری کردن.

- (حدکا) خۆی ڕێکخستەوەو دەستی بە چالاکی کردو زۆر شوێنی تری وەرگرتەوە، یەکێتیش (وساطة)ی کرد، بووە هۆی دانووستان.

- (أ. خومەینی) گەلاڵەیەکی بلاوکردەوە مادەی چاکی تیابوو (لە سەردەمی خاتەمی هەندیکی جێبەجێ کرا) ئەوکاتی لەلایەن هەموو لایەنەکان چاك پەیڕەو نەکرا.

- سنورەکانی دیوی عێراق بەرزەفت نەدەکرا (شەڕی سنە) جارێکی دی دەستی پێکرد.

- ئەوجارە شەڕی بەڕاستی دەستی پێکرد بێوەستان، پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراقیش کەوتە بەرەی ئێران بەهۆی دەرهێنانی (تەرمی مەلا مستەفا بارزانی) گوایە (سید ڕەسوی بابەگەورە) بە هاوکاری (مخابراتی عێراق) پێی هەڵسابوون.

- لە ساڵی ١٩٨٠جەنگی عێراق- ئێران دەستی پێکرد، (حدکا)ش بەتەواوی شکا لە بەرامبەر هێرشی (پاسدار و قیادەموقەتە- وەك خۆیان لە ئێزگەی دەنگی کوردستانی دەیان گوت)، یەکێتیش هاتە پشتیوانی و عێراقیش زیاتر یارمەتی دەدان.

- دەبێ بگوترێ (حدکا) پێشنیاری شەر وەستانی کرد لەگەڵ ئێران لە ساتە تەنگانەکانی سەرەتای هێرشی عێراق.

- لە کۆنگرەی ١٩٨٠/٦/٢١ گرۆهی (٧) نەفەری (غەنی بلوریانی) پەیوەندی بە توودە ئاشکرابوو، جیابوونەوە لەگەڵ کۆمەڵەش جارجار شەڕی براکوژی ڕوویدەدا.

- لەساڵی ١٩٨٠ بە فڕۆکەی عێراقی لە زیندانیەکانی (حدکا) درا لە ناوچەی دۆڵەتوو تیایدا کۆمەڵێك دیلی پاسدارو ئەرتەشی ئێرانی لێ کوژران،حدکاناڕەزایی دەربڕی، وا پێدەچوو لە نێو ڕیزەکانی حدکا سیخوڕی مخابراتی عێراقی ئەو دانانەی کردبێ، ئەگەر چی بەشێکیش پێیان وابوو سیناریۆکە فراوانترە

- لە ساڵی ١٩٨٢ لە هێرشە گەورەکانی هاوبەش (پارتی دیموکراسی کوردستانی عێراق) و (پاسداران) هێزەکانی حدکا خراپ تێشکاو (ی ن ك) پاڵپشتی کرد.

- کۆمەڵەش لە ١٩٨٣ یەکجاری چەکی داناو بووە حزبی کۆمەنیستی ئێران، دوای بەشێکیان گەڕانەوە

- دەرکەوت (حدکا) تەواو لەگەڵ عێراق پەیوەندیدارەو ڕۆڵێکی گرنگیان بینی لە دروستکردنی دانوستانی نێوان (ی ن ك) و حکومەتی عێراق.

- بارەگاکانیـان کەوتـە کوردسـتانی عێـراق، جارجـار لـە شـەڕەکانی براکوژی لە قازانجی ینك)بەشدار دەبوون، لـەدوای ڕاپـەڕینیش بەشـداریەکی زیاتری شەڕی نێوان (ی ن ك) و (بزوتنـەوەی ئیسـلامی) کـرد لـە قـازانجی یەکێتی بەتایبەتی لە تەوەرەی کۆیـە، ئەگـەر ڕاسـت بـووبێ کـە (م.علـی عبدالعزیز رابەری بزووتنەوە) گوایە (٦) ئەندامی(حدکا)ی تەسلیم بە ئێران کردووە واپێدەچێ ئەوبەشداریە تۆڵەی ئەوە بووبێ.

- (حدکا)جارێکی ترئینشقاقیان کرد(جلیل گادانی- ئەقلیـەت) جیـابووە. د.قـاسملۆ لـە١٣/٧/١٩٨٩ لەنەمسـا تیرۆرکـرا، لەدوایـدا سـادق شـرف کەنـدی هـاتبووەجێی لە١٧/٩/١٩٩٢لە بەرلین تیرۆرکرا، بەپێی گومـانی حـدکا لـەرێی دڵنیـای دانووسـتانی و هەڵخەڵەتێنران و لەلایەن ئێران تیرۆر کران،جاریش وایە بـەنارەسمی گومانیـان لـە هەنـدێ سەرکردەی کوردیشە

- جارێکی تر یەکیان گرتەوە ودوای ماوەیەك دیسان لێك جیابوونەوە وئەوجارە عبداللە حسن زادە ئەقەلیەتە هەرچەندە ئەندامە ڕەسەنەکانی حیزب زیاتر لەگەل ئەون .

- ئێستا (حدکا) دیسان کەرت بووینەوە،زۆربەی لایەنە کوردیەکانی ئـیران دووچـاری ئەو پەرتەوازەییە بووینە ، بۆیە چالاکیشیان زۆر لاوازە

ئایدۆلۆژیای:

نەتەوەیی+ چەپێکی مـام ناوەنـدی + سۆشیالیسـتێکی دیموکراسـیانە، هەڵوێسـتی بەرامبەر ئیسلام و عەلمانیەت میـانڕەوە[١]، واتـە تێروانینـی کلاسـیکیە،بەندە بـە رارەوی عەلمانیەتی (هۆلیوکی) واتە نەلایەنگیری ئاینە نە دژیشە، ئـاین و دەوڵـەت و ژیـان لێـك جیادەکاتـەوە، هـەروەك لـە ڕاپرسـیە بەناوبانگـەی (شـەریعەتی ئیسـلامی - ١٩٧٩)

---

[١] بۆیە ناومان برد بە عەلمانیەتی میيانڕەو چونکە عەلمانی توندڕەویش هەیە، کۆمەڵەی ئێران هەڵوێستی بەرامبەر ئاین هەڵوێستێکی مارکسیە و لەسەرەتای دەست پێکردنی ڕادیۆ قورئان ناخوێنێت، ئـەوە نمونەیـەکی تونـدڕەوی عەلمانیـە، هەموو ئەوانەی بەربەرەکانی ئیسلامی و دیاردەی ئیسلام دەکەن چ بە نووسین چ بە یاسایی و سیاسی، ئەوا عەلمانیـەتی توندی پێ دەوترێ.

دەرکەوت ئەوان دەنگیان نەدا بۆ ئیسلامی، ئەوسا لەجیاتی کۆماری ئیسلامی داوای سیستەمێکی سۆشیالیستی ئێستاش دیموکراسی دەکەن،ئەوانیش پێش شکستی بلۆکی سۆڤیەتی لە مارکسی نزیك بووینە ،تەنانەت دقاسملۆش کە بە سەرکدەیەکی میلی وتێگەیشتوو هەژمارکراوە فکری مارکسی بوە[1] ،پێشی وابوو ئیمپریالیزم ورۆژئاوا هۆکاری مەینەتی کوردن[2]

دروشمیان:

لە نەتەوەیی دا: دیموکراسی بۆ ئێران خودموختاری بۆ کوردستان، ئیستا بەو شێوەیە گۆڕاوە : وەدیهێنانی مافەکانی گەلی کورد لەچوارچێوەی ئێرانێکی فیدرال ودیموکراتدا

لە کۆمەڵایەتیش: ڕووخانی ئیمپریالیزم (بەتایبەتی ئەمریکا)[3]، ئێستا گۆڕاوە لەدوای داڕمانی بلۆکی سۆشیالیستی و سۆڤیەت هەروەك حزبە کوردستانیەکانی تر، وەدی هێنانی کۆمەلگەیەکی دیموکراتی سۆشیالیستی

ئەزموون و پەند

خالی بە هێزی کوردستانی ئیران ئەوەیە کە لە مێژووی شۆرشی کوردی (ئیراق) هەر یارمەتیدەر بووینە لەسەر ئاستی سەرکردایەتی ومیلەتەوە،لە سالی ١٩٦٣ لەگەرمەی هەلمەتی جینۆسایدکردنی کورد بەهۆی گەلەکۆی وولاتانی عرب ئەوا هێزەکانی حزبی دیمکراتی کوردستانی ئیران بە(احمد تۆفیق)ی سکرتیرشیەوە هاتن یارمەتی شۆرشی ئەیلولیان دا، ئەوە لەکاتێك بوە کە بەشێك لە کوردی ئیراق جاشایەتیان دەکرد، هەروەك لەو دواییەش بۆ ئەنفالی دوەم بەعسیەکان بە یارمەتی راستەوخۆی زیاتر لە ٣٥٠ فەوجی خەفیفەی کورد ،لەکاتیکا کوردستانی ئیران باوەشیان بۆ کوردستانی ئیراق کردبۆوە بە

---

[1] بروانە :نیوسەدەتیکۆشان ل٤١

[2] بروانە: عبدالرحمن قاسملۆ-کوردوکوردستان ل٢٩١

[3] جاران ئەوانیش وەك کوردستان ئیراق وتورکیا شەڕ بوو لەسەر ئەوەی کامیان زیاتر دژ بە ئیمپریالیزمە ئەوەك حزبە شیوعیەکان توومەتی سەر بە ئیمپریالیزمیان بدەنە پال،بۆیەلەسەرەتای کردنەوەی رادیۆی دەنگی کوردستان(حدکا)دەی ووت تێدەکۆشین لە پێناو رووخانی ئیمپریالیزم بە تایبەتی ئەمریکا،سەرەرای ئەوەش حزبی توودە دقاسملۆی توومەتبار کردبوو گوایە ٩ملیۆن دۆلاری لە ناتۆ وەرگرتوە،جلیل گادانی لە کتیبی(٥٠ سال خەبات ل٢٤٩) دەلی:خەباتی بێ ووچانمان دژ بە ئیمپریالیزم وبەتایبەتی ئەمریکابوە..

هەمو شێوەیەك، دەبێ ئەوەش بڵێین زۆرشەرمەزاری بۆ ئیمەی کوردی ئیراق بوو لە پای ئەو چاکانەی ئەوان لەنیو هەندی حزبی کوردستانی خۆمان (بە عەلمانی وئیسلامیەوە)هاریکاریان لەگەل پاسداران وئیتلاعاتی ئیرانی دەکرد بۆ لیدانی کادیروکەسایەتی کوردستانی ئیران کەلەکوردستانی ئیراق (بە ڕیکەوتن) دانیشتبوون

لە خاڵە لاوازەکانی کوردستانی ئێران:

یەکەم- شێخ عزالدین حسینی: مامۆستایەکی ئایینی بوو، گونجاویش بوو لەگەڵ پێشهاتە نوێیەکانی ئێران ..کەچی:

١- زور بەخیرایی خوی لەدژی شورشی ئیران ساغ کردەوە

٢- لایەنگیری کۆمەڵە و مارکسیەت و عەلمانیەتی کرد لە کوردستان و لە ئێرانیش.

٣- بەفتوایەکی ڕەسمی خۆی لایەنگیری شەریعەتی ئیسلامی نەکرد بۆ دەستوور.

٤- لە رۆژنامە و گۆڤارەکان بە (شێخ الاحمر) ناودەبرا.

٥- لە دواییدا جەماوەری نەما لەسەر ئەو ڕێبازە، عەلمانیەکانیش پشتیان تێکرد، بەڕاستی ئەزمونێکی زەقە لەسەر بەکارهێنانی ئاین و زانایانی ئاینی بۆ مەرامی سیاسی، عەلمانیەکان تا ئیشیان پێبوو تەڕو فوزبوو، بەکاریان دێنن لەگەڵ هەر گۆڕانێك بە سەرگەردانی بەجێیان دێڵن، بۆیە چارەنووسی هەموو مامۆستایاکی ئایینی بەو شێوازە لەدونیا وادەبێت لە قیامەتیش خۆیان چاکتر دەزانن چارەنووسی چیە.

دووەم- حدکا

١- د.قاسملو بەپیاوێکی ژیرو دووربین ناسرابوو، بەڵام بە هەرهۆیەکی ناوەکی بێت یان دەرەکی لە قەبڵاندنی واقعی نوێی ئێران بە هەڵەدا چوو بوو، هەموو نەخشە و پلان و ستراتیجیەت و پەیوەندیەکانیان بنیات نابوو لەسەر ئەو بنچینەی کە (ڕژێمی شێوە ئیسلامی) تەمەنی زۆر کورت و شازە، ١٤ سەدە گەڕانەوەیە بۆ دواوە، ئەوە ڕای سەرجەم عەلمانیەکانی کوردستان بوو.

٢- هەر بۆیەش نەگونجان لەگەڵ سیستەمی نوێی ئێران و پێش هاتە جیهانیەکان لەڕوانگەی عەقیدەیەکی سیاسی، نەك لە روانگەی کوردایەتیەوە.

٣- گوایە حزبەکان دروست بوون بۆ مافی کورد.. ئەوە ئامانجە و حزبەکانیش ئامرازن، هەموو لایەك دەیڵێنەوە، جا پرسیاری ستراتیجی ئەوەیە، (حدکا) خۆی ئامرازەکە بوو، بۆچی عەقیدەی ئەو حزبەی لە عەلمانی نەگۆڕی بۆ ئیسلام؟ مادام لە خزمەت ئامانجدا بوو، ئەگەر بە تاکتیکیش بوایە مادام لەلایەن دەوڵەتی مەرکەزی ئەو جۆرە عەقیدەیەی عەلمانی نامۆ بێت؟

٤- (حدکا) چووە ریزی عەلمانیەتی ئێران لەگەڵ مجاهدینی خلق و فدائی خەلق بە پشتیوانی حکومەتی بەعس و کە هەموویان دژی کورد بوون، لە دژی (کۆماری ئیسلامی)یش بەرەیەکیان پیك هینا بە ناوی (شورای مقاومت) دوای مجاهدین بەحدکا قایل نەبوو ودەری کرد، بەو شێوەیە کێشە فکریەکەی خستە پێش کێشەی کورد.

٥- واتە کوردستان دیسان بووە بەلاگێڕی عەقیدەو بیرۆکەی هێنراو.. کوردستان بووە سەنگەرێکی دژە ئیسلام (مجاهدین، فدائی، مارکسیزمی هاوچەرخ، توودە، بەرە،...)، باری کوردایەتیەکە قورستر بوو.

٦- لە بیرەوەریەکانی زۆربەی سەرکردە کوردەکانی عێراق هاتووە گوایە ئامۆژگاری (حدکا) کراوە کە هەرچی داواکاریەکیان هەیە بە چەك و شۆڕش داوای نەکەن بە ئاشتیانەو سوود لە شوورا و ئەنجومەنی شارەوانی و هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی وەرگرن وەك ئێستا پەیڕەو دەکرێ زۆر بە بەرهەم ترە لەو ئەنجامەی (حدکا) پێ گەیشتووە.

٧- سنوورەکانی عێراقیان پێ بەرزەفت نەدەبوو، دەستی عێراقی دەگەیشتە قولایی ئێران لەرێی کوردستان، بەپێی بەرژەوەندی خۆی ڕووداوی دروست دەکرد، هەردەم بەرژەوەندی ڕژێمی بەعسی عێراقیش لە دژی ستراتیجیەتی کوردە.

٨- لە هەڵبژاردن دۆست و دوژمنی کورد، عێراقی بەعسی فاشیزمی دژ بە کورد و هاوشێوەکانی بەدۆست وەرگیرا.

٩- هەر لە چوارچێوەی کوردیەوە تا (حدکا) دەسەڵاتی هەبوو کەمتر چاکەی لایەنەکانی کوردی عیراقی لەچاو گرت کە یارمەتی دابوون،هەرچەندە هەندێ لایەنی کوردی عیراقیش لەدوای ڕاپەڕین ئەو چاکەیەی کە کوردی ئیران لەکۆنەوە تا ئەو ساتەش لەگەل تەواوی کوردی ئیراقی کردوە باش لەبەرچاو نەگرت وبەکرێگرتەیی نزیکەی

٢٠٧كادیرو پێشمەرگەی لایەنە ئێرانیەکانیان تیرۆر کرد[1]، چەند جارێکیش هێزی ئێرانیان بەسەروەکردن.

١٠- وەکو هەموو حزبە عەلمانیەکان زۆربەی ناکۆکی و لێك جیابوونەوەکانیان لەسەر عەقیدەی چەپی و کێشەکانی سۆشیالیستی بوو کە هیچ پەیوەندیەکی ئۆرگانێکی بە کوردایەتی نەبوو[2]

١١ - نەیتوانی باوەشی فراوانتر بکات بە ڕاستەقینەی سەنگەری ئیسلام و کوردایەتی بکاتە یەك و هەریەکە لە (احمد مفتی زادە) و شێخ عزالدین حسێنی خانەی خۆیان بۆ دابنێ.

هەڵوەستە لەسەر هەندێ لەو خاڵانە:

١- (حدکا)ش وەك ئەزموونی کوردستانی عێراق لە سەرەتادا نەیتوانیوە ببێتە حزبێکی جەماوەری، بۆیە هەوڵی داوە سەرکردەیەکی روحی بۆ خۆی دروست بکا، هەروەك لە دیوی عێراق مەلا مستەفا ئەو چەترە بەهێزە بووە، بەڵام لە ساتەکانی ئەو دواییە زیاتر عەلمانی زاڵ بووە بۆیە بەرەبەرە ئەو رەسیدە بەهێزە لاواز دەکرێ، حزبەکەش لەگەڵیدا لاواز دەبێ، هەروەك دەبینین رێژەی لایەنگیری (پ دك)ی عێراق لە سەردەمی مەلا مستەفا زیاتر لە ٩٠٪ی میللەتی کوردی لەگەڵ بوو، کەچی ئێستا وا دەقەبلێنری کە ٣٠٪ کەمتر بێت، لەدیوی کوردستانی ئێرانیش هەروابوو، یەکەم جار قازی محمد و بەو دروشمە ئاینیانەی (ژ.ك) بناغەی ئەو حزبەی بەهێزکرد، بەڵام لەدوای دا بەرەبەرە لەژێر سەرکردایەتی عەلمانی ئەو بنکە جەماوەریەی لەدەستداو فرەحزبی و فرەمیلیشیایی دروست دەبێ و دەبێتە فەوزا، بۆیە ئێستا دەنگی زۆر لە کورتیەو ناوەندیایەتی لەدەستداوە، بەردەوام لێك جیادەبنەوە.

---

[1] بڕوانە: ٥سال لەگەل عبدالله موهتەدی ل٤٥٤

[2] بڕوانە:عبدالله حسن زادە-نیو سەدە تێکۆشان ب٢ باس لەوجیابوونەوەی گرۆی ٧نەفەری ووتو دوای(لادەرەکان) وئینجا(ریبەرایەتی شۆرشگێر)و زۆری تر لەکۆنگرەکان دەکا کە جیا بووینەوە بە هۆی پرسی ئایدیۆلۆژیای مارکسی وکیشەکانی نیو سۆڤیەت وشیوعیەت بوە نەك بە هۆی پرسی کوردەوە بێت ،بۆدیوی عیراقیش بڕوانە: پەنجەکان یەکتر دەشکێنن —نەوشیرەوان مستەفا ل٢٧١-٢٧٤.

بەڵام لە کوردستانی عێراق ئەگەر بەتاکتیکیش بێ توانیویانە هەر حزبەو (یەکێتی یەکی زانایان) دروست بکا، ئەگەرچی دەسەڵاتیشیان نیە هەر لەرێزی (یەکێتی ئافرەتان) و (یەکێتی قوتابیان) و لاوان و ئەو شێوازەیە، بەڵام توانراوە بۆشاییەکە پڕ بکەنەوە.. کەچی لەودیو نەیان توانیوە ئەو بوشایە پر بکەنەوە، بۆیە بۆشاییەکە گەورەیە و بووەتە قەیران.

٢- لەڕوانگەی عەقیدەیەکی چەپی و سۆشیالیستی و عەلمانیانەهەلس و کەوتیان لەگەل گۆڕانی نوێی ئێران کردکە خۆی لە شۆڕشی ئیسلامی دەنوێنێت[1]، لەڕاستیدا ئەو شۆڕشە قازانجێکی لەبن نەهاتووی بۆ جوڵانەوەی کورد هەبوو، چ وەك ستراتیژی چ وەك دەماودەست، چونکە بۆ یەکەم جار دەرگای قوفڵ دراو- بەو قوفڵەی کە لە (سایکس- بیکۆ ١٩١٦) ڕا کلیل درابوو - کرایەوە، تەکانێکی زۆر مەزنی بە جوڵانەوەی کورد بەخشی، بەداخەوە زۆربەی نووسەر و لێکۆڵەرەوەکانی ئێستا بە نەتەوایەتی سەرقاڵن، ئەوکات لەشاخ نەبوون، زۆر ئاگاداریش نەبوون کە چەندە هێزی پێشمەرگە لەپێش ئەو شۆڕشە لەدۆزەخی هاوپەیمانی سێکوچکە (شا- بەعس- تورانی تورکی)دابوو، بۆیە دەبوایە کورد بەجۆرێکی تر بەپیل ئەو شۆڕشە بچوایە، بەڵام وا تێبینی دەکرێ کە لەوەتەی مەینەتی کورد لەسەرەتای سەدەی (٢٠) ئەوە سێ جارە جیهان دەهەژێ، کەچی کورد ناتوانێ سوود وەرگرێ، ئەو شۆڕشەش جیهان هەژانێك بوو، چونکە لە بەرنامەکانی دا گۆڕانی نەخشەی (ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست)ی تیابوو، کە لە سایکس- بیکۆ وە وەك کۆنکریت داڕژراوەو تیایدا کوردی تیا خنکێنراوە، بەداخەوە لەو قوڵاییە نووسەرو سیاسەتمەداری کوردکەمتر دەبینرێ، بۆیە ناتوانێ سوود لەو ڕەهەندە ستراتیژیانە وەرگرێ، ئیتر بەپێچەوانە دەبینین (حدکا) لەبەرەی مجاهدین خلق و بەعس دۆزرایەوە، لەوەش زیاتر توانیان (ی ن ك)یش هەڵخەڵەتێنن و دانوستانی ١٩٨٣ لەگەڵ بەعس ئەنجام بدەن، چونکە مام جەلال تا ڕادەیەکی زۆر بەگوێی د.قاسملوی دەکرد،بەو پێیەی دکتور ئەو رایانەی سوشیال —دیمکراسەکان نەقل دەکا، هەروەك بەخۆم چەند جارێك بەنارەسمی لەنزیك کۆبونەوەکانی نێوانیان بووم لەنێوزەنگ، د.قاسملو و مەلا شێخ عزالدین ئەو مفاوەزاتەیان بە یەکێتی کرد.. بەڵام هیچ جارێك ئەو دوو زاتە داوایان لە مام جەلال نەدەکرد کە لەگەڵ قیادە موەقەتە دانوستان بکا! و نەشکرا. ئەوە هەموو هەڵەی ستراتیژی بووە،

---

[1] بەووردی بروانە (پەنجەکان یەکتر دەشکێنن ل١٢٢)ئەو لەنگیە لە ستراتیژیەتی تەواوی بزوتنەوەی کورد دەردەکەوێ

تەرازووەکان تا ڕادەیەکی زۆربەرژەوەندی شەخسی وحزبی بووە نەك بەرژەوەندی بالای کورد.

٣- هەر بەهۆی بیروباوەڕ و تێڕوانینی عەلمانی ئەو ئینشقاقانە کراو دەکرێ، ئەو جۆرە جەدەلە وەك ئەرێ سۆشیال دیموکراسی چاکترە یان سۆشیالی زانستی، یاخودئەرێ سۆڤیەت سەرمایەداری راستەوخۆیە یان سەرمایەداری دەوڵەتیە.. ئێوە ترۆتسکین یاخود ستالینی.. لەو نێوانە دەبوە مشت و مڕێکی دیالکتیکانەی وا کۆتایی بە ئینشقاق دەهات[1]، بۆیە دەبینین ئەو هەموو ئینشقاقە کرا لەنێو ریزی (حدکا)، هەرچەندە حزبێکی میانڕەو سەرکردەیەکی- د.قاسملو- زۆر عاقڵیش هەبوو، تائێستاش لەحزبەدەسەلاتدارەکانی کوردستانی ئیراقی پاکترە لە رووی پەروەردەو ریکخستن وخو نەویستی ... بەلام پەیڕەوی عەلمانیەت وای بەهەلە دەبرد، یەکەم ئنشقاق (غەنی بلوریان) - کە بە گروهی (٧) نەفەری ناوزەد دەکران - کردی بەهۆی ئەوەی گوایە (حدکا لایەنگیری سوشیال دیموکراسە نەك سۆشیال زانستی)،نمونەیەکی تری سەرنج راکێش باس بکەین، هاوڕێ خەجۆ کچە گەنجێکی زیرەك بوو، سکرتێری ئالای ڕزگاری کوردستانی سەروو لەسەر ڕاڕەوی مارکسی- ستالینی بوون، بارەگای لە نیوزەنگ لەتەنیشت ئێمە بوو،، لە ١٩٨١- ١٩٨٢ مێردی بە عبداللە موهتەدی کردکەسەربە مارکسی — تروتسکی بوو- برای صلاحی مهتدی سکرتێری کومەلەی کوردستانی ئیران بوو،لەبەر ئەوەی وەختی خۆی ستالین وتروتسکی دژی یەك بوون ئەوا لەنێو ئالای رزگاری بووە لیك جیابوونەوە تا ئەو راددەیە سەرکردەیەکیان خۆی خنکاندو کە سبەینی هەستاینەوە حەبلی لەملی خۆی کردبوو بەدرەختێك لە رقی ئەوەی چۆن ستالینیەك مێرد بە تروتسکیەك بکا!!، .. بەووردی سەرنج بدە رێبازەکانی عەلمانی چۆن میللەتی کوردی یەك ریزیان پارچەپارچە کرد و دەکەن، ئەو ڕایە لە (شەرەفنامە)ش بەدی دەکرێ و ئامۆژگاری و وەسیەتێکی گرنگی بەجێ هێشتووە، دەڵێ: کورد کاتێ تێك دەگیران ((تەنیالە شادە وئیماندا نەبی لە هیچ شتی تردا یەکتر ناگرنەوە))[2]، واتە بە کوردی و کورتی بە عەلمانیەت پارچەپارچە دەبن و بە ئاینیش یەك دەخرانەوە، ئەو سوورە تائێستاش بە خەست تر بەردەوامە لە هەموو پارچەکان.

---

[1] نیو سەدە خەبات ..عبداللە حسن زادە
[2] شەرەفنامە —ل٣٦

بەهەمان شێوەی کە لە کوردستان لەنێو (ی ن ك) بەهۆی عێراقچی و کوردستان چی کێشمەکێشی وا توند دروست بوو تا لەدوایی مەلا بەختیار جیابۆوەو بەدەیان جار دووپاتی دەکردەوە کە ئەوان بۆ کورد و مەسەلەی قەومی بەشاخ نەکەوتوون بۆ کرێکاران هاتوون و کرێکاری کورد و عەرەبیش جیاوازی نیە، ئیتر دروشمی (کوردایەتی شەرمەزاریە) لەوەوە هاتووە.. بەهەمان شێوە ئەو کێشەیە لە کوردستانی ئێرانیش هەڵگیرسا لەنێوان باڵی ئێرانچی و کوردستانچی، بەڵام لە عێراق بە هۆی مام جلالەوە باڵی کوردستانچی زاڵ بوو، بووە هۆی زیندانی کردنی مەلا بەختیار و دەرکردنی فەرمانی لەسێدارەدانی، کەچی لە کوردستانی ئەودیو ئێرانچی زاڵ بوو.

هەموو ئەو هەنگاو و رووداوانە لەسەر بنچینەی ئەوە نەبووە کە ئەو بیرۆکانە کامیان لەخزمەتی کورد بوونە، بەڵکو بیروڕاو سیستەمێك بووە کە لە هەندەران هێناویانە لەکاتێکدا کە لەشوێنی خۆی بێ سوود ببوو، تا ئەم ساتەش لەسەر ئەو پرۆگرامە سیاسی و ستراتیژیە بەردەوامن.

٤- لەبارەی دروشمی (حدکا) هەڵبەتە دوو هەڵوەستە هەیە، یەکەمیان: ئەو دروشمەی دیموکراسی بۆ ئێران و خودموختاری بۆ کوردستان، ئەو دروشمە لەبەشی عێراقی نزیکەی نیو سەدە بەرزکرایەوە، کەچی لەو ئەزمونەی عێراقی نوێ بەعەمەلی دەرکەوت کە هەڵەیە، بە کورتیەکەی ئەوەیە ئەو دیموکراسیەی کە بانگەشەی بۆ دەکرێ لەلایەن حزبە کوردستانیەکان بەخۆیان پەیڕەوی ناکەن، ئنجا لە بەغداش دەرکەوت کە بە دیموکراسی چارەسەری کێشەی نەتەوەیی ناکرێ، بۆیە لەناکاو زاراوەی (تەوافوف) سەری هەڵدا، جا ئەوەی جێی سەرنجە تا ئێستاش (حدکا) هەر پابەندە بەو دروشمە.. دووەمیان ئەوەیە (حدکا) لەسەردەمی یەکێتی سۆڤیەتی دروشمی روخانی ئیمپریالیزم بەتایبەتی ئیمپریالیزمی ئەمریکی هەڵگرتبوو، هەروەك حزبەکانی تری کوردستان، کەچی لەناکاو دەرکەوت بۆیان تاکە رزگارکەری کورد ئەمریکایە..! لەدوای راپۆرتی بیکەر- هاملتۆن ئاواش دەرنەچوو.. بۆیە بەڕاستی نازانرێ ستراتیژیەتی سەرتاسەری بزوتنەوەی کوردایەتی چی دەکا، یاخود دەتوانین بڵێین ستراتیژیەتی نیە.

٧- پەیوەندی (حدکا) بە (پ دك): لەڕاستیدا لەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئێران کاتی (أ.خمینی) وەڵامی بروسکەی مەلا مستەفای بە رێزێکی تایبەتیەوە داوە و داوای لێکرد بگەڕێتەوە ئێران، سەرتاسەری عەلمانیەتی کورد هەڵوێستیان بەرامبەر شۆڕشی

ئێران بە سەلبی گۆڕا، وەسفی (خمینی)یش بە سەرکردایەتیەکی عاشق بە کۆنەپەرستی وەك مەلا مستەفا کرا.. لەهەموان زیاتر (حدکا) بوو، وا دیاربوو دەستی بەعسیش لێی بەهێز بوو[1]، بۆیە واپێدەچێ ئەو مەسەلەیەی دەرهێنانی تەرمی مەلا مستەفا ڕاست بێت[2]، کە (پ دك) بەرەسمی (سید رەسولی بابەگەورە) بەرپرسی م- ع(حدکا)ی لێ تاوانبار کرد.. بەگشتی (حدکا) هەر دەسەڵاتی کوردستانی وەرگرت زۆر منەتی بەسەر (پ دك) کرد و ئاماژەی بە دەرکردنی دەکردن، لەکاتێکدا پەنای مجاهدین خلق و فدائی دەدا، تەنانەت کۆماری ئیسلامی ئێران وەك (حدکا) منەتی نەدەکرد کە دەوڵەت بوو، (پ دك) لەسەر مەسئولیەتی ئەو دەوڵەتە لە ئێران بوون، ئەو چاکەیەم لە (عبدالعزیز حکیم)یش گوێ لێ بوو لەکاتێکدا کە لە وەفدێکی (ی ن ك) بووین نامەی مام جەلالمان بۆ (محمد باقر حکیم) بردبوولە ١٩٨١ سەبارەت بە (چەکە حجزکراوەکانی یەکێتی لە سەقز)، عبدالعزیز حکیم هەڵوێستی لە (حدکا) نەرمتر بوو ووتی ئێمە لە وەسیەتی باوکمان (محسن الحکیم- گەورە مەرجەعی شیعەی عێراق لە شەستەکان) بۆمان ماوەتەوە کە ڕێز لە کورد بگرین و هەر ئیشێکی هەیان بێ بۆیان بکەین و قایلیش نین پارتی و لایەنەکانی تر لە کوردستانی ئێران دەربکرین.

ئەو دڕدۆنگیەی (حدکا) هەر مابوو هەتا کاتێ کەوتنە دیوی کوردستانی عێراقیش، واباشە بۆ روونکردنەوەی ئەو راستیە لاسەرنجێك بدەینە ئەم بەسەرهاتە:

لەکاتی ئەنفالەکان و کۆتایی جەنگی عێراق- ئێران لە١٩٨٨، هێز و لایەنە کوردیەکان خراپ شکستیان هێنا، ئێمە ئەوکاتە لە ناوچەی دۆڵی پڵنگان بووین، لەیەکێتی تۆرابووین، ئەو ناوچەیە- سوارە عباس ئاغە لێی باڵادەست بوو- هەر لە هەشتاکانەوە کە بارەگا لە کوردستان نەبوو، (پ.م)ی هەموو لایەنەکان دەیتوانی لەو ناوچەیە بحەوێتەوە، ئەو بنەماڵەیەی عباس ئاغەی سەرکەپکان بنەماڵەیەکی نیشتمان پەروەر بوون، هەرچەندە ئەوانیش دابەش ببوون بەلای حکومەت و یەکێتی و پارتی، بەڵام جیا لە زۆربەی سەرەك عەشیرەتەکان، ئەوانە وڵات پارێز و پەناگەی نیشتمان پەروەران بوون، ڕاپەڕینیش لەو دەروازەیە سەری هەڵدا، لەو ناوچەیەدا جێگەی (حدکا)شی لێبوو وە

[1] بروانە: بەهمەن سعیدی- ٥سال لەگەل عبدالله موهتەدی ل٩٣

[2] هەندێك پێیان وایە ئەوە سیناریۆ بوو بۆ جێ بە جێ کردنی شەڕی براکوژی لەگەل حدکا کە لە لایەن ئێرانەوە پێیان سپێردرابوو ...لەوانە محمدی حاجی محمود لە یاداشتەکانی پێش مەرگایەتی باسی کردووە

لەپشت (کەرەك) بوون ئەوکاتی. تا لەو کاتەدا هێزە سەرەکیەکانی ئەوسا بریتی بوون لە (ی ن ك) و ئیسلامیەکان، ئنجا (پ دك) بوو، هاتنە ئەو ناوچەیە بۆ پەرینەوەی دیوی ئێران، وادیار بوو هەریەکە لە (ی ن ك) و ئیسلامیەکان ڕێکخستن و لایەنگیری تەنگانەیان زۆربوو، بەسانایی ئەوان لەو ناوچەیە و پشدەر و ڕانیە دەرباز بوون بۆ ئێران، بەلام هێزەکانی (پ دك) کە خۆی لە زیاتر لە (٢٠٠) پ.م دەدا بە سەرۆکایەتی مام نادر هەورامی، هاتنە ناوچەی ساردتکێی دۆڵی پڵنگان - کە باسم کرد- ، ئیتر وادیار بوو ئەوانە زۆر فەقیرحاڵو نەشارەزا بوون، دۆستی راستەقینەشیان زۆر کەم بوو، باشترین بەڵگەی بێ وورەیی و نەشارەزاییان ئەوەبوو بۆ ماوەی چەند ڕۆژێك لەو شوێنە ترسناکە مانەوە بێ ئەوەی جێی خۆیان بگۆڕن، بەخۆم نامەم بۆ ناردن کە تەنها جێیەکەیان بگوازنەوە تاقەتیان نەبوو، لەراستیدا ئەو هێزەی (پ دك) وا بێچارە ببون لەبەر چەند هۆیەکی تر، یەکێك لەوانە (مام نادر هەورامی) سەرکردەی ئەو هێزە بوو، کەچی ئەو خەڵکی ئەو ناوچەیە نەبوو، ئەگینا لەناوچەکانی سلێمانی و هەورامان یەکێ لە قارەمانترین پێشمەرگەی کوردستان بوە، ئنجا هێزەکانی (پ دك) وەك ئەوانی تر نەبوو زۆری لە خەڵك بکەن یان نەرمە پەیوەندیان بە حکومەت هەبێ تاڕادەیەك لەسەر ئەخلاقی پێشمەرگەی ڕەسەن مابوون، بۆیە دوچاری قەیرانی بێ وورەیی و بێچارەیی و ڕووخان بوون.. بەلام خەڵکی دێی ساردتکی بە ئەندازەی شارەزایی کەمی خۆیان یارمەتیەکی ئێجگار زۆریان دان، هەر لەگەڵ هاتنی ئەو هێزە بۆ ئەو ناوچەیە پێشمەرگەیەکیان ناردە لای من بەناوی (عمر علی حمشین- جوتیار)*، ئیتر بەئاگاهاتینەوە لە بارودۆخیان و بەخێرایی جارمان دا کە ئەگەر بە هەموو لایەك یارمەتی ئەو هێزە نەدەین ڕەنگە بەتەواوی بکەونە بەردەستی حکومەت، وادیاربوو زۆر تەنگاو ببون، چونکە بەهەمان پێشمەرگەدا وەلامێکیان بۆ من ناردەوە تیایدا هاتبوو: ئەگەر ناتوانن هەموومان دەرباز بکەن ئەوا با (٧ سەرکردە) لەوان ڕزگار بکەین!! زۆر بەو پێشنیارە دڵتەنگ بووم، بەلام وادیار بوو ئەوە ڕەئی هەموو سەرکردەکان نەبوو، سەرجەم سەرکردەکانیان (١١) ئەندام بوون، (٢- ٣) سەرکردە لێیان زۆر بە وورە و قارەمان بوون، منیش نامەیەکم بە هەمان پێشمەرگەدا نارد و بەتوندی سەرزەنشتم کردن، نووسیم بۆیان: ((ئێمە وا بە هەموو لایەك هەوڵتان بۆ دەدەین ڕزگارتان بکەین، چۆن دڵتان دێت ئەو پێشمەرگە نازدارانە بەرەلا

* ئێستاش ماوە لە گوندی کونەسیخوڕەی شارۆچکەی خمورە وئەو ڕاستیانەی لایە

بکەن، ئەگەر وابکەن ئێمە دێین بەخۆمان سەرپەرشتیان دەکەین)) و بەبیرم هێنانەوە کە تەنگاوی چەند ڕۆژێکە دەرگا دەکرێتەوە، ئیتر ئەوە مێژووە ئاگادارین بۆتان دەبێتە سەروەری..

زۆر باش بوو بەرەی وورە بەرزەکان زاڵ بوون بەسەر سەرکردە بێ وورەکان و وەڵامێکی بەنووسینیان بەهەمان پێشمەرگەدا بۆ ناردمەوە، ووتیان هەتا دنیا ماوە ئێمە پێشمەرگەی تۆین..

لەو کێشمەکێشمەدا خەڵکی ناوچەکەو جەماعەتی سوارئاغە بە هاواریانەوە هاتن، تەنانەت حسێن شوعی، پێشمەرگەیەکی (ی ن ك) بوو، وەك ئێمە زیز ببوو لەو ناوچەیە لە شەوورۆژێکدا لەپێناو ئەو هێزەی (پ دك) سێ جار چووە پشت ئاشان و گەڕایەوە تا بزانێ ئاخۆ ڕێی دەرچوون هەیە یاخود نا، زۆر مەبەستم درێژەی ئەو باسە نیە ودوای بە هەموولایەك دەرمان چوواندن، ئەوەی مەبەستمە و پەیوەندی بە (ح دکا)وە لەو بەسەرهاتە ئەوەیە، لەدوای ڕێکەوتنمان لەگەڵ سەرکردەی ئەو هێزە و مانەوەیان لەگەل پێشمەرگەکان، ئەوەبوو وتیان دوو لەو سەرکردانەمان(کە زۆر بێ وورە بوون) نەخۆشن جێیان بکەنەوە، منیش ئەوەم لا ئاسان بوو، هەرچەندە ناوچەکە تاك و تۆی لە پێشمەرگەی (ینك)و ئیسلامی لێ مابوو، دۆستیان زۆر بوو لەو ناوچەیە بە ئاسانی لە هەمو جێیەك جێیان دەبۆوە، بۆیە بەهاوکاری لەگەڵ (ئەرسەلان کاك همزە- و فیصل حقی ئاغە) ئامیرکەرتێکی (ینك) بوو، لەوکاتی لەگەڵ سوارئاغە بوو، چووین بۆ بارەگای (حدکا) بۆ ئەوەی لە خەستەخانەکەی ئەوان جێی ئەو دوو سەرکردەیە بکەینەوە، زۆر بەگەرمی وەکو هەموو جار وەریان گرتینەوە، منیش وتم کاکە دوو پێشمەرگەی ئێمە (یەکێتی) نەخۆشن، دەیانهێنین با لاتان بن بە ئەمانەت، وتیان بەسەرچاو ئیش بۆ ئێوە، بەڵام ئێمە دڵنیاین ئەو پێشمەرگانە هی ئێوە نین، ئیتر زۆر بە هەڵچوون و دەنگ بەرزیەوە قسەیان کرد و وتیان ئەوا ئێوە تە کلیفی موستەحیل دەکەن، ئێمە دەزانین ئەو دووە قیادەموەقەتەی خائینن، لەپاش بەبەریەکداچونێکی زۆر قەبوڵیان نەکرد. هەرچەندە پێشمان گوتن ئەدی ئەوەنیە کۆماری ئیسلامی کوردیش نیە وا هەموو کوردی وەرگرتەوە، بۆ ئێوە واناکەن؟ ڕۆژێك دادێت ئەوەتان بەچاودا دەدەینەوە، وتیان هەرگیز ئێمە ئیشمان بە قیادەموەقەتە نابێ، ئەگەر بوونە حکومەتش با دەرمان بکەن!! .

+ مامۆستا جمال مورتکه- ئەنـدامی سـەرکردایەتی پ د ك باسـی ئـەوکات وسـاتە تەنگانەی کردووە لەکتێبێك بەناوی (چـیا دەدوێ) تیایـدا لـەلای خۆیـەوە سوپاسـی ئـەو یارمەتیانەی من وهەموو ئەوانەی ناوم هێناون کردووە

٢- كوردستانی توركیا

پارتی كرێكارانی كوردستان (پ.ك.ك)

ئەو باسە مێژوویەی كورد و سەرەتای سەرهەڵدانی هەستی نەتەوایەتی لەلایەك و لەلایەكی تر ئەو بارە ناوخۆو ئیقلیمی و جیهانیەی لە قۆناغی نوێ بزووتنەوەی كوردایەتی باسمان كرد، دوو سەرچاوەی بەكارن لەسەر چۆنیەتی دروست بوونی (پ.ك.ك).

راپەرینەكانی كوردستانی توركیا زیاتر شێوازی كوردستانیانەی وەرگرنەگرت تا سەرەتای سەدەی بیستەم، سەرەتای مەینەت و كێشەی كورد لە كوردستانی بەشی توركیا دەست پێ دەكا، بەجۆرێ كە لە سەردەمی عوسمانلی باری سیاسی كورد زۆر چاك بوو لەچاو ئیستا، دەسەڵاتی كوردی چ لە كوردستان چ لە ناوجەرگەی خەلافەت بەهێز بوو تەنانەت لەو سەردەمی جار وابوو والی بەغدا لەلایەن كورد دادەنرا، بەتایبەتی لە سەردەمی عەبدولڕەحمان بابان، ئنجا نەخشەی كوردستان لەو سەردەمی دوو هێندەی نەخشەی ئێستا گەورە بوو، ئەوسا میللەتانی تر بۆ ماف وەرگرتن لە كورد دەپاڕانەوە، كورد حوكمڕانی عەرەب و ئەرمەن و میللەتی تریشی دەكرد، بەرەبەرە ئەو دەسەڵاتەی كوردی لاواز بوو كاتێ لە ناوجەرگەی خەلافەت گۆڕانكارییەكی ترسناك ڕوویدا كە لە سەرەتای سەدەی ١٩ دەست پێدەكا، ئەویش سەرهەڵدانی تەیاری تەغریبی كە دوایی بووە عەلمانی نەتەوەگەری، بەتایبەتی لەدوای ئینقلابەكەیان كە لە ١٩٠٨- ١٩٠٩ز، ئنجا سەرهەڵدانی تۆرانیەت لە ١٩١٣و كەمالیەت لە١٩١٨ ولەكۆتاییدا هەڵوەشاندنەوەی خەلافەتی ئیسلامی لە ١٩٢٤/٣/٣ و دەسەڵات گرتنە دەستی عەلمانی نەتەوەگەری بە یەكجاری، ئیتر باری سیاسی كورد گۆڕا ،لە كاتێكا لە پێشتر (هادی پاشا) نوێنەری سوڵتان واحددین دانی بە مافی چارەی خۆنووسی كورد ناو لەگەڵ نوێنەری كورد (شەریف پاشا و عەبدولقادر شەمزینی) مۆریان كرد، هەمان ئەو دەستنووسەیان بردە (سیڤەر ١٩٢٠)، لەوێش بە نێودەوڵەتی كرا، بەهەمان شێوەش علی ئحسان پاشای بەرپرسی ویلایەتەكانی موسل وبەغداو بەسرە بە رەسمی دانی بە دەسەلاتی شیخ محمود هێنا، كەچی پاشان عەلمانیەتی توركی قایل نەبووهەلسا لەگەڵ بەریتانیا و فەرەنسا و وڵاتانی رۆژئاوا (لۆزانی ١٩٢٣)یان گۆڕی و كورد بێ بەش كرا، لەو گۆڕان و وەرچەرخانە

تەیاری عەلمانی کوردی رۆڵێکی زۆر خراپی بینی بە پاڵپشت کردنی ئـەتاتورك، تـا کـورد گەیشتە بن بەست و لە کاروان بەجێ ما، ئنجا شێخ سـەعیدی پـیران و کۆمـەڵێك زانـای ناوداری کورد لە ١٩٢٥ جاڕی شۆڕشـیان داو داوای سـەرەکیان ئـەوەبوو یـان وەك جـاران خەلافـەت بگەڕێتـەوە، یـان کوردسـتانیش سـەربەخۆ بێـت، ئـەو شۆڕشـە خـەریك بـوو سەرکەوێ، بەڵام دوایی رۆژئاوا و بەلشەفیەتی (شیوعیەکان) رووسی بـە هـەموو لایـەك یارمەتی تورکیایان داو بەسەر ئەو شۆڕشەدا زاڵ بوون ،لەو ساوە مەینەتی کـورد دروسـت بووە ،دوای ئەوە دوو شۆڕشی تری ئاگریداخ ودەرسیم هەلگیرساو شکستی هێنا، ،هەر لـە شۆڕش و ڕاپەڕین دابووینە تا جەنگی جیهانی دووەم.

+ لەو مەودایەی پاش چلەکان جۆرە بێئومێدی و سستیەك باڵی کێشا، دیارە شۆڕشی ئەیلولیش ئەو ئاسەوارەی نەبووە لەسەر کوردستانی تورکیا بۆیە (پارتی – لقـی تورکیـا) بەرەبەرە پوکایەوە.

+ قۆنـاغی نـوێی کوردایـەتی و سـەرکەوتنی شـۆڕی ئیسـلامی ئێـران لـە ١٩٧٩و بێجێگەی کورد لە دەستووری[1] تورکیـا و توونـد و تیژیـەکانی نـاو تورکیـا ئاسـۆیەکی ڕووناك وتاریکی بوژاندنەوەی هەستی کوردایەتی بوو.

+ لە سەرەتای هەشـتاکان زیـاتر لـە ١٢ لایـەنی مارکسـی لـە کوردسـتانی تورکیـا پەیـدابوو، لەوانـە (کـاوە، دەنگـی کـاوە، ئـاڵای رزگـاری، ئـازادی، دەدەقـادە، حزبـی سۆشیالیستی کوردستان، پ.ك.ك..).

دروست بوونی پ.ك.ك

بەپێی تەقویمی خۆیـان لـە ١٩٧٨/١١/٢٧ لەناوچـەی ئامـەد دروسـت بـووە، یەکـەم کۆنفرانس لە ١٥/تموز/ ١٩٨١ کراو، یەکەم چالاکی پێشمەرگایەتیش لـە ١٩٨٤ دەسـتی پێکرد لەناوچەی شەمزینان، ئـەو حزبـە مێـژووی زۆر بەنـدە بـە سـەرۆکەکەی (عبـدالله ئۆجەلان –ئاپۆ)[2] کە لە ساڵی ١٩٧٠ چالاکی خوێنکارانـەی هـەبووەو دەسـتگیر کـراوە،

---

[1] لەدوای دروست بوونی دەولەتی عەلمانی تورکیا لەدەستوورەکانی دا ئینکاری بـوونی کـوردی کـردوە، وەك ئیستاش ئەو نکولیەی کورد لەمادەی ٦٦ی ئەنایاسا(دەستور)ی تورکیا بەرجەستە بوە.

[2] یەکەم سەرکردەی کورد کە نازناوی (ئاپۆ)ی هەلگرتبێ (عوسمـان سـەبری) کـە لـە بەلگەنامـەکان وادەردەکەوێ بەناوی حزبی خۆیبوون مۆری ئەو نامە بەکۆمەلەی کـردوە لـە رۆژی ٢٥-٣-١٩٢٠ بـۆ لویدجۆرجی بریتانی،بە ئاپۆ بەناوبانگ بوو واتە مامە.

لەگەڵ چەند کەسایەتیەکی تری وەك (جمیل بابەق- جمعە، علی حیدر قەیتان، عوسمان ئۆجەلان...)، بڵاوکراوەیەکی ناوەندی بەناوی (سەربەخۆیوون)ی دەردەکرد.

ئایدۆلۆژیای :

هەست و سۆزی نەتەوایەتی ئەو دەروونە هەڵچووانەی بۆ دروست کرد کە جۆرە عەقیدەیەکی (مارکسی لینینی)ی توندی شێوە ڤێتنامیانە و (هۆشی مین)[1] وەربگرن، لەلایەکی تر ژانەکانی سەرمایەداری و پاڵپشت کردنی تورکیایەکی بێ ویژدان، (پ.ك.ك) ی بەو ڕەوتە بەرهەم هێناوە،[2] هەڵوێستیان بەرامبەر بوونەوەر، دروستکەر، کۆمەڵ، ئادەمیزاد، دادگەری، مولکیەت، نیشتمان، مێژوو، ئایین... زیاتر توووند بووە بێداهێنان، بەڵام ئێستا وەرچەرخانێك هەیە لەو عەقیدەیە لەپاش زەروزیانێکی زۆر.

ڕەوتی (سیرە):

پەیوەندیەکی موکومی لەگەڵ (بەرەی میللی ڕزگاری فەلەستین- جۆرج حەبەش) هەبووە، بۆیە گەریلاکانی لە لبنان ڕادەهێنا و (ئاپۆ) خۆی لە بیقاع بوو. (گەریلا زاراوەیەکی ئیسپانیە بەمانای وردەشەڕ، واتە لەشێوەی پارتیزانی)، جا سەرنج بدە (پ.ك.ك) ویستی زۆربەی چەمك و زاراوە کوردایەتیەکانی وەك پێشمەرگە وەرگێڕێ بۆ گەریلا بۆ ئەوەی مارکسیەتێکی خەست پەیڕەو بکا، ئەو داب و نەریت و زاراوەی کوردیش ڕاپێچ بدا.

+ لە ساڵی ١٩٨٣ تورکیا و عێراق ڕێکەوتن هەریەکە بۆی هەبێت ٢٠کم بچێتە ناو خاکی یەکتر* بۆ لێدانی پێشمەرگە، لەهەمان ساڵ تورکیا بۆ یەکەم جار هاتە ناو عێراق.

+ دروست کردنی گەریلا و چالاکیەکانی لەناو کوردستانی تورکیا لەدوای ١٩٨٤ بووە هۆی زاڵ بوونی پ ك ك بەسەر لایەنەکانی تری مارکسی کوردلە سەرووی کوردستانی.

---

[1] سەرۆکی فیتنام وحزبی شیوعی بوو لەکاتی رزگاری ڤیتنام لە ١٩٧٥

[2] بروانە راپورتی کونفرانسی یەکەمی پ ك ك.

* ئەو جۆرە ڕێکەوتنە یەکەم جار لە نێوان کوردوئەرمەن کرا، لە مادەی (٢)ی ڕێکەوتنی پارتی شۆرشگێری ئەرمەن (تاشناق) لەگەل کۆمەڵەی سەربەخۆی کورد (خۆیبوون)لە ١٩٢٧\١٠\٢٩ مۆر کرا، لە ١٩ مادە پێك هاتبوو

+ یەکەم چالاکی گەریلای (پ.ك.ك) لـە ١٩٨٤/٨/١٥ لـە شـەمدینان دژی تورکیـا ئەنجام درا.

+ دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ ئاسۆیەکی فراوانتری بۆ (پ.ك.ك) کردەوەو لە سەرەتادا زۆر لایەنە چەپیەکانی کوردستانی عێراقیش (ئاپۆ)ی بـە رابـەر و مونـەزیری خـۆی دەزانـی. ئەگەر ئەو شکستەی بەسەر شیوعیەتی جیهانی نەهاتبایە ڕەنگە زۆربەی حزبە چەپیەکانی کوردستانی عێراق و بەشی زۆری یەکێتیش دەبوونـە بـاڵێکی (پ.ك.ك) لـە کوردسـتانی عێراق.

+ پرۆژەیەکی سیاسی و ئابوری باشی دارشت، بووە هۆی فراوان و دروست بوونی ئـەو حزبە و ئیزگەی (سەربەخۆی) کوردستانیان دامەزراند.

+ لە ١٩٩٣ (یەکێتی و پارتی) بە هاوکـاری سـوپای تورکیـا هێرشـیان کـردە سـەر (پ.ك.ك) و بووە یەکەم چالاکی و شەڕی حکومەتی هەرێم.

+ دوای وەستانی ئەو شەڕە هەردوو حیزب زنجیرەیـەك سـەنگەری سـنوریان وەرگـرت لەسەر بودجەی تورکیا.

+ لە ١٩٩٤/٤/١٦ سکرتێری یەکێتی توانی یەکـەم کـەناڵی گفتوگـۆی ناڕاسـتەوخۆ بکاتەوە لەنێوان (ئاپۆ) و (تورگوت ئوزال)، بـە یـەك لایـەنی بـۆ یەکـەم جـار (پ.ك.ك) شەڕی ڕاگرت، بەڵام بە مردنی کت وپڕی (تورگوت ئوزال) ئەو پرۆژە ئاواتەش مرد.

+ ئەوجارە تورکیا دڕندانەتر کەوتەوە شەڕ سێ هەزار دێی وێران کـرد، زیندانـەکانی پڕ کرد.

+ بەهۆی سـوودوەرگرتن لـە یاسـا دەولیـەکان و ئـەوروپا (پ.ك.ك) تـوانی بـەناوی دەزگای کەلەپور نەك بەناوی (پ.ك.ك) یەکەم کەناڵی ئاسمانی MED TV بکاتەوە.

+ بە یەك لایەنی تا ئێستا (٤) جار شەڕی ڕاگرتـووە و تورکیـا گـوێی پێنـاداو بـە ئاشکرا دەڵێ ئێمە سوپایەکی ئازامان هەیە تەنها بەهێز وەڵام دەدەینەوە.

+ لە ١٩٩٥/٨/٢٥ لەناکاو هاتـە نـاو شـەڕی نـاوخۆی کوردسـتانی عێـراق لـەدژی پارتی، ئیدی تا سەدەی نوێ هەر ناکۆك بوون، لـەکاتێکا بـەپێی ڕای (پ دك) (پ.ك.ك) فەرمانی تێکدانی ئەزموونی کوردستانە، ڕای (پ.ك.ك)ش وایـە کـە (پ دك) لـە سـاڵی ١٩٩٢ ڕا لەناو خاکی تورکیا شان بەشانی سوپای تورکیا شەڕی گەریلا دەکا.

+ لە ساڵی ١٩٩٩ بە پلان و سیناریۆیەکی لێڵ و ئاڵۆز (شەمدین سکاك) لەنزیك دهۆك لەلایەن فڕۆکەکانی تورکیا دەستگیر کرا، شەمدین سکاك سەرکردەیەکی نزیك عبداللە ئۆجەلان بوو، خۆی تەسلیمی (پ دك) کردبۆوە، لەکاتی گواستنەوەی لە دهۆك بۆ هەولێر بە هاوڕێیەتی پاراستن کەوتە ئەو بۆسەو گیرا،لە کاتێکا گومان بۆ ئەوە دەچێ کەسیناریۆیەك بێت لەنێوان پارتی وتورکیا بەڵام راگەیاندنی پارتی دەلی هەلیکۆپتەری تورکیا بێ پرسی ئیمە ئەو پروسەی ئەنجام داەوە.

بە هۆیەوە تورکیا زانیاریەکی باشی دەستکەوت لەبارەی عبداللە ئۆجەلان، کاتێ وەفدی تورکیا لای حافز ئەسەد بوون باسی شوێنی ئۆجەلانیان لە سووریا کردو ئەسەدیش ئینکاری کرد یەکسەر وەفدی تورکیا مۆبایلیان کرد بۆ ژمارەی ئۆجەلان و وەری گرت ئەوەش هەرواپێدەچوو لە شەمدین سەکاك وەرگیرابێ، لەکۆتاییدا دەستگیر کرا بەو هەنگاوانەی خوارەوە:

- لە ساڵی ١٩٩٨ تورکیا و ئیسرائیل کەوتنە هاوپەیمانیەتیەکی ترسناك و ئوردنیشیان ڕاکێشاو چواردەوری سووریا گیرا، هەرچەندە ووتیان لەدژی میللەتانی ناوچەو عەرەب نیە، بەڵام هەر خێرا پێچەوانەی دەرکەوت و تورکیا هەڕەشە و فشارێکی توندی خستە سەر سووریا تا (ئاپۆ) دەرپەڕێنێ و سوریاش بەناچاری ملکەچ بوو.

- لە ١٩٩٩ (ئاپۆ) چووە ڕووسیا، لەوێش بۆ ئیتالیا و دەستگیرکراو* دوای دەرچوونی بزربۆوە.

- هەرسێ مخابراتی (سیای ئەمریکی + میتی تورکی + موسادی ئیسرائیلی) لەگەڵ هەندێ مخابەراتی عەرەبی تر بەدوای بوون لە هەموو جیهان سەرەتای تراجیدیای کورد و کۆنەبرینەکانی هاتەوە یاد و کەوتە داوێکی ئاڵۆزی هەڵخەڵەتێنەر.

- لە ١٩٩٩/٢/١٥ دەستگیر کرا و بە نایاسایی (قرصنة + ارهاب + خرق السیادة الدولة الأخرى...هتد.) لەوێ بە سەرکراوی برا ئیسرائیل و لەوێوەش بۆ تورکیا. بەو شیوەیە لەو دنیایە جێی پەناگەی تێکۆشەریك نەبۆوە چەندە لە سەر هەقیش بوو.

+ دوای (پ.ك.ك) شەڕی وەستاند و هێزەکانی کشاندەوە لەناو خاکی تورکیا، جارێ فەرمانی لەسێدارەدانی (ئاپۆ) هەڵپەسێردرا.

---

* ئەوەی جێی سەرنجە لەو دەمیدا وەزیری دادی حکومەتی هەرێم(قادر جەباری) بەخۆی کۆمەڵێك بەلگەنامە بەرەو ئیتالیا ڕۆیشت تابچێ سکاڵا لەسەر ئۆجەلان تۆمار بکا، دوای ئۆجەلان ئیتالیای بەجێ هێشت، ئەوەش بەدبەختی کوردە کەلەکۆنەوەهەروا لەساتە ناسکەکانیش دژی یەکتر بووینە.

+ چەند ئینشقاقێکیان کرد، عوسمان ئۆجەلان لێ یان جیابۆوە، ناوی (پ.ك.ك) گـۆڕا بۆ (کۆنگرەی نیشتمانی) بەڵام دوای جارێکی تر لە ٢٠٠٥ گۆڕاوە بۆ (پ.ك.ك).

+ لەوەتەی حکومەتی نیمچە ئیسلامی (گەشە و پەرەپێـدان) دەسـەڵاتی حکومـەتی گرتۆتە دەست، بواریان زیاتر پێ دراوە، کەناڵی تەلەفزیۆنی کراوەتەوەو کێشەکەیان روو لە بەجیهانی بوونە، هەرچەندە رۆژئاوا و ئـەمریکا و کـۆنگرەی ئیسـلامی کـەمتر پاڵپشـتی کوردستانی تورکیان کردوە ،بەڵام کرانەوەیەکی بێ هاوتا لەچاو ئەو سـەدەیەی ڕابـووردوو بەڕێوەیە.

پەند و ئەزموون لە:

- خاڵە بەهێزەکانی:

١- ئەوانە خاوەنی ئەو سـەروەریەی هەڵگیرسـێنەری شۆڕشـی نـوێن لـە کوردسـتانی تورکیای قەدەغەی زمان و نەریت و ئەو کۆنکرێتە مەزنەیان لەسەر کورد شکاند.

٢- زۆر خـۆڕاگرن لـە نیمچـە مـەحاڵێك شـۆڕش و دۆزی کوردیـان هێنـا ئـاراوەو گەیاندیانە ئەو ئاستەی ئێستا وبەردەوامیە کەشی.

٣- ڕێکخستنێکی پۆڵایین و نوێیان داهێنا، تا ئێستاش بەپێچەوانەی حزبـە عەلمانیـە کوردستانیەکانی خوارو، دەردی گەندەڵی و خۆویستی نەپەڕیوەتەوە ڕیزی ئەو حزبە.

٤- بـە شـارەزایی و بـەکارهێنانی سـەردەمانەی ئامرازەکـانی یاسـا، ڕاگەیانـدن، دەزگایی، لەهەمووی گرنگتربو یەکەم جار هەسـتان بـە دروسـتکردنی (HEDP- پـارتی گـەل) کـە لـە راسـتیدا بـاڵی سیاسـی و یاسـایی (پ.ك.ك) بـوو لـەناو تورکیـا، بـە سوودوەرگرتنی لە یاساو دەستوری تورکیا، ئەوە بەرهەمی پـرۆژەی سیاسـی یـە، ئەگـەر کارنامەکان بە پرۆژە بێت ئەوا چالاکی شاخ و شار، دەریا و زەمین، قەلەم وچەك، عەقڵ و ماسولکە، ئەوروپا و ئیسلام... هەمووی دەڕژێتە ناو یەك دەریای ئامانج.

٤- لـە ناوچـە شـاخاویەکانی ژێـر دەسـەلاتی (پ ك ك)ی لێ هەیـە بەپیچـەوانەی دەسەلاتی حزبە کوردستانیەکان ئـارامی و ئاسـایش و ریکخسـتن وتاراددەیـەك دادگـەری وخزمەتی میللەت کردنی تیابووە و دوور بووینە لە گەندەلی وخو ویسـتی ودزی وریگـری و...

- له خاڵه لاوازەکانی:

١- وەك حزبە مارکسیە کوردیەکانی تر بە درەنگەوە (مارکسی لینینی)یان پەیڕەو کرد، کە لە جیهان بەرەو گەڕانەوەو سەرایی قەیرانی لێ دەرکەوتبوو، لەکاتێکدا لە کوردستانێ سەروو خوارو شەڕە پرۆلیتاریا بوو، لە ئەوروپای ڕۆژهەلات لە سەرەتای ١٩٨٠وە سەندیکای کرێکاران دەستیان بە خۆپیشاندان کرد دژی سیستەمی شیوعیەت، بەتایبەتی سەندیکای پۆلەندا بە رابەرابەتی لیخ فاونسا، ئەوانە کرێکار بوون، کەچی دروشمی ڕوخانی شیوعیەتیان هەلگرتبوو، مەزنترین کاریگەر بوو، چونکە شیوعیەت خۆی بە نوێنەری کرێکاران دەزانی.

لە فەرەنسا و پرتغال و ئیتالیاش حزبە شیوعیەکان لە هەلبژاردنەکان دەنگیان هاتە خوار، لە ئەفغانستان و ئێران رابوونی ئیسلامی دژی هەردوو جەمسەر سەری هەلدا، بۆیە ئەو مارکسیەتە نەبووە پالنەر و ڕێخۆشکەری کوردایەتی بەلکو بووە بارگرانی، پاساوو هۆکارێکە تا ئێستاش ئەو بوختانەی تیرۆر بە بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستانی سەروو نووساوە.

٢- دەبوایە وەك ستراتیجیەت ئێستا (پ.ك.ك) لە بەرەیەك بوایە دژی سەرچاوەکانی هێزی تورکیا کە ئەمریکا و ئیسرائیل و دەست و پێوەندەکانی، بەلام بەو مارکسیەتەی ئێستای بێجگە لە کوردی بەدبەخت کەس خۆی بە میراتگری ئەو مەدرەسەیەش نازانێ.

٣- زۆر ڕوونە هەم ڕۆژهەلات (چەپی) و ڕۆژئاوای (لیبرالی) بەرپرسن لە دروست بوونی مەینەتی کورد، کەچی سەرکردەکانی کورد هەرجارەی بەلای ڕۆژئاوا یان ڕۆژهەلات لەوێشەوە بناغەکانی سایکس- پیکۆیە بە زەحمەت ئەو دەرگا قوفلێ کراوانەی سەر کورد بەو کلیلانە دەکرێتەوە.

٤- لەسەر هەمان ئایدۆلۆژی بووە هۆی شەڕی زۆر خوێناوی لەگەڵ حزب و لایەنە سیاسیەکانی تری کوردستانی تورکیا و کوردستانی تر. هەتا لەگەڵ داب و نەریتی کوردیش، ئنجا لەگەڵ زۆربەی عەشایەرەکانی کوردیش.. کە زیاتر دەردی کورد ئالۆز دەکا.

٥- سەرۆك (ئاپۆ) لە دوورە وولات بوو، واقعی کوردستان و دەوروبەری بە سەلامەتی بۆ نەقل نەدەکرا، بۆیە لە قەبلاندنی ڕووداوەکان بە هەلەدا دەچوو، هەر بەنموونە کە هێرشی کردە سەر (پ دك) لە ١٩٩٥ یەکسەر (ئاپۆ) داوای لە (یشار قایە)ی سەرۆکی

(كۆنگرەی كوردستان) كرد كە پەرلەمانەكەی لە ئەوروپا بگوازێتەوە (دهۆك) و فدراسیۆنێكی دیمكراسی لەوێ دروست بكەن! ئەو دهۆكەی نێوان دوژمنی توركیای و عێراق و بەهۆی هێڵێكی لاوازی (٣٦) ی یاسای دەولی ٦٨٨ كەمێك پارێزراوە ئنجا لەدژی هەموو ئەوانەو لەدژی پارتی دەبێ چۆن بە یەشار قایە بكرێ پەرلەمان بگوازێتەوە دهۆك ؟!.

٦- خۆ تێ گلاندن لە كێشەكانی كوردستانی عێراق و دەست لە كاروبار وەردانی بێمەوڵەتی حزبە دەسەلاتدارەكان و لەدوایشدا هاتنە ناو شەڕی كوردبە كورد، هیچ پاساوێكی بۆ نیە جگە لە چەوتی ستراتیژیەت و تێكەڵ كردنی (ئەوەلیات و سانەویات) و (واقع و ئاواتەكانە)..

٧- خۆی دژی ئیمپریالیزمە، دژی بەرەی ڕەجعی و وابەستەی ئیمپریالیزمی ناوچەكەشە كەچی نەیتوانی هێزی ئیسلامیەكانی گەشەسەندوو لە جیهان و لە ناوچەكەو لە ناوەخۆش بكاتە پاڵپشتێكی كێشە ڕەواكەی كوردی توركیا كە زۆر مەزلۆمن كەچی بە زاڵم پیشان بدرێن. واتە بەو ڕوانگەو فەرهەنگە نەیتوانی دوژمنیش بكاتە دۆست كە ڕێسایەكی سەرەتایی لۆژیكیە كەسی عەوامیش سود لەو ڕێسایە وەردەگرێ.

٨- هەڵسوكەوتی لەگەڵ (خائینان) زۆر توند و (شۆڕشگێڕی) بوو، ئیسلاحی نەبوو (بەپێی ئەو ئامۆژگاریە بەناوبانگەی ماركس خۆی دەڵێت (ئێوە شۆڕشگێڕ بن نەك ئیسلاحی) بووە هۆی زنجیرەیەكی نەبڕاوەی تۆڵەو تۆڵەسەندنەوە كە لە كۆتاییدا بە قازانجی توركیا تەواو بوو، جاشێكی زۆری بۆ پەیدا بوو.

٩- لە (كۆمەڵەی نەتەوەی) و دوایش لە دەزگا جیهانیەكان و بنەماكانی (مافی میللەتان) و لە زۆربەی بڕیارە جیهانیەكان سەبارەت بە دادگا وا هاتووە كە وەك یاسای دەولی هەر میللەتێك بەزمانی خۆی بچێتە بەردەم دادگا، ئیتر دەرفەتێكی مێژوویی نایاب هاتبوو كە لە دادگایكردنی (عبداللە ئۆجەلان) بەزمانی كوردی بدوابوایە نەك بە توركی.. ئیتر توركیا و دەستورەكەی دەخستە ئەوپەڕی تەك و لۆ، كەچی ئەوەی نەكرد.

١٠- ئەو كۆت و زنجیرەی سەدەیەكە كوردی بەند كردووە وەك ڕوونە عەلمانیەتی توركیایە، ئەوەش بەتەنها بەكورد هەڵناوەشێتەوە، لە دەنگ دانەكانی پەرلەمانی توركیا پ ك ك لایەنگیری بەرەی عەلمانیەتی دەكردو دەنگی دایە یەلماز نەك ئیسلامیەكان، كەواتە (هەڵتەكاندنی دەستوری عەلمانیەتەكەی + سەقافەتی ئەتاتۆرك + پشتیوانە

جیهانیەکانی) هەمووی وەردەگەڕا ئەگەر حزبی ڕەفاه بە تەواوی لە هەڵبژاردنەکە دەرچوبوایە، یان دەنگی بە مەرج و ڕێکەوتن بدابایە پاڵ دەنگی حزبی گەشەو پەرەپێدان.. کەچی (پ.ك.ك) ئەو ستراتیجیەی نەپێکا، وەك ستراتیجی عەلمانیەتی حزبە کوردستانیەکانی تری کوردستانی خوارووش، دۆست و دوژمنیان لە ڕووی ستراتیژیەوە تا ئەم ساتەش پێ دەستنیشان نەکراوە، بۆیە ئەوەندە کێشەی کورد لە بازنەی داخراو دەخولێتەوە. هەروەك دوای لە پرۆژەکانی ڕزگاری کوردستان، زیاتر باسی دەکەین

بەشی شەشەم

ئەنجام و ئەزموونەکانی عەلمانیەت لە جیهان و کوردستان دا

حزبە کوردستانیەکان تا ڕادەیەکی باش خەباتگێڕ بووینە،ناسنامەی شاخیان هەبووە، سەلبیاتەکانی دەخەینە بەر توێژینەوەی ئەکادیمیانە بۆ پەند و وردبوونەوە،گەلی جار حزبی بوێر خۆی بەو کارە هەلدەستیت بو ئەوەی زووتر خوی فورمات بکاتەوە بەمەدرەسەیەکی فکری توکمە، هەڵبەتە حزبە کوردستانیەکانیش سەربە یەکێ لەو مەدرەسانەن (یان ئاوێتەیەك لێی)، بۆیە شکست و سەلبیاتی ئەو مەدرەسانەیە سەرچاوەی قەیرانی فکری و پەیڕەوی حزبە کوردسانیەکانیشە.

٦- ١ مەدرەسەکان

١- مەدرەسەی شیوعیەت.
٢- مەدرەسەی سۆشیالیستی.
٣- مەدرەسەی لیبرالی دیموکراتی.
٤- مەدرەسەی (ئیسلامی) ئایینی.
٥- نیمچە مدرسەی نەتەوەگەری

لەپێشتر باسێکمان کردن، ئێستا لە سەرەنجامی ئەزموون و ئەنجامە زانستیەکانی وەك ڕەخنە دەوەستین زۆر بە کورتی.

١- مەدرەسەی شیوعی:

أ/ لەڕووی فەلسەفیەکەی: لەسەر چەند بنەمایەك داڕژرابوو، ئەوەش ئەنجامەکانیەتی:

- (لا نهائية العالم ووحدته) بێ سنوری گەردوون —وەك رای مادی و دە هریەکانی کۆن[1]، هەم سەردێری گەورەی هەموو کتێبەکانیان و بناغەو سەرخانی فەلسەفیەکەشە کەچی زانستی نوێ یەکلای کردۆتەوە کە گەردوون سنووری هەیەو(لانهائی) نیە.

- (مادية الوجود) واتە هەموو شتێك ماددەیە: ئێستا زانستی نوێی فیزیا،کیمیا، بیرکاری، پاراسایکۆلۆژیا.. نەك هەر (نامادیەتی)سەلماند بەڵکو هەر دەیخوێنن و (تطبیقات)ی لەسەر دەکەن. ئنجا نەیتوانی پێناسی فەلسەفی (ڕوح)، (عقل) و (توانا) و (راستی) و...هتد. بکات.

- هەموو شتێك ناکۆکە: ئەوە کرۆکی فلسفەی مارکسی بوو،کەچی تا ئێستاش لە سروشت ناکۆکیەك نەدۆزراوەتەوە بەو مواسەفاتە دیالێکتیکیەی مارکسی کە:

١- سیفاتی جێگۆڕکێ هەبێ.

٢- هەریەکە مەرجی مانی ئەوی تریان بێت.

- ناکۆکی سەرچاوەی گەشەکردنە: یاسا نیە هەندێ جاری بەدەگمەن نمونەی هەیە.

- یاساکانی دیالێکتیك (قانون الوحدة وصراع اللأضداد)، (قانون نفي النفي)، (قانون التغيرات الكمية الى النوعية) هیچی یاسا نین، هەتا خۆشیان ئەوەتا ستالین لە کتێبی (المادية التأريخية والمادية الدياليكتيكية) (نفى النفى) پەڕاندوە لە یاسایی، بەلآم لەو سەردەمە هەمو ئەوانەی سەروو بەڕوونی و لەژێر تاقیگای زانستی شهادەی (راسب)ی پێدراوە.

- هەرچەندە راستی لای مارکسیەت پیرۆز بووەو رۆژنامەی (پراڤدە —کەلە سوفیەت دەردەچوو) واتە (ڕاستی) بەلآم بەڕوانگەی فەلسەفی مارکسی (راستی) و (دادگەری) (بەها).. چەسپاو نیە، گوایە دەگۆڕێت بەپێی زەمان و زەمین و باری کۆمەلآیەتی و چینایەتی، بەو شێوەیە مادام (راستی) چەسپاو نەبێت ئەوا جیاوازی نێوان (فرضية) و (تیۆر) و (یاسا) و (بۆچوون) نامێنێت، واتە دەشێت یاساکانی دیالێکتێك و دەقەکانی مارکس و ئەنجلس بگۆڕێن، بۆ ئەو کاتی لەوانەیە راست بووبی بەلآم ئێستا هەڵەیە یان پێچەوانەیە.

---

[1] ئەرستۆ دەڵێ لەو بارەیەوە یەك ڕەئی بووین تەنها لە نیوماندا ئەفلاتون رای وابوو گەردون تەمەنی هەیەو دروست کراوەو دروست کەری هەیە – تهافت الفلاسفه ص١٥ دەڵێ ئەرستۆ لە کتیبی (الطبيعة) ئەو باسەی کردوە.

بەو شێوەیە ئەگەر کێشەیەك پەیدا ببوایە (وەك عێراقچی و کوردستانچی —لای خومان) ئەوا هیچ یاسا و دەقێکی چەسپاو نەبوو بگەڕێنەوە سەری بۆ (تحکیم)، بۆیە دەبینین لەو تەمەنە کورتەی شیوعیەت زیاتر لە (٥٠) مەزهەبی شیوعی سەری هەڵداو زیاتر لە (٢٠٠) زاراوەی تۆمەت هەر لە (ئەنسکۆلوبیدیای سۆڤیەت) هاتووە وەك (تحریفی، ماووی، ترۆتسکی، ئیسلاحی، جمود فکری عەقائیدی، دیاگۆگی،...هتد)، بەڵام بە سەرنجێکی سادە ئایا دەشێت ٢+ ٣=٥ بێتە ٧، یان راستی شاخی قەندیل بگۆڕدرێت و بڵێن کەوتۆتەخوارووی کوەیت؟.. راستی و بەها و دادگەری چەسپاوە.

- ئنجا مارکسیەت ویستویەتی لەڕێی سروشتەوە ئادەمیزاد بناسێ، فەلسەفەو یاساکانی سروشتی خۆی بە سەر ئادەمیزاد پەیڕەو بکاو چەوت دەرچوو، ئادەمیزادی نەناسی لەبەر هۆیەکی سادە: ئادەمیزاد تەنیا درێژکراوەی سروشت نیە وەك وای بۆ چووە.

ب- لەڕووی ئابووری یەوە:

- ئابووری زۆر گرنگە بەڵام بەتەنیا بەرپرسیار نیە لە مێژوو وەك لە شیوعیەت هەیە، تاکە بنچینەی هەموو پەیوەندیەکانی تاك و کۆمەڵیش نیە[1].

- پێناسی (قیمة) و (فائض القیمة- زێدەبایی) لەگەڵ گرنگی زانستەکەشی نوقستانە و تاکە هۆی دەوڵەمەندی سەرمایەداری و هەژاری هەژاران نیە وەك لە شیوعیەت هاتووە، ئەوەتا ئیحتیکار، سوو، حرام و حەڵاڵ، رێکنەخستنەکانی کەرتە ئابووریەکان، موڵکیەتی تایبەتی بێسنور، سەرخانەکانی دەوڵەت، سیاسەت، ڕاگەیاندن، ..لەدوای هەمو ئەوانە ڕۆڵی ئینتمای چینایەتی وزیرەکی دەولەمەندەکەش هەمووی ڕۆڵی خۆی هەیە.

- موڵکیەی تایبەتی زیادەکەی دەردە نەك خۆی وەك لە شیوعیەت باوە، قەڵاچۆی موڵکیەت وەك ئەو دکتۆرە خراپە وایە لەبەر دەردێکی ئەندامێك بەتەواوی دەبڕێت، نازانێ چارەی بکات. لەوەشدا دەردەکە لەبەر بوونی موڵکیەت نیە بەڵکو بە زیادە رەوی و سنوربەزاندنەکەیە.

- مادام لە کۆتاییدا پرۆسەی بەرهەم و دابەش(توزیع) لێك بپچڕێ وەك لە بنەمای شیوعیەت هاتووە(بە پێی توانا ئیش کردن و بە پێی پێویست وەرگرتن)، ئەوا هەرگیز

---

[1] تێبینی: ئەو بابەتە نموونەی وردەکاری پێچەوانەی زۆرە بەڵام ماوە نیە.

ئـادەمیزادە بەرهـەم هێنـەرەکان دڵسـۆز نـابن بـۆ کارەکـەیان، مەگـەر ئـەخلاقی ئـەو کۆمەڵگەیە ستاندەر بێت، کە لە شیوعیەتیش ئەخلاق مادیە و توخمی ئاینی تیـا نیـە، نابێتە یارمەتیدەرێکی ئەو بەرهەمە کە هیچ بەرژەوەندیەکی خۆی تیا نیـە، بۆیـە جـۆری بەرهەم و پیشەسازیەکەیان گەلێ خراپ بـوو منافەسـەی بـازاڕی پـێ نـەدەکرا. هـەروەك بینیشمان لە ئەزموونی تەکنەلۆجیای وڵاتـانی سۆشیالیسـتی چـەندە کـەل و پەلـەکانیان خراپ بوو لەچاو سەرمایەداری.

ج- لەڕووی مێژوویەوە:

- مێـژوو تـەنها لـە ململانـێی چـینەکان (صـراع الطبقـات) نـەهاتووە وەك لای شیوعیەت باوە.

- ئـابوریش گرنگـە بـەڵام یەکلاکـەرەوە(عامل الحسـم) نیـە و تاکـە ڤاکتـەری دروستکەری مێژووش نیە.

- گوایـە کۆمەڵگـە (٦) قۆنـاغی بڕیـوە (مەشـاعی- کۆیلایـەتی- دەرەبـەگی- سەرمایەداری سۆشیالیستی- شیوعیەت) ئەوە مێژووی توێژێکی کۆمەڵە نەك هەمووی، هەرگیز (مشاعی) سەرەتای کۆمەڵ نیە، ئەو بۆچوونە لە (تیۆری پەرەسەندن) هەڵـدەقوڵێ ئـەویش لـە فلسـەفەی گـەردوونی وەسـتاوی هەتاهەتایـەی دەهـری کـە بـە زانسـتیانە هەردووکیان چەوت دەرچوو.

- با بڵێین (مشاعی) راست بێت و (شـیوعیەت)یش کۆمەڵگـەی داهاتومـان بێـت، ئەوا پرسیارێکی گرنگ: (خۆ لە مشـاعی چـینەکان نەبووینـە تـا ململانـێی چـینایەتی هەبێت، چۆن گەشەی کردووە هەر بەپێی یاسای خۆیان؟ لە شیوعیەتیش دیسان گوایە چین نامێنێ، چۆن گەشە دەکات؟ مـادام (صـراع الطبقـات مصـدر التطـور التـأریخی الوحیـد) بێت.

- لە کۆتاییشدا (الحتمیة التأریخیة)ی شیوعیەت ڕاست نیەو ناشبێت.

د- لەبارەی ئاینەوە:

- ئەو تێڕوانینە (الدین أفیون الشعوب) تەنها بۆ سەردەمی مەسیحیەتی (دەسـەڵاتی کڵێسا) نەك بۆ هەموو ئاین، ئـەوەتا ئیسـلام (نـەك ئـەفیون) بـەڵکو هـیچ هانـدەرێکی

ئادەمیزاد بە ئەندازەی ئیسلام نیە چالاکی بکات، بۆیە وابە بیچەوانە وبەتوند ڕەو وەسف دەکری*

- ئایینیش لە فرەخواییەوە بۆ یەك خوایی نەهاتووە، لە ترس ونەزانین و بیتەفسیری دیاردە سروشتی یەکان نەهاتووە.. ئەو تێڕوانینە ئەوەندە چەوتە بووەتە شەرمەزاری زانست لەو سەردەمەی تەکنەلۆجیا و زانست کە بە سەردەمی رابوونی ئاینەکان دەناسریّ.

- ئیسلام نە میسالیە لە ئایدۆلۆجیا، نە سەرمایەداریشە لە ئابووری، بە پێچەوانەوە بەشی هەرەزۆری لە قازانجی دەوڵەمەندان نیە، هەر بە نموونە لە سیستەمی ئابووری ئیسلام هاتووە:((..کی لا یکون دولة بین الأغنیاء منکم)).

- (بەپێچەوانەی پێشبینیەکەی ستالین) ئەوا ئەنجوومەنەکان و تەلەفزیۆنیش هات و ئاینیش بەهێزتر بوو.

- ئایینیش تەنها توخمێك نیە لەسەر خان و پێویستی ئابووری دیاری بکا، بەڵکو کۆمەڵە ڕژێمێکی ژیانە.

هـ- لە رووی فکر و ئایدۆلۆژیا:

- فکر جولەو گەشەی سەربەخۆی هەیە تەنها رەنگدانەوەی واقع نیە. وەك مارکسیەکان وای بۆ چووبون، ئەگەر وابوایە چۆن بەپێش واقع دەکەوت و داهێنانی دەکرد و، فەلسەفە و بیرکاری و درۆ و زۆر شتی تر واقعەکەی نیە، کەچی لەفکر هەیە.

- ئەو مەبدەئەی مارکس (بوونی کۆمەڵایەتییەکەت هۆشمەندیەکەت دیاری دەکات، نەك پێچەوانە)، نەخێر بەهەردوو سەری راستە و هێشتا فاکتەری تریش هەیە لەو پرۆسە ئاڵۆزە بەشدارە.

- پیّناسی هەر مروف و تەبیعەتەکانی گوایە لە سەرو کەللەی نیە بەڵکو لە بازارەکەیەتی، نەخێر زیاتر لە سەرو کەللەیەتی لەگەڵ کۆمەڵێك هۆکاری ئاڵۆزی ترە بە بازاڕیشەوە.

- راستە لە سەرەتادا فکر دیلی واقع و دەوروبەریەتی، بەڵام دوایی دەبێتە پێشڕەو و بزوێنەری هەمان واقیع.

---

* لە ڕاستیدا ئەگەر ئیسلامێکی ناسیاسی و سست بیّ ئەوا پێی دەڵێن (افیون الشعوب)ە،ئەگەر سیاسی وبزێویش بیّ بە توند ڕەوی وەسف دەکەن

- ئنجا نەیتوانیوە بە ڕوانگــە فەلســەفیەکەی جیــاوازی نێــوان عــەقڵی ئــادەمیزاد و عەقڵی ئاژەڵەکان بقەبڵێنێ و هەندێ جار یەکسانی کردووە. کە سەرچاوەیەکی بنەڕەتیە لە زۆربەی چەوتیەکانی مارکسیزم.

ل- ئادەمیزاد

- ئادەمیزاد لە زنجیرەی پەرەسەندنی مەیمون.. نەهاتووە، ئەوە چەوت دەرچوو، بەپێی زانستی (ئەندازەی جینەکان) ئادەمیزاد لەکۆنەوە تا ئێستا هەر ئەو ئادەمیزادە بووە.

- گوایە" کار" ئادەمیزادی دروست کردووە. وەك لامــارك مەزنــدەی کــردو داروێــن ودوای تەواوی مارکسیەت زانستیشی پێ هەڵخەڵــەتا[1] ئــەدی هــەر ئــادەمیزادیش کــاری دروســت نــەکردووە، وەك مەســـەلەی هێلکــە لــە مریشــە یــان بەپێچــەوانە.. لێــرە ئادەمیزادەکەیە.. ئەگینا بۆ ئەو کارە ئاژەڵێکی تری نەگۆڕی.

- ئادەمیزاد دەوری سانەوی نیە لە دروســتکردنی مێــژوو و رووداوەکــانی ئێســتاش، هەر بە نموونــە: لــە وەڵامــی گەشــەکردنی ئــادەمیزاد و کۆمــەڵ دەڵێــت: نــاکۆکی نێــوان پەیوەندی بەرهەم هێنان و هێزی بەرهــەم هێنــەرە، پەیوەندیەکــە چەســپاوەو هێزەکــە لــە جووڵەیە، جا پرسیارەکە دووبــارە دەبێتــەوە، ئــەی هێزەکــە بەرهەمهێنــەرە چــۆن گەشــە دەکات؟ دەڵێن بەهۆی ناکۆکی نێوان ئادەمیزادەکەو ئامرازەکانی بەرهەمهێنەر[2].

ئالێرەدا دزەکە گیرا بە پرسیارێکی زیاتر، ئایا ئادەمیزاد خاوەنی ئامرازەکەیــە یــا بــە پێچەوانە؟ کامیان کامیانی دروست کردووە؟ هەڵبەتە ئادەمیزاد.. کەواتە هاتینەوە ســەر پرسیاری یەکەم بێ وەڵام لەدوای ماندووبوونێکی زۆر، بەو شێوەیە فەلســەفەی مارکســیزم وەڵامی پرسیارە نەمرەکانی پێ نادرێتەوە.

---

[1] ئەنجلس کتێبێکی بەناوی (دور العمل فی تحول القرد الی الانسان) ،ئەو عنوانــە لــە بنەچــەدا لــە (فریدریك انجلس–دیالکتیك الطبیعة –دور العمل فی تحول القــرد الی انســان ص١٩٤–٢٠٨) هــاتوە، دوای کرایتە کوراسەیەکی سەربەخۆ.

[2] تا ئێرە وەڵامەکەیە کە لە کتێبی (اسس مارکسیە اللینینیە) هاتووە.

- لە ئادەمیزاد (گەدە) گرنگە بەڵام بۆ دروستکەری مێژوو بێت؟ ئەدی هەموو ئاژەڵێك گەدەی نیە؟ کەواتە دەبێت (فاکتەریکی سەرباری _عامل اضافي) هەبێت ئەویش عەقڵە کە ناسنامەی مرۆڤە نەك گەدە وەك مارکسیەت وای بۆچووە.

و- لە رووی کۆمەڵایەتی و خێزانەوە

- کۆمەڵ دابەش بووە بۆ کۆمەڵێك توێژ و چین و دەستەو تاقم.. بەڵام لەسەر بنچینەی پەیوەندی بەرهەم هێنان نیە بە تەنها، ئنجا مەرج نیە ووشیاری فکری یەکە و بیروبۆچوون و ئنتمای سیاسی جووت بێت لەگەڵ باری کۆمەڵایەتیەکەی و ئەویش لەگەڵ باری ئابووریەکەی، ئەوەتا پڕی نموونەیە چەندین ئاغە شیوعی بووینە، چەندین کرێکاریش دەوڵەتی بووینە.. هەر مارکسیەت لە دامەزراندنیەوە تا بڵاوکردنەوەو پەیڕەوکردنی هیچی سەرکردەی کرێکاری نەبووە بە مانا و پێناسی پرۆلیتاریا.

- پەیوەندی نێوان پرۆلیتاریا و برجوازیش هەر دوژمنداری دەرنەچوو.

- چینی ناوەندیش نەبووە پرۆلیتاریا وەك (مارکس) لە کتێبی (بۆس متزاید) پێشبینی کردبوو.

- لە سەرەتای کۆمەڵیش (دایك سالاری) نەبووە[1]، خێزانیش هەر هەبوو لەگەڵ بوون و مانی ئادەمیزادە.

- پەیوەندی (هاوسەریش)یش ناکۆکی برجوازی و پرۆلیتاریا نیە وەك (انجلس) لە کتێبی (أصل العائلة..) و مارکسیش لە (العائلة المقدسة) وتوویەتی[2]، بەڵکو پەیوەندیەکی تەواوکەری یەکتریە، کوا کام مەرجی پرۆلیتاریا و برجوازی لە پەیوەندی ژن و مێردا هەیە هەر بەپێی مەرجەکانی خۆشیان؟

---

[1] یەکەم کەس ئەو ناوەی داهێنا (باخۆفن ١٨١٥-١٨٨٧)ی سویسری بوو لەکتێبەکەی(حق الام) بە پێی (مقدمة فی انثروبولوجیة الإجتماعیة ص٣١) .

[2] هەلویستەکانی مارکسی وشیوعیەت لە بارەی ئافرەت وهاوسەری و..لە کتێبێك بە ناوی: ئافرەت لە ڕوانگەی ئاینی وعەلمانی —دانەر بخوێنەوە

ن- لەرووی سیاسیەوە:

- ئەگەر هاتنی شیوعیەت حەتمی بێ، ئی دی حزبایەتی و شۆڕش و ئەو هەموو خوێن ڕشتنەوەی بۆ چی بوو؟ ئەی گفت نەبوو لەکۆتایی ئەو سەدەیە بێت (وەك لینین لە مزگێنیەکەی دای)، بەپێی پێشبینیەکانی (مارکس- ئەنجلس- لینین) دەبوایە شۆڕشی پرۆلیتاریا لە وولاتە پیشەسازیەکان بکرابایە (ئەڵمانیا- فەرەنسا- ئینگلتەرا..) کەچی لە ولاتە دواکەوتووەکان ڕوویداوکوتای سەدەی بیستەمیش تەواو پێچەوانە هاتەدی شیوعیەت تێك ڕووخا.

- ئەگەر دنیای شیوعیەت بەهەشت و سەرمایەداریش دۆزەخ ئەوا ئەو دیوارە شەرمەزارەیەی بەرلین بۆچ بوو؟ (ربیع پراگ) ئەو هەموو ڕاپەڕینانە، سەندیکای کرێکاران، (خۆپیشاندانی مەیدانی تیانیامین لە چین... هەمووی بۆچی؟)

- زۆربەی ئەو بنچینە شیوعیەتە لەرێی بزوتنەوەی رزگاری نەتەوایەتی هاتەدی کە لە فەرهەنگی مارکسیەت بە (ململانێی سانەوی) حساب بوو، هیچی لەرێی ناکۆکی هێزی بەرهەم هێنەر و پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنەر نەبووە تا شۆڕشێکی سەرتاسەری جیهانی و شیوعیەتی پێ دابهێنن.

- ئەگەر ڕاستە شۆڕش لەسەر بنچینەی (بازدانی —پەیوەندیەکانی بەرهەم هێنان) دیت ئەوا دەبوایە لەگەڵ یەکەم گڵپەی شۆڕش سەرتاسەری جیهانی بگرتابایەو لە قۆناغی سەرمایەداری بگوازرابوایە بۆ سۆشیالیستی وەك ترۆتسکی لە کتێبی (الثورة الدائمة) بۆی چووە و ڕاست بوو، کەچی لە دواییەکەی لەسەر ئەو بۆچوونەی تیرۆر کرا ترۆتسکیەت بووە توومەت.

- کوا تاکە یەك نموونەی سیاسی نیە کە دەوڵەتێکی سۆشیالیستی بەپێی مەرجەکانی مارکسیزم واتە لەرێی ناکۆکی نێوان پەیوەندی و هێزی بەرهەم هێنەرەوە هاتبێت کە دەکاتە شۆڕش کرێکاری ڕووت.. کوا؟ چۆن دەبێتە یاساونموونەیەکی نەبێت. بەپێچەوانەوە بزوتنەوەی کرێکاری بوونە قەڵغانە لەدژی شیوعیەت و لەسەردەستی ئەوانە شیوعیەت داڕووخا.

ی- لەرووی پیادە واقعیەوە:

- کۆمەڵگەیەکی نمونەیی شیوعی پێشکەتوویان پێ دروست نەبوو، چجای دادگەری.

- رژێمەکان بەناوی دکتاتۆری پرۆلیتاریا بوونە دیکتاتۆری تاك حزب و دوایش دیکتاتۆری تاکەکەسی. هەندێکیان بەرەو پادشایی شیوعیانە وەرچەرخان وەك لە کۆریاکیم ئیل سۆنگ مرد کوڕی هاتە جێی وئیستاش لەکۆبا فیدل کاسترۆ براکەی خۆی کردۆتە سەرۆك..لەگەل زۆر نمونەی تر.

- نیوەی جیهان کەوتنە خولگەی سۆڤیەت بەلاّم زۆربەی سەربەخۆیی خۆیان لەدەست دا، ڕووداوەکانی (بوهاری پراگ) (داگیرکردنی کەمبۆدیا لەلایەن ڤیتنام) (داگیرکردنی ئەفغانستان لەلایەن سوپای سور)...هتد.

- لەکۆتاییدا، کۆمەڵ و بەشەریەت تەزکیەی نەکردن و بە فکر و مەدرەسەو دەزگای سیاسیەوە تێك ڕووخا، بەلاّم لە کوردستان هێشتا دان بەو شکستیەی ئەو مەدرەسە و خۆشیان نەهێناوە کە لەو مەدرەسە بوون و ئیتر زۆر بە خێرایی بەرەو مەدرەسەی لیبرالی و سۆشیال دیمکراسی پەرش بوونە.

<u>بۆ دۆزی کورد</u>

- هەڵوێستی سیستەمی سیاسی و دەوڵەتە شیوعیەکان بەرامبەر کورد نێگەتیڤ بووە زیاتر پاڵپشتی داگیرکەرانی بووینە.

- وەك ئەزموون دەرکەوت لەناو سۆڤیەتیش کێشەی نەتەوایەتی چارەسەر نەبوو ئەوەتا لەپاش مەرگی ئەو هەموو کێشە نەتەوەییەی بەجێ هێشتووە. کەچی جاران مارکسیەکانی کوردستان هەردەم نمونەیان بە سۆڤیەت دەهێناوە گوایە کێشەی نەتەوایەتی چارەسەرکردووە.

- شوێنی خەباتی گەلان لە فکری شیوعیەت دا وەك لە (مانفێستەکە) هاتووە (کرێکاران نیشتمانیان نیە)، بۆیە زۆربەی حزبە کۆمەنیستەکان هەڵوێستیان بەرامبەر کێشەی کورد سەلبی بووە، جار وابووە بە چەك دژی وەستاون، ئەو وەسفەی (کوردایەتی شەرمەزاریە) کە لەسەر دیوارەکانی کوردستان دەنوسرا لە دیدێکی رەسەنی مارکسیەوە هاتوووە.

- هەر لەپێش و پاش شۆرشی ئۆکتۆبەر١٩١٧ی رووسیا و شیوعیەت بەشێك بوون لە دروست کردنی مەینەتی کورد: هەتا رێکەوتنی (سایکس- پیکۆ – سازانوڤ ١٩١٦) بە

ڕەسمی خەملی، لینین خۆشی دژی بزووتنەوەی کورد بووە لایەنگیری کەمالیزم بوو. ئەزموونەکانی کۆماری مهاباد ١٩٤٦ ئەزموونی شۆڕشی ئەیلول ١٩٦٠- ١٩٧٥ چاکترین بەڵگەی بەرجەستەن.

- کوردی سۆڤیەتیش لەسەر دەستی هەریەکە لە ستالین و خرۆشۆف و بریجنێف پەرت و بڵاوکران.

- لە ساڵی ١٩٧٤ دووبارە بە ناپاڵم و فڕۆکەی سۆڤیەتی بۆ ژن و منداڵی کورد هاتەوە مەیدان.

- حزبە کوردستانیەکانی تریش کە (مارکسی لینینی)یان وەرگرتبوو وەك (اهتداء) ئەوا کێشەی کوردسانی زۆر دواخست، بووە هۆی (ئینشقاقات) و (شەڕی کورد و کورد) (بێ ستراتیژیەتی) دەست نیشان نەکردن و تێکەڵ کردنی: (دۆست و دوژمن) و (اولویات و سانەویات- موازنە)، (ئامانج و ئامراز)، (ئاسۆیی و ستوونی)، (ڕزگاری نیشتمانی و رزگاری کۆمەڵایەتی)،...هتد.

٢- مەدرەسەی سۆشیالیستی

مەدرەسەی سۆشیالیستی باو ئێستا دوو بەشە:

أ- سۆشیالیستی زانستی.

ب- سۆشیالیستی دیموکراتی.

یەکەمیان هەمان ڕێبازی مارکسیزمە بەو (قۆناغەی گوازتنەوە لە سەرمایەداری بۆ شیوعیەت) دەگۆترێ، تەجرەبە کرا لە وڵاتانی سۆشیالیستی و دەرنەچوو، ئێستاش لە جهان و لە کوردستانیش شتێك ماوە لە سۆشیالیستی زانستی هەروەك لەمدرسەی یەکەم باس کرا، بۆیە تەنیا باسی (سۆشیال دیموکرات) دەکەین.

سۆشیال دیموکرات :

بۆ تێگەیشتن زیاتر سەرنج بدە هەردوو خشتەکی بەراورد (سۆشیال دیموکرات و سۆشیالیستی زانستی)، باقیەکەی تر خاڵی هاوبەشن، ئەو تێبینیانەی لەسەر شیوعیەت و سۆشیالیستی زانست تۆمارکرا بۆ ئێرەشە، بۆیە هەر چەند خاڵێکی زۆرتایبەت بەکورتی لێ باس دەکەین:

١- سۆشیال دیموکراتی جاران شانازیان بە مارکس دەکرد جیایان دەکردەوە لە شیوعیەت و(مارکس- لینینی)، بۆیە (سۆشیال دیموکرات)ی ناونراوە چونکە دەشێت بە ئامرازی دیموکراسی و ئاشتیانە و خەباتی میللی و هەڵبژاردن نەك بە تەپ و تۆز و تۆقاندن[1]، بەڵام لەدوای شکستی شیوعیەت ئەوانیش لە (مارکسیەتەکەش) پەشیمان بوونەوە، لەراستیدا سۆشیالیستی زانستیش و هەتا بەشێکی گەورەی حزبە شیوعی یەکانیش ڕەچاوی دیموکراسیان دەکرد، لە ئەوروپا هاتنە ناو هەڵبژاردن و دیموکراسی و ئاشتیانە (کە پێیان دەووتن: ئۆرۆ شیوعی) کەچی هەر شکستی هێنا، واتە ئەوانەی ئێستا لە جیهان و لە کوردستانیش سوشیالیستین و گوایە بەڕێگەی دیمکراسی پێڕا بگەن ئەوە تەنها تاقی (تاقی کراوەیە)، ئەنجامەکەی تاڵە.

٢- ئەو جۆرە سۆشیالیستی دیموکراسی نەتەوایەتیە لە کوردستان ئێستا گەرمەیەتی هەرچەندە لەکوردستانی خوارو وا لەویش بیزار دەبن، لە ڕۆژهەڵات نویێ نیە هەتا لە ناو عەرەبیش ئەوا ئەو ڕێبازەیە کە (جمال عبدالناصر) لە کتێبی (فلسفة الثورة)، (معمر قذافي)لە(كتاب الأخضر) بانگێشەیان بۆ کردووە، بەشێك لەو بنەما سۆشیالیستیەیە هەریەکە لەتۆرانی ونازی وفاشی و بەعسیەتی لەسەر بیناکرابوو.

ئەو جۆرە سۆشیالیستیە ئاوێتەکە لە ڕێساکانی سروشت و سودی ئادەمیزاد، ئەوەش هەر لێکدراوێکی داروینەتی ئابووریەکەیە لەگەڵ مەزهەبی مەنفەعەی سەرمایەداری، ئەنجامەکەی نەهاتی بوو، ئێستا چۆوە سەر هەمان بنەمای پراگماتیزمی ڕۆژئاواو بەرژەوەندو بەرنامەی تاك خوازی و...هتد.

٣- ئەو بنەمایەی سۆشیالیستیش (كل حسب عمله)، نە ڕۆژێك پەیڕەو کرا بە تیۆریش شوونی نەما، ئێستاش سۆشیال دیموکراسەکان خۆی لێ ناکەنە خاوەن.

٤- کێشەکانی :حوکم، نەتەوایەتی، ئافرەت، هەژاری، سوو، ...هیچی پێ چارەسەر نەکرا.

٥- حزبە کوردیەکان نوێن لەگەڵ سۆشیال دیموکرات، زۆربەی تازە سەنگەری فکروعەقیدەیان لە مارکسیەتەوە گواستۆتەوە ناو ئەو مەدرەسەیە، وا پێدەچێ سەنگەرەکان لەوێش بگوازنەوە.

---

[1] بۆ زیاتر سەرنج بدە کتێبی (برنامج العمل- كاوتسكی).

٦- (حدكا)ى ئێران و (د.قاسملۆ) پـێش هـەمووان بیرۆكەیـەكی سۆشـیال دیموكراسـی سادەیان هەبوو، هەروەها لە ساڵی ١٩٨١یش یەكێتی ئەو وڵاتە سۆشیال- دیموكراتـەكانی بە گرنگ دانا نەك فكرەكە، ئێستا یەكێتی و (حزبی سۆشیالیست) راستەوخۆ و سەر بـەو مەدرەسەن.

٧- ئەو مەدرەسەیە واتە (عەقیدەی سۆشیالیستی) ئەوەندە بەهێز نیە تا بتوانێ:

أ- بیری ئەندام و لایەنگرانی پتەو بكات و یەكێـی بیر و كردە و رێكخستنی گورج و گۆڵی پێ دروست بێت. بۆیە ئەو حزبانەی سەر بەو مەدرەسانە هەم یـەكێتی هەڵوێـست و بۆچوون و كردە و گفتەیان نابێ، هەم فرە تـەیاری لـەنێو دەخـەملێ، پـەرژینێكی فكـری قایمی بۆ حزبەكەی دروست نابێ بەڵكو فكری تر بە ئاسـانی دیـوارە تەنكـەكانی دەبـڕێ و كارلێك كردنی خۆی دەكا،یاخود هەر خاوەنی فكرنابێ.

بۆیە ئەو جۆرە حزبانە لە جهانی ئیسلامیدا ناچار دەبێ بەدوای دەسەڵات و سیستەمی دیكتاتۆری و زەبر و زەنگ و بچووك كردنەوەی خەڵكی تر بن تا خۆیان كەمێك دەركەون.

ب- ببێتە حزبی بەرژەوەندی و پایە و سوود كە لە ئەنجامی دا ئەو دیـاردە دزێوانـەی (دزی، تالآن، بەرتیل، گەندەلی، دەست تێكـەڵ كـردن، خۆویـستی،...) لێ پەیـدا بێـت. بـەڵكو بـەرەو خراپتریشـە و هـیچ داینەمۆیـەكی پـەروەردەیی و بینـاكردنی مـرۆڤ لـەو مەدرەسەیە ئیستا بەدی ناكرێ.

ج- كەواتە بەكورتی پەیڕەوكردن و هێنانی ئەو مەدرەسەیە بۆ ناو وڵاتـانی جیهـانی سێیەم و كورد دیسان دەرد و نەخۆشیە نەك چارە و دەرمان، لە چوارچێوەی دەردی (تقـزم الثقافي) و (تقزم الحضاري والسياسي)دایە.

٣- مەدرەسەی لیبراڵی

ئەو مەدرەسەیەش لایەنگری هەیە و جۆرێكـە لـە بەرنامـەی ژیان،زیـاتر لـە رۆژئـاوا پەیڕەو دەكرێت، جیاشە لەگەڵ دیمكراسی، ڕاستی یەكـەی وایـە حوكمەكـەی دیمكراسـیە، ئابووریەكەی سەرمایەداریە، كۆمەڵایەتیەكەشـی لیبرالیـە و لـە ڕووی فكریـەوە عـەلمانی میسـالی یە،لەگەل ئەوسەرەنجامانە:

أ/ لە بنەچەدا ئەوەلە بەرامبەلر سیستەمی دەرەبەگی بەئایدیۆلۆژیای ڕادیکال حساب دەکرا،دوای بووە مەدرەسەی کۆمەڵە فکری بێ ئنتما، تەنها بۆ مانەوەی خۆی هەوڵی داوە ڕەخنە لە مەدرەسەکانی تر بگرێت بێ بەدیل وەك (مذهب اللامذهبیة).

ب/ فکرەی ڕێبازی میسالی، میسالی زاتی، وخودی، زاهیری، سروشتی، مبدأ اللذة... بەرهەمی ئەو مەدرەسەن.

ج/ ڕێبازە سەلبیەکانی: (مۆرگان لەبارەی مێژوو)، (فرۆید لەبارەی جنس) (دورکایم لەبارەی سۆسیۆلۆژیا)، (ئادم سمث- ئابووری) (فەلسەفەی وجودیەکانی ڕەش بین)،(تەتەوریەکان) (مەزهەبی مەنفەعەولەزەی بنتام، ستیوارت، هۆبز، لوك.. تا دەگاتە دەهری)، زۆربەی چەکی تیۆریە بۆ چەوساندنەوەو ڕەگەزپەستی.

د/ هەرچەندە ئەو مەدرەسەیە بێ تەرازووە بۆ هەماهەنگی بەشەکانی فکری و سیاسی و کۆمەڵایەتی وتیۆری واقعی...،بەڵام بە ئەزموونێکی دووردرێژی دەوڵەمەند،موگناتیسانە توانیویەتی ئەو شەبەنگە سیستەمە بکاتە نەریت و فەرهەنگ و کەلتوور و فەلسەفەو یاسا و دەستور و ڕێبازی سیاسی کە ڕێك لەگەڵ سیستەمی سەرمایەداری و زەمینەی پراگتیزمی بسازێ، بۆیە ئێستا لە جیهان بە تەرازوو وپێوانەکانی ئەوانەواعەولەمەی ئابووری و سیاسی و یاسایی دادەڕێژرێ، بێڕەچاوی ناسنامە و بەرژەوەندی و حساباتی میللەتانی تری دواکەوتوو یان هەتا چینی هەژاری جیهانی.

ه/ هەندێ ڕێسای سروشتی بایۆلۆجی ودارستانی کراوەتە فەرهەنگی ژیانی ئەو جۆرە کۆمەڵگەی کە ناشێت بۆ باری کۆمەڵایەتی.

و/ ئنجا مێژووی ئەوروپی لە دۆزینەوەکان و (أرقام القیاسیە) و بەبۆچوونی ئەوان مێژووی هەموو کۆمەڵە و (تەهمیش) کردنی خەڵکی ترە، هەمان ڕەگەزپەرستی کۆنە بەشێوەیەکی فراوانتر و ڕێکتر.

ز/ تیۆرەکانی جیاجیای تەفسیری ئاینی و ئەخلاقی هۆکارێکی بەهێزی داڕووخانی بەهای ئەو کۆمەڵگەیە.

چەند لایەکی تری لیبرالیزم:

١- لە ڕووی ئاینەوە (حیادی): زۆربەی سەرچاوەکانی ئەو تیۆر و بۆچوونە چەوتانەی سەبارەت بە ئاینن لەو شەبەنگە دەردەچێت، هەر بە نموونەهەندێ ڕاو بۆچوونیان سەبارەت بە ئاین تۆمار دەکەین:

- تایلر: ئاین لە گیانە عفریتیەکان هاتووە.
- سپنز: لە چیرۆکی مردووەکان هاتووە.
- لیڤی پرۆل: لە بێعەقلی و نەخوێندەواری هاتووە.
- کوندریت مولر: لە ترسی کارەساتە سروشتی یەکان هاتووە.
- بزر: لە مەزنی سروشت هاتووە کۆتایش دێت بە کۆنترۆڵ کردنی سروشت.
- فرۆید: لە پشیمان بوونەوەی باپیرە کوژراوەکەیان هاتووە.
- فیورباخ: ئاین نامۆیە، لە بەرهەمی ئادەمیزاد نەك خودا.

لە سەرەنجامی ئەومدرسەیەدا عەیارەکان تێك دەچن کۆمەڵگەیەکی دوور لە ئاین بەدەیان سەرەنجامی تری سەلبی ترسناکی لێ دەزێتەوە، کۆمەڵگەیەکی پڕ لە تاوان دروست دەکا،کۆمەڵە یاسایەك هەیە لە فەرهەنگ و ئەنسکلۆپیدیەکان بەناوی (قوانین اجتماعیة الكونیة- Univarsal social law) هاتووە وەك دەقی خۆی (ژمارەی تاوان لە کۆمەڵگەیەك زیاد دەکات ئەگەر ئاین ڕۆڵێکی پەراوێزی هەبێت)[1] ، هەر سەرنج بدە جاران لە شارستانی (مایا) تەنها ئاخری ساڵ ڕۆژانی فرۆفێڵ و هەڵگەڕانەوە و درۆ بوو یان لە (١)ی نیسان.. بەڵام ئێستا درۆ و فێڵ لە سەرتاسەری ساڵە، لە چوارچێوەی یاسا و تیۆری سیاسی وفرۆفێڵ و بەرژەوەند پەرستی و خودپەرستی و درۆ ڕەوایی پێدراوە، لەو (١٥) ساڵەی دەسەڵاتی کوردی لیبرالیانە ئەزمونێکی تاڵە زیاتر بەرهەمی تاك دەسەڵاتی (حزب القائد)، براکوژی، خۆویستی، بەرژەوەندی تایبەتی،خۆسەپاندن بەسەر بەرژەوەندی گشتی، بێئەمەکی، بێبەڵێنی، نادڵسۆزی، گیرفان پڕکردن، گوێ نەدانە ڕای گشتی،.. لەگەڵ زۆر سەرەنجامی خراپ تری بەرهەم هێناوە.

٢- لەڕووی ئابووری (سەرمایەداری)

---

[1] موسوعة العلم الاجتماع ل٥٠٦. هتروتها بروانة: متوسوعتى جودى ل٢٥٥

أ- بازاڕی ئازاد وەك (ڕۆجیە گارۆدی) گۆتەنی بریتـی یـە لـە ئـازادی هەڵلووشـینی هەژارەکان لەلایەن سەرمایەداری[1]

ب- ئەنجامی ئەو بازاڕە هەژاری زۆر و دەوڵەمەندی زۆر دەوڵەمەند پەیدا دەکـات لـە یەك کۆمەڵگە و لە یەك وڵات و لەیەك شار تەنانەت لەیەك خێزانیش.

ج- لە ئاماری ١٩٩٨ی نێونەتەوەیی دەرکەوت دوای لـە (کـۆنگرەی زەمین)یـش لـە جوهانسبرك دووپات کرایەوە، (خەڵکی سەروو)* لە ٢٠%ی دانیشتوانی جیهان پێك دێـنن کەچی لە ٨٦%ی داهاتەکان دەخۆن، (خەڵکی خوارووش) لە٨٠% دانیشـتوانن کەچـی لـە ١٤% دەخۆن، بەپێی ئامارێکی (ڕۆجیە گارۆدی- لە کتێبی پێشوو) هەریـەك ملیـۆنێری ئەمریکی بایی٥٠ مـاڵی ئـەمریکی سـامانداره، لـە کوردسـتانی خۆشمـان نەفـەر هەیـە داهاتەکەی یان فەرمانبەری حزبی هەیە مووچەکەی (٥٠) هـەنکی فەرمانبـەرێکی تـرە، لەسەر ئەو بنچینە محمد باقر الصدر دەڵێ: لە سەرمایەداری بەسەربەستی دەست پـێ دەکات بە بەندایەتی هەموو لایەك کۆتایی دێت ، کەچی بەندایـەتی خـودا بـە بەندایەتی دەست پێ دەکات بەسەربەستی کۆتایی دێت[2]

د- (سـوو+ پـاوانکردنی بـازاڕ) بنچـینەی ماڵـداری ئـابووری ئـەو سیسـتەمەیە، {مارکس ناوی نا (فائض القیمة) بەدزیەکی یاساییانەی لەقەڵەم دا}، هێشتا زیاتریشە.

هـ- قەرزەکان بە قازانج، وڵاتانی جیهانی سێیەم کەوتنە ژێـر قـەرز،بۆ زیـاتر بڕوانـە مەرجەکان وسروشتی (سندوقی دراوی نێو دەولەتی)، هـەر تورکیـا وەك (ئەربـەکان) لـە ئامارێکی (بۆ قەناتی جەزیرە لە مانگی ١٢/١٩٩٩) ئاشـکرای کـرد: ٨٨%ی باجـەکانی تورکیا بەو قازانجە دەڕۆیشت تا حکومەتی داد وگەشە هات ڕادەیەکی بۆ دانا

ع- لەو مەدرەسەیە (إذا نطق المال سكت العقل)،و(إذا نطق القوة سكت الحق)، و(إذا جاء المصلحة ذهب المبادىء).

ق- بنەمای (بەرژەوەندی) سەرچاوەی هەموو دەردێکـی کۆمەڵایەتییـە، کەچـی وەك ئایدیۆلۆژیاو سیاسەتیش شەرعیەتی هەیە، جۆرج بۆش(بـاوك) لـە ووتـارێکی (ئـەکادیمی سەربازی) ووتی: (نابێت مەبادیئی هیچ میللەتێك لەگەڵ بەرژەوەندیـەکانی نـاکۆك بێـت)

---

[1] روجیە گارودی- امریکا طلیعة الأنهیار ص١٨٤

* مەبەست لە خەڵکی سەروو ئەمریکاو وولاتانی ئەورووپای روزئاوا دەگریتەوە

[2] محمد باقر الصدر -الإنسان والمشكلة الإجتماعية ص٨٦

دروشمی بەناوبانگیشیان (نەدۆستایەتی هەتا سەر نە دوژمنایەتیش بەڵکو بەرژەوەندی هەتا سەر).

ئەو بنەمایە مرۆڤایەتیانەی جاڕیشی دەدەن زۆربەی سەڕابە، هەر لە سەرەتای ئەم سەدە لە ١٩١٨ سەرۆکی ئەمریکی ١٤ بنەمای بڵاوکردەوە بۆ سەربەخۆیی گەلان، لەساڵی ١٩٤٩ (جاڕنامەی مافی مرۆڤ)، چەندین جار دووبارە بووەتەوەو، لەم سەدە نوێیەش چەند جار (مەبادیئ)ی تر بڵاوکراوەتەوە،هەروەها لەبارەی کوردیش.. کەچی ئەو هەمو شەڕو شۆڕ و ستەمە لە میللەتان کراوەو دەکرێ و لێی جێبەجێ ناکرێ[1]

ك- با سەرنج بدەینە عەرەبێکی عێراقی و ماڵەکوردێك یان ماڵە کوێتیەکی هاوخوێنی خۆی تاڵان دەکات، یان هەر لە کوردستان کوردێك ماڵی کوردێکی تاڵان و وێران دەکا، ئەوە ئەگەر ڕاست بڵێین نەك مەبدەئی ئیسلام نیە، بەڵکو مەبدەئی (شیوعیەت)یش نیە، بەڵام مەبدەئی بەرژەوەندیە، ئەو دیاردانە بەرهەمی مەدرەسەی لیبرالی بەرژەوەندی پەرستیە جا چ سەر بەو مەدرەسەیە بن یان نا،کاتێ ئەومەرامانە ئاشکرا دەبن کەبوار دەرەخسی

٣- لەڕووی کۆمەڵایەتی (لیبرالیەت)

أ- لەو کۆمەڵگەیە جیاوازی چینایەتی شەرعیەتی یاسا و نەریتیشی هەیە، تەنانەت دەزگای سیاسی و ڕاگەیاندن و کەرتە ئابووریەکان هەرگیز لەدەست چینی خواروو نیە، لە کوردستانی خۆشمان چینی (ئاغا، دەرەبەگ، شێخ، سەرەك خێڵ، کێخوا، خاوەن موڵك، ماڵە مەسئول، ئامیر، بەڕێوەبەر، وەستا..) چینی سەروون، ڕەنجبەرانیش بریتین لە: (جوتیار، هەژار، مسکێن، شوان، شوانکارە، کرێکار، پاڵە، سەپان، دۆخۆر، ئاوخۆرەوە، چاپەست، قاوەچی، شاگرد، کەتاف، خزمەتکار، پێشمەرگەی سادە، فەرمانبەر،...)، ئەو دابەشیە شەرعیەتی وەرگرتووە هەتا لە پڕکردنەوەی موچەو فەرمانبەریش، وەك دابەشی جینایەتی هندی لێهاتووە لەبراهماو شادراو چینی خوارووش(منبوز).

ب- ئنجا سپی و ڕەش، ڕۆژئاوایی و ڕۆژهەڵاتی ـ نەژادی ئاری و سامی،.. بەجیا سەیر دەکرێن، میللەت هەیە نوێنەری لە (UN) نیە و هەشە ڤیتۆی هەیە، کورد چل ملیۆنە دەوڵەتی نیە، دەوڵەتیش هەیە ژمارەی تەنها(١٠٠٠) کەسە، کێشوەر هەیە

---

[1] ناکرێ نکولی لەوە بکەین کە لەدوای جەنگی سارد تا ڕادەیەك ئەو بارو دۆخە بەرەو چاکترە ،بەلام لەهەمو دۆخەکان تا ئەو کاتە جیهانی ئیسلامی لەهەمو رژێمەکانی سەر زەوی خراترە.

کیشوەرێکی تر دەچەوسێنێتەوەو خۆ بە (سۆپەرمان) تێدەگاو خەڵکی تر بە (خزمی مەیمون)، هەر بە نمونە لە ساڵی ١٩٩٢ لە کەنەدا خۆپیشاندانێکی نایاب کرا لە یادی ساڵێك بەسەر جەنگی کەنداو، بەڵام ١٨٣ هێماو خاچیان هەڵگرتبوو، کە نیشانەی تەنها ١٨٣ کوژراوەکەی ڕۆژئاوابوو لەو جەنگە! دیاربوو نەك کوژراوی عێراق، کوژراوی وڵاتە هاوپەیمانەکانی وەك سعودیە و ئیمارات و کوێت و مصر.. حسابی بۆ نەکرابوو.

ج- پەیوەندی کۆمەڵایەتی زۆر لاواز دەبێ، ڕەوشت و ویژدان و بەهاناهاتن و هاریکاری کۆمەڵایەتی زۆر سستە، ئەو کەمە پەیوەندیەی کە هەشە لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی مادیە.

د- لەبەر نەبوونی میکانیزمی ئەخلاقی بنەماکانی (مافی مرۆڤ) بەجیا دارشتراوە بەپێی میزاجی سیاسی و ئابووری بەکاری دەهێنن، خۆ ئەگەر لیبرالیەت بەعەیار و دادگەر بێت، (مافی مرۆڤ) بۆ چیە، هەروەك یاساش ئەگەر تەواوبێت (سیستەمی محامات)ی بۆ چیە؟

ع- لیبرالیەتی تەواو و سەربەستی موتڵەق دەبێتە هۆی تێکدانی سەربەستی خەڵکی تر، سەربەستی (کۆ) دەبێتە بەراگێڕی سەربەستی (تاك) ئی دی ئەوە دەردی هەموو بنەما ڕەوشتی و ئابووری و حقوقی و سیاسی و نەتەوەیی و.. وەك ئەو کەشتیەی لە فەرموودەکە هاتووە، مەسەلەی سەربەستی بەبێ کۆنترۆڵ وەك مەسەلەی (داتلێشانی ناوکی) وایە، ئەگەر بە کۆنترۆل بێت ئەوا خزمەتی بەشەریەتی پێ دەکرێ لە ووزەی کارەبایی، میکانیکی، کارگەی مەزن، گواستنەوە،.. بەڵام ئەگەر بەسەربەستی ڕەهابێ‌کۆنترۆڵ بێت ئەوا بۆمبا ئەتۆمیە وێرانکەرەکەیە.

ق- هەر ئەو جۆرە سەربەستی یە تاکیەیە وا لەخێزان دەکات هێزی لێك هەڵوەشانەوەی لە هێزی یەکگرتنی زیاتر بێت و کۆمەڵێك سەرەنجامی ترسناك پەیدا دەکا.

ك- لەسەر ئەو بنەما بەهێزە وتراوە: ڕۆژئاوا کۆمەڵی ڕووخاند، ڕۆژهەڵاتیش تاك و جیهانی سێیەمیش هەردووکیان.

٤- لەرووی سیاسی (دیموکراسی):

أ- ديموكراسی ئيستا لـه چـاو ديكتاتۆريـەت بوويتـه دەرمـان ، بـەلام وەك ڕۆسـۆ گوتەنی: ئەو ديموكراسيه* ١٠٠٪ پەيڕەونەكراوەو ناشكرێت[١]، ئێستا بە مانای (دەسەلاتی گەل) هەر نەماوە، مەگەر ديموكراسيه گالتە جاڕيەكەی ليبيای معمر قەزافی ،ديموكراسـی ئەسينی بووە يۆتۆپيا.

ب- حوكمی هەموو گەل نيە، يان لەنێوان چەند حزبێكی خاوەن نفوز كە نوێنەرايـەتی سەرمايەدارەكان دەكـەن يـان كەمايەتيـەك دەبێتـە نوێنەرايـەتی هـەموو ميللـەت (لـە پەرلەمان)، پەرلەمانيش خۆی ناوێكە حوكمەكەی ئەكەوێتە سەر ناوەرۆكەكەی، هەر ئـەو پەرلەمانە بـوو لـە ٣/٣ /١٩٢٤ خەلافـەتی ئيسـلامی هەلوەشـاندەوەو هـەم ئيسـلامی قەدەغەكردو هەم كورديشی قڕ كرد، هەمان ئەو پەرلەمانەش بووە لە سـالانی ١٩٩٩ بـۆ ٢٠٠٠ سێ ويلايەتی نايجيريای لە عەلمانيـەوە گـۆڕی بـۆ شـەريعەتی ئيسـلامی، هـەمان پەرلـەمان مۆلـەتی جەنگـەكانی جيهـانی و سيسـتەمی ئيمپريـاليزمی داوەو، كەواتـە ديموكراسی و بەرلەمان چاكەو خرابە، رەش وسـپی هەلـدێنی، شـيوعيەت وليبراليـەت لێ بەرهەم دێت، سوشياليستی و ئيسلام دەدا، فاشی ودادگەريش دەدا ..خۆشی نە ڕەشەو نە سپی، نەچاك ونە خراب، نەئيسـلاميه نـەليبراليش، .. بـەلكوو وەسـفی دەكەوێتـە سـەر بەكارهينەرەكانی

ج- ديموكراسی ئێسـتا مانـای (دەسـەلاتی گـەل) نيـە، زيـاتر مانـای (هەلبـژاردن- پەرلەمان- دەستگۆڕی دەسەلات، سەربەستی بـيروڕا، مـافی ياسـايی ڕەخنـەو معـارەزە ..)، لە تەقەلايەكی تاقانەدا بۆ تەواو پەيڕەوكردنی ديموكراسی لە ليبيا (بە پێـی ياسـای ژمارە ٧١حزبايـەتی قەدەغەيـە) (پەرلـەمان) (هەلبـژاردن) بـە خيانـەت لەقەلـەم دراو[٢] لەجياتی (امانـات شـعبيه) وەك (تشـريع) و (لجـان شـعبيه)ش (تنفيـذ).. گوايـە ئـەوە ڕاستەوخۆ (حوكمی گەلە) سەرۆك كۆماری نيە، (معمر قذافي) ڕابـەری شـۆڕش بـوو نـەك سـەرۆك، كەچـی لـە كۆتاييـدا هـەر كەمايەتيـەك نوێنـەرن و هـەر شـێوازێكی تـرە لـە (پەرلـەمان+ حكومـەت+ مجـالس البلـديات) و سـەرباری دەردێكـی تـری كوشـندەی نەگۆڕينی سەرۆك كە بەڕای زۆربەی لێكۆلەرەوەكان داهێنانێكی ترە لە ديكتاتۆريەت.

---

* مەبەست ديموكراسی ئەسينيەكەيە، جاروايـە ديموكراسـی ميليشـی پـێ دەووتـرێ يـان ديموكراسـی ڕاستەوخۆ

[١] جان جاك روسو- فی العقد الإجتماعی ص١١٨

[٢] بۆ زياتر سەرنج بدە (الكتاب الأخضر- معمر القذافي ص١٩).

ع- ئەو دیموکراسیە بڕوایەکی پتەوی نیە بۆ پابەندی، واتە دیموکراسی پەروەرانی لێ دروست نابێت، بۆیە ڕۆژئاوا ئەگەر خۆشی دیموکراسی بێت، ئەوا هاندەری دیموکراسی نین، زیاتر هاندەری دیکتاتۆرین لەجیهانی سێیەم و بە تایبەتی وولاتانی عەرەب، هەریەکە لە ڕووداوەکانی دوای پرۆسەی دیموکراسی لە: جەزائیر، تونس، تورکیا، پاکستان، چیچان،فلستین... نمونەن کە چۆن هاندران لە دیموکراسی یەکەی خۆیان هەڵگەڕێنەوە مادام ئیسلامیەکان دەنگی زۆر بهێنن.

ك- لەخودی هەڵبژاردنیش مەرج نیە دەنگی زۆرایەتی دەنگی هەق بێت.

م- جار وایە چارەسەری کێشەیەك بە دەنگ نیە بە پسپۆڕیە، هەر بەنمونە ڕای پزیشکێك بۆ چارەسەری نەخۆشیەك ڕاست ترە لە ڕای ۱۰۰۰ تاکی سادە، بۆیە لە هەڵبژاردن دەنگی زانا و نەزانێك یەك دەنگە، کە ئەوەش گەورەترین ستەمە.

ل- لەو مەبدەئە (عوام) بنچینەی دەنگەکانن، کەچی ئەوانە بەپێی توێژینەوە دەرونی وئەنثرۆپۆلۆژی وسیاسی یەکانی وەك هەریەکە لە: میکافیلی، دۆرکایم، هتلەر، زۆربەی زانایانی تریش پێیان وایە میللەتی عەوام * هەردەم هەڵخەڵەتاون، واقعیش ئەو گەواهیەی داوە، نیشانەی میللەتی خراپ وا دەردەخات با ئیسلامیش بێت (سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لاَ يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لاَ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلاً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ) الاعراف/۱٤٦. ئیمامی عەلی دەڵێ: (العوام –غوغاء- ينحنون بكل رياح، إذا تجمعوا ضرّوا وإذا انتشروا نفعوا..)، کەواتە کۆدەنگی (ئیجماعی دەنگ)ی

---

* بۆ زیاتر سەرنج بدە ئەو لیستە بەراوورده لە نێوان کۆمەڵگەی ستاندەر(ئومەت) و کۆمەڵگەی عەوام(رەمەکی)

کۆمەڵگەی عەوام	کۆمەڵگەی دروست (ئومەت)
۱- کۆدەبنەوەلەسەر هەلەوملکەچی	۱- لەسەر هەق کۆ دەبنەوە
۲- بەهیزی هەر کزە بایەك لار دەبنەوە	۲- پتەو دەوەستن
۳- لایەنی شەڕیان سانا تر دەووروژێ	۳- لایەنی خێریان
٤- لەبەرامبەر هیزدارنەرم وبۆ بەبێ هێزیش دل رەقن	٤- پێچەوانە
٥- یان بێ بیروباوەرن یان بیریکی چەوت هەق	٥- بیروباوەرێکی چەسپاوی
٦- بەرژەوەندی تایبەتی لەسەرووی بەرژەوەندی گشتیە	٦- پێچەوانە
۷- هەلەشەو توورەو لاوازیرەووشت	۷- لەسەرخۆ ولێبوردە و پتەوی رەووشت
۸- لەسەر نەریت وئایینی گەورەکان وشاکانیانن	۸- لەسەر ئاینی خوایین

لەگەل زۆر لایەنی تر......

هەڵخەڵەتاوان جیایە لەگـەڵ کـۆدەنگی کۆمەڵگەیـەکی رۆشـەنبیر و خـاوەن مـەبادیئ و ڕەوشتی مەزن

جا سەرنج بدە بەو چەواشەییە خەڵکی عەوام دەنگە ناهەقەکـەیان دەدەن و پەرلـەمانی پێ دروست دەکەن، ئەو پەرلەمانەش بەو شەکەتیەی سەرۆك کۆمـار و ئەنجومـەنی وەزیـر دروست دەکا، یاسای نادادگـەری دروسـت دەکـا، سـەرۆك و دەسـەڵاتیش بـەو شـێوازەو نادروستیە حوکمیان لەسەر دەکەن، بەڵام هـەر ڕاسـتە لـە چـاو دەسـەلاتی بەشـەری بـە دەسەلاتی خەلافەتی ئەمەوی وعەباسی وعوسمانیشەوە چاکترین داهێنانە

س- لە کۆمەڵگەی وادا کێ دەزگاکانی (بینین و بیستن)ی لەبەردەست بێت، ئـەوا بـە سانایی دەتوانێ ئەو تۆزوبا و (ریاح)ە دروست بکەن و زۆرایـەتی یەکـە چەواشـە بکـەن و ئەنجامێکی ویستراوی دارێژراو بێنن و هەقیش شکست دێنێ.

و- فرەلایەنیش لەگەڵ ئەو هەموو ئیجابیاتەی هەندێ سەلبیاتی هەیـە، دەبتـە هـۆی پارچەپارچـەبوونی میللـەت، ئەگـەر دوژمـن نـەتوانێ لایـەنێك بکڕێـت ئـەوا لایـەنێکی سەربەخۆی دروست دەکات، کە لە قۆنـاغێکی وەك ئیسـتای کـورد دەردە نـەك دەرمـان، ئنجا زیانەکانی فرەلایەنی (ناشەریف) وەك زیانەکانی کێشەی ناوخۆیە، ئەگەر بـە عـەیار نەبێ، ئەوانەی سەروو بەگشتی لەچاو (سیسـتەمی دیکتـاتۆری ڤێـزەون) ئەوەنـدە جـوان دەردەکەون ئەگینا لەچاو دادگەری ئەوەش ناشرینە.

ر- دیموکراسی لە کۆمەڵگە ستونیەکان شـێوازی دەفـری پێکهاتـەکان وەردەگـرێ لـە نەخشـەی ئـاینی و تـایفی و ڕەچـەڵەکی و خـوێن و.. بەتایبـەتی لـەو سـەردەمەی کـە ئایدیۆلۆجیا لـە بەرامبـەر بەرژەوەنـدی تایبـەتی لـە پاشەکشـەیە، هـەتا لـە کۆمەڵگـە مەدەنیەکانیش، بۆیە دیموکراسی و عەلمانی و کۆمەڵگـەی مـەدەنی و سـەرمایەو بـازاڕی ئـازاد نایەتـەدی، بـەڵکو دەبـێ کاریگەریـە کلاسـیکیەکانی کۆمەڵایـەتی بەسـەر تـاك هەڵوەشـێتەوە و لـەجیاتی کاریگـەری بڕوایـی و ئایـدیۆلۆژی ئاسـۆیی بچەسـپێ، ئنجـا دیموکراسی ڕاستەقینە بێ دەمارگیری پەیڕەو دەبێ.

ز- تێکدان هیچ پلان و ڕێکخستن و زانستێکی ناوێ و سـانایە، بـەڵام بـۆ بینـاکردن بەرنامە و نەخشەو پلانی پێویستە، بۆیە ئەو ئازادیە ڕەهایەو نـەبوونی سـنور سـەلبیاتی ترسناکی هەیە و تێکدانی زنجیرەیەك بینای کۆمەڵە کە ترسناکترین فاکتەرە.

٥- دیموکراسی و کێشەی نەتەوایەتی

دیموکراسیش ئەو دەرمانەی هەموو دەردان نیە، هەندێ لایەنی کوردستان دیسان لە بەرنامەکانیان وەك مارکسیایەتیەکەیان بەپەلە تۆماریان کردەوە دیمکراسی دەرمانی هەموو دەردێکە [1]، نەخێر ئەوەتا هند، تورکیا، ئیسرائیل،.. کێشەی نەتەوایەتیان پێ چارەسەر نابێ، ئەگەر بڵێن هێشتا دیموکراسیەکە تەواو نەبووەو تا دەگەنە ڕێزی وڵاتە پێشکەوتووەکان چارەسەر دەبێت.. ئەوا ڕاست نیە، چونکە:

أ- دیموکراسی قۆناغ نیەو زەمینەیەکی کۆمەڵایەتی وای پێویست نیە زیاتر پرۆسەیەکی سەرووە نەك خواروو، لە عەقڵە نەك تەکنەلۆجیا، لەگەڵ ئادەمیزادە نەك مێژوو.

ب- لە وڵاتانی ئەوروپاش ئەو کێشەیە هەیە، ئەوەتا بەریتانیاو ئێرلەندا، فەرەنسا و کۆستاریکا، ئیسپانیا و باسك، ئەمریکا و ڕەشەکان و هندیەسورەکان، سربیا و نەتەوەکانی تر...

هەڵبەتە بەو دروشمەی دیموکراسی بۆ ئێراق شۆڕشی کوردیش زیاتر لەنیو سەدەیە پێی سەرقاڵ بوون، کەچی دەرکەوت ئەو دروشمە و دیموکراسیە بۆ عێراق چارەسەر نیە،لەناکاو گەڕانەوە سەر (تەوافوق)و ئیتر زاراوەی (دیموکراسی تەوافوقی) جێی گرتەوە

ئەو دیموکراسیەی داوا دەکرا ڕێی بە ئیمپریالیزمی جیهانی دابوو جیهان دابەش بکەن، بۆمبای ناوکی و کیمیایی بەکاربهێنن، هەر دەزگاکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و ڕێکخراوەکان و دەنگی پەرلەمانی ئەو زوڵم و زۆریە کراوە، سایکس پیکۆ، سان ڕیمۆ، لۆزانی هێناوەتە دی، هەمان دیموکراسی و پەرلەمان یەکەم جار لە ۱۹۲۳ لە ئەنجومەنی نیشتمانی تورکی قەدەغەی زمانی کوردی پێکرا، تا ئێستاکە بەردەوامە، کەچی ئێمە داوای دیموکراسیمان دەکرد، ئەوە تیغ بوو بۆ ملی خۆمان تیژ کرد وەك (خالد بەگ) پێش بینی کردبوو.

قەیرانی جیهانی سەرمایەداری: ئەو قەیرانە لە سەرەتای ۲۰۰۸ دەستی پێکردو تا ئەو ساتەش بەردەوامە ،پێشوو تر وا جاڕ درا گوایە سیستەمی سەرمایەداری دوا قۆناغی گەشەی کۆمەڵەو هەرگیز ڕووبەڕووی قەیران نابێتەوەو خۆی چاك دەکاتەوە ،ئەو

---

[1] بروانە: ڕاپۆرتی سیاسی هەردوو کۆنگرەی(۱ و۲)ی (ی ن ك)

تێڕوانینــه زیــاتر پتــەو بــوو لــە دوای شکســتی شــیوعیەت ،هەریەکــە لــە هینــدیکتۆن وفۆکۆیاما وکۆمەڵێکی تر بەشدار بوون لە دارشتنی ئەو تیۆرەپــەرەگرە،دوای وادەرنەچــوو ڕووبەڕووی قەیرانێکی سەخت بۆوە ،سەرەتاکەی لــە بەشــی (عــەقارو بانکــەکان)دەســتی پێکرد وهەمولایەکی گرتەوە ،کورتیەکەی ئەوەیــە:ئابوری ســەرمایەداری لــە ئابووریــەکی واقعیانە وەرچەرخاون بۆ ئابووریەکی خەیالی پشــت بەســتو بــە دراوی کاغەزی،ئــەو دراو وسەنەدانەش ڕاستەوخۆ وەك جاران نوێنەرایەتی ئــابووری ســەر زەوی ناکا،بــە جۆرێــك وا دەقەبلێنرێ کــە نرخــی پــارەو دراو ســەنەدات بگاتــە هــەزاران جــار زیــادە لــە ئــابووری ڕاستەقینە،تەنانەت ئە،مەگــەر ٦ هەســارە زەومینــی تــری بــۆ قــەرز بکــەی ئینجــا ئــەو یەکسانیەی نێوان ئابووری دراوی وڕاستەقینە بێتە دی ،ئەوەش هەڵاوسانێکی بــیٚ شــومار مەلاس دەدا بۆ هەر ئەگەرێك وقەیرانێك، پرۆسەی کاری سەرمایەداری زۆربەی جار تەنها لە چوارچێوەی ئەو دراوەیە بیٚ ئەوەی بێتە سەر ئەرزی واقیع وبەرهــەمێنکی نــویٚ بێننــە کایەوە کە ئەوە ئەسلی پــەیامی مرۆڤە،تەنانــەت بناغــەکانی ئــەو معامەلانــە لــە ســەر سیستەمێك بە ڕێوە دەچیٚ کە پێی دەووتریٚ (نظرية هرم المقلوب) بە پێچــەوانەی ئــابووری ئیسلامی وسۆشیالیستی ئەو جۆرە تیۆرە حرام وقەدەغەیە ، کاتیٚ خانوەك دەفرۆشــریٚ بــە نرخێکی ڕاستەوخۆ بە پێی نووسین وشایەد مەعمەلەیەکی تــەواوە ،بــەڵام ئــەو ســەنەدەی نێوانیان وەردەچەرخیٚ بۆ دراو دەفرۆشێتەوە بە نرخێکی گران تر ئەویش دەیداتــە یــەکێکی تر بەگرانتر وبە زنجیرە دەڕوا بیٚ ئەوەی معاملەکە پالپشت بکاتــە ســەر خــانوە ئەسلیەکە ،زیاتر ڕێبازی قەرزی بە سوو وەردەگریٚ ،واتە قەرزیش جارێکی تر دەفرۆشرێتەوە ،لــەوەوە (نظرية هرم المقلوب)دروست دەبێت ،لەسەر ئەرز پانتایەکی بچوکە دوای ئەو زنجــیرە کــڕین وفرۆشتنە نرخەکەی زۆر زیاد دەبیٚ وگەورە دەبیٚ بیٚ ئەوەی بنکەی گەورە بێــت و تــادەڕوا سەری گەورە دەبیٚ و بنکەشی هەر خالەکــەی ســەرەتاییەو وەك قووچــەکیکی وەرگــەڕاوی لێدێت،کە بە پێچەوانەی قووچەکی ئاسایی زۆر نا ئارام دەبیٚ وئامادەیــە بــۆ وەرگــەڕان ، لەویٚ دەولەمەندی وەهمی گەلیٚ زۆر دەبیٚ لە دراوو سەنەد زۆری هەیە ،هــەر لــەوێش بــە ئاسانی لەلایەن دەسەڵات وکۆمپانیا گەورەکان بچــوکەکان هەڵدەمــژرێن لــەڕێی زیــاد لــە چاپ دانی دراو سەنەدات و چەك، هەلبەتە وەستانی ئەو جۆرە معاملەیە لە چوارچێوەی (هرم المقلوب) وسەنەدات دەوەستێتە سەر متمانە ،هەر کەمترین کاریگەری (ملموس) وەك پوولی دۆمینە یەکەیەکە ئەو زنجیرەی لە سەرەتاوە باسمان کردو هەڵنرابوو هەریەکــە ئــەوی

تر دەڕووخێنێو هەڕەمەکەش (کە دەکاتە)سیستەمی سەرمایەداری هاوچەرخ دەڕووخێ ،ئەوە بەکورتی لایەك بوو لەو قەیرانە ترسناکەی سیستەمی سەرمایەداری کە هەمو دەم ئەگەری دووبارە بوونەوەی هەیە بەتایبەتی لەکاتی جەنگ وکارەسات

٤- مەدرەسە(یان)تەوژمی نەتەوایەتی

ئەوە مەدرەسە نیە،[١] لەبەر ڕێزبەندی ورەچاوی قۆناغی ئێستاش کە بووەتە ئامانجی هەموو حزبە کوردستانیەکان بە ئیسلامی و شیوعیەشەوە، بۆیەش بە مەدرەسە تۆمارمان کرد و بەگشتی باسیان دەکەین.

بوون لە نەتەوە ئاساییەو لەکاتی خۆشی دا ئەرکیشە، بەڵام ئایدیۆلۆژیای نەتەوایەتی بە هەموو پێوانەیەك ڕەگەزپەرستیە، هەر لەبارەی هەڵوێستی ئیسلام بۆ بانگێشەی نەتەوایەتی هاتووە: (لیس منا من دعا الى العصبية)، لەبارەی شانازی بەرەچەڵەك و نەتەوایەتیش هاتووە (لينتهين أقوام يفتخرون بآبائهم الذين ماتوا، إنما هم فحم جهنم.. الناس بنو آدم وآدم من تراب)، واتە زۆر بەتوندی دژی ناشیۆنالیزم و ڕەگەزپەرستیە، بەڵام لایەنگری بزوتنەوەی ڕزگاریخوازە (بێ ڕەگەزپەرستی).

بوون لە نەتەوە ئینتمایەکی ستونی میراتیە، چەسپاوە، بەدەرە لە ویستی خۆت، کەچی ئایدیۆلۆژیا موکتەسەبە میرات نیە، وەلائە ئنتمای زکماکی نیە، گۆڕاوە چەسپاو نیە، تۆبزیی نیە بەویستی خۆتە، ستونی نیە ئاسۆییە.. بۆیە بۆچوونەکەی (ساطع حصري) و هەندێ لەبۆچوونی واش لە کوردستان لەمەر گوایە (نەتەوایەتی ڕەسەنترە لە ئایین) بەهەڵەدا چوونە، هەرخودی بەراوردەکە دروست نیە، خودی پرسیارەکە لە ڕووی لۆژیکیەوە چەوتە،چونکە دوو تەوەری تەك و لۆن، لە سەر یەك تەوەر نین تا بەراورد بکرێ، نەتەوایەتی میراتەو چەسپاوەو ئاینیش (ئایدیۆلۆژیایە) موکتەسەبەو شایستەی گۆڕانە لە ئاینێکەوە بۆ ئایینێکی تر.

نەتەوایەتی ئینتمایە نەك وەلا، بایەلۆجیە نەك ئایدیۆلۆجیە، خوێنە نەك سیاسەت، هەستە نەك عەقڵ، فسیۆلۆجیە نەك سۆسیۆلۆجی، جموجۆڵە نەك حزب، شعر و پەخشانە نەك فکر، هەڵچوونە نەك زانست، وەختیە نەك دائم، کێشەکەش لە (کارو کاردانەوە) پێك

---

[١] وەك لە سەرەتادا هات بەمانای خاوەنداریەتی (عقیدە و شریعە و بەرنامەی ژیانی ئادەمیزاد) نەتەوایەتی ئەو بنەمایانەی هەڵنەگرتووە، زاراوەیەکی ستوونیە نەك ئاسۆیی.

دێــت بــەجۆرێك (کار)ەکــەی شۆڤێنیســـتی و داگیرکردنـــو چەوســـاندنەوەیە، بــەڵام کاردانەوەکەی خەباتی ڕەوای گەلانە، کەواتە (ئینتما)و (وەلا) یەك نین، ئنتمـای زگمـاکی ڕەوایە، بەڵام "وەلا" بۆ زگماکی حەرامە (أحل الله الإنتماء وحرم الولاء).

نەتەوایەتی فێرگەی چاکەو خراپە نیە، ڕێنیشاندەر نیە، ڕەوشتێکی دیـاریکراوی نیـە، حەڵاڵ و حەرامی نیە، بۆیە ناکرێتە بەرنامە، نوقستانە خۆی پێویسـتی بـە مەدرەسـەیەك هەیە،تەنانەت ئەو مەرجانەی بۆ دروست بوونی مێژوویيانەی نەتەوەش دەکا گوایە زمـان وئاین وخاك ومێژوو نەتەوەو نەتەوایەتی دروست کردووە جێی هەلوەستەو پێداچوونەوەیە.

واتە کوردایەتی مانای خەباتی ڕەوای نەتەوایەتی یـە نـەك ئایـدیۆلۆژیای نەتەوایـەتی وەك بەشێك وای لیٚ تێگەیشتون، چونکە (کار و کاردانەوە) یاسـایەکی میکانیکیـە نـەك کۆمەڵایەتی، نابێت ئێمە لە کاردانەوەی شۆڤێنیست، شۆڤێنیست بین و کوردێکی خراپـان پیٚ لە عەرەبێکی باش چاتر بێت، هەروەك ئێستا خەریکە لـە سەرانسـەری عێـراق زیـاتر بەرەو شۆڤێنستیانە بڕۆین.

کەواتە خەباتی نەتەوایەتی جەماوەریەو شۆڕشی پیٚ دروست دەبێت، بەڵام حزبـی پـیٚ دروست نابێت بەپێی پێناسی ئێستای، بۆیە حزبە نەتەوەییەکان یان:

١- حزبێکی تەواو نەتەوەییەو دەبێتە ئایدیۆلۆژیایەکی ڕەگەزپەرست.

٢- یـان ئایدیۆلۆژیەکـەی بـە یـەکیٚ لـە مەدرەسـەکان (سۆشیالیسـتی، شـیوعی، دیموکراسی، ئیسلامی..) تەواو دەکات، جا لێـرە مانـا و پاسـاوی بـوونی ئیسـلامی لـە کوردستان بەڕوونی دەردەکەویٚ دەیەویٚ ئیسلام لەجیاتی ئەو مەدرەسانە ببێتە سەرچـاوەی کوردایەتیەکە. واتە پرۆژەی ئیسلامی لە کوردستان (لەو بارەیەوە) گەلاڵەیـەکی سیاسـیە دەیەویٚ لەڕێگەی ئاشتیانە بیسەلمێنیٚ کە بەستنەوەی کوردایەتی بـە ئیسـلام چـاکترە لـە بەستنەوەی بە مەدرەسەکانی تری وەك شـیوعیەت و لیـبرالی و سۆشیالیسـتی، هـەروەك سەرکردە ئاینیەکان لەپێش شیخ سعید تا مەلا مستەفا وایان داڕشتبوو

٣- ئەو حزبە لیبرالیەی بیەوێت ئەو بۆشاییە فکریـە بـە شـەبەنگێك لـە ئـەزموونی جیاجیا پڕبکاتەوە، نابێتە حزبێکی پێکوە نووساو، زیاتر لە بەرەیەك دەچـێت چـونکە بـە سروشتی خۆی کۆمەڵێك تەیاری ئەو مەدرەسانەی لەنێو دەخەملیٚ، هەر بۆیـەش دەبیـنین (جزبە نەتەوەییەکان) هەم لەناوو هەم لە ناوەڕۆکدا ئاوەڵناوی مەدرەسەیەکی پێـوە بەنـدە وەك (حزبـی بەعسـی عــەرەبی سۆشیالیســی، حزبـی سۆشیالیسـتی کوردسـتان، حزبـی

دیموکراتی ناسری، حزبی سۆشیالیستی نەتەوایەتی، حزبی دیموکراتی کوردستان، بزووتنەوەی نەتەوایەتی ئیسلامی کوردستان،... هەتا (جمال عبدالناصر) داهێنەرێکی ناشیونالیزمی بەتوانابوو کەچی بە دیموکراسی وسۆشیالیستی ئایدۆلۆژی و پرۆژە نەتەوایەتیەکەی پێ تەواو کردبوو.

تا ئێستا حزبە کوردستانیەکان ڕەگەزپەرست نەبووینە، ئایدۆلۆژیای نەتەوەییان نیە، شانازی بە مێژووی کورد ناکەن بە سەلبی و ئیجابیەوە، ناشیانەوێ نەریت و بەهای کورد بەسەر میللەتانی تر بچەسپێنن، بەڵکو دەیانەوێ:

١- ڕزگاری کوردستان. ٢- سیستەمێکی دادگەری

یەکەمیان کوردایەتیەو، دەڤەریە و وەختیە، دووەمیشیان مەدرەسەییە، دائیمە، جیهانیە، هەر حزبێك بەشی دووەمی نەبێت (یان جووتی بکالەگەل یەکەم) و تەنیا یەکەم بەیرەو بکات ئەوا حزبێکی شۆڤێنیە.

لە ئەوروپا ئەو قۆناغە تێپەڕی جگە لە (سربیا و کەمێك لە ئالمانیا و فرنسا و نەمسا)، ئەگینا ئاسەواری حزبی نەتەوایەتی هەر نەماوە وەرجەرخان زیاتر بو حزبی نیشتمانی، هەتا مەسەلەی ئیرلەنداش (زیاتر کێشەی مەزهەبی یە)، لێرەش حزبی نەتەوەیی لەناو میللەتێکی ڕزگاربوو شۆڤێنیە، بەڵام بوونی لەناو میللەتێکی ژێردەستی هەق و ڕەوایە لە قۆناغی خۆی.

تەقەلاکانی بە ئایدیۆلۆژی کردنی نەتەوایەتی

لەبەرئەوەی نەتەوایەتی ئایدیولوژیا نیە، بۆیە زۆر تەقەلا دراوە بۆ ئەو مەبەستە، بەکورتی ئەمانەن:

١- هەڵبەتە یەکەم وروژێنەری ڕەچەڵەکیەتی (شەیتان) بووە، کە ئەو سزا گەورەی پێ درا، کاتێ خۆی بە گەورەتر زانی لە (ح- ئادەم) ووتی ڕەچەڵەکی من لە ئاگرەو ئەو لە قوڕە.

٢- بەشێك لە فەیلەسوفەکان وەك (دی گۆپینو)[1]، (شامپرلین)، (بەواس)، (فیشەر).. وای بۆچووبوون کە توانای ئەقڵی نەتەوەیەك لەگەڵ نەتەوەیەکی تر جیایە،ستالینیش (بە

[1] ئەرسەر دی گۆپینۆ١٨١٦- ١٨٨٢ لەکتێبێکی بە ناوی (مقال عن عدم المساواة بين الاجناس البشريه)دەلیت توانای بیرکردنەوەی هەموو میلەتیك وەك یەك نیە بۆیە تەنها میلەتی ئاری شایستەی

ڕوانگە مارکسیە چینایەتیەکەی)پێی وابوە توانای عەقلی وەك یەك نیە بە پێی چینایەتی دابەش بوە،بزوتنەوەی زایۆنیش بە پێی پرۆتۆکۆلی (٥) دەڵێن خوا زیرەکیەکی تایبەتی بە ئیمەی یەهودی بەخشیوەو بەخەلکی تری (ئومەمی — جویم-اغیار) نەبەخشیوە، لە پرۆتۆکۆلی (١٠) دەلێ:(أنه لا مساواة في الطبيعة، وأن الطبيعة قد خلقت أنماطاً غير متساوية في العقل والشخصية والأخلاق والطاقة)[١] ئەرستۆ لەکتیبی(رساله السياسه-بۆلیتیك)دەلیت لە بنەچەدا خوا بەشەرەکانی وەك دەمی شانە دروست نەکردوە،هەندێکی بۆ خزمەتکاری وهەندێکیش خزمەت کراو،ئەوانەی تەنها دەزانن هیزی جەستەو ماسولکەیان بەکاربهینن ئەوا بەندەو خزمەتکارن، ئەوانەی عەقلیش بەکار دەهینن ئەوە ڕابەرو خاوەنەکانن، پەیوەندی بەندەو خاوەن وەك پەیوەندی عەقل وجەستەیە[٢]،فارابی ودوایش تۆینبی لە (مختصر دراسە التأريخ)دەلێ کۆمەل وەك لەشی ئادەمیزاد فەرمانبەرو فەرمانپیکراو،ماندوو وحەساوە،گرنگ وناگرنگ، هەندێك لە عەرەبە شۆڤینیستەکانیش جار وایە هەمان بانگێشە دەکەن ودەلێن ئێمە لە تاین زیاتر لە عەجەم تێدەگەین بۆیە ئێمە دەبێ دەسەلاتدار بین و خەلکی تریش لە خزمەت ئێمە دابێ زاراوەی موالي وشعوبی لێ هاتە کایەوە ..،جاروایە ئەفریقیەکانیش ووتویانە خوا لە ئیمەیەو ڕەشە،چینیەکان ووتویانە زەردەو لە ئیمەیە بۆیە ئیمە میلەتی خۆشەویستی خواین وناقل ترین، بەلام هەریەکە لە (ڕاتزل) لە کتێبی (حضارة تقليدية) و (باستیان) لە کتێبی (وحدة النفس) بۆچوونێکی وەك ئیسلامی ڕاستەقینەیان سەلماندووە، تیایدا هاتووە توانای ئەقلی ئادەمیزاد یەکسانە با ڕەگەزیشی جیا بێ، ئەوانەی سەروو بۆچوونێکی

ئەو سەرکردایەتیە، ئیتر ئەو تێ ڕوانینە کۆمەلێك تیۆری سیاسی ڕەگەزایەتی ترسناکی لێ پەیدابوو .یەهوودی وعەرەبی شۆڤینیش تا ڕاددەیەك ئەو پاگندەیە دەکەن

[١] بروتوكولات حكماءالصهيون- ت: عباس محمود العقاد ط٥ ١٩٨٠ بروتوكول رقم:١

[٢] ج لويس- مدخل الى الفلسفة ص٦٤

ڕەگەزپەرستی لێ دەفامرێتەوە، کە لەکۆنەوە ئەورووپا لە بوارەکانی (فکر) و (خۆبەزلزانی) (سەرشارستانی) و (خۆ بـە پێشـەوا زانـین)* و.. دەردە کۆنەکـەی ڕۆمـی هەیـە هەرچـی دژایەتی (ڕۆم)ی بکردایە بە (بربر)یان لەقەڵەم دەدا، تەنانەت وەك (شیشرون ١٠٦- ٤٣پ ز)گوزارشی دەکا لەسەر زاری (هیرودوتس —کەبە باوکی میـژوو نـاوزەد کـراوە)جـەنگی نێوان ئاسیا وئورووپی بەجەنگی بەربەرو وشارستانی لە قەلەم داوە

٣- کۆتایی گەشەسەندن: هیگڵ پێی وابوو کە واهاتووە هەرجارەی نەتەوەیەك پێشـڕەو بووە، ئێستاش نەتەوەی ئـەڵمانیا پێشـڕەون و گەیشـتوونە لوتکـەی گەشەسـەندن، بۆیـە نەتەوەی ئەڵمانیا دەبێ ببێتە سەرکردەی جیهان و ئیدی ئەو بانگێشەی ئاریەتی و پـاکێتی تـوخم و نازیـەت[1] و جـەنگی جیهـانی لێ هاتـەدی، جینۆسـاید و پاکتـاوی جەسـتەیی یەهودیش لەوەوە هات، گەشەسەندنیش نەوەستاوە، ئەو تیۆرە چـەوت دەرچـوو، هـەروەك لەدوای (ناکۆکی پرۆلیتاریا و برجوازی) بەڕوانگەی مارکس دوا ناکۆکی نـەبوو، ئێسـتاش (کۆتای میژوو) نیە وەك (فۆکۆیاما) بۆی چووە.

٤- ڕەسەنایەتی نەتەوە : (ساطع الحصـري)[2] نووسەر و بیریاری ناشـیۆنالیزمی عەرەبـە، ، تیۆرێکی ئەورووپی گۆڕیە سەر عەرەبی لەسەروبەری دروستبوونی دەوڵەتـە نەتەوەیـیـەکانی فەڕەنسا، ئەڵمانیا، ئیسپانیا، باوی ئەو بیرۆکەیە هەبوو.. دەووترا پێش ئەوەی مەسـیحی بین ئاری بووین، یان لاتینی یان ئەنگلۆسکۆنی..بووین، لە گوتاریکی (فیختە) بۆ میلەتی

---

* هەر لەو چوارچێوەدا هەولی داوە میژووی زانیاری بۆ خۆی پاوەن بکا، بۆیە ناوی لە زانایانی کۆنی خۆی ناوە بـاوکی زانست وەك: هیرۆدتس- باوکی میژوو، ئەبیکرات- باوکی پزیشکی، سیۆکریتشس —باوکی هونـەر،هیرکلیتس- بـاوکی دیالکتیك، ستراپۆ- باوکی جوگرافیا، بیتلیمۆس —باوکی گەردووناسی، ئەفلاتوون وئەرستۆش —باوکی کۆمەلێك لقـی زانستی تریان پێ بەخشراوە...کەچی لەپیش ئەوانە باس لەو بابەتانە کراوە،هەمووی ئەوباوکە نینە.

[1] National so zialis Tishe Deutsche Arbeieer partei نـازی لـەکورت کراوەیNazi لە وەرگێڕانی (نازی-لە پیتەکانی یەکەمی پارتی سوشیالیسـتی نەتـەوەیی ئـەڵمانیا-naze) بەهەرسێ جۆر هاتووە (حزبی سوشیالیستی نیشتمانی ئەڵمانی)، بە (حزبـی سۆشیالیسـتی نەتەوەیی ئەڵمانی)، بە (حزبی سوشیالیستی نومەی ئەڵمانی)ش هاتووە

[2] پێشـتر قائمقـامی مەکـدۆنیا بـوو،دوای دروسـت بـوونی عـیراق وەزیـری پـەروەردەبوە، بەڕەسـەن یەمەنیە،زۆری کتیب هەیەلەهەموان نەتەوەیی تر(محاضرات فی النشوء القومیة)

مەزنی ئەلمانیا دەڵێ ئێوەی ئاری پێش ئاینەکان پێشڕەوی جیهانن، ئێوە دەتوانن گەشە بە میلەتانی جیهان بدەن[1] ، یەهودو عەرەب هەریەکە بە جۆرێـك پاگنـدەی ئـەو بۆچـوونەی فیختەی بۆ خۆی کـرد، (سـاطع حصـري) و کۆمـەڵێك لـە ناشـیۆنالیزمی عـەرەب ئـەو بیرۆکەیان بەو شێوەیە گۆڕی و جاڕیان دا کە : ئەوان پـێش ئیسـلام و مەسـیحی عـەرەب بوونە. (ساطع حصـري) دەڵێ: تا ئێستا عـەرەب سێ ئاینی گۆڕیـوە، بـەڵام عەرەبایـەتی نەگۆڕیوە، کەواتە عروبیەکەی ڕەسـەن و موکـوم تـرە لـە ئاینەکـەی،ئیتر بـەپێی (معجـم الشامل للمصطلحات الفلسفية) ساطع الحصری یەکەم کەس بوو زاراوەی (الامة العربيـة)ی لە جیاتی (ناشن) دانا، هەرچەندە پێش ئەویش نجیب عـازوری کتیبی لەسالی ١٩٠٥(يقظة الامـة العربيـة)نووسیە، بەهەمووبارێك مێژووی بەکارهێنانی امه العربيه لە سەدەیەك تێ ناپەڕێ،خراوەتە پێش ئیسلام وبەگرنگ تر حساب کراوە.

(شبلی العیسمی) دەڵێ: (إن الإسـلام وليـد العروبـة)، هـەروەها هەریەکـە لـە کتێبـە عەلمانیـە میانڕەوەکـانی (کتـاب الأخضـر- معمـر القـذافي) و (فلسـفة الثـورة- جمـال عبدالناصر) و هاوشێوە بیرێکی نەتەوەیی لـە کوردسـتانیش دا سـەری هەڵـداوەو دەڵێـت نەتەوایەتی لە هەموو عـامیلێکی تر بەهێزتر و ڕەسـەنترە، لـە (کتـاب الأخضـر) هـاتووە (العوامل الإجتماعية هي العلاقة القوميـة)، (..ينتصـر حتمـاً العامـل الاجتمـاعي علـى العامل السياسي)[2]، ملك فيصل دەڵێت: (.. واننا عرب قبـل موسـى وعيسـى ومحمـد)[3] دروشمی حزبی بەعسیش ئەوە بـوو: (امـة عربيـة واخـدة ذات رسـالة خالـدة)[4]، (ئیـبراهیم احمد)ی شاعیر و بیریاری کـوردیش بـەهۆنراوە دەڵـێ: ئێمـە کـوردین و هـەرکورد دەبـین،

---

[1] جان ماري بيلت- عودة الوفاق بين الإنسان والطبيعة —ت: محمد عثمان ص٢٣٢

[2] معمر القذافی-الکتاب الأخضر ص١٢٣ لە بنەچەدا ئەوە بۆچوونی (گیـزۆ)ی فرنسـی بـوو دەیـووت ژێرخانی سیاسی بۆ ژێرخانی کۆمەلایەتی دەگەڕێتەوە.

[3] شبلی العیسمی-العلمانية والدولة الدينية ص٣٩.

[4] لە دەستوری حزبی بەعس واهاتوە: المادة (١٥) :- الرابطة القومية هي الرابطة الوحيدة القائمة في الدولة العربيـة التي تكفل الانسجام بين المواطنين وانصهارهم في بوتقة واحدة، وتكافح سائر العصبيات المذهبية والطائفية والقبلية والعرقية والاقليمية.

..پیشی ئەدیان هەر کورد بووینە ....،سرودی نەتەوەیی کوردیش (ئەی ڕەقیب) دەلی دینمانە ئاینمان هەرکوردستان:

بەلام بە سەرنجێکی سەرەتایی چەوتیەکان دەردەکەوێ، (عاملی نەتەوایەتی) تەمەنی هەردوو سەدە دەبێت و سەرەتای کۆتایشی وا دەرکەوتووە، لە ئاین ڕەسەنتر(خالد)ترنیە، ئنجا جیهان بەرەو سیاسەت و ئایدیۆلۆژیایە، بەتایبەتی لە (عەولەمە)دا، ئەوە یاسای گەشەسەندنە، هەموو پرۆژەکانی نەتەوایەتی عەرەب شکستی هێنا، هەموو عەرەب گەیشتنە ئەو بنەمایە (اتفق العرب على أن لا يتفق)! ئێستاش بە ئاشکرا دەڵێن تەنانەت کۆبوونەوەی سەرانی عەرەب مەولەتی ئەمریکا و ئیسرائیلی دەوێت.. واتە عاملی نەتەوایەتی ئەو هێزەی نەماوە، لە عاملی نەتەوایەتیش بەتەنیا یان شۆڤێنی یان داگیرکراوی هیچیان بەختەوەری ئادەمیزادی تێدا نیە.

ئنجا ئەو بەراوردەی ڕەسەنایەتی نێوان ئیسلامی و عەرەبی یان ئیسلامی و کوردی هەڵەیە لە لۆژیکدا، چونکە ئیسلام توخمێکی ئاسۆییە واتە (موکتەسەبە) کەچی عەرەبایەتی میراتی و ستونی یە، بەراورد ناکرێن، ئی دی لەو چەوتیەی زۆر پرسیاری لێ دروست بووە بە هەڵەی لە کوردستانیش وەك ئەوەی دەڵێن تۆ کوردی لەپێشدا یان ئیسلامی؟ ئەو دوو چەمکە لەسەر یەك هێڵ نین تا وەلامی پاش و پێشی بۆ بدەیەوەو هەریەکە لەسەر تەوەرێکە، ئیسلام لەسەر تەوەری ئاسۆییە ونەتەوەش لەسەر تەوەری ستونیە، بەداخەوە خاوەن پرسیار لەو کێشە لۆژیکیانە بێئاگایە بۆیە پرسیاری وا دەکا.

بەردەوام دەبین لە سەر تەقەلاکانی بە ئایدیولوژی کردنی بیری نەتەوایەتی

٥- مێژوویی: دەڵێن پەیوەندی خوێن وەك لە (إ. غزالی)و(ابن خلدوون) بەهێزترین پێوەندی بووە، پەیوەندی خوێنیش بریتی یە لە پەیوەندی خێلەکی وئێستاش نەتەوایەتی، بۆیە نەتەوەییە عەرەبەکان پێیان وایە کە (العامل القومی) هو (المحرك الحقيقي والدائم للتأريخ)[١]، چەوتیەکەی لەوانەی خوارەوەیە:

أ/ پەیوەندی خوێن لەمێژوودا پەیوەندی نەتەوایەتی نەبووە، زیاتر بنەماڵەیی و خێلەکی بووەو لە خانەی مرۆڤایەتی شارستانیش نەبووە.

ب/ (عامل القومی) بزوێنەری مێژوو نیە هەردەم، ئەی پێش پەیدابوونی (عامل القومی) خۆ مێژوو نەوەستاوە، چۆن گەشەی کردووە؟

---

[١] معمر قذافي - الكتاب الأخضر ص١٢٣- ١٤٣

ج/گوایه نەتەوایەتی یەکێتی دروست دەکات: لە تەقەلایەکی نامۆتر لەسەرەتای دروستبوونی (دویلات) لە پەنجاکانیش بە فکر لەناو عەرەب سەری هەڵداو وا ئێستا لە کوردستانیش باوی وەرگرتووە، دەڵێن ئاین دەبێتە هۆی پارچەپارچەیی نەتەوە، نەتەوایەتیش دەبێتە یەکێتیەکەی، لە (کتاب الاخضر) هاتووە: (العامل الديني الذي يقسم الجماعة القومية) لذا (القاعدة السليمة هو أن لكل قوم ديناً) واتە یان ئاین بنچینەو مەرجێکی نەتەوە بێت یان با نەبێت، بۆیە لە ڕاپۆرتی کۆنگرەی حزبی بەعس هاتووە: (يعطوا الدعوة للوحدة العربية مضمونا ديمقراطيا اشتراكيا بعيداً عن صبغة الدينية). ئەو بیرۆکە بوو جیهانی ئیسلامی پێ پارچەپارچە بوو بە کوردستانیشەوە، بەو پێیەو مەبەستە ئیمپریالیزمیەش (عصبة الأمم)ی پێ دروست بووە.

هەرچەندە ئەو بۆچوونە شکستی هێنا، بەڵام بۆ پەند بۆ خۆمانی کورد ئەوا.. ئێستا وڵاتانی عەرەب ٢٢ پارچەن و لە ژێر دۆخێکی نەتەوەیی زەلیل دان، خۆ (مضمون)ەکە (ديمقراطى اشتراكي) بوو ئیسلامی نەبوو، شیوعیەتیش نەیتوانی بەو هەموو هێزە تەنانەت لە یەکێتی سۆڤیەت نەتەوەو تایەفەکانی یەك بخات، هەموو پارچەپارچە بوونەوە.

هەر لە یەك وڵات (لبنان، سۆماڵ، ڕواندا، بۆرۆندی، ئیرلەندا، هند، عێراق، یۆگسلافیا، یەکێتی سۆڤیەت..) بەناو دیموکراسی وعەلمانی و بەشێکی سۆشیالیستیش بووینە، ئاینی نەبووینە، کەچی بووە شەڕی هەموو تایفەکان لەگەڵ هەموو، لە کوردستانیش تا ڕابەری ئاینی بوو یەکێتی هەبوو، بە وەرچەرخانی بۆ ڕابەری عەلمانی بووە پەرتەوازەیی.

٧ - تەقەلای ئایینی: جاران ڕۆمیەکان وگەلی یۆنان خۆیان بە گەورەو نەجیب زادە دەزانی تا ئەو ڕادەیەهەریەکەلە ئەفلاتون وئەرستۆ باسیان لەوە کردوە کەهەمو مرۆڤ لە قوڕن بەلام قوڕەکەی گەلی یۆنان زێڕیشی لەگەل بوە ،بۆیەهەمو مرۆڤەکان وەك دەمی شانە یەکسان نین، یەهودیەکانیش دەڵێن ئێمە (شعب الله المختار)ین، (زایف یهوذاك ١٨٩١-١٩٨٢) دەڵێت: (بۆ هاتنی مەسیح نیشانەی داوە دەسەڵاتی جیهان لەدەست یەهودی بێت، جا هەر دابەزینێك لەو مەبدەئە دواکەوتنی مەسیحە لە هاتنی)[١]، لە پروتوکولات حکماء صهیون - هاتووە: ((وقد منحنا الله العبقريه كي نكون قادرين على القيام

[١] روجی غارودی- أمريكا طليعة الانهيارص١٨ ئەوە لە بنەماکانی بزوتنەوەیەکی ناشیۆنالیزمی ئاینی یەهودی هاتوە.

بقياده العالم))[1]، له(تیلمۆد - كه بريتيه لەتاكه تەفسیری موعتەبەر لەلای یەهودی) تەشريعاتی زۆر رەگەزپەرستی وسەرسورهێنەری تيدايه، غەش كردن زينا كوشتن و ئەزیەت بۆ یەهودی وغەیرە یەهودی زۆر لێك جيايه، لەناو عەرەبیش ئەو تەقەلایە گەیشتە رادەی هۆنینەوەی (فەرموودە)ی وەك (حب العرب ايمان)، (العرب مادة الإسلام، إذا ذل العرب ذل الإسلام)،تا ئەو رادە لە کتێبی (العروبه بين الشعوبيه والإستعمار)دەلێ خواش بۆ پیادەکردنی پەیامەکانی پێویستی بە ئەخلاقی عرب هەبوە!!، لەکۆتاییدا دروشمی (امة عربية واحدة ذات رسالة خالدة)ی لیێ هاتەدی،ئەو تەقەلایە رەگ وریشەیەکی هەندێ مەزهەبی فقهی ئیسلامی هەیە،لەلای موسولمانانی شیعەو سونە (لە کاردانەوەی یەکتر)بەبڕی جیا ئەو ریشەیەی هەیە،لەناو شیعە بنەماڵەی پێغمبەر(د خ) بە (افضل)تر هەژمار دەکرێت،هەرچی ئەهلی سونەو جەماعەشە لایوایە عەرەب(افضل) ترە لەکوردوعەجەم وتورك و..ئەو جۆرە رەگەزپەرستیە گەیشتۆتە رادەیەك بگاتەپرسی ژن وژنخوازی ،مارەیی عەرەب لە عەجەم نەهاتوە،چەندین زاناو مەزهەبی گەورە لەوبۆچوونە هەڵەیە تێوەگلاون ،وەك لەو نمونەیەی هاوسەری زانایەکی کوردبە ئافرەتێکی عرب چیان بەسەر هێناوە.. حَدَّثَنَا سَعِيد بن أسد ، حَدَّثَنَا ضمرة عن ابن شوذب قَال: تزوج بن سيرين عربية وكره الموالي لما يدخلهم من السبي. قَال: فذهب بن عون يتشبه به فلم يحمل له العرب ذلك ، فرفعوه إلى بلال بن أبي بردة بن أبي موسى الأشعري فضربه وفرق بينهما ، قال له: طلقها. قَال: هي طالق. قَال: ثلاثًا قَال: واحدة تبتها. قَال: أقول له ثلاثًا وهو يبتها. وقال له: طلقها. قَال: هي طالق ثلاثًا. قَال: واحدة. قَال: أقول له ثلاثًا وهو يفتيني بطلاقها[2]

لەزۆر سەرچاوەی تری فقهی بە روونی دەری دەخا کە ئەهلی سونە وجەماعە پێیان وایە عەرەب فەزلی بەسەر عەجەم هەیە ، لە کتێبی(مسبوك الذهب في فضل العرب- بە فەرموودە یاساغی هاوسەری نێوان عەرەب وعەجەم دەکا) هەروەها(المعرفه والتاريخ - أبو يُوسُف يعقوب بن سُفيان الفسوى)ئەو سەربردەی تەلاقەکە باس دەکا، شيخ الإسلام ابن تيمية - دەلی : (فإن الذي عليه أهل السنة والجماعة: اعتقاد أن جنس العرب أفضل من جنس العجم، عبرانيهم وسريانيهم، روميهم وفرسيهم وغيرهم) [3] دەشلێن عەرەب عاقل ترن وکوردو عەجەم دەبێ لە خزمەتیان دابێ..یەکەم جار گومانی زۆرم لەوە هەبوو کەئەو

---

[1] بروتوكولات حكماء صهيون —پرۆتۆكۆل رقم: ٥

[2] المعرفة والتاريخ - أبو يُوسُف يعقوب بن سُفيان الفسوي، المحقق: د أكرم ضياء العُمَري ج٢ ص٦٣

[3] ابن تيمية- اقتضاء الصراط المستقيم ج١ص٤١٩

عیبارانەی (فەزلی عەرەب بەسەر عەجەم) لەدوای نووسینەوەی مێژوو(لە سەدەی ١٩ و٢٠) لە سەر دەستی عەلمانی عروبی ئەو دەستکاریە کرابێ ، هەروەك چۆن کۆمەلێك لەو فەرموودانە لە سەردەمی ئەمەوی دەستکاری کران، چونکە لەکتێبی (فقە اللغە وسر اللغە)لە ص٢٥ نوسخە ئەسلیەکە ئەو (فەزل)ەی تێدا نیە کەچی لە نوسخەکانی دوای تێیدایە، بەلاّم دوای بینیم ئەو کێشەیە لە مێژوو هەبوە بۆیە کورد زۆر رەحمی بە عەرەب کردوە، زۆریش لە بنەمالە کوردەکان بەو هۆیەوە خۆیان بردۆتەوە سەر رەچەلەکی عەرەب ، لە شیعرێکی شێخ رەزا روو لە عەرەب دەکاو دەلیّ ئێوە ئەفزەل ترن لە ئێمە، بەو رەگەزپەرستیە بیّ بنچینەیە زۆربەی میلەتانی لاواز لە شام وسەرووی ئەفریقا لە نێو عەرەب توانەوە بەلاّم کورد نەتوایەوە ،وەك لەو بەلگەنامە بریتانیە دەردەکەویّ: CO 730/ 161/2....ینطق الكرد باللغة الكردية التي تعود الى اللغات الارية ولا تربطها شيء بالعربية ذات الاصل السامي. بينما استطاع العرب ان يفرضوا لغتهم على الشعوب الغير العربية في سوريا ومصر ومناطق اخرى فلم يستطيعوا ذللك في كردستان حيث لا زال الكرد يتكلم بلغته الاصلية... ، بە کورتی دەبیّ زانایانی پسپۆر لەو بارە بە جوانی روونی بکەنەوە نەك داپۆشن ئاخۆ ئەو پرسە چۆنە تا چیتر کوردو ئاینی ئیسلامیش لێی زەرەر مەند نەبیّ.

تەیاری عروبی هاوچەرخ سودی زۆری لەو فقهە سەقەتە وەرگرتوە،تا رادەیەك توانیویانە(فکری قومی) دەولّەمەند بکەن بەوەی کە نەتەوەی عەرەب پەیامی ئیسلامی بۆ هەموو نەتەوەکان هەلگرتووە، وەك شبلی عیسمی دەلیّ: (أحياناً العروبة أوسع من الإسلام)[1]، میشیل عفلق دەلیّ: (العروبة جسم والإسلام روحها)،لەکتێبی (العروبە بين الشعوبيەو والاستعمار)دەلیت ئیسلام ومرۆڤایەتیش پێویستیان بە ئەخلاقی عەرەب بووە نەك پیچەوانە، ئیتر ویستویانە تەسکی ئەو بیرە لە فراوانی بیری ئیسلام بلکێنن.

بەلاّم زۆر روونە لە ئیسلام و لە هیچ ئاینێکی راستەقینەی ئاسمانی جیاکاری لەسەر بنچینەی رەچەلّەك و خوێن و رەنگ نیە، (..ان اكرمكم عند الله أتقاكم)، (لا فضل لعربي على أعجمي ولا أبيض على اسود..)،لەدوا وەسیەتی پێغمبەر(د خ) ئەوانەی ساغ کردەوە، ئەو جۆرە بانگێشەیە بە نەفامی (جاهیلیەت) حساب بووە لەلایەن ئاینی ئیسلام

[1] العلمانية والدولة الدينية ص٢١٣

بەپیچەوانەشەوە لەلایەن نەتەوەگەری عـەرەب مانـای "شعوبی"بەخشـیوە بۆیـە ئومـەی ئیسلامیان گۆریوە بۆ ئومەی عەرەب.

لێرەوە زاراوەی (امـە) و (نەتەوە)یان تێکەڵ کـردووە و (امـە) بـەکاردەهێنن، ئـەوەش تەقەلایەکی بە ئایدیۆلۆژی کردنی بیری نەتەوەییە، ئـەگینا (امـە) زاراوەیـەکی ئاسـۆییە هەموو ئەوانە دەگرێتەوە کە بەپیل بانگی ئیسلام چووینەوەدەچـن، جـا کـوردە، عەرەبـە، فرەنسیە،... واتە رۆجیە گارودی و سیدقطب و سعید نورسـی و إ.خمینـی یـەك ئومـەتن، بەڵام یەك نەتەوە نین، نەتەوەیی زاراوەیەکی ستونیە زۆر دوورە لـە (امـە)، " ولاء" بـۆ ئومەیەو "ئینتما"ش بۆ نەتەوەیە . بۆ زیاترسەرنج بدە ئەو لیستە جیاوازیانە

ئومە	**نەتەوە**
١- ئاسۆییە	١- ستوونیە
٢- مەودای کراوەو جیهانیە	٢ –مەودای داخراوو دەڤەریە
٣- پرۆسەیەو وەرگیراو	٣- میراتی و وەستاوە
٤- ئایدیۆلۆجیە	٤- بایۆلۆجیە
٥- فرە زمانی	٥- یەك زمانی
٦ –وەلائە	٦- ئینتمایە (زگماکیە)
٧- سیاسیە	٧- کۆمەلایەتیە
٨- لەو سەردەمە دەگمەنە	٨- زۆر بلاوە
٩- پرۆسەی(أمر بالمعروف والنهی عن المنکر)	٩- پرۆسەی لای بەسەرکەوتوان

لەگەل زۆر خالی تر.......

٨- لەکاتی بەهێزی مارکسیەت هەمان تەقـەلای لەگـەڵ بـەکارهاتووە، بـە تـەئویلی گۆتەکانی مارکس لـەبارەی مەسـەلەی ئیرلەنـداو داهێنـانی زاراوەی وەك سۆشیالیسـتی نەتەوایەتی، نەتەوایەتی بەگیانێکی مارکسی،.. ئەوانەش نەشـیاوە، چـونکە مەدرەسـەی مارکسی ئاسۆییە، ستونی نیە تا جێی نەتەوەی تیا بێتەوە.

٩- لە کوردستانی ئێستاش هەندێ تەقەلای تایبەتی هەیە وەك:

أ/ دەڵێن (بەها) و (نەریت) و (مێژووی کورد) دەکەینە مەدرەسەو ڕێنوێنی سیاسی خۆمان.. بەڵام مادام ئەو بەهاو نەریتە موڵکی هەموو کوردە، بە چاك و خراپەوە، جا بەها و نەریتی کامە لایەنی هەڵدەبژێری؟ هەر بەغوونە لە دوا قۆناغی کوردایەتی زیاتر لە ٣٠٠ فەوجی کورد و هەزاران پیاوی ڕژێم هەبوو، بەشداریان کردووە لە ئەنفال و تالان و کیمیاویش، لەکاتێکدا تەنیا بە هەموو لایەك ١٠٠٠٠ هەزار پێشمەرگەیەك هەبووەو کەمایەتین.. جا (بەها)ی کام لا بۆ ئەو ڕێنوێنییە هەڵدەبژێری. ئی کەمایەتیەکە یان زۆرایەتیەکە؟ وە بۆچی؟ وە بە چ پێوانەیەکی نەتەوایەتی؟ خۆ کەمایەتیەکەش سەلبیاتی زۆری وای هەبووە ناشێ بۆ ڕێنوێنی.

ئەو ڕێسایە بۆ هەموو نەتەوەکانە، بزانین ئاخۆ عەرەبیش بەها و نەریتی کام چین و توێژ و دەستە و تاقم دەکەنە پێشەنگ، هێڵی فەرمانڕەوایە سەوداکەرەکان یان هێڵی بەرگری ئیسلامی و نیشتمان پەروەرە بەڕاستیەکان.

ب/ لە تەقەلایەکی تر لە کوردستان دووبارە دەکرێتەوە، دەڵێن: خۆ نوێژ و ڕۆژوومان لێ قەدەغە نەکراوە لەلایەن حکومەت، بەڵکو خاکمان داگیرکراوەو نەتەوەکەمان چەوساوەتەوە.. بەڵام ئەگەر تەنیا مەسەلە خاکە بۆ ئەو هەموو کوردە لایەنگیری ڕژێمیان کرد؟ مادام چەوساوەش بوون (کە فعلەن چەوساوەش بوون)، لەلایەکی تر ئایا داگیرکردن و زوڵم کردن و هەق خواردن مەسەلەیەکی ئیسلامی نیە.

ئەو تێڕوانینە کۆنە تێڕوانینی جیاکردنەوەی ئیسلامە لەژیان*، بۆیە تووشی ئەو تێڕوانینە چەوتیە دەبن، ئەگینا هەمان پرسیار ڕووی تری هەیە، باشە خۆ داگیر کەر سۆشیالیستی و شیوعیەت و لیبرالیەتی لێ قەدەغە نەکردووین، بۆ ئەو حزبانەی کوردستان شیوعی و سۆشیالیستی و لیبرالین ؟ ئنجا لە ئاینی ئیسلامدا زۆرداری و خاك و ماڵ داگیرکاری حەرامە، بەڵام کوا لەو مەدرەسانە حەرامن؟ ئەی ئەو مەدرەسانە خاوەنی سایکس پیکۆ و دابەشی کوردستان نین؟

---

* یەکەم بانگێشەی جیاکردنەوەی ئاین لەژیان لە مێژوودا لەلایەن زانای ڕۆم (سینکا) هات،لەناو عوسمانیش یەکەم ئیتحادیە تۆرانیەکان بوون، یەکەم پەیرەو کەریش ئەتاتورك بوو، لەکوردستانیش یەکەم بانگێشەی وا لە لایەن ڕۆژنامەی (یەکێتی کورد)هات کەلەلایەن ئۆفیسی بەریتانی دەردەچوو

زیانەکانی ئایدیۆلۆژیای نەتەوایەتی

١- بۆ پڕکردنەوەی ئەو نوقستانیانەی لە ئایدیۆلۆژیای حزبە نەتەوەییەکان دا هەیە، پەنایان بۆ کۆمەڵێك مەدرەسە و ڕێباز و ئایدیۆلۆژیاوباوکێکی تر بردووە وەك (ئاین، دیموکراسی، لیبرالی، سۆشیالیستی، مارکسی، سەروەری مێژوویی، میکافیلی،..) سەرەنجام ئایدیۆلۆژیەکی لێکدراوی ئاوێتەی لێ دروست بووە بەشێوەیەك ئەگەر ئەو باوکە نامرۆڤایەتی بێ حزبی دڕندەی لێ دەرچووە، پێچەوانەش بە پێچەوانە،هەروەك دەبینین فاشی ونازی وبەعسی پێك هاتوون لە زاو زێی نێوان بیری نەتەوەیی و ئایدیۆلۆژیای سۆشیالیستی توند ئیتر ئەو سەرەنجامەی هەبووە

٢- کورد هەڵگری ئەو ئایدیۆلۆژیە نەتەوەییە نەبووە و نین، بەڵکو قوربانی ئەو ئایدیۆلۆژیایەیە، هەر لە ڕاستیدا لە جیهانی ئیسلامیداخێراتر لەنێو میللەتی (تورك و عەرەب) ئەو ئایدیۆلۆژیە ڕەگەزپەرستیە پەرەی سەند*، بووەتە دەردەسەری بۆ خۆیان و بۆ نەتەوەی دراوسێکانیش، ئەگینا میللەتانی تر کەمتر هەڵگری ئەو ئایدیۆلۆژیایەن.

٣- هەموو دیاردەکانی (فاشیەت، نازیەت*، بەعسیەت، شۆڤێنیەت،زایۆنیەت، تۆرانیەت...) نیوەی دیکتاتۆریەکان بەرهەم و زادەی ئەو ئایدیۆلۆژیانەن.

٤- ئەو ئایدیۆلۆژیانە هەر بۆ نەتەوە ژێردەستەکان دەرد نین،بەڵکو بۆ هەڵگرانیشی، ئەوەتا عەرەب لەسایەی ئەو ئایدیۆلۆژیە بوونەتە ٢٢ پارچەی ڕەسمی، لە بەرامبەر ئەو (ئیسرائیلۆکە) چەند سەرشۆڕ و پەرتەوازەن، کەچی بەرامبەر نەتەوەیەکی زۆرلێکراوی وەك

---

* ئەوەش روونە وەك لە توێژینەوەکانی ابن خلدوون و د علی وردی وئیتریش بۆی چووینە دیارە پەیوەندیەکی بە ژینگەی تورك وعەرەب و هەردوویبابانی مەغول وعەرەبستان هەیە

* حزبە نەتەوەگەری- سیکولارە عەرەبیەکان دوایش دەستورەکانیان بە ئەزموونی نازی وفاشی کاریگەرن، لە مادەی (٤)حزبی سوشیالیستی کریکاری ئەلمانیا- نازی هاتووە :(هاولاتی ئەلمانیا ئەوانەن کە خوینیان ئەلمانە)،کت ومت مادەی (٦٦)ی دەستوری تورکیا یە بە ئەدریسی (تورك فەتەنلەر)وادەلیت، **هەمان مادەی ٧ی دەستوری حزبی بەعسە:المادە (٧) :- الوطن العربي هو هذه البقعة من الارض التي تسكنها الامة العربية** . دەستورەکانی عەرەبیش دووپاتی ئەوە دەکەنەوە بە پیدانی ناسنامەی عەرەبی بە وولاتەکەیان ، سەیری دەستوری عیراق ١٩٦٨ بکەو ودوایش هەردووبارە دەبێوە: المادة الأولى: الشعب العراقي جزء من الأمة العربية هدفه الوحدة العربية الشاملة وتلتزم الحكومة بالعمل على تحقيقها. دەستوری سوریاش١٩٧٠ و، ١٩٧٣: المادة الأولى ..القطر العربي السوري جزء من الوطن العربي.

،لەو دەستورە ٥٩جار ووشەی عەرەبی لێهاتوە بۆ یەکجاریش ناوی کوردی تیا نەهاتوە. تەنانەت فلستین ژێردەستیشە کەچی لە مادەی (١)دەستوریان تۆماریان کردوە کە فلستین بەشێکە لە نیشتمانی عەرەبی !! المادة ١: فلسطين جزء من الوطن العربي الكبير، والشعب العربي الفلسطيني جزء من الامة العربية والوحدة العربية هدف يعمل الشعب الفلسطيني من اجل تحقيقه

کورد یەکبوون، حکومەتی دیکتاتۆریشن بەسەر گەلانی خۆیان، تەنانەت لەدژی نەتەوەییشن، تا ئەو ڕادە لە مانگی ١٩٩٩/١١ دەسەڵاتداری فەلەستین و ئوردن و ئیسرائیل و ئەمریکا هاتنە ناو هاوپەیمانیەك لەدژی حزب الله و حماس و جیهاد، کە تاکە بەرەن بەرهەمی نیشتمانیان بۆ نەتەوەی عەرەب بوویێت. ئەگەر حزبی (عدالە وتنمیە) لە تورکیا ئەو دەنگە زۆرەی نەهێنابوایەو مەیلی ئیسلامیانەی نەبوایە، ئەوا تورکیایش پاڵێورابوو بۆ ئەو هاوپەیمانیەتیە.

٥- نمونەی تورکیاش هەمان ڕەوتە (بەڕوانگەی نەتەوایەتی) تورکیا سەرکردەی جیهان بوو تا (ئایدیۆلۆژیای عەلمانی نەتەوەیی) نەهاتە جێی خەلافەت، کەچی ئێستا بچووك بۆتەوەو بەدوای مەرجەکانی ئەوروپا ڕادەکا و پێی ناگا.

٦- ئەنجا ئەو دوو خەتە نەتەوەییەی تورك و عەرەب لەگەڵ هەموو نەتەوە دراوسێکانیان ناتەبان، نمونەی ئەوروپاش ئێستا (سەربیا) لەسەر ڕێبازی نەتەوەییە لەگەڵ هەموو نەتەوەکانی دراوسێی ناکۆکە و خۆشی وێران بووە.

٧- ئەو جۆرە حزبانەی نەتەوەیش قەیرانێکی وەك وڵاتانی عەرەب و تورکیایان هەیە لە ناسنامەدا، ئێستا نازانرێ تورکیا ئاسیاییە یان ئەوروپی؟ عەلمانیە یان ئیسلامی؟ نەتەوەییە یان عەولەمی؟ دیموکراسیە یان دیکتاتۆری؟ هەمووەو هیچیشیان نیە.. هەروەها ئەو قەیرانە ناسنامەییەی ئایدیۆلۆجی (بەشێوەیەکی کەمتر) لە حزبە کوردستانیەکانی خەتی نەتەوایەتی بەدی دەکرێت، ڕوون نیە ئاخۆ دیکتاتۆرین یان دیموکراسین؟ ئومەمین یان نەتەوەیین؟ رادیکالین یان ئیسلامین؟ ڕۆژئاوایین یان ڕۆژهەڵاتین؟ عەلمانین یان ئاینی؟ عێراقین یان کوردستانی؟ چینایەتین یان جەماوەری؟ هەموون و هیچیشیان نین بەتەنیا، وەك ئەو پزیشکەیە بڵێت من پسپۆڕم لە هەموو شتێك، لە کۆتاییدا پزیشکێکی تەنیا مەسلەحیە، ئەوەی هەمووی بوێت هەمووی دەدۆڕێنێت.

٨- عەلمانیەتی نەتەوایەتی عەرەب دەڵێن ئەوروپا لە ئاین ڕزگار بوو پێشکەوت، ئێمەش وا پێویستە بگەڕێینەوە سەر ڕەسەن. ڕاستیەکەی ئەوەی ئێستا جیهان بەڕێوە دەبات (ئەمریکا و ئیسرائیل) هیچ ڕەسەنایەتیەکیان نیە لەمێژوو، ئەو بۆچوونەی گوایە خاوەن سەروەری و نەتەوە ڕەسەنەکانن پێشڕەوی جیهانن، وا دەرنەچوو، ئێستا ڕۆم و فارس و هند هەتا ئینگلیز و نەمساش لە پەراوێزن لەجیهان کە نەتەوەی ڕەسەنن، ئنجا ئیسرائیل بەناو مانا و ڕێباز و دەستوری(چاوەڕوانکراویان) و دەوڵەتەکە لەسەر بنچینەی

بیری ئاینی دروست بووەو بۆیەش وا زاڵە بەسەر عەرەب کە ئاینی خۆیان بەجێ هێشتووە، لەسەر ڕێبازێکن کە ئیسرائیل خۆی بۆی دارشتوون.

دەبێ دووبارە لە کۆتاییدا بیلێینەوە کە خەباتی رزگاری- نەتەوایەتی جیایە لەگەڵ بیری نەتەوایەتی، یان بەسادە تر : میللەتیك بەچارەنووسی دەولەت گەیشتبێ هەرجۆرە جم وجۆڵێکی نەتەوەیی رەگەز پەرستیە، بەڵام میللەتانیك بە چارەنووس نەگەیشتوون و ژێر دەستەن ولەکاردانەوەدا بەلای دەمارگیری نەتەوەیش دەچن ناهەقیان نیە، بە تایبەتی بۆ ئەوانەی سادەن .

زیانەکانی لەکوردستان:

لەوەو پێش باسمان کرد کەجگە لەهەردوو نەتەوەی تورك وعەرەب لە جهانی ئیسلامیدا کەمتر میللەتانی تر بە دوای بیری نەتەوەیی بووینە، ئەوەی کوردیش زیاتر کاردانەوەیە، ئەویش بە چەند قۆناغێك تێپەڕیە :١- سەرکردەیەکی ئاینی کلاسیکی وحزبی عەلمانی هەتا سالی ١٩٧٥ ٢- سەرکردەو حزبی مارکسی تا١٩٩١ ٣- لەدوای ئەو مێژووە بیری ناشیۆنالیزمی ویستراوە پەیڕەو بکرێ،ئەوەی جێی سەرنجە لەونێوانەی کە سەرکردەی ئاینی بووە چاکتر توانرابوو کەمایەتیە ڕەگەزی وئاینیەکانی کوردستان بەشداری پێ بکرێ بێ هیچ حەساسیەتێك، بەو دەروازەیەش دەچینە نێو زیانەکانی ئایدیۆلۆژیای نەتەوەیی لەکوردستان :

١- لەپێشدا دەبێ بزانین ئێمە قوربانی ئەو بیرەین، عەرەب وتورکیش قازانجی لەو بیرە نەکردووە بەلکویەهۆیەوە تا ئیستاش لە قەیرانی سیاسی وشارستانی وفەرهەنگینە، هەر بە بەراوردێکی سادە ،بەهۆی ئەو بیرە عەرەب بوویتە ٢٢پارچەو لە ئاست ئیسرائیلێکی وا بچووك ڕیسوایە، تورکیش بەهۆی ئەو بیرە لەو ئیمپراتۆرە گەورەیە بچووك بووینەوە بۆ تورکیایەکی وا بچووك کە لە یەکێتی ئەورووپی وەرنەگیرێن کە لە سالی ١٨٤٨ عوسمانی لێی وەرگیرابوو.

٢- بە هۆی ئەو بیرە کوردستان بۆ یەکەم جار لە مێژوویدا کەمە نەتەوەو ئاینی پاڵدا بۆ بەخۆداچوونەوە لەمێژوو وکەلتوورو فەرهەنگیان بە جیا لەگەل کورد، پێش تر هەموو بەبێ ئاوێر بە فەرهەنگ وزمان و کەلتووروو نەتەوەیشەوە خۆیان بە کورد ناسیوە هەتا سەردەمی مەلا مستەفاش

٣- لەناوەخۆش پارچە پارچە بووینە ،

٤- ئەزموونێکی دەسەلاتی زۆر ناشرینی پێش کەش کرد لـە ڕووی ئیـداری وسیاسـی وئابووری و کۆمەلآیەتی

٥- بۆ یەکـەم جـارە سـەنگەری کوردایـەتی و ئـاینی لێـك جیـا کرایـەوە و ئـەوەش سەرچاوەی دەیان موزاعەفاتی ترە

٦- بۆ یەکەم جارە لە مێـژووی مەینـەتی کـورد وەك زالـم پیشـان بـدرێ کـە خـۆی مەزلوومە

٧- بە هۆی پەیڕەوی ئەو بیرە زۆربەی دۆستە جیهانی وعەرەبیەکانی سارد کردەوە

کۆی ئەزمونی دەسەلآت لە جیهاندا

دوای ئەو هەلسەنگاندنانە بەگشتی دەبینین زۆربەی ئەو مەدرەسەو تەوژمانە لە ئیستا یان لە قۆناغی رابوردووی نزیك تاقی کرانەوە،دەرکەوت ئەزمونەکانی ناشیۆنالیزمی وشیوعی سەرکەوتو نەبوون، ئەزمونی دیکتاتۆری ئەو دوولایەو لایەنە سەلبیاتەکانی لیبرال دیموکراسی و رۆژ ئاوایی بەگشتی بوویتە میرات بۆ بەشێکی زۆر لە وولآتانی جیهانی ئیسلامی ،سەرەنجام ئەزمونێکی گشتی سەرکەوتوی نەبوە،بەتایبەتی لە وولآتانی عەرەبی کە ئیستا وا شۆرشیان لە سەر دەکرێ،لەگەل ئەو هەمو ڕەخنەو هەلسەنگاندنەش بۆ ئەزمونی ڕۆژئاوا دەکرێ دەتوانین بلێین ئەزمونی ئەوان لەجیهاندالەچاو ئەوانی تربەرچاوترە لە دەست گۆڕی دەسەلآت ومافی مرۆڤ بەرپرسیاریەتی ژینگەو سیستەمی جیهانی وگەشەی شارستانی و تکنۆلۆژی و سەروەری یاسا وڕەخساندنی بەیەکسانی دەرفەتی کارو مافی هاوولآتی و ...زۆر لای تر ،بەلآم هەمو ئەوانە لە چاو دادگەری هیشتا زۆر لاوازە.

بەشی حەوتەم

- کار یگەری عەلمانیەت لەسەر کۆمەڵگەی کوردەواری-

ئاکامەکانی لە کوردستان

لە ئەنجام و ئەزموونی لە کوردستاندا بۆمان دەرکـەوت کـە کوردایـەتی ئایـدیۆلۆژی و مەدرەسە نیە تا خاوەن (ئەقیدە و شەریعەی تایبەت بێت) بەڵکو خەباتی ڕەوای گـەلێك و خاکێکی داگیر و دابەشکراوە، موڵکی ئەو مەدرەسەیە کە بەو ئەرکـە پـیرۆزە هەسـتابێت ئی دی:

١- هیچ حزبێکی کوردستانی هەنجەتی نەکردنی نەما لەبەر هۆی فکری.

٢- هیچ حزبێکیش ناتوانێ ئەو ئەرکە بەتەنیا بخاتە ئەستۆی خۆی یـان پـاوەنی بکـا، کێ زیاتر پێی هەڵسێ موڵکی ئەوە.

٣- هیچ بواری ململانێی سیاسی ناوەکی ڕەوا نامێنێ، بەتایبەتی لەو قۆناغە، بـەڵکو هەموو زەمینەکانی ساز و ئامادەیە بۆ یەکخستنی خەباتی گشت لایەك بۆ ئـەو ئامانجـە هاوبەشە، دەروازەی گفت و گۆی پرۆژەی یەکگرتنی کوردیشە، ئەوە وەك ئەنجامی ئیجابی ئەو لێکۆڵینەویە.

دیارە نەتەوایەتی هەست و جوجۆڵە، ڕاپەڕینە، دۆخی شۆڕشگێڕی لێ دروست دەبێـت، بەڵام شۆڕش وبزوتنەوەیەکی سیاسی پێ دروست نابێت، بۆیـە حزبـە کوردسـتانیەکان بـە ناچاری بۆ پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە فکریە یا پـەنایان بـۆ زانایـەکی ئـایینی بـردووە بـۆ یەکخسـتنیان یـان بـۆ مەدرەسـەیەکی فکـری مـەوجود، بـەو شـێوەیە وا سـەدەیەك لـە ئەزموونی فکری عەلمانیەت تەواو دەکەین بەتایبەتی چارەکە سـەدەی دوای لەگـەڵ حزبـە کوردستانیەکان، ئەوەش ئەنجامەکەیەتی:

١- بزوتنەوەی کوردایەتی تا زانای ئایینی سەرپەرشتی کردووە لەجیاتی ئایـدیۆلۆژیای عەلمانی ئەوا میللەت یەك پارچەو بەهاریکار و کەم (خائین و گیرفان پڕکـەر) بـووە، بـەڵام دوای ئەو هاوکێشـە وەرگـەڕاوە بـە پێچـەوانەیی لەگـەڵ بـە عـەلمانی کردنـی نـاوەڕۆکی کوردایەتی و سەرهەڵدانی سەرکردەی عەلمانی.

٢- ئەو مەدرەسە عەلمانیانـە هـەروەك لـەرووی دووەلی نـەبووە پشـتیوان بـۆ کـورد، لەرووی ناوەخۆش تەنها بوونە ماندووکردنی شـۆڕش و کوردایەتیەکە،لەوانـە: لـێکترازان، توومەت، ناکۆکی، شەڕی براکوژی، تەسك بیرکردنەوە، لاسایی کردنەوە، داڕووخانی بینای رەوشتی کوردەواری،... لە کۆتاییدا ئـەو دیـاردە دزێوانـەی پەیـداکرد: بێئەمـەکی، بـێ متمانەیی، دزی، تالان، دیل کوژی، خیانەت، جاشایەتی، بوونە بەعسی، بوونە عەرەب و تورکمان، مەبدەئ فرۆشی، لایەنگیری سەرکەوتوو، ناهەقی، فێڵبـازی،...ئیتر ئەوکولەگـە بە هێزانەن بۆپەیدا کردنی ئەو گەندەڵیە وێرانکەریە، هەرە دواییەکـەش لـە کـورتی دانـی گیانی بەرگری و شەڕە دەسەلاتیکی بە زەقی و کانتۆنیایەتی.

٣- بەرێکەوت نەبوو لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەو مەدرەسە عەلمانیەتە لـە ناوچـەکەو لـە کوردستان مەینەتی کوردیش سەری هەڵدا لە پەیمانی سایکس پیکـۆ ١٩١٦ تـا جـەزائیر ١٩٧٥ و تا ئێستاش، بەردەوامیەکەشی لەگەڵ بەردەوامی عـەلمانیەتە، ئێستا کە ئاسـۆی ئـاوابوونی عـەلمانیـەت دەرکـەوت، ئاسـۆی ئومێـدی سـەرکەوتنی کـوردیش تارادەیـەك دەرکەوتووە.

٤- هەر ئەو مەدرەسانەن بوونە هۆی لێ تێکەڵبوونی هەریەکە لە (پشتیوان، دۆست، بێلایەن، ناحەز، دوژمن) لە ئیقلیمی و دوەلی و هەندێ جاریش تەواو پێچەوانە.

٥- لە کۆی ئەزموونەکان، بەتایبـەتی عەلمانیـەتی نـوێ تـا ئـەو سـاتەش، ئەگـەر وا هەڵکەوتبێ بەرژەوەندی نیشتمان و بەرژەوەندی حزبایەتیەکەی نـاکۆك بـن ئـەوا هـەردەم نیشتمانیەکە ژێرکەوتووە.

٦- نەبوونی ستراتیژیەتێك بەدیدێکی قوڵ و هەمەلایەن و چارەنوسساز.

٧- لەبارەی ئێستایاندا هەمووی گوایـە دیموکراسـین، کەچـی تـا ئێسـتا دەسـتگۆڕی دەسەلات لەناو خودی حزبەکە نیەو بواری هەموو ڕەخنەیەکیش لە سەرۆکەکە نیە.

٨- دیاردەی لاسایی کردنەوەو هێنانی نەریت و شەریعەتی هەندەران، سەردەمێك ئـەو زاراوانە باوی بوو (پرۆلیتاریـا، حتمیـە تاریخیـە، ئیمپریـالیزم، دیالیکتیـك، ڕەجعیـەت، برجـوازی، بـەکرێگیراو، سـەرمایەداری، دیکتـاتۆری پرۆلیتـاری، زەحمـەتکێش، صـراع طبقـي).. ئێستا بێ هیچ بنچینەیەکی کوردانـە گـۆڕاوە بـۆ (دیموکراسـی، مـافی مـرۆڤ، دژەتیرۆر، ئاشتی، دیالۆك...) بۆ زیاتر سەرنج بدە ئەو خشتە بـەراوردەی (پێچـەوانەکانی هەڵوێستی خۆی).

حزبە عەلمانیەکان بەستەمەوە ئاین و کێشەی کوردیشیان کردۆتە بەراگیڕی ئەو مەدرەسانە، بەتایبەتی لە قۆناغی نوێدا هەر حزبێك لەدیوی ناوەوەی عەلمانیە یان مارکسیە بە پێشەوایەکی ڕەمزی ئاینی یان نیشتمانی دەیشاریتەوە تا خۆی دروست دەکات، نمونەی (کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی کوردستانی ئێران) مارکسیە تەنانەت ئەو دەدەقیقە قورئانیەی پێش بەرنامەکانی رادیۆش ناخوێنێ، کەچی (م. شێخ عزالدین حسینی) کردبووە پێشڕەوی وەختی خۆی.

بەو شێوەیە ئێستا گشتیان بە هەر ناوێك بێت چەند زانایەکی ئاینی دەکەنە دیمەن تەنها لەکاتی پێویست، هەروەها ئەو برە قورئان خوێندنە، یەك دەرسی ئاین، نیو وەزارەت تەرخان کردن، جیاکردنەوەی زانایانی ئاینی و ژیان،.. هەموو یەك مەبەست و ماهیەتە،بەکورتی پەیوەندیان لەگەل ئاین تاکتیکی بووە بەهیچ بارێك پێی قایل نەبووینە، ئەگەر بێ دەنگ ومات بوویێ ئەواناوی لێنراوە (أفیون الشعوب)، ئەگەر راشپەڕی ناوی تیرور وچۆن دەبی ئاین تیکەلی سیاسەت بکرێ..،لەسالی١٩٨٢ مام جلال رینماییەکی بە هەندی کادیری تایبەتی دا تا پەیوەندی بە ماموستایانی ئاینی وەبکەین ئاخو بۆچی دانیشتوون شورش ناکەن، منیش لەسەرئەو رێنماییە یەکەم پەیوەندیم بە ماموستای دەرگەلە وبەردگرتکە کرد،کەچی کە ماموستایان هەلسانەوەو بزوتنەوەیان دروست کرد ئەو دەنگە سەری هەلدا ئەری مەلاو چەکیان گوتیە !! .

ئنجا سەرنج بدە ڕەوتی حزبە کوردستانیەکانی دەسەڵاتدار هەتا دیوەکانی کوردستانی ئێران و تورکیاش دەبینن هەریەکە بەهۆی عەلمانی بوونەکەی چەندە باری کوردی قورس کردووە، زۆرجار لەگەڵ دەوڵەتی داگیرکەر بەهۆی هەڵگرتنی ئەو بیرە عەلمانیە مافەکانی کوردی پێ نەسەلماندراوە، هەتا لە دواپێکهاتنی لیستی کوردستانی و شیعی، بەهۆی داوای عەلمانی بوونی عێراقی لەلایەن لیستی کوردستانی زۆرێك لە مافی کورد کرا قوربانی ئەو داوایە، جا گرفتەکە لەوەشە هەر عەلمانیەتیش بووە ئەو هەموو مەینەتیەی لەداگیر و دابەش و وێران و ئەنفال و کیمیایی بە کورد بەخشیوە، سەرەڕای پەیدابوون و سەرهەڵدانی ئەو هەموو ناکۆکی و شەڕی براکوژی و لێکترازانەی بەهۆی عەلمانی بەناوی چەپی و ڕاستی، چینی و شۆڤێنی، پرۆلیتاری و برجوازی، لیبرالی و سۆشیالیستی،...هتد.

١٠- گوایە ئەو مەدرەسانە بۆ ئەو مەبەستەن ناوەرۆکی شۆڕشی کورد لە خێڵەکی و بێسەروبەری و بێنەخشەیی ڕزگار بکات کەچی تەنها ناوەکان گۆڕاون، ئاغە نەما بەڵام بەشێوەیەکی توندتر دروست بۆوە، بۆیە لە نوێترین کتێب (دیفید ماکدۆیل)[1] دەڵێت: شۆڕشی کوردیش سەرباری ئاغەی جاران ئاغەی نوێشی دروست کرد، مەبەستی بەرپرسەکانە.

١١- لەکۆتاییدا بەهۆی ئەو عەلمانیەتە توندە و بەپێی بنەمای (باکۆنین): (کل تحطيم للقائم هو الخير لإنسانية)[2] ئەوە زۆربەی بناغە ڕەوشتیە کۆمەڵایەتیەکانی کوردەواری وێران کراو بەدیلیشی نەبووە بووە هۆی سەرچاوەی هەموو ئەو دیاردە دزێوانە.. بەتایبەتی جاشایەتی.

١٢- ئێستاش حزبە کوردستانیەکان لە کۆمەڵێك قەیرانی فکری و سیاسی و گەندەڵی ئیداری و میللی زۆر سەخت دان سەرەڕای قەیرانەکانی دووبەرەکی و نیشتمانی و ئیقلیمی و دەولی (کە لێرەدا بوار نیە باسی بکەین)، چارەنووسی ئەو حزبانە لەسەر ئەوسکەیە وێستگەکەی دیار و ئاشکرایە و بەرەو قەلۆشیە، هەموو هەنگاوەکان ناکۆکە خۆیەخۆ، هەر لە نمونەیەکی دووردا عەلمانیەتی کوردستان وەك عەلمانیەتی زۆربەی وڵاتانی ئیسلام بەو تێڕوانینە سادە یان بۆ ئیسلام پاساوی تیۆرەکەی (صراع الحضارات) دەکەن کەچی خۆی بۆ ئامادە ناکەن و بەپێچەوانەوە هێشتا زیاتر داکۆکی لە (شارستانیەتی ڕۆژئاوا) دەکەن کە بەو گفتەیە بێت ڕۆژێك لەڕۆژان یەکتر دەهاڕن، عەلمانیەتی جیهانی ئیسلامیش لەسەر شارستانیەتی ئیسلام حیساب کراوە، واتە لایەنگیری شارستانیەکە کە سەرکەوتنی هەم نەمانی عەلمانیەتە ژێرکەوتنیشی هەر نەمانە، خۆی لەو ململانێیە خستۆتە خانەیەك لەشێوەی (قۆڵی پێنجەم).

دیارە لەوەیەوە هەندێکیان گەیشتونە ئەو ئەنجامەی کە لە دنیای پێشکەوتنی زانست و ئادیدیۆلۆژیای ئەوڕۆدا بڵێین: (ئایدیۆلۆژیا سقوتی کرد!) تەواو ڕاستە لەگەڵ تەعدیلێك (ئایدیۆلۆژیای عەلمانیەت سقوتی کرد).بەکورتی ئەو سەرەنجامانەی بووەو دەبی :١-

---

[1] بە ئینگلیزیەوتەرجومە نەکراوە Amodem Historey of The Kurds-1995

[2] مبادئ الثورة - ئەو کتیبەیە کەناوبانگی باکۆنینی پێ دەرچوو تیایدا داوا دەکا دام ودەزگای ئیمپریالیزم هەلتەکینرێ بە چاکوخراپەوە، ریکخراوە تیرۆریستیەکانی وەك بادرماینهۆڤ ونەلویە ئەلحمرا و..لەو تیۆرە سەرچاوە دەگرن.

لەڕووی ئابووری –گرانی ٢- لەڕووی ئیداری- گەندەلی ٣- لەڕووی کۆمەلایەتی –ویرانی بەها و ئەخلاق وبەرتەوازەیی ٤- لەڕووی زانستی –دواکەوتووی ٥- لەڕووی فەرهەنگی- لاسایی کردنەوەی بێ داهینان(تقزم الثقافی) ٦- لەڕووی سیاسی – میکافیلیەت ٧- لەڕووی حوکم رانیەوە- دیکتاتوریەت ٨- لەڕووی پەیوەندی –کراهیەت ٩- لەڕووی نیشتمانیەوە- بێ ئینتمایی (واتە هەلوەشاندنەوەی کوردایەتی)... لەکۆتایی ماوە بلێین عەلمانیەتی جیهانی ئیسلامی دیمەنێکی ناشرینی هەیە، خۆی بەستۆتەوە بە دەسەلات و سوپا و زل هیزانی جیهان، ئەگەر تەنگاو بیت زۆر بەسانایی دەست بۆ دوژمنانی میللەتەکەی دەبا ولە دژی ئۆپۆزیسۆنی، ئیستا دۆستەکانی رۆژئاوا زۆربەی لایەنە عەلمانیە دیکتاتۆریەکانن، بۆیە رۆژئاوا لەجیهانی ئیسلامی دیموکراس خواز نیە.

خشتەیەك تەنها بۆ ئەو هەلوێستانەی حزبە کوردستانیەکان کە لەدوای ١٩٩٠ پێچەوانە بونەتەوە

ئەوە هەمرو خالە جیاوازیەکان نیە، تەنها ئەوانەیە کە پێچەوانەی هەلوێستی خۆیان بوونەتەوە

پێش ڕووخانی شیوعیەت- ١٩٩٠	دوای ڕووخانی شیوعیەت
١- دژی دیموکراسی، مافی مرۆڤ، کۆمەلگەی مەدەنی، ئازادی، هەلبژاردن بوون بە ئاشکرا و لە نووسینەکانیاندا.	١- زۆر جەخت لە دیموکراسی و مافی مرۆڤ و کۆمەلگەی مەدەنی و ئازادی و هەلبژاردنن لە نوسین و ئاخافتندا.
٢- ئیسلام ئاینی میسالی یە و گەڕانەوە بوو بۆ (قرون الوسطی)	٢- بە گفتە بانگێشەی ئیسلامی دەکەن، نابێت لە سەنگەری کوردایەتی جیابێتەوە، زیاتر گۆتەیە نەك کردەوە.
٣- لایەنگری شیوعیەت، دیکتاتۆریەت، بەرەی ڕزگاری و سۆشیالیستی جیهانی بوون.	٣- دژی دیکتاتۆرین، دژی شیوعیەت و هەتا بەرەی ڕزگاریشن.
٤- نەتەوایەتی، رەسەنایەتی، بەهاو نەریت بە ڕەجعیەت حساب بوو (کوردایەتی شەرمەزاریە) دروشم بوو لەسەر دیوارەکان دەنوسرا.سرودی (ئەی رەقیب)یش گۆڕا بۆ سرودی ئنتر ناشیونال	٤- زیاد لەپێویست نەتەوەین و کوردایەتی شەرەفە.
٥- لایەنگیری مافی گەلان بوون.	٥- تووتیانەدەیلێنەوەبە تیرۆر و ناپاسایی

	باسیان دەکەن.
٦- دژی ڕۆژئاواو ئەمریکا بوون بە هەموو ئاڕاستەیەك.	٦- بەو خەستیە پێچەوانەیە لایەنگیری ڕۆژئاوان سەرمەشقی ئەزمونەکانیشیانە.
٧- ئاغە و شێخ و دەرەبەگ و سەرەك خێڵ بەرەی ڕەجعیەت بوون.	٧- بەبنەماڵەی نەجیب زادە(بیاو ماقوول)حسابن دەسەڵاتیان دراوەتێ.
٨- هەر زانایانی ئاینی هۆی شکست بووینە بوکورد	٨- هەمووحزبێك لقێکی(یەکێتی زانایان)ی‌هەیە.
٩- مواسەفاتی پێشمەرگە:دەست و دەم و داوێن پاك، مەبدەئی، (چەکی بێ بیروباوەڕ سێدارەی جەماوەرە)یان پەیڕەو دەکرد	٩- مواسەفاتی ئێستای پێچەوانەیە.
١٠- حزبایەتی ئامرازە،ئامانجیش سۆشیالیزمە.	١٠- حزبایەتی ئامانجەوئامرازیش کوردایەتیشە.
١١- لە گەرمەی چەپ گەری لایەنە سەلبیەکانی شیوعیەتیان بۆ دەهێنایین نەك ئیجابیەکانی.	١١- ئێستاش لەجیاتی لاسایی دیموکراسی ڕۆژئاوا و تەکنەلۆجیاکەی تەنها لیبرالیەتی کۆمەڵایەتیەکەی ڕۆژئاوامان بۆ دێنن کە لایەنە سلبیاتیانە.
١٢- زۆر ئایدیۆلۆجیایی بوون نەك مادیانە.	١٢- زۆر مادیانەن و بی ئایدیۆلۆجیا و بنەمان.
١٣- بەرژەوەندی گشتی لەسەرووی بەرژەوەندی تایبەتی بوو.	١٣- بەرژەوەندی تایبەتی لە سەرووی گشتیە بە هەموو ئاڕاستەیەك.
١٤- ئەندام و لایەنگریان وشیار و لەخۆبوردوو پلەی بەرگری بەهێز بوو، وڵات پەروەر و پارێز بوو.	١٤- ئەندام و لایەنگرانی ناوشیار و لەرزۆك و خۆویستن بێ‌ئیرادە و بێ‌ورە و بێ ئینتمان.

** ** ** **

هەندێ دیاردەی زیان بەخشی تری

٧- ١ براكوژی لە كوردستان

وەك زاراوە و وشە هەڵقوڵاوی ژانی دووبارەی ناكۆكیەكانی توندی ناوخۆیـە، مەبەست لێی (لەو سەردەمەدا) ململانێی خوێناوی باڵـەكانی بزوتنـەوەی ڕزگـاری كوردستانە، ئەگینا وەك ماهیەت كۆنە،لەشێوەی ئەو دۆخانەی پێی وتراوە (حرب الاهلیە) یان (حروب الداخلیە)، بنەچەی ئەو زاراوەیە دەگێڕنەوە بۆ ناكۆكیە خوێناویەكەی نێوان ئیمامی عەلی و معاویە، بەشێكی تر پێیان وایە بە جمكی لەگەڵ هاتنی مرۆڤ و جەنگی نێـوان قابیـل و هابیل ئەو زاراوەیە سەری هەڵداوە.. هەڵبەتە ئەو ناكۆكی ناوەكیە بریتی بووە لە پانتـایی مێژووی زۆربەی میللەتان، بۆیە گەلێ جار هەندێ زانـا وەسـفی (مێـژوو)یان كـردووە بـە (تۆمارگای تاوانەكانی مـرۆڤ)، كەواتـە (براكـوژی) مانـای جـەنگی نێـوان دەسـەلاتدارە زۆردارەكان نەبووە ئەگـەر نـاوەكی و میللـی و یـەك ڕەگـەزیش بـووبن، زیـاتر بـەمانای ناكۆكیەك دێ لەنێوان خەڵكانێكی ستەملێكراو كە پەیوەندیەكی بەهێز كۆیان دەكاتـەوە. ناكۆكیەكەیان شایەنی پلەی یەك و توند و خوێناوی نیە، بۆیە زاراوەی براكـوژی تایبـەتی ترە لە (حروب الاهلیە وحـروب الداخلیـە) وەك لـە ئـەمریكا و ئیسـپانیا و ولاتـانی تـر ڕوویدا، چونكە گەلێ جەنگی ناوەكی و میللی هەیە براكوژی نیە وەك لە لبنان، لەبڕوندی و ڕواندا، لە بەلكان، لە ئیرلەندا، لە زۆر شوێنی تر، چونكە جەنگ بووە لەنێوان ڕەگـەز و ئاین و تایفە و بەرژەوەندی جیا، كەچی لە ئەفغانستان برای سەنگەری ئاینی بووینـە، لـە كوردستانیش برای سەنگەری هاوخوێنی بوینە، كەواتە براكـوژی دوو ڕەهەنـدی هـەبووەو هەیە ئاینی (وەك ئیمام عەلی و معاویە)، هاوخوێنی (وەك هابیل و قابیل)، دوور نیە لـە كوردستان هەردوو ڕەهەندی لێ كۆبێتـەوە، واتـە بـرای ئـاینی و بـرای خوێنیشـن، بۆیـە براكوژی زاراوەیەكی پڕ بەپێستیەتی، چونكە جەنگ بووە لەنێوان باڵە سیاسـیەكانی یـەك میللەتی چەوساوەی ماف خوراوی یەك ڕەنگ و یەك ئـاین و یـەك ئامـانج و..، وادیـارە ناكۆكی نێوان ئیمارەتە كوردیەكان بە براكوژی نەهاتووە چونكە لە چوارچـیوەی ئامـانج و ماهیەتی ئیمپراتۆرایەتی بووینە، لەكۆنەوە بە ناكۆكی و جەنگی بنەماڵەیـەك خۆبـەخۆ و

یان یەك هۆز وتراوە براكوژی، گوایە ئەو زاراوەیە یەكەم جارلە كوردستان سیاسیانە بەكارهاتووە لەسەر زاری (شێخ شەهاب) لە بەتلیس، كاتێ هەندێ عەلمانی كورد(بەرەچەلەك لە شێخەكانی تەریقەتبوون) چوونە پاڵ لەشكری تورك لەدژی لەشكری شێخ شەهاب و ئەویش لە مەیدانی جەنگ كشایەوەو وتی: با شەڕی براكوژی دروست نەبێ[1]

ئەو زاراوەیە جارجار لەسەرەتای سەدەی بیستەم لەگەڵ سەرهەڵدانی مەینەتی كورد سیاسیانە بەكارهاتووە، بەڵام لەمێژووی نوێی كورد بەزەقی لەساڵەكانی ١٩٦٤-١٩٦٦ سەری هەڵدا، كاتێ باڵی (م.س.- پ.د.ك) لە سەركردایەتی بارزانی جیابوونەوە، بەڵام دوای ئەوەی ئەو باڵە كەوتنە ڕیزی دوژمن ئەو زاراوەیە كوژایەوە، لەساڵی ١٩٧٢-١٩٧٥ جارێكی تر خەریك بوو سەرهەڵبداتەوە لەگەڵ (ح.ش.ع) بەڵام دیسان حزبی شیوعی كەوتەوە سەنگەری داگیركەر، بۆیە ئەو زاراوەی براكوژی زەق نەبۆوە مادام جەنگی شۆڕشی كورد لەگەڵ جاشی حكومەتە داگیركەرەكان بە براكوژی حساب نەبوو بەپێی پێناسەكەی .

براكوژی بە تەوژم سەری هەڵداوە لەگەڵ سەرهەڵدانی شۆڕشی نوێی ساڵی ١٩٧٦ بەڕابەرایەتی (ی.ن.ك)، بەتایبەتی لە كارەساتی هەكاری بەدواوە لە ١٩٧٧- ١٩٧٨- ١٩٨٠- ١٩٨٢ كە زیاتر لە ٨٠٠ پ.م.ی یەكێتی تیاچوو، ئەو براكوژیانە زۆربەی مێژووی سیاسی نوێی كوردستان پێك دەهێنێت لە هەموو پارچەكان، لە كوردستانی خواروو شەڕی نێوان یەكێتی لەلایەك و یەكەیەكە لەگەڵ (پ.د.ك) و (حسك) و (حشع) و (پاسۆك) و (لەشكری ئیسلامی ١٩٨٢) لەگەڵ چەند وردە لایەنی تریش، دوای ڕاپەڕینیش دیسان لەگەڵ پارتی و بزوتنەوەو پەكەكە، هەروەها لەلایەنی پارتی كەوتە براكوژی لەگەڵ هەریەكە لە (حدكا) و (كۆمەڵە) لە كوردستانی ڕۆژهەڵات و پەكەكە لە كوردستانی سەروو، لەگەڵ یەكێتی و پارتی گەلی دیمكراسی كوردستانی خواروو، ئنجا لە كوردستانی ڕۆژهەڵات (حدكا) و (كۆمەڵەش) خۆیەخۆ، لە كوردستانی سەرووش پەكەكە لەگەڵ زۆربەی لایەنەكان،هەرلەگەل دروستبوونی حكومەت وپەرلەمان دا یاسای ژمارە یەكیان بریتی بوولەهێرش بردنە سەر(پ ك ك)لەمانگی ئۆكتۆبەری ١٩٩٢ بەهاریكاری سوپای توركیا

---

[1] بڕوانە: (ناودارانی كورد)- اسماعیل حقی.

هەڵبەتە لە زۆربەی براکوژیەکان لایەکی (ی.ن.ك) بووە،هەرچەندە بەشێکیش پێیان وایە یەکەم جار (پ د ك) لێی بەرپرسیارە بەلام بەردەوامیەکەی لە ئەستۆی (ی ن ك)ە، هەر لە یەکەم بەیاننامەی دامەزراندنی یەکێتی زۆر بەتوندی و گیانی ململانێ هاتوونە گۆڕەپان و وەسفی (پ.د.ك) و سەرکردەکەی بە (خێڵەکی) و (سەوداکەر) و (ڕجعی) دەکا و دەڵێ: ((..مثلما أكدت الأحداث أعقبتها عجز القيادة العشائرية البرجوازية اليمينية المساومة وفشلها في قيادة الكورد..)) [1]، ئەوە لە کاتێکا بووە کە مام جلال نامەی دڵنیای بۆ بارزانی ناردبوو کە ئەو شۆرشە نوێیە لەدژی ئەوان نیە [2]،بەردەوام ئەدەبیاتی حزبە سیاسیەکانی هاوچەرخ (کراهیەت)بووە

هۆیەکانی براکوژی گەلێ زۆرن، مێژوویی و سیاسی و کۆمەڵایەتی و دەروونی و ئایدۆلۆژی و...، پلانی دوژمن و داگیرکەر و.. بەڵام لە قۆناغی نوێدا سێ هۆکاری نوێش هاتە پاڵ:

١- (ی.ن.ك) زیاتر لەسەرەتاوە ١٩٧٦ خۆی بەخاوەنی شۆڕش و رابەری کوردایەتی نواندووە، چونکە ئەو بوو یەکەم بڕیاری دەست پێکردنەوەی شۆڕشی هەلگرت، هەڵبەتە سەرکردایەتی پارتیش بزوتنەوەی کوردایەتی زیاتر بە مولکی خۆی دەزانی بۆیە ئەو براکوژیە زۆربەی مێژووی شۆڕشی نوێی پێکهێناوە.

٢- حزبە کوردستانیەکان لە قوناغی نوێدا- واتە لە دوای ١٩٧٦- رەوتیکی مارکسیانەیان وەرگرت، هەڵبەتە پێشەنگیان یەکێتی بوو، کاتێ ئەو بەرەو مارکسی وەرچەرخا بەرەبەرە حزبە کوردستانیەکانی تریش بەرەو مارکسی خزین، هەتا (پ.د.ك) لە کۆنگرەی (٩) بەزەقی هاتە سەر مارکسیەت.

هەڵبەتە مارکسیەتیش بناغە و بنەچەی لەسەر ناکۆکی و ناتەبایی دروست بووە، بەپێی یاسای سێیەمی دیالیکتیك (وحدة وصراع المتناقضات) کە یاسایەکەو پێیان وایە ناکۆکی ناوەکی سەرچاوەی گەشەو پێشکەوتنە، بەپێی ئەو یاسایە هەریەکە خۆی بە نوێنەری پرۆلیتاریا ناو دەناو بەرامبەرەکەشی بە برجوازیەت و سەر بە ئیمپریالیزم و سەرمایەدار، وەردەگەڕانە یەك لە هەمو پارچەکانی کوردستان، هەر دیسان سەرنج بدە لە یەکەم بەیانی دامەزراندنی (ی.ن.ك) هاتووە: ((وأثبتت فشل القيادة العشائرية البرجوازية

[1] سەرنج بدە: البيان الأول للاتحاد الوطني الكوردستاني- ١٩٧٥.
[2] باسی ئەو نامە لە: چەند لاپەرەیەك لە مێژووی ی ن ك –ل٤٦ (مقابلە نەوشیرەوان)

في قيادة الكورد مجدداً ..وأن دوائر الاستعمارية وعلى رأسها الأمبريالية الأمريكية أعداء ألداء الشعب الكوردي)) لە هەمان بەیانی یەکەمی دا دۆست و دوژمن بەو شێوەیە ڕیز دەکا بەپێی ئەو یاسایەی دیالیکتیکی مارکسی: ((ان الامبريالية والصهيونية والرجعيةوالشاهنشاهية و الطورانية والعربية الشوفينية والرجعية الكردية العميلة تعتبر العدوة الرئيسية الأولى.. بينما تعتبر القوة الثورية العربية وحركات التحرر الوطني في العالم الثالث والقوة الاشتراكية العمالية والثورية في العالم حليفنا الرئيسية)). جا سەرنج بدە (رجعية الكردية) بە دوژمنی سەرەکی پلەیەك دانـاوە، لـە مارکسیەت ئـەو پلەیـەی ناکۆکی مانای ناکۆکی خوێناویە، بۆیە بەپێی مارکسیەت و ئایدیۆلۆژیای یەکێتی شەڕی براکوژی نەك هەر دەشێ و ناشێ، بەڵکو ناچاری و ئەرکە، نـاوی شـەڕی براکـوژیش نیـە، بەڵکو ئەوە ناکۆکی سروشتی برجوازی و پرۆلیتاریایە، نـاکۆکی دوویـەرەی ئیمپریـالیزمی ئەمریکی و سەرمایەدارە لەگەڵ بەرەی ڕزگاریخواز، بۆیە دانوستان و شەڕوەسـتان تاکتیـك بووە، وەختی بووە، هەناسە و حەسـانەوە بووە،خۆئامـادە کـردن بـووە، ئـەگینا ئەسـڵ و ستراتیژ جەنگ و براکوژی بووە،ئەگەر سەرنجێکی زۆر بە ووردی بدەینـە ئـەو ڕێکەوتنـەی مانگی٥/ ١٩٨٢نێوان مەلبەندی ٢ی (ی ن ك)لە گوندی حاجی مامەند بە سـەرکردایەتی مەلا بەختیارلەلایەك وبەشێکی حزبی شیوعی لە ناوچەکە بەسەرکردایەتی بهائەدین نوری تا هیچ لایەکیان بەشداری شەڕی برا کوژی قڕناقەو پشت ئاشان نەکەن،لەو دەم سـەرکەوتو بوون بەلام لەدویدا هەردوولایان لەلایەن حزبەکەی خۆیان سزادران وزینـدانی کـران[1]، واتـە براکوژیەکە کاری سەرەکی بوە، لەناوی (براکـوژ)یش کێشـەی لەسـەر بـووە، تـا لـەدوای ڕاپەڕینیش گەلێ جار بەئاشکرا لە دیمانەی تەلەفزیۆنی و سیمینار و مێزگردەکـان پرسـیار ئەوەبوو ئاخۆ ئەوە شەڕی براکوژی یە یاخود نا؟ گەلێ جاری تریش لە براکوژیەکانی شـاخ ئەوەنـدە ڕەت دەبـوون نـەك هـەر دوژمنـی ئەسـڵی(داگیرکەر) لـەبیر دەکـراو خانەیـەکی (ناکۆکی) بۆ نەدەمایـەوە، دەبـووە دوا ئەڵقـەی دوژمـن، بـەڵکو گـەلێ جاریش بـەپێی پۆلینەکانی مارکسی حزبی بـەعس کـە ناسـنامەیەکی سۆشیالیسـتی هـەڵگرتبوو لایـان نزیکتر بوو لە لایـەنێکی کـوردی شـاخی کـە ناسۆشیالیسـتی بـووە، ئـەوەبوو جورئـەتی بەلایەنی شەڕی براکوژ دا کە جارجار پەنا بۆ داگیرکەریش ببا لەدژی بەرامبەرەکەی.

---

[1] زیندانی کردنی مەلا بەختیار زانراوە لای هەمولایەك بەڵام ڕەنگە نەزانرابێ کە بهادین نوریش لـەلای حزبـی شـیوعی زیندانی کراوە بڕوانە: محمد شاکەلی-لەبزوتنەوە بۆ حزبی سۆشیالیستی کوردستان لاپەڕە هەڵنەدراوەکان- ل٤٢

٣- بەرەو عەلمانیەتی، ئەو هۆکارە زیاتر لەدوای ڕاپەڕین ١٩٩١ کاریگـەرە، هەڵبەتـە لەدوای جارڕدانی بەرەی کوردستانی لە ١٩٨٨ و هەڵگیرسانی ڕاپـەڕین وا زەیـن چـوو کـە جارێکی تر شەڕی براکوژی سەرهەڵنەداتەوە، واش پێدەچوو، بەتایبـەتی لـە لێدوانـەکانی سکرتێری گشتی یەکێتی، کە شەڕوناشتی زیاتر لەدەست ئەوان بووە، گەلێ جاردە یـووت: (شەڕی براکوژی ئاووئاو چوو، هەرگیز جارێکی تر نایبینینەوە)، هەتا بەبۆنەی گەڕانـەوەی (ئالاّی شۆڕش) کە لەناو زەحمەتکێشان جارێکی تریش جیابوونەوەهاتنەوە نێـو (ی.ن.ك)، مام جەلال ووتی: (ئێمە هەموو لایەك شێت بووین، لـەو شـەڕی براکـوژی و ئینشـقاقانە، جارێکی تر شەڕی براکوژی ئاووئاو چوو نابێتەوە)، تەواو ڕاستە چـاکترین هەڵسـەنگاندنە، شێت بوون بوو. کەچی دیسان شێت بوونەوە و شەڕی براکوژی زۆر بەخەسـتی و گـەرمی و هەمەلایەنی هاتەوە، ئەوجارەیان هۆکارێکی تریش هاتـە پـاڵی.. ئـەوەبوو ئـەو ڕووکـارە عەلمانیەتەی حزبە کوردستانیەکان لەدوای شکستی (عەلمانیەتی مارکسی) بووە کۆمـەڵێك بنەمای بەرژەوەندی بێپەروەردەیی و ئیمتیاز و.. لەدەستدانی ئایدیۆلۆژیا و پەروەردە کـە داینەمۆی حزبایەتیە، بەو شێوەیە لە دەستدانی ئەو داینەمۆیە بووە هۆی قەرەبۆکردنەوەی بەهۆی دەسەلاّت، واتە حزبە سەرەکیەکانی کوردستان جگە لە دەسەلاّت کـەمتر ئـامرازی فکری و سیاسی و نیشتمانی بەدەستی ماوە تا ئەندام و لایەنگرانی پێ پارێزگـاری بکـا و زیاد بکا، بۆیە هەروەك عەلمانیەتی عەرەب ئاسـا دەسـەلاّت بـووە تاکـە پارێزگاریـیـەکی بوونی ئەو حزبانە، بەناچار هەموو ئامرازێکی ڕەواو ناڕەوا بەکارهاتووە بۆ پارێزگاری لـەو دەسەلاّتە، جا ئەگەر ناوی دیمکراسی و ئازادی و پەرلەمان و.. نرابێ، یەکێ لەو ئامرازانـە دیسان شەڕی براکوژی لەسەر دەسەلاّت کـرا، بەمانایـەکی ڕاشـکاوانەتر ئەوانـە شـەڕیان لەسەر دەسەلاّت کـردووە نـەك لەبـەر ئـەوەی پـەیامێکی کۆمەلاّیـەتی یـان پـەیامێکی ڕزگاریان هەڵگرتبێ بۆ جێبـەجێکردنی، بـەڵکو لـەپێناو دەست بەسـەراگرتنی سـامانی گشتی تا بیکەنە یارمەتی حزبی بۆ ئەندام و لایەنگرانیان پێ زیاد بکەن یان بەلایەن کـەم لەکورتی نەدەن، بۆیە گەلێ جـار پـەنایان بـۆ دوژمنـی داگیرکـەریش بـردووە تـەنها بـۆ پارێزگاری ئەو دەسەلاّتە، هەڵبەتە هەموو زاراوە سەلبیەکانی وەك: دیکتـاتۆری، شمـولی، ئیستبدادی، تاکڕەوی، ئۆتۆکراسی، تۆتالیتاری،.. هـەتا دیاردەکـانی ترسـناکی فاشـی و نازی و لەو دەروازەیە سەرهەڵدەدا، ئیتر سەرەنجامە خراپەکانی هەر تەواو نابێ وەك:

أ- پەیداکردنی دیاردەکانی جاشایەتی بێسنور، خۆفرۆشی، بێمەبدەئی، بەدئـەخلاقی سیاسی، گەندەڵی، خۆویستی، بەرژەوەندی تایبەتی خسـتنە سـەر بەرژەوەنـدی گشـتی و نیشتمانی، هەلپەرستی، بێ بیروباوەڕی.

ب- بووە هۆی ڕەسەن کردن و ڕەوایی پێدان بەناکۆکی ناوەکی و لەبیرکردنی داگیرکەر بە هەموو ستراتیژ و دەروازەکانیەوە.

ج- رەتکردنی دەرفەتە زێڕینەکان کە بەدەگمەن بۆ کورد دووبارە دەبێتەوە.

د- پەیداکردنی دوژمنایەتی خوێن لەناوەخۆ و کەلێن دروست کردن بۆ دوژمن.

ع- دارِمـانی بناغـەکانی ئـەخلاقی کۆمەڵایـەتی و بێمتمانـەیی و هەڵوەشـانەوەی ئینتماییەکان.

ق- هەڵس و کەوتی دڕندانە بەرامبەر بە یەك کە بووبە پاساوو بـۆ هـەڵس و کـەوتی داگیرکەریش، ئەوەتا لە ئەنجامی براکوژی دیاردەی دڕندانـەکانی سـەربڕین، دیـل کوشـتن، تالآن، بەگۆڕنانی بەکۆمەڵ، دزی، ڕێگری، داگیرکردنی ماڵ و سامان، ئابلۆقەی ئـابووری، سزای بەکۆمەڵ،.. هەمووی لێرەو لەوێ ئەنجام دراوە.

ك- هەر ئەو براکوژیە بوو گەلێ جار وای لێدەهات لایەنەکانی شەڕی براکـوژی ببنـە (ستونی چەکدار بۆ هەر کارێـك) وەك بینـرا: شـەڕی پێشـمەرگەی کوردسـتانی ئێـران و، کوردستانی تورکیا کرا، بۆ دەوڵەتی ئێران و تورکیا، شەڕی ناوەخۆی تر کرا بـۆ دەوڵـەتی عێـراق، شـەڕی ئیسـلامیەکان کـرا بـۆ دەوڵـەتی مـەزنتر،.. ئـەوەش هـەمان پێناسـی (مرتزقە)یە کە فڕنسا و ڕۆم و.. جەرمانەکانیان بەکرێ دەگرت بۆ هەرکارێکی سەربازی.

ئەگەر بتەوێ سەرەنجامی نێگەتیڤەکانی بژمێردرێ ناژمێردرێ، ئاسەوارە ترسناکەکانی بەدەیانساڵی تریش دەمێنێ و ڕەنگە بەمانەوەی ئەو دوو حزبە ئەو ئاسـەوارە هـەر زیـاد بکا، هەروا میللـەت دوو لـەت بـووە لـە زمـان و زاراوەو ئنتمـا و سـنوری جـوگرافی و دەسەلآت[1] و... و .. ئەگینا ئەوەی ئێستا هاتۆتە دەست دەیان قات زیاتر دەبوو.

---

[1] عبداللە پەشێو لە شیعرێکی دەڵێ:
لەم نیشتمانە چارەڕەشەدا
چیتان هێشتووە دابەشی نەکەن
هەر بە شەهیدان سەرمان بلند بوو
ناوێرم قەڵەمێك هەلگرم
ڕووتان ڕەش بێ
بلێم خوێندکار یان قوتابی
وەك ڕەزی خۆتان
ئەو [illegible]شتان کرد بە پەزی خۆتان
ناوێرم کراسێك لەبەر بکەم
خۆ ڕەنگەکانیشتان بەش کرد
ژن یان ئافرەت ڕووتان ڕەش بێ

کێ لێی بەرپرسیارە؟ چارەسەری:

لەڕەوتی باسی براکوژی ڕوونتر دەردەکەوێ کە کێ لێی بەرپرسیارە، بەڵام ئەوە مانای وانیە لاکانی تریش بێتاوانن، هەتا ئەو لایەنانەی بێلایەنیش بووینە بەشێکی بەردەکەوێ، مادام نەیانتوانیوە وەڵامی ئەو پرسیارەی سەروو بدەنەوە بە هەڵوێستەوە، هەروەك ئیمامی عەلی کاتی خۆی بەو کۆمەڵە خەڵکەی (گوایە بێلایەن بوون لە ناکۆکیەکەی لەگەڵ معاویەدا) وتبوو: ((أولئك خذلوا الحق ولم ينصروا الباطل))، بۆیە ئەو حوکم دانە گەلێ سەخت وئالوزە جونکە براکوژی ڕیشەی مێژوویی و فەرهەنگی و زەمینەی کۆمەڵایەتی و ئایدیۆلۆژی قوولی هەیە،هەرچەندە ڕای دروست ئەوەیە دەڵێن شەڕی براکوژی یەکەم جار (سەرکردایەتی کاتی هەلیگیرساند)بەلام (ی ن ك) دریژەی پێدا، بەڵام لە قۆناغی نوێدا زەقتر دەست پێشخەریەکانی براکوژی لەلایەن (ی.ن.ك) وەدەرکەوتووە، چونکە:

١- ئەو لایەنە خۆی بە خاوەنی شۆڕشی نوێ دەزانێ و ڕاستیشە، ئەگەر (ی.ن.ك) نەبوایە شۆڕشی نوێ دروست نەدەبۆوە، پاساویشی ئەوەبوو با فرەمیلیشیایی دروست نەبێ، هەڵبەتە پاساوێکی ڕەوایە،بەڵام یەکێ لە پاساوەکانی دروست بوونی یەکیتی لە ١٩٧٥ئەوە بوو کۆتایی بە تاك حزبی لە گۆڕەپان بهێنرێ کەچی لە شەرەکانی برا کوژی هەر کۆتایی هینان بوو بە لایەنی تر و خۆ هێشتنەوە بوو بە تاقی تەنها

٢- وەك باسمان کرد یەکیتی لە دیاردەی نێگەتیف و پۆزەتیف پێشەنگ بووینە، چالاك تر بووینە دەستپێشخەرییەکان لای ئەو دەستی پێکردووە، بەڵام ئەوەی ئەو بۆچوونەی سەروو کز دەکاتەوە، واتە بەرپرسیاریەتی برا کوژی تەنها لەئەستۆی یەکێتی ناهێلی ئەوەیە جەنگەکانی براکوژی (پ.د.ك) لەگەڵ هەریەکە لە (حدکا) و (کۆمەڵە)ی ئێران، پەکەکە، پارتی دیوکراسی گەلی کوردستان،.. بەچی لێك دەدرێتەوە کە (ی.ن.ك) لایەك نەبووە. واتە گیانێکی دیکتاتۆری ستالینی دەسەڵاتخوازی تاکڕەو لە دەروونی سەرکردە کلاسیکیەکانی کوردستان هەیە، هەر بۆیەش ئەو جۆرە سەرکردانە لەناو خودی حزبەکانی خۆشیان پاوەنی ئەو دەسەڵاتە دەکەن، قایل نین بەدیلیان پەیدابێ.

لە هەرماڵێك ئاگردانێکتان کرد بەدوو
هەموو دنیا یەك سەرکردەی لێ بەڵایە ئێمە لەویش دوومان هەیە

٣- لەنێو شار زیاترو بەزەقی دەرکەوت کەیەکێتی دەست پێشخەری شەڕە،زۆر بەڕاشکاوانە ئەنجامی هەڵبژاردنی ڕەت کردەوە، ئینجا(وەك لەبروسکەی کاك مسعود بۆ ئەندام ولایەنگرانی دەردەکەوێ)واڕێکەوتن لە دوای ٤ مانگ هەڵبژاردن بکرێتەوە،پارتی زیاتر سوور بوو یەکێتی بەلای دا نەدەچوو، لە هەڵبژاردن ترسا بوو، بۆیەش بە ڕاشکاوانەتر (فەرەیدوون عبدالقادر)ووتی هەڵبژاردن مل شکانی تێدایە، بەو شێوەیە شەڕی براکوژی لە جیاتی هەڵبژاردن هاتە کایەوە

ڤاکتەری بابەتی و دەرەکیش یارمەتی دەر بوو، لەڕووی تیۆریەوە زۆر ڕوونە ئەو ئایدیۆلۆژیە هاوردانەی چەپ و ئەزموونەکانی جەنگە ناوخۆکانی ئەنگۆلا، چاد، یەمەن، ڤیتنام و کەمبۆدیا، هەردوو باڵی (پەرچەم)و (خەڵق) لەنێو حزبی شیوعی ئەفغانستان،..هتد بەئیجابی وزەوقەوە باس دەکرا بە تایبەتی لایەنی سەرکەوتوویان کە هەمیشە مارکسیەکان بووە

لە واقیعیشدا پلانی (فرق تسد) کە سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی ئەسکەندەری مەکدۆنی کاتێ داوای لە (ئەرستو)ی مامۆستای کرد ئاخۆ چی بکا و چۆن بەسەر خەڵکی ڕۆژهەلات زاڵ بێ بەتەواوی، لە وەلامدا ئەرستۆ داوای لێکرد لێکیان جیابکاتەوەو ناکۆکیان بخاتە نێوانیان و.. کەواتە ئەوە پیشەی هەموو داگیرکەرێکە، بۆ داگیرکەرانیش ڕۆڵی گرنگیان هەبوو، پەیوەندیەکی دیالیکتیکی لەنێوان پۆلاینی دەستی

١: نامەی ئەسکەندەر: أنّه شاهد بإيرانشهر رجالا ذوي أصالة في الرأي، وجمال في الوجوه، لهم مع ذلك صرامة وشجاعة، وأنه رأي لهم هيآت وخلقا، لو كان عرف حقيقتها، لما غزاهم، وأنّه إنّما ملكهم بحسن الاتفاق والبخت، وأنّه لا يأمن - إن ظعن عنهم - وثوبهم، ولا تسكن نفسه إلّا ببوارهم. وەلامی ئەرستۆ: « فهمت كتابك في رجال فارس. فأما قتلهم فهو من الفساد في الأرض ولو قتلتهم لأنبت البلد أمثالهم لأنّ إقليم بابل يولّد أمثال هؤلاء الرجال، من أهل العقول والسداد في الرأي، والاعتدال في التركيب، فصاروا أعداءك وأعداء عقبك بالطبع، لأنّك تكون قد وترت القوم، وكثرت الأحقاد على أرض الروم منهم وممن بعدهم، وإخراجك إياهم في عسكرك مخاطرة بنفسك وأصحابك. ولكنى أشير عليك برأى هو أبلغ لك في كلّ ما تريد من القتل، وهو أن تستدعى أولاد الملوك منهم، ومن يستصلح للملك ويترشح له، فتقلّدهم البلدان، وبتوليهم الولايات، ليصير كل واحد منهم ملكا برأسه، فتتفرّق كلمتهم، ويجتمعوا على الطاعة لك، ولا يؤدّى بعضهم إلى بعض طاعة، ولا يتّفقوا على أمر واحد، ولا تجتمع كلمتهم. » سەرچاوە: ج١ تجارب الأمم - ابن مسكويه .

دوژمن لەناو خودی شۆڕش و لەگەڵ هۆیەکانی براکوژی هەبوو، هەروەك لەدوایش دەرکەوت بەشێکی زۆری بەرپرسی حزبەکانی شەڕی براکوژی مەلەفیان لەنێو بەعس هەبوو، ئەرکیان نانەوەی شەڕی براکوژی بووە بەرامبەر هەندێ پارەی ڕێسوا، بۆیە لەکات و ساتە ناسکەکان لەشاخ و شار شەڕی براکوژی هەڵدەگیرسا، لەو کاتانە کە حکومەتی بەعس دووچاری شکست دەبوو لە کوردستان شەڕ هەڵدەگیرسا. ئەو دەستەی بەعس بڵاوبوو بەزەقی[1]، بەڵام لەنێو سەرکردایەتی کوردیش گیانی تاکڕەوی و زەمینەی براکوژی تیابوو، بۆیە مام جلال بەشانازیەوە لە کۆبوونەوە فراوانەکەی مەرگە (عزیز داود)ی تقدیمی د فۆاد معسوم کردو ووتی دکتۆر ئەوە بوو گوللەکانی بە ئاسمان وەنابوو گوتبووی مام جلال تەنها شەڕی خوای* مایە پێم بکا ئەوە ئەویشم کرد!، بۆ یەکلاکردنەوەی ئەو پرسیارەی سەروو با لایەك لە (یادی پێشمەرگایەتی) بڵاو کەینەوە:

"لەساڵی ١٩٨٢ نزیك جەژن، ملازم عمر عبداللە بەرپرسی (م- ع)ی (ی ن ك) لە سەرکردایەتی نێوزەنگ دابەزی بۆ ناوچەکانی شاربازێڕ، لە دانیشتنی دووەم ئەمنیش بەشدار بووم،ئەو کاتی کارگێڕی لقی* یەکی سولەیمانی بووم، سڵاوی سەرکردایەتی پێ ڕاگەیاندین، دیاربوو بۆ چەند مەبەستێك دابەزیبوو، پیاچوونەوەی ڕێکخستنەوەی پێشمەرگایەتی و لێدانی لەشکری ئیسلامیش[2]، ئێمەش لێمان پرسی: لەبەرچی لێیان

---

[1] بڕوانە دۆسیەی مەلەفدارەکان

* عزیز داود پێش مەرگەیەکی زور قارەمان بوو، ڕاست و ئاین پەروەر بوو، ئەو ڕووداوەش لە وەرتی کردبووی لە بیزاری شەری براکوژی، هەلبەتە ئەوە بەسادەی دەردەکەوی بەلام لەناخ دا وامانا دەبەخشێ کە دەست پێشخەری شەری براکوژی لەلای یەکێتی بووە .

* ئەو کاتی یەکێتیش لە سەر سیستەمی لق دەڕۆیشت دوای سیستەمی "مەلبەند"هاتە کایەوە.

[2] لەشکری ئیسلامی: هێزێکی چەکداری بێڕێکخستن و ئادیۆلۆژیا بوون، لە سەرەتای جەنگی عێراق- ئێران ١٩٨٠ سەری هەڵدا بە سەرۆکایەتی عەباس شەبەك، کە بارەگای سەرەکی لەکەرەج- تاران بوو، بەڵام ئەو لەشکرە لە دروستکراوی ئێران نەبوو وەك وا باوە، ئیسلامیش نەبوون، بەڵکو سەر بە لیبیا بوو، کلاشینکۆفەکانیشیان هەر بەناوی (لیبی) ناوزەد بووە تائێستاش، بە مەولەتی (ی.ن.ك) هاتنە کوردستان، پێکهاتبوو لە خەڵکانێکی بێبڕوا و ڕاکردووی سەربازی و پەناهەندەکانی ئێران، بەشێکی زۆریشی تیپ و کەرتی (ی.ن.ك) بوون بە (خط مائل) لەناو ئەو لەشکرە بوو، شایانی باسە بەهۆی لێدانی لەشکری ئیسلامی لەلایەن (ی.ن.ك)وە پەیوەندی کورد لەگەڵ (عقید معمر قەزافی) سەرکردەی شۆڕشی لیبیا تێکچوو، کە تاکە سەرۆکەکی عەرەب بوو دانی بە مەینەتی کورد نابوو، بانکێشەی سەربەخۆیی بۆ کوردستان دەدا.

بدرێ؟ ووتی: بڕیاری سەرکردایەتی یە، ووتمان: چی خراپیان کردووە؟ ووتی: نەخێر.. بەڵام چەکمان دەست دەکەوێ و با زیاتر میلیشیا و فرەچەکداری لە کوردستان دروست نەبێ، هیچ بێچەوانەیەکیشی لە گەڵ رووحی مارکسیەتا نیە منیش بیرم کەوتەوە کە لە ساڵی ١٩٨١ سەرم لە (عەباس شەبەك) سەرۆکی لەشکری ئیسلامی دابوو، نامەی (مام جەلال و سید کریم)یشم پێدابوو، لێشم پرسی ئاخۆ ناگەڕێنەوە کوردستان لە وەلاما ووتی: مـن لەشکری ئیسلامیم بە مام جەلال سپاردووە وەك ئەمانەت!. بەڵام دیارە سیاسەت (فـن الممکن) لەو سەردەمە (بەڵێن و سپاردەیی تیانیە) بۆیە گەلێ جار بە (اعـوذ بـالله مـن الشیطان والسیاسة) ناوزەدکراوە.. بەهەرحاڵ نەخشە و پلان و دابەشی بوتیپەکان کرا، دیاربوو لەشکری ئیسلامیش بێئاگابوو، لە سەعاتی سفر لێیان دراو پلانەکەی (ی.ن.ك) بەخێرایی سەرکەوت، تەنها بەشی سەرگەڵوبەرگەڵو بەرگریەکیان کرد بەدۆشکە و لە نزیك من صلاحی مهندس (ئامیر کەرتێکی چالاکی یەکێتی بوو) شەهید کرا، ئنجا دوایی ئەو ناوچەیەش گیرا و شەڕ کۆتایی هات.

کە ئێوارە بەکۆمەڵ دانیشتین بۆ گوێ گرتن لە ڕادیۆی دەنگی یەکێتی، زۆربەمان سەرسام بووین لەو بەیاننامەیەی خوێندیەوەو زۆر بە هەڵچوون و سۆزەوە ووتی: ئێمڕۆ هێزەکانی لەشکری بەناو ئیسلامی بەفیتی بێگانە بۆسەیەکیان بۆ پۆلێك پێشمەرگە لەنێوان گاپیلۆن و سەرگەڵو داناوەو صلاحی مهندسی تیا شەهید کرا!! ڕادیۆکە دەستی بەهەڕەشە کرد و ووتی تۆڵەیان لێ دەکەینەوە! (شەڕیش تەواو ببوو).

ئەوە دەمەتەقێ یەکی خەستی بۆ مەجلیسەکە دروست کرد، وای لە من کرد سەرلەنوێ لەو مێژوو و ڕووداوانەی پیشووی براکوژی هەڵچمەوە هەتا کارەساتی هەکاریش، دووبارە لەناوچەکە گەڕام، پرسیاری ووردی هۆیەکانی شەڕی براکوژیم کرد،بە تایبەتی شەرەکەی نیوان جمالی علی بابیر (یەکێتی)و شێرکۆی شیخ علی(ح س ك)، بۆم دەرکەوت ئەوەی من تێیگەیشتبووم زۆربەی چەوتە و بگرە پێچەوانەشە.

چوومە سەرکردایەتی، وام زانی ئەوان ئاگادار نینە، هەموو ڕووداوەکانم بۆ (د.خدر معصوم- بەرپرسی ئەوسای م.س) گێڕایەوە، نیشانم دا کە ئەو شەڕە براکوژیانەی لەخوارەوە دەکرێ زۆربەی خەتای ئێمەیە ولەگەڵ ئەو زانیاریانەی لاتانە لێك جیایە.. دیاربوو ئەویش پێی ناخۆش بوو، بەڵام بۆی ڕوونکردمەوە کە ئەوان وەك (م.س) و

سکرتێر ئاگاداری هەموو شتێکن و هیچ شتێك نیە بێی ئەوان بکرێ. وتی: ئیتر چی بکەین فرەمیلیشیا ئەوە چارەنووسیەتی، ووتی برایانی کۆمەلە زیاتر کرپاری شەرن.

ئیتر لەوساتیەوە دەزانم هەر واقعێکی شەری براکوژی لەگەڵ سەربردەی هەر لایەك جیایە..

لەبارەی هەڵگیرسانەوەی شەری برا کوژی لەدوای راپەرین دووبارە دەردەکەوێ کە (ی ن ك)بەرپرسیارە ،هەرچەندە لەودواییە کە پارتی زیاتر دەسەڵاتدار بوو دەرکەوت گیانی تاك رەویان تیایەو پشکێك لەو بەر پرسیارەتیە هەڵدەگرن ،بەڵام لەنامەکانی مام جلال (کەلەوبەڵگەنامانەی خوارەوە بخوێنەوە) دەردەکەوێ کەلەیەك کات ویەیەك پێنووس لەلایەك رێنمایی شەر دەنێری بۆ نێو یەکێتی و لەدوەمیشا بەجۆرێکی تر کاك مسعود دڵنیا دەکاتەوە:

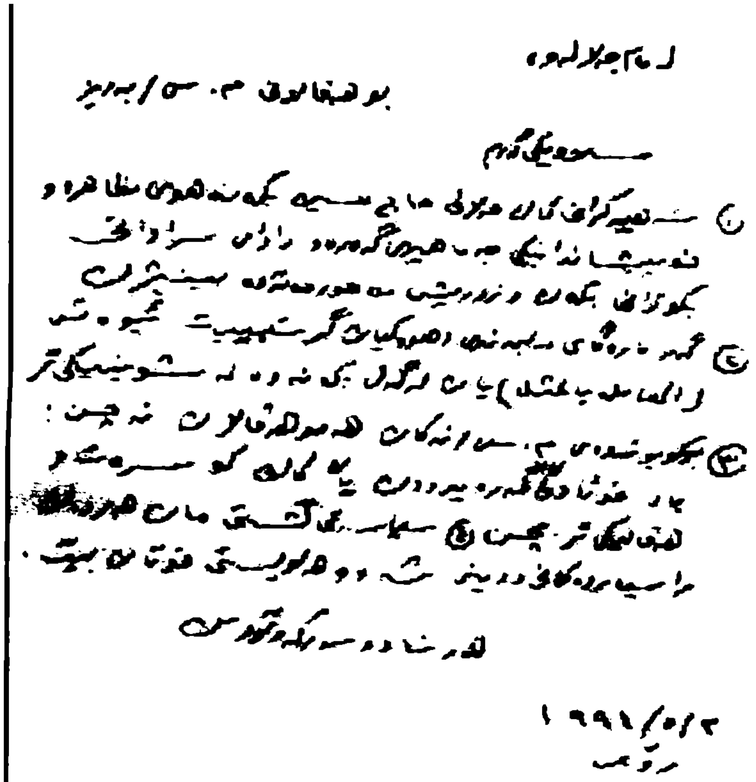
لە مام جلالەوە

بۆ هەڤالانی م. س / بەڕێز

سڵاوێکی گەرم

٣/٥/١٩٩١

بۆ برای خۆشەویستم
کاک مسعود بارزانی بەڕێز

سڵاوێکی گەرم

زۆر بە داخەوە لەبەر ئەو ناخۆشی و ڕووداوانەی شەڕی
نێوان ئینقازانو ناحەزەکانی پارتی و ی.ن.ک ڕووی داوە
بیست - ... دەست بە جیابوونەوە
... بۆ م. سیاسی ی.ن.ک کە پەیوەندی
ناوچەکانی جیا بکەن

هەر ئێستە جەنابتان دەوری مێژوویی خۆتان
ببینن بۆ گێڕانەوەی ئاشتی و ئاسایش و برایەتی
و یەکێتی نێوان پ.د.ک و ی.ن.ک دا

پێم باشە جەنابت سەرۆکایەتی هەر دوو م.س
بکەیت بۆ ڕاگرتنی دەست بەجێی شەڕ و دانانی
لیژنەی لێکۆڵینەوە و سزادانی تاوانباران

لە کاتی ئێستادا هەردوو جەنابتان دەوری خۆتان
لە جیاتی هەردووکیان لە ناو هەردوو هێزەکەدا
ببینن بۆ دووربینی خۆتان چارەی
سەرلەنوێ ... بکەن

لەسەر داوای م. س ... پەیڕەوی ئامۆژگاریەکانی
کاک مسعود بکەن.

وێنەیەک بۆ م. س پ.د.ک
بۆ م. س ی.ن.ک

١٩٩٤/٥/٣

تێبینی: ڕاستیەك هەیە دەبێ بگوترێ، زۆربەی جار شەڕە ناوخۆییەکان بەناوبژی ئێران وەستاوە.

٧- ٢ جاشا یەتی لە کوردستان

وەك بەشی پێشوو ئەو زاراوەیەش زۆر تایبەتە بە کورد و جیایە لەگەڵ (مرتزقە)، بۆیە وا لە هەندێ کتێب و نووسینی بیانیش بە (Jash)[1] دەنووسرێ، زور ناوی تری هەبووە، وەك : ساریجە،لیفی، تەیاری،حوشی، شەبانە،چەتە،حفیز*،...

لە کوردستان بەو خەڵکانە وتراوە (جاش) کە چەکی دوژمنی داگیرکەری هەڵگرتووە لەدژی شۆڕشی کوردستانی و داواڕەواکانی بەرامبەر هەندێ پارە، بێ ڕەچاوی کۆڵەگەکانی رەوشت و پیاوەتی، نامۆترین پیشە بووە، بۆیە ئەو ناوە دەگمەنەی (جاش)ی بۆ هەڵبژێردراوە، بارێکی هەرە تایبەتی کەسانێکی دەروون نزمە لە بەیەك گەیشتنی سێ دۆخی سەلبی ئابووری، سایکۆلۆجی، سیاسی دروست دەبێ لە زاڵ بوونی:

١- بەرژەوەندی تایبەت بەسەر بەرژەوەندی گشتی.

٢- دەروونێکی نەخۆشی بێ بیروباوەڕ بەسەر ڕەوشتی باڵا.

٣- میکاڤیلیەتی سیاسی بەسەر سیاسەتی بنەمایی و ئەخلاقی.

بەو شێوەیە کۆمەڵگەی جاش هەردەم : بێبەڵێن، دەست پیس، تاڵانچی، بێسپاردەیی، درۆزن، دەروون شکاو نزم، ترسنۆك، مادی، بێئۆقرە و متمانە، گومانـاوی، بێشەرم، بێپەروەردە،.. لە هەموو (سەوابت) و خووڕەوشتێك داڕنراوە، بۆیە هەتا لەلای دوژمنان (کە جاشەکانیان بەکرێ گرتووە) ناوی جاش قوڕس و ناشرین و بێڕێزە، کاتی خۆی بە ناپلیۆنیان ووتبوو ئەوە جاشێکی دڵسۆزمانە دۆقەیەکی لەگەڵ بکە! وتبووی: شایەنی دۆقە نیە، برۆن برێ پارەی پێبدەن و لایبەن..!!

لەهەمووی ترسناك تر ئەگەر بە هەڵمەتێکی فەرهەنگی و ئاینی و ئایدۆلۆژی و یاسایی و سیاسی و شۆڕشگێڕانە بەری نەگری ئەوا بەخێرایی ئەو بەهایانەی دەتەنیتەوەو دەبتە زۆرایەتی، هەروەك ئێستا دەبینین ئەو بەهایانەیە بوویتە بنچینەی پەیوەندی کۆمەڵگەی کوردستان و ترسناکترین نەخۆشیە، ڕاستە لەو دەمە داگیرکەر نەماوە، بەڵام تۆوی ڕەوشتی چێنراوی داگیرکەرە، بۆیە زۆر ئاساییە ئەو دیاردە ترسناکە بە قەبارەیەکی فراوانتر دووبارە بێتەوە لەگەڵ رەخسانی زەمینەی ناوەکی و دەرەکی.

---

[1] سەرنجی کتێبی ..The madern ی ماکدۆیل بدە

* لەسەردەمی داگیرکردنی عیراق لە لایەن بریتانیا، بەو خەلکانە ووتراوە (حفیزی)کە هاموشۆی (office ئۆفیز)ی بریتانیان کردووە بەپەنا دزە، وابێدەجی ئەو ناوە گۆرابی لە کوردستان بۆ (حییز)

سەرهەڵدانی:

مێژووناسان دیاردەی (مرتزقە) یەکەم جار بۆ سەردەمی کێشە ناوخۆییەکانی ڕۆم دەگێڕنەوە، کاتێ لایەکیان هەندێ جەرمان و سلاڤیان بەکرێ دەگرت لەدژی ڕۆمەکانی تر، لە سەدەکانی ناوەڕاست دیسان فەرەنسیە پرۆتستانیەکان ئەڵمان و ئینگلیزیان بەکرێ گرت لەدژی فەرەنسیە کاتۆلیکیەکان، لە هەڵمەتەکانی فەرەنسا بۆ جیهان تیپێکی تایبەتی بیانی هەبوو ژمارەیان (٢٢٠٠٠) بووە، زۆربەیان ئەڵمانی بوون، دوای ئەوانە بوونە کرێگرتەی جیهانە هەرچی کاری جەنگی هەبوایە بەکرێ بۆیان دەکرد وەك پیشە، ئیتر دوایی لە جەنگەکانی جیهانی و جەنگی تر ئەو دیاردانە بە فراوانتر بەکارهاتووە، بەتایبەتی سوپای داگیرکەر هەردەم پێویستی بە چاوساغی نێو میللەتەکە هەبووەو هەیە، (مرتزقە) وەردەچەرخێتە جاش کاتێ ئەو کارە بکا بۆ داگیرکار، دژی میللەت و نیشتمانی خۆی، دیاردە و ناوی جاش لە کوردستان لە بنەچەدا بۆ ئەو سەرەك هۆزە خۆفرۆشانە دەگەڕێتەوە کە پیشەیان ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ هاوکاریکردنی داگیرکەران بووە، سوارەی (حمیدی) لەدوای ١٩٠٨ بەجاشایەتی حسابە، بەڵام لەپێش ئەو مێژووە ئەو پێناسەی (جاش) هەڵناگری هەرچەندە کارەکەشیان نێگەتیف بووە، دەبێ ئەو سەردەمە مێژووییانە بەوردی لێك جیابکرێتەوە، نابێ تێکەڵ بکرێ، بەڵام لەدوای سەدەی بیستەم (بە وردتر لەدوای ١٩٠٨) مانای جاشایەتی وەرگرتووە لەگەڵ سەرهەڵدانی بزوتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد،لەشۆڕش وڕاپەڕینەکانی: شیخ عبدالسلام، ملاسلیم، شیخ سعید،ئیحسان پاشا،شیخ محمود،قازی محمد جاشایەتی قەتیس بوو لەسەرۆك هۆزەکان، بەڵام لەڕەوتی شۆڕشی ئەیلولی ١٩٦١ زیاتر پەرەی سەند، بەدوو هەنگاوی کاریگەر:

(١) ناکۆکی باڵی (م.س)ی (پ.د.ك) لەگەڵ مەلا مستەفا و لە ئەنجاما وەرچەرخان بەلای حکومەتی عێراق و چەکیان لەدژی شۆڕش هەڵگرت لە ١٩٦٦- ١٩٧٠ کە بە جەلالی ناسرابوون، (٢) چەك هەڵگرتنی حزبی شیوعی عێراقی لە ١٩٧٣- ١٩٧٥ (تەنیا لە هەرێمی کوردستان) شان بەشانی داگیرکەر لەدژی شۆڕش، ئەو دوو هەنگاوە ئاسۆیەکی ترسناکی فکری و سیاسی و سایکۆلۆژی و کۆمەڵایەتی وەرگرت. ئەو دیوارە شەرمەی شکاند و لەنامۆییەوە وەریگێڕا بۆ ڕەسەنایەتی، بۆیە جاشایەتی لە نەفامی پەتی (عەوامیەوە) پەڕیەوە بۆ جاش قەڵەم، جاش ئایدۆلۆژیا، جاش سیاسی و.. ئەوەش زیاتر دەتەنێتەوە کاتێك بناغەکانی ئەخلاقی کۆمەڵایەتی تێك ڕووخاو بێ، بۆیە لە

شۆڕشی نوێدا دیاردەی جاشایەتی گەورەترین قـەبارەی وەرگـرت لەمێـژووی کوردسـتان و بگرە جیهانیش، ژمارەی جاش و خۆفرۆش ٤٥٠ جار بەقەد پێشمەرگە بوو، بەشدارییەکی فراوانی تاوانەکانی بەعەرەب کردن، ڕاگوازتن، وێرانکردن، ئەنفال، کیمیـایی،.. ڕۆڵێکـی گرنگیشیان لە داڕووخانی ئـەخلاقی کۆمەڵگـەی کـوردەواری هـەبووە، ڕۆڵـی مـازدەکی، مانی.. بۆ دەسەڵاتداران بینیوە.

هۆیەکانی:

ئەگەر بەوردی سەرنجی بدەینێ دەبینین سەردەمی سەرهەڵدانی و گەشەی زۆر پەیوەستە بەبیری عەلمانی، هەرچەندە بەشی هەرەزۆری عەلمانیە شۆڕشـگێڕەکانی کوردسـتان شـاخی بووینە، بەڵام بیرو ئایدۆلۆژیان یارمەتیدەری ئەو دیاردەیە بووە، کەواتە جاشایەتی زادەی سیستەم و تەرزێکی تایبەتی کۆمەڵگەی نەفامی و مەدرەسـەی فکـری و سیاسـیە، لـەو کۆمەڵگە داڕووخاوانە شـین دەبـێ کـە بناغـە ئـەخلاقی و پـەروەردە یـی داڕمـاو بێـت، بەتایبەتی لە کۆمەڵگەی ستونی دووره ئاین، کۆمەڵگـەی کوردسـتانیش کۆمەڵگەیـەکی ستونی و نەریتی عەوامی و خێڵەکی زیاتر زاڵە، بۆیە کاریگـەری ئـاینی ڕێگردەبـێ لـەو دیاردە نێگەتیڤە پەنگ خواردووەکان، هەروەك لەیاسای بنەرەتی گەردوون هاتووە: (ئائاین بەرەو لاوازی بروا ئەوادیاردەی تاوانو خوفروشی وبی ویژدانی زیاد دەکات)[1]

کەواتە ئەو دیاردەیە زادەی کۆمەڵگەو مەدرەسەی نائاینیـە، بۆیـە دەبیـنین بەرەبـەرە لەگەڵ پتەوبوونی عەلمانیەت لە کوردستان ئەو دیاردەش پتەو بووە، کاتێ عەلمانی دەیەوێ جێ بە ئاین لەق بکا لە پێشەنگ و سەرکردایەتی بیخاتە ڕیزی دواوە یان خانەنشینی بکا ئەوا بەخێرایی بۆشایی مەزن پەیدا دەکا و دیاردەی جاشایەتی و سەدان دیاردەی هـاوڕەگ وەك دەرد ئامادەیە سەرهەڵدا ئەگـەر بـوروژێنرێ، هەربۆیـەش تـا سـەرکردەکانی کـورد ئایینی بووینە، ئەو دیاردەیە لـە کەمایـەتی و شـەرمەزاریی قـەتیس مـابۆوە،. دەبیـنین لەگەڵ وەرچەرخانی سـەرکردایەتی ئـاینی لـەدوای ١٩٧٦ بـۆ سیسـتەمی سـەرکردایەتی عەلمانی ژمارەی جاش نزیکەی ١٥٠ هێندە زیادی کرد، ئێستا بنەماو بەهای جاشـایەتیە باڵی بەسەر پەیوەندی سیاسی و حزبایەتی و بناغەکانی کۆمەڵ کێشاوە بـا ئـەو ناوەشـی

[1] بروانە —موسوعە علم الإجتماع ص٥٠٦

نەبووبێ، سەرەڕای ئەو هەنگاوە چەند هۆیەکی تریش هەیە کار لە زیادبوونی دەکا بەخێرایی تۆماریان دەکەین:

١- ناکۆکی ناوەخۆیی و شەڕی براکوژی.

٢- پەڕینەوەی ئەو دیاردەیە لە خەڵکێکی عەوامی دواکەوتە بۆ نێو خەڵکانێکی سیاسی و حزبی و ڕەوشەنبیر.

٣- تەنینەوەی بەهاکانی عەلمانی و سیاسەتی میکافیلی و بازاڕی ئازاد و بیری سەرمایەداری و ڕەوایی بەرژەوەندی تایبەتی.

٤- تێك ڕووخانی بناغە ئەخلاقییەکانی ڕێگر لە دیاردەی نێگەتیف (لەوانەش جاشایەتی) لەو بناغانەی کە ڕێگر بوون: ڕاستگۆیی، دەست و دەم و داوێنپاکی، بەڵێن، سپاردەیی، متمانەیی، مەزەندەی چاك، دڵسۆزی بۆ گەل و نیشتمان، کوردایەتیەکی پاك، ئاین پەروەری، ڕێز و پیاوەتی، بەئەمەکی، خۆشەویستی نیشتمان، بەرژەوەندی گشت خوازی. کۆمەڵگەیەك خاوەنی ئەو بنەمایە ئەخلاقیانە بێ جاشایەتی لەنێو شێن نابێ.

٥- قازانج بۆ جاش و زیانیش بۆ دڵسۆزان، لە هەردوو باری دەسەڵاتی کوردی و دەسەڵاتی داگیرکەر.

٦- گوتاری سیاسی سەرکردەو نادادگەری و پەیڕەوی حزبایەتی تەسك و خۆویستی و.. کاریگەری هاندانێکی قووڵی دەروونی یە بۆ فەزای نێگەتیف.

٧- دروست بوونی جۆرێك لە ڕای گشتی لە کوردستان سەبارەت بە چەند ڕاستیەك کە لەدوای ئەزموونێکی زۆر لای خەڵك وا دروست بووە گوایە (هەمووی بۆ گیرفانیەتی)، (هەرکەسی بۆ خۆیتی)، (هەر هەژار تێچوونە)، (ڕاستی نەماوە)، (پارە بوویتە هەموو شتێك).. ئەوانە بەسادەیی دەردەکەون بەڵام بنەمای گەلێ ترسناکن.

لەدوای ڕاپەرینی ١٩٩١ئەودیاردەیەقەڵاچۆ نەکرابەهۆی وەرگرتنیان بێ هیچ فلتەرێکی ئەخلاقی لەهەموان ترسناك تر ئەوەبوو (ی ن ك)لاسای ڕۆم وفرنسی وداگیرکەرانی کردەوە لەگەل یەکەم گۆیەندی شەری براکوژی لەگەل بزوتنەوەی ئیسلامی جاشەکانی برادۆست و هەرکی و سورچی بەکارهێنا وەك گەلە جاش، ئەوەش ئەودیاردەیەی رەسەن وجوان کردەوەولەنامۆییەکی دەگمەن (دەخیل)کردیە ئاسایی و خۆمالی

کۆمەڵگەی ئێمە هەموو ئەو خاڵە نێگەتیڤانەی تیایە، بۆیە مەترسی دووبارەبوونەوەی هەیە لەگەڵ هاتنی بارودۆخەکانی دژواری و تەنگی، ئنجا مەرج نیە هەر ئەو دیاردەیە

هەر بوونی ئەو زەمینە نێگەتیڤە لەنێو کۆمەڵگەی کوردستانی ئامادەیە بۆ سەرکێش هەموو دیاردەیەکی نێگەتیڤی وەك گەندەڵی و پەرتەوازەیی و دەروون تەنگی و بێئۆقرەیی و بێبەرگەیی و زۆربەی بنەماکانی تری ئەخلاقی، هەروەها دەبێتە هۆی قایل بوون بە هەموو جۆرە د یاردە و دەسەڵات و دیفاکتۆیەکی نەویستراو

٧- ٣ دەردی لاسایی و پاشکۆیی

ئەوەی ئێستا سەرنجێکی بەدیقەت بداتە حزبە کوردستانیەکان بە ناوو ناوەڕۆك و هەڵس و کەوت و ناوی ڕۆژنامەو جۆری ئایدیۆلۆجیا و هەتا جۆری گوتاری سیاسی.. دەبینی لاسایی کردنەوەیەکی پەتی بیانیە، بۆ داهێنان،ئەو سەردەمی حزبەکوردستانیەکان بەئایدیۆلۆژیای ڕۆژهەلاتی سەرسام بوون تەنانەت ناوو دروشم وبلاوکراوەورۆژنامەکانیشیان کت ومت لەوان وەرگرتبوو:لەکوردستان حزبی سوشیالیستی یەکگرتوو هەبوو لاسایی حزبی سۆشیالیستی یەکگرتووی ئەلمانیای ١٩١٩ بە سەرۆکایەتی روزا لوکسمبورگ ،دوای حزبی سۆشیالیستی یەکگرتووی فرنسی ١٩٦١دروست بوە، حزبی زەحمەتکیش وکریکاران ورەنجدەرانمان...هەبوو ئەوەتا ناوەئەسلیەکانیان: ،حزبی زەحمەتکیشانی ئەلبانی،کۆمەلەی رەنجدەرانی لاوس،پاسۆکمان هەبو ناوەکەی لەحزبی سۆشیالیستو پاسۆك لە یۆنان وەرگیراوە، پارتی کاری سەربەخۆی کوردستان هەبوو ئەوەتا ناوو ناوەڕۆکی لە پارتی کاری سەربەخۆی کۆریاوەرگیراوە بە سەرۆکایەتی کیم ئیل سونگ، لە کوردستان ڕەوتی کۆمەنیست هەبوو ئەوەش لە ڕەوتی کۆمەنیستی ئیتالیاوەرگیراوە،پارتی گەل ودوای پارتی گەلی دیموکراسیمان هەبوو ئەوە لە پارتی گەلی ئەفغانستان وەرگیراوە کە لە ١٩٤٦ دامەزراوەلە سالی ١٩٢٠ (حزب الشعب السوری)یش هەبوە، پارتی گەلی تورکیاش هەبوولە سالی ١٩٦٢ دروست بوو ،پارتی کریکارانی کوردستان(پ ك ك) لە جیهانی شیوعی زۆر بلاوە پارتی کریکارانی بلجیکی ١٨٨٥ دروست بوە،پارتی کریکارانی مەجەری لە١٩١٨ دروست بوە، پارتی کریکارانی ڤیتنامی پارتی کریکارانی ئەلبانی ،پارتی کریکارانی ئەلبانی، پارتی کریکاران لە بریتانیا لە١٩٢٣ دروست بوە بەلام ئەوەی کوردستان لاسایی ئەو نیە ،کەچی هەمو پارتە کریارەکانی تر لە ناو چوون تەنها ئەوەی بریتانیا ماوە...،رۆژنامەکانی کوردستانسودیان لەو ناوانە وەرگرتوە: ڕیا تازە –ئەرمینیا،ڕێگای گەل –کۆریا،تورکیای نوێ،برایەتی-هندستان،خەبات-فلستین،ئالای ئازادی-لبنان،اتحاد-زیبان..با کەمێك هەلوەستەلە

ڕۆژنامەی (یەکسانی)دەست پێ بکەین کە لەلایەن کۆمەڵە ئافرەتێکی عەلمانی چەپی لە کوردستان لە ساڵانی دوای ڕاپەڕین دەردەچوو.. ئەوە کت و مت بەناو و ناوەڕۆك و مەبەستەوە، لاسایی کردنەوەی ڕۆژنامەیەکی ئەڵمانی بوو بەناوی (گلایخایت- واتە یەکسانی) لەساڵی١٨٩١ز دەردەچوو، واتە پێش ١٠٤ ساڵ لەمەوپێش، ئەویش کۆمەڵێك ئافرەت بەڕێوەیان دەبرد، ئەو ئەزموونەی گلایخایت ٢٥ ساڵی خایاند و شکستی هێنا، جا سەرنج بدە ئێمەی کورد هاتووین لاسایی ئەزموونێکی شکست خواردووی پێش ١٠٤ ساڵ لەمەوبەری ئەورووپی دەکەینەوە، ئەوەدەردە تایبەت نیە بە چین وتوێژو لایەنێك بەلکو زۆربەمانی گرتۆتەوە هەتا موفەکیرە گەورەکانیشمان، مام جلال کە گەورەترین مونەزیری ئەو سەردەمەیە لە بەراوردی نیوان ئیسلام وسۆشیالیستی ڕای وایە کە سۆشیالیست بەهەشتی پێیە بۆ ئەو دنیایە ، هەرچی ئیسلامە دەڵێ خۆ ڕاگرن بەهەشتتان لە دواڕۆژ پێ دەدەم [1]،ئەوە دەقی ڕای ئەنجلسە لەبارەی مسیحی دەڵێ : (أن الفارق بين الحركتين يتمثل في أن المسيحيين الأوائل قد نقلوا الخلاص إلي الآخرة بينما تتصوره الاشتراكية في هذا العالم الدنيوي)[2]، ئەوەش لە بنەچەدا دروشمی شۆڕشی ئاینی تۆماس مونزیر بۆ ڕزکاری جوتیاران لە ١٥١٣ کەبریتی بوولە: وامەزانن تەنها ئاسودەیی بۆ ڕۆژی دواییە بەلکو ئاینەکەمان ئەو بەهەشتە بۆ دنیا دەهێنێ[3]،هەمان بەراورد موفەکیری گەورەی کورد عبدالله ئۆجەلان دەیکا دەڵێ: پیغمبەرو ئیمام علی لە ئیمە سۆشیالیزم تر بووینە ئەوە دەقی وەسفی مارکس وئەنجلس لە مانیفیستی شیوعی دەڵین سەرکەوتنی ئاینی مەسیحی لەکاتی خۆی سەرکەوتن بوو بۆ مێژووش[4]، د جورج حناش کەدەڵێ پیغمبەرەکان سۆشیالیستی بووینە پیش ئەوەی سۆشیالیستی بیتە کایەوە[5].. لەوەوە زیاتر ئەو دەردە شۆڕ بوویتەوە بۆ

---

[1] بروانە :دەقی ووتارەکەی مام جلال بە بۆنەی یەکگرتنەوەی ئالای شۆرش و(ی ن ك).

[2] مايكل لوڤي - الماركسية والدين ترجمة : بشير السباعي ص٣

[3] روجيه غارودي- ماركسية قرن عشرين ص١٥٠

٤ ماركس– انجلس بيان الشيوعي ص٦٤

[5] د جورج حنا- قصة الإنسان ص٦٥

خوارەوە، کتێبی سەگوەڕی محمد موکری کە لەساڵی ١٩٨٢دەرچوو شۆڕشی کوردی بە (سەگوەڕ)شوبهانبوو لە بنەچەدا ئەوە کت ومت لە (بروتوکولات حکماء الصهيون) شۆڕش بە سەگوەڕ واهاتوە: (ان الثورة ليس أكثر من نباح كلب على فيل، ففي الحكومة المنظمة تنظيماً حسناً من وجهة النظر الاجتماعية لا من وجهة النظر إلى بوليسها، ينبح الكلب على الفيل من غير أن يحقق قدرته. وليس على الفيل الا ان يظهر قدرته بمثل واحد متقن حتى تكف الكلاب عن النباح، وتشرع في البصبصتبأذنابها عندما ترى الفيل)[1]، هەمو ئەوانە بریتیە لە تەقەلای تاقی (تاقیکراوەی شکست) بکەینەوە،لایەنی عەلمانی کورد لەسەرەتادا بناغەیەکی چەوتی بۆ کوردایەتی وێنە کرد، کورد گیرۆدەی دەستی عەلمانی وئیتحادولتەرەقی وکەمالی بون، کەچی ئەوان سەرسام بون بەمەدرەسەکانی ئەوان، ئەوەتە سەرچاوەی هەمو حزبە کوردستانیەکانی(عەلمانی) بۆ (پ د ك)دەگەڕێتەوە، ئەویش بۆ (هیوا)، هیواش بۆ(حزبی دارکەر) بە سەرۆکایەتی رفیق حلمی، با بزانین ناسنامەی ئەو حزبە لە کێ ساغ دەبتەوە؟ دارکەر کت ومت کۆپی (کاربۆناری ئیتالیایە)[2] کە(تورکیای لاو) لەچاوکرایەوە،دوایش (ئیتحادولتەرەقی) دژ بەکوردی لەتورکیا هێنا ئارایەوە، چ لەوە چەوت تر هەلسیت موعجیب بیت بە دوژمنت ولاسایی داگیرکەرت بکەیتەوە،چ لاساییەك ئەزمونی شکست خواردووی نیوان ١٨٠٧-١٨٣٠.

دیسان سەرنج بدە بەو ماوە کورتە، زۆربەی حزبە کوردستانیان لەڕووی ئایدیۆلۆجیا چەندین ئەوبەرو ئەوبەریان کردووە لە لاسایی کردنەوە، تارادەی پێچەوانە، بۆ زیاتر بروانە ئەو لیستەی بەراورد کە بەنمونە لە ١٩٨٦ هەتا ٢٠٠٧ تومارمان کردووە، بەووردی دەری دەخا کە ئێمەی کورد بەرهەمی فکری خۆمان نیە، بەدوای پێخوستی خەڵکی ترین

[1] بروتوکولات حكماء صهيون - بروتوكول رقم:١٩

[2] کاربونارى لە ساڵی ١٨٠٧ لە ناپۆلی ئیتالیا بە مەبەستی یەکخستنەوەی هەمو ئیتالیا لەسەر بنەمای نەتەوایەتی ودامەزراندنی حکومەتیکی دەستوری دروست کراوە ،ماناشی دارکەرە(یان رەژووکەری)،دوای لە ١٨٣٠ شکستی هیناو (ماتزینی)ئیتالیای لاوی لە ١٨٣١ لەجێی کاربۆناری دروست کرد.

لەدوورەوە، بۆیە گەلێ جار دەگەینە کۆلە ڕێ، گـەلێ جـاریش کارەسـات، جـاریش وایـە ئەوەندەی ڕۆیشتووینە دەگەڕێینەوەو لەعنەت لەو ڕابوردووەمان دەکەین.

هەڵبەتە ئەو دۆخە ئاسایی نیە بەدەگمەن لەنێو گەلانی جیهانی تـر نمونـەی وا هـەبێ، ئەو دۆخە لە (فەرهەنگی دەروونی سیاسی) پێی دەوترێ (تقزم الثقـافي) کە لـە کۆمـەڵێك (تقزمی) تر دێت (تقزم العلمی)، (تقزم الفکری)، (تقزم السیاسی)، (تقزم الحضـاري). بەرە بەرە دەگاتە بارە هەرە کاریگەریەکەی ئەوەنـدە پتـەو دەبـێ دەبتـە (صـدمة الثقافیـة) و (انصهار الثقافي) لەکۆتاییدا دەردی (تقزم الثقافي) لێ بەرهەم دێت، ئەوەش کۆمەڵێك هـۆ و پاساوی خۆی هەیە، گرنگ ترینیان ئەوەیە لەدوای مەینەتی کـورد لـە ١٩٠٨ بـەدواوە شکسـت لـە کرۆمۆسـۆمەکانی تـاکی کـورد گیربووە،کـەمتر متمانـەی بـەخۆی مـاوە، کاریگەری سیاسی و دەروونی و فەرهەنگی قووڵی بەجێ هێشتووە، بۆیە لای کۆمەڵگـەی کورد وادەرکەوتووە هەرچی لەدەرەوەی کورد بێت مـەزن و گـرنگ و پتـەو بەچارەنووسـە، هەرچی لای خودی کوردیش بێت بچووك و دەڤـەری و لـەرزۆك و بێچارەنووسـە، تـا وای لێهاتووە شـەرمی پێبێـت، بۆیـە دەبیـنین ئینتمـای نیشـتمانی و نەتـەوەیی و ئـاینی و فەرهەنگی لاواز بووە، بەخێرایی دەگۆڕێن، بەخێرایی جل وبەرگ و دیمەنی خۆیان دەگۆڕن، زمان و نەریتیان دەگۆڕن، نەتەوەیان گۆڕی، هەتا ئاینیش دەگۆڕن.

ئەوەیە (تقزم الثقافي)، هەربۆیە دەبینین هەتا ئەو ساتەش هیچ تەیار و مەدرەسـەیەکی عەلمانی نادۆزیەوە لەسەر ڕێبازی زانا و ناودارێکی کوردستانی بێ، بۆیە باسی کـەلتوور و نەریتی کوردستان بەنێگەتیڤی دەکرێ، خۆ لە فکر و فەلسەفە و تیۆری سیاسی بەتایبەتی لە مارکسیەت، مام جەلال گەلێ زیرەك و داهێنەر و بلیمەتێکە بەدەگمەن لـە ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاست و وڵاتانی عەرەب بە ئەندازەی ئەو بیریارە شارەزا هەبێ، کەچی تەیارە عەلمانیە کوردستانیەکان بەهۆی دەردی (تقزم) هەریەکە لە هۆشی مین، ئۆگسـتینیتۆ، ترۆتسـکی، ماو.. هەتا (ڕەوتی کۆمەنیست-کوردستانی باشـور) بـەو دواییـە کەسـی وایـان دەسـت نەکەوت (منصوری حکمەت)یان کردە پێشەوا، چـونکە کـورد نـەبوو (فـارس) بـوو، خـۆ (عبدالله ئۆجەلان) مارکسیەتی واقعی و شۆڕشگێڕتریش بوو بەڵام کورد بوو پێـی تێرئـاو نەبوون.

ئـەو دەردە ئەوەنـدە کوشـندە و خەسـتە تاڕادەیـەك بەشـێکی ئیسلامیەکانیشـی گرتۆتەوە، زۆربەیان لـە گفتوگـۆ پاڵپشـت دەکەنـە سـەر زانایـەکی غەیرەکورد،هـەروەها

ڕەچەلەکی بزوتنەوە ئیسلامیەکانی کوردستان دەدەنە پاڵ ئیخوان یان فکری بیانیەك کەچی دەتوانین بڵێین ئیسلامی سیاسی (بەزاراوەی باوی ئیستا)یەکەم جار لە کوردستان لە سەر دەستی نەورەسی سەری هەڵدا، کە لەخانەی خۆی باسیان دەکەین..

کۆمەڵگەی کورد ڕاستەوخۆ لەو دەردە بەرپرسیار نیە، بەڵکو مونەزیرەکانن، با بڕوانین، ئێمە باسی بلیمەتی و پێشەنگی (ی.ن.ك) کرد و زۆربەی حزبە کوردستانیەکانیش لاسایی کەرەوەی سیاسی و فکری و فەلسەفی و ئیداری .. ئەوان بەچاك و خراپیەوە، کەچی ئەگەر زیاتر لێی وردبینەوە دەبینین ئەو لەپێش دا لەو دەردە ئالاوە، با سەرنج بدەینە ناوی (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) و پێکهاتەو ئەو تیۆرەی لەسەری دەڕۆیشت و وا لەسەری دەڕوا، وەك ئەزموونێکی نوێیە لە کوردستان، کەچی دەبینین ئەوەش کت و مت لاسایی کردنەوەی ناوو ناوەڕۆك و ئەزموونی هەندێ حزبی جیهانە، لەوانە:

١- ئەزمون وناوی (یەکیتی نیشتمانی سودانی(سانو) کە لە ١٩٥٨ دروست بیو بە سەرۆکایەتی جوزیفئودوهو ،دروشمی دیموکراسی بۆ سودان وفیدرالی بۆ خواروو بوو

٢-ئەزموونی(یەکێتی نیشتمانی ئەنگۆلی)کە لە سالی ١٩٦٦ دروست بووە بە سەرۆکایەتی سافیمبی(لە دایك بووی ١٩٣٤).

٣- - ئەزموونی یەکێتی نیشتمانی زیمبابۆی(زانو)کە لە (زابو) جیا بۆوە لە سالی ١٩٦١،لە سەرەتا ڕێبازێکی مارکسی ماویانەی هەبوو.

٤-- ئەزموونی یەکێتی نیشتمانی کینی لە سالی ١٩٦٠ دروست بوو لە ٣ باڵ (بزوتنەوەی سەربەخۆی کینیا، کۆمەڵەی هەڵبژاردە، هێلی گشتی ئەفریقیا) ئەی ئەوە کت ومت و ناو و ناوەڕۆکی یەکێتی نیە کە پێکهاتبوو لە سێ باڵ (بزوتنەوە، کۆمەڵە، خەتی گشتی).

٥- ئەزموونی (اتحاد الوطنی عێراقی- یەکیتی نیشتمانی عیراقی)بەسەروکایەتی عبدالفتاح ابراهیم لە سالی ١٩٤٦ وەك ڕەوتیکی مارکسی لەژێر پەردەی یەکیتی هیزە نیشتمانیەکانی نەتەوەگەری وبەعسی وشیوعی

بلاوکراوەکانی یەکێتیش هەمدیسان لاسایی بوو،(شرارە) یەکەم بلاوکراوەی بوو ئەوالاسایی ئەو شەرارەیە بووەکە(لینین)دەری دەکرد لە سالی ١٩٠٠بەناوی (تایسکرا)، هەروەها ریکخراویکی ئەرمەنی بەناوی (یەکیتی قوتابیانی سوشیالیستی دیموکراسی هەشناقی)لە سالی ١٩١١دەری دەکردبە ناوی (غایدز- واتە- شرارة)

جا دەردێکی تری تەقەزوم ئەوەیە کە حزبە کوردستانیەکانی بەشی عەلمانی کردوویانە ئەوەیە لەنێو ئەو ئایدیۆلۆجی و تیۆری سیاسی و فەرهەنگی و ئەزموونەکان زیاتر لایەنە نێگەتیڤەکانیان هاوردووە، نەك پۆزەتیف[1]، سەرنج بدە لە ئەزموونی بزوتنەوەی شیوعیەت، ئۆرۆشیوعی چاکتر بوو لە ستالینیە شیوعیەکان، کەچی مارکسیەکانی کوردستان ستالینیانە بوون، ووردتر بچینە ناو توێژێکی هەرە بابەتی تر، ئەو تەیارەی پێیان دەووتن وجودیەکان، لەنێو وجودی جیهانی تەیاری سارتەری زیاتر بێبڕوا و توند و ڕەشبینە، تەیاری (کیرکیجاردی) زیاتر بەلای میان ڕەویە.. کەچی وجودیەکانی کوردستان سارتەری بوون نەك میانڕەوەکە.

بە هەمان شێوە وا ئێستاش کە ڕوویان وەرگەڕاوە بە ١٨٠ پلە ئەوەی ٣٠ ساڵ زۆر بەخەستی لەدژی بوون ئەمجارە بووەوە سەرمەشقیان و دیسان لەو سەرمەشقیە نوێیەش لای سەلبیەکانیان وەرگرتووە، خۆ ئەو عەلمانیەتەیرۆژئاوا یەك شت نیە، هەر ئەو عەلمانیەتە سیستەمی ئیمپریالیزم وهەردوو جەنگی جیهانی و تۆرانی ونازی وفاشی* و شۆڤینی وبەعسیەتی هێناوەتە بەرهەم ...، سەرەرای دەردی لیبرالیەتی کۆمەڵایەتی، بازاڕی ئازاد، چینایەتی و ڕەگەزپەرستی، دوورە ئاینی و ئەخلاقی ..وەك لایەنی سەلبیەکەی، لایەنی ئیجابیەکەی ڕۆژئاواش بریتیە لە دیموکراسی وپرۆسەی سیاسی، مەدەنیەتی، دەستگۆڕی دەسەڵاتی، تەکنەلۆجیاکەی، ئازادی ڕادەربڕینی، سەروەری یاسا، خۆشەویستی وولات.. جا با وردبینەوە دەبینین عەلمانیەتی کورد هاتووە لە دیموکراسی و ئازادی و دەستگۆڕی دەسەڵات و زانست و تەکنەلۆجیا ڕاستەقینەکە لای داوە یان تەنها ناوی وەرگرتوە، یەخەگیری باقی سەلبیاتەکانی تر بووە هێناویەتی بەسەر کوردی دا پەیڕەو دەکا.

ئەگەر چی ئەزمونی حزبە ئیسلامیەکان ساوایە کەچی ئەوانیش لە دەردی لاسایی دەرنەچون،لاسایی ئەوان لە ئەزمونی عەرەبی ،لە کوردستان حزبی ئیسلامی بە ناوی نەهزەو (جماعە-کۆمەل) وبزوتنەوە ئەوناوانەش لە نەهزەی تونس وتاجیکستان وەرگیراوە

ئەگەر لایەنە عەلمانیەکان تووشی ئەو دەردە خەستە بووینە، ئەوا لایەنەئیسلامیەکانیش توشی لاسایی خەتی ئیسلامی عەرەبی بووینەوە،بەلام لاسایی لایەنە سەلبیەکانیان ناکەنەوە وەك عەلمانی کوردلاسایی لایەنی سەلبی عەلمانی عەرەب دەکاتەوە.

* ئەو عەلمانیەی ئیستا لە جیهان پەیرەو دەکری ئەندازیارەکەی (مۆسۆلینی سەرۆکی بزوتنەوەی فاشیە) لە سالی ١٩٢٩ جاری دا کە ریکەوتنی لەگەل پاپا کردووە بۆ دابەشی دەسەلاتی ئاینی ودونیایی بەو شیوەیە .ئەمرۆڤ لەبوونیەوە تامردن بۆ مۆسۆلینی بیت لە دوای مردنیش بۆ پاپا بیت هەتا قیامەت!! بڕوانە (مەوسوعەی جودی-دانەر).

،ئەوانەش لە حزبی نەهزەی ئیسلامیان وەرگرتوە کە لە ۱۹۲۰ لە شۆرشی بیست چالاك بوو،کۆمەل لە کۆمەلی پاکستان وبزوتنەوە لە بزوتنەوەی ئیسلامی فلستین و...لاسایی کردنەوەکە تا رادەی کەسێتیش بوە

بەوشێوەیەش وا ئێستا بەبێ بەرنامە چووینە نێو عەولەمە وەك ئافرەتێکی نەشارەزای دەشتەکی لەناکاو وبەبێ کۆنترۆل بکەویە شارێکی وەك ئەنکەرە، هەموو میلەتان بەبەرنامەیەکەوە چوونە نێو عەولەمە کەنەبێتە دەرد بۆیان، چونکە عەولەمە چاك وخراپت پێکەوە بۆ راپێچی ناو مال ومیللەتەکەت دەکا، مەرج نیە نەریت وفەرهەنگی وولاتانی تکنۆلۆژیدار هەمووی ئیجابی بێت، زۆر لایەنی سەلبی وای لەگەلە بە پێی یاسایی وئاینی پێیان پاك نەکرایتەوە وەك فایرۆس دێت، پێویستە دەسەلاتی کوردی ووریا بێت لایەنەچاکەکان وەرگرێ نەك خراپە

لە رۆژئاوای ئێستا ئەو لایەنە چەندە جوانە پەیرەوی کەلتوری ئیسلام بە فەرمودەی (الناس سواسیة كأسنان المشط) دەکەن و دەبینی بەرپرسان و سەرۆك و خەلکێکی سادە یەکسانن بەرامبەر یاسا، بەلام عەلمانیەکانی جیهانی عەرەبی و کوردی پەیرەوی کەلتوری ئەوروپا دەکەن بەپێی فەرموودەی ئەرستۆ کە دەلێ (الناس ليسوا متساوون كأسنان المشط)، دەبینین بەرپرس و سەرۆك و خزمەکانیان ڤیتۆیان هەیە، لەسەرووی یاسان، حزب و دەسەلات وەك مولك بۆیان بەمیراتیش دەمێنێتەوە، پێکهاتەی جەستەی بەرپرسان لەزێرەو ئی هاوولاتیش لە تەنەکەیە، پلەیان جیاوازە وەك رۆمی کۆنو براهما وشادرای هندین، خۆ ئەگەر عەلمانیەتی ئێرە باوەری بە کەلتووری ئاینی نیە لەو فەرمودەی سەروو، دەبا پەیرەوی رۆژئاوا بکەنەوە لەو لایەنە پۆزەتیڤە، نایکەن و ئەو جیاوازیە زۆرەی لێ پەیدا بووە، وەك لەو خشتە بەراوردەی خوارەوە دەردەکەوێ.

بەرپرس و سەرۆك لێرە	بەرپرس و سەرۆکی ڕۆژئاواو وولاّتانی یاسا سەروەر
١- لە سەرووی یاسا و لێپێچانەوەو ڕای گشتیە.	١- پابەندە بە یاساو موئەسەسات وڕای میللەت.
٢- دیکتاتۆرەو شایەنی ڕەخنەو بەخۆداچوونەوەو هەڵسەنگاندن نیە.	٢- ئازادانە ڕەخنەی لیّ دەگیریّ،دادگایی دەکریّ، لادەدریّ، کارەکانی هەڵدەسەنگێنریّ.
٣- ژیانێکی فیرعەونانەو لە کۆشك و تەلار و دەسەلاّتێکی رەهای سیاسی و مالی و دەستوری هەیە	ژیانێکی سادەو دەسەلاّتەکانی بەپێی دەستورەو تەنها موچەی خۆی لەدەستە.
٤- حزب و دەسەلاّت مولّکی خۆیەتی.	٤- دەستگۆڕی دەسەلاّت هەیە.
٥- خەڵك و نیشتمان و پیرۆزیەکان و ئاسایشی نەتەوەیی لە خزمەتی سەرۆکن.	٥- سەرۆك خزمەتکارە.
٦- بەرژەوەندی تایبەتی سەرۆك لە سەرووی هەموو بەرژەوەندییەکە.	٦- بەرژەوەندی وولاّت لە سەرەووی هەموانە.

هەڵبەتە ئەو دۆخە لەنێو ڕۆژهەلاّت و هەمو جیهانی ئیسلامی نیە، هەتا لە ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستیش، ئەوەتا هەر لە نزیك خۆمان، بینیمان (أ. خمینی) چ جۆرە ژیانێکی سادەی لەو خانووە کۆنە سادەیەی بردە سەر تا مردن، بێ مولّك و سامان، ئەوا لە ماوەی (٢٦) ساڵ پێنج سەرۆك کۆمار بگۆڕن بە هەڵبژاردن، ئەو دەردە زیاتر لەنێو دەسەلاّتدارانی عەرەب هەیە، دەسەلاّتدارانی کوردیشتی گرتۆتەوە.

ڕیشەی هەندێ دیاردەی دزێوی ئێستا

زور بەکورتی تەنها ناسنامەیەکی رەچەلەکی بوئەو دیاردانە دەدۆزینەوە تا لە ئەستوی لای تر نەشەتی،دیاردەکان:گەندەلی، تیرورتوندی، نادیموکراسی،، نامەدەنیەت وعەوام کردن یان چەواشە..

گەندەڵی :

گەورەترین دەردی سەردەمە، لەکۆمەڵێك هۆکاری ئاڵۆز دێت، لەبناغەدا لەوەدێت کەکۆمەڵە خەڵکێك پێکەوە لەمونەسەسەیەك تیش دەکەن ئەوانەی سەروو لەژێرناوی جیاجیا بەشی ئەوانی ترو میللەتیش دەخۆن، یان بە واتایەکی تر خراپ بەکارهێنانی دەسەلات و یاساڵە پێناو بەرژەوەندی خۆت سەر دەکێشی بۆ گەندەڵی، ئەو دیاردەیە لەکوردستان ولەهەموو جیهان کەم شتێك هەر دەبێ، مادام دەروونی مرۆڤ حەزی بەتەمەڵوك و زۆر کۆکردنەوە هەیە، هەرکاتێ ئەو دەروونە زاڵ بوو وبواریشی بۆ بڕەخسێ هەڵەتی بۆ دەبا، بەڵام لەبنەچەدا کاری بنچینەیی دەوڵەت ئەوەیە سەروو سامان ومولکیەتی گشتی بپارێزێ لەدەست ئەو هەڵەتانەی مولکیەتی تایبەتی، چونکە مولکیەو بەرژەوەندی گشتی لەژێر هەڕەشەی ئەو هەڵەتانەن، ئیتر دەولەت وحکومەت کاری ئەوەیە بەرژەوەندی گشتی و سامانی گشتی بپارێزێ، دەسەلات کاتێ دەبێتە گەندەڵ ئەگەر ببێتە بەشێك لەو هەڕشەیە، نەرم ترین زاراوە بۆ حکومەت وا ووشەی "حکومەتی چینایەتی"یە

مێژووی ئەوگەندەڵیە بەو تەوژمەی نوێیە، ئەوەش بەشێکە لەدیاردەکانی وەك جاشایەتی و براکوژی و توندووتیژی ..بەشێکە لەو داڕزانەی ژێرخانی ئەخلاقی کوردەواری، رەنگە لەمێژووی کۆنی دەسەلاتی سیاسی کوردستان نمونەی وانەبوبێ، ئەوەش زۆر پەیوەندیدارە بەو سەرکردایەتیە علمانیە نوێیەی بزوتنەوەی کورد، جارجار جۆرێك لەگەندەلی باس کراوە لەشۆڕشی ئەیلول لەلایەن دۆستانیش (هەروەك کەمیك لەو باسە لەلایەن هەژارموکرایانی کراوەو لە ووتارەکانی بارزانیش گلەیی وپێش بینی وا کراوە سەبارەت بە بەرپرسان) ... بەڵام بەو قەبارەیە دیاردەیەکی نوێیە

ئەگەربەوردی پەنجە لەسەر سەرەتاو ڕیشەی ئەودیاردەیە دابنێین ڕێك دێتەوە لەگەڵ مەنتوقی ئەو ڕێسایەی کە : زۆربەی ئەو دیاردانە بەچاك و بەخراپیەوە سەرەتاکەی بۆ (ی، ن، ك)ی ویستیڤالیای کوردستان* دەگەڕێتەوە، بۆیە دەبێ سەرەتا و ڕەگەکانی لەوێ بدۆزینەوە، هەڵبەتە لەسەرەتای شۆڕشی نوێ کەبەئایدۆلۆژیایەکی مارکسی مەبدەئی کەوتنە کار زۆر دووربوون لەو جۆرە دیاردانە... تاسەرەتای هەشتاکان، ئینجادوودیاردە

* سەرەتای زۆربەی چەمك ونەریتە نێو دەولەتیەکانی ئەوروپی بە چاك وخراپیەوە دەگەڕێتەوە بۆ ویستیڤالیای ١٦٤٨

کەوتە نێو شۆڕش، یەکەمیان بەرە بەرە بناغەی فیکری مارکسی کەوتە دارزان و ناچار کۆمەڵەی رەنجدەران بۆ پاریزگاری لەو دەسەلاتەی لەنێو یەکێتی پەیدای کردبوو جۆرێك لەئیمتیازو لیّ بووردنی سزاودیسپلینی بەئەندام ولایەنگرانی بەخشی بەتایبەتی عەشایرەکان، ئەوە لەلایەك لەلایەکی تر دانانی بارەگاو ماڵ و حاڵ بۆبەرپرسان و پێنەدانی نەسریە (بودجە) بوو وای کرد بنەمای (خۆتان بژیەنن)پەیرەو بکریّ، ئیتر لەپاڵ ئەوە بواردرا دەست کەوت و چەکی زیادە بفرۆشن** و سەرەتای گەندەلی دەست پیّ بکا، بەتایبەتی لەجەنگەگەورەکانی وەك شەڕی پشت ئاشان ودوایش بێتواتە، بەلاّم ئەوەی زۆر ئەودیاردەیەی زەق کردەوە شەرمی شکاند ئەو ڕووداوەبوو لەبێتواتە، لەدوای جەنگی بێتواتە لە ١٩٨٣ ئەوناوچانەی (ئەنوەربەگی بێتواتە) کەوتەدەست شۆڕش، ئیتر نەك هەر بارەگاو ماڵەجاشەکان بەڵکو بەگشتی ئەوناوچانە تالاّن کران، کاتیّ مام جەلال وسەرکردایەتی یەکێتی بەهەڵچونەوە لیژنەیەکیان پێك هێنا بۆ بن بڕ کردنی ئەودیاردە ترسناکە بەسەرۆکایەتی (علی حەویز– ئەندامی مەکتەبی سیاسی) ڕوداوێکی زۆر دەگمەن ڕوویدا، ئەوە بوو لەکاتی لێکۆلینەوە وسەین وبەینی دا کلاشینکۆفەکەی (علی حەویز) یش لەلایەن گەندەلچی وتالاّنچیەکان دزرا، یەکسەر ئەو لیژنەو بەرنامەکەش تێك وپێك ڕووخاو دەنگی دایەوە و بووە هاندان و یشبرکیّ لە سەرکۆکردنەوە .... ئیتر ئەوبارودۆخە دەروونی وئابووری وسیاسی و فیکری ئامادەبوو بیّ کۆنترۆل، راپەرینی ١٩٩١یش بواری رەخساند و بەرپرسان ولایەنگرانی (ی، ن، ك)دەست پێشخەری ئەوکارەبوون بیّ لێپرسینەوە ناویشیان لیّ نرا هێزی (ئارئار)، ئەو هێزە شانازی پێکراو بوونە خاوەنی دەسکەوتی مادی بە هۆی هەمان دەستکەوت شوێنی باشیشیان بۆدابین کرا، ئەوەی زۆر دەسکەوت و تالاّنی هەبوایە پێیان دەووت بۆ خۆی بوە پیاو!! واتە جۆرێك لە ڕای گشتیشی وەرگرت، ئیتر ئەودیاردەیە لەنائاسایی و دزێوی وەك دیاردەی جاشایەتی ئاسا _ پەڕیەوە بۆدیاردەیەکی باوو سروشتی وتائەورادەیە ئەوەی پیّ ی هەڵنەسایەو ناوی نرا نەزان و بیّ ئەقلّ، ئەو چینە گەندەلچیە شارەزایی شاری کەم بوو وەکو مەنجەل و سەرقەپاخ (پیش لیبووردن) بوونە هاوپەیمانی جاشە تالاّنچیەکان لەو پێناوەدا، بەو شێوەیە ئەودیاردەیە پەڕیەوە نێو حزب و لایەنەکانی تر بەخێرایی ... ئەوەی زۆر بەرگری و

** بە تایبەتی لەو سەردەمیش وا ڕێکەوت پیش مەرگەیەکی زۆر تەسلیم دەبوونەوە وچەکیان بە جیّ دەهێشت

دژایەتی ئەودیاردەیەی کرد (مسعود بارزانی) بوو، لەسالی ۱۹۹۱ەوە ناوی نان (مافیا)، بەلام پێشی پێنەگیراو ئێستا حزبەکەی ئەویش زیاتر لەهەموان دووچاری ئەودەردە بووە

دوای شەڕەکانی براکوژی (ی، ن، ك)لەگەڵ (بزوتنەوە)دوایی لەگەڵ (پارتی) ...، پاڵنەری بنچینەیی شەڕکردن تالان و دەسکەوت بوو، ئیتر هێزەکانی ئەنفالچی لەعەشایرەکانیش هاتنەوە بەئاسایی پێکەوە نوسانەوە لەگەڵ ئەو گەندەڵیە و تەنانەت مام جەلال بەئاشکرا گوتی هێزی (تارئار)لەهەمو هێزەکان ئامادەترو ئازاترن ئیتر ئەوحکومەتەی کوردستان لەوانە پێك هاتوە یاخود بلێین لەمافیا پێك هاتوە ((هەروەك كاك مەسعود)ناوی نان ...، مانای چارەی زۆر بەزەحمەت دەبێ لەچوارچێوەی ئەو حزبانەی ئەو دەردەیان گرتووە، تارادەیەك ئەو حزبەخاوەن ئایدۆلۆژیانەی وەك ئیسلامیەکان وچەپەکان لەوانە حشع و پەکەکە) کەمتر ئەو دەردەیان گرتوە، دەشێ قەلاچۆکردنی ئەو گەندەڵیە بەدەسەلات گرتنەدەستی ئەوانە چارە سەر بکرێ

حزبەکوردستانیەکان و مەدەنیەت :

لە پیش راپەرین بەو ئەندازەیی لەشاخ پاگەندەی مارکسیەتی کرا لەدوای راپەرینیش ئاوا پاگەندەیەکی بێ تامی مەدەنیەت و هێنانی کۆمەلگەی مەدەنی کراوە، لەراستیدا زۆربەی جار لایەنە کوردستانیەکان رێك پێچەوانەی گوتەی خۆیان دەبنەوە، هەر لەو ماوە کورتەی پاش و پێش راپەرین زاراوەی وەك: دیموکراسی، کۆمەلگەی مەدەنی، برجوازی، سەرمایەداری، بازاڕیی ئازاد ئەوەندە تاوان بوو سەری قوت دەکرا، کەچی ئیستا بویتە پێشەنگ و دروشم، بۆیە ناهەقی عەوامێك نیە وەسفی سیاسەت بەمانای "درۆ" لێك بداتەوە، با هەلوەستەیەك لەسەر کۆمەلگەی مەدەنی بکەین: هەڵبەتە لەبنەچەدا کۆمەلگەی مەدەنی بریتیە لەوەرچەرخانی تاکەکانی ئەو کۆمەلگەیە لەژێرکاریگەریە کۆمەلایەتیەکان بۆکاریگەری یاسایی، یان جاروایە مانایەکی وەختی تریش وەردەگرێ بریتیە لەوەرچەرخان لەکاریگەری فاکتەرە ستونیەکان بۆفاکتەرەئاسۆییەکان، کەئەوەی دوای (ئاسۆییەکان)شولی ترە، لەپاڵ دام ودەزگای یاسایی هەریەکە لە سیاسی و زانستی و شارستانیش...دەگرێتەوە، ئەو وەرچەرخانە سادەو ئاسان نیە بەچەند دروشمێك بێتەدی، ئینجا گۆیەندێکە سەرەنجامی فرە ڕووە لە سەلبی وئیجابی بەتایبەتی بۆ میللەتێکی وەك کورد کە لە قۆناغی رزگاری نیشتیمانی دا پێویستی بەپەیوەندی

کۆمەلآیەتی بەهێز هەیە، چونکە شۆڕش و ڕاپەڕین وکوردایەتی وهاریکاری و...لەفەرهەنگی کۆمەڵگەی مەدەنی دەگمەنە*، بەتایبەتی بەو شێوازە ڕێبازەی علمانی کوردستان گرتویانەبەر،گوایەکۆمەڵگەی مەدەنی وەك ئەورووپا لەڕێگەی گەشەی مادی وسەرمایەوبازاڕی ئازاد دەهێننەدی، هەڵبەتە ئەو شێوەیە کۆمەڵگەی کوردی بەناسنامەوە تەرت و وێران دەکا هەروەك وا وێرانی کردووەودەکا، چونکە کۆمەڵگەی کوردی لەرەگ و ریشەوە زۆر جیایە لەگەڵ ئەورووپا، بۆیە هەربنەمایەکی کۆمەڵگەی کوردی هەڵدەتەکێ بنەمایەکی وێران کەری بەرژەوەندی خۆویستی تاکانەی دێتەجێ ی، ئینجا یاسا بەتاقی تەنها کۆمەڵگەی وای بێ کۆنترۆڵ ناکرێ، بەتایبەتی ئەو جۆرە یاسا لەنگانەی هەرێمی کوردستان، کەتائێستاش یاسایەکی نەفامیە،بەهێز فیتۆی هەیە وهەژاریش پێوەبوە، بەئەزمون سەلمێنراوە وادەشبینین بەمەدەنی کردنی کۆمەڵگەی کوردی لەڕێی شارستانی بوون و پەیوەست کردنی بەژیانی مادی سەرمایەداریەوە، دەبێتە هۆی هەڵوەشانەوەی ئینتیمای رەسەنی کوردایەتی، چالاك ترین نمونە ئەودیاردە نامۆیەی وەرچەرخانی ئینتیمای نەتەوەیی کورد بەرەو زمانی تورکمانی لەهەولێر ..، ئێستاش بەمەدەنی کردن بەبێ کۆنترۆڵی عەقیدەیی ئەوا ئینتیمایەکانی سەلامەت نابێ، لەگەڵ هەڵوەشانەوەی ئینتیما کلاسیکیەکانی یەك سەر کێش دەبێ بۆبازنەیەکی دەرەوەی رەسەنی کوردایەتی، لەکۆمەڵگەی وادا گۆڕینی کۆمەڵگەیەکی کلاسیکی بەرەو مەدەنیەت مەرج نیە بەڕێی ئەورووپیانەو لەڕێی بەها سەرمایەداری و مادیەکان ئەنجام بدرێ، دەکرێ بەهۆی ئایدۆلوژیاو ئایین و دەزگازانستیەکانی وەك زانکۆ سەنتەرو ڕێکخراو حزبە خاوەن بنەماکانیش بێتە دی، کۆمەڵگەی مەدەنی ستاندەر بەند نیە تەنها بەبارو دۆخی ئابووری و تەکنەلۆجیا و زەمەن و زەمین ....، ئەکتیڤ کردنی ئینتیما ئاسۆییەکان و زاڵ کردنی بەسەر ئینتیما ستونیەکان چاکترین دەروازەیە بۆ ئەو وەرچەرخانە، لەڕاستیدا ئەگەر بێن بەراوردێکی بەووردی ئاکارو چالاکی حزبە کوردستانیەکان بکەین دەبینین بەشی هەرەزۆری

* هەر بۆیەش شۆڕشی رزگاری زیاتر لەلادێ سەرهەڵدەدا، جاران کەرێژەی دانیشتوانی شار لە جهان لەنیوان (٥- ٧)٪ بوو ریژەی ئەو شۆرشانە زیاتر بوو، دوای ڕابوونی پیشەسازی ریژەی دانیشتوانی شارەکان زیادی کرد بۆ ٢٥٪ وئیستاش نیوە بە نیوەیە، بۆیە بزوتنەوەی شۆرشگیری کەم بوویتەوە، تەنها لە توانای مدرەسەکانی خاوەن ئایدیۆلۆژی ماوە، هەروەك بینیمان لە شۆرشی ئیران لەنێو کۆمەلگەیەکی مەدەنی کرا بە هۆی ڤاکتەری ئاینی، ئیستا زیاتر لایەنە ئاینیەکانە شۆرشی رزگاری پێ دەکرێ.

لەو کارانەیان "ئـەنتی مەدەنیـە" بریتیـە لـە وەرچـەرخانی کۆمەڵگـەی کـوردی بـەرەو کۆمەڵگەیەکی عەوام، واتە جاران زیـاتر مـەدەنی تـر بووینـە نـەك ئیسـتای سـەردەمی تکنۆلۆژیای پیش کەوتوو، هـەر بـەکورتی بـا سـەرنج بدەینەتوخمـەکانی مەدەنیـەت لـە کۆمەلگەی کوردەواری: لە سەردەمی میرنشینەکان بە پێی شەریعەتی ئیسلامی هاوولاتی بوون لێیان ماوەی ١٥ ڕۆژ بـوو، پێکـەوە ژیـانی ئاینـەکان لـە کۆمەلگـەی کـوردەواری بەناوبانگە لە فەرهەنگە جهانیەکان تەنانەت لیژنەی نێو بژی ویلایەتی موسل ئەو دۆخەی بە دەگمەن وەسف کردووە،ئینجا هەموتاکێك بەرپرسیەتی و پاسەوانی سامانی گشتی لە ئەستۆ بـوو بۆیـە بـێ ئـەوەی پـۆلیس هـەبێ مـال و سـامانی خـەلکی لـەو گـۆڕە بـوو پاراستراویش بوو، وەك ئیسـتا دەسـەلات چڕ نـەکرابۆوە بـۆ کـەم خـەلکێکی ناشایسـتە وەهەموو کارێك هەر حکومەت بیکا، تەنانەت لـەو سـەردەمی خوێنـدنیش مـەدەنی بـوو لەشارو لادێکان لە سەر زەکـات و خێـری خـەلکی بـەڕێوە دەچـوو، تەنانـەت پاریزگـاری ژینگەش لە ئیستا گەشە سەندووتر بوو بێ ئەوەی وەزارەتیشـی هـەبێ، هـەموو خـەلکی خۆی لە پیس کردنی ئاوو، سووتاندن، ڕاوی ئاژەل لەسـاتی زاووزێ،چـاندنی دارو دروخـت ...هەموو ئەوانە بەشێك بووە لەباوەڕی ئاینی (النظافة من الإيمان) لەگەل زۆر باسـی تـر کە لێرە مەودا نیە باسی بکەین

سەرچاوەکانی توندو تیژی :

گەلێ پرس هەیـە هەریەکـەو دەیـەوێ لـەخۆی دوور خاتـەوە ولـەملی بەرامبەرەکـەی بشەتێنێ، لەئایدیۆلۆژیای شۆرشی نوێدا تەقەلایەکی بەهێز هەبوو کـە پـێ ناسـی فاشـی بدرێتە پاڵ سیستەمی سەرمایەداری، بۆیە ڕاستەوخۆ نەدەبوایـە بـەحزبی بـەعس بـووترێ حزبێکی فاشیە دەبوایە بلێـی ڕەفتارفاشـی، چـونکە(گوایە)حزبی بـەعس سۆسیالیسـتیە ناشێ دیاردەیەکی سەرمایەداری وەك فاشی بۆ بەکار بهێنێ !.

هەڵبەتە ئەو (تەنزیراتانە) لەکوردستان لەلایەن (ی، ن، ك) دەکـرا حزبـەکانی تـری کوردستانیش لاسایان دەکردەوە، کەچی ئێستا پاکانە بۆ سیستەمی سەرمایەداری دەکـەن و لە هەموو گوناهێك دایدەڕنن، لەراستیدا فاشی و نازی فالانژیسی و شـۆفێنی و تـۆرانی وبەعسـیـەت .... هـەموو ئایدۆلۆژیایـەکی ڕەگەزپەرسـتی ئاوێتـە بـووە لـەجۆرە

سۆشیالیستێك و تێكەڵ بە فەلسەفەی نەتەوەیی وزەمینەی ڕۆژئاوایی، ئیتر ئەوە پەیوەندی بە سیستەمی سەرمایەداری بەتەنها نەبووە، ئەوە لەهەناوی سوشیالیستی و چەپی لەبرگەی دیكتاتۆری پرۆلیتاریەوە دێت .

لەو سەردەمەش دیسان كۆمەڵێك دیاردەو چەمك هەیە بەزۆرەملێ دەیانەوێ لەملی مەدرەسەی تر بشەتێنن، لەوانە توندو تیژی و ئیرهاب و تیرۆر، لەراستیدا توندو تیژی بەندێكی گەردوونیە شان بەشانی گۆڕانی هێواش هەیە، لەوانە وەك : سوپەر نۆڤا، تەقینەوەی ئەستێرەكان، یەكگرتن وداتلێشانی ناوكی، ئەستێرە رەش و سپیەكان، بڕكانەكان، گەردەلول و زریانەكان، تاڤگەكان .... هتد، بێ ئەوانەش ژیان دەوەستێ، لەنێو كۆمەڵگەش ئاوا چۆن گۆڕانی هێواش پێویست ودائیمە گۆڕانی توندو تیژیش لەكات و دۆخی خۆی پێویستە وەك: شۆڕش و ڕاپەڕین و هەڵچون وزیندانی و لەسێدارەدان ئەوانە بەشێكن لەژیان، هەڵبەتە توندو تیژی و هەتا تۆقاندنیش (ئیرهاب) بەشێكە لەژیان بەتایبەتی بۆ تاوان باران ئەگەر تاوان بار و بكوژ ودز نەترسن ئەوانە تاوانی مەزن تر دەكەن، ئەگەر بەرگری زۆردارو داگیركەر نەكەی ئەوا رزگارت نابێ، ...بەلام هەموو ئەوانە ئەگەر لەزەمان و زەمین و بەپێ ی مەرجی خۆی بەكار نەهێنرێ دەبێتە سەلبی، هەر وەك ئەو توندو تیژی و تۆقاندنانەی دەسەلات بە كاری دەهێنێ لە پێناو پاراستنی دەسەلاتەكەی یان ئەوانەی دژی دەسەلات لە پێناو گرتنە دەستی دەسەلات، ئەوانەی سەروو بنەمای گشتی توندوتیژیە بابزانین لەكوردستان سەرچاوەكانی لەكوێ هاتوە ؟ ئەوەی سەروو تێڕوانینێكی گشتی بوو، مێژووی مرۆڤایەتی بێجگەلەئایینە ڕاستەقینەكان ئەگینا بەو توندوتیژیەهاتوە، بەكورتی توندوتیژی و تیرۆر ناسنامەی نیە لەهەموو مەدرەسەو نەتەوەو ئایدۆلۆژی و ئایین وبزوتنەوەیەك ئەگەری سەرهەڵدانی هەیە

لەكوردستانیش سەرەڕای ئەو زەمینە گشتیە ئەوا لەمێژووی نوێش لەدوای داگیرودابەش كردنی دووچاری شەڕوشۆڕوتوندوتیژی بویتەوە، لەنێو خۆشدا لەشۆڕشی نوێ _ واتە لەدوای ١٩٧٥- بەپێی تیۆروئەدەبیاتی ماركسی هەمووی لەسەر توندوتیژی بیناكراوە، لێك بوردن تۆمەت بوو، ماركس خۆی ئامۆژگاریەكی بەناو بانگی هەیە دەڵێ : (ئێوە چاكسازمەبن بەڵكو شۆڕشگێڕبن)، ئەنجلس كتێبێكی هەیە بەناوی (دور العنف فی التاریخ) لینینش لەكتێبی (من أین نبدأ) دەڵێ : دەبێ ماركسیەكان پەنا بۆتیرۆریش ببەن بۆهێنانەدی ئامانجەكانیان، ئیتر بەپێ ی ئەو تیۆرەسیاسیانە مێژووی نوێ

ی کورد هەربراکوژی توندووتیژی بووە، کاروسزای شۆڕشگێڕی جێ ی شانازی بووە، وەك ئدیل کوشتن، سەربڕین، بەتەورکوشتن، لەسەرشاخ فڕێدان، مرۆڤ سوتاندن[1]،تالآن،مالّی یەکتر داگیرکردن....ئەوانەهەمووی سەرچاوەیەکی بەرچاوی داتیمە بۆیەرهەم هێنانی توندوتیژی، بۆیە نابێت ئەودیاردە ناشرینانە بدرێتە پالّ کەلتوری کوردی، لەراستیدا زیاتر ئەزموونی قۆناغی نوێ ی بزوتنەوەی کوردایەتی لێ ی بەرپرسیارە کەلەدوای ١٩٧٥ دەست پێ دەکا تائەوساتە

ئەزموونی دەسەلآتی کوردی ١٩٩١- ٢٠٠٩

هەلّبەتە ئەو هەموو بارودۆخە ناوەکی و دەرەکیەی بەسەر کورد هاتبوو لە ناکۆکی و براکوژی و بەهاکانی عەلمانی و ڕێبازی میکافیلی لە سیاسەت و شکستەکان.. هەموو لەلایەك، لەلایەکی تریش وەك بەشێك لەو عێراقە لەو ماوەیەی (٧٦) سالّیدا جگە لە دیکتاتۆری و بیری ناسیۆنالیزمی عەلمانی عەرەبی و ئینقلاب و ڕەگەزپەرستی و تالآن و سوتان و.. شتێکی واچاکی لێ نەبینرا، لەچاو ئەوانە ئەزموونی دەسەلآتی کوردی لەدوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ زۆر خراپ نیە، بەلآم باری ئێستای کۆمەلّگەی کوردی لەچاو ١٩٩١ زۆر خراپتر بووە، با بزانین هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دەسەلآتداران و بیری عەلمانی و ئەزموونی دەسەلآتەکەی یاخود بۆ خودی کۆمەلّگەی کوردی؟.

ڕاستە دوژمن لە تەقەلا ونەخشە و پلانی بێووچان بووە بۆ تێکدان و داڕزانی بناغەو ژێرخانی ئەخلاقی کۆمەلّگەی کوردستانی تا بتوانێ بە یەکجاری داگیری بکا بێ بەرگری و بۆی نەدەکرا، بەلآم هەتا ڕاپەڕینیش هێشتا ئەو کۆمەلّگەیە بەو ڕادەیەی ئێستا دانەڕزابوو، هەر بە نموونە بینیمان ئەو میللەتە بوو ڕاپەڕینی بەرپاکرد، زیاتر لە ١٥٠٠٠٠ ئەفسەر و سەربازی عەرەب و بەعسی بەدیل گرت، کە پێش دوو سالّ ئەوانە بوون کوردیان ئەنفال کردبوو، کەچی لە بەرامبەردا مەردانە بە نان و ئاو و جل و بەرگ پێدان ئازادیان کردن، نەك تۆلّەیان لێ بسێننەوە، ئنجا هەر ئەو میللەتە بوو خۆبەخشانە ئەرکی نیشتمانی دەبینی چ لەشاخ چ لە دوای ڕاپەڕین، کارمەند و مامۆستایان هاتنەوە قوتابخانە بەبێ مووچە ئەرکیان بەجێ دەگەیاندلە سەرەتای ئیدارەی کوردستان لە١٩٩١-

---

[1] لە هەمووی نموونە هەیە بەلآم درکاندنی بۆ ناوبانگی کورد خراپە

١٩٩٢، بەڵام بەرپرسانی حزبە دەسەڵاتدارەکان لەو ساتیشدا خەریکی کۆکردنەوەو تاڵان بوون، سەرۆکی هەرێمی ئێستا ناویانی بە "مافیا" بردن، ئیتر حزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان بەخۆ بەوبەرپرس* و بێرو پرانسیپە عەلمانی و پەروەردەیی پێشمەرگەیان نەیان توانی ئەوەی دوژمن بە کۆمەڵگەی کوردی کردبوو نەك هەر چاکەنەوە، بەڵکو ئەوان زۆر بە ترسناك تر درێژەیان پێداو کاریگەریەکەی قووڵ تر بوو، لەدوای ١٦ ساڵ لە ئەزموونی دەسەڵاتی کوردیدا ئێستا کۆمەڵگەی کوردیلەو دۆخانەدایە

١- لەڕووی ئەخلاقی: کۆمەڵگەیەکە بەهاکانی(مادیی، بێ متمانە، فێڵبازی، لێك ترازاوی، مەزەندە خراپ بەیەکتر، بێئۆقرەیی، خۆویستی..) باڵی بەسەردا کێشاوە.

٢- لەڕووی سیاسی: بنەماکانی سیاسەتی میکاڤیلی باڵی بەسەر کێشاوە، هەموو خەتێکی سوور، چەسپاوی، پیرۆزی بەکارهاتووە بو بە سیاسەتێکی نارەوا.

٣- لەڕووی چینایەتی: کۆمەڵگەیەکی دابەش بووی چینایەتی چینێکی دەسەڵاتداری زۆر تێرو بەشێکی هەژاریش، موچەخۆری وا هەیە ٤٥٠ جار بە ئەندازەی موچەیەکی ئاسایی وەردەگرێ، بە ئەندازەی جیاوازی نێوان براهما وشادرا ومەنبووز هندۆسی لێك جیان، لەڕووی سیستەمی ئابووریش بووینە هۆی " گرانی ".

٤- لەڕووی کۆمەڵایەتی: کۆمەڵگەیەکی عەولەمی دابەش و دووبەرەك و مادی و بەرژەوەندیە تایبەتیەکان زاڵن بەسەر بەرژەوەندی گشتی و.. (نەگۆڕەکان) گەلێ تەسك بووەتەوە، لەو نێوانەی دەسەلات زیاتر کۆمەڵگە بەرەو ئەنتی مەدەنی بووە.

٥- لەڕووی دەروونی: تاکی کورد زۆر چاوشکاو ڕەشبینە، خۆویستە، توانای بەرگری زۆر لاواز بووە، بێ متمانەیە، دەروون تەنکە.

٦- لەڕووی نیشتمانیەوە: ئنتمای نیشتمانی و نەتەوەیی زۆر لاواز بووە، بەرگری و کوردایەتی هەر باوی نەماوە، پارێزگاری لە دەسەڵاتی حزبایەتی لەسەرووی نیشتمانی و ئاسایش و خەتی سوورەکانیەتی.

٧- لە ڕووی ئابووریەوە : لە کۆنەوە کوردستان بە بەرووبووم بە ناویانگ بوو ئیستا هەموو بەرهەمێك لە دەرەوە دەهێنرێ ،تەنانەت لەکاتی وێران کردنی کوردستان لە

---

* مانای وانیە هەموومیللەتی کورد وای لێهاتبێت بەلکو مەبەست زۆریەیان بەتایبەتی لە دەسەلاتداران .

١٩٨٥ تا ١٩٩٨ خراتری بەسەر هاتوە جگە لە وێرانی ژێرخانی کشت وکـالی وبازرگـانی وتەکنۆلۆژیش .

٨- لەڕوەکانی ڕاگەیاندن وپەروەردەیی وفەرهەنگی ونـەریتی تـا دەگاتـە ژینگـەییش سەقەتە،هەرخودی تێك دانی ژینگە لەمێژووی مرۆڤایەتی لە وەرچـەرخانی کۆمەلگـە لـە کشت وکالەوە بۆ پیشەسازی دەست پێ دەکا ،لە کوردستان بـێ هـیچ هۆیـەکی زانسـتی کشت وکال وێران کراو بەسەدان هەزاران ئۆتۆمبێـل و ماشـێنی سـوتێنەر هێنـراوە (بـێ بەرهەم)،ژینگەی کوردستانی تێك وپێك داوە

٩- لەڕووی ئەزموونی دیموکراسیەوە: دەمانەوێ لەوەوە زیـاتر بوەسـتین بـزانین ئـاخۆ چەندە ئەو دەسەلاتەی کوردی دیموکراسی بووە، هەرچەندە تەنها ووردبوونەوە لە هۆیەکانی شەڕی براکوژی کە خۆشیان دانیان پێدەهێنا ئـەوە شـەڕە لەسـەر دەسـەلاتە کۆتـای بـەو پرسیارە دەهێنێ و مانایەك بۆ دیموکراسی ناهێلێتەوە، بەلام هەر یەکـە شـتێکی لەسـەر دەوەستین.

هەلبەتە دیموکراسی ئێسـتا (دیموکراسـی هاوچـەرخ)ی پـێ دەووتـرێ یـان دیموکراسـی ناڕاستەوخۆ، جیایە لەگەل دیموکراسی ڕاستەوخۆ یان (دیموکراسی ئەسینی)، ئێسـتا زیـاتر ئەو بەشانە دەگرێتەوە: (هەلبژاردنی ئازاد، سەروەری یاسـا، ئـازادی بـیروڕا، دەسـتگۆڕی دەسـەلات، شـەفافیەت، مـافی یاسـایی معـارەزە، لێـك جیاکردنـەوەی دەسـەلاتەکان، لامەرکەزی..)، هەر بەکورتی لەسەر هەریەکـەیان هەلوەسـتەیەك دەکـەین بەبـەراوردەوە لەگەل ئەزموونی کوردی:

هەلبژاردن: هەرلە یەکەم هەلبژاردن قایـل نـەبوون و ئەنجامـەکانی هەلوەشـێنرایەوە و بـووە تـەوافوقی * لـەدوای ئـەوە هـەر هەلبـژاردنێکی تـری شـارەوانی و سـەندیکایی و ڕێکخراوە یی کرابێ سەرەنجامەکانی تەواوەن جووت بووە لەگەل دەسەلاتی عەسـکەری لـە هەرلایەك، جگە لە تەزویر و زۆرداری و چەواشەیی و دەنگ کڕینی بەئاشکراو..

* تەوافوقیش مانای دیارە، لەژێرسایەی تەوافوق زۆر بەزەحمـەت کـارو چـالاکی دیموکراسـیانە ئـەنجام دەدرێت، دام ودەزگاکان سست دەبن و هەتا یاساش سەروەر نابێ،بۆیە ئەو شێوازە دەگمەنە تەنها لـەو ولاتانە پەیرەو کراوە کە لەدووپیکهاتەی جیا دروست کرا بێ وەك چیکوسلوڤاکیا ی پیشوو قوبرس تا ڕادەیەك لبنان وعیراقی ئیستاش

سەروەری یاسا: یاسا لە سەرووی هەموان نەبووە، تیغێك بـووە زیـاتر ملـی بـێهێز و هەژاری بڕیوەو دەسەڵاتدار و هێزدارەکـانیش ڤیتـۆی بچـووك و گـەورەیان هـەبوە، هـەتا دەسەڵات و پەرلەمان و دوو حکومەتەکان یاسایی نەبوو، بـەپێی یاسـایی تـەواو هـەردوو حزبە دەسەڵاتدارەکەش نایاسایی بوون، مادام هێزی داگیرکەریان بۆ سەر کوردستان هێنـا، کەچی سەرنج بدە (حزبی کاری سەربەخۆی کوردستان) هەڵوەشێنرایەوە بـەپێی یاسـا، بـە پاساوی پەیوەندی هەبوون بە وولاتێکی بیانی!!

پەرلەمان: لە سیستەمی دیموکراسیدا دەسەڵاتی یەکەمە، کەچی لێرە بێدەسەڵات بوو، لەژێر ڕێنمایی (م.س) بووە، هەردەم بڕیارەکان بەکۆدەنگ یان سفر بووە، ئـەوەش هـەمان نیشانەی ئەنجومەنەکانی نیشتمانی عێراقی و سـوری و میسـری بـووە.. کـە گـەلێ جـار دەستی قایلیان بەرز کردۆتەوەو نەیانزانیوە بۆچیە! جگە لەوەی ئەندامانی نوێنەری خـەڵك نەبوونەو یەکتریان نەناسیوە، ئنجا ماوەی مانەوەی لە هـەموو پێوانەیـەکی یاسـایی ڕەت بوو، هەتا لەعێراق هەڵبژاردن بۆ پەرلەمان نەکراوە لە کوردستانیش نەکرا.

حکومەت: حکومـەت و پەرلـەمان داهێنـانێکی بلیمەتانـەی سیاسـی بـوو، خـەڵکی کوردستانی مەزن پێی گەشبین بوون، بـەڵام هـەر بـەخێرایی بـە تەوافوقیانـە پەرلـەمان دروست بوو، دوای دوولەت بوو بێ ئەوەی هیچیان رادەی یاسایی تەواو هەبێ، حکومـەتی سلێمانی (٤٤٪)، حکومەتی هەولێریش (٤٦٪)* دەنگی میللەتی هێنابوو، ئنجا ئەو دوو حکومەتە زادەی شەڕی براکوژی بوون، کە لەسەکۆی پەرلەمانی کوردسـتانەوە (تحـریم و تجریم) کرابوو،تا حکومەتی هەریم تا(پینجەم کابینە) ئەگەر بەووردی بیپشکنین دەبیـنین زادەی پەلامارەکەی ٣١ی ئابە کە یەکێتی وای لە پارتی کرد ئاوا پـەنا بـۆ دوژمـن ببـا، کەواتە ئەو دوو حکومەتە نەك یاسایی بوو یاخود نا، بەڵکو ئەوەنـدە نایاسـایی بـووە تـا ڕادەی دژی پەرلەمانی لەشێوازی حکومـەتی یالتسـن لـە ڕووسـیا کاتـێ بـە دەبابـە لـە پەرلەمانی دا لە ساڵی ١٩٩٣، ئنجا ئەو دوو حکومەتە بەپێی (یاسای ئیدارەی ئینتقـالی بەندی - ١- لە مادەی ٥٣) عێراقیش نایاسایی بوو، سـەرەڕای ئـەوەی بەرجەسـتەیەکی

* ئەو ژمارەیەی ٤٩٪ و٥١٪ ڕاستەقینە نەبوو، بەڵکو ئـەوە زیـادەی دەنگـی ئـەو حزبانـە بـوو کـە نەگەیشتە ڕێژەی ٧٪،

زەقی فیدراڵیەتی ئوستانیە کە کورد بە تێکڕایی ڕەتی کردۆتـەوە و گەلاڵـەی داگیرکەرانـە کە دەڵێن عێراق فیدراڵیەکی ئوستانی بێ، سەرەڕای ئەو هـەموو بـێ یاسـاییە هەریەکـە لەلای خۆی نەی دەشاردەوە کە حکومـەتی حزبـە، واتـە بـە سیسـتەمی (حـزب القائـد) دارڕژرابوو، هەروەك کـاك مەسـعود بـە ئاشـکراتر لـە دهـۆك درکانـدی لـە چوارچـێوەی هەرەشەکانی لە دژی گەندەلی

ئەوەی سەروو تا تیکەل بوونەوە ئاوا ناقانونی بوو،تائیستاش دەسەلاّتی کوردی بریتیـە لە حکومـەتێك ودوو میرنشین و شتێك زیاتریش، ناسنامەکەشی بریتیە لـە :١- سـیتەمی دیارشـی کـۆنی یۆنـانی ٢- سیسـتەمی مۆیۆکراسـی ٣- تەوافوقیـەکی دەگمـەن[١] ٤- ڕەگێکی عەشایری ،لە وولاتانی عربی (کە شۆرشیان لەسەر کرا)یەك حزبـی قائـد هـەبوو لەکوردستان دووحزبی قائد، پێویستە لەسەر ئەوەش بوەسـتین دیموکراسـی تـەوافوقی لـەو وولاّتانە پیادەکراوە کە دوو پێکهاتەی جیان وەك چیکۆسلۆڤاکیای پێشوو ،قوبرس، لبنـان ،عیراقی ئیستا،لەهیچ کونجێکی ئـەو جیهانـە نـەبوە لـە نێـو یـەك میلـەت سیسـتەمی تەوافوقی وەك ئیستای کوردستان ئەوە ١٨ سالە وا پیادە دەکرێ ،لە شـوێنان دیموکراسـی تەوافوقیە ئینجا ئاوا زەحمەتـە لـە کوردسـتان تەوافوقیەکـەی خەسـتەو دیموکراسـیەکەی کاڵە،هەلبەتە ئیئتلاف کردن ئاساییە بەلاّم تەوافوقی نائاساییە[٢]

ئازادی ڕادەربڕین: ئەوەیان تارادەیەك باش بووە لەچاو دەسەلاّتدارانی عـەرەب، بەبوونی کۆمەڵێك ڕۆژنامـەی جیاواز و کەنالی تەلەفزیۆنی و فرەلایەنی و...

---

[١] لە مادەی ٣ی ڕێکەوتنامـەی ستراتیژی (پ د ك) و(ی ن ك) هاتوە.

[٢] بۆ لێك جیاکردنەوەی ئیئتلاف لەگەل تەوافوق بڕوانە : ارنـت لیبهـارت- الدیمقراطیـة التوافقیـة فـی المجتمع المتعدد ص٤٧- یەکەم کەسەباسی لە(دیموکراتی تەوافقی)کردوە دژ بـە دیکتـاتۆری زۆرایـەتی، تیایدا ٣ نیشانەی بۆ تەوافوق داوە :١- بوونی فیتۆ بۆ هەردوولا ٢- دابەشی دەسەلاّت ونوێنەرایەتی لە ئاستەکانی تری خوارووش لەگەل دابەشی بودجەش ٣- سـەربەخۆییەکی نیسـبی بـۆ هـەدوولا لـە ناوچەکانی خۆیان ئەوە تەوافوقەو بەرجەستەکەی ڕوونە لە کوردستان، هەرچی ئیئتلافـە تـەنها لـە حکومەت ونەنجومەنی وەزیران دابەشیەکە هەیە نایەتە خوارەوەو سەربەخۆیی نیسبی تیانیە

دەستگۆڕی دەسەڵات: لەڕاستیدا کرۆکی دیموکراسی لەو خاڵەیە، بەڵام لە کوردستان نەك دەستگۆڕی دەسەڵات بەڵکو بە (لامرکزی) و بە دابەشی یاسایش قایل نین و شەڕی براکوژی لەسەر کرا، ئنجا ئەوانە نەك لە حکومەت و دەسەڵات لەنێو حزبەکانی خۆشیان دەستگۆڕی دەسەڵات ناکەن، بۆیە وەك دەسەڵاتداری عەرەب وەزیر و سەرەك وەزیر و پایەکانی تر دەگۆڕن، بەڵام بەو مەرجەی هەر خۆیان لە سەرووی هەموو گۆڕانێك بن، ئیتر پارێزگاری لە دەسەڵاتی خۆیان لە سەرووی ئاسایشی نەتەوەیی کورد و ئامانجەکان و نەگۆڕەکان و پیرۆزیەکان و بەهاکان..

شەفافیەت: هەڵبەتە لە بارودۆخی وادا هەموو بوارەکانی ئیداری و سیاسی و مالی و یاسایی.. لێڵە، لە خەڵك دیار نیە هەمووی لەژێر پەردەو بەدەر لە یاسا دەکرێ، نەك خەڵکی هەتا وەزیر و لیژنەی بەدواداچوونی ڕەسمیش تەنها هەندێ ئامار و ژمارەی سادەی لایە، ئەگینا لە دیموکراسیدا شەفافیەت مانای وایە هیچ بڕیارێکی سیاسی، ڕێکەوتنەکان، یاسایی ئیدارە، بودجە، دەسەڵاتی مالی.. دەبێ لەوپەڕی ئاشکرایی بێ.

مافی یاسایی معارەزە: لە وڵاتانی دیموکراسی معارەزەو دەسەڵاتدار وەك یەك مافی یاساییان لە پێکهاتەی دەسەڵات هەیە، بەڵام لە کوردستان معارەزە زیاتر تاوانبارەو ئابلۆقەکانی یاسایی و ئیداری و سیاسی و مادی و ماڵداریشی لەسەر بووە، زۆر بەخێرایی توندوتیژی و تۆقاندنی لەدژی بەکارهاتووە یان بەسەربازیانە ڕاستەوخۆ یان لەڕێی دەزگاکانی یاسایی لەژێر ناوناتۆرەی جیاجیا، بێبەش بووە لە هەموو داهات و ئیجابیەکانی وڵات.

لێك جیاکردنەوەی دەسەڵاتەکان: لە وەسفێکی (ڕۆسۆ)[1] دەڵێ: لە دیموکراسیدا دەسەڵاتدارزۆر ترن لە گەل،لە ئورستقراتی دا دەسەڵاتدار کەمترن لە گەڵ،لە دیکتاتۆریدا دەسەڵات یەکسانە بە گەل، هەروەك لە ئەزموونی فەڕەنسی دیکتاتۆر (لویسی چواردە) دەیگوت من یاسام و حکومەتم، لەزۆربەی وڵاتانی عەرەبیش، لەسەر دیوارەکان وەك عێراق دەنوسرا: (إذا قال صدام قال العراق)! جا لە کوردستانیش نە پەرلەمان و نە

[1] جان جاك رۆسۆ-فی العقد الاجتماعی ص١١٦-

حکومەت و نە دادگا.. دەسەڵاتی نەبووە لەژێر ڕێنمایی (م.س) بووە، ئەویش لەژێر فەرمانی کەسی یەکەمیان بووە، مەرکزیانە.

ناسنامەی: بەکورتی ناسنامەی ئەو حکومەتەی لەو دووحزبە دروست بووە بریتی یە لە شێوە دەسەڵاتێکی زۆر دەگمەن ،زۆر بە زەحمەت پۆلین دەکرێ ،چونکە شێوازی زۆر کۆنە ،پێکهاتنەکەی بریتیە لە تەوافوقی –دیارشی ،نواندنەکەشی بریتیە لە جۆرە حکومەتێکی بلۆتۆ کراسی ئۆلیگارشی ، دەتوانین بڵێین بریتیە لەمیراتگری ئەزمونی لایەنە سەلبیەکانی یۆنانی کۆن ،دەسەڵاتی ئیستای عربی ،هەندێ ڕیشەی عەشایری میرنشینەکانی خۆمان .

** ** ** **

بەو شێوەیە ئەزموونی دیموکراسی لە کوردستان نەبووە نمونەیەکی سەرمەشق، هەتا بۆ دەوروبەریش، ئەوەتا لەئێران و تورکیا و عێراقی نوێش وا دەستگۆڕی دەسەڵات و دابەشی و یاسایی و بوونی معارەزە و ئازادیەك.. هەیە، هەتا ئەزموونەکەی کوردستان چۆوە سەر ئەزموونی دەسەڵاتدارانی عەرەب*، ئیتر پاساوی گوایە دیموکراسی پێویستی بە کۆمەڵگەیەکی عەلمانی و مەدەنی و بازاڕی ئازاد و سەرمایەداری و.. هەیە، یان دەڵێن زۆرمان ماوە بگەینە قۆناغی دیموکراسی ، ئەو جۆرە پاساوانە قەلۆشیە، پێشتریش لە سەردەمی گەرمەی مارکسی دیسان نووسەران و سیاسەتمەداری کورد بە هەڵچونەوە دەیانگوت قوناغێکی زۆر ماوە تا ١٠٠سال بگەین بە مارکسیەت، لە سۆشیالیستیەکەش هەروا، ئێستاش دیسان خۆیان دیموکراسیەکەیان پێ قەبووڵ ناکرێ، ئنجا دەیخەنە ئەستۆی کۆمەڵگەو زەمەن گوایە ئەوە پێویستی و زەمینەسازی دەوێ بۆ دیموکراسی.. کەچی دەبینین کۆمەڵگەکانی ئەفریقی و هندی و ڕۆژهەڵاتی تر زۆر لە کورد پاشکەوتووترن، بەڵام وا دیموکراسین، کوردستانیش هەروا لە خولگەی نادیموکراسی دەخولێتەوە تا

* ئەوەی جێی سەرسورمانە دەسەلاتی کوردی زۆر دژی دیاردەی تەعریبەوهەقی خۆشیەتی، هەنگاوو بەرپرسەکانیی ئەو دیاردەش دیارن، بەلام تەعریبی عەقلیەتی دەسەلاتی کوردی لەکێ هاتووە؟ زیاتر لەوەش هەروەك نەریتی بەرپرسانی کەندا، ،رەبی عاشقی مۆنیکاو سەیارەی بەرزن، ..بۆیە دەسەلاتی کوردیش وەك عەرەبی ئەو دوو وەسفە سەرەکیە هەڵدەگری یەکەمیان: کوردیش ڕیك کەوتوون کەرێك نەکەون .
دووەم: وەسفی دەسەلاتداری عەرەب بەسفر کراوە لەکۆنەوە(یەکەم جار سعد زەغلول ووتی سفرن) تەنانەت معمر قەزافی بە (- ١)یشی وەسف کردوون دەبینین دەسەلاتی کوردیش ئەو وەسفە و سەرەنجامەکانی هەلدەگری تا ئەونوسینەش

نووسینی ئەم بابەتە،بەڵام لەدوای یەکبوونی هەردوو حکوومەت زۆر بەهێواشی بەرەو چاکتریە

لەبەرامبەر ئەو کەللە ڕەقیەی هەردوو حزب بەرامبەر ڕای گشتی کوردی دەیکەن و ئامادە نین چاکسازی بکەن ئەوا باجی گەورەیان داوە لە هەمو ئاستەکان ،ئەگەر وەك ژمارە هەلبژاردنەکان بکەینە پێوەر ،لەگەل ئەو هەمو چاوسورکردنەوەو بەکارهێنانی ئامرازی ناسەردەمیانەی جۆراو جۆر کەچی هەروا دەنگیان لە کورتی دەدا ،لەیەکەم هەلبژاردنی سالی ١٩٩٢دا ٥٠بە ٥٠ بوون ،دوای هەلبژاردنی دوەم هاتنە ٤١بە ٤١،ئینجا هاتنە خوار تر بۆ ٣٦بە٣٦ ،ئیستا لەو هەلبژاردنە هەریەکە تەنها ٢٩ کورسیان ماوە،هێزێکی تر بەناوی (گۆڕان)٢٥ کورسی هێناوەو نزیك بوویتەوە لێیان

چارەسەریەکانی:

هەڵبەتە ئەوە بەچەند دێر و پەرتوکیش تەواو نابێ، چونکە وەڵام و چارەسەری بریتیە لە کێشەیەکی مەدرەسی جیهانی، بەڵام هەر زۆر بەکورتی ورووژانێکی لێ باس و بەراورد دەکەین.

لە سەرەتای سەدەی ڕابردوو و پێش دروست بوونی مەینەتی کورد عەلمانیەتی کورد بەڵێنی بە خەڵکی دا ئەگەر خەڵکی کورد ڕوو لە عەلمانیەت بکەن، ئەوا دەوڵەتێکی کوردستانی خاوەن تەکنەلۆجیایان بۆ دروست دەکەن، کەچی ئەوە سەدەیەکە نەك هەر ئەو بەڵێنانە نەهاتە دی، بەڵکو باری کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و ئایدیۆلۆجی و نیشتمانیان بەو دۆخە گەیاندووە، جا ئێستا زۆر ڕوونە ئەو بارودۆخ و پەرتەوازەییەی کورد نە بە لیبرالیەت، نە بە سۆشیالیزم و شیوعی و نە بە سۆشیالیزمی پەتیش ڕاست ناکرێتەوە،لەبەر هۆیەکی زۆر سادە :چونکە ئەو مدرسانە هێزی گۆڕان وچاکسازیان زۆر لاواز بووە، کەواتە وەك دەرباز دەبێ بەدوای فاکتەرێکی زۆر کاریگەر بگەڕێن کە هەموو لایەکی کورد کۆکبن لێی، با سەرنج بدەینە ئەو گوفتارەی لە کۆنەوە لەسەر کورد وتراوە، چەندین جار لە شەرەفنامە و لەلایەن ڕۆژهەڵاتناسەکان دووبارە بووەتەوە، دەڵێن میرنشینەکانی کورد، خەڵکی کورد، خێڵە کوردیەکان، سەرکردە سیاسیەکان.. یەك ناگرنەوە، تەنها ئەگەر لەسەر (شەهادەو ئیمان)[1] ئەوە مانای چی یە؟ مانای وایە

[1] بروانە : شەرەفنامە –شەرەفخانی بەدلیسی ل٣٦

هەرکاتێ کورد تەواو ئاینی ئیسلامیان پەیڕەو کردبێ ئەوا یەکگرتوو و سەرکەوتوو و سەربەخۆ بوونە، هەروەك د.حکیم مختار کردوویە بە پاساو دەڵێ: (حیثما کان الإسلام بلا اسلام فحریة بلا حریة، کان للکورد ثورة وجهاد)[1]، پێچەوانەش بە پێچەوانەوە، ئێستاش ئەو بارودۆخە بە عەلمانیەت چارەسەر ناکرێ، پرۆسەی عەلمانی و بەردەوام بوونی هەر ئەو زیانانەی سەرووی نیە، بەڵکو دەبێتە هۆی لاوازکردنی ئنتمای تاکی کوردستانی بۆ وڵات و مێژوو و کەلتوور و فەرهەنگی کوردستان، دەبێتە هۆی توانەوەی فەرهەنگی و پچڕانی لە کەلتوور و کۆڵەگەکانی ناسنامەی، بۆیە سەرەنجام کاری نێگەتیڤی ترسناکیش دەکاتە سەر هێزی بەرگری نیشتمانی، لەگەڵ کۆمەڵێك سەرەنجامی تر، تەنها گەڕانەوەی سەرتاسەری بۆلای ئاین عەیارەکان دەگێڕێتەوە، هەموو ئەو دیاردە دزێوانە چاك دەکاتەوەو سەروەریەکانی کورد دەخاتەوە سەر ڕەسەنایەتی خۆی، کە لە هەموو فەرهەنگەکانی کۆن کورد بە میللەتێکی بەزەبر و دلێر و ڕەوشت بەرز تۆمارکراوە، هەتا ناوبانگی بە (قورەیشی عەجەم)[2] دەرکردبوو، بەو ئاینە یەکیشی دەکرنەوەو دەروازەی ڕزگاریشی دەدۆزنەوە، بەو پێیە دەچینە نێو ڕابوونی ئیسلامی لە کوردستان، کە لەو پێویستیە کۆمەڵایەتی و سیاسی و فەرهەنگی و نیشتمانیانە سەرهەڵدەدا، لەهەناوی شکستی عەلمانیەت .

---

[1] معضلة کردستان.. البدیل الأمثل.. ص٤٣.

[2] بروانە:شفاء العلیل ص٣ هتروتهاقلقشندی-صبح الأعشی ج٤ص٣٧٩ هتمو نتوانة لتها شەرەفنامە ل١٠٤ یشەکی وەرگێراوە

بەشی هەشتەم

ڕابوونی ئیسلامی

حزبە کوردستانیەکانی ئیسلامی

لێرە بەو لاوە توێژینەوەکەمان بە پێی ڕاو بوچوونی ئیسلامیەکانە...، لایەنە ئیسلامیەکان لە فەزایەکی فراوانتر لە شێوەی ماسی ودەریاخەملیون کە پێی دەووترێ ڕابوونی ئیسلامی، بۆیە هەلوەستەیەك لەسەر ئەوە دەکەین لەپێشدا

٨- ١زۆر بە کورتی هۆیەکانی ڕابوون لە کوردستان: دووبەشی سەرەکیە، هۆکارە گشتی وتایبەتیەکان :

A/هۆکارە گشتیەکان، ئەوەش چەند بە شێکە:

أ/ هۆیە واقعیەکان:

١- گۆڕانی زانست:

زانستی کۆنی فیزیا و کیمیا و بایەلۆجیا و گەردوون و تەنانەت زانستی کۆمەلایەتی و ئابووری هەرە دوورەکە (بیرکاری) لە پشتیوانیەکی ڕاستەوخۆی فیکری عەلمانی وفلسفی مادی بوو، دژی بەهای ڕۆحی و راستیەکانی ئیسلام بوو،ئەو چوار تێڕوانینە سەرەکیەی خوارەوەی دروستکردبوو:

أ/ ئادەمیزاد لە ئادەم نەهاتووەو بەلکو لە پەرەسەندن هاتووە.

ب/ ئەو جیهانە تەنها مادەی جولاوە، غەیب و روح و جیهانی ئەودیو (قیامەت) تەنها هورێنەیە.

ج/ ئەو گەردوونە هەر هەبووەو هەر دەمێنێ بێ سنوور و بێکۆتایشە (هەموو تیۆرەکانی پەرەسەندن لێرە سەرچاوە دەگرێ)..

د/ ئایینیش لە نەزانین هاتووە، مرۆڤ ئاینی دروست کردووە نەك خوداوەند.

بەلام لە سەرەتای ئەم سەدەیەو دوای پەنجاکان شۆڕشێکی زانستی گرنگ ڕویداو ڕەوتەکەی وەرگێڕا بەرەو لای ڕاستیەکانی پەیام، لە زانستی نوێدا گەردوون سنووری هەیە و تەمەنیشی هەیە و دروستکەریشی هەیە، فیزیا و کیمیاش سەلماندیان بوونەوەر و

سروشت هەر مادە نیە، لە بایۆلۆجیاش تیۆرەکانی پەرەسەندن و داروینیەت بە (ڕاسبی) کۆتایی هات، ئەنسرۆپۆلۆژیا و کۆمەڵایەتیش بەرەو لای شەریعەت هاتنەوە.

بەم شێوەیە زانستە نوێیەکان بە پێچەوانەی زانستی کلاسیکی پاڵپشتی چەمکەکانی ئاینی کرد، بیری مرۆڤی نوێی بە ڕووکاری ئاینی گۆڕی، زانست و پەرەی زانستی بووە کەرەستەیەکی لەبن نەهاتووی بانگێشەو تیۆری سیاسی ئیسلامی، بەپێچەوانەشەوە مەدرەسەکانی عەلمانی مارکسی و سۆشیالیستی لەگەڵ زانستی نوێ ڕ،وبەڕوو بونەوەو تیۆری سیاسی و فکریان کەوتە شکست. کەواتە (جان کۆریس) هەقی بوو کە لە سەدەی ڕابردوو لە کتێبی (حقیقة العالم الملموس) گوتی: من نایەمە ناو سیاسەت هەتا چاك لە گەردوون نەگەم، بەو شێوەیە لە شوێنی تێڕوانینەکانی جاران جۆرە بڕوایەکی تر خەملی بریتیە لە:

أ- پەروەردگارە دروستکەری هەموو شتێك.

ب- بۆ هەر شتێکیش فەرمان و بەرنامەیەکی بەستاندەری پێ سپاردووە کە پێی دەڵێن (یاساکانی سروشت).

ج- کەواتە هەر ئەویش دەزانێ چ یاساو بەرنامەیەك بۆ ئادەمیزاد چاکترە کە یاساکانی کۆمەڵە (پەیام).

بەم شێوەیە ئەو گۆڕانە زانستیە کاریگەرێکی گرنگ بوو لە بەخەبەر هێنانەوەو ڕابوون خودی زانست وبەرهەمەکانی بوەتە بەشێك لە پاڵدانی عەقلی مرۆڤ بەرەو ئاین ((ویری الذين أوتوا العلم الذي أنزل اليك من ربك هو الحق..))سبأ/٦.

لەکۆنەوە زانای ژیری ئیسلامی زانیویەتی زانستی ڕاستەقینە یارمەتیدەری ئاینی ڕاستەقینەی دوور لەخرافیاتە،با ئەو زانستە لەلایەن هەرلایەك بێت، سینکا لەکۆنەوە ووتویەتی:(کەس ناتوانی بە زوڵم درێژە بە دەسەلاتی بدا،بەلام دەسەلاتی میان ڕەو دەوام دەکا)[1] ئەوە نزیکە لە ڕاستی (ان الملك تدوم بالكفر ولاتدوم بالظلم) بریتیە لە(كلمة الطيبة) ، لەسەر ئەو بنچینە ئیبن روشد هەولی دا شریعەت وفلسفە یەکبخاو دەلی(ان الحكمة صاحبةالشريعة والأخت الرضيعة)[2]، ئیبن حەزمی ئەندەلوسی دەلێ(لا خلاف فيه بين

---

[1] سبینوزا-رسالة في اللاهوت والسياسة ص٢١١

[2] بڕوانە: ابن رشد- فصل المقال فيما بين الحكمة والشريعةمن الإتصال ص٥٨- هەردووکی بە دەستە خوشك وەسف کردوە

أحد من العلماء بالفلسفة ولا بين أحد مـن العلمـاء بالشـريعة)[1] ،ئيمـام غـزالىّ و رازى و هەتا ابن تيميەش ووتويەتى عەقلى دروسـت ودەقـى راسـتەقينە تيـك نـاگيرێن[2]، لـەلاى ئەوروپاش ئەو تەقەلايەى دراوە ،باسكال هەولى دا وەك ابن رشد ئـاين وزانسـت وفلسـفە ئاشت بكاتەوە[3]...هەمو ئەوانە لە قازانجى ئاينى ڕاستەقينەيە.

٢- وەرچەرخانى ئينتما لە دەڤەرى و نەتەوايەتيەكان بەرەو جيهانى عەولەمە:

فكرەو ئەزموونى نوێ سنوورى نيە (عابر القارات)ە، لەو داخراويـەى جـاران دەرچـوو، بۆيە ئادەميزادى نوێ كوڕى خێزانەكەى، نەتەوەكەى، سيستەمى حوكمەكەى.. نيە، كوڕى جيهانە، يەكسەر تەفاعول لەگـەڵ جيهـان دەكـا، لەسـەر بنچـينەى كيشـوەر و نەتـەوەو سنوورى جوگرافى دابەش نابن، تەواو بە پێچەوانەى فكرەى (صموئيل هنـدكتۆن —صـراع الحضارات) بەڵكو لە يەك نەتەوەو شارستانى و بگرە لە يەك خێزان ئادەميزادەكان وەلائـى جيهانى جياجيايان لىٚ پەيدا دەبێت، ئەو پرۆسەيەش لە كۆتاييدا دەبێتە (صراع المـدارس) نەك (صراع الحضارات) و كام مەدرەسەش دەوڵەمەندتر بێت ئەو دەيباتەوە..

هەڵبەتە مەدرەسـەى ئيسـلاميش لـە هـەموو ڕووەكـان لـە مەدرەسـەكانى عـەلمانى (ليبرالى، شيوعى، سۆشياليستى، ..)دەوڵەمەندترە، بۆيـە بـەخێرايى فكـرى بەشـەريەتى كۆنترۆڵ كرد، پەڕيەوە لە ميراتى، چـونكە لـەو سـەردەمەى عەولەمـە چـەمكەكانى (دار الاسلام، دار الكفر، دار الحرب، دار السلام،...) هەروەها فەرمايشـتى ئێمـەى ئيسـلام و ئێوەى كافر، ئێمەى سوننە و ئێوەى شيعە،.. دەقيـق نـين، دەكـرێ بلـێىٚ ئێمـەى كـورد ئێمەى ڕۆژهەڵاتى و باقى ستونيەكان بەلاٚم بۆ ئنتمايەكانى ئاسۆيى سـنورى جـوگرافى و نيشتمانى نەما، لێك جيابۆوە، دەكرێ لە هەر كيشوەر و وڵاتێكى ئـەو جيهانـە لـە يـەك

---

[1] ابن حزم - الفصل في الملل والأهواء والنحل - فصل في الكلام على من أنكر الشرائع من المنتمين إلى الفلسفة بزعمهم وهم أبعد الناس عن العلم بها جملة.

[2] ان الحجة العقلية الصريحة لاتناقض الحجة الشرعية الصحيحة —ابن التيمية —مجموع الفتاوى، ط٢\١٩٩٨م، دارالوفاء-مملكة العربية السعودية ج٥ ص١٤٩ لە ئەسلدا ئەو ڕيسايە لە رازى وەرگيراوە بروانة: الفخر الرازى - أساس التقديس٢٢٠

[3] دجورج حنا - قصة الإنسان ص١٥٣

کاتدا ئنتما بۆ هەر چوار مەدرەسەی سەرەکی (شیوعی،سوشیالیستی، لیبرالی، ئاینی) هەبێت، ئەوەش ئاسۆیەکی زۆر فراوانی بۆ ڕابوونی ئیسلامی کردەوە کە بترانێ لە زیندانی کلاسیکی میراتی دەرچێ و تەفاعول لەگەڵ هەمو جیهان بکا و ئەو هەموو کەرەستەیەی خۆی بخاتە بازاڕی جیهانی.

لەو ڕووەش هیچ گومان نیە ئیسلام لە هەموان شمولی وتر و تێروتەسەل و پتەوترە. هەریەکە لە مەردسەکانی تریش کە تەزووی فکری عەلمانی دروست کرد. (بەتایبەتی لە جیهانی ئیسلامی) زۆر دەستکورتن لە بیروبڕواو کەرەستەی بازاڕی جیهانی فکری و بەرگەی ململانێکانی شارستانی و مەدرەسی زۆر لاوازە.

خودی عەولەمەش هاندەری رابوونە، چونکە ئەو ڤاکتەرە رێگرانەی وەك سنوری دەولەتی نیشتمانی وبەرژەوەندی تایبەتی تاك یان کۆمەلگەیەکی نێو دەولەتیك یاخود نەتەوەیەك، ...هەموو ئەوانە لە عەولەمە تەخت دەبێ بۆ ئیسلام ئامادەکاری زیاترە و کەرستەی جهانی زیاتر پێیە، هەر بەنمونە هەریمی(سنوردار) یەکێکە لە کۆلەگە یاساییەکانی دەولەتی هاوچەرخ کەلەبنچینەدا لەگەل هەرێم (لە روانگەی ئیسلام دا لێك جیایە) کە بریتیە لە هەرێمێك سنورەکەی هەموو زەویە، کەواتە مقەوەماتی سیستەمی نا ئاینی لە جهانی ئیسلامی بەرەو نەمانەو ئیسلامیش بەرەو هەلسانەوەیە بەخێرایی

٣- داڕوخانی شیوعیەت و کزبوونی عەلمانیەت: سەرەتایی عەلمانیەت بۆدوای ١٩٠٨ز دەگەڕێتەوە،ئەوەی یەکەمیان بریتین لە :د عبداللە جودت وئیسحاق سکوتلی وحسن خەیری ورەفیق حلمی وتۆفیق وەهبی و زیا کوك وبرنجی زادەو...،ئەوانە هەموویان لەململانێ نەبوون لەگەل ئاینیەکانی کوردستان بەلاّم یارمەتیدەری عەلمانی تورکی بوون، بەشێك بوون لەدروست کردنی مەینەتی کورد ئەگەر چی ئەوەشیان نەویستبێ، لە دوای ئەو مەینەتیە جۆریك لەڕیککەوتنی نارەسمی وادروست بووکە سەرکردایەتی بۆزانایەکی ئاینی بێت و حزبایەتیەکەش بۆعەلمانیەکان بێت، تا دروست بوونی (پ د ك)لە١٩٤٦،ئەو چینە گەلێ جار ویستویانە لەو ڕێسایە یاخی بن و جورێك لە ناکۆکی بە ناوی (مەکتەب

سیاسی- م س)و ملا مستەفا ڕوویداوە، لە ڕاستیدا ئەوە سەرەتای ناکۆکی عەلمانی وئیسلامی بووە لەکوردستان، بەلاّم عەلمانیەکان لە کۆتاییدا کەوتنە باوەشی داگیر کەران و شکستیان هێنا، تاشکستی سەرکردایەتی ملا مستەفا لە ١٩٧٥، ئینجا ئەو چینە عەلمانیە زۆر بلیمەتانەو لەخۆبوردوانە شورشیان بۆیەکەم جار دەست پیّ کردەوە بیّ هێماو پێشەوایەکی ئاینی، بە ناوەڕۆکێکی ڕاشکاوانەی مارکسی، دوای ئەوەی (پ د ك)یش بە ڕەسمی لە کونگرەی(٩)ی١٩٧٩جاڕی مارکسیایەتی خۆیاندا* جاڕی کۆتایی ئەو ڕێسایەش بوو ئیتر شۆڕش وحزب و کوردایەتی بەتەواوی کەوتە دەست عەلمانیەت —ترازی مارکسیەت.

بەلاّم لەسەر ئاستی مارکسیەت قەیرانی سەخت سەری هەلّدا،لە سەرەتاکانی ١٩٨٠ قەیرانەکانی ئابووری و میللی زیاتر لەناو ولاّتانی سۆشیالیستی سەری هەلّدا، لەڕووی فکریشەوە لە ئەنجامی ئەو وەرچەرخانە زانستی و فکری و فەلسەفی و سیاسیانە نقومی تەنگژەو لەدوای بەتەواوی ڕووبەڕووی فکر و زانست بوونەوە، (دەزگای چاودێریان) لەسەر دانا، تا لە سالّی ١٩٩٠ بەهۆی کۆمەلّێك هۆکاری تری کۆمەلاّیەتی و سیاسی و سایکۆلۆجی و احوال شخصی،... ئەو بلۆکە بە تەواوی ڕما بە مەدرەسەو حکومەتەوە، دیارە حزبە عەلمانیەکانی جیهانی سێیەم بە تایبەتی کوردستانیەکان سەرچاوەی فکری و سەرمەشقی ئەزموونەکانیان لەو مەدرەسەیە هەلّدەقولاّ لەڕووی فکریەوە قەلّۆش بوونەوە، ئێستا حزبە عەلمانیەکان هیچ ئەندام و

* لە کۆنگرەی - ٩- المنهاج والنظام الداخلی للحزب الدیمقراطی الکردستانی (منهاج)وایان تۆمارکرد

المادة الخامسة\ یسیر الحزب فی نظاله السیاسی والاجتماعی والاقتصادی علی ضوءِ النظریة المارکسیة اللینینیة ویقوم بتثقیف النظریة المارکسیة وتسلیح کوادره ومنتسبیه مرکزیابها، کما ویستفید من التجارب الشعب الکردی وتراث البارزانی الفکری، ومن التجارب حرکات التحرر الوطنی فی العالم

المادة السادسة \نناضل من اجل حکم دیمقراطی ائتلافی تقدمی منتخب من الشعب وتحقیق اعمق التحولات الاجتماعیة والاقتصادیة وفق الاسس الاشتاکیة العلمیة فی جمیع المجالات وضمان الحریة الاراء والمعتقدات والصحافة والنشر والتنظیم الحزبی لکافة المواطنین

لایەنگرێکیان نەماوە، بەهۆی فکری و بنەماکانی حزبایەتی، تەنها دەسەلات تاکە سەرچاوەی ڕاگریانە.

هەر بۆیەش بۆشاییەکی مەزنی لە گۆڕەپانی سیاسی دروست کرد، لەگەڵ ئەو شەپۆلەی ئازادی و دیموکراسیەش بەخێراتر بۆشاییەکە دەرکەوت و ڕابوونیش تیا بلاو بووە لەجێی، کە لە ئەنجام و ئەزموونەکانی عەلمانیەتی کوردستان باسمان کرد.

٤- هەردوو شۆڕشی ئیسلامی ئێران و ئەفغانستان:

زۆر هاوکێشەی ستراتیجی و سیاسی و کۆمەلایەتیان وەرگێڕا، یەکەمیان گەورەترین قەلای ڕۆژئاوای تیادا ڕووخا، دووەمیشیان سوپایەکی شکاند کە لە شکاندن نەدەهات بەو (ناتۆ)یەی ڕۆژ ئاواش

** ** **

سەرجەم ئەو هۆیە گشتی و واقیعیانەی سەروو شۆڕشێکی عەقڵی وای دروست کرد کە لە واقعی خورافیات ڕزگار بێت، ئەو بەربەستەی نێوان عەقڵ و پەیامی شکاند کە لە مێژووی کۆنی عەقڵی ئادەمیزادەوە بە ناتەبایی و تەریبی هاتبوو، سەرنج بدە ئەو ناتەباییە بوێری دابوو بە (دانتی) و (هوایتهد) و (شبلی عیمسی) زۆربەی عەلمانیەتی ئەو سەردەمەش داکۆکی لە بۆچوونەکەی (ابو علاء المعري- سەدەی ١١) بکەن کە دەڵێت: (خەڵکی سەر زەوی یان عاقڵن و بێ ئاینن، یان ئاینین و بێ‌عەقڵن..) هەروەها دەڵێن: سەرکەوتن بۆ زانست و مۆدێرنەو شکستیش بۆ ئاین[1]، هەرلەوەشەوە (همنکوای) دەڵێ بەسروشتی خۆی هەمو عاقڵێك مولحید دەبێ،بی عەقلیش ئاینی دەبێ ، مارکس پێی وایە بۆ ئەوەی ئایندار بیت پێویستی بە ئەقڵێکی لەنگ هەیە ئەقلی دروست ئاینی قەبوول نیە[2]،لە شوینیکی تر لە(مخطوطات ١٨٥٤) دەلیت بۆ ئەوەی مرۆڤ پێی بووترێ مرۆڤ دەبێ مولحید بێت[3]،واتە بۆ جیبوونەوەی ئاینی لەکۆمەڵگە پیویست بە عەقلی لەنگ هەیە، مەرگی ئاین لەگەل پێشکەوتنی عەقلە، رزۆربەی موفەکیرانی عەلمانی عەرەبیش ئەو ڕایەیان هەبوە لە نوییەکەیان عبدالمنعم الحفنی دەلیت:سەرم سوڕماوە لە هەندی عاقلمەند چۆن یەکسەر تەسلیمی فلسفەی مادی نابن کە تاکە چارەنوسیانە[4]، بەلآم لەناکاو دەرکەوت کە: تەبیعاتە بنچینەییەکانی ئادەمیزاد (فطرة)- یاساکانی سروشت- پەیام- لەسەر یەك هێڵی ڕاستن یەکتریش پاسادان دەکەن، عەقڵیش کۆتایی بە یاخی بوونی بەرامبەر پەیام هێنا، ڕابوونی لێ پەیدا بوو.

---

[1] شبلی عیسمی لە(العلمانية والدولة الدينية ص١٠٥) دەلیت شیخ محمد عبدەش ئەو بۆضوونەی هەبوە: ((اذا تعرض العقل والنقل أخذ بما دل عليه العقل) . هەروەها بروانە: مجتمع جديد أو الكارثة- د.زكي نجيب.

[111] كارل ماركس-بؤس الفلسفه ص٢٥٦نامەکەی مارکس بۆئینینکۆف.

[3] ماركسيه قرن عشرين ص١٤٥

[4] المثالية والمادية وازمة العصر ص٩٥

ب/ هۆکارە مێژووییەکان:

بیرو ڕسکانی ئادەمیزاد وا دارِشتراوە تا زیاتر تێکەڵ بە یەك بن ئاسۆی بیری فراوانتر بێت، وەك لەئیمامی عەلی هاتووە: ((تەنیا دەفری عەقڵە تا تێی کەی فراوانتر دەبێت))، بۆیە ئادەمیزادی سەرەتای هۆش و بیری زۆر سادە بووە، زۆر پێویستی بە کارکەری دەرەکی و ژمارەیەکی زۆری پێغەمبەران (د خ) هەبووە، هەرکاتێ لە پەیام دابڕابن بەشی هەرەزۆری دەگەڕانەوە سەر عەقلیەتی ستونی خێلەکی و نەریتە دواکەوتووەکان ئەگەر بەناوو شێوەش لەسەر ئاینەکە بمابوونایە، ئی دی دەبووە کێشەی نێوان دڵسۆزان و شیارانی ڕاستەقینەی ئاینەکەو خەڵکی (عەوامەکە) و تا دەگەیشتە بانگی پێغەمبەرێکی نوێ، دژی دەوەستان و گۆتەی وەك: ئێمە چ عەیبمان هەیە؟ باب و باپیرانمان هەروا بووە؟ ئێمەش بڕوامان هەیە؟ ئاینێکی نوێمان ناوێ؟ تازە فێرە دینمان دەکەن؟! ئەوە مەبەستتان لەژێرەوە هەیە؟ ئەوە سیاسەتە، فڕوفێڵە...هتد.

کۆمەڵگە بەو هەڵبەز و دابەزە گەیشتە ئاستێکی ئاسۆیی وا جیهان وێك بێتەوە، ئی دی وەختی هاتنی دوا پەیامی جیهانی شمولی هات، هەڵبەتە دیسان سروشتی ئادەمیزاد وایە هەر لەدوای (خ- ڕاشدین) دەسەڵات و شەریعەتەکە بەرەبەرە خانەنشین کرا، بەڵام ئیسلام ئاینێکی زۆر زیندووە بەهۆی چەسپاوی ئایەت و فەرموودەکان ناوەناوە نوێ دەبێتەوە، هەرچارەی بەهۆی پرۆسەیەکی مێژوویی.

تجدید (نوێکردنەوە):

عەلمانیەکان بەگشتی و بەشێکی بچووکیش لە (مەدرەسەی قصدی- ئیسلام) ڕایان وایە وەك (شبلی عیسمی) لێی نەقل کردوون: ((...تجدید الدین وفهمه بما یتلاءم مع روح العصر ومنطق العلم والتطور))[1] ئەوەیان تایبەتە بە ئاینی تر و ڕێبازی تر نەك ئیسلام. هەمان گۆتەیە کە لەلایەن زۆریەی وەزارەتەکانی ئەوقافی عەرەبی و ئیسلامی بە چاوساغی هەندێ مەلای (ئایەت فرۆش) دەگۆترێتەوە، لە کوردستانیش بەنەزانی جارجار دەیڵێنەوە، نەخێر، مانای گۆڕینی ئاین نین، گونجانی ئاینیش نیە لەگەڵ واقعی خەڵك، بەڵکو گێڕانەوەی خەڵکەکەیە بۆ سەر سکەی ئیسلام، بۆ ئەوەی ئەو ئامانجە هەمیشەییە بێتەدی ((ولقد بعثنا في كل أمة رسولاً أن اعبدوا الله واجتنبوا الطاغوت..))،

[1] العلمانیه والدوله الدینیه ص٧٤

کەواتە(نوێکردنەوە) دوو پرۆسە مانا لەباوەش دەگرێ: ١- نوێکردنەوەی فکری ئیسلامی (نەك ئیسلام خۆی) و پێشخستنی تا پێشڕەوایەتی بزوتنەوەی عەقڵ وەرگرێتەوە. ٢- گێڕانەوەی خەڵکی بەرەو ئەو فکرە و پەیڕەوکردنی شەریعەتی ئیسلامە لەژیاندا.

جا ئەو نوێکردنەوەیە لە هەر سەرەدەمێك بە ئامرازی جیاجیا خۆی دەنوێنێت بەپێی بارودۆخی سەردەم، لە سەردەمی خەلافە و سوڵتانەکان - لەگەڵ نوقستانیش - (تجدید) بریتی بوو لە چاککردنی تاك بە هۆی (امر بالمعروف والنهی عن المنکر)، لەو سەردەمەدا (نهی عن المنکر) بێ هێزی (تەنفیزی) و بێ دەسەڵات و حکومەت ناکرێت، کە دەروازەی گۆڕانە، سەردەمی ئێستاش گۆڕینی دەسەڵات بەهۆی بزوتنەوەی سیاسی یە، بۆیە ئەو (تجدید)ە لەژێر دەسەڵاتی عەلمانی مانای ئەو رابوونە دەدا، مانای بزووتنەوەی ئیسلامی دەبەخشێ بەپێی باری سەردەم، هەروەك چۆن ئیدارە و جۆری دەعوەی مەکە لەگەڵ مەدینە جیابوو، لە پێغەمبەر (د خ) بۆ حەزرەتی عومەر جیابوون لەوێش بۆ سەردەمەکانی تر جیابووە، هەر سەردەمەو ئامرازێکی نوێ بەکارهاتووە لەگەڵ گەشەسەندن و فراوان بوونی حوکمی ئیسلامی سوود لە ئەزموونی بەشەری وەرگیراوە.. بۆیە دەعوەی پەیامی لە سەرەتاوە لە سەردەمی جادوو بە دژە جادوو کراوە، بەلاغە بە دژە بەلاغە، فکر بە دژە فکر.. ئێستاش سیاسەت بە سیاسەت.. لەگەڵ جیاوازیەك (دژەجادوو، بەلاغە، فکر، ... سیاسەت)ی ئیسلامی جیایە لە جەوهەردا لەگەڵ بەرامبەرەکانی.

ئەو میکانیزمە مێژوویەی ئیسلام هۆکارێکی بەهێزی بەرپابوونی (ڕابوون) و دروستبوونی بزووتنەوە ئیسلامیەکانە، هەمان ئەرکی (تجدید) و درێژکراوەی (خط الأنبیاء)ە، گیروگرفتەکان و پرسیارەکانیش هەمانن کە ڕووبەڕوویان بویتەوە، وەك: ئەرێ تازە بەتازە ئیسلامان دەکەن؟ باب و باپیرانمان هەر وابووینە؟ بۆ خۆت باش بە هەقت لە خەڵك نەبێت؟ ئەوە حزبایەتیە! ئەوە سیاسەتە! خەڵك هەڵخەڵەتاندنە! ((وانهم لیصدونهم عن السبیل ویحسبون أنهم مهتدون))زخرف/٣٧.

ج/ هۆكارە نەقلیەكان:

واتە ئەو ئایەت و فەرمودانەی كە داكۆكی لە (جماعە) و (حوكمی ئیسلامی) و (حوكم بە قورئان و سوننە) و باسەكانی سیاسی دەكات و ئەركی شەرعی دادەڕێژێ كە بزوتنەوەی ئیسلامی دروست بكرێ لەو بارودۆخەدا.

+ لەبارەی بێكەم و كوڕی ئیسلام وەك بەرنامەی ژیان: ((الیوم أكملت لكـم دیـنكم)) ((افحكم الجاهلیە یبغون ومن أحسن حكما لقوم یوقنون))المائدە: ٥٠.

+ لەبارەی حوكم تەنها بە قورئان و سوننە: ((ان الحكم الا للە..)) ((ألـیس اللە بـأحكم الحاكمین)).التین/٨

+ لەبارەی حوكمی نائیسلامی و عەلمانی هەر بەزۆرداری نیشـان داوە: ((ومـن لم یحكـم بما أنزل اللە فأولئك هم الظالمون، ..فاسقون،.. كافرون)).

+ قورئان وەسفی خۆی دەكا ((تبیانا لكل شـيء)) بە گشتگیری و بـێ بەجێهێشـتنی هیچ بوارێك بۆ یاسای تر.

+ ئیسلام سەركردەیە نەك تابع: ((كذلك جعلنـاكم أمـة وسـطا لتكونـوا شـهداء علـی الناس..))البقرة/١٤٣ ((أفمن یهدي الی الحق أحق أن یتبع أمن لا یهدي الا أن یهدی فمـا لكم كیف تحكمون))یونس/٣٥.

+ لایەنگیری ئیسلام نەك فـەرمانڕەوای سـتەمكار (بـا ئیسـلامیش بێـت)، ((اتخـذوا أحبارهم ورهبانهم أربابا من دون اللە..))التوبة/٣١.

+ لەبارەی گەڕانەوەی حوكمی ئیسلام و ڕابوونی ئیسلام ((ولقـد كتبنـا في الزبـور مـن بعد الذكر أن الأرض یرثها عبادي الصالحون))الأنبیاء/١٠٥. ((سیبلغ هذا الـدین مـا بلـغ اللیل والنهـار))فـەرموودە. ((بـدأ الإسـلام غریبـاً وسـیعود غریبـاً فطـوبی للغربـاء))رواه مسلم.

+ لەبارەی گوێڕایەڵی بۆ (سەركردە و حـوكمی ئیسـلامی) و دژایـەتی (سـەركردایەتی عەلمانی). ((المرء مع من أحب)). ((لا تتخذوا الكافرین أولیاء من دون المؤمنین))السـبأ/١٤٤. ((الم تری الی الذین یزعمون أنهم أمنوا بما أنزل الیك وما انزل من قبلك یریـدون أن یتحاكموا الی الطاغوت..))نساء/٦٠. ((ان هـذا صـراطي مسـتقیما فـأتبعوه ولا تتبعـوا السبل فتفرق بكم عن سبیله))الأنعام/١٥٣.

+ لەبارەی پەیڕەوی عەلمانیەتی ولآتانی موسوڵمان نشین: (ویقولون نؤمن ببعض ونكفر ببعض ویریدون أن یتخذوا بین ذلك سبیلا))النساء/١٥٠.

+ لەبارەی خەبات و تێکۆشان و جیهاد بۆ هەموو سەردەمێك: ((قاتلوا الذین لا یؤمنون بالله ولا بالیوم الآخر ولا یحرمون ما حرم الله ورسوله ولا یدینون دین الحق))التوبة/٢٩.

+ ئەو فاکتەرانەی ئیسلام تێکدەکەن: ((ومن الناس من یقول آمنا بالله والیوم الآخر وما هم بمؤمنین))البقرة/٨. ((وإذا قیل لهم لا تفسدوا في الأرض قالوا انما نحن مصلحون))البقرة/١١ ((أفتؤمنون ببعض الكتاب وتكفرون ببعض))البقرة/٨٥. ((ومن الناس من یعجبك قوله في الحیاة الدنیا ویُشهد الله علی ما في قلبه وهو ألد الخصام))البقرة:٢٠٤. ((ویقولون للذین كفروا هؤلاء أهدی من الذین آمنوا سبیلاً))السبأ/٥١. ((قالوا آمنا بافواههم ولم تؤمن قلوبهم))المائدة/٤١.

هەروەها ئەو چین ودۆخانەش تێکدەری ئیسلامن: (الأئمة المضلین، العلماء امام باب الأمراء، ولاء لغیر الإسلام، ظهور دعوة الجاهلیة، جدال المنافقین بالكتاب، مصادقة الكذاب، السلطان الجائر، سبیل الذین لا یعلمون، المتنطعون، قول بلا فعل، زلة العالم، لومة اللائم، نقض العهد، اذا ائتمن خان، ظالمي أنفسهم،...هتد).

ئەو بناغە ئاینیانە ڤاکتەری بە هێزن بوژابوونی ئیسلامی. بە پێچەوانەی ئاینی مەسیحی وهەندێ ڕاو بۆچونی فقهی ئیسلامی وینەیەکی ناشرینیان بۆ ئاین کیشاوە ، دەلێن ئەزیەت وقبول کردنی چەوسانەوە پاداشی ڕۆژی دوای لەگەلە،بیرلە دونیاو نەخشەو پلان مەکەنەوە خوا بە خۆی بۆت دەنیری،لە ح مسیحەوە نەقل کراوەدەلێ: ئێوە بیر لە سبەینێ مەکەنەوە،سبەینێ خۆی چارەنوستان بۆ دیاری دەکات (فلا تهتموا للغد.لأن الغد یهتم بما لنفسه.یكفي الیوم شره)[١]. هەمان گەوهەر لەلایەن ئیمامی شافیعی بە شیعر هاتوە:

---

[١] .كتاب المقدس-العهد الجدید مت(٦:٣٤).

سهرت أعين ونامت عيون	في أمور تكون أو لا تكون
فادرأ الهم ما استطعت عن النفس	فحملانك الهموم جنون
إن ربا كفاك بالأمس ما كان	سيكفيك في غد ما يكون

له بەرامبەریشد نارەزاییەکی زۆر لەو (متناقظ) هەیە کە مرۆڤ هیچی لەدەستە خۆ نەبێت وسزاش بدرێ،خیام دەلێ:

بۆ هەرچی دەچم لەدەستی خوا ڕیشم

هیچ کارێ بەدەست خۆم نیەهەرچی دەیکەم

ئەو پێمی دەکاهیشتا گوناحباریشم[1]

ابوعلامعری بەشیعر دەلێ:(ما ولاحیاتی فهل لی بعدمیلادی ولاهرمی باختیاری) ، ولیم بلاك(١٧٥٧– ١٨٢٧)بەشیعردەلیت ئاین وا دەکا مرۆڤ متمانەی بە خۆی نەبێ وئامادە بێ بۆ خۆ بەدەستەوە دان وملی چەماندنەوە بۆ زولم ، بەشی زۆری هیزی مادی لە فلسفە،عەلمانی لە سیاسەت،سەرمایەداری لە ئابوری،..لەو(متناقظ) هاتوە، قدیس ئۆکستین لە کتیبی(ملکوت الله) دەلێ (بۆیە خواعەبدایەتی داهیناوەك سزا بۆیە هەرتەقەلایەك بۆ هەلوەشاندنەوەی سیستەمی عەبدایەتی ئەوە یاخی بوونە لە فەرمانی خودا)[2]لەوانەوە (ئاین تلیاکی گەلان- الدین افیون الشعوب) لەلای مارکس هات[3]، لە پیش ئەویش بارون دولباخ ووتبوی ئاین هونەری سڕ کردنی میلەتانە تا هەست بە چەوسانەوە نەکەن[4]، پیش ئەوانە خەلیفەی موسولمانان (ولید بن یزید٨٨-١٢٦هـ) بە گالتەجاڕی بە خواو قورئان لە وەلامی ئایەتی (واستفتحواوخاب کل جبارعنید) دەداتەوە

---

[1] چوارینەکانی خەیام- و: هەژار موکریانی ل١٩

[2]روجیه غارودی- مارکسیة قرن عشرین -تتزیه الحکیم ص١٤٦

[3]. دەقی ووتەکەی مارکس لە کتیبی(نحو نقد لفلسفة الحق الهیجلیة- ١٨٤٤م) وانوسراوە: إن الهم الديني هو في الوقت نفسه تعبير عن هم واقعي واحتجاج علي هم واقعي إن الدين هو آهة الخليقة المضطهدة ، هو قلب عالم لا قلب له ، مثلما هو روح وضع بلا روح إنه أفيون الشعب .

[4] مارکسیة قرن عشرین ص١٤٣

وده‌لیّ:

أتوعد كل جبار عنيد فها اناجبار عنيد

فأن لاقيت ربك يوم حشر فقل: يارب خرقني الوليد [1]

له‌گه‌ل زۆر ڕاو بۆچونی سوڕدراو كه وا له‌و كۆمه‌لگه ده‌كا ئه‌گه‌ر بیه‌ویّ پیّش كه‌ویّ ئه‌وا ده‌بیّ خۆی له‌و چه‌مكه ئاینیانه ڕزگاربكات كه بریتیه له پالدانه‌وه‌و بیّ نه‌خشه‌یی ، به‌وشیّوه‌یه‌ش تا ئه‌وروپا لیّی رزگار نه‌بوو پیّش نه‌كه‌وتن ،چونكه بیر نه‌كردنه‌وه له به‌یانی ده‌بته هۆی وه‌ستانی گه‌شه‌و پلان، هه‌رچی له ئیسلاما به پیّچه‌وانه‌وه به ده‌یان ئایه‌ت داوای به‌رگری له ماف ده‌كا ،ئینجا به ڕاشكاوانه ده‌لیّ :اعمل لدنياك كأنها تعيش أبداً یان ده‌لیّ نابیّ ئه‌وڕۆ و به‌یانیت وه‌ك یه‌ك بیت ده‌بیّ پیّش بكه‌وی ،كه‌واته ئه‌گه‌ر لادانی ئاینی له ئه‌وروپا فاكته‌ری گه‌شه‌یان بوه ئه‌وا لادانی ئاینی له جیهانی ئیسلامی فاكته‌ری دواكه‌وتنی بوه

B/ هۆكاره تایبه‌تیه‌كانی رابوون:

هۆكاره گشتیه‌كان زیاتر په‌یوه‌ست بوو به بواره‌كانی دادگه‌ری و كیّشه كۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و فكرییه‌كانی گشتی واته (ڕزگاری- كۆمه‌لایه‌تی) كه كوردیش وه‌ك میلله‌تانی تر لیّی هاوبه‌شه، سه‌رباری ئه‌وه له كوردستان (ڕزگاری- نیشتمانی) تایبه‌ته به خۆی و كیّشه‌یه‌كی سه‌ره‌كیشه له‌و قۆناغه.

ماوه‌ی سه‌ده‌یه‌كه میلله‌تی كورد به‌ش به‌ش كراوه‌و به هه‌موو جۆر چه‌وسیّنراوه‌ته‌وه، له به‌رامبه‌ردا وه‌ك ئه‌ركی ئاینی به‌رگری وجیهادی فه‌رز ده‌كات، ئه‌و ئه‌ركه زانایانی ئاینی پیّ هه‌لساون شۆڕشیان له‌پیّناو كردووه، هه‌ریه‌كه له: سید ته‌ها، مه‌لا سه‌لیم،شیّخ عبدالسلام، شیّخ سه‌عیدی پیران، قازی محمد، هه‌تا مه‌لامسته‌فا، هه‌مووی به‌پیّی تیّگه‌یشتنی خۆی خوازیاری ده‌وله‌تیّكی كوردستانی بووه كه شه‌ریعه‌تی ئیسلامی لیّ په‌یڕه‌و بكریّت، بۆیه خه‌لكه ئاین په‌روه‌ره‌كه له‌و كوردایه‌تی یه بوونه، كه‌موكوڕیه‌كان تا ئه‌و ڕاده‌یه نه‌بووه بزووتنه‌وه‌یه‌كی ئیسلامی به‌جیا دروست بكه‌ن تا دوای ١٩٧٦ كه

[1] د محمد عمارة-المعتزلة والثورة ص٧٢

تێکڕای باڵەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی ڕوویان لە عەلمانیەت کرد، دواییەکەیان (پ دك)یش کەوتە دوای ئەو شەپۆلەو لە وەسیەتەکەی قازی و بارزانی لایداو لە کۆنگرەی ۹ی ۱۹۷۹ تۆماری کرد (يسير الحزب في نظامه السياسي والأجتماعي والاقتصادي على ضوء النظرية الماركسية اللينينية ويقوم بتثقيف وتسليح كوادره ومنتسبيه مركزيا بها)، هەروەها بۆ جۆری (حوکمەکەش) هاتووە: (نناضل من أجل حكم ديمقراطي.. وتحقيق التحولات وفق الأسس الاشتراكية العلمية في جميع المجالات)[1]

زیاتر لەوەش نەوەستان تەنیا باوەڕی خۆیان بگۆڕن، ئاینیشیان پێ ڕێگر و تێکدەر و ڕەجعی بوو، هاتنە سەر هەمان ڕای وەسیەتەکەی کۆنگرەی (٤)ی حزبی بەعس ۱۹٦۰ کە هاتووە: (يعتبر المؤتمر الرجعية الدينية أحدى المخاطر الأساسية أمام التقدم)، بەم شێوەیە ویسترا ئاین نەك هەر لە ژیانی سیاسی، بەڵکو لە ژیانی ئیداری و فەرهەنگی و هەڵس و کەوت و دادگایی و تا (احوال الشخصي) زیاتر لێ بخرێ ((والذين آتيناهم الكتاب يفرحون بما أنزل إليك ومن الأحزاب من يُنكر بعضه..))الرعد/٣٦. وەك (دایکی بەنان) گۆتەنی: (وعملوا على فصل الاسلام عن الحياه وحصروه فى المسجد أو زاويه أو احتفالات دينيه ليس لها سند من شرع)[2]، بۆیە لە کوردستان زەمینەی خودی و بابەتی، ناوەکی و دەرەکی، زانستی و میتافیزیکی، فکری و عەمەلی، مێژوویی واقیعی، نەقلی و سیاسی و ئابووری، کۆمەڵایەتی و نیشتمانی،.. ساز بوو بۆ پەیدابوونی بزوتنەوەیەکی ئیسلامی.

ئەوە زۆر بەکورتی و خێرایی پاساوی بزوتنەوە ئیسلامیەکانە شان بەشانی لایەنە عەلمانی و نیشتمانیەکانمان باس کرد، هەڵبەتە بە ڕوانگەی ئیسلامیەکان بوو، بەشێکیش شیکردنەوەیی ڕای خۆمان بووە، ئەوانە خاڵی هاندەری دروست کردن و تاودانی رابوون و بزووتنەوەی ئیسلامیە لە کوردستان، بەڵام کۆمەڵێك خاڵی گرفت و تەگەرەش هەیە لەپێشیان.

---

[1] المنهاج= المادة (٥) والمادة (٦). کۆنگرە (٩)

[2] المؤامرات الدولية ضد الإسلام.

٨- ٢ ئەو گرفتانەی ڕووبەڕووی ڕابوونی ئیسلامی لە کوردستانن

گشتیەکان:

مەبەست لەو گشتیە ئەو گرفتانەن کە سەرتاسەری کۆمەڵگەی ئیسلامی لە هەموو جیهان پێی گرفتارن ڕابوونیان پێ هەرس ناکرێ، بە تایبەتی لەلایەن خەڵکە عەوامەکە، بەکورتی بە چەند خاڵێك باسیان دەکەین:

١- دروستبوونی بزوتنەوەو لایەنی ئیسلامی ئەزموونێکی نوێیە لە مێژووی فیقهی ئیسلامیدا، کەمتر ئەو بابەتانە باسکراوە، ڕای گشتی بۆ ئامادەنەکراوە، هەر بەگشتی لە (ڕاڕەوەی سوننە) دەبینین ڕای گشتی بۆ نوێژ و ڕۆژوو و حەج و بەشێك لە حەرام و حەڵاڵ دروست کراوە، بەڵام بۆ بابەتە گرنگەکانی جیهاد، بیروباوەڕی ئیسلامی، فێربوون، حوکم بە ئیسلام، دروست نەکراوە، بۆیە لەگەڵ هەر تەقەلایەك بۆیان گرفتێکی زۆر قووت دەبێتەوە بە کۆمەڵێك پرسیار هەروەك ئەو پرسیارانەی لەبارەی ڕابوونی ئیسلامی دروست بووە وەك: ئێوە تازە بەتازە ئیسلامان دەکەن؟ ئەوە بەکارهێنانی ئاینە لەپێناو مەرامی پایەو تەخت، ئاین پیرۆزەو تێکەڵی دونیایی مەکەن، تێکی مەدەن، هەر ئەوەمابوو ئەویشتان تێکدا،...هتد. زۆر پرسیاری تر کە زیاتر لەلایەن دەزگاکانی ناحەزانی ڕابوون دەوروژێ.

٢- لەکۆنەوە بەرەبەرە ئاینی ئیسلام و دەسەڵاتی سیاسی لێك جیابووەتەوە، وەك پێشبینی کرابوو (..ان الکتاب والسلطان سیفترقان..)[1] بەو شێوەیە بنچینەیەکی قووڵی شەرعی و دەروونی بۆ لێك جیاکردنەوەی ئاین و سیاسەت بەدی دەکرێ. ئیتر زۆربەی زانایانی ئیسلامی کەمتر بەلای کاری سیاسی و دەسەڵات چوونە، بەتایبەتی لەدوای خۆسەپاندنی (معاویە) و ڕاوەدوونانی زانایان وای لێ کردوون کەمیش لەسەر سیاسەت بنووسن، جگە لە هەندێ سەرچاوەی دەگمەنی وەك (سیاسە الشرعیة- ابن تیمیة)، طرق الحکمیة، احکام السلطانیة،...بەشێکی زۆریش لەو جۆرە کتێبە بەدەستنووس ماونەتەوە بە هۆی مقەسی سانسۆر یان لە بەر ترسی خۆی[2]

[1] اخرجه الطبرانی فی الکبیر ٢٠\٩٠ والصغیر ١١\٢٦٤

[2] بۆ زیاتر بڕوانەپاشکۆی کتێبی (ئیسلام وسیاسەت- ئارام قادر)تیایدا ئەو لیستە دوورو درێژەی ئەو کتابە سیاسیانەی لەلایەن زانایانی ئیسلامی نووسراوەتەوەو بڵاو نەکرایتەوە

لەسەردەمی نویش بەشێکی زۆر نکوڵی لە بوونی دەوڵەت و دەسەڵاتی سیاسی لە ئیسلام دەکەن، لەوانە بەشێکی زانایانی ئایینین کە عادەتەن سەر بە دەسەڵاتی عەلمانین، ئەو بۆچوونە لە کەمی زانیاری ورد دێت ئەگینا لە بنەچەدا سیاسەت بە مانـاو زاراوەو ووشە بۆ کەلتووری ئیسلام دەگەڕێتەوە نەك یۆنانی، چونکە سیاسەت (Polltiqar)ی (ئەرستۆ)[١*] بە ماناو مەبەستی مەدەنیەتە نەك سیاسەت بووە.. لەنێو کۆمەڵگەی ئیسلامیدا دوو هۆی سەرەکی هەیە بۆ ئەوەی ئایین لە سیاسەت و دەسەڵات لێك دووركەوێتەوە:

١/ هەڵسوکەوتی نیگەتیڤی بەشێکی زۆر لە خەلیفەکان.

٢/ پەیرەوکردنی ڕێبازی میکاڤیلی لە ڕێبازی سیاسەتی نوێدا..

کە دیمەنی سیاسەتی زۆر ناشیرین کردووەو بووەتە پیشەیەکی شەرم، سەرلەنوێ زانایەکی زۆر فەرمایشتی (اعوذ بالله من الشيطان والسياسة) دەڵێنەوە، تا ئەو ساتەش هێشتا وشەی (سیاسەت) بەناوناتۆرە دەزانن و بەخێرایی ڕەتی دەکەنەوەو دەڵێن من سیاسی نیم، جا ئەگەر زانایان ئەو ڕایەیان هەبێ هەڵبەتە خەڵکی عەوام زۆر خراتر دەبێ، تا وای لێ هات سیاسەت ببتە موڵکی خەڵکی فڕوفێڵ باز و دوورەئایین و ئیتر هەرچی ئەو پیشەیە بکا ئەو نیشانانەی پێوە دەنووسێ. جا بۆ هەر تەقەلایەکی ڕاستکردنەوەی ئەو تێگەیشتنە چەوتە پێویستی بە زانیارییەکی مێژوویی و لێك جیاکردنەوەی ڕاڕەوی میکاڤیلی لەگەڵ ڕاڕەوی سیاسەتی ڕەواییە، چونکە واباوە کە میکاڤیلی دامەزرێنەری سیاسەتی سەردەمە، بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە دامەزرێنەر و مونەزیری ڕاڕەوی سیاسەتی عەلمانیە نەك هەموو سیاسەت، ئەو تێکەڵیە دیمەنی سیاسەتی بەگشتی ناشیرین کردووەو زانایەکی زۆریش کە زانیاری کەمە بانگێشەی (ئایین دوور لە سیاسەت) دەکەن، دەسەلاتداری عەلمانیش زۆر هاندەری ئەو ڕەوتەیە بە ترغیب و ترهیب، ئیتر گرفتێکە

* لە ڕاستیدا لە نێوان ئەرستۆو ئەفلاتوون تێکەلیەك هەیە، واباوە گوایە ئەرستۆ لە بارەی سیاسەتی نووسیە بە هۆی ئەو کتێبەی سەرووی، هەرچی کتێبی (ڕیپۆبلیك)ی ئەفلاتوونە گوایە باس لە جەمهوریەتەو ئاوا هەریەکەیان تەرجەمە کراوە،بەلام بە وورد بوونەوەو بە ڕای هەندێ چاودێریش دەردەکەوێ کە پۆلیتیکی ئەرستۆ مەدەنیەت دەگرێتەوە نەك سیاسەت، هەرچی ڕیپۆبلیکی ئەفلاتوونە مانای (پرۆسەی گشتی)کە دەکاتە سیاسەت نەك جمهوری،کەواتە ئەفلاتوونە لەبارەی سیاسەتی نووسیوەزیاتر، لە وەر گێڕانی کتیبەکانی ئەفلاتون وئەرستۆ کیشە هەیە، کتیبی (اثولوجیا ارسطو) لە ئەسل ئەفلاتونیە بە هەلە کە وەرگێردراوە بۆ عربی بوە بە ناوی ئەرستۆ تیایدا فارابیشیان لێ بەهەل بردوە – بڕوانە: مقدمة : اراء اهل المدينة الفاضلة ص١٧

لەپێش ڕابوونی ئیسلامی کە تیایدا زانایان و عەوامی ئیسلامی و عەلمانیەتی دەسەلاتدار هاوبەش دەبن.

٣- سەرهەڵدانی فرەتەیار و فرە مەدرەسە و فرە لایەنی ئیسلامی، هەڵبەتە هەر فرەییەك بۆ هێنانەدی یەك ئامانج بێ ئەوا دەبێتە (بدیل) بۆ یەکتریش، ئیتر ئاساییە ناکۆکیش سەرهەڵدەدا، ئاکامە نێگەتیڤەکانی گەلێ زۆرە ناژمێرێ لە دووبەرەکی و سەرقاڵ بوون بە یەکەوەو دەبێتە هۆی وەرگەڕانی ڕاستیەکان و جێگۆڕکێی: لاوەکی بۆ جێی بنچینەیی، ئامراز بۆ جێی ئامانج، گۆڕاو بۆ جێی نەگۆڕ، وەختی بۆ جێی دائیم، تاکتیك بۆ جێی ستراتیژ، ناحەز بۆ جێی دۆست، توندی بۆ جێی نەرمی،...

ئیتر هەریەکە لەوانەش کۆمەڵێك ئاسەواری کۆمەلایەتی و سیاسی و عەقیدەیی و فەرهەنگی و دەروونی و جەماوەری ترسناك پەیدا دەکا.. لە هەموان گرنگتر (وەك لەخاڵی ٢ باس کرا) زۆر بەسانایی بۆچوونە چەوتەکەی (دورخستنەوەی ئاین لە سیاسەت) دەسەلمێنێ و ئەو بەرەیە بەهێز دەکا، بۆیە فرەلایەنی ئیسلامی گرفتێکی هەمیشەییە لەپێش ڕابوون، ڕاستە تەیاری ئیخوان کۆنن بەلام ئەزمونی ئێرانی ١٩٧٩ و دروستکردنی جەمسەر و قەلایەکی واقیعی بۆ ڕابوونی ئیسلامی وای دروستکرد (لەگەڵ کۆمەڵێك سەلبیاتیش) پێویست بوو هەموو لایەك بە دوورو قووڵی و هەمەلایەنی و بە لێکدانەوەیەکی شەرعیانە جەمسەری تریان دروست نەکردبایە مادام حزبایەتی لە ڕابوونی ئیسلامیدا ئامرازە، هەڵبەتە کۆمەڵێك هۆکاری تری بەدەر لە (شەریعەت) لەوانە شۆڤێنیەتی حزبی و ناشیۆنالیزمی (بەتایبەتی ئەو بیرەی گوایە خەلافەت هەر بۆ عەرەبە) وای کردووە تەیاری ئیخوان و تەیاری سەلەفیە جیاجیاکان دژ بەیەکتر لەدژی عەجەم وکورد کاری سیاسی بکەن بە پێشبڕکێی (مزایدە) تا ڕادەی (توندوپەڕەگری)، تا فرە تەیار و فرە جەمسەری ڕابوون دروست بوو.

٤- لەگەڵ ئەو هەموو خزمەتەی (کیانی فقهی)[1]، کۆمەڵێك خاڵی لاوازی هاوردووە، لەوانە زۆری و فرەیی مەزهەب، نوێ نەبوونەوە، گرنگی نەدان بە زانست و تەکنۆلۆجیا، نەبوونی مەرجەعیەت و مەرجەعیەتی سیاسی،.. ئەو خاڵە لاوازانە بەسانایی پەڕینەوە

---

[1] فقهی ئیسلامی و شەریعەتی ئیسلامی لێك جیایە، شەریعەت بریتیە لە قورئان و سوننە، کاتی فکری مرۆڤ دەکەوێتە سەر شەریعەت ئەوا پێی دەوترێ فقه.

نێو ڕابوون، دیمەنێکی دواکەوتـەیی و کلاسـیکی پیشـان دەدا ناتوانـێ ببێتـە بـەدیل بـۆ ماکینەکانی عەولەمە.

گرفتە تایبەتیەکان:

مەبەست لەم بەشە ئەوەیە سەرەڕای ئەو گرفتانەی پێشوو ئەو گرفتە تایبەتیانـەش لـە کوردستان هەیە، بەکورتی لەسەری دەدوێین:

١- کوردستان داگیرو دابەشکراوە بە سەر سوریا، عێراق، ئێران، تورکیـا.. ناویشـیان دەوڵەتی ئیسلامە، وا دەردەکەوێ کە مافی کـورد لەلایـەن ئیسـلام خورابـێ، بەتایبـەتی کاتێ دەبینرێ لەو هەموو مەینەتیەی بەسـەر کـورد هـاتووە لـەو وولاتـە ئیسـلامیانە و جامیعەی عەرەبی و کۆنگرەی ئیسلامی و ڕێکخراوێکـی لـەو جۆرانـە بـە هانـای کـورد نەهاتوون، ئیتر دیمەن و ڕای گشتیەك بەسانایی بـیرو ئـەقڵی کـورد دەورووژێنـێ کـە هـەر ئیسلام چەوسێنەری کورد بووە، گەلێ جار باس لەوە دەکراو دەکـرێ کـە تـالآن و ئـەنفال یەکەم جار نیە عەرەب لەگەڵ کوردی کـردووە، داگیرکردنـی کوردسـتان بـەناوی (فـتح)ی ئیسلام ئەنفالی یەکەم بووەو ئـەنفالی بەعسـیش دووەمـە، بـۆ ئـەو مەبەسـتە تەقـەلای جۆراوجۆر دراوە، وەك تەقـەلای دروسـت کردنـی ئـەو پێسـتەیەی گوایـە لـە هـەورامان دۆزراوەتەوە کە تیایدا باسی ئەنفالی یەکـەمی سـەردەمی (فـتح) دەکـا- لەمەوسـوعەی جودی –چەمکی کوردستان- درێژەکەی بخوێنەوە، زیاتر لەوانەش پرسیار و فەرمایشتێکی چەوتی وەك گۆتەی: (خودی فکری ئیسلامی لە خزمەت شۆڤێنی و ناسیۆنالیزمی عەرەبی دایەو بەشێکە لە فەرهەنگی داگیرکـاری)، (بـەهۆی ئیسـلام کـورد دەبێتـە خزمـەتکاری عەرەب)، پرسیاری تری وەك (ئیسلام کورد دەکاتە بەلاگێڕی خۆی کەچـی میللـەتانی تـر ئیسلام دەکەنە بەراگێڕی خۆیان) ئەرێ ئیسـلامیەکان یەکـەم جـار کـوردن یـان ئیسـلام؟ هـەمووی سـودی لەئیسـلام بینیـوە تـەنها کـورد نەبێ...لەگـەل زۆر گەلالـەی ترکـە ئیسلامیەکان بە چاکی وەلآمیان پێ نیە ئەگەر چی وەلآمیشی ئاسانە.

هەموو ئەو ڕایە چەوتانە پتەوتر دەبێ کاتێ دەبینرێ:

أ/ زانایەکی تێنەگەیشتووی عـەرەبی باسـی بزوتنەوەیـەکی کـورد بـە خراپـە دەکـاو بێدەنگیشە بەرامبەر هەڵسوکەوتی بەعس یاخود شۆڤینیەتی عەرەب

ب/ لەو ماوە دووروودرێژەی تەمەنی (ئیخوان) کە زیاتر ئەوان لە گۆڕەپان بوون، بە ڕاگەیەنراوێك یا نارەزاییەکیان لێ نەبینراوە کە لەدژی ئەو تاوانانەی دژی کورد کراون،هەرچەندە هەلوێستی شەخسی هەبووە بەلاّم بەناوی ئیخوان نەبووە ،تەنانەت لە (بلاوکرایەوەکی ئیخوان ژ:٣)دروست بوونی دەولەتێکی کوردی لەلایەن ئیخوانی عیراقیەوە بە (حرامی شەرعی) وەسف کراوە،کەچی لە بلاوکراوەی ٢٨/ئایار/١٩٦٤ لەبارەی(میثاق الوحدة العربیة) بەتایبەتی وحدەی عیراقی ومیسری ئەوسا بەتوندی لایەنگیری کراوە، ناشبێ ئەوەش لەبیربکەین لەهەمان کاتدا دژ بەوهەلمەتەی حکومەت بووینە بۆ سەرکورد وینەمای(هاوولاّتی بوون)یان کردۆتە چارەسەر[1]،جاریش وایە زیاتر لەوە یارمەتی کوردیان داوە بوویتە هۆی توومەت لەلایەن حکومەت[2]

٢- ڕاستە لە بنەچەڕا مەینەتی کورد لەسەر دەستی ڕۆژئاوا و بیرەکانی عەلمانی دروست بووە، لە سایکس- پیکۆ ١٩١٦، سان ڕیمۆ ١٩٢٠، قاهیرە ١٩٢١..، بەلاّم ئەو مێژووە لەچاو خەستی واقیعی ئێستا لەبیرکراوە، وا دەبینرێ داگیرکەر موسولّمانن، پالّپشتە بەرچاوەکانیان موسولّمانن، بێدەنگەکانیش هەر موسولّمانن، زیتر لەوەش کە کوردی بی حکومەت وبێ چەك بزانە جیهانی ئیسلامی چی پێکردوە لەسالی ١٩٦٣ لە هەلمەتی یەکەمی ئەنفالی عبدالسلام عارف وبەعسیەکان هێزی سوریا بە فەرمی هات یارمەتی عیراقی دا بەپێی مادەی(٢)ی (معاهده الدفاع المشترك بین دول الجامعه العربیه)کە لە ١٣/٤/١٩٥٠ مۆرکرابوو، لەوێشەوە بۆ هاوپەیمانیەکی سەربازی نێوان سوریا وعێراق کە لە ٨/١٠/١٩٦٣بەسترا بوو دەقەکەی لەخوارەوەیە [3]، پسپۆرانی شەڕی پارتی زانی

---

[1] بڕوانەالإخوان المسلمین فی العراق(١٩٥٩-١٩٧١)-دکتورە ایمان عبدالحمید دباغ -ص٥٩٠ ،ص٥٧٩ ئەو هەلویستەی د قرزاوی و هەندی زانای تری عەرەب لە بارەی حرامی جیابوونەوەی خوارووی سودان بەهەمان پاساو بووە، گوایە جیا بوونەوە لە جەستەی ئیسلام حەرامەا هەلەکوشندەکە لەوەیە کوا ئەو وولاتانەی عربی جسمی ئیسلامن ئەوانە بەدەستورو ئینتماوە عەلمانین دوور لە ئیسلام.

[2] (هـ س ص٥٩١)-نوسراوی ژمـ ا ب/٥٨٦٠له ١٩٦٢/٩/٢٣ ئاسایشی عیراق .

[3] میثاق الوحدة العسكرية بين سوريا والعراق بغداد - دمشق ٨/١٠/١٩٦٣.... المادة ٢: تشكيل مجلس دفاع اعلى مؤلف من القائد العام للقوات المسلحة للجيش الموحد، وثلاثة أعضاء من كل قطر يعينهم المجلس الوطني لقيادة الثورة. دەقی ئەو ڕێکەوتنە لە پاشکۆی ژ:٣ لە کۆتایی کتیبی(ڕۆلی عەلمانیەت لە دروست بوونی مەینەتی کورد) بخوێنەوە

جەزائیری وفرۆکەوانانی یەمەن و هێزی هندی وپاکستانیش یارمەتی عیراقیان دا[1]، لە ئەنفالی دوەمی ١٩٨٨ لەسەرناستی عەرەبی تەواوی جامیعەی عربی پالپشتی عیراق بوون دژ بەکورد،زیاتر لەوەش هەندی وولاتی عەرەبی دیسان هێزیان نارد بەشداری ئەنفالی کردوە (وەك لە دانپێهێنانی مدیری هەوالگری گشتی بەعس) دەڵێت: یەمەن بە لیوای(عروبە)وئوردەن بەلیوای(یەرموك)وسودان بە(متطوعین)و وولاتانی کەنداویش بە یارمەتی مادی بەشدار بووینە[2]

بینرا لە تەنگانەکانی کورد هەر ڕێکخراوی غەیرە ئیسلامی ولأتانی ڕۆژئاوا بە هانایان هاتن نەك جیهانی ئیسلامی[3] ، واتە ڕایەکی نیمچە گشتی دروست دەکا کە (ئیسلام و موسوڵمانان) دۆست و ڕزگارکەری کورد نین، بۆیە وا دەردەکەوێ ڕابوونی ئیسلامی ناحەز بۆ کورد زیاد دەکا،ئەوەش گرفتێکی سەختە لەپێش ڕابوون.

٣-پالپشت بەو ڕوون کردنەوەی خالی ٢ئیحراجیەکی زۆر بۆ هەر بزوتنەوەیەکی ئیسلامی لە کوردستان سەر هەلدەدا،ئەویش ئەوەیەئەوان وەك هەمو حزبێکی تری نێو میلەتانی ژێر دەستە لەسەر دوو تەوەر دەڕۆن،بەشێکی ئامانجیان کوردستانیەلە تەوەری رزگاری نیشتمانیەوەکە لە حزبە کوردستانیەکان نزیك دەبنەوە،کەچی کەدیتە سەر تەوەری دوەم رزگاری کۆمەلایەتی ئەوا لەلایەنە ئیسلامیەکانی جهانی ئیسلامی نزیك دەبێ،تا ئەو ساتە هیچ لایەکی ئیسلامی کوردستان نەیتوانیوە هاوسەنگی وهەماهەنگی لە نیوان ئەودووتەوەرەدروست بکا.

٤- لەژێر ئەو بارودۆخەدا بە ئیسلامی کردنی کێشەی کورد دەبێتە هۆی لەدەستدانی ئەو تاکە دۆستەی ڕۆژاوا بێ بەدیل.

٥- ئەوانەی سەروو لە بارەی پالپشتی بە کردەی وهەلویستی جیهانی ئیسلامیە ، بۆ ئەوەی ماکینەی ئیعلامی ئیسلامی لە کوردستان نەکەوێ بتوانی بلێ ئەوانە نوینەرایەتی ئیسلام ناکەن پێویستی بەوە هەیە چەند بەلگەیەکی (فقهی رزگاری) بۆ مافی چارەنوس

---

[1] رۆژانی لە مێژووی شۆرشی ئەیلول - ل١٦٨

[2] وفیق سامرائی- حطام بوابة الشرقیة ص١٣٠

[3] لەو کاتی کە عەرەب و وولاتانی ئیسلامی گەلە کۆیان لە کورد کرد یەکێتی سۆڤیەت سکالأیەکی بەرزکردەوە بۆ نەتەوە یەکگرتوە(رقم E/3809 ٩تموز ١٩٦٣ الجلسة ٣٦) تیایدا داوای کرد ئەو پەلامارە عربیەی بۆ سەر کوردستان بە جینۆساید لە قەلەم بدرێ

پێش کەش بکا لەوەش زۆر دەست کورتە ،لەکاتێ دەبینین کۆمەلێك مادەو بڕیاڕ هەیە لـە نیودەولەتی هەیە بۆ مافی چارەنوسی گەلان وەك: مادەی (١) و مادەی (٥٥) ی میساقی نەتـــەوە یـــەکگرتوەکان تۆمـــار کـــراوە، هـــەروەها بڕیارەکـــانی: ژمـــارە ١٥١٤ خولی(١٥)لە١٤/دیسـمبر/١٩٦٠، بڕیـاڕی ژ:٢١٠٥ خـولی (٢٠) لـە١٩٦٥ز، بڕیـاری ژ:٢٦٢٥ خـولی ٢٥ لـە٢٤/ئۆکتۆبـەر/١٩٧٠، بڕیـاری ژ:٣٠٧٠ خـولی٢٨لـە ١٩٧٥، هەروەهابڕیاری ٣٣١٤سالی ١٩٧٤... لەهەمان ئەنجوومەن دەرچووە، ئینجـا پیشـوو لـە ١٤ خالەکەی ویلسونی ئـەمریکی لـە سـالّی ١٩١٨ ولێدوانـە هاوپەشـەکەی بریتـانی - فرنسی لـە ١٩١٨، بنـەماکانی شۆڕشـی ئۆکتۆبـەری ١٩١٧ی رووسـی و شۆڕشـەکانی پیشوی ئەمریکی ١٧٧٦ و فرنسا ١٧٨٩ هاتووە،زیاتر لەوەش هـەر ٣ مـادەی ٦٢ و٦٣ و٦٤ی سیڤەر و مادەی ١٦ی ئینتداب بەسەر عیراق و..زۆری تریان هەیە بیکەنە بەلگـەو منەت بەسەر بزوتنەوەی کوردایەتی ودەلین ئیمـە بـە پالپشـت بەوانـەو بـۆ ئەوانـە ئـیش دەکەین ئیوە چیتان هەیە لە ئاین بۆ کورد ؟!! تا ئیستا ئیسـلامی لەکوردسـتان وەلامـی دەولەمەندی بۆ ئەو گرفتە کوشندانە نیەلەسەر هەردوو ئاستی فقهـی وسیاسی،هەرچـەندە وەلام هەیەو فقهی رزگاری لە ئاینی ئیسلام ئاوا لاواز نیـە ،گرفتەکـە لەوەیـە مونـەزیری ئیسلامی بۆ (فقهی رزگاری) لاوازە..ئەگینا ڕەنگە پێچـەوانە بێـت ،بـۆ ئـەو مەبەسـتەو زیاترزانیاری لەبارەی بەرپرسیاریەتی عەلمانی لەمەینەتی کـورد بروانـە:(ڕۆلی عەلمانیـەت لەدروست بوونی مەینەتی کورد)،فقهی رزگاری کوردستان نـابێ بـۆ فقهـی مەزهەبـەکان بگەڕێتەوە چونکە ئەو کاتی ئـەو کیشـە نەبوە،ئینجائـەو فقهـە کـەم وکـوڕی هەیـە لـە (نەسەب) بۆ غەیرە عرب،دەتوانێ ڕاستەوخۆفقهی رزگاری کـورد لـە سەرچـاوەی ئەسـلی وەرگرێ، هەرچی لە بارەی سیاسیشەلەو سەردەمە بەلگەنامەی زانایانی ئاینی وبزوتنـەوە ئیسلامیەکان زۆر کەمە کە بتوانی شانازی پێ بکەی، ئەوەی هەشە وەك بەلگەنامە زیاتر بۆ زانایانی شیعە دەگەڕێتەوە،بۆیەش سەرکردە کوردەکان زیاتر هاوپەیمانیان لەگـەل ئـەوان هەبوە وەك:هاوپەیمانی شیخ محمـودو ئایـەتوالله شـیرازی سـەرۆکی شۆڕشـی بیسـت،دوای هاوپەیمانی بکرصدقی کورد وئایەتوالله کاشف الغگاو،دوای مەلا مسـتەفا لەگـەل محسـن الحکـیم، تادەگاتـە هاوپـەیمانی ئیسـتای بـارزانی وتالـەبانی لـە گـەل حـزب وسـەرکردە شیعەکان،ئەوانە بەلگەنامەن، زیاتر لەوەش محسن الحکـیم لـەدوای هەلمەتـە ئەنفالیـەکانی عبدالسلام عارف بۆ سەر کوردستان لە ١٩٦٣-١٩٦٤ کۆنگرەیەکی ئیسلامی ڕێکخسـت

له بەغدا زانایەکی زۆر ئامادە بوون لەوانە (شیخی ئەزهەر) بۆ ئەوەی بە فتـوا کـورد بـە یاخی (مارق) هەژمار بکەن بـە پێـی ئایـەتی:(إِنَّمَا جَزَاء الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأَرْضِ فَسَادًا أَن يُقَتَّلُواْ أَوْ يُصَلَّبُواْ أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُم مِّنْ خِلافٍ أَوْ يُنفَوْاْ مِنَ الأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ)،لـەوەوە لـە ٥ی تەموزی ١٩٦٥ فتوا بە ناوبانگەکەی محسن الحکیم دەرچوو دژ بەو کۆنگرەو دژ بـە شـەڕی کورد، هەروەها (علی سیستانی)مەرجەعی شیعەی ئیـستایان دووبـارە لـە بـارەی کـورد فتوای فیدرالی هەیە[1]،یەکەم وەسیقەی(فتوایی) ئاینیە سەبارەت بە دۆزی کورد،بۆ عـیراق لەدەستور بە هێز ترە.

٦-ئیسلامی عەرەب وناشیۆنالیزمی عەرەب پێکەوە پێیـان وایـە ئـەو سـنورانەی لـە نیوان وولاتانی عەرەبی دەستکردەو زادەی پلانی ئیمپریالیزم وزایۆنیە لە سایکس پیکـۆی ١٩١٦ بناغە ڕێژکراوە...،ئەوەیان هەقەو ڕاستە بەلام کەدێنە سەر هەمان دابەش وسـنور لەنیوان عیراق و دراوسێکانی کە بوویتە هۆی دروست بوونی سنوری دەسـتکرد لـە نێـوان پارچەکانی کوردستان ئەوا بە ١٨٠پلە گوتاریان دەگۆڕێ و دان بەوە نانێن.

٧- زۆربەی پرۆسەکانی داگیرکـەران بـەناو زاراوەی کـەلتوری ئیسـلامیە، وەك نـاوی ئەنفال، پەلامارە سەربازیەکانی بەناوی خالد بن ولید، قعقاع، توکلت علـی الله،..کەچـی نـاوی دەسـکەوتە زانسـتیەکان بـە نـاوی ئاشـوری وسـۆمەری وبـابلی بـووە، هـەروەها کاردانەوەی گۆڕینی ناوە کوردیـەکانی شـاخ و شارۆچـکە و دێـەکان بـەناوی عـەرەبی و ئیسلامی کاریگەرییەکی قـووڵی ڕاسـتەوخۆی فەرهـەنگی و دەروونـی دەبێـت و دیـەنی ئیسلام و بزوتنـەوەی ئیسـلامی بـەنامۆ و ناشـیرین و ناحـەز دێتـە بەرچـاو، بەتایبـەتی لەماوەی دروست بوونیشیان نەیان توانیوە ئـەو تـەم و مـژە بڕەوێننـەوە، ئیتربـە سـانایی بە(تابور الخامس- قۆڵی پێنجەم) دێنە بەرچاو، دەبێتە گرفتێکی سەخت لەپێش ڕابوون.

٨- کۆمەڵێك خاڵی تری گرفت هەیـە بەسـادەیی دەردەکـەوێ، بـەڵام زۆر گـرنگن و گاریکەری سایکۆلۆجی ترسناکی هەیە، لەوانـە: ئـەزموونی لەشـکری ئیسـلامی کـە لـە

---

[1] دەقی فتواکەی (٢٤ذی الحجة١٤٢٤)سەبارەت بە فیدرالی کە لە وەسیقە رقم٥٣ دەرچـوە ،ئـەوە دەقەکەیـەتی: ((ان اصل الفدرالیـە ونوعها المناسـب للعـراق،.. ومـن المؤکـد ان ممثلـی الشـعب الکـوردی العزیزفـی مجلـس کتابـة الدسـتور سیتوصلون مع سائر اخوانهم العراقین الی صیغة مثلی تحفظ وحدةالعراق کما تحفظ الحقـوق جمیـع اعراقـة وقومیاتـە))- النصوص الصادرة عن السید السیستانی فی المسألة العراقیة ص٢٨٠

سەرەتای جەنگی ئێران عێراق لە ١٩٨٠ دەستکردانە دروستبوو، بە گرو فرێکیش لەناوبران، ئیتر هەر ئەزموونێکی ئیسلامی وا دەهاتەوە بەرچاو کە دەستکرد و نارەسەن و وابەستە و لەرزۆك و بێ چارەنووس بن،دوایش لەئەزموونی براکوژی شکست دووبارە بۆوە تا ئەو ساتەش ئەندام ولایەنگرانیان لەژێر نابلوقەی سیاسی وکۆمەلایەتی وئابووری ویاساییەو ئەوەش دەبێتە نابلوقەی کۆمەلایەتیش، هەروەها خالێکی تریش ئەوەیە لە شۆڕشی نوێدا سەرکردایەتی عەلمانی کورد بۆ یەکەم جار بێ پالپشت بە سەرکردەی ئاینی توانی شۆڕش هەلگیرسێنێتەوە بە سەرکەوتوانە، ئیتر هەرچی بەجیا دروست بێت بەناوی جیاو چەتری جیا، ئەوا بە بارگرانی و فیتی دوژمنان دەردەکەوێ، بەتایبەتی ئەگەر ناکۆك بن لەگەل رابەری شۆڕشی نوێ، زۆر خالی تر هەیە، لە هەمووان گرنگتر ئەوەیە کۆمەلگەی کوردیش لە بەهاو نەریتە رەسەنەکانی خۆی خزیوە، کۆمەلێك بەهای عەلمانی مادی و بەرژەوەندی هاتبووە جێی کە کەمتر راستی و دروستی و مەبادیئی وەردەگرێ زیاتر مەیلی بەلای خواروخێچی و چەواشەیی دەبێ. کە تێکرا دەبنە گرفت و گرێکوێرەی ترسناك لەپێش رابوون.

** **

هەموو ئەو خالانەی سەروو پێشەکیەکی پڕ گرفتن بۆ سست بوونی رابوونی ئیسلامی لە کوردستان، نەبوونی کارلێککردن لەنێوان بزوتنەوەیەکی ئیسلامی و جەماوەری کوردستانی، پێشەکی پێویستی بە هەلمەتێکی رەوشەنبیری و سیاسی هەبووە بۆ رەواندنەوەی ئەو هەموو تەم و مژ و گرفتانە، کە پێی هەلنەستاون وەك لە خالە لاوازەکانیان باسی دەکەین.

٨- ٣ لایەنە ئیسلامیەکانی کوردستان

بزوتنەوەی ئیسلامی- کۆمەڵی ئیسلامی- یەکگرتووی ئیسلامی

٨ -

(کۆمەل + بزوتنەوە)ی ئیسلامی لە کوردستان

ڕەگ و ڕیشە:

+ ڕەگ وڕیشەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان لە کوردستان زۆر کۆن ترە لەئیخوان، سەرەتای تەوەری ئیسلامی دەگەڕێتەوە بۆ سالی ١٩٠٨ز کاتێ شێخ سعیدی نەورەسی ڕێکخراوی (یەکێتی محمدی)دروست کرد، سەرەتای تەوەری نیشتمانیشی دەگەڕێتەوە بۆ سالی ١٨٨٠، بەپێی بەڵگەنامەی بریتانی ژ:٢٣ -FO.60/441 کە لە ١/١٠/١٨٨١ تۆمار کراوە ودەڵێ: یەکەم کەس داوای کوردستانی گەورەی کرد شیخ عبیداللە بوو،کەواتە سەرەتای کوردایەتیش هەرڕەسەنایەتی لە ئاینە،دوای لەبیستەکان جارێکی تر لەناوچەی سلێمانی ودوایش لە ناوچەی شارەزورحزبی ئیسلامی دروست بووینە، واتە هەر بەرهەمی کوردیە نەك هاوردە

+ ڕێکخستنەکانی ئیخوان مسلمینیش هەر لە پەنجاکانەوە عێراق و کوردستانیشی گرتەوە لەڕێی جم وجوڵی شێخ ئەمجەد زەهاوی، دوایش شێخ محمود الصواف، بەلام بە ترازی عێراقچیانە.

+ هەول وتەقەلای مەلا مستەفا لە گەل مامۆستای ئاینی و هاندانیان تا لەژێر کاریگەری دەسەلاتی ئاغەو دەرەبەگ بێنە دەرو وەك مسعود بارزانی دەڵێ((شۆڕش

وبارزانی وەرگەڕانێکیان لە ژیانی ئەو پیاوە ئاینیانەدا هێنایە دی))[1]، ئەوانە بناغەیەك بوو بە تایبەتی دامەزراندنی یەکێتی زانایان

+ بناغەی کارێکی ڕێکخستنی ئیسلامی جیا لە ئیخوان بەرەبەرە سەری هەڵدا لەلایەن چەند زانایەکی تر، بەتایبەتی دوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی ١٩٧٩لە ئێران لەگەڵ ئەو هەموو کاریگەری و سەرەنجامەی، یەکێك لەوانە ئەو ئەزموونە (ئیخوان)ی خستە بەردەم پرسیاری قورس و تەیاری (لا اخوانی) بەخێرایی و چالاکانەتر سەری هەڵدا.

+ لە ١٩٨٤ بزوتنەوەی پەیوەندی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق دامەزرا، بە ڕابەرایەتی شێخ عبداللطیف و شێخ محمد بەرزنجی باڵی سەربازی بەناوی لەشکری قورئان بوو بارەگایان لە ناوچە سنوریەکان و دیوی ئێران بوو.

+ لەساڵی ١٩٨٧ لە ئەنجامی یەکگرتنی کۆمەڵە زانایەکی کوردستان بزوتنەوەی ئیسلامی لە کوردستانی عێراق دروست بوو.

ئایدیۆلۆژیای:

بزوتنەوەیەکی سیاسی شەرعیە، جیهادی و ئاشتیە، میانڕەوە بە تەیاری فکری ی ئیسلامی حسابە، گشتگیرە، هەردوو تەوەری ئیسلامی و کوردایەتی بەشێوازێکی کوردستانیانە کۆکردۆتەوە.

ئامانجەکانی:

لەڕووی ڕزگاری - نیشتمانی:

لەفکری سیاسیدا هەروەك کەلتووری سیاسی (شێخی نەهری، نەوڕەسی، عبدالرزاق بدرخان، شێخ عبدالسلام، شێخ سەعید، قازی محمد، مەلا مستەفا،..) ئامانجی چەسپاندنی فەرمانڕەوایەتی شەریعەتی ئیسلام لە کوردستانێکی سەربەخۆ، بەڵام لە بەرنامەی سیاسی چارەسەرێکی (ئیسلامی) یان (مرۆڤایەتی)یە بۆ کێشەی کورد، بە کۆمەڵێك ئامرازی شەرعی لە پێشەوەی هەموان بیناکردنەوەی ڕەوشتی تاکی کورد کە سەرچاوەی هەموو دیاردە دزێوەکانە، بۆ ئەوەی دیسان سەرکردە ببێتەوە خزمەتکار نەك سەرکار، بەرژەوەندی تایبەتی هاوڕێکی بەرژەوەندی گشتی بێ، بۆ ئەوەی سوپایەکی کوردستانی پەروەردەکراو دروست بکات بتوانێ بەرگری داگیرکەران بکات، لەو سەردەمەی کە عەلمانیەکانی کوردستان چیتر توانای ئەو بەرگریەیان نەماوە، هەروەك لە

[1] بارزانی وبزوتنەوەی کورد ل٢٢٦

بەراوردی حزب الله و حماس و جیهاد لەلایەك و ڕێکخراوە عەلمانیەکانی فەلەستین و حکومەتە عەلمانیەکانی عەرەب لەلایەکی تر دەبینین، جیهادی چیچان و کشمیر و مۆرۆ و تاجیکستان و.. چاکترین نمونەن، کە تەنها ئەو بەرگریە بە بەرەیەکی هاوبەشی نیشتمانی وئاینی دەکرێ لەو سەردەمە، هەر لە کوردستانیش هەموو پسپۆڕێکی ئنسرۆپۆلۆژی بە سەرنجێکی سادە دەزانی چ جۆرە بیروباوەڕ و مەدرەسەیەك توانای بەرگری ماوە لەکاتی تەنگانەدا.

لەڕووی ڕزگاری- کۆمەلایەتی:

بەشێکە لە ئامانجی ڕابوونی گشتی، تێدەکۆشێت لەپێناو گێڕانەوەی ئاینی ئیسلام بۆ بەرنامەی ژیان لەجیاتی بەرنامە عەلمانیەکان بەرێگای سەردەم و دانایانە و بە پرۆسەی چاکسازی کۆمەلایەتی لەژیانی تاك و کۆمەڵدا، بۆ هێنانەدی بەختەوەری دادگەری لە هەموو بوارەکانی ژیانی ئابووری، سیاسی، کۆمەلایەتی، شارستانی، فەرهەنگی، سایکۆلۆجی، چینایەتی، نیشتمانی و ڕەگەزی،...هتد. لە جەوهەردا تێدەکۆشێ هەروەك ئامانجی سیاسی هەموو پێغەمبەرەکان(د خ) ئەوە بووە کە کۆمەڵگە لە بارە ستونیەکان وەرچەرخێنێتە بارە ئاسۆییەکان، واتە کۆمەڵگە لە پارچەپارچەیی ئینتماکانی خێڵەکی و ڕەگەزی و نەژادی و چینایەتی و جوگرافی وەرگێڕێتە یەکێتی ئینتمای فکری و سیاسی (ئاینی)کە هەموو مرۆڤایەتی سەر ئەو زەمینە لێی هاوبەشە.

لەڕووی فیکری:

١- هەوڵدەدات ئەو چەمکە کلاسیکیانەی (زانست و فەلسەفە و فیکر و سیاسەت) بگۆڕێت و چەمکی ڕاست و دروست جێنشین بکا کە بناغەی گەشەی کۆمەڵە.

٢- لە قۆناغی بەرگری لە (غزو الفکر) بگوازێتەوە بۆ هێرش و ئنجا تێکگەیشتن، واتە لە دەردەکانی: (تقزم، صدمة الثقافي، انصهار الثقافي) لاسایی کردنەوە.. ڕزگاریان بکا، لە تابع و دواکەوتەیی کۆمەڵگە ببێتە پێشڕەو خاوەنی بەرهەمی فیکری خۆی بێ کە بنچینەی گشت ڕزگاریەکانی ترە.

٣- هـەوڵ دەدات گوتـار و چـەمکە لێکـدراوەکانی عـەلمانی و ئیسـلامی لێـك جیابکاتەوەو کۆتایی بە بەکارهێنانی ئایینی ئیسـلام لـەپێناو فیکـری عـەلمانی هـاوورده بێنێت، هەریەکە بە ئاشکرا بیری خۆی گەڵاڵە بکات بە ئازادانە بێ چەواشەیی.

٤- بەهۆی گەشەسەندنی تەکنەلۆجیا و (سیستەمی جیهانگیری) کۆتایی بە پرۆسـەی (چەواشە) بێنێت کە دەردی مێژوویی هـەژاران و خـەڵکی سـادەیە، لەلایـەن زۆردارانـەوە بۆیان دروست کراوە، ناتوانن ڕێگەی ڕاستەقینەی خۆیـان بدۆزنـەوە، بـا هـەر مەدرەسـەو ئاینێك، هەر لایەنێکی سیاسی بتوانێ ئایـدیۆلۆژیای ڕاسـتەقینەی خـۆی بـە سـەلامەتی بگەیەنێتە هەموو خەڵك، ڕووداو و نیازەکان بە ڕاستەقینەی بڵاو بکرێتەوە.

٥- هەوڵ دەدات گوتارێکی سیاسی خاوەن پـرۆژە و پلانـی سـەردەم و هەمەلایەنـەی قوول دابڕێژی تیایدا وەڵامی هەموو پرسیارە ستراتیژیەکانی سەردەمی تیابێـت و بنـەمای (فلیکن تهذیبکم بسیرتکم) پەیڕەو بکات. تیایدا بناغەی کەسـێتی کوردسـتانی دروسـت بکا، بتوانێ ناسنامەیەکی دیاری لەو جیهانـە نوێـەی (عەولەمـە) هـەبێ بـێ توانـەوەو قەرزکردن.

٦- هەر فکر بووە شارستانیەکانی لە چەقین بزواندووە، ڕۆژئاوای کردووە بە سـەرتیپی جیهان، جیهانی ئیسلامیشی کردۆتە پاشکۆ، تەنها فیکری ئیسلامیە بتوانێ ئـەو هـەمو کۆت و زنجیرەی پێش عـەقڵی چەقیوی کـورد بکاتـەوە، دەرگـا داخراوەکـان بکاتـەوە، لـە فیقهەکانی (موازنە، اولویات، واقع، مقاصد،...) دەست پـێ دەکـا بـە پـلان و پـرۆژە و نەخشە، تا میللەتێکی عاقڵ دروست بکرێ (نەك عەوام)، دژی ئەو بۆچـوونە ژاراویانـەی گوایە سەردەمی ووشـیاری و فیکـر و ئایـدیۆلۆجیا نـەماوە! ئـەوە دەرد و پـەیڕەوکردنی ستونی پێنجەمیە.

ڕەوتی (سیرەی):

+ هەریەکە لە کاریگەری کـەلتووری ئیسـلامی وجـم وجـوڵی ڕەوشـەنبیری ئیخـوان بناغەیەکی فکری بوتیسلامی ناتەقلیدی دروست کرد، بەڵام شۆڕشـی ئێرانـی ڕاسـتەوخۆ دەنگی دان

+ وتـاری کۆمەڵـە مامۆسـتایەکی وەك (شـێخ عبـدالرحمن ئـازادی) (شـێخ محمـد شانەدەری) هەنـدێ مامۆسـتای لـەخۆبوردووی تـر، هـەروەها کتێبـەکانی هەریەکـە لـە (م/شـارەزووری) و (م/ احمـد کاکـە محمـود) و چـەند نووسـەرێکی تـر لـەڕووی فیکـری،

کتێبەکانی (م/علی باپیر) لەبارەی فیکری سیاسی بووە هۆی زەمینەسازدانێکی فیکری و سیاسی بۆ دروست بوون وتەکاندان بە باسك لەساڵی ١٩٨٧

+ زۆر بەخێرایی هێزەکانی دروست بوو لە هەموو ناوچەکانی کوردستان بەناوی لەشکری قورئان.

+ لە چەند داستانێك وەك قەلاتۆکان و چالاکیەکانی دەشتی هەولێر و سلێمانی جۆرە متمانەیەکی سەرەتایی پەیدابوو.

+ لە ئەنفالەکانی ١٩٨٨ وەك هەموو لایەك زۆربەی هێزەکانیان کەوتە دیوی ئێران، بەڵام هێزی گەشە یان خامۆش نەبۆوە، تەنها ئەو بزوتنەوەو (ی ن ك) چالاکیان مابوو.

+ لە ڕاپەڕینەکانی ١٩٩١ بەشداریەکی کاریگەریان هەبوو لە زۆربەی شوێنەکان.

+ لە بەرگری و گەڕانەوەی حکومەتی عێراق دیسان پلەی دووەم و لە هەندێ شوێن پلەی یەکەمی هەبوو.

+ لە داستانەکەی کۆڕێ کە هێرشی حکومەتی پێ ڕاگیراو دانوستانەکەی دروست کرد، دەورێکی پێوانەیی هەبوو لە کۆی (١١) شەهید (٦)یان بە تۆپ باران و (٥)یش لە هێرشەکەی دژی حکومەت بوو (٢)ی باسك بوون.

+ دانوستانەکەی ١٩٩١ لەگەڵ حکومەتی بەعس بەشدار نەبوون، بەڵام لە بەیانەکەیاندا دژایەتیشیان نەکرد.

+ بارەگای لە هەموو شوێنێك کردەوە، بەخێرایی گەشەی کرد بەتایبەتی لەوکاتی زۆربەی کادیر و سەرانی حزبە سەرەکیەکانی تر خەریکی کۆکردنەوەو ئاودیوکردن بوون.

+ یەکەم کەنالی تەلەفزیۆنی لە ڕانیە بە یەکەم ئەزموونی کوردستان کرایەوە.

+ لە هەڵبژاردنەکانی ١٩٩٢ سێیەمین دەنگی هێنا بەرێژەی ٥٪ (٤٩١٠٨) لیست و ڕابەرایەتیش (٣٨٨١٥)، ئەو ژمارەی دوایی دەنگی ڕاستەقینەی (بزوتنەوە)یە، چونکە لیستی هاوبەش بوو بەناوی لیستی ئیسلامی، لە دەنگدانی ڕابەرایەتی ئیخوانەکان و بێلایەنە ئیسلامی یەکان دەنگیان نەدایە شێخ عوسمان.

+ لە مانگی ١٩٩٣/١٠ لە چەمچەماڵ و لە مانگی ١٩٩٣/١٢ دووچاری شەڕی (ی ن ك) بوون و باسك خۆی سەلماند.

+ لە بۆسەیەکی ڕەسمی لە بازگەی گەرمیان لە ١٩٩٣/١٢/٨ لە سەیارەیەکی باسك دراو سەرەتای شەڕێکی سەرتاسەری بوو شکستیەکی گەورەی هێنا.

+ دوای ئەوەی رابەری بزوتنەوە دیل کراو ئازادکرایەوە جارِی کۆتایی هاتنی بزوتنەوەی دا بە فەرمانیکی داوای لەبزوتنەوەی بەشی بادینان کرد کە بچنە ناو پارتی دیمکراتی کوردستان

+ لەلایەن ئێران، مجلس الاعلی، حزب الدعوە، حزب اللە ی کورد، حزبی رفاه، حزب اللە ی لبنان.. زۆربەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان بەتووندی نارەزایی دەربرِا، حزبە کوردستانیەکان یان بێدەنگ یان لاریان نەبوو لەو رووداوە.

+ ئەو شکستە نەبووە داستان بۆ (ی ن ك)، چونکە بە کەمێك (پ.م)بزوتنەوە بەرگرییەکی زۆریان دەکرد، هۆی شکستەکە زیاتر سیاسی و نەشارەزایی سەرکردایەتی باسك بوو نەك عەسکەری، لەسەروو بوو نەك لەخوار.

+ ئەو جۆرە شکستانە لەپێشتر بوو بووە هۆی کزبوونی یان نەمانی یەکجاری هەندێ لایەن (حشع، حسك، پاسۆك، لەشکری ئیسلامی، پ د ك، ...هتد)، بەلاّم بە حوکمی بنکەیەکی مەبدەئی و گەشی مەدرەسەکە، خێراتر خۆی کۆکردەوە لە چەندین شەرِی زۆر قورس لەگەڵ (ی ن ك) لەدوای مانگی ٥/١٩٩٤ خۆی سەپاندەوە. ترسی (پ دك) لە (ی ن ك) شکاند و سەرەتا گۆرِانی هاوسەنگی هێز لە کوردستان لەوێوە دەستی پێکرد، بەجۆرێك (ی ن ك) بەرەو لاوازی و (پ دك) بەرەو بەهێزی.

رەوتی گەشەیان لەکار نەکەوت، هەرچەندە متمانەو تەوژمی (رِابوون) لە بەهاری دا پشتەوشکێن بۆوە.

+ لە خولی دووەمی جەنگ بەشدار نەبوون، بەلاّم لە هاوپەیمانیەتی دابوو لەگەڵ (پ دك) لە تەنگانەدا.

+ دوای گرتنەوەی هەولێر لەلایەن پارتی بە یارمەتی حکومەتی عێراق لە ٣١ی ئاب باسك بۆ یەکەم جار لە کابینەی (٣) ی حکومەتی هەولێری (پ دك) بە دوو وەزیر بەشداری کرد.

+ لە نیسانی ١٩٩٧ لە دوای شەرِو پێکدادانێکی زۆر دیسان لەگەڵ (ی ن ك) رێکەوتنەوە لە تاران وبەشداری حکومەتی سلێمانییان کرد بە دوو وەزیر، بووە هۆی تێکچوونی پەیوەندی لەگەڵ (پ دك).

+ کۆنفرانسی (٧) کۆمەڵێك گۆرِانکاری لێ هاتەدی،لەوانە:

١- کۆتایی هێنان بە جیاوازیە ناوخۆییەکان.

٢- گۆڕینی ڕابەر لە (م.عوسمان) بۆ (م.علی عبدالعزیز)،هەلبەتە ماوەیەکی زۆر بــوو باس لەبێ توانایی ئەو رابەرە دەکرا بەلآم هەتا ســەخت تــرین ئۆپۆزیســۆنی داکــۆکی لــە دلسۆزیەکەی دەکرد، بۆیە داوای راســتەوخۆی لادانیــان نــەدەکرد، هــەتا هەلبژاردنەکــەی یەکەمی کوردستان، تاکە رابەرێك بوو کــە دەنگــی لــە لیســتەکەی خــۆی کــەمتر هێنــا، دەرکەوت لە هاوپەیمانەتیەکــەیان لەگــەل یەکگرتوو(ئــەوکاتی ئاشــکرا نــەکرابوون)دەنگی داوەتە لیستەکە بەلآم نەیداوەتە رابەر، ئیتر لە دوای ئــەو هــەنگاوە شــەرمیان لــە رابــەر شکاو راستەوخۆ داوای گۆرانیان دەکرد بە تایبەتی لە دوای دیل کردنەکەی* زیاتر راســتی پێش بینی یەکگرتوو سەلمێنرا، واپێدەچوو هــەردوو بــرای (م علــی و م صــدیق)یش ڕایــان لەگەل گۆڕینی هەبێ بەو بەلگەیەی تا ئەو لانەدرا یەکگرتنیان نەکرد، م علیش قایل بــوو بچێتە شوێنی

+ لە هەنگاوێکی گرنگ لە ١٩٩٩/٨/٢١ لەگــەلّ (بزوتنــەوەی ڕاپــەڕینی ئیســلامی) یەکیان گرت و (بزوتنەوەی یەکبوونی ئیسلامی لە کوردستان)ی لێ هاتەدی کە ئاسۆیەکی فراوانتر هاتە پێش و تەوژمێکی عەقلّی و ئیداری و موئەسەساتی زیاتر بەخۆوە بینی.

+ لەدوای ماوەیەکی کەم لەو یەکگرتنە ئەوجارە بە ڕوونتر فرەبــالّ و بارســتەکانی نــاو بزوتنەوە لەناوو ئەدرێس و ئەجندە دەرکەوتن بەو شێوەیە:

١- بالّی مامۆستا مەلا علی عبدالعزیز کە بڕیار بەدەست بوون لەنێو بزووتنەوەدا.

٢- بالّی چاکسازی م.علی باپیر کە زیاترین خــەلّکی کــادیر و ئەندامــە وشــیارەکانی لەگەلّ بوو.

٣- بالّی (ئیسلاح) بە سەرۆکایەتی (م.کرێکار).

٤- بالّی مەرکەز کە لەدوایی بوون بە (جند الاسلام) و دواتــر (انصــار الاســلام) ودوا تر (انسار السنه).

٥- بالّی ڕاپەڕین بە سەرۆکایەتی (م.صدیق عبدالعزیز)، لەگــەلّ چــەند وردە تــەیاری تریش.

---

* لەو جەنگەدا دیل کراو لەسەر نەلەفزیۆنیش ناڕاستەوخۆ بەرپرسیارەتی خستە ئەستۆی خۆیان، جەبار فەرمان سەرکردەی یەکێتی بوو لەو شەڕە لەگەل دیل کردنی سواری (گوێ درێژیشــی) کردبــوو بە ئیهانە، لەسالّی ١٨٨٢ سەرکردەی تورك (حسین پاشا)کە شیخ عبیداللەی دیل کرد ئەویش هەمان هەلّس وکەوتی لەگەلّ کردو سواری گوێ درێژی کرد بەرەو موسل هــەروەك لــە بەلگــە نامەی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیFO letter TO لە١٨٨٢\١٢\٧باسی دەکا

+ کێشە کۆنەکانیان بە خەست تر و هەمەلایەن سەری هەڵدا ئەمجارە لەنێوان باڵی ڕاپەڕین و باڵی (م.علی عبدالعزیز).. دوایی پەڕیەوە بۆ دوو بەشی سەرەکی، باڵی ڕاپەڕینی کۆن کەوتنە بەرەی چاکسازی (م.علی باپیر).

+ لەکۆنگرەی(١)ی یەکبوون لەمانگی ٨ی/ ٢٠٠٠ ئەنجام درا، زۆربەی ئەندامانی چاکسازەکانی (م.علی باپیر) دەرچوون، ئەو سەرەنجامە لەلایەن ڕابەر و باڵی پارێزگاران قەبووڵ نەکرا.

+ لەدوای چەند مانگێك چاوەڕوانی ڕێکەوتن نەبوو.

+ تا لە ڕۆژی ٢٠٠١/٥/٣١ ئەندامانی کۆنگرە درێژەیان بە تەواوکردنی کۆ نگرە داو ناوی بزوتنەوەی یەکبوونیان گۆڕی بۆ (کۆمەڵی ئیسلامی لە کوردستان) بە ئەمیرایەتی (م.علی باپیر).

ئەوانەی دەریشنەچووین، چەند باڵێك بوون:

١- باڵی توندەکان (تەوحید، مەرکەز، حەماس، هێزی دووی سۆران) کە لەدوایی بوون بە (جند الاسلام) لە سەرەتادا لە هەموان کاریگەرتر بوون.

٢- باڵی (ئیسلاح)ی مامۆستا کرێکار.

٣- باڵی بێلایەنەکان (شێخ محمد بەرزنجی).

٤- باڵی مامۆستا علی هەڵەبجە.

+ لە کۆتاییدا بزوتنەوەی یەکبوون بووە ئەو بەشانەی خوارەوە:

١- باڵی بێلایەنەکان لەگەڵ کۆمەڵی ئیسلامی یەکیان گرت، بە پێشەوایەتی م شێخ محمد بەرزنجی.

٢- باڵی ئیسلاحی و جند الاسلام یەکیان گرت بەناوی (انصار الاسلام) بە سەرۆکایەتی (م.کرێکار).

٣- باڵی (م.علی عبدالعزیز) ناوی بزوتنەوەی یەکبوونی گۆڕی بۆ (بزوتنەوەی ئیسلامی)، دوای ئەوەی (م.صدیق) لە کۆنگرە جیابۆوە هاتەوە ناو بزوتنەوە.

+ بزوتنەوە لەگەڵ (ی ن ك) ڕێکەوتن کە هێزەکانیان بێتەوە هەڵەبجە، لەگەڵ گەیشتنیان بە هێزەکانی (انصار الاسلام) ڕووبەڕوو بوونەوە.

+ هێزەکانی (ی ن ك) نەیانتوانی بەسەر هێزەکانی (انصار) زاڵ بـن، جـەنگ درێـژەی کێشا و لایەنی (ی ن ك) بەرەو پاشەکشە بوو، بۆیە داوای هێزی ئەمریکی و هاوپـەیمانانی کرد.

+ ژوورێکی (عەمەلیات) دروسـت کـرا دژی (انصـار) کـە پێکهـاتبوو لـە: (ی ن ك، سۆشیالیست، زەحمەتکێشان، یەکگرتوو، پارێزگاران،...

+ لە٤ /٣/٢٠٠٣لە خاڵی پشکنینی سلێمانی لە م.عبداللە ی قەسرێ درا، بەتەفسیری (ی ن ك) بە هەڵەیی بووە

+ لە شەوی٢١- ٢٠٠٢/٣/٢٢ هێزەکانی ئەمریکی دەستیان بە هێرشـی موشـەکی و ئاسمانی کرد لە هەموو بارەگاکان درا بـە کۆمــەڵی ئیسلامیشـەوە ٤٣پ م شـەهید بـوو، دوای (١٧) ڕۆژ شەڕ هێزەکانی ووشکای ئەمریکیش هاتن و ئەو ناوچـەیان لـە هـەبوونی ئیسلامی ڕزگارکرد.

+ لەدوای ڕووخانی حزبی بەعس و صدام، (انصار) کەوتنە بەرەی چـەکدارانی بـەرگری لەدژی بوونی ئەمریکا لە عێراق بـەناوی (انصـار السـنە)، کـە زۆربـەی ئـەو(بەرگریـە) پێکهاتبوون لە خەڵکانێکی عەرەبی شۆڤێنی، بۆیە ڕێکخستنەکانی (انصار) لە کوردستان تەسك بۆوە.

+ باڵی (م.علی عبدالعزیز) بەرەو کزی بوو، چەند جارێکی تر لێك ترازانەوە، (م.صدیق عبدالعزیز) بەخۆی و دەستەیەك دیسان لێی جیابوونەوە، لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی دووەمی کوردستان لیستیان نەبوو، بۆیە کۆنگرەیەکی نوێیان کرد لە نیسانی ٢٠٠٥ (م.علی عبدالعزیز) دیسان دەرنەچوو(چوارەم بوو)کامل حاجی علی دەنگی یەکەمی هێنا. وچەندین ئینشقاقی تر کرا، لەوانە جیا بوونەوەی شیخ صدیق عبدالعزیز ولایەنگرانی، ملاعبدالغنی ولایەنگرانی، کمال رحیم وئازاد حجرانی وزۆری تر،، ئەو ئینشقاقانەی پاش کۆمەل ودەنگ نەهێنانی ڕابەر زۆر ماناو توێژینەوە هەڵدەگرێ ئەگەر بەووردی زانیاری هەبێ، بەداخەوە نەم بوو، بەڵام لەدوای کۆچی دوایی هەردوو ڕووحانیەت :م احمد کاکە محمود و ڕابەر کابینەی نوێ توانی گەشە بەبزوتنەوە بداتەوە وکێشەکانی لەگەل کۆمەڵ ولایەنەکانی تر چا بکا، بەڵام هێشتا گیرو گرفتیان زۆرە وئاسۆی گەشەی ڕوون نیە

+ لەگەڵ دروست بوونی کۆمەڵی ئیسلامی لە ناوەخۆ توونـدوتۆڵ بـوون، زۆریـەی دەردەکانی کۆنی نێـو بزوتنـەوەیان قەڵاچـۆکرد، بـەڵام دەردی نـەبوونی دارشـتنی ستراتیژیەکی وورد و فراوانی هەر مابۆوە، کەوتنـەوە نێـو کۆمـەڵێك قـەیران و تەنگـژەی پێشهاتە نوێکان و نەیان توانی بەووردی بیان قەبڵێنن.

+ لە ١٠/٧/٢٠٠٣لەسـەر بانگهێشـتی(ولیام ئـیگلتن)ی ئـەمریکی م علـی بـاپیر وەفدەکەی لەرێگەی سەردانی دا دەسـتگیرکرا لەلایـەن ئـەمریکا تـا٢٨/٤/٢٠٠٥ئینجـا ئازاد کران.

+ لـە هەڵبژاردنـەکانی ٢٠٠٥ کوردسـتانی و عێراقـی و بـەخۆ بـەو بـارودۆخ و بێدەسەڵاتیەیان ٦کورسیان لە پەرلەمانی کوردستان هێنا و ٢ کورسـیش لـە پەرلـەمانی عێراقی.

+ لـەدوای ئـەو قۆناغـە بەرەبـەرە لایەنـە ئیسـلامیەکان لـە کورتیـاد دا تـا لـە هەلبژاردنەکەی ٢٥/٧/٢٠٠٩بە هەرسێ لاتەنها ١٢ کورسیان ماوە

پەند وەرگرتن لە:

أ- خاڵە بەهێزەکانی:

١- بەشداری شۆڕی کوردایەتی کـرد و شـەهیدی لـەپێناوداو سـەروەریەکی گـەورەی تۆمارکرد بۆهەموو (ڕابوون) لە کوردستان.

٢- بیروباوەڕ و بەرنامەیەکی میانڕەوی هەڵبژارد لەنێوان جیهادی و بەشـداری ژیـانی سیاسی هێمن،بوونی کۆمەڵێك لـەزانایانی وەك: م عوسـمان، شـیخ محمد بـەرزنجی، شـیخ لەتیف، م احمد کاکە محمود، مەلا علی عبدالعزیز ...رەسەنایەتیەکی پتـەوی دابـووە ئـەو بزوتنەوەیە

٣- لە ماوەی شاخ دا خۆی لە دیاردەکانی توندوتیژی لەگەڵ جەماوەر و کوشت و بڕی خەڵکی پاراست، لە پەیوەندیە ئیقلیمیەکانیش (باسك) لـەو لایەنـە دەگمەنانـە بـوو کـە پاسداریان نەهێنا کوردستان، دوایش هێزی تری عێراقی و تورکیـان نـەهێنا کوردسـتان، شەڕی پارچـەکانی تـری کوردسـتانیان نـەکردووە و نەشـبۆتە چاوساغی هـیچ هێزێکـی داگیرکەر.

٤- بەشداری لە موفاوەزاتە بێ ئەنجامەکەی ساڵی ١٩٩١ نەکرد لەگەڵ بکوژ و بـڕی کورد کە لە ڕێسوایی دابوو.

٥- دوای ئەوەی حکومەتی هەرێم وەك یەکەم هەنگاوی شەری دژ بە(پ ك ك) جارِدا بەهاوکاری ڕاستەوخۆی سوپای تورکیا، هەوڵێکی زۆر لەگەڵ بزوتنەوەش درا (ئـەویش لـە دارگەنەکە بخوا) و شەری PKK بکـا و لـە بەرامبـەر دەسـکەوتی مـادی و پشـتیوانی ئیقلیمی و دەولی، بەڵام مەبدەئیانە قایل نەبوون ونەیان کرد.

٦- ڕەفتـار ورەوشـتی سـەرکردەو کـادیران و (پ.م)ی ئیسـلامیانە بـوو لەچـاو عەلمانیەکان، بۆیە بە هۆیەوە زیاتر چەسپین و گەشەیان کرد.

٧- قوتابی و فەقێی بە پەروەردە و پاکیان دروست کرد.

٨- ئەو ڕابوونە بەرفراوانەی ئێستای کوردسـتان لـە بەرهـەمی ئەوانـە، ئەگـەر ئـەو بزووتنەوە نەبوایە ئێستا لە کوردستانیش زۆر دیاردەی کوشـندەی نـاڕەوا کـە لـە هەنـدێ دیـوانی بەرپرسـان دەکرێـت دەپەرِیـەوە سـەر جـادەو نـاو جـەماوەریش زیـاتر بناغـە ئەخلاقیەکانی کۆمەڵگەی تێك دەرووخاند.

٩- هەروەها پارسەنگێکی گرنگە لەهاوکێشە ستراتیجیەکان، وا چاوەڕوان دەکرێ لـە قۆناغی داهاتوو وپێویست بتوانی ئەو دەورەی حزب الله بۆ لبنانی گێڕا ئەوانەش بۆ کـورد ببیینێ.

١٠- ئینقلابێکی مەزنی لە نەریتی سیاسی جارانی ڕەوتی ئیسلامی کرد بە جارِدانی کوردستانیانەی ڕێکخستنی، کە جاران هەر عێراقیانە بووە، کوردستانیانە بە دەمـارگیر و ناشیۆنالیزمی ژمێرابوو.

١١- لەو بزوتنەوەیە وەك ئاوێر لە حزبە کوردسـتانیەکانی تـر، کـە زۆربـەیان لـەناو خودی حزبەکانیان دەستگۆڕی دەسەڵاتیان نەدەکرد، بۆیە سەرۆکی حزبەکان تا مـردن هـەر سەرۆك بوون، کەچی لە بزوتنەوەی ئیسلامی بە ماوەیەکی کورت چوار ڕابەریان گۆڕی، لە شێخ محمد بەرزنجی بۆ شێخ عبداللطیف، لەویشەوە بۆ شێخ عوسمـان عبـدالعزیز، دوای بـۆ شێخ علی عبدالعزیز،.. لەوێ هەڵوەستە هەیە (بۆ خاڵە لاوازەکان).

١٢- ئەوانە بە پێچـەوانە زۆربـەی حزبـە کوردسـتانیەکان زیـاتر پابەنـدی بیروبـڕواو بنەماکان بوون، خۆیان و ئەندامانیان کەمتر بە پاڵنەری مادی و سوود لە کاردا بوون، بۆیە

کەمتر لە ڕێژەکانی ئەوان دیاردەی دزێوی دزی و ڕاوڕووت و خیانەت و دەست تێکەڵ کردن لەگەڵ دوژمن و خۆویستی و... تیابووە.

خالە لاوازەکانی (لە دوای خالە لاوازەکانی رابوونی کوردستان باس دەکرێ)

- ٩ -

یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان

بزووتنەوەیەکی ئیسلامی چاکسازیە، لە ١٩٩٤/٢/٦ ڕاگەیەنرا، بەپێی تەقویمی خ بزوتنەوەیەکی کۆنەو لەسەر ڕاڕەوی (برایانی موسڵمان)ی جیهانیەو لە کوردستانیشر کاری سیاسی و خێرخوازی بەردەوام بووە، ئەو بەروارەی سەروو ئاشکراکردنی یەکگرتووە نەك دروست بوونی.

<u>هەیکەلی ڕێکخستنی</u>: (سەرکردایەتی- م.ڕ- مەڵبەند- لق- ناوچە- ڕێکخراو- پۆل- شانە) پرۆژەیەکی ڕێکخستنی نەك (پەیکەری ڕێکخستن) لە شێوەی ستراتیژیەتی بزواوە دارشتووە بەپێی واقعی سیاسی و کۆمەڵایەتی دەڤەرەکە، هەڵبەتە وەك ڕێکخستنەکانی تر هەرەمیە، سیستەمی سکرتاریەت (سەرکردایەتی- شورا) ئەو زاراوانەی (نەصیر، نصیر متقدم، قیادة قطري).. هەمووی لە داهێنانی ئەو ڕێکخستنە ڕەسەنەیە.

<u>ئایدیۆلۆژیای</u>: سنووری ئێستای کوردستانیە، ئاواتی کیانێکی کوردیە تیایدا شەریعەتی ئیسلامی پەیڕەو بکرێت، بەڵام لە بەرنامەی سیاسیدا ئامانجی دیموکراسی یە و ئامرازەکانی ئاشتی و گفتوگۆ و وەك سەلامەت ترین ڕێگەیە بۆ ئامانج، دروشمیان (ئازادی- برایەتی- دادپەروەری).

<u>ڕەوتی (سیرە):</u>

ناکرێت پێش جاردانی باس لە مێژووەکەی بکەین (چونکە سیاسەتی بابەتەکەمان وایە کە ڕووداو و هەڵوێستەکانی بەپێی ئاشکراکردنی خۆیان تۆمار بکەین، ..تەنها کورتە باسێکی گشتی دەکەین لە بارەی ڕیشەی ئەوبزوتنەوە:

ئەو جموجۆلەی"کۆمەڵ و بزوتنەوەی سیاسی ئیسلامی" دەگەڕێتەوە بۆ هەوڵ و تەقەلاکانی زانکۆی(جامعە) ئیسلامی کە لەلایەن شێخ سەعیدی نورەسی و سوڵتان عەبدولحەمید و جمال الدین أفغاني و محمد رشید رەزا.. کرا، بەتایبەتی لەدوای ئەوەی (ئیتتحادییەکان- بەو ڕووکارە عەلمانی نەتەوەگەریەیان) بەیەکجاری لە ١٩٠٨- ١٩٠٩ز دەسەڵاتی عوسمانیان کۆنترۆڵ کرد، ئیتر تەقەلای دروست کردنی ئەو جۆرە بزوتنەوانە

دەست پێکرا، ڕەنگە (یەکێتی محمدی) کە لەساڵی ١٩٠٨ لەلایەن شێخ سەعیدی نورسی یەکەم بزوتنەوەی ئیسلامی زەق بوویێ لەو بارەیەوە، لەدوای داڕووخانی خەلافەتی عوسمانلی لە ١٩٢٤/٣/٣ بەیەکجاری لەلایەن ئەتاتۆرکەوە، کە بووە هۆی دروست بوونی وڵاتانی عەرەبی و ئیسلامی لەسەر بنچینەی عەلمانی.. ئەوا بەرەبەرە بیرۆکەی دروست بوونی بزوتنەوەیەکی فراوانی ئیسلامی چەکەرە بوو، تا لەساڵی ١٩٢٨ لەسەر دەستی (حەسەن البنا) برایانی موسوڵمان ڕاگەیەنرا، لەدوای ئەزموونێکی دوورودرێژ کەمتر ئەو پرۆژەیەی توانی ئەزموونێك بسەلمێنێ بۆیە بزوتنەوەی تریش پەیدا بوون لەدوای چلەکان، لەوانە (جماعە الإسلامیە) لە پاکستان بە سەرۆکایەتی (ابو الاعلی المودودی) و (حزب التحریر الإسلامی) بە سەرۆکایەتی تقی الدین النبهانی، بەڵام هەر نەتوانرا ببێتە ئەزموونێکی واقیعی، بۆیە حسابێکی وای بۆ نەکرا لە ڕەوتی جیهانی، تا شۆڕشی ئیسلامی لەئێران لەساڵی ١٩٧٩ بە سەرۆکایەتی خومەینی سەرکەوتوو بوو ئەو ڕابوونە تەقیەوە، ئیتر لەوکاتەوە حساب بۆ ڕەوتی ئیسلامی دەکرێ لە هەموو ئاستەکان.

هەرچی یەکگرتووی ئیسلامیشە ماوەیەکی دوورودرێژ بەشێکی نەپچڕاو بوو لە ئیخوانی عێراقی، هەڵبەتە ئەو هەنگاوەی دروستکردنی بەشی کوردستانی سەربەخۆ هەنگاوێکی گرنگەو جێگەی دەستخۆشیە کە هەر یەکە لە یەکگرتووی ئیسلامی و حزبی شیوعی پێی هەڵسان و بەناوی کوردستانی جیا لەعێراقیانە بزوتنەوەیەکیان دروست کردووە، ئەگەرچی درەنگیش بووە. ئیتر باسەکەی ئێمە لەدوای جاڕدانیەتی.

بۆیە لەو ماوە کورتە گۆڕانێکی وانەبووە شایەنی باس بێ بەو شێوەیە:

+ لە دوای ڕاپەڕینی ١٩٩١ سەرپەرشتی (یەکگرتووی ئیسلامی کوردی خێرخوازی)یان کرد، سەرپشکی کارە مرۆییەکانیشیان ڕزگارکردنی (هەتیوانی کوردستان) بوو لە مردنێکی ڕاستەقینە (بێهاوێر) بەتایبەتی منداڵە شەهیدەکانی کوردستان.

+ لە هەڵبژاردنەکە لیستی هاوبەش بوون لەگەڵ (باسك)، ڕێژەی دەنگەکانی یەکگرتوو بە حسابێکی سادە یەکسانە بە(١٠٢٩٣) دەنگ، چونکە ئەوان لەگەڵ هەڵبژاردنی ڕابەری نەبوون، کەواتە دەنگی لیست (٤٩١٠٨) –دەنگی ڕابەر (٣٨٨١٥) = ١٠٢٩٣.

+ هەر لەدوای ئاشکراکردن ڕادیۆ و تەلەفزیۆنیان لە زۆربەی شارەکان کردەوەو ڕۆژنامەیەکیان بەناوی (یەکگرتوو) هەیە.

+ لە یەکەم کۆنگرەیەندا دووبارە پابەند بوونەوە بە ئەنتی میلیشیایی.

+ زۆر بەخێرایی گەشەیان کرد ومەڵبەند و لقیان لە زۆربەی شارەکان کرایەوە بەتایبەتی لە ناوچەکانی بادینان، ڕاگەیاندنێکی بە هاوسەنگیان دارِشت، ڕێکخراوی پیشەییان بە نەخشەیەکی تێروتەسەل دامەزراند.

+ لەدوای ١٩٩٦/٨/٣١ کە هاوسەنگی هێز بە قازانجی (پ دك) گۆڕا، ئەوا یەکگرتوو بەشداری حکومەتی هەولێری کرد، بەوەزیرێك.

+ لە شەڕ و پێکدادانەکانی نێوان (ی ن ك) و (انصار الاسلام)دا یەکگرتوو لایەنگیری (ی ن ك)ی کرد و ئەندام بوو لە ژووری عەمەلیات.

+ لە هەڵبژاردنی سەرانسەری عێراق بە لیستێکی هاوبەش لەگەڵ حزبە عەلمانیەکانی کوردستان دابەزی و (٩) کورسی پەرلەمانی پێدرا لەگەڵ هەندێ ئیمتیازی سیاسی لە (بەغدا) بەلاَم لێی پێشیمان بوونەوە.

+ پەیوەندی لەگەڵ (مرکزی ئیخوان) و حزبی ئیسلامی(تەك ولۆ) بوو لەبارەی عێراق و کوردستان و هاتنی ئەمریکا.

+ دوای ئەوەی لە هەلبژاردنی دووەما لەگەل عەلمانیەکان تەواو ڕێك نەکەوتن ولەگەل کۆمەلیش ئامادە نەبوو لیستی هاوبەش پێك بهێنن بڕیاردا بەلیستی تەنهایی دابەزێ، بووە هۆی ئەوەی لە ٦/١٢/ ٢٠٠٦ هێزەکانی پارتی لە چەندین ناوچەی بادینان بارەگاکانیان بگرن و ئەندامێکی سەرکدایەتی یەکگرتووش تیادا شەهید بوو،دوای بە ٢ملیۆن مەسلەتیان کرد بەلاَم کاریگەریەکی قوولی کردە سەر ستراتیج و تێکرای ئەزموونی یەکگرتوو.

+ لە هەلبژاردنی ٢٠٠٩/٧/٢٥ شکستیان هێنا لەگەل باقی لایەنە ئیسلامیەکان وتەنها ٦ کورسیان بۆ ماوە

پەند لە خاڵە بەهێزەکانی:

١- بزوتنەوەیەکی بە نەخشەو پلان و ستراتیژیەتن، لە ئەرك و توانا و باری ناوەخۆ و ئیقلیمی و دەولی چاکتر شارەزان.

٢- جم و جۆڵ و کارە سیاسی و ئیداریەکان و هەنگاوەکانیان مونەسەساتیە، بەدەر لە دەسەلاَتی شەخسی و بنەماڵەیی، خاوەن پرۆژەیەکی فیکر و سیاسەت و بوودجە و ڕێکخستنن.

٣- چاکتر له دیوی ناوەوەو نهێنیەکانی ستراتیژیە جیهانی و ئیقلیمی و ناوەکیەکان گەیشتوون، بۆیە لە زۆربەی شەپۆل و گەردەلولەکان بێزیان بوونەو دانایانە دەرباز بوونە.

٤- یەکیەتیەکی فیکر و بیرو بۆچوونیان هەیەو لە دەردی فرەتەیاری و فرەبۆچوونی جیا بەدەرن، ناوەندێتی بڕیار و پەیڕەویان هەیە.

٥- بزوتنەوەیەکی فکریەو سەرکردەو پێشەوایەکی موفەکیر و پاکیان هەیە، لە بواری کارەکەی خۆیان پسپۆڕن.

٦- وەك کادیری دانا هەوڵیان داوە ئەو دوو ستونەی کادیرایەتی ئیسلامی پەیڕەو بکەن:

أ/ دەروونناسی خەلکی جیاجیا و.. (کلم الناس علی قدر عقولهم).

ب/ خەلکی ئێستا لە گوتە و بەڵێن تێرن، کردەوەیان گەرەکە، کردەی ئیسلامی نوێ کە دەسەلاتی سیاسی نیە ئەوەیە بە دانایی و زانایی و ئاساییانە هەڵسوکەوت بکەیت (فلیکن تهذیبکم بسیرتکم).

٧- ئەو ئەندام و لایەنگیر و مونتەسیبی یەکگرتوو بە پێچەوانەی حزبە دەسەلاتدارەکان خەلکێکی بەگەری موچە و ئیمتیاز نینە.

٨- کەم ترین شت بووترێ ئەوا ئەگەر بوار بڕەخسێندرێ بۆ یەکگرتووو دەسەلاتی بدرێتە دەست بەماوەیەکی پێوانەیی ئەو قەیران وگەندەڵی و بێ سەرو بەریەی کوردستان چارەسەر دەبێ.

٩- ئەو کەمە جیاوازیەی لەگەل بزوتنەوەو دوایش کۆمەل بەرهەمی پرۆسەیەکی مێژوویی فقهی و کۆمەلایەتی و سیاسی و هەتا دەروونیشە، ئەوان لە (اصول)، (بنچینەکان)،(عەقیدە)، (ئامانج)، وەك لۆژیکی هەمووی یەکن، تەنیا لە ڕێگە و ئامرازەکانی گەیشتن بەو ئامانجە کەمێك جیاوازیان هەیە، بەهۆی دەوڵەمەندی ئەزموون و دەرکەوتنی زیاتری ڕاستیەکان و بچووك بوونەوەی جیهان وا خەریکە ئەو جیاوازیە ئەوەندە بچووك بێتەوە کە جار وایە لەنێوان دوو ئەندامی یەك لایەنیش هەبێت،ئەوەیە (یەکگرتوو) سەر بە تەیاری یەکەمی جیهانیە، کۆمەڵ و بزوتنەوەش سەر بە تەیاری سێیەمن، واتە لەڕووی سیاسیەوە بەگشتی لایەنە ئیسلامیە جیهادیەکان لەیەکتر نزیك ترن، ئەگەر تێبینی بکرێت لەو لیستە جیاوازیەی نێوانیان دەبینرێ حزبێکی سیاسی

جیهادی سوننه نزیك تره لــه حزبێکــی جیهــادی شــیعه، نــەك لــه حزبێکــی مەدرەســەی ئیخوانی.

لیستێکی جیاوازیە گشتیەکان

یەکگرتوو	کۆمەڵ و بزوتنەوە
١. چاکسازی: (لە تاك بۆ کۆمەل)	١. لە(تاك بۆ کۆمەڵ) وە بە پێچەوانەوەش.
٢. ڕێگەی ئاشتی تاکە ڕێگە و ئامرازە بۆ ئامانج	٢. ڕێگەی ئاشتی یەکێکەلە ڕێگەکان نەك تەنیا.
٣. (امر بالمعروف.....) بەتەنهایی.	٣. (امر بالمعروف والنهی عن المنکر).
٤. لە(کل)بۆ(جزء)،کل:دادگەری جیهانیە(ئیسلام)	٤. لە (جزء) بۆ (کل) جزء: کێشەی کورد.
٥. خۆ گونجاندن.	٥. ڕووبەڕووبوونەوە لە کاتی پێویست
٦. درێژکراوەی فکری ئیسلامی ولاتانی عەرەبە، زیاتر لە ژێر کارگەریی زانا ئیسلامیە عەرەبەکانن.	٦. هەلقولاوی ناو کوردستانە، سەربەخۆن.
٧. فکرو دانایی و سیاسەت و مونەسەساتی و ئەزموونی یەکگرتوو دەولەمەندترە.	٧. زەمینەو مێژو و سەروەریو بنەمای جهادی و کەرەسە کوردستانیەکەی دەولەمەندترە.
٨. بەشداری شۆرشی بەرگری کوردستانی نەکردووە.	٨. بەشداری کردووە.
٩. سەر بە تەیاری یەکەمی جیهانین.	٩. سەربەتەیاری سێ یەمن[1]
١٠. شارەزایی و دانایی لە هەنگاوەکان بە مونەسەساتی کردنی دام ودەزگاکانیان.	١٠. کەمتر.

تیبینی: ئەو بەراوردە تا ئەو کاتە ڕاستە کە بزوتنەوەو کۆمەل هێزیان هەبوو ،بەڵام ئیستا هەلوێستیان زۆر لێك نزیك بوویتەوە بە ئاڕستەی بۆچوونەکانی یەکگرتوو،بۆیەئەوبەراوردەئیستاتەواونیە.

[1] بۆ شارەزابوون لەو تەیارەانە بڕوانە کتێبی –هەلبژاردن لە نێوان عەلمانی و ئیسلامی- دانەر

پەند و ئەزموون لە خاڵە لاوازەکان

لەبەر ئەوەی بەشێك لەخاڵە لاوازەکانی یەکگرتوو وکۆمەل دەگەڕێتەوە بۆ خاڵە لاوازەکانی رابوونی جیهانیش،بۆیەلەوێ دەست پێ دەکەین

أ- رابوونی جیهان: ئەوەش پەیوەستە بە هەموو لایەنە ئیسلامیەکانی جیهان بە کوردستانیشەوە

١ ئەو رابوونە فراوان ترە لە بزووتنەوە ئیسلامیەکان کەچی لە زۆربەی شوێنەکان زیاتر تەنها بەلای سیاسی شکاوە.

٢. سەرەڕای پیرۆزی فقهی ئیسلام کۆمەلێك خالی لاوازی هەیە وەك (نوێ نەکردنەوەی، زۆری مەزهەب، گرنگی نەدان بە زانست و تەکنۆلۆژیا) زۆربەی ئەو بزوتنەوە ئیسلامیانەش ئەو خاڵە لاوازانەیان گواستەوە ناو ئەو بزوتنەوانە، لە ئەنجامدا کۆمەلێك تەیارو فرە ڕاو بۆچون و ڕێبازی پێچەوانەی لێ دروست بوو ئاسەوارێکی زۆر خراپی هەبووە و هەیە.

٣. بزوتنەوەکان سیاسین،کەواتە(اولويات) سیاسەتی شەرعیە، ئنجا فیقهو، تەفسیر و فەرموودەو.... هتد. کەچی زۆر دەولەمەند و دانا و پسپۆر نینە تەواو لە زانستە سیاسیەکان شارەزا نین هەرچەندە خۆشیان ئەو ڕێبازەیان هەلبژاردووە.

٤. لە زۆر شوین ئەو فرە لایەنی سیاسیە بووە مل ملانێ و کێشەو لێکدان کە زیانەکانی لەبن نایەت.

٥. لە ڕاستیدا تەکانی ڕابوون لە شۆڕشی ئێران هات کەچی زۆربەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان بە (شیعەو سونەوە) بابەتی(شیعە و سوننە) یان زیندوو کردەوە.. بەو شێوەیە پلانە ستراتیژیەکەی ناحەزانی خۆیان سەرکەوت و لقەکانی ڕابوون لە ساوایی لەباوەشی دایکی جیاکرایەوە، فرە ناوەند و بێ کۆنترۆلی سەری هەلدا

٦- هەر سەبارەت بە خال(٥)..لەکاتیکا مەسیحی ویەهودی زۆر لیك دوورن کەچی سیستەمیکی ئاینی یەکگگرتویان پێك هیناوە،کتاب المقدسیان کردۆتە دوو بەش: تەوراتیان ناو لیناوە عهد القديم وئینجیلیشیان ناو لیناوە عهد الجديد لە یەك کتیب کۆیان کردۆتەوە..کەچی شیعەو سونە دژ بەیەك وەستاون بی ئەوەی بیربکەنەوە ئاوا شیوازیکی هاوبەش بدۆزنەوە کە زۆر ئاسان تریشە، وای لیهاتوە جاریکی تر عەلمانیەت ببیتە چارەسەری نیوانیان نەك ئاین.

٦. ڕابوونەکە لە زەمانێکی یەکسان بەرپابوو بەڵام زەمینەکانی کۆمەڵایەتی جیاجیایە، بۆیە هەریەکە پێویستی بە دۆزینەوە(فترە السیرە) هەیە هەم لە ئایەتەکان و هەم لە پەیرەوکردنی سوننە، کەچی نەکراوە.

٧. لە زۆربەی شوێنەکان بەچاکی نەتوانرا سوود لە یاساو نەریت و خاڵە هاوبەشەکانی وولاتان و دەعوە وەرگێرێ.

٨. زۆر گرنگی (بەراِبردوو) دراوە لە کاتێکدا واقع و داهاتوو مەبەستەکانن.

٩. نەتوانرا بەلایەنی کەمەوە لە قۆناغی یەکەم لەگەڵ لایەنە عەلمانیەکان و دیموکراتخوازەکان بگونجێن و (فقە الموازنە) بەکاربێنن.

١٠ هەندێ هەلوێست وفەتوای سیاسی توند بوونە دەردێکی پێچەوانەلەوانە:دژایەتی کردنی دیموکراسی، فرەلایەنی، هەڵبژاردن، ئاشتی، گفت و گۆ.. لەلایەکی ترلایەنگیری بەنەزانی: چەك، هێز. تۆقاندن،... هەمووی بووە چەکێکی لەبن نەهاتوولە دژی ئیسلامیەکان زیاترین قوربانی نادیموکراسی و بەکارهێنانی هێزن لە دژیان.

١١. ئەو راِبوونە و (دەعوەکەش) هێشتا وەلامی روونی زۆر پرسیاری پێ نیە، ئاخۆ چی پێ یە بۆ کێشەکانی جیهان؟ بۆ سەرمایەداری؟ بۆ کێشەی نەتەوایەتی ؟ بۆ ئافرەت؟ بۆ ئاینەکانی تر؟ بۆ ئادەمیزادێکی بێ ئاین؟..ئاخۆ دەتوانرێ مەسیحیەك یان یەهودیەك ببتە ئەندام لەو بزوتنەوە ئیسلامیانە ؟ نموونەی ئەو دادگەریە کەی دێت بۆ دەوامی نەکردووە لە مێژوو؟

١٢ قوربانی دانی وورد لە پێناو درشت کە کورد لەو هاوکێشە زەرەریەتی.

١٣ لە کۆتاییدا نەیان توانی تا ئێستاش رێکەون لەسەر نمونەیەکی زیندووی ئەزموونی ئیسلامی لەسەر ئەو زەمینە وەك نمونە پیشانی بدەن؟ پرسیارێکە هەموو کەس دەیکا بەتایبەتی لە کۆمەڵگەی رۆژئاواکە ئەوەندە گوێ بە(تیۆر وەعز) نادەن، نموونەی زیندوویان دەوێ

١٤ کەواتە بۆ خۆلادان لە هەموو ئەو سلبیاتانە واباش بوو بزووتنەوە سیاسیەکانی هەناوی ڕابوون یەکسەر ناوی ئیسلامی هەڵنەگرتبایە ناحەزانی خۆشی بەخەبەر هێناوە، دەتوانرا ناوی نیشتمانی و چینایەتی و کۆمەڵایەتی تری ئاسایی هەڵگرتبایە بەڵام لە نیوەرۆك ئیسلامی بوایە، یان هەر(توجە الاسلامی- بەرەو ئیسلامی) بوونایە، بۆ ئەوەی شکستی ئەزموونەکە نەبتە شکستی ئیسلام لە پێش چاوی عەوام، وەئەگەر هەرناوی

ئیسلامیش هەڵگری دەبوایە لە قۆناغی یەکەم لەڕێی سەندیکاکان و مؤسسة مەدەنیەکان وجم و جۆڵە میللیەکان بهاتبایە مەیدان.

١٥. نەیان توانی تەفسیرێکی لۆژیکی پێش کەش بکەن ئاخۆ بۆ لە مێژووی ئیسلامی و ئەوساتەش زۆربەی پانتاییەکی دیکتاتۆری و خۆویستی لە سولتان وخەلیفەکان بە دی کراوە؟ هەروەك ئێستاش لە سەرۆکانی وولاتە ئیسلامیەکان دەبینری، زەحمەتیەکی زۆری دەوێ تا ئەو نەریتە سیاسیەو دیکتاتۆریانەی ئێستایان لەکەلتوری سیاسی ئیسلامی دوور خەیەوە بەکەلتووری عەلمانی وەنووسێنی.

١٦ ڕابوونی ئیسلامی نوێ و لایەنە ئیسلامیەکان تارادەیەکی زۆر کەوتنەوە ژێر کاریگەری نەتەوایەتی و مەزهەبی و دەمارگیری سیاسی وحزبی،بەتایبەتی لە ناوەندی عەرەبی.

خاڵە لاوازەکانی ڕابوون لە کوردستان:

واقعی سیاسی بزوتنەوە ئیسلامیەکانی کوردستانیش وەك جیهان سێ بەشە: بەشی یەکەم، ڕێگەی ئاشتی تاقانە (یەکگرتوو) بەشی سێ یەم ڕێگەی جیهادی تاقانە(انصار الاسلام)، بەشی دووەم (لەو دەمە کۆمەڵی ئیسلامیە)

بۆ زیاتر دەرکەوتنی ناسنامەی هەر لایەی کەمێك لەسەر سروشتی ئەو سێ تەیارە دەوەستین، ڕاستە ئەوانە لە پانتاییەکی فراوانی ئیسلامی هاوبەشن، زیاتر لە ڕێگە و ئامرازی گەیشتن بەو ئامانجانە جیان، بەڵام لە کۆتاییدا لە سێ تەیاری جهانی سەرەکی خەملیون، ئەو دەردە بەسانای دیوارە لاوازەکانی فیکری و سیاسی ڕابوونی کوردستانیشی بڕی و لێی خەملی، هەریەکە کۆمەڵێك ڕێنمایی و ئەدەبیات و زانا و فەرهەنگی جیایان هەیە، کێشەکە ڕووچووە بۆ قۆلایی مێژوو بۆ تەفسیری قورئان، بۆ لێکدانەوە ڕووداوە مێژووییەکان... هەتا لە خودی قورئان و فەرموودەش، زۆرلە ئایەت و فەرموودە هەیە زیاتر تەیاری یەکەم بەکاری دەهێنن بێ ئەوەی بەلای ئایەتەکانی تر بچن، بەهەمان شێوە تەیاری دووەمیش زیاتر کۆمەلە ئایەتك بە کاردەهێنن، ئەوەش کۆمەڵە هۆیەکی خۆیی هەیە سەرەکیەکەی سێیانن:

١- جیاوازی مەزهەبی ٢- فشاری دەسەڵاتداران لەسەر بزوتنەوە ئیسلامیەکان وای لێ کردوون لەسەر سکەی سروشتی خۆی لایان دەن ٣- پیلان و نەخشەی ناحەزانی

(ڕابوون) لە جهان و وولاتانی عەرەبی... لەگەڵ زۆر وورده هۆکاری تر، ئەگینا لە بنەچەدا وەك (ئەسل) ئیسلام چاکسازی و ئاشتیە، مانای (سیاسەت)یش چاکسازی گشتیە، هەرواش ئیسلامیەکان هاتنە گۆڕەپان، چونکە نەنەرمی بەتەنها نەتووندیش بەتەنها ئەسلی ئیسلام و یاساکانی گەردوونیش نیە، چۆن لەگەڵ ڕژێمێکی دیکتاتۆری وەك بەعس عێراق، یان داگیرکەرێك بەنەرمی و ئاشتیانەدەگوزەرێ، واتە بەرگریش ئەسلێکە لە دۆخی تایبەتی خۆی،بۆیە لەسەرەتادا (مدرسەی ئیخوان) بەو شێوەیە بوو، کاری چاکسازی و ئاشتیانە بوو بەڵام ڕووبەڕووی داگیرکاری ئیمپریالیزمی ببۆوە لە فەلەستین و سینا و سوێس، لەسەرەتادا دروشمیان (هێز، ڕاستی، برایەتی) بوو، شمشێر وئایەتی وأعدوا لهم...ئارمیان بووه، بەڵام دوای فشاری دەسەڵاتی دیکتاتۆری لەسەر سکە و میان ڕەوی لای دان بەشێکی چوونە ئەوپەڕی توندی، بەشەکەی تریش ئەوپەڕی نەرمی، ئیتر هەریەکە بەلگەی عەقلی و ناعەقلی بەکار هێناو وەك تەیار خەملین زۆربەکورتی بەوشێوە:

تەیاری یەکەم: ئێستا لە جهان زیاتر تەیاری چاکسازیشی پێ دەوترێ کە زیاتر مدرسەی(ئیخوان)ە، ئەوانە بەکورتی پێ یان وایە بانگی ئیسلامی وگۆڕانی کۆمەڵگە تەنها بە ڕێگەی ئاشتی و دیموکراسی و هەڵبژاردن ئەنجام دەدرێ، ئەو بیرە لە بنەچەدا لە هاوکێشەی (ابو الحسن الندوی) یش بەدی دەکرێ کەپێی وایە چاکسازی لە کۆمەڵگە لە (تاکەوە) دەست پێ دەکا ئینجا بۆ کۆمەڵگە و دەسەڵات، کەمتر نموونەیەکی مووڕتاحی هەیە بۆ سەرەنجامی کاری سیاسی و ئاینیان، هەرچەندە خزمەتێکی زۆری ڕابوونیان کردووە،لە بۆشایی وکاردانەوەی ئەو تەیارە تەیارێکی توندیش سەری هەڵدا

تەیاری دووەم: ئەو تەیارە تەواو پێچەوانەی یەکەمە، پێیان وایە تاکە ڕێگەی گەیشتن بە ئامانج و دادگەری و پەیرەوکردنی شەریعەتی ئیسلامی لە جهادە وە دێت، جهاد بە مانای شۆڕشگێڕانیەکەی، کەمتر باوەڕیان بە چاکسازی هەیەزیاتر پا بەندن بە هاوکێشەی (ابو الاعلی المودودی) کە چاکسازی لە کۆمەڵەوە دێت بۆ تاك، واتە یەکەم جار دەبێ (حوکم)و گۆمەلگە چاکسازبکرێ ئینجا تاك، ئەگەر (حوکم) چاکساز نەبێ ئەوا لە ڕێی تاك تاك کۆمەڵگە چاکسازی نابێ مادام(حوکم) لەلایەکی تر(تاك) ت لێ تێك بدا، زیاتر

ئەوانە مدرسەکانی سەلەفی و تەکفیریەکان و بەشێکی وەهابی و ئێستا زیاتر خۆی لە تەیاری (ئەلقاعیدە) دەنوێنێ...جارێ نموونەی سەرکەوتووی نیە.

تەیاری سێیەم:

ئەو تەیارە لە بێ ئەنجامی و بێ ئومێدی و خلتەی هەردوو تـەیاری سـەروو پەیـدابوو. لەسەرەتای هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو لە ئەنجامی کۆمەلێك هۆکاری ئەقلی و زانسـتی و سیاسی و فلسفی و واقعی سەری هەڵـدا، هـەردوو شۆرشـی ئێـران ١٩٧٩، ئەفغانسـتان ١٩٨٠ تەکانی مەزنی بەو تەیارەدا، ئەوانە پێیـان وایـە هەریەکـە لە(توونـدی و جهـادی شۆرشگێرانە) و(نەرم و نیانی و ئاشتیانە) لە بارودۆخ و قۆناغی خـۆی راسـتە، لەهەنـدێ وولات ڕاستە، کەواتـە ئـەو تـەیارە هـەم توونـدە و هـەم نەرمـە، هـەم ئیسـلاحیە هـەم شۆرشگێرانەیە، ئەو تەیارە زیاتر بە میان ڕەو حسابە لە جهان، نموونەیان دروسـت کـردووە زۆربەی بزوتنەوە ئیسلامیە بەئەزموونەکانی وەك:(ئێران، ئەفغانسـتانی پێشـوو، چیچـان، سوودان)، لەسەر ئەو ئەزموونە حسابێ ئەگەر تەواویش سەرکەوتوو نەبوینە، هەریەکە لـە بەرەی ئنقازی جەزائیر و حماس و حزب الله و بەرەکانی کشمیر و مۆرۆ...ئەوانەش لەسـەر ئەو تەیارەن، زیاتر واقعی ترن و حسابیان بـۆ دەکـرێ لـە هـەموو لایـەك، ئەوانـە زیـاتر خاوەنی ئەو ڕابوونەی ئێستان

بۆ زیاتر بروانە ئەو لیستە جیاوازیە بنچینەییەکانی هەرسێ تەیار:

تەیاری یەکەم	تەیاری دووەم	تەیاری سێیەم
١- زۆر نەرم و نیان لە هەموو بارێککدا	١- زۆر توندو ڕەقن لەهەمووی	١- هەردوولالە قۆناغی خۆیدا
٢- ئاشتی و دیموکراتی تاکە ئامرازی گەیشتن بەئامانج	٢- جهادی شۆرشگێرانە تاکە ئامرازی گەیشتن بە ئامانج	٢ - هەردوولا.. زیاتر ئاشتی ئەسلە بەڵام تاکە ڕێگاو ئامراز نیە
٣- چاکسازی کۆمەڵگە لە تاکەوە بۆ کۆمەڵگە دەبێ(نەدەویانە)	٣- چاکسازی لە دەسەلاتەوە بۆ کومەڵگەوە بۆ تاك دێتەوە(مودیدیانە)	٣- بە هەردو ئاراستە دەبێ
٤- (امر بالمعروف...) بە تەنهایی	٤- (...نهی عن المنکر) بەتەنهایی	٤- (امر بالمعروف)+ (نهی عن المنکر)
٥- فکرو دانایی پسپۆری	٥- کەمتر	٥- دانایی مانای بەپێی پێویست و دانایی چارەسەری شایستە بۆ بابەتی شایستە
٦- کۆمەڵگە لایان نەخۆشە	٦- کۆمەڵگە لایان تاوان بارە	٦- هەروەك تەیاری یەکەم
٧- فتوای لەگەڵ ڕۆیشتن	٧- ڕووبەڕووبوونەوە	٧- بەپێی قۆناغ و باری کات.

٨- لە ژێر کاریگەری ناوەندی بڕیارن	٨- بەهەمان شێوە و بە جەوهەرێکی تر	٨- هەریەکەسەربەخۆن لە هەڵوێست
٩- ئەو کۆمەڵە ئایەتانەی مەکی بە کاردەهێنن	٩- ئەو کۆمەلە ئایەتانەی مدینە	٩- هەردوو کۆمەڵ و بەشەکانی تر گۆرەپانی جەنگی بەکاردەهێنن هەریەك لە قۆناغی خۆی

کامیان میان ڕەون؟

ئەگەر زۆر بە کورتی وەلاّم بدەینـەوە بـەپێی پێناسـی میـان ڕەوی کـە بریتیـە نێـوان دوو(تطرفی) نـەرمی و ڕەقـی، ئاشـتی و شۆرشـگێری، خێـرا و وەسـتان، مـل کەچـی و شەرانگێری، زۆر بلێ و بێ دەنگ،.. ئەوا هیچ گومانی نیە نێوانی ئەوانە میان ڕەوی یـە، لەوسێ تەیارەش زۆر ڕوونە تەیاری سێ یەم میان ڕەون نـەك دوو تەیارەکـەی تـر، ئەگـەر بـەووردی سـنووری ڕابـوون بکێشـین و لـەو سـەرە مدرسـەکانی سـۆفی و دەروێشـی و و لەجەمسەرە کەی تـریش هەنـدێ مدرسـەی تـەکفیری و لاجمـاعی دەربکێشـین کەلەسـەر ئیسلامی سیاسی حساب نین، ئەوا بەزەقی و بەڵگە نەویست دەردەکەوێ کـە لـە ڕابـوونی ئیسلامی سیاسی تەیاری سێ یەم میان ڕەون. ئەگەر میان ڕەوی زیـاتر مانـای عـەقلانی ومەدەنی وئاشتی خوازی بێت ئەواتەیاری یەکەم میان ڕەون.

خاڵە لاوازەکانی (یەکگرتوو) :

ا- ڕوژژی٦/٢/١٩٩٤ جاڕدانی یەکگرتوو بـوو، ئـەو کاتـە کـە جـەنگی (ی. ن. ك) و(بزوتنەوە) بوو، وەرزێکی ناپەسـند بـوو، ئیسـلامیەکان دەتـۆقێنران ڕاو دەنـران بـەپێی (مثل المؤمنين فى توادهم و تراحمهم كمثل الجسد الواحد اذا اشتكى عضو منه تداعى لـه سـائر الجسـد بالسـهر والحمـى) کەچـی ئـەوان لـەو سـات و کاتـەدا وەك دەرفـەت قۆزتنەوە(وادەرکەوت) و خۆیان بخەنە جێگەی بزوتنەوە، ئەگەر ئەوەشـیان نەویسـتبێ وای لێ دەفامرێتەوە بەپێی بنەمای (مصائب قوم عند قوم فوائد)ئیشیان کرد.

٢. واپیشان درا کەئەوان بەشێکن لە(برایانی جیهـان) و بـەو شـێوەیە سـەلبیاتی ئـەو تەمەنە(٦٨) ساڵیە ڕووبەڕوویان دەبتەوە، بەتایبـەتی بەرامبـەر دۆزی کـورد، پرسـیارەکە ئەوەیە: بۆچی بەشداری مەینەتی کورد نـەکراو بەشـداری شۆرشـی کـورد نەبووینـە؟ یـان هەڵوێستێك بەیانێك؟

٣. رابوونی ئیسلامی لە کاتێکدا تەقیوە هەر وولآت و میللەتێك لە ئاستێك و دۆخێکی تایبەتی جیا لە میللەتێکی تر، ئەگەر بەیەك(بڕی تەوژم) پاڵی دەی ئەوا هەندێ ماف بەخۆرایی دەمێنیتەوە یاخود ئەوەندە (درشت) بیت (ووردەکان) لەبیر بچن، لەکاتێکا(ح ابوبکر) دەفەرموێ(بچووکتان لام گەورەترینە تاماڤی بۆ وەردەگرم گەورەشتان لام بچوکترینە تا مافی لێ دەسێنمەوە) کەچی لەنێوان ئەو درشت ووردیەدا مەینەتی کورد بە(وورده) حساب کرا.

٤. دوای زیاتر لە ٧٠ ساڵی ئەزموونێکی دەوڵەمەند دەرکەوت بەو ئاشە تەنها هارە هارە بێ ئارد.

٥. ئەگەر لە جیهان نمونەیەکی سەرمەشقی نەبێت ئەوا نموونەی پێچەوانە زۆرە، لە ساڵی ١٩٥٢ لە حکومەتی (محمد نجیب)ی مصر بە(٢) وەزیر بەشداری حوکم بووینە، ئەو ئەزموونە نوێ نیە سەرەنجامێکی وای نیە، خەریکە لەسەر چاوەی ڕا بگۆڕێت، سەرنج بدە: لەکاتێکدا دەبینین(زیاد ابو غنیمە) پەرلەمانتارو سەرکردەیەکی (برایانە) لەئوردن دەڵێ(من قەیتانی پێلاوی جیهادی فلستینی و حەماسم، بۆ من شەرەفە[1])، دکتۆر (یوسف القرضاوی) یش لەبارەی چیچان وتی(گەلی چیچان، ئیقامە حوجەیان لەسەرمان کرد، کە جیهاد تاکە چەکی میللەتانی ژێر دەستەیە)[2] کەچی لە کوردستان لەبڕیاری کۆنگرە کەی یەکگرتوو واهاتووە لایەنگیری (مکتب عسکری) و میلیشیا نین و نابێت، ئەوا بەسانای تسلیم بوونی گۆتەی عەلمانیە نەتەوەییەکانە کە دەڵێن ئیسلامی باوەڕی بە کێشەی کورد نەبووە ئێستاش نیەتی، ئەگینا بۆچی ئێستا خۆی بۆ بەرگری لە کورد ئامادە ناکا بۆ هەر ئەگەرێك؟ ئینجا نابێت لەبەر نەریتێکی دووەلی وەختی (اصل) ببەزێنرێ، لە کاتێکدا خۆت جاڕ دەدەی کە دژی توندوو تیژی، گوایە ئەوەیان میان ڕەویە.. نەخێر ئیسلام خۆی(توندەو نەرمە) (چەکەو خیتابە) (ئاشتی یەو جەنگە) (سزایەو پاداشتە) (عەقلەو فەلسەفەیە) (چاکردن و شکاندنە).. ئەوە هەمووی هەم شریعەتە و هەم سروشتیە و هەم سروشتی ئادەمیزادیشە.. جا(حیکمەت) مانای یەك لایەنی نیە تەنیا تۆ(توند+ چەك+ جەنگ+ سزا+ شکاندن+) بێت یان پێچەوانەکانی، بەڵکو(حیکمەت و میان ڕەوی و ئەسلی ئیسلام) ئەوەیە بەووردی بەپێی پێویستی هەر دۆخێك بقەبڵێنی و پیادەی بکەی.

---

[1] لەقەناتی جەزیرە . الشریعة و الحیاة

[2] هەمان سەرچاوە

نموونەی (محفوظ نحنـاح) لە جزائیر گەلێ زیندوە لایـەنگری ئنقلابـە عسـکریەکەی کـرد لەدژی دیموکراسی و ئیسلامیەکان لە ١٩٩١، چەندین هەڵوێستیان پێ گـۆری و بـەیانیان پێ دەرکرد، دژایەتی بزوتنەوەی ئیسلامی جەزائیریان پێ کرد، زۆر شانازی دەکـرد گوایـە ئەو خاوەنی مێژووی چەکداری و میلیشیایی نیە، هـەردەم سەرزەنشـتی جهـاد و بـەرگری نیشـتمانی و میلیشـیایی و پێشـمەرگایەتی دەکـرد هـەر بـۆ ئـەوەی بتـوانێ بەشـداری هەڵبژاردنی سـەرۆکایەتی جەزائیرلـە١٥/٤/١٩٩٩ بکـات، کەچـی لـە بڕیـارێکی(مجلس الامنـاء الدستور)دا محفوظ نحناح مافی خـۆ هەڵبـژاردنی لێ سـەندرایەوە چونکە(شـەرەفی بەرگری جەزائیری) نەبووا ! ئەو کاتی پێش مەرگە نەبووەو بەو شێوەیە ووتارەکـانی خـۆی لە دژی جهاد و شۆرش بووە ئـەو گـۆڕەی هیـوای تیاناشـت..، لـە کوردسـتانیش ئەگـەر ئیسلامیەکانی جیهادی بەشداری شۆرشیان نەکردبایـە ئـەوا ئـەو دەردەش بـۆ یـەکگرتوو ئامادە بوو، هێشتاش ئەگەریش ماوە بڵێین یەکگرتوو بەشداری شۆرشی نەکردووە.

٦. لە کاتێکدا دەبینین لەسەرزاری(د. توفیق شـناوی- عضـو هیئـة المؤسسـة) ئیخـوان دەڵێت: ئێمە لە پێناو فەلەستین دروست بووینە[١] و دۆست و دوژمنمـان لـە جەمسـەرەکانی جیهانی لەسەر بنچینەی دۆست و دوژمنایەتی عەرەبە، کە زۆر جار بـەو ڕوانگەیـە نـەك وەك میللەتی کورد تێك ناکەینەوە هەر دژیشین، مادام تـەرازوو ببێتـە نەتەوەگـەری ئـەوا یـەکێتی نـامێنێ یەکسـەر لـە(مثـل المـؤمنین فـی تـوادهم.....) وەردەگـەرێ بـۆ یاسای(مصائب قوم عند قوم فوائـد)... هەر لەسەرئەو بنچینە چـەوتە بـوو ئـەو هـەموو مەینەتە بەسەر کورد هات ویژدانیان نەبزوانـد بـەیانێك دژی ناشـیونالیزم و شـۆڤینیەتی عەرەب و بەعس دەرکەن، هەرچەندە ئەوان بەشدار نەبووینە بە پێچەوانەی باقی عەلمانیـە عەرەب و نەتەوەگەریەکان بەڵام گلەییەکە بەپێی مەزنی تەرازووی ئیسلامە.

جا پرسیاری گرنگ ئەوەیە ئەگەر ئەوانە لە پێناو فەلەسـتین دروسـت بووینـە ئـەی لـە کوردستان دەبێت لە پێناوی چی دروست بـبن؟ و کـوا بەرهـەمی ٧٠ سـاڵ؟ کواوکـوا...، پرسیارە سادەکە ئەوەیە ئەگەر بەرژەوەندیـەکی نەتـەوەیی کـوردی و عـەرەبی تێـك گـیرا (وەتێکیش گیراوە)ئایا(یەکگرتوو) بەپێی(توجیە مرکزی) نابتە بەشێك لە دژە بەرژەوەندی ؟ بەلایەنی کەمەوە نابتە بێ لایەن.

---

[١] برنامج الاتجاە المعاکس- شەوی ١٤- ١٥/٧/١٩٩٨ الجزیرە

بۆ ئـەوەی کـورد بەگشـتی وئیسـلامیەکانیش بـە تایبـەتی چـێتر مزایـدەی کیشـەی فلستینیان بەسەر نەکرێ ئەوا بەراوردیکی خێرای هەردووکیشەی فلسـتین وکـورد دەکـەین دەبینین هەردوولا ڕەوان بەلام هێشتا کیشەی کورد ڕەواترەو شایستەی زیـاتری بەدەولـەت بوونی هەیە،زۆر بەکورتی لایەنە لەیەکچووەکانی پیشان دەدەین :

١ـ هەردوولایان لەدوای جەنگی جیهانی یەکەم(١٩١٤-١٩١٨) ولـە کـۆنگرەی (سـایکس پیکـۆ) نەخشـەی دابەشـی ومەینەتیان بۆ دانرا.

٢ـ مەینەتی هەردوولا لەوە هات ناوچەکەیان دابەش کردو دەوڵەتیان بۆ دروست کردن کەچی کوردو فلستینیان بێ بەش کرد.

٣ـ مەینەتی هەردوولا لەیەك کارخانە دروست بووە، داگیرکـەری هـەردوولا بەیـەك (بەشـی ٧ی سیڤەر)دروسـت بـون، عیراقی داگیرکەری کوردستان بە پێی مادەی ٩٤ دروست بوو ئیسرائیلی داگیرکەری فلستینیش بە مادەی ٩٥.

٤ـ کوردستان بە پێی بڕیارەکانی سایکس پیکۆو سان ریمۆو لۆزان بۆ چوار بەشـی سـەرەکی دابەشـکرا فلسـتینیش بـە هەمان بڕیارو لەکۆتاییەکەی بە بڕیاری ١٨١ بۆ چوار پارچە دابەشکرا، بەم شێوەیە:

أـ ٥٥%ی فلستین بۆ دەوڵەتی ئیسرائیل تا ئێستاش عەرەبی ئەو ناوچەیە بە عەرەبی ١٩٤٨ ناودەبرێن.

ب ـ غەزە بۆ میسر.

ج ـ زیفە بۆ ئوردەن.

د ـ ناوچەی قودس بۆ نێودەوڵەتی .

٥ ـ هەردوولا بە پێی (مادەی ٢٢ی بەشی یەکەمی عەهدی عوسبەتولئومەم)کەوتنە ژێر سیستەمی ئینتدابی دەوڵەتـە داگیرکەرەکەو لەوێش بۆ ژێر ئینتدابی بەریتانی.

٦ـ بە هۆی ڕێکەوتنی مەلیك فەیسەل وحایم وایزمان عیراق وفلستین دروست کران، تیایدا هەردوولا کەوتنە مەینەتی

٧ـ هەردوولا ئەو ڕێسایەیان بەسەر پیادەدەبێ کە جمال عبدالناسر بۆ (جۆن کەنەدی) نوسیویەتی لەوەلامی ئەودروشـمەی (هرتزل ـ نیشتمانێکی بێ خاوەن بۆ میلەتێکی بێ نیشتمان)دەڵێ: فلستین نیشـتمانی بـێ خـاوەن نیـە تـا پێشکەشـی میلەتێکی بێ نیشتمان بکرێت، کوردستانیش ئاوا نیشتمانێکی بێ خاوەن نیە ....، لەلایەکی تر دەڵێ:(لقد اعطی مـن لایملك، وعدا لمن لایستحق، ثم إستطاع اثنان (من لایملك ومن لایستحق)بالقوة والخديعة ان يسلبا صاحب الحق الشرعي حقة فيما يملكة وفيما يستحقة)[1]، ئەوە کت ومت کوردستانیشە

٨ ـ هەردوولا دووچاری داگیرکاریەکی دەوڵەتی تازە دروستکراوو نامۆ بون ،وەك نمونـە دەولـەتی عـیراق وەك دەولـەتی ئیسرائیل دروست کراوە تا ئەو ساتەش نە دامەزرینەرەکەی دیاری کراوە نە ڕۆژی نیشتمانیشی.

---

[1]ـ دەقی نامەی جمال عبدالناصرلەوەلامی نامەکەی١١/مایۆ/١٩٦١ی (ج کەنەدی) سەرۆکی ئەمریکالەکتێبی((فلسطين في رسائل عبدالناصر وكندي ص٢٢-)

٩ـــ هـــەردوولا دووچـــاری چەوســـاندنەوە وپاکتـــاوی ڕەگـــەزی بوینـــە، لـــە فلســـتین (مســـتەوتنی یـــەهودی) لەکوردستانیش(مستەوتنی تەعریب) .

١٠ـ شۆڕشی هەردوولا بەتیرۆروتێکدەرو ناووناوتۆرەی تر وەسف دەکرێت، لە پرۆتۆکۆلی(ژ:١٩) شۆرش بـە (سـەگ بـە فیل ڕەوین) وەسف دەکات

...لەگەڵ زۆر لای تری وێك چوو.

<u>جیاوازیەکانی</u>: هەندێ جیاوازیشی هەیە

١ ـ کوردستان هەر دەسەڵاتی کوردی تیا بوە لە فەڵستین دەسـەڵاتی تایبـەتی عـەرەبی تیـا هەڵنەکـەوتوە تـەنها لـە چوارچێوەی خیلافەتی ئیسلامی بوە

٢ـ لەسەردەمی عوسمانی قودس سنجاق بوو کەچی کوردستان لەسەرووی ویلایەت ولە ئاستی ئیالەت بوو.

٣ـ ناوەکەشی گوزارش لە پەیوەندیەکی مێژوویی وجوگرافی وکۆمەلایەتی و سیاسی وبیاسـایی خـاکی کـوردان دەکـا، بەلام فلستین ناوێکە گوزارش لەو پەیوەندیە لەگەل عەرەب ناکا، لە بنەچەشدا ناوەکە یۆنانیـە ودەگـوترێ یەکـەم جـار هیرۆدۆتس بەکاری هێناوە.

٣ـ شان بەشانی عەرەب گەلی یەهودیشی لێبوە ناویان (سابرا) بوە، لە کوردستان عەرەبی لێنەبوەبەکۆمەل.

٤ـ ئەوان ئێستا ولاتانی عەرەبیان لە پشتە بەلام کورد بێ پشتیوانە.

٥ـ دەولەتی داگیرکەری فلستین لە چاو داگیرکەری کوردستان بە ویژدان ترو دیموکراسی ترە.

٦ـ داگیرکەری فلستین هەردوولا یەك ڕەگەزن هەروەك لە دیباجەی ڕێکەوتنامەی فیصل وایزمان هاتوەو لـە ئـەدەبیاتی ئەوەی یەکەمی تەیاری عروبی وادەهات، کەچی داگیرکەری کورد (جگە لەفارس) ئەوانی تر لەگەل کورد یەك ڕەگەز نین.

...لەگەل زۆر ووردە خالی تر.

لەهەمو ئەوانەی سەروو دەردەکەوێ کە هەردوولای گـەلی فلسـتین وکـورد چەوسـاینەوەو زولمیـان لێکـراوە ،هـەردوولا شایستەی دەولەتن ،بەلام بە پێی یاسای نیودەولەتی وشریعەت ومیژووشەوە کورد زیاتر هەقی دەولەت بوونی هەیە،بۆیە چیتر ئیسلامیەکانی کوردستان نابێ ڕازی وبێ دەنگ بن بەمزایدەی عەرەب بەسەریان.

٧. ئەزموونی(ڕەوتی مرکزی) گرفتی زۆرە وەك(ئەزموونی شـیوعیەت) سـەرەڕای ئـەو تواناو تکنەلۆجیایە بـەهێزەی سـۆڤیەتی بـۆ پشـتیوانی کەچـی شکسـتی هێنـا، دیسـان دەبێتەوە(تضحية الجزء من اجل الكل)، ئینجا ئەو ناوەندەی بڕیار لەهـەر شـوێنێك بێـت ئەوا بەپێی ئاسەوارو ڕەوتی کۆمەلایـەتی و سیاسـی دەروونـی ئـەو شـوێنە دەروازەکـانی عەقل و بڕیار و هەلوێستی لێ دروست دەبێت جیاوازە لەگەل ئێرە، دەبتە هۆی بوونی لـق بە پاشکۆی ئەسل و کۆمەلێك سەرەنجامی ترسناکی لێ دێتەدی و دووچاری دوگمـاتیزمی و بێ هەلوێستی و بڕیاری نالۆژیکی دەبێ.

٨. ئەو جۆرە(پاشكۆییە) لەژێر ڕۆشنایی (عولەمە) پینە ناكرێت، چونكە جاران ئەندامانی هەر حزبێكی سیاسی دەینواڕیە جیهان لە ڕێگەی عەقلی چەند مونەزیرێكی ئەو حیزبە، دەیان توانی هەندێ كەم وزیاد بۆ ڕووداوەكان بكەن پێشانی ئەندامانی بدەن بەڵام ئەمڕۆ هەر ئەندامێك ڕاستەوخۆ لەگەڵ هەموو جیهان تەفاعول دەكات و كونتڕۆل ناكرێت بە چەواشەیی.

٩. بەخەست تر بڵێین(ئاشتی) و(گفت و گۆ) و(گەلالەی شارستانی)... ئاواتێكە لەو جیهانەی ئێستا تەنیا پەخشانێكە لە دورگە جوانەكەی یۆتوپیا، ئاشتی (بڕی پۆزەتیڤی) نیە بۆیە هەروەك بەهەموو تاریكی جیهان تروسكە ئاگرێكی بەزەڕیان پێ ناكوژێتەوە، هەموو بێ دەنگی جیهان چرپەیەكیان پێ كپ ناكرێتەوە بەهەموو ئاشتی جیهانیش شەڕانگێزێكیان پێ عاقل ناكرێتەوە، كەی نێچیرێك توانیویەتی بێ هەڵاتن بە ئاشتیانە لەدەست دڕندەیەك ڕزگار بێت، كەی نركەی شێرو هاواری كارمامزێك(گفتو گۆیە!) ڕەنگە(گفتو گۆو دیالۆگ) بێت لەبارەی ئەوەی ئایا كارمامزەكە بەخۆشی خۆی دەدا بەدەست بۆ خواردن یان بەڕاوە ڕاو، یان دیالۆگ كردن لەسەر ئەوەی ئاخۆ بەهێز دەڵێتە بێ هێزەكە وەرە بە دیموكراسیانە ڕێ یەك هەڵبژێرە : ئاخۆ بەبرژاوی بتخۆم یان بەكوڵاوی، لە پێش ڕا سەرت ببڕم یان لە پشت ڕا. بەچ ئامرازێك پێت خۆشە بە پارچە پارچەت بكەم.... (دیگۆل) بەئاشكراتر ووتویەتی دەرگای ئاشتی بە كلیلی هێزدەكرێتەوە، بۆیە هەریەكە لە نمونەی (لاڕوومەتەكەی –ئینجیل)وبەری درەختەكەی (حسن بەننا)و هاوكێشەكەی(ابو حسن الندوی- چاكردنی كۆمەڵ لە(تاك) ڕا یەك مانا دەبەخشێ، بە كوورتی زۆربەی خاڵە لاوازەكانی تەیاری یەكەم دەبتە خاڵی لاوازی یەكگرتووش

١٠. لە كوردستانیش دروست بوونی فرە لایەنی ئیسلامی زیانێكی زۆری لە ڕابوون داوە لەوانە: چەواشەكردن، بێ متمانەیی، گومان لە تەقوا، دەركەوتنی مەبەستەكە بەلای خەلكەوە بۆ كورسی و سیاسەتە.. ئی دی.. زیانەكانی لە زۆریان ناژمێررێت، جگە لە (حوكمە) شەرعیەكان لەبارەی دوو (دەعوە) وسەرەنجامەكانی،..

١١. لەئەزموونی سوودانی ئێستا دیاردەیەكی كوشندە تر دەركەوت، لە خیتابی سیاسی(برایان) دا هاتووە كە بوونیان ئامرازە وئامانج نیە، ئامانج (شەریعەتی ئیسلامە و حكومەتێكی ئیسلامیە جا هەر یەكێك بێت) كەچی لە سودان حكومەتەكەی (الجبهە القومیە الاسلامیە)ی ترابی ئیسلامی بوو، ئیخوان وەك حزب خۆیان حەل نەكرد و هەر

بەجیا کاری سیاسیان دەکرد... ئەوەی لێلە ئاخۆ خۆیان حزبێکی ئیسلامی لە دوای حوکمی ئیسلاما چی دەوێت؟ لە کێشەکەی نێوان د. ترابی و بەشیر نەبوونە(نێوان کەر) بەلکو لایەنگری (غالب) بوون ؟ لە کوردستانیش لە کێشەی نێو بزوتنەوە بە ڕۆڵێکی وا هاوتایان بینی.

١٢. نابێت لە یاد بکەین هەتا بە(امر بالمعروف) (٢) کەس چاك دەکەی دەسەلاتدارێك بە(امر بالمنکر) (٥) کەس تێك دەدا، راست و دروستی ئەو(متراجحە-ناکێشە) بەژمارە بۆمان دەسەلمێنێ لەو (٧٠) ساڵە ئەزموونی برایان،سەرەڕای ئەوەی مرۆڤی عەوام لایەنە خراپەکەی بەسانایی تر دەوروژێنێ لە لایەنە چاکەکەی کە زیاتر یارمەتی دەری تێکدانە.

١٣ ئەو چەمکانە سنوریان لەسەریەکە هەر زیادە ڕەو یەك کەمێکیش بێت لە ئاقاری دووەم دەدوۆزرێیتەوە، وەك(نفس واهواء)، (المعاشرة والارضاء)، (عەقلی و عەلمانی)، (سمع وطاعة وخذلان)، (سلام و الاستسلام)، (وورییایی وترس)، (حیاة وحب الدنیا)(بەرژەوەندی گشتی وحزبی) وە هەریەکە لە (حکمەت و تنازول)، (حکمەت و تەسلیم بوون)، (حکمەت و وةلاء)، (حکمەت و هەلاتن)، (حکمەت و دعوە الجاهلیە)، (حکمەت تأیید الظلم)، (توکل العفوی)، (توکل و بێ ئەسبابی) (صبر و الضلالة)، (صبر و تەمبەڵی)، (صبر و ترك الجهاد).. هتد لەلایەکی تریش (جرأە والجدال)، (حق و غیبەت)، (حق و سوء المعاملە)... هتد. لەوانە تێکەڵی هەیەو زۆریەی سنورەکان بەزێنراون بە ویستی حزبیانە و خۆپاراستن نەك ویستی ئیسلامیانە.

١٤. لە جیاتی هەڵوەستە لەسەر ڕابوونی سیاسی و پرۆگرام با تێچاوەك بدەینە دروشمەکەی (ئازادی- برایەتی- دادپەروەری) بەووردی (دانایانە) گونجاوە لەگەڵ بەرنامەی سیاسی کەلە فکری سیاسی جیایە، دروشمی هەر لایەنێك بریتیە لە بەڵگە نەویستەکانی(بدیهیات Axioms) فکری ئەو لایەنەیە،بۆیەچەند(قل ما دل)بێت زانستی ترە،بەلام بەسەرنجێکی سەرەتاییدەبینین سیفەتی(بەدیهیات) ی نیە، ئازادی لە برایەتی دا هەیە و هەردووکیشیان لە دادپەروەری هەیە بۆیە وەك زانستی(دروشم) دەبوایە (دادپەروەری)بەتەنها دروشم بوایە. ئینجا ئەو دروشمە(سێ کوچکان)ە دەگەڕێتەوە بۆ کەلتوری نا ئیسلامی، یەکەم جار لە ئەدەبیاتی یۆنانی (ئازادی و یەکسانی) لە(جمهوریە

افلاتون- ل٢٥٥)بەدی دەکری، دوای لە بزوتنەوەی ماسۆنی* ئینجا شۆرشی فەرەنسی(ئازادی - برایەتی - یەکسانی)[1] ، دوای لە(بروتوکولات حكماء الصهیون)یش هاتووە، ئنجا(اتحادالترقی)دروشمی سێکوچکە(ئازادی،یەکێتی،یەکسانی) بەرزکردەوە،هەروەهاحیزبی بەعسیش(یەکێتی—ئازادی- سۆسیالیستی)[2]،دەشکرێ سوود لە (ژ ك)ودوایش (ح د ك أ)ی وەرگرتبێت کە ئەوانیش دروشمی (ئیسلامەتی، کوردایەتی، تەمەدون، دادگەری) یان هەلگرتبوو.

١٥- نەیتوانی ئەو گرفتانەی کەلەسەرەتای ڕابوونی ئیسلامی تۆمارمان کرد بە گوتاری سیاسی (گۆتە و کردە) ئەوتەم و مژانە بڕوێنینەوە، ئەوەی ڕاستەقینەش بوو بوێرانە لە کۆنگرەکانیان دانیان پیاهێنابوایە و ڕاستیان بکردبایەوە، لەوانە بەشداری نەکردنی یەکگرتوو لە شۆرشی شاخی بزوتنەوەی کوردایەتی، بێ هەلۆیستی بەشێك لە ئیسلامیەکانی جهان بەرامبەر بە کێشەی کورد،سنوری نێوان فکری ئیسلامی و فکری ناشیونالیزمی شۆڤینی عەرەبی، ئەنفال، ڕەگ و ڕیشەی مەینەتی کورد.... هتد.

١٦- لە هاوپەیمانیەتی دا زیاتر لەگەڵ عەلمانیەکان نزیك دەبنەوە ستراتیجیانە (یاخود ڕاشکاوانە تر لە دەسەلاتدارانی عەلمانی)، کەچی لەگەڵ ئیسلامیەکان هەنگاو و هاوپەیمانیان زیاتر تاکتیکیە، بە دەگمەن لە کێشەکان لەبەرەی ئیسلامی بووینە، بەلام لە(زووری عەمەلیات) بووە لەگەڵ(ی. ن. ك) و(حزبی زەحمەت کێشان) و(سۆشیالیست) و..لە دژی (أنصار السلام) ئەگەر چی بەردەوامیش بانگێشەی ئەنتی میلیشایی دەکا.

---

* لەپرۆتۆکۆلی زایۆنی ژمارە (١)دروشمی : (برایەتی —ئازادی —یەکسانی)هەلگرتووە

[1] لە نیستاوەش لەمادەی (٢)ی دەستوری فرنسا هەمان دروشم هەیە، ئەمەوە دەقەکەیەتی:
مادة(٢): فرنسا جمهورية لا تتجزأ علمانية ديمقراطية اجتماعية وهي تضمن المساواة أمام القانون لجميع المواطنين دون تمييز بسبب الأصل أو أو الدين وهي تحترم كل المعتقدات .
النشيد الوطني : "المارسلييز".
شعار الجمهورية : "الحرية والمساواة والإخاء.
ومبدؤها : حكومة الشعب بالشعب وللشعب .

[2] یەکەم جار لە دەستوری (تەنسیسی) حزبی بەعس (کە لە٤-١٩٤٧/٤/٦ دەرچوە) لەدیباجەکەی ئەو دروشمە واتۆمارکرا: البعث العربي الاشتراكي حركة قومية شعبية انقلابية تناضل في سبيل الوحدة العربية والحرية الاشتراكية

لەسەرهەمان مەبەست پرۆژەكانی یەكگرتوو بۆ ئاشت بوونەوە لە خولی یەكەمی براكوژی١٩٩٣ تەنها بۆ (پ. د. ك) و(ی. ن. ك) بوو، كەچی بزوتنەوەی ئیسلامیشی لایەنێكی شەڕەكە بووە، وەیەكەم لیستیشیان لەهەڵبژاردن هاوبەش بووە،هەر بەو بۆنەیەوە دیسان پەیوەندی یەكگرتوو لەگەل بزوتنەوەو دوایش كۆمەڵگەلیێ جار تاكتیكی بووە، تا بزوتنەوە بە هێز بوو بە لیستی هاوبەش دابەزین لە یەكەم هەلبژاردن*، دوای لاواز بوونیان ئامادە نەبوو بەرەشیان لەگەل دروست بكا، بەبیانوی ئەوەی گوایە سەردەمی بەرە نەماوە! كەچی لەگەل لایەنە عەلمانیەكانی كرد،لەسالآنی ١٩٩٥ زنجیرەیەك لێكۆڵینەوەی زۆر شەرعیانەشیان لە ڕۆژنامەی یەكگرتوو بلاّو كردەوە تیایدا سەلماندیان كە بەرە شەرعیە، ئیتر لە ٢٠٠٥ سەلماندیانەوە كە ناشەرعیە ئەوەش هەمان سیاسەتە كە لەبابەتی (ی ن ك)باسمان كرد كە مام جلال لە ماوەی سالێك سەلماندی ٣ بال لە نێو یەكیتی دروستە، كەچی دوای یەكگرتنەوەی خەتی گشتی و بزوتنەوەی سوشیالیستی سەلماندیوە كە ٢ بال دروستە و هەروەها سەرنج بدەوە مەسەلەی بەفری برژاوەكە، ئیتر ناهەقی ڕەخنەگران نیە كە دەڵێن یەكگرتوو سیاسەت دەكا واتە سیاسەتی میكاڤیلی نەك ئاینی، كەواتە بەلای كەمەوە حزبایەتیەكەی خەست ترە لە ئاینداریەكەی، هەرچەندە زیاتر پاساوی یەكگرتوو ئەوەیە كە بزوتنەوە بیێ سەرو بەرە، بەلاّم دوای لەگەل كۆمەلیش هەروابوون .

١٧- لەبارەی كێشەی كورد، ئەگەرچی بەشداری شۆرشەكانی كوردی نەكردووە كەمتریش بە ڕاگەیاندن و جم جۆڵی سیاسیش نەبینراوە پاڵپشتی ئەو كێشە ڕەوایەبكا... لە كاتێكدا پێویست بوو خۆی بكاتە خاوەنی ئەو كێشەیە،..ئەو كێشەیەی بەناوەڕۆكەوە بكردبایە بەشێك لە كێشەی ئیسلامی، هەروەك كێشەی فەلەستین و كشمیر و خوارووی لبنان و چیچان و بۆسنە و كۆسۆفا....

١٨- بەهۆی هەندێ تێروانینی تایبەت كە لە ڕوانگەی شۆڤینیەتی عروبە هەڵدەقولآ وای لە(یەكگرتوو) كردبوو:

ا. خۆی لە مێژووی كوردستان و سەركردە ئاینیەكانی ئاوێر بكا.

ب. لەبەر هەمان هۆ وای لیێ كردووە ئەزموونەكانی ئیسلامی ئێران و عێراقی نویێ و بزوتنەوە جیهادیەكان و سەروەری بزوتنەوەی ئیسلامی لە نێو جولانەوەی كوردایەتی بە

---

* ئەوكاتی یەكگرتوو جاڕ نەدرابوو بە ناوی خێر خوازی ئیشیان دەكرد

مولکی خۆی نەزانی، ئیتر لەلایەن فکرو دام و دەزگاکانی عەلمانی بەسانایی یەکگرتوو بـە قەوارەیەکی نامۆ و بیٚ کەس و ناڕەسەنی لە قەلەم بدەن، مـادام لـە میٚـژوو و واقـع بـەو شیٚوەیە خۆی دابڕنی.

١٩- لەبەر هەمان هۆی سەروو یەکگرتوو بوێری نەکردووە جارِبدا کە عیٚـراق دروسـت کراوی ئیمپریالیزمە لەدژی گەلانی ناوچەکە، هیچ ڕەسەنایەتیەکی جوگرافی و میٚژوویی و نیشـتمانی و کۆمەلایـەتی و سیاسـی و فەرهـەنگی و کـەلتووری و ئـاینی نیـە، تاکـە دەولەتیٚکی دەگمەنە کە رۆژی ئازادی وجەژنی رزگـاری نیـە، کوردسـتان ڕەسـەن تـرە لـە عیٚراق کەچی تا پیٚش ڕاپەڕین هەر عیراقی بوو، کوردستانی نەبووە، تا ئەوسـاتەش زیـاتر چارەسەریەکانی بۆ کیٚشەی کورد لە ژیٚـر کاریگـەری نەتـەوە گـەری عـەرەب و سـایکس پیکۆیە نەك ئیسلامی.

٢٠- ئەو ڕیسا (سیاسی و فیقهیەی) کە دەلیٚ (اینما وجدت المصلحه فهو الشـرع)... هەلبەتە ئەوە بە پیٚوانەو تەرازووی(ئومە) –واتە مەبەستی مصلحەتی ئومە- ئـیتر لیٚـرە بوار هەیە خوار بکریٚتەوە، ئەو بەرژەوەندیە بە تەرازوو و پیٚوانەی حزبـی هەلّسـەنگیٚنریٚ و چۆن(بەرژەوەندی) حزبەکە بخـوازیٚ ئـاوا بە(شـرع) ی بـزانن نـەك بەرژەوەنـدی (ئومـەت) یان(مقاصـدی ئیسـلام)... ئـەوەیان زۆر بـەزەقی لـە بەشـیٚکی زۆری هەلویٚسـتەکانی (یەکگرتوو) بەدی دەکریٚ و لیٚی بویتە خالی لاواز.

٢١- ئەوڕووبەڕووبوونەی لەگەل پارتی لە ناوچەکانی بادینان لـە ٦/ ١٢/ ٢٠٠٦ زۆر کاریگەر بوو، نەك لەبەر زەرِوزیان، بەلکو کاریگەریەکە لە خـودی پـرۆژە سـتراتیجیەکەی یەکگرتوو بوو، چونکە زۆر بە زەحمەت لەو کوردستانە جەنگلاویـە متمانەیـەکی دروسـت کردبوو، گوایە بیٚ میلیشیای وچەك زامنی بەتەنهای خۆ لادانە لە بـرا کـوژی و ئەزیـەتی ئیسلامیەکان، تائەو رادەیە بە گالتە جارِی گەلیٚ جـار وەسـفی شـەری براکـوژی کـەلاری نیٚوان یەکیٚتی وبزوتنەوە یان دەکرد گوایە لەسەر "قازیٚك" بووە، مەبەسـت لەوەیـە چـەك هەلگرتن وا نزیکە بەلایە،..ئیترلە پاش ئەو ڕووداوە پرسیاری قورس دروسـت بـوو ئەگـەر شەری نیٚوان بزوتنەوەو یەکیتی لەسەر قازیٚك بووە ئـەدی یـەکگرتوو وپـارتی لەسـەر چـی بوو؟!

زۆر خالّی تریش هەیە لە ڕەوتی بابەتی خۆی باسی دەکەین

تیبینــی: دووبــاره دەبــێ نــوێی بکەینــەوە ئــەو هەلســەنگاندنە تــا ۲۰۰۷هو ۲۰۰۹ پیداچوونەوەیەکی بۆ کراوە ئیستا یــەکگرتوو گۆرانکــاری بــە ئیجــابی بــەرەو کوردایــەتی ودیموکراسی ودەست گۆری دەسەلات هەنگاوی ناوە.

خالە لاوازەکانی بزوتنەوەو کۆمەڵ:

ئــەو لایــەن و مەدرەســانەی درەختیــان ســەوزە خــاوەن مــەبادیئن، حســابی نــاوەخۆو دەرەکیان بۆ دەکرێ.. زیاتر لە پەند و رەوتــدا دەولەمەنــدترن بۆیــە زیــاتر ئەکەوێتــە ژێــر توێژینەوە و تێبینی و هەڵوەستە، لە گشتی دەســت پــێ دەکــەین لــە کوردســتان ســاغی دەکەینەوە کە لەو ساتەدا زیاتر کۆمەڵی ئیسلامی دەگرێتەوە.

۱ ئەو بەشە بە رێکی قۆناغەکانی گەشەکردنی (زەمینەی فکــری ئیســلامی- فکــری سیاسی- بەرنامەی سیاسی- رێکخستن- دۆخی شۆرشگێری – شــۆرش- موئەسەســاتی مەدەنی و ئیداری- پرۆژەی تێرو تەسەل-) تێنەپەریوە، نەشیتوانیوە قــەرەبۆی ئــەو بازدانە بکاتەوە، بۆیە لەسەرە تای دروست بوونیەوە لە ۱۹۸۷وە بــە ناتــەواوی سیاســی و ئیستراتیژی ودبلۆماسی و رێکخستنی هاتووە، مێژووی زیاتر دوو بەرەکی بــووە، ئــەوەش دەبتە سەرچاوەی کۆمەلێك سەلبیاتی تر لەکۆتایی تۆماری دەکەین

۲. هــەر لەســەرەتا تــا ئــەو نووســینەش قــەیرانی نــەبوونی ووردی پــلان و نەخشــەو ســتراتیژیەتی هەیــە لــەبارەی: رێکخســتن، دپلۆماســیەت، دەعــوە، راگەیانــدن، ئیــدارە، دەسەلاتەکان، فقهەکانی(ممکن، موازنە، واقع، اولویات،....) ئەگینا لە راپەرینەوەش تــا ئەو دواییەش ئەوان پالێوراتر بوون بۆ سەرکردایەتی کــورد لەچــاو حزبــە عەلمانیــەکان کــە دەســت کــورت ببــون لــە بنــەمای ئایــدۆلۆژی و ئامــانج و راســتی و دروســتی،تەنانەت ئەمریکاش ئەو حیسابە مەزنەی بۆ کردبوون لە بەڵگەنامــەی ئــەمریکی بریــاری ژ:۱۳ - ۹۹ی ســەرۆك کۆمــاری ئــەمریکی لــە۱۹۹۹/۲/٤بزوتنــەوەی ئیســلامی لــە ســێیەمین حزبەکاریگەریەکانی(۷حزبە کاریگەریانــەی عێــراق)ە: ویفــاق ـ موئتەمــەر ـ بزوتنــەوە ـ پارتی ـ ملکی ـ یەکێتی ـ مجلس ئەعلا) نێو عێراق پۆلین کرابوو.

۳. "فکری سیاسی" کۆمەلێك ئامانجی دوورترن و جیاشە لەبەرنامەی سیاســی، بۆیــە بەرنامەی سیاسی ئەو لایەنەیە بۆ گۆرینی قۆناغێك لەو واقعە یان لایــەنێك لێــی، نابێــت تێکەل یەك بکرێن، ئەگینا دەبتە هۆی تێکــەل بــوونی (ئامانجــە دوورەکــان و نزیکــەکان)

(گرنگ و لاوەکیەکان) (أصـول و فـروع) (واقـع و داهـاتوو) (رەمـەکی و پـرۆژە) (خلـط الاوراق و ڕێزکردن)..، بۆیەش دەبینین زۆر سەرئێشەی بۆ دروست بـووە لەسـەر ووروژانـی بابەتێك کەلەبەرنامەی سیاسـیدا نیـە، ئـەو زاراوە ئیسـلامیانە: دار الحـرب، دار الکفـر، جهاد، دار الاسلام،.. ئەوانە لە بەرنامەی سیاسی نین، بەڵکو لەفکری سیاسین، پێغەمبـەر (د. خ) موتەبیقێکی بێ هاوتا بووە لەلێك جیاکردنەوەی (فیکری سیاسی) لە(بەرنامـەی سیاسی)، هەر بۆیەش دەبوایە جارێ بزوتنەوە ئیسلامیەکان بزوتنەوەی "بەرەو ئیسلامی" بوونایە نەك ئیسلامی تەواو هەم لەهـەلس کـەوت هـەم لـە پـەیرەو و ئامـانج خوازیـدا، بەپێچەوانەوە زۆربەی جار فکری سیلسی وبەرنامەی سیاسی تیکەل کراوە،هەر بـە نموونـە لە بنەچەدا (بەیعەت)بۆ دروست کردنی دەولەتە و(عەقدی فکریش) بۆ حزبە، کەچی لـیرە بەیعەت وەردەگیرا بۆ ریکخستن، پەیرەو کردنی شەریعەتیش نەبوو، لە بۆ شورشیش دەشی بەیعەت وەرگیری، لەراستیدا بازدان بوو گەلی جاری تریش کونتاکت کردن بوو بێ محاویلـە لەگەل (زەخت العالی)و دەسوتان

٤. تا ئێستا گوتارێکی سیاسی ئیسلامی ڕوونی نیە لەبارەی هەڵوێستە بنچـینەکانی: چۆنیەتی ڕزگاربوونی کوردستان، دەسەلاتی ناوەندی، ژیانی سیاسـی، بـەرە، دیموکراسـی، فرەلایەنی، هەڵبژاردن، دانوستان، پارچـەکانی تـری کوردسـتان، تکنۆلۆژجیـا، پەیوەنـدی فقهو سیاسەت، ئافرەت، دادگەری،کەمایەتیە ئاینی ومەزهەبی کوردستان... هتد.

٥. بۆئەوەی هەر لایەنێکی سیاسی خۆی هەڵسەنگێنی،نابێ نەعامەییانە بێت، دیـارە ئەوەی بەنەخشە و عەقل هەڵەیەك دەست نیشان دەکرێ شـیرنە، ئـەوەی ڕووداویـش پێـی دەسەلمێنی تاڵە، بۆیە(ڕەخنە لە خۆ) دینەمۆی چاکسـازی ئـەو لایەنەیـە کەبەشـی هـەرە زۆری خۆی لە(ڕاپۆرتی سیاسی) ئەو لایەنە دەدۆزێتەوە، کەچی تـا ئێسـتا نـە بزوتنـەوەی کۆن نەکۆمەلیش (ڕاپۆرتی سیاسی) نیە،گوزارش لە بێ سەرو بەری مەنهـەجی وفکـری و ستراتیجی و هەڵویستەکانیان دەکا، بۆیە دەبینین فرە تەیارو فـرە ڕاو بۆچـونێکی زۆر جـار دژ بەیەکیشی تیایە کە دەردێکی کوشندەی هەر لایەنێکی ڕادیکالیە.

٦. نەبوونی پرۆژەیەکی سیاسی و فکری و نیشتمانی و ئابووری بوویتە هۆی.

أ- نا هەماهەنگی نێوان(بەرنامەو واقعی)، (دیدو پەیرەوی)، (تاکتیـك و سـتراتیژی) (سەرکردایەتی و بنکەی) (سیاسی و عەسکەری)....

ب- بوونی قەیرانی ماددی.

ج- لاسایی کەرەوە بێت نەك پێشڕەو.

د- لەئــەزموونی ســەرکردە و بنکــە چ وەك وولاّت چ وەك حــزب، ئــەو ســەرکردانەی هــەردەم نامەرکەزیانــە بڕیــارو فەرمانــەکانیان لــەخوارەوەو گۆڕەپــان ڕا دروســت بــووە سەرکەوتوو بوینە، ئەوەی لەپشت مەکتەب و مرکزیانە دروست بــووە، تێکــەوتوون، بۆیــە وەزعی ئەندامێکی هەر لایەنێك پێوەرەکەیەتی، هەر بەنموونە حزبایەتی لە جیهــانی ســێ یەم(بە تایبەتی تەیاری عەلمانی) وایە حزبی دەسەلاّتدار ئیمتیاز دەداتە ئەندامی خــۆی و ئابلّۆقەی یاسایی و ئابووری و ئیداری و زانستی و کۆمەلاّیەتیش دەخاتە ســەر ئەنــدامانی لایەنە بەدیلەکە لە چوارچێوی(تقریب القیـادة و الضـغط علـی القواعـد)، جـا یــان دەبــێ نهێنیانە کاری سیاسی بکەن یان دەبێت هەردەم سەرکردە ئاگاداری خوارووبێت، بــەردەوام ڕێنمایی بدا ئەگینا سەرباری ئەو ئابلّۆقانەی دەسەلاّت ئەوا ئەندام و لایــەنگرانیش دەبتــە بارگرانی لەسەر مالّ و خێزانی خۆی، لە کۆتاییدا ئــەو ســەرکردەیەی خۆشــی لــێ دەبێتــە بەشێك لە ئابلّۆقەکەو بەرەبەرە تەفاعولی ئەو حزبە لەگەلّ میللەت لە کار دەکەوێ.

٧. لەسەرەتا تا کۆتایی بزوتنەوە و دوای کۆمەلی ئیسلامیش نەهاتووە ئەو گرفتانــەی لەسەرەتا تۆمارمان کرد لەگەلّ خالّە لاواز و سەرەنجامەکانی بتوێژنەوە چارەسەری فکری و گرفتە کردەییەکانی بۆ بدۆزنەوە، بۆیە بەشی هــەرەزۆری لای خــەلّکی بووەتــە پرســیاری نەمر و ڕێگر لە تەفاعول کردن

٨. ئەو جۆرە بزوتنەوانە مادام پەیامی بۆ کۆمەلّ پێ یە ئەوا یەکەم جار پێویســتی بــە خۆناسین هەیە، هەر بۆیەش پێویستە هەمووئامرازو دەروازەیەکی ڕەوای بگرتایــە بــەر بــۆ تێکەلّ بوون لەگەلّ چین و توێژە جیا جیاکانی کۆمەلّگەی کوردستانی، وەك:

ا- لە ئامرازەکان: بەرە، حکومەت، بەرگری نیشتمانی، سانديكاكان، هەلّبژاردن،....

ب- خــۆی بپارســتبایە لــە هــەموو جــۆرە خۆجیاکردنەوەیــەکی ســادەی وەك: پەنجــە جولانــدن، ســونەتنەکردنی جومعــە، ســەلەوات لێ نــەدان- بەتایبــەتی لەوســەردەمەی (خەلکی عەوام) هەموو ئاینەکەیان لابچوك بۆتەوە بۆ نوێژ و جومعە و ئەحوال شەخصــی جا هەر دەسکاریەك لەچەوتەکانیش دەبتە گۆتەی ئەوە ئاینەکی نوێ یە... بۆیە لە جیاتی تەرکیز لەسەر ئەو کێشە لاوەکیانــە تــەرکیز لەســەر سەرچــاوەی کێشــەکان بکرابایــە- ، شێوازی(چاکسازی) وەك بنەماکانی ح. ابراهیم راســت و دروســتە کــە بەهەلــەی خــەلکی دەستی پێ کردوو(ووتی ئەستێرە، دوای مانگ، ڕۆژ،...) خودایــە ! بــۆ ئــەوەی بــیرو

فکریان لە دوگماوە بجولێنێ ئینجا پێی وتن نەخێر خودا ئەوەیە کە ئەوانەی دروست کردووە، واتە لە هەڵەو شەرعی نائیسلامی دەستی پێ کرد بەڕاست و شەرعی و ئیسلامیانە کۆتایی پێ هێنان.

ج- بوویتە هۆی بەرپابوونی کێشەی نوێژ کەران لەگەڵ ئیسلامیەکان نەك عەلمانیەکان کە هەر نوێژ ناکەن، ئەوانە بە سادە دەردەکەوێ بەڵام ڕۆڵێکی گرنگی بینی.

٨. چاکترین نمونەی نیگەتیڤ لە(فقهەوە بۆ سیاسەت) لێرەوەیە،زۆربەی سەرچاوەکانی جیاوازی فکریەکانیان جیاوازیە فقهیەکانە، هەموو ئەو جیاوازیە فقهیانەی کۆن و نوێ هێنراوە لە ناو بزووتنەوەیەکی سیاسی تاقی بکەنەوە بەڕاستی باری قورس دەبێت،ئارامی بە خۆوە نابینێ.

٩. دەردی(زیندی کوژی، مردی پەرست) لەناو میللەتی ئێمە وئیسلامیەکانیش هەیە، لە کاتێکدا واقع و داهاتوو گرنگکەیە، هەڵبەتە زانایانی سەردەمیش لە کێشەکانی سەردەم شارەزا ترن نەك زانایانی کۆن، بەتایبەتی لەبارەی (سیاسەت) زۆر کەمیشی لەسەر نووسراوەتەوە،بۆیە بۆ ئەو مەسەلانە زۆر نەگەڕێنەوە سەر سەرچاوە کۆنەکان

١٠. خۆی بزووتنەوەیەکی سیاسیە کەچی بابەتی(فقه السیاسه) و(فکر الاسلامی) و فقهەکانی (حوکم) و(جماعه)و(قیادە و الامامه) و(اقتصاد) (معاملات وعلاقات)... هتد بابەتی ناوەندی نەبووینە، زیاترگرنگی و شارەزای لە(فقهی احوال شخصی) بەس نیە بۆ سەرکردایەتی کردنی کۆمەڵێکی ئیسلامی لەو سەردەمەی عەولەمە، دوای وەك بەسەرهاتی ناو کەشتیەکەت لێ دێت کاتێ مامۆستایەك بە کەشتیەوانی ووت تۆ(علمی اصول) دەزانی؟ گۆتی نەخێر، مامۆستا گوتی چارەگی عومرت بەلاش ڕۆیشتوە، مامۆستا گووتی ئەدی(علمی الکلام) ؟ گۆتی نازانم، مامۆستا گوتی بەشەکی تری عومرت ڕۆیشتووە.... لەو کاتە شەپۆڵ هات کەشتیەوان بە مامۆستای ووت تۆ (علمی مەلەوانی) دەزانی؟ گوتی ناوەڵا... کەشتیەوان گوتی دەنا هەموو عومرت وا ڕۆیی و خنکا! واتە بەپێی (فقه الاولویات) فقهی مەلەوانی پێویست تربوو لە فقهی کەلام! . خۆ ئەو بابەتانە هەمووی لە(سیاسە الشرعیه) هاتووە کە بریتیە لە(اولویات، موازنە، تغیر، تدرج، واقع، حرکە، مقاصد..).

١١. سستەمی (ڕابەری- یاخود ئەمیری) لە جیهان وەك سیستەمی (ملکی دەستوریە) یان(سەرۆکی دەستووری) یە، بەلاّم لێرە لە دەسەلاّتی تنفیذی دایە

وسەرۆکی(مەکتەب سیاسی)یە، بۆیە هەموو ساتێك شایەنی بەرپابوونی کێشە هەیە لەگەڵی، جا ئەو کات کێشەی نێوان رابەرو دەزگایەك بەچ(مەرجەعیەتێکی) بالاتر یەك لا دەکرێتەوە؟ لە کۆتاییدا دەبێتە لێك ترازان هەروەك ڕوویدا لە ئەزموونی بزوتنەوە.

بەئەزموونیش دەرکەوتووە بەو شێوازە ناتوانێت تاسەر بێتە سەۆکی روحی، بۆیە دەبێت(رابەر) لەدەزگای تنفیذی نەبێت، و پیرۆزیەکەی بپارێزرێت خۆی دوا(مەرجەعیەتی) یەك لاکردنەوەکانی کێشە هەرە بالأکانی ناو ئەو بزوتنەوەیە بێت، ئەزموونەکانی (ا. خمینی، نهرۆ و غاندی، علی عزت بیگۆفیج، سیهانوك،ملا مستەفا...) بەسەرکەوتوویی دروستیەکەی دەسەلمێنن، ئەزموونەکانی سەرکردەکانی ئەفغانستان، جزائیر، وولأتانی عەرەب، کوردستانی ئێستا، صۆمال، چاد، یۆگسلافیا..... نمونەی پێچەوانەیەتی. دەردەکەی کوشندەتر دەبێت ئەگەر ئەو سەرکردە یە باوەشی فراوان نەبێت ئەوا هەر زوو تاقم تاقم و خەت و تەوەری جیا دروست دەبێت.

١٢. لەسەرووبەری ڕووخانی فکری شیوعیەت هەموو حیزبە ئبسلامیەکان بەدەوڵەمەندی فکری مابوونەوە کەچی ئەو عەمبارە فکریە مەزنانە بەکارنەهاتن تائێستاش، لایەنی تر لەسەر (باطل) توانیوەتی کۆمەڵێك مەفاهیم و تێڕوانینی بینا کردوە و (.. و جادلوا بالباطل ليدحضوا به الحق...)

١٣- لەسەر هەمان تراز سەرەرای دەڵەمەندی لە فکرو جەماوەر (چەندایەتی و چۆتایەتی) و پاکی ڕێبازی ئاینی، لەسەرو بەری ڕاپەڕین لە ڕێز ی حزبە سەرەکیەکان بوو کەچی ئێستا بەجێ ماوە؟ ئەو برە ئازادیەی کوردستان لە شوێنی تر دەبووە هۆی هێنانی دەنگی یەکەم لەلایەن ئیسلامیەکان هەروەك لە(جزائر، تورکیا، ئوردەن، چیچان، ئێران،فلستین، ئیراق... هتد) کەواتە خەلەل لەسەرکردەو ستراتیژ هەیە.

١٤. هەندێ مەجال درووست بوو لەکەم و کوڕی وەك (جوانی سەیارە) (خانووی بەرز) (مل ملانێ ی پایە)بەتایبەتی لە سەردەمی بزوتنەوە..یان بەگشتی تر لە سەردەمی کۆمەڵیش ئەوانەی بەشداری پەرلەمان و وەزارەت وشارەوانیان کرد بە کەمێکیش بێ پریشکی تەوژمی گەندەلی ئەوانیشی دەگرتەوە و تا رادەیەك ژیان و گوزەرانیان خۆش تر دەکرد یان بەشێکیان ئەو مووەیەی نەدەگێرایەوە بۆ کۆمەڵەکەی، هەرچەندە لە هەموو لایەنەکانی تر چاکتر بوون بەڵام بەپێی بنەماکانی ئیسلام خالی لاوازە لێیان، ئەوەش بووە سوتەمەنی ماکینەی ڕاگەیاندنی چەواشەکاران وناحەزانیان گوایە (هەمووی یەك

لەیەك خراپ ترن) و دیسان ڕاستی و ناڕاستی تێکەل بوونەوە و تەمەنی هەموو مدرسەیەکی ناڕاست درێژ بوویەوە، گۆتەی وەك هەرچی بێت لەوی تر خراپترە، هەرکەسە بۆ خوێتی، ئەوانە دەسەلاّتیان هەبێ خراپ ترن،ئیتر ئامانجەکانیان بە دوورخستەوە.

+ ئەو پرسیارە لێرە گرنگە: بۆچی لەدەنگی ڕابەرایەتی(م عوسمان عبد العزیز)* ڕێژەی دەنگەکانی کەمتر بوو لە ڕێژەی لیستی بە ۱۰۲۹۳ دەنگ،کەچی دەنگی رابەرانی تر(مسعود بارزانی، جلال تالەبانی) لە لیستەکەی خۆیان زیاتر بوو، کەواتە بەڕوونی و بە ژمارە دەدەکەوێ کەم و کوڕیەکان لە سەرووە نەك لە بنکەو خوارووی بزوتنەوە.

۱۵. واقعی سیاسی و کۆمەلاّیەتی ئالۆزی ئێستا هەریەکە سەرچاوەی هەیە، سەرکردە دووربینەکان بەسانای دەتوانێ سەرچاوە تەسکە سیاسیەکان بگێڕێتەوە بۆ سەرچاوە فکریەکان و لە وێش بۆ سەرچاوەی فراوان تر، ئەو کاتی دەتوانی لە ژێر سایەی دیکتاتۆریەکانیش یان بارە تەنگەکانی سیاسیش هەر ئیش و دەعوە بکەن بێ ڕوو بەڕووبوونەوە، بێ ئەوەی ڕوخساری سیاسی لێ دەرکەوێ کە قەدەغەیە لە لایەن دیکتاتۆر و دەسەلاتخوازەکان، ڕاستە دنیای ئێستا دنیای سەرکردەی دووربینە، ئەو دەزانی ئەو واقعە سەرچاوەی لەکێ یە دوا مەنزلگەشی لە کێ یە، بۆیە لە کوردستان سەرکردایەتی وەك (حسك) کورت بین بوو شکستی هێنا و یەکێتیش دروست بوو، ئاواش کورت بینی بزوتنەوە تێن و ووزەی ئەو جەماوەرە بەهێزەی دەدۆڕاند، بۆیە گۆڕینی سەرکردە ناچاری بوو بۆ دەرچوون لەو بازنە داخراوە، بەلاّم تا ئیستاش بەشێك لە دەردەکانی نێو بزوتنەوە هەروا زەق بوویتەوە لە نێو کۆمەلیش

۱٦. هەر لێرەوەش دەوری موئەسەسەی مدنی و سانديكاكان چەند گرنگە بۆ ئەو مەبەستە لەلایەك و لە لایەکی تر دەبتە ناوەڕۆك کە بە ساناتر بتوانی ئایدۆلۆژیایەکی سیاسی ڕادیکالّی خوردکاتەوە... ڕەنگە ڕاستەوخۆ هەرس نەکرێت ببتە هۆی سستی تەفاعول کردنی، هەروەك ئەزموونی (کۆمەلّە لە نێو یەکێتیدا) و پەیرەو کردنی کێشەی نیشتمانی و دروست کردنی سەندیکاو ئەنجومەن و لق —بۆ تەفاعول کردن.

---

* هەرچەندە ئەو ڕێژە دەنگە بەشی زۆری دەگەڕێتەوە بۆئەوەی لەلیستی هاوبەشی بزوتنەوە ویەکگرتوو دا یەکگرتوو دەنگی بە(م عوسمان) نەداو پێی وابوو ناتوانی ئەو ئەرکەقورسە بەڕێوە ببا، بەو شێوەیە یەکەم جار یەکگرتوو بە ڕاشکاوانە هەلوێستی بەرامبەر سەرکردایەتی بزوتنەوە دەست نیشان کرد ویە لاوازی لە قەلەمی دان و دوایش دەرکەوت بۆچوونەکەی ئەوان ڕاست دەرچوو

١٧ كەمتر توانیویـەتی بچـێتە نـاو ڕۆشـنبیرەكانی وەك ئەنـدازیاران، مـاف ناسـان، پزیشكان، ئافرەتان، هونەرمەندان... هەرچەندە بەهۆی بەشداری لەحكومەت ویسـتویەتی ئەو خالە لاوازە چارە بكا، بەلاّم ئەزمونی بەشداری ئیجابی وسەلبی هەیـە لـە هـەمووی گرنگ تر جاران ئەو بەشداریەیان پیّ ناشەرعی بوو، ئینجا كە چووشن مەترسـی گەنـدەلی لە بەشداربوانیان دەكری

١٨. - ڕێبازمان قورئان و سوننەیە —ئەوە وەلامێكی خێرایتیان، دەڵێن ئێمـە ئـیش بەئایەت فەرموودە دەكەین لە هەڵوێست و كاری سیاسی ! ئەوە لە لایەك تێكـەلّ كردنـی فكری سیاسی و بەرنامەی سیاسی یە، لەلایەكی تـر قورئـان و سـوننە دەریایـە یـان وەك تەزووی (ظغط العالیة) بیّ محاویلە دەتسوتێنیّ ئاواش یەكسەر بیّ فقهو ئەزموونی ڕابردوو ناشێت یەكسەر بگەڕێتەوە سەر قورئان و سوننە، بۆ ئەو واقعەت بۆ ئەو كات و شـوێنەت دەبیّ بەرنامەیەكی سیاسیت هەڵێنجی بنەماكانی لەسەر شەریعەت بێت.....

ئەوە پرۆژەی سیاسی شرعیە، بەلاّم قورئان و سوننە پرۆژە نیـە مـەبادیئی چەسپاوەو ئامادەن بۆ هەموو كۆمەڵ. سەرنج بدە، ابن قـیم لە كتێبـی (طـرق الحكمیـة...) ڕاكـانی خەست كردۆتەوە و دەلیّ (السیاسة ماوافق الشرع، ولا سیاسة ما نطق به الشـرع)، (اینمـا وجدت العلم فهی الشرع ان لم ینطق بها القران و السنة) او (سیاسة عـادلـة تخـرج الحـق مـن الظالم الفاجر فهی من الشریعة).

+ دەتوانین كۆمـەلێك خـال لـە خـالێكی لاوازی كۆكەینـەوە، بـە حـوكمی سروشـتی پەیوەندی ئیسلامیەكان وڕۆژئاوا لەلایـەك وناسـكی ئـەو قۆناغـەی كـورد وای خواسـتوە بزوتنەوە لە ڕێزی پێشەوە نەبی واتە ئامانجەكانی دەبیّ وا دارژرابـیّ نەخشـەیانە (ماقبـل الأخیرة)كەچی ڕەفتاری سیاسی وچالاكی وهەلس وكەوتی بۆ (ئەخیرە) بوو لەوەش تووشی دەردەسەریەكانی هات .

سەلبیاتی كاریگەری ئیسلامی عروبی بەسەر ئیسلامی كوردستان

١. ئەوەی زۆر زەقە ئەوەیە وەك پێویست ئەو لایەنانە بەهانای میللەتی كورد نەهاتوون، هەر چەندە خۆیان بەشدار نەبووینە لەوتاوانانە، زیاتر حزبێكی عەلمانی وەك بەعس و دامو دەزگای سیاسی تری عەرەبی شۆڤێنی پالپشتیان كردوون، بەلاّم لەچاو

دادگەری ئیسلام هەڵوێستی بزوتنەوە ئیسلامی وزانایانی ئاینی (بەتایبەتی عەرەب) لاواز بوو.

٢. بەشی هەرەزۆری زانایان و بانگخواز و کەسایەتیە ئیسلامیەکانی عەرەب بەهۆی ئینتمای عروبیان لایەنگری کێشەی فلستینن، لایەنگری کێشە عەرەبیەکانن، شەرعیەتی هەبێ یان نەبێ، لایەنگری دروست بون وپاراستنی دەوڵەتی عەرەبین، بەناوی پاراستنی یەکێتی خاکی عیراق... کەچی ئەو سنورانەش ئیمپریالیزم دروستی کردووە، ئەوانە بەدوو تەرازوو (بانێك دووهەوا) لەبارەی دۆزی کورد دەدوێن، کاتێ دێنە سەر پارچەپارچەبونی وڵاتی عەرەبی دەڵێن ئەو سنورانە ئیمپریالیزم و زایۆنیزم دروستی کردووە دەبێ لابەرێ، کاتێ دێنە سەر کێشەی کورد دەڵێن نابێ یەکێتی خاکی عیراق تێك بدرێ، واتە سنورەکە بپارێزرێ...! لەلایەکی تر ئەو بەشە ئیسلامیە باوەڕیان بەو مافە چارەنوسە نیە کەلە ئاین ویاسا نێو دەولەتی وبڕیارەکان وڕێکەوتنەکان هاتوە(بە تایبەتی مادەی(١)ی میساقی نەتەوەیەکگرتوەکان بە بیانۆی ئەوەی با چیتر وولاتی ئیسلامی پارچە پارچە نەبێ،لەکاتیکا کوردستانیش وولاتێکی ئیسلامیەو پارچە پارچەو ژێر دەستەش بوە

٣. دەبوایە هەڵوێستی بزوتنەوەی ئیسلامیەکان ئەوەندە بەهێز بوایە کورد پێویستی بەوە نەبوایە ڕوو لە ئەوروپا و جیهانی تر بکات...چ لەوە تاڵ تر هەیە کە لە بەڵگەنامەی ئەمریکی (دۆسیەی پەیوەندی دەرەوە ج E4 ١٩٦٩ ـ ١٩٧٢/٧/٥دەڵێ یەکەم جار کریسمیس دانی بە ئۆتۆنۆمی بۆ کورد هێنا کەچی نمونەیەکی وا لە نێو دەزگایەکی ئیسلامی سەردەم نادۆزیەوە)، تاو ئەوساتەش لەنێو ئەدەبیاتی بزوتنەوەی ئیسلامیە عەرەبەکان کەمتر باس لە شێخ سعید وشێخ محمود و قازی و ملامستەفا دەکرێ، کەمتر باس لەوچاکەیەی بارزانی دەکرێ کە لە گەرمەی جەنگی حوزیرانی١٩٦٧ شەری نێوان عەرەب و ئیسرائیل... شەڕی یەك لایەنە راگرت بۆ ئەوەی سوپای عیراق بچێت رۆڵی خۆی لەو جەنگە ببینی، یان وەکو زاناو سەرکردەیەکی ئاینی یەکەم سەرکردەی شۆرش بوو بانگیشە پیادەکردنی شەریعەتی ئیسلامی بکات.

٤. لە پرۆژەکانی چاکسازی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست وراپۆرتە سیاسی وپەیرەو پرۆگرامیان بە ڕوونی باس لە مافی کورد ناکرێت لەگەل ئەو زوڵمە گەورەیەی لێیکراوە،

هەروا بە چاوی موالی وکەمایەتیەکی پەککەوتە تەماشای کورد دەکەن ولەکاتی لێقەومان دەڵێن (خطیة کورد..)

٥. زۆر بە زەحمەت ناوی کوردستان دەبەن، هەندێکیشیان لەوانە(هیئة العلماء السنة ـ بەسەرکردایەتی حارس زاری) دەڵێن ما یسمی اقلیم کوردستان

٦. تا ئەمریکا کوردی بە یەتیمی نێو دەوڵەتی وەسف کرد لە ١٩٧٩ەوە، لەراپۆرتێك بۆ کۆنگرێسی ئەمریکی لە ١٩٧٩/١١/٢٩ لە ژێر سەردێری (کوردی هەتیوی نێو دەوڵەتی)، ئینجا ئیسلامیەکانیش لە ١٩٩١هاتنە سەر ئەو وەسفەوئەو کتێبەی دفهمی شناوی کە لە ١٩٩١ دەرچوە بەناوی (الاکراد یتامی المسلمین)

٧. لەناو کوردستانیش بزوتنەوە ئیسلامیەکان بەدرەنگەوە روویان لە ئەرکی نیشتمانی وکوردستانیان کرد، دوایش هەلوێستیان لێڵە بەرامبەر چارەنوسی کوردستان وتا رادەیەکی زۆر هێشتاهەلوێستەکانیان لە ژێر کاریگەری ئیسلامیە عروبیەکان دادەرێژرێ، بۆیە گەلێ جار هەلوێستیان وەرگرتوە بۆ خۆیان ومیلەتەکەو خودی ئاینیش قازانجی لێ نەکردوە، هەر بە نمونە: بزوتنەوەی ئیسلامیەکانی کوردستان لە دەورو بەری داگیری عیراق زانیاری بە چەواشەیان لە ئیسلامیە عروبیەکان وەرگرتبوو گوایە ئەمریکا دێت یەکەم گورز لە ئیسلامیەکان دەدات، بوە هۆی ئەوەی دژ بە هاتنی ئەمریکا بۆ عیراق سەنگەر بگرن و هەندێکیشیان پەیوەندیش پەیدا بکەن لەگەل ئەو درندە بەعسە، کەچی لە بەلگەنامەی ئەمریکی(بریاری ژ:١٣ ـ ٩٩ی سەرۆك لە٤/٢/١٩٩٩بزوتنەوەی ئیسلامی لە سێیەمین حزبەکاریگەریەکانی(٧حزبەکە: ویفاق ـ موئتەمەر ـ بزوتنەوە ـ پارتی ـ ملکی ـ یەکێتی ـ مجلس ئەعلا) نێو عێراق پۆلین کرابوو،ئەمریکا دەیویست ئەوانیش بەشداری پێ بکا، کەچی هەڵخەلەتێنرا دوای ئیسلامیە عروبیەکانیش بە هاناشیان نەهاتن زیاتر لەوەش ناوو ناتۆرەی ترسناکیان دەدانە پالیان.

کەواتە دەتوانین بلیین بارو دۆخی عەقلی ئیسلامی کوردستانیش لە قەیران دایە؟ئەگەر هەمو ئیسلامیەکانیش نەگریتەوە بەشی هەرەزۆری دەگریتەوە،چۆن

عەقلی عەلمانی کورد لە قەیرانە بەجۆرێك لە لاسایی کردنەوە،ئاواش ئەو بەشەی ئیسلامی،کیشەکە بەوە زیاتر ئالۆزو ئاویتە دەبێ کە قەیرانی عەقلی ئیسلامی کوردستان لە ژێر کاریگەری قەیرانیکی تری سەختی عەقلی عەرەبی قەیراناوی بێت،عەقلی عربی لەو کاتە توشی قەیران بوە کە ویستویەتی عروبی وئیسلامی تیکەل بکا،ناشکرێ، چونکە عروبی لە کۆمەلە فاکتەرەکانی ستونیەو ئاینیش لە کۆمەلە فاکتەرەکانی ئاسۆییە،ناچار دەستکاری دەقی دەوێ ،لە ئاینیکی مرۆڤایەتیەوە وەری چەرخینە ئاینیکی ڕەگەزپەرستی،تا فەزلی عرب بەسەر میلەتانی تر بکەوێ،ناچار دەستکاری میژووشی دەوێ وکردویانە،تەعریبی میژووی دەوێ وکردویانە،ئیترلەو تەقەلایەوە قەیرانی عەقلی عربی دروست بوەو لەگەل نەمانی دەسەلات لەدەست عرب خەست تر بۆوە،ئەو قەیرانە نەیتوانیە بگاتە دەقی ئاینی بەلام بە توندی گەیشتۆتە فقه ومیژوو وڕوانگەی سیاسی،وای کردوە میلەتی عرب لە جیهان دوا کەوێ،بەو قەیرانەش هاتونە دنیای نوێ، بەو ناسنامەش هاتنە نێو عەولەمە،سایکس پیکۆو بەلینی بلفۆرودەسەلاتی عربی دیکتاتۆریەکجاری قەیرانی بۆ دروست کردن،تیکڕای بیریارەگەورەکانیان کۆدەنگن لەسەر ئەو شەبەنگە قەیراناویەی عەقلی عربی،زۆربەی مونەزیرو زاناوبیریاری عربی ئاینی لەو زەمینەوە (تصدیر)ی بۆچوونەقەیراناویەکانی دەکا،بەشیکیشی هەیە لەو قەیرانانە رزگاربوە،بەلام کەمایەتین وهەولی نامۆکردنیان دراوە بە زیندانی کردن و دوورخستنەوەو سزای تر، کەچی ئیسلامی کورد وەك چۆن عەلمانی کورد لاسایی بالە سەلبیەکانی مەدرەسە عەلمانیەکانی جیهان دەکاو توشی قەیرانی عەقلی سەخت بوە ئاواش بەشی هەرە زۆری ئیسلامی کورد کەوتۆتە ژێر کاریگەری ئەو جۆرە عەقلە پڕلە قەیرانەی عەرەبی،ئیسلامی کورد ڕازی بوە کە لەدوای ئەو عەقلەی عربی جێی خۆی بکاتەوە ،عەرەبی ئیسلامی بە پلە دووی موالی کۆن سەیری ئیسلامی کورد دەکا ، تەنانەت بە خۆی ئەو هەمو قەیراناویەی بەکورد دەلێ تۆ بیرمەکەوە عەقلی عربی بەهیزترە من لە جیاتی تۆ بیردەکەمەوە تۆ تەنها لە خزمەتدابە،من چیم پێ باش بوو ئەو بۆ تۆش باشە،ئەگەر هەلەشم کرد ئەوا هەلەی من لە

راستی تۆ دروست ترە ، بەو ڕوانگەسەقەتە ئیسلامی کورد سەیری جیهان دەکا تووشی کاردانەوەی تایفی وتوندی ودەمارگیری ودابڕان وبێ ئینتمابی بوە بێ ئەوەی پیویستی پێبێت،جاروایە هەمو دنیای لێ دەبیتە دوژمن تاجل و بەرگی خۆشی بێ ئەوەی هۆیەکەی مەعقول بێت،کە شایستەی نیە،بە دلپاکی وفەقیرحالی تووش دەبێ ،ئەوەی دلخۆشکەرە خەریکە بە ڕوونی هەست بکرێ کە ئەو قەیرانە (ئیستڕادە) ولە ناخی ئیسلامی کورد ولە ناخی ئاینیش هەلنەقولاوە ،بۆیە ئومیدی چاکسازی وپەڕینەوە لەو قەیرانە مەحال نیە.

کەواتە دەتوانین بلێین ئیسلامیەکان لە کوردستان شکستیان هێنا (فاشیلن)؟

ڕەنگە وەلامی ئاسان نەبێت چونکە لەو سەردەمە تاکە مەدرەسەیەکن بێ فاکتەری دەرەکی لە هەناوی جەماوەر بخولقێن،خۆی دەتوانی خۆی ئۆتۆماتیکیانە چاکساز بکات، بەلام بە پێی ئەو بارو دۆخەی تێیدایە زۆر زەحمەتە نەفی کردنی ئەو پرسیارەش، چونکە هەر دام ودەزگاو کۆمپانیاو بزوتنەوەیەك ئەگەر لەو دۆخانەی خوارەوە بوو بە (فاشیل)پۆلین دەکرێ:

١- دوێنێ و ئەوڕۆی وەك یەك بێت یان خراتر، ئەگەر ئەوە بەراوورد بکەین دەبینین تا سالانی ١٩٩٩بزوتنەوەی ئیسلامی کوردستان لەلایەن ئەمریکاوە بە یەکێ لە ٧لایەنە کاریگەریەکانی عێراق پۆلین کرابوو ئیستاش هەروا لەکورتی دەدەن ،بەتایبەتی لە دوا هەلبژاردنی ٢٠٠٩/٧/٢٥.

٢- لە هیچ معادەلەیەکی کارای ناوەکی وهەرێمایەتی جیهانی نەبێ بەڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ

٣- لە دۆخە جیاجیاکاندا گۆڕانت پێ نەکرێ.

٤- هەموو دۆخ وئەزموونەکانت شکستی هێنابێ، واتە بە ئەزموونی جیهادی ئاسایی (بزوتنەوە)، ئەزموونی جیهادی توندی (ئەنسارولئیسلام)،بەنەرمی ونیمچە نەرمی (کۆمەل ویەککگرتوو)لەهەموو بارێك هەر لە شکست دابێ

٥- ئەگەری دەربازت لەئاسۆ دیارنەبێ، ئیمکانیەتی گەشەو گۆڕانی پەکی کەوتبێت

٦- بەدیل نەبێ بۆ دۆخە خراپەکانی بەرامبەریشت، ..بە لای کەمی هەندێك لەبیرمەندانیان گەیشتبنە ئەو قەناعەتەی کە نەبوون وبوونی وەك یەکە

٧- زۆربەی ئەوانەی دەچنە نێو حکومەت بە نوێنەرایەتی لایەنە ئیسلامیەکان لەو تاقی کردنەوەیە دەرنەچووینە ،وەك گەندەلچیەکانی تری حزبە عەلمانیەکان کەوتونەتە ژێر کاریگەری پارەو کۆشك وتەلار وژن هێنانی تر ومۆنیکاو..

٨-ڕیسایەك هەیە لەکارگێری بالاّ ئەویش ئەوەیە ئەگەر دەزگایەك لادەی وکاریگەریەکی وای نەبێ لەدوای لادانی ئەوا مانای بێ سوودە،لەو کاتە ٢٠٠٩ئەو لایەنە ئیسلامیانە لە گۆڕەپان لابدەی دەبینین کاریگەریەکی وای لەدوای خۆی بە جیناهیلی.

٨- لە دوای هەموو ئەوانە ئەگەر گەیشتنت بەو دۆخە هۆیەکانی ناوەکی بێت، بۆڕوون کرنەوەی ئەو بەندە شێکردنەوەیەکی بۆ دەکەین بزانین بۆچی لایەنە ئیسلامیەکان ئاوا چەقیون، ئەوە لەکاتێکایە کە دەوروبەری کوردستان لە ئێران، تورکیا، ناو عێراقیش هەمووی وا بە ئیسلامی دەتەنێتەوە،خۆ ئەگەر گۆڕانەکیش لە سوریا بێت ئەوا مسۆگەر بەدیل ئیسلامیە، لەلای ئەوروپاو ئەمریکاش دەرکەوت ئەو بە دوای بەرژەوەندە لەگەڵ کەس تاسەر نەدۆستە نەدوژمنە،لەکاتێکا لەزۆر هەلویستا دژ بە ئیسلامی دەبینین کەچی لە کیشەی بۆسنەو کۆسۆڤا لایەنگیری ئیسلامی گرت دژبە سربیای مسیحی،لەساحل العاجیش لای حسن وەترای ئیسلامی گرت دژ بەلۆگبابۆی مسیحی، لەوەش زیاتر وا لایەنگیری بوهاری عەرەبی دەگرێت کە شۆرشە لەسەر عەلمانیەت[1] ، کەواتە فاکتەری دەرەکی زیاتر لە قازانجی ئیسلامیەکانە نەك عەلمانی دەسەلآتدار، لەناوەخۆش ئەوەچەندین ئامار بکرێ دواییەکەیان ڕادیۆی نەوا پێی هەڵساو دەرکەوت لە زیاتر لە٪٨٠ی میلەتی کورد داوای دەستوری ئیسلامی دەکەن بێ ئەوەی کەس ئیشیشی لەسەرکردبێ ...کەواتەچۆن عەلمانیەکان توانیان ئەومیلەتە لە باوەشی خۆ بگرن وئاوا ئیسلامیەکان ناشرین بکەن لە کاتێکا تەواو پێچەوانەیە ئیسلامیەکان لە عەلمانیەکان پاك ترن، نیشتمان پەروەر ترن هەتا دیموکراسی تریشن ...کەواتە هیچ وەلآمێك نیە جگە لە هۆکاری ناوەکی پەتی کە خۆی لە قەرەی (فاشیل)ی دەدا

[1] ئەو هەلویستەی زۆربەی ئیسلامیەکانی کوردستان بەرامبەر ڕۆژئاواو پۆلین نەکردنی وەك خۆی وتیایدا بەهەلەداچوون دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کاریگەریەعروبیەی کەوتۆتە سەر ئیسلامیەکانی عەرەب ولەوێشەوە بۆسەر ئیسلامی کوردستان.

تیبینی: لەدوای سەرهەلدانی (بزوتنەوەی گۆڕان) دروست بوونی هەر ۳ لای معـارەزەی کوردستان ئیستا ئیسلامیەکان کەوتنەوە قۆناغی بوژاندنەوە، ئەزمونی شۆرشی سپی لـە ولاتانی عەرەب بە هەمو لایەکی سەلماند کەحزبی (گوتارو خطاب) ی پـەتی چارەسـەری کیشە نوێیەکانی تاك وکۆمەلی پیّ ناکریّ ،بۆیـە ئیسـتا لـە قۆنـاغی (پۆسـت ڕابـوونن) هیشتا ئاسۆکانی بە ڕوونی دیارنیـە شـێوەو فـۆرمی ئیسـلامی داهـاتوو چـۆنە،لەوەوەش ڕەنگە ئیسلامی کوردستان پێشرەو نەبن،چاوەڕوانی ئەزمونی ئیسلامی جیهـانی عـەرەبی بکەنەوە..ئەوەش ئیجابی نیە

٨- ٣ وەلامی ئیسلامیەکان بۆ چەند پرسیارێکی گشتی

لەبەرئەوەی لایەنی ئیسلامیەکان لەو سەردەمە خاوەنی ئایدیۆلۆژیاو بەرنامەی سیاسین سروشتیە ئەو پرسیارانە زیاتر ڕووبـە ڕووی ئـەوان بێتـەوە نـەك لایەنـە عەلمانیـەکان کـە شتێکیان نەماوە ناوی بیرو باوەڕومەبادیئو بنەمای ئەخلاقی سیاسی بیّ، ئەوە لـە لایـەك لەلایەکی تریش لە دوای شکسـتی یـەکجاری خەلافـەت لـە ١٩٢٤ و دابەشـی جیهـانی موسولمان نشین بـە پێـی سـایکس پیکـۆ١٩١٦ وسـیڤەری ١٩٢٠ ودامەزراندنـەوەی دام دەزگای دەولەت لە سەرینچینەی عەلمانیەت ئـەوا ئیسـلامیەکان کەوتنـە دۆخـی نـامۆ و توقیە، ئیتر ئەوان لەژێر پرسیار بوونە نەك عەلمانیەت، تاشۆرشی ئـیران ١٩٧٩ ئەوشـەرم و نامۆییەی شکاند یەکەیەکە، بەلاّم لە کوردستان هیشتا لەو دۆخە ماوون، بۆیە هێرشـی پرسیار لەلای عەلمانیەتە

لەڕاستیدا ئەو پرسیارانە نویّ نین، لـە ئـەوروپا بـەپێی تایبـەتی خۆیـان لەسـەدەکانی (١٨- ١٩) بەخەستی بەرۆکی کلیسەی گرت و خۆی لەبەر ڕانەگرت و بچوکیان کردەوە بۆ ڤاتیکانێك، لەناو ولاتانی عەرەبیش لەپەنجاکانی سەدەی بیسـتەم دەسـتی پـیّ کـردو، وا ئێستاش لەکوردستان گەرمەیەتی کە بەداخەوە داهێنانی تیـا نیـە، لاسـایی کردنەوەیـە، هەموو ئەو پرسیارانە لە کتێبی (العلمانیە و الدولە الدینیە- شبلی عیسمی)و ئـەدەبیاتی تری حزبی بەعس هەیە و هەندێکیش لـە کتێبی(العقـل السیاسـی العربـی- محمـد عابـد الجابری) وەرگیراوە، لەگەلّ هەندیّ سەرچاوەی(ئیستشراقی و چەپی و کلاسیکی) تر، واچاك بوو عەقلی کوردی خۆی هەندێك پرسیاری نوێی داهێنابوایە

وەلاّمەکانی زۆر بەکورتین ئەگینا هەریەکە نامیلکەیـەی پێویسـتە، لـەناوەڕۆکی ئـەو کتێبەش زۆر لە وەلامەکانی تیایە.

پرسیاری عەلمانیەکان و وەلامی ئیسلامی

پ/ئیسلام ئاینی هەموو کوردە بۆ تەنها لایەنێك بیکاتە مولکی خۆی ؟

و/ئیسلامیەکان

١- نەتەوایەتیش مولکی هەمووانە بۆچی حزبی نەتەوەیی لەسەر دروست دەبێت ودەیکاتە مولکی خۆی؟

٢- ئیسلام نەك بۆ کورد بۆ هەموو ئادەمیزادە، کێ خزمەتی بکات بە دڵسۆزی ئی ئەوە، جا ئەگەر چاکە ئێوەی عەلمانی پەیرەوی بکەن و ببنە خاوەنی و لایەنە ئیسلامیەکانیش پاساوی بوونی نامێنێت، ئەگەر خراپیشە ئەوا ئاشکرای کەن و لێی گەڕێن بۆ ئیسلامیەکان.

٣- ئەگەر هیچ لایەنێك خۆی لە ئیسلام نەکردە خاوەن هەردەبێ لایەنێك دروست بێ کە ئیسلام بکاتە بەرنامە... و نابێ بێ خاوەن بمێنێتەوە..

پ/ئایا پرۆسەی(ئیسلامی سیاسی) تەسك کردنەوەی ئەو ئیسلامە گەورەیە نیە لە حزبێکی بچووك؟

و/

١- ئەگەر ئیسلامی سیاسی توومەت بیت ئەوا ئیسلامی ناسیاسیش بە (افیون الشعوب)توومەتبارە این المفر؟؟ کەواتەزاراوەکە هەڵەیە

٢- ئەگەر ئەو پرۆسە هەڵە بێت ئەوا حزبی نەتەوەیشی مادام هەمووی کوردی لە حزبێکی بچووك تەسك کردۆتەوە و حزبی شیوعیش هەموو کرێکاران و... ئینجا هەمان پرسیار روو بە حزبە مەسیحیەکانی کوردستان و جیهانیش دەبێتەوە

٣. هەر خۆی ئیسلامیش لەلایەن عەلمانی بچووك کراوەتەوە لە(٢) دەقیقە قورئان خوێندن دەرسی پێنجەمی ئاین و چاریەکە وەزارەتێك بەناوی ئەوقاف و یەکێتی زانایان.. ئەی کوا: شەریعەتی ئیسلامی، ئابووری ئیسلام، جهاد، حکم. شورا،اهل الحل و العقد، امام،.....؟ بۆیە مەبەست لە دروست بوونی ئیسلامیەکان ئیسلام کردنی تازە بەتازەی ئەو خەلکە نیە بەلکو گەلالەیەکی شارستانی و سیاسی یە بەدیلی شۆسیالسیتی و شیوعی و لیبرالی و دیموکراسیە بە هێمنی.

پ/بۆ ئاینی تێکەڵ بە سیاسەت دەکەن؟ ئاین بەرێی خۆی و سیاسەتیش بەرێی خۆی.

و/

١- زیاتر لە ٦٠٠ ئایەت باسی حوکم و پەیوەندی و شۆرش و جماعە و شورا و داگەری و... هتد دەکات خۆ سیاسەتیش هەر ئەو بابەتانەن، ئەگەر سیاسەتیش خراپە ئێوە بۆ دەیکەین؟

٢- محمد کوڕی عبدالله(د. خ) خۆی هەم پێغەمبەربووە هەم سەرۆکی سیاسی دەولەتی مەدینە بووە

٣- وورد تر ڕاستە ئیسلام تێکەل نابێت لەگەڵ(مەزهەبی سیاسی میکافیلی) کە ئێستا باوی هەیە لە ناو عەلمانیەکان و (هەڵخەلەتان و بادانەوە و بەرژەوەندی و گەیشتن بەمەبەست بەهەر ئامراز و ڕێگەیەك بێت).. ئەوانە مەبادیئی سیاسی میکافیلیە، سیاسەتی شەرعی جیایە لەسەر شەریعەت و ئەخلاق دروست دەبێت و بریتیە لە(چەسپاوی ئەمەك و ڕاستگۆیی و بەرژەوندی گشتی و بەلێن و هاریکاری و چاکسازی)..، ئەوە سیاسەتی شەرعیە سەری ئیسلامە بەلێك جیاکردنەوەی وەك سەر لەلەش جیا کەیتەوە، هیچ گوتەیەك نیە لەوە ترسناك تر چونکە مەبەست تێکدان و دەرپەڕاندنی ئیسلامە لە گورەپان و لەقازانجی عەلمانیەتە، ئەوەتا(شبلی عیسمی) دەلێ (.. رجال الدين العادين غير متطلعين لاهداف السياسية، لايحبذون زج الدين فى القظايا سياسية، الامر الذى يلتقى من حيث النتيجة بصورة غير مباشرة مع ماترمى اليه العلمانية) [1]

٤- وەڵامی پرسیارەکە بە پرسیاریش دەدرێتەوە بۆچی سیاسەت لە ئیسلام جیا دەکەنەوە؟ ئەی پێ ناسی (سیاسەت) مانای (چاکسازی گشتی نیە)، ئەی مەبەست لە سیاسەت(هێنانەدی زیاترین بەختەوەری بۆ زۆرترین خەڵك) نیە... ئەی ئەوەش هەمان پێناسی و مەبەستی ئاین نیە

٥- ئەوە تەنها لە مەسیحیەت هەیە(ما لقيصر لقيصر و ما لله لله) لە ئیسلام دا(ولله الامر جميعا).

پ/ئیسلامیەکان ئاین بەکار دێنن لە پێناو سیاسەت؟ و لە پێناو گەیشتنە حوکم؟

و/

١- ئەدی نەتەوەییەکانیش کوردایەتی بە کارناهێنن لە پێناو سیاسەت و گەیشتن بەدەسەلات؟

[1] العلمانية ل٧٧

٢- بە پێچەوانەوە عەلمانیەکان ئایینیان بەکار هێناوە لە پێناو ئامانجی عەلمانی(مەکسیم رۆدنسۆن)[1] دەڵێ : لە ڕۆژهەڵات نەك عەلمانیەکان شیوعیەکانیش سەروەری ئاینیان لە پێناو چەسپاندنی مارکسیەت بەکارهێناوە.

٣- بە پێوانەیەکی ئەلکترۆنی ئێستا(دزەکە) دەگیرێت بەساناى : ئەگەر هەریەکە لە شیوعی و لیبرالی و ئیسلامیەکان مەبادیئی خۆیان بە کار هێنا ئەوە بەزاندنی تیانیە، بەڵام ئەگەر شیوعی ئیسلامی بەکارهێناو، ئیسلامیەکان مەبادیئی لیبرالیان بە کارهێناو،..ئەوا بەکارهێنانە، بەزۆری لە جیهانی ئیسلامی دەبینرێ عەلمانیەتە ئاین بەکار دەهێنێ،بە دەگمەن نموونەیەك نیە ئیسلامی بنەماو سەروەری عەلمانیەتی بەکارهێنابێ

پ/ئایا ئیسلام دەکەنە قوربانی کورد یان پێچەوانە؟

و/وەلامی ئەو پرسیارە بەو پرسیارەیە: ئایە ئیسلام و کورد هیچ ناکۆکیان هەیە تا یەکێکیان ببتە قوربانی ئەوی تر؟ ئەو پرسیارە بۆ جۆرە (مەبادیئێك) ڕاستە کە نامۆ بێت بە کورد، ئێستا پرسیارە ڕاستە ڤینەکە ئەوەیە ئاخۆ کورد دەکەنە قوربانی عەلمانی یان پێچەوانە؟ کەواتە بە ئیسلام خزمەتی کورد دەکرێ و بە کوردیش خزمەتی ئیسلام... لە پەیوەندی ئۆرگانیکی دایە.

ئەوەش پێچەوانەی پرسیارێکی تری نوێیە کە دەڵێن هەموو لایەك سودیان لە ئیسلام وەرگرتووە تەنها کورد نەبێ!!

پ/ئایا سەرچاوەی تێرۆر تەنیا ئیسلامیەکان نین؟

و/

١- ئەسلی تیرۆر لە دادگایەکی شۆرشی فەرەنسا هاتووە لە دژی دەسەڵاتدار و قازیە زۆر دارەکان واتە تۆقاندنی هاوڵاتیان لە لایەن دەسەڵاتدارانەوە وەکو ئێستاش دەسەڵاتداران بەردەوامن، کوردلەلایەن حکومەتە داگیرکراوەکانەوە تۆقێندراوەو تیرور کراوە.

٢- تیرۆری ڕەسمی لەلایەن سەرمایەدارانی جیهان کراوە هەر لە تیرۆری (پاتریس لومومیا).... تا دەگاتە (د فتحی شقاقی، رفاندنی عبداللە ئۆجەلان.. سێ سەرۆکی چیچان تیرۆرکراوە لەلایەن روسیا) لە کوردستانیش چەندین سەرکردە بەدەستی ڕژێم تیرۆر

[1] (الماركسية و الاسلام) مکسیم رۆدنسۆن- ئە ندامی(م. س)حزبی شیوعی فرنسا.

کراوە، لەلایەن مارکسیەکانیش مەبادێئێکەو و لیـنین دەڵێ(... ناشـێ و نـابێ مەبـدەئی تیرۆر رەت بکەینەوە...)[1] بۆیە تیرۆر تەمەن و ناسنامەی نیە لە پێش (رابـوون) هـەموو جیهانیشی گرتۆتەوە- ئێرلەندا، ئیسپانیا، ئەمریکای لاتینـی.... خـۆ ئیسـلامی نـین.. ئینجا ئەو توومەتە دژی بزووتنەوەی رزگاری خوازی جهان و کوردیش بـە کاردێـت، بۆیـە نابێت بەو پێ ناسەیە قایل بین، لە ئیسلام دا(جهاد) هەیە بـەڵام (تـیرۆر) بـەو مانایـەی کوشتنی فکر بێ تاوان بوونی نیە، ئەو ئایەتەش (واعدوا لهم مـا اسـتطعتم... لترهبـوا بـە عدو...) ئەوە لە چوار چێوەی وەزارەتی جەنگە لەکاتی جەنگ و ئەگەر تـەواو لـە مانـای ئایەتە تێبگەین دادگەری جەنگیە، ئیرهاب و تیرۆریش لێـك جیـان –بڕوانـە مەوسـوعەی جودی

٣- ئیسلامی یەکان زیاتر قوربانی تیرۆرن.

پ/ئیسلامیەکان باوەڕیان بە دیموکراسی و (دەست گۆڕی دەسەلآت) نیە؟

و/

١- ئیسـلامیەکان و نیشـتمان پـەروەرە ڕاسـتەقینەکان قوربـانی یەکـەمی نـەبونی دیموکراسین نەك پێچەوانە

٢- زیاتر ئیسلامیەکان باوەڕیان بەدەست گۆڕی دەسەلآت هەیە لەبەر هۆیـەکی سـادە چونکە ئەوان مەبەستیان گەیاندن حزبێك یان سەرکردەیەك بە دەسەلآت نیـە، مەبەسـتیان گەیاندنی دادگەریە کەلە شەریعەتی ئیسلامی دایە، جا هەر حزب و سـەرکردەیەك بێـت، بەڵام لەناو جەرگەی دیموکراسی ئەوەتا بەئەزموونی زیندوو نایەڵن دیموکراسیەك ئیسلامی لێ چەکەرە بکات، گوایە دەبێت (الدیموقراطیـة للـدیموقراطیین) جـا پرسـیاری گـرنگ تـر ئەوەیە ئاخۆ کامیان دیموکراسی ترن عەلمانیەکان یان ئیسلامیەکان ؟ ئیسلامیەکان هەر لە چواچێوە پەیرەوی شریعەت ئەوەتا لە چیچـانی پێشـوو،لە ئێـران،... کـە دەوڵـەتن تاکـە دەزگایەکیان نەبوو شەرعیەتی میللی نەبێت هـەر لـە (سـەرەك کۆمـار، مرشـد، شـوراو پەرلەمان، حکومەت، ئەنجومەنی شارەوانی..).

ئەی کوا لە وولآتە عەلمانیەکان مەگەر دەنـگ هێنانـەکان لـە ٩٩، ٩٩٪ یـەکان، لـە کوردستانیش چاترین بەڵگەی دیموکراسی لە ناو حزبەکەی خۆی(دەسـت گـوڕی دەسـەلآت)

---

[1] لینین- (من این نبدا؟).

بکات ئەوەتا ئیسلامیەکانی کوردستان تائێستا(٤) ڕابەریان گۆڕی کەچی ئەوە نیو سەدەیە هەرسەرۆکی حزبە عەلمانیەکان سەرۆکن...

پ/کامیان نیشتمان پەروەرترن؟ ئیسلامیەکان یان عەلمانیەکان.

و/بەشێك لە عەلمانیەکان بەرگری نیشتمانی کردووە بەلاّم بەگشتی ڕێسا هەیە، زۆربەی جار عەلمانی دەست کێشی بۆداگیرکەر کردووەلە مەغریب، جزائر،لیبیا*، سودان، ئێراق کەچی ئیسلامیەکان بەرگریان کردیە لە وانە : شورشەکانی خەتابی لە مغریب،بادیسی و شیخ عبدالقادر لە جزائر،عمر المختار لە لیبیا، شورشی مەهدی لە سودان، شورشی ٢٠بە سەروکایەتی ئایەتوللە شیرازی لە ئیراق.. سەردەمی ئێستاش لە توانای ئەوان دەرچوو تەنیا بە ئیسلامیەکان دەکرێت، ئەوەتا بزوتنەوەی بەرگری نیشتمانی جیهانی ئێستا زۆربەی ئیسلامین(خوارووی لبنان، فەلەستین، چیچان، کشمیر، مۆرۆ،....) کەچی عەلمانیەکان بەرەو تەسلیمن، هەر بە نموونە خۆ لبنان تەنیا هی ئسلامیەکان نیە ئەدی لبنانی شیوعی، دیموکراسی، تقدمی و قوومی هەموو عەلمانیەکانیش نیە؟ بۆ تەنیا (حزب الله) ئەو ئەرکە نیشتمانیەی بە ئەستۆ بێت، ئەی دەوڵەتە عەرەبیە نەتەوەییەکان عەلمانیەکان بەچ شەرمەزاریەك دەنگ و باس خوارووی لبنان دەخوێننەوە، ئەدی ئەرکی جەیشی نیزامی لبنان چی یە؟ تێکڕا عەرەب نزیکەی ١٠ ملیۆن سەربازیان هەیە ئەوە بۆچیە ؟

ئیسلامیەکان خزمەتی گەل و وولاّتیان بەئەرکی شەرعی دەزانن بۆیە خیانەت ناکەن نای فرۆشن، دوژمنی ڕاناکێشن..

پ/ئایا پەیرەو کردنی شە ریعەتی ئیسلامی گەرانەوە نیە بۆ دواوە؟

و/

١. ئەدی پەیرە کردنی سۆشیالیستی و دیموکراسی و لیبرالی خۆ هەمووی ئی پێش ئیسلامن بۆ ئەوان گەڕانەوە نیە بۆ دواوە؟

٢. ئینجا یاسا کۆن نابێت دەکرێت بڵێین(یاسای کێش کردن، یاسایەکی ڕەجعیە چونکە کۆنە... شەریعەتی ئیسلامیش هەمووی یاسای کۆمەلاّیەتین کۆن نابن.

پ/خۆ نوێژ و ڕۆژوومان لێ مەنع نەکراوە وولاّتمان داگیرکراوە شۆرشی ئیسلامی بۆچیە؟بۆ تەنیا نەتەوەیی نەبین؟

---

* تەنانەت ئتحادیەکان لیبیایان مەزاد کردبوو بفرۆشنە ئیتالیا بە دوو بەلەمی جەنگی

و/ ١. باشه خۆ سۆشیالیستی و لیبراڵی و شیوعیەتمان لیٚ منع نەکرابوو ونــەکراوە بــۆ حزبەکان شیوعی و سۆشیالیستی و دیموکراسی دروست بوینە؟

٢. جا ئەگەر نەتەوەیی بین ئەی چی لەو هەموو چاش و خائینانە بکەین ژمارەیــان لــە نیشتمان پەروەرەکان زیاتر بوو ئایا دەشیٚت کــوردیٚکی خائنمــان پــیٚ لە(نلســۆن مانــدیٚلا) چاکتر بیٚت بەو ڕوانگە نەتەوایەتیە؟

٣. مەگەر داگیر کردنی وولاتیٚك بیٚ شەرعی نیە ؟ نابتە کیٚشەیەکی ئیسلامی؟

مەگەر ئەوە ڕیٚ گرتن نیە لەوەی ئیٚمەی کوردیش ئیسلام لە پیٚناو خۆمان بەکار بهیٚنین ؟

پ/عەلمانیەتی کورد چۆن لە ئیسلام گەیشتووە؟

و/کۆمــەلیٚك فکــرو تــیرۆری جیــا جیــا بــۆ ڕەوشــەنبیری کــورد هیٚنــراوە هــەر لــە هەڵویٚستەکانی مارکسیەت بەرامبەر ئیسلام تادەگاتــە (نظریــات ضــعف الانســان، ســحر، نظریــة الخــوف، نظریــة تعــدد الالهــة، نظریــة الکــوارث، نظریــة الوجودیــة،...) لەگــەڵ نیشتوەکانی زانستی کلاسیکی بە لیٚکدرۆاوی لە بیرو دەروونی عەلمانیەت یەکتریان بڕیــوەو بیٚ ئاگاشن لە

١- زانستی نویٚ

٢- ئیسلامی ڕاستەقینە.. و هەڵویٚستیٚکی نا دروستی بۆ دروست کردن.

دریژەی پرسیاری وەلاّم

پ: خودی فکری ئیسلامی لــە خزمــەتی فکــری عروبــە یــە؟ وەئایــا ئیســلامیەکانی کوردستان یەکەم جار کوردن ئینجا ئیسلام، یان پیٚچەوانە؟

وەلاّم: فکری ئیسلامی لە ئینتمایــە ئاسۆییەکانە کەچــی فکــری عروبــە لــە ئینتمــا شاقولیە کۆمەلاّیەتیەکانە، هیچ پەیوەندیەکی تایبەتیان پیٚکەوە نیە، هەر بەورردی سەرنج بدە ئەو ئایەتە(جعلناکم شعوبا و قبائلا لتعارفو، ان اکرمکم عند الله اتقاکم)

بەلاّم فکری عروبەی قــەلۆش هــەردەم ویســتویەتی ئــاینی دەولەمەنــدی ئیســلام بــۆ مەرامی سیاسی عروبی هەژار بە کــاربهیٚنیٚ و بەکاریشــی هیٚنــاوە، لیٚرەوە پرســیاریٚکی تریش قووت دەبیٚتەوە لەلایەن عەلمانیەکانی کوردســتان و دەلــیٚن میللــەتانی تــر ئــاینی ئیسلامیان بە قازانجی خۆیان بەکارهیٚناوە تەنیا کورد نەبیٚت! ! جا لیٚرە دزەکە دەگیریٚ بــۆ کوردیش بەکاری ناهیٚنیٚ؟ کیٚ ڕیٚی لیٚ گرتووە؟ خۆ ئیسلام ڕووباریٚك نیە تــورك عەجــەم و

عەرەب بەنداوێکیان لە پێش کردبێ تانەگاتە کورد. بەلکو حزبە کوردستانیەکان خۆیان (بەتایبەتی لە قۆناغی نوێ) پشتیان لە ئیسلام کردووە ڕوویان لە مارکسیەت و لیبرالیەت و وجودی و عەلمانی کردووە، ژێرخانی ئەو پرسیارە هەلەیە، چونکە ئیسلام لە سەرتەوەری ئاسۆییە ونەتەوەییش لە سەرتەوەری ستونیە بۆیەپاشوپێش مانای نادا،ماناشی وایە خاوەن پرسیار لەخودی پرسیارەکەی خۆی نەگەیشتووە

ئینجا سەرنج بدە لە هەموو وولآتانی عەرەبی ئێستا قەدەغەی بزوتنەوە ئیسلامیەکانە و لە زیندانن، مێژووش گەواهی ئەوە دەدات، ئەگەر ئیسلام شاقوولی و ڕەچەلەکی بوایە وەك ئیمپراتۆریەکانی ئەو سەردەم ئەوا دەسەلآت هەر بۆ عەرەب قەتیس دەما، کەچی دەبینین کورد و تورك و عەجەم و فارس و تەتەر و چەرکەس و....... هەمووی نۆرەی دەسەلاتیان هەبووە، بە پێچەوانەوە لە دوای عەباسی عەرەب کەم دەسەلآت بووینە، هەموو لایەك بە هۆی ئەو ئیسلامە گەشاینەوە، سەرنج بدە باری سیاسی کورد لە پێش هاتنی ئەزموونی عەلمانی و لەسەردەمی خەلافەت چەند گەشاوە بووە

بەشی نۆیەم

پرۆژەکانی رزگارکردنی کوردستان

پرۆسەی وەرچەرخانی سیستەمی ئیمپراتۆری بەرەو دەولەتی نەتەوەیی زیاتر لە دووسەدەی خایاندووە، بۆیە مێژووی دەولەتی مۆدێرن لە هەر ناوچەیەك جیایە، هەرچەندە هەمووی بۆ سەرەتا رێکەوتنی (ویستڤالیا - ١٦٤٨) دەگێرنەوە، لەسەرەتای سەدەی بیستەم خەلافەتی عوسمانلی رووخا ومیراتەکەی بەپێی ریکەوتنامەکانی: سایکس بیکۆ ١٩١٦، سان ریمۆ ١٩٢٠، سیڤەر ١٩٢٠، لۆزان ١٩٢٣.... دابەش کران و کوردستانیش لەگەلا دابەشکرا، لە هەموو جهان وەها کێشەیەك دروست بوو لە ئەنجامی دارشتنی ئەوسنووره نویێ یەی نەتەوەیی و جوگرافی، گەلێ نەتەوە و نیشتمان پارچە پارچە بوون و گەلی بن دەست و سەردەست پەیدابوون، زۆربەی ئەو گەلانەی ژێر دەست کران رەسەن تریش بوونە، بە نموونە

+ هەزاران سالە گەلی ئێرلەندا لە خاك و ولاتی خۆیان بووینە، لە سالی ١٦٤١ ز (کرۆمۆل) ی بریتانی گورزێکی کوشندەی لێ وەشاندن ئینجا دەستیش بە پاکتاوی رەگەزی کرد و ئینگلیزی بردە ئیرلەندا...

+ گەلی فلستین رەسەن ترن لە یەهوودەکان- جگە لە یەهودیەکانی سابرا، ئیسرائیل لە سالی ١٩٤٨ دروست بوو بەپێ ی بەلێنی بەلفۆر ١٩١٧ لە کۆکردنەوەی یەهودەکان لە جهان .

+ گەلی کورسیکا کە لەبن دەستی فرنسایە گەلێ کونن لە سالی ١٧٩٦ ناپلیون داگیرکرد.

+ گەلی باسك کە ئێستا ژێر دەستی ئیسپانیاییە بەشێکیش لە فرنسی* کۆن ترین میللەتی ئەوروپین.

---

* ٤هەریمی وەبەر ئیسپانیا کەوتووە و ٣ شی وەبەر فرنسا، بۆیە دروشمی ریکخراوی(ئیتا)ی باسك بریتیە لە :٣+ ٤=١

+ گەلی بەربەریش کەلەژێر دەستی جەزائیر و مەغریب و مۆریتانیا.... ئەوا کۆن ترین میللەتن نەك هەر لەناوچەکە لەسەرانسەری ئەفریقا.... بەهەمان شێوە گەلانی کشمیر، تبت، چاچان، تامیلیەکان، مۆرۆلە خوارووی فلیپین، کورد،....

کەچی ژێر دەست کراوون، هەرچەندە مافی چارەنووس لە رێکەوتنەکانی ڤستیڤالیای ١٦٤٨ هەتا(عصبه الامم) و(امم المتحده) بنەماکاانی (ویلسون)، لویدجۆرج، بنەماکانی شۆرشی ئۆکتۆبەری ڕوسیا ١٩١٧، بریارەکانی دەولەتی عوسمانلی لە دوای ١٩٠٠، بە یاساییانەش لە مادەی(١) پەرەگرافی(٣) (مقاصد الامم المتحده) هاتووە[1]، کەچی هێشتا ئەو کێشانە لە جهان بەگەرمی بەردەوامە، لەبەرامبەر ئەو بڕیارانە بنەمای(پیرۆزی سنور)و (دەست تێوەرنەدانی ئیش و کاری وولاتێکی تر)، (عدم تجزئه) و(انفصالی)، لەژێر یاسای (سیادە)کە پەڵەیەك لەسەر زەوی نەماوە بێ(سیادە)،ئیتر کیشەی ئەو گەلانە سەری هەڵدا کاتێ نەتەوەکانی تر دەولەتیان دروست کردوو سەربەخۆ بوون، بەو ناسنامە نوێ یە لەو دەولەتەدا ئاسایش وناسنامەی نەتەوەیی ژێر دەستە دەکوژێتەوە و دەکەوێتە سەر ناسنامەی گەلی سەردەست، وەك مێوان و نامۆ و بیگانە دێنە بەرچاو بەتایبەتی لەو وولاتانەی کە هێشتا کۆمەلگە و سیتسەمی سیاسیان نامەدەنی و کلاسیکی و ئنتما ستونیەکانن،...ئەوە بنەچەی کێشەکەیە،بە پێی کتێبی (أقليات فى خطر- تيد رۆبەرت جار)نزیکەی ٣٠٠ کیشەی ئاوا لە ئارادایە، بۆیە چارەسەر لەو واقعە و مافی چارەنووس ڕاستەقینەش (لامەرکەزی) و(ئۆتۆنۆمی) و(فدرالی) نین، بەلکو دامەزراندنی دەولەتێکی سەربەخۆ لەسەر پانتایی خاکی خۆیان .

کێشەی نەتەوەیی کوردیش دروست بووە لە دوای:

١- وەرچەرخانی ئیمپراتۆری بەرەو دەولەتی نەتەوەیی.

٢- هەلوەشانەوەی خەلافەتی عوسمانلی سەرکەوتنی هاوپەیانان .

٣- سەرهەلدانی فکری عەلمانی و نەتەوەگەری .

٤- هاتنی ئیمپریالیزم بۆ ناوچەکە و دابەش کردنی میراتی عوسمانلی لە سایکس پیکۆسیڤەر و لۆزان....

٥- دروست بوونی دەولەتی نەتەوەیی تورکیا، عیراق، سوریا، ئیران، دابەش بوونی کوردستان بەسەریاندا بێ راپرسیان..... بۆیە کێشەی کورد سەرەڕای رەوایی سیاسی و

---

[1] بڕوانە :الفصل الأول –المقاصد (ميثاق امم المتحدة) کەپێك هاتووە لە ١٩ بەش (١١١)مادە

کۆمەلایەتی و فەرهەنگی مێژووی و جوگرافی و.... ئەوا رەوایی یاسایش هەیە، لەسەر ئەو بنچینەیە لەسەرەتای سەدەی بیستەمە وە بزوتنەوەی رزگاری کوردستان لە هەول و تێ کۆشان دایە بۆ بە دەست هێنانی مافی چارەنوسی، گوزارش کراوە لە چوارچێوەی حزب و لایەن و بزوتنەوە و شۆرش و خەباتی دبلۆماسی ئاشتی.... بەپرۆژەی جیاجیا،کێشەی بنچینەیی ئەوەیە بۆ بە گەیشتنی کورد بەو چارەنووسە پێویست دەکات سنوری چوار وولات تێك بدەی، ئەوەش قورسەو پێویستی بە نەخشەو پلانی ستراتیژی هەیە

حزب و لایەنەکانی چوارچێوەی بزوتنەوەی رزگاری خوازی کوردستان بەسەر مدرسەکان دابەش بووینە، بۆیە هەریەکە ئێستا دەیانەوێ (مافی چارەی خۆنوس) بۆ کورد بهێنێتە دی بە پرۆژەیجیاجیا، زۆر بەکورتی لەسەر هەریەکەیان دەدوێن:

٩- ١ پرۆژەکان: لەراستیدا ئەوە هەر پرۆژەی رزگاری کورد نیە بەلکو پۆرژەی رزگاری هەموو گەلانە، بەلام خەسلەتی تایبەتی هەیە بۆ کورد ماناشی وایە بەپێ ی ئایدۆلۆژیای ئەو مدرسە رێت پێ دەدا کێشەی کورد بکەوێتە بەرنامە و خەباتی ئاشتی و توند بکەی لە پێناویا، بە دارشتنی بەرنامەیەکی تیروتەسەلی نزیك و دوور.

پێش ئەوەی راستەوخۆ بێینە سەر پرۆژەکان پێویستە تەرازوویەکمان هەبێ بزانین چ هەنگاوێك لە بەرژەوەندی بالآی کوردستانە وچیش دژە، ئەوەش مانای دیاری کردنی بنەماکانی مافی چارەی خۆنووسی کوردە، لەو قۆناغەدا یەکسانیشە بە بنەماکانی ئاسایشی نەتەوەیی،کەبە کورتی ئەوانەن :

١- سەرنەکەوتنی ئەو دەولەتانەی کوردستانیان دابەش کردووە ولە کۆتایدا لە رووی یاسایی بە (دول الفاشلە)پۆلین بکرێن چاکە، جا ئەوەش زۆر لا دەگرێتەوە وەك نائارامی وولات و پێك نەهاتنی پێکهاتەکان و گیرو گرفتی لە گەل دەوروبەر و نەبوونی مەرکەزی

٢- بەرپا نەبوونی هاوپەیمانی وهاریکاری ئیقلیمی

٣- بەرپا نەبوونی گونجان لەنێوان ئەو دەولەتە داگیرکەرانەی کوردستان و کۆمەلگەی نێو دەولەتی.

٤- هەرچی گۆرانەك کە ئەو نەخشە سیاسیە تێك بدا کە لە سایکس بیکۆ دروست بووە، یاخود زیاتر میکافیلیانە هەرگۆرانێك لە دژی مەبیین(جمود) خێرە.

٥- گۆرانكاری له شێوەی جەنگی جیهانی یا خود هەر گۆرانێك تیایدا سەروەری سنور وئارامی نێو دەولەتی لەسەر بنچینەی ئەو نەخشەیە هەلوەشێنیتەوە، یاخود هەرگۆرانێك لەو یاسای نێو دەولەتی بەو ئارستەیە

٦- زال بوونی ئایدیۆلۆژیا بە سەر بەرژەوەندی

٧- دروست نەبوونی كۆمەلگەی مەدەنی لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی مادی

٨- بۆ ناوەخۆش ئەو مدرەسەیەی بتوانی یەكێتی ڕێزی میللەتی كوردستان بپارێزی یان زۆرایە تیەكەی .

بە كورتی چی لە بەرژەوەندی یەكێتی و ئاسایشی نەتەوەیی ئەو وولاَتانە بێ پێچەوانەی بنەماكانی مافی چارەی خۆووسی كوردە كە بیەوێ وتەواو خۆی ساغ كردبێتەوە بۆ گەیشتن بە دەولەت .

ئیستا بە خۆ بەو تەرازوانە دەتوانین بێینە سەر ئەو پرۆژانە بەو شێوەی خوارەوە بەكورتی :

یەكەم- پرۆژەی چەپیەكان:

لەسەرەتای شۆرشی ئۆكتۆبەری ١٩١٧ لینین كۆمەلێك بنەمای جارڕدا بۆ مافی چارەی خۆنووس و وولاتانی وەك فنلندا و پۆلۆندا.. سەربەخۆییان پێ وەرگرت، بەلآم لەگەل خەفە بوونەوەی ئەو هەلچوونە هاتنەوە سەربنەمای ماركسیزم لەو بارەیەوەو دەستیان بەسەر چارەنووسی میللەتانی تریش گرتو یەكێتی سۆڤیەتیان لەو ١٥كۆمارە بە تۆبزی پێك هێنا: (روسیا، ئوكرانیا، كازاخستان، ئوزبەكستان، روسیای سپی،جورجیا، لیتوانیە،ئازەربیجان، مالدیڤیا، تاجیكستان، لاتڤیا، ئەرمینیا، توركمانستان، ئستوانیە، قیرغیستان))، بۆیە پرۆژەی چەپی كوردیش هەروا ڕوون نەبووە ئاخۆ مافی چارەنووسی كورد ماناى چیە، لەو بارودۆخانەی كەلەنێو شۆرشی كورد بوونایە ئەوا ئەو ئەدەبیاتەی ماركس و ئەنجلسی سەبارەت بە ئیرلەندا و جارنامەكەی لینین لە سەرەتای شۆرشی ئۆكتۆبەر بەكاردەهات، ئەگەر لەگەل حكۆمەتەكانی ناوەندی بوونایە ئەوا جۆرە گوتارە سیاسیەكانی كرێكاری دە هات كە ئەو پرۆژەی رەسەنی چەپی بووە بۆ مافی چارەی خۆنووسی.

له بیری چەپی راستەقینەدا توخمی نەتەوەیی و نەژادی تیانیە، بەلکو ئنتمای چینایەتی بە پلە یەك و بنچینە وەردەگیرێ، باقی ئینتماکانی تر سانەویین[1] بۆیە لەو پرۆژەیە پێیان وایە بەرزگاری چینی کرێکار هەموو کێشە نەتەوەیی ونیشتمانی و سیاسی و کۆمەلایەتی و ئابووری و... چارەسەر دەبێ، ئیتر کیشەیەکی وەك کورد، بەشە(جزء) کیشەی کریکار گشتە(کل)، رێبازی ئەقلی لوجیکیش ئەوەیە کێشەی (کل) چارەسەر بکرێ (جزء) ئۆتۆماتیکی ارە کراوە، بەوشێوەیە گەلێ جار خەباتی کوردایەتی و پرۆژەی سەربەخۆی کوردستان بەداوایەکی رەجعی و برجوازی وهەندێ جاریش بە فاشیانە لەقەلەم دراوە، بۆیە دروشمی چەپیەکان لە وولاتانی داگیرکەری کوردستان ناوەندیانە بوو وەك دروشمی(حشع) (نیشتمانێکی ئازاد و گەلێکی بەختیار)، مەبەستی نیشتمان عیراقە، گەلەکەش گەلی عیراق، زیاتر لەوەش گەلێ جار لەسەر دیوار دەنووسرا (کوردایەتی شەرمەزاریە) ! هەربەو تەرازووەش لینین پشتی(ئەتاتورکی) گرت لە دژی شۆرشەکانی کورد ١٩٢٠- ١٩٢٨ دوایش تێك دانی کۆماری مهاباد ١٩٤٦،پشت گرتنی سۆڤیەت بۆ بەعسی عیراق لە ١٩٧٢ و بە پێی مادەی(٨ و٩) (معاهدەی عیراقی –سۆڤیەتی)[2] یارمەتی سەربازیشی دا دژ بە شۆرشی کورد بەسەرۆکایەتی بارزانی ، لەویش بەدواوە چەك هەلگرتنی چەپی و شیوعیەکان بۆ عیراق لە دژی شۆرشی کوردی زۆر نموونەی تر*، لە راستیدا ناکرێ ئەوە بکرێتە پرۆژەی هەموو چەپی، چونکە بەشێکی تر پێیان وابوو کوردستانیش شایستەی سەربەخۆیە، بەپشت بەستن بە پرۆژەی جیهانی و ئەزموونی رزگاری گەلان لەژێر دەستی ئیمپریالیزمی جهانی دەست کاری یەکێ لە یاسا و پرۆژە بنچینەییەکانی مارکس کراو

[1] بۆزیاتر بروانە: مارکس وأنجلس - بیان الشیوعی(مانیفیست) ص٦٣-٦٥

[2] ئەو هاوپەیمانیە(معاهدە) لە٩ی نیسانی ١٩٧٢ لە بەغدا لەلایەن ئەلیکسی کۆسیجن سەرۆکی ئەنجومەنی بالای سۆڤیەتی وئەحمەدحسن بکر سەرکۆمار لە بەغدا مۆر کرا پیك هاتبوو لە ١٤مادە.

* گەلێ جار سەدام دووبارەی دەکردەوە بگوایە کاتی کە بریاری ئۆتۆنۆمی درا نوێنەری شیوعی ووتویەتی ((سیدی لماذا حکم الذاتی))،ئەو کاتی پێکەوە لە بەرە بوون وتا ئەو ساتەش حزبی شیوعی نەفی ئەو گۆتەیەی سەدامی نەکردۆتەوە

گۆرا بۆ: دەشێت لەهەندێ بارو دۆخی تایبەتی ناکۆکیە سانەوییەکان وەختیانە جیگەی ناکۆکی پلەیەك بگرنەوە، لەوانە:

خەباتی رزگاری نیشتمانی (لە قۆناغی خۆی) جێگەی پلەیەکی خەباتی کریکاران لە دژی سەرمایە داری بگرێتەوە، بەو شێوەیە میللەتانێکی زۆر بەو هۆکارە لەئەفریقا و ئەمریکای لاتینی و ئاسیا بوون بە دەولوت و ئەندام لە(UN)، بەو ئایدۆلۆژیایە بەهێزەی چەپ میللەت دە وورووژاو توانای بەرگری و رزگاری دروست دەبوو، بەلاّم ئەو پرۆژەیە لە خزمەتی جەنگی ساردو جەنگی ستراتیژی سۆڤیەت دژ بە ئەمریکا دابوو، واتە تەنها ئەو جۆرە خەبات و پرۆژەیان بەرەوا دەزانی کە لە دژی راستەخۆی رۆژئاوا بوونەك گەلانی سەردەست، هەر بۆیە بینیمان دروشمی چەپیەکانی کوردستانی زیاتر روو لە ئیمپریالیزمی جیهان بوو، بۆیە لایەنە چەپیەکانی کوردستان لە (ی. ن. ك) و(حسك)، (حزبی زەحمەت کێشان)، (حشك)، (حدکا)، (پەکەکە)،..... هەتا (پ دك)یش دروشمی بنچینەییان خەبات بوو لە دژی ئیمپریالیزمی ئەمریکی و سەرمایەداری و دیموکراسیەکە و بازاری ئازاد.... گوایە بە داروخانی سەرمایەداری مافەکانی کورد دەگێرنەوە بۆیە زۆر جار لە کوردستانیانە وەردەگەران بۆ عیراقیانە یان ئیرانیانە.....، ئیتر چارەسەری کێشەی کوردیان لە چوارچێوەی ئەو دیڤاکتۆیەی کەلە دوای سایکس پیکۆ بووە هۆی دروست بوونی عێراق و سوریا و تورکیا و ئیران و.... واتە پرۆژەکانیان رزگاری تەواوی کوردستان و یەکخستنەوەی تیانەبوو، ئەگەر بەووردی سەرنج بدەینە پرۆژەکانی رزگاری کە بریتی بوون لە:

١- پێك هێنانی حزبی پێشرەو لە کریکاران(واتە لە کریکارانی عیراقی نەك هەموو کورد)

٢- خۆبەستنەوە بە جەمسەری سۆشیالیستی لە دژی ئیمپریالیزمی جهانی

٣- جەنگی رەوا و ناکۆکی پلەیەك لەگەل برجوازی ناوەکی و ئیپمریالیزمی جهانە، ناکۆکی نەتەوەی ژێر دەستی کورد نەتەوەی سەرەدەست و رژێمی عیراق سانەویە.

٤- بانگێشەی برایەتی کورد وعەرەب لە چوارچێوەی عیراق

بەو شێوەیە ئەو پرۆژەیە نەبووە نموونە بۆ کێشەکانی نەتەوەیی لە ولاتانی سۆشیالیستی و چەپی

دووەم- پرۆژەی لیبرالی بۆ رزگاری کوردستان:

ئەو پرۆژەیە لەسەرەتای سەدەی(٢٠) لەگەل سەرهەلدانی عەلمانی لە کوردستان باوی هەبووە، پشتی بەست بە سەروەریەکانی ئەزموونی تەکنیکی و زانستی رۆژئاوا و بە داهێنان و تەنینەوەی فکری ناسیونالیزمی ودوای دەولەتی نەتەوەیی و هەلمەتی ئیمپریالیزمی کە لە کۆتاییدا مەینەتی کوردی لێ دروست بوو، بۆیە تا پێش رووخانی شیوعیەت و سۆڤیەت و دوای راپەرینی ١٩٩١ کەمتر حزبە کوردستانیەکان خۆیان بەخاوەنی لیبرالی و پرۆژەکەی دەزانی، بە پێچەوانەوە زۆر بە توندی دژی ئەو پرۆژەیە بوونە بە هەموو ئارستەیەك، وە بگرە ناو هێنانی توومەت و سزا بوو، نەك هەر لەبەر رزگاری نیشتمانی بەلکو بەهۆی تەوەری ررزگاری _کۆمەلایەتیش،بۆیە دروشمیان رووخاندنی ئیمپریالیزم ولیبرالی بوو، بەلآم ئێستا زۆربەی هەرە زۆری خەلکی کورد چاوی بریوەتە ئەو پرۆژەیە، کە بریتی نیە لە کۆمەلە بنەما و ستراتیژ و نەخشە و پلان، بەلکو بریتیە لە (یانصیب) (بەخت) چونکە بنەماکانی لەسەر بەرژەوەندی دارژاوە، ئەو بەرژوەندیە جا روایە دژت دەوەستێ وەك زۆربەی جار لە دژی کورد وەستاوە دواییەکەیان ١٩٧٥و١٩٩١، جاریش وایە دەبتە پالپشت وەك ئیستا، هیچیان هەمیشەیی نیە، بۆیە حزبە لیبرالیەکانی کوردستانیش لەستراتیژیەتی(بینین و دارشتن) ن، هەربۆیەش بە دەگمەن وولات ونەتەوەیەك نادۆزیەوە لە مێژووی هاوچەرخی دووجەمسەری بەو پرۆژەیە رزگاری بوبێت جگە لە (ئیسرائیل) و تایوان، ئەو دووەش لێکدانەوەی تایبەتی هەلدەگرێ، ئینجا حزب و لایەنەکانی لیبرالی (بە کوردسیتانیەکانیشەوە) بەهۆی ئەو پرۆژەو مدرسە لاوازە ناتوانی جەماوەر بووروژێنێ بۆ هێنانەدی ئامانجەکانی رزگاری کوردستان، بەپێچەوانەوە بنەماکانی بێ ئایدۆلۆژی ئەو پرۆژەیە کۆمەلگەیەکی مادی و بەرژوەند پەرستی وات بۆ دروست دەکا توانای بەرگری و رزگاری نابێ، بۆیە هەموو هەول و تێ کۆشانت دەبێ بکەوێتە سەر رەحم و بەزەیی گەورە وولاتانی جهان، لەسەردەمی نوێی تاك جەمسەری خەریکە هەندێ نموونە دروست دەبێ، تەیموری خۆرهەلآت، تارەدەیەکیش کۆسۆفۆ، وا هەریەکە لە دارفور و کوردستانیش لە قوتاغی هەلپەساردنن، لە هەمان کوردستانی سەروو زمانی کوردیش قەدەغەیە کەچی رەحمی ئەو پرۆژەیە نایگرێتەوە، ئەگینا بەپێی(سیستەمی نوێی جهانی) و(مل ملانێی شارستانی) کەمتر بزوتنەوەی رزگاری خوازی لەفەرهەنگی ئەو پرۆژەیە جێی دەبێتەوە، بۆیە بەزۆری دان بە دیڤاکتۆی بارە

سیاسیەکان دەهێنێ، تاکە پرۆژەیەکی واقعی لەو مدرسەیە بەکاربێت لەلایەن کورد(یان هەر میللەتێکی تر) ئەوەیە بانگێشەی دیموکراسی بکەی بۆ وولاتە داگیر کەرەکەت تا دۆستت بۆ پەیدابێ ئەوەش لە دوا پرۆسە دا نەبە هێزی دیموکراسی و سیاسی نەبە هێزی یاسایی ناتوانێ کوردستانێکی سەربەخۆت پێش کەش بکا، لە باشترین دۆخیدا لە دۆزەخ دەرت دەکا بەڵام ناتخاتە بەهەشت، بەلکو هەر بیناکەی (سایکس بیکۆ) موکوم دەکەی کە کوردستانی لەت لەت کردووە.

سێیەم- پرۆژەی سۆشیال دیموکراسەکان:

ئەوبەشەش کەمتر لە کوردستان پرۆژە بووە، لە دیوی کوردستانی ئێران لە سالانی ١٩٨٠ بە دواوە جار جار باسی لێوە دەکرا لەلایەن(حدکا)، ئینجا لە دوای راپەرینیش ماوەیەکی کورت نەبێ ئەگینا رۆلی ئەمریکا زیاتر لە سۆشیال دۆیموکراسیەکانی ئەوروپا هاتوەوە. ئینجا سۆشیال دیموکراسیش لە شیتەل کردنی دا پرۆژەکانی پێك هاتووە لە توخمەکانی سۆشیالیستی زانستی کە لە چەپی باس کرا، ئەوی تریش لەسەر لیبرال دیموکراسیە کە باس کرا. بەڵام هەندێ جۆرە سۆشیالیستی نیشتمانی هەیە کۆمەلێك بنەمای نەتەوەیی و وسەروەری نیشتمانی و رەچەلەکی تیایە، ئەویش لەبەر شکست هێنانی ئەزموونەکان شوڤینی لە فرنسا، فاشی لە ئیتالیا، نازی لە ئەلمانیا، فالانژیش لە ئیسپانیا، تۆرانی لە تورکیا، بەعسیەت لە عیراق، سست بونەوە، بەکورتی لە کوردستان پرۆژەیەکی سۆسیالیستی واتە تیرۆتەسەل گەلالە نەبووە تا ئێستا،

چوارەم- پرۆژەی نەتەوەییەکان: بیری نەتەوەیی بەرپرسە لەو مەینەتیەی کورد، لە کاردانەوەیدا بیری نەتەوەیی بۆ خەلکی کوردستانیش دروست دەبێ، حزب و لایەنە سەرەکیەکانی کوردستان لە بنچینەدا بۆ ئەو مەبەستە دروست دەبن، بەڵام خودی نەتەوایەتی ئایدۆلۆژیا و مدرسە و رارەو نیە، بۆیە بۆ تەواوکردنی خۆی پەنا دەباتە بەر یەکێ لەو پرۆژانەی پێشوو، ئەگینا بزوتنەوەیەکی رەگەز پەرستی لێ دروست دەبێ کەمتر سەرەنجامیان هەبووە، لە کوردستان پرۆژەی ناشیونالیزمی لەماوەی کورت سەری هەلداوە و نقوم بوویتەوە، ئەو پرۆژەیە بەزەق تر و راشکاوەنە تر بانگێشەی کوردستانێکی سەربەخۆ دەکا بەڵام هێزو رێکخستن و بەرنامە و نەخشە و پلانی بێ ستراتیژیەتە و لە کاروانی سەردەمیش تەواو بەجێ ماوە.

٩- ٢ پوخته و سەرەنجامی پرۆژەکانی عەلمانی: ئەو پرۆژانەی سەروو چەند خـالێکی هاوبەشی لێ بەدی دەکرێ لەگەل سەرەنجامەکانی،لەوانە:

هەلبەتە مەینـەتی کـورد زادەی بـیری عـەلمانی و نەتەوەگەریـە، لـە کۆبوونەوەیـەکی دەگمەنی هەرسێ رەهەندی جیهانی و ئیقلیمی و ناوەکی هاتەکایەوە.

جهانیەکەی: بریتیە لە جم و جـۆلی ئیمپریـالیزمی و داگیرکردنـی ناوچـەکە لـەدوای جەنگی جیهانی یەکەم(١٩١٤- ١٩١٨)و دابەش کردنی بەپێی (سایکس- پیکۆ ١٩١٦) و دروست کردنی ئەو دەولەتانە و سەربەخۆ پێ دان بـە نەتـەوەکانی تـرو پـێ نـەدانی بـە میللەتی کورد تا ئێستاش پابەندن بە پرۆژەو پلانی سایکس پیکۆ

ئیقلیمیەکەی: بریتە لـە سـەرهەلدانی بزوتنـەوەی عـەلمانی ناشسـیونالیزمی تـورك و عەرەب و دروست کردنی دەولەتی علمانی نەتەوەیی و هەماهەنگی لەگەل ئیمپریـالیزمی جهـانی بـۆ بـەش کردنـی کوردسـتان و هێشـتنەوەی بـەو شـێوەیە، وەسـتانیان لـە دژی تەقەلاکانی کورد بۆ یەکخستنەوەی کوردستان و سەربەخۆبوون، هەلبەتـە ئـەو دەولەتانـە داگیرکـەری کوردسـتانن کەلـە سـەرەتاوە تـا ئێسـتا بـە رێبـازێکی عـەلمانی تونـدرەوی ناشیونالیزمی بەنـدن، جگـە لـە ئێـران لـە سـالّی ١٩٧٩ وەرچـەرخا بـەرەو دەسـتووری ئیسلامی

ناوەکیەکەی: بریتیە لەوە پرۆسەیەی بە عەلمانی کردنی بزوتنەوەی کوردایەتی کە زیـاتر کورد دووچاری خنکاندن کردووە زیاتر سایکس –پیکۆ ی پتەو تر کـردووە لـە نـاوەخۆش کۆمەلێك ئاسەواری هەبووە بە کورتی بەوشێوەیە:

١- پرۆژەکانی عەلمانی سەرکەوتوو نەبووە دەروازەیەك بەسەر مەینەتی کورد بکاتـەوە لەگەل حزمەتێکی زۆریشیان

٢- پرۆژەی عەلمانی بریتی لە پرۆژەیەکی پەرتەوازە و ناکۆك و دیدی جیا جیـا و خێـرا گۆڕاوی.

٣- بەهۆی فکری عەلمانی جیاجیای توند گەلێ جـار سـەرەنجام ئـەو پرۆژەیـە بوویتـە بەشێك لە مەینەتی کورد، بـێ (سـتراتیژیەت و بەنارمـەی دوورو درێـژ) بوینـە، زۆرجـار خزمەتی دوژمنی خۆیان کردووە، نـەیان توانیـوە لـە هاوکێشـەی ئیقلیمـی و جهانیـەکان سوود وەگرن و بیدۆزنەوە.

٤- پرۆژەکانی عەلمانی بریتی بوو لە پۆلین کردنی پشتیوانانی جهانی و ئیقلیمی لەسەر بنچینەی عەلمانی، کەچی دەبینین جگە لەوەی ئەوان لە بنەچەدا بەرپرسیاربوینە لە مەینەتی کورد ئینجا بەردەوامیەکەش هەر لە(سایکس- پیکۆ ١٩١٦)، لۆزان ١٩٢٣،..... هەتا جەزائیر ١٩٧٥، ١٩٩١، ١٩٩٩پیلان دژی ئۆجەلان .. لەلای رۆژئاوا بووە*، لەلای رۆژهەلاتیش پشتیوانی سۆڤیەت بۆ تورکیای ئەتاتورك، دوای شکستەکەی ١٩٤٦ی مهاباد، دواتر پشتیوانی سۆڤیەت و شیوعیەکان بۆ بەعسی عێراق لە ١٩٧٢ بەدواوە، بە پرۆژەی ناشیونالیزمی و زەردەشتیایەتی و ئاریایەتیش پشت بەشای ئێرانی بەسترا لە ٩٧٥ سەرەنجامی هەرشکست بوو

لە قۆناغی نوێشدا –کەتائیستا بەردەوامە- زۆربەی لایەنە کوردستانیەکان لاسایی(ی ن ك)یان کردۆتەوە وئاوا دۆست ودوژمنی کوردایەتیان دیاری کردووە، هەروەك لە یەکەم بەیان نامەی (ی ن ك)هاتووە:

دوژمنەکانی بریتین لە :

أ- ئیمپریالیزمی ئەمریکی وئیسرائیل

ب- هیزی سەرمایەداری جهانی

ج- کۆنەپەرستی عەرەب کە سەودا لەگەڵ ئیسرائیل دەکەن

د- لەناوەخۆش چینەکانی دەرەبەگ وبرجوازی وسەرۆك خێل و وابەستەکانی داگیرکەر و ئەو حزب ولایەنانەش کە نوینەرایەتی ئەو چینانە دەکەن .

دۆستەکانیش بریتین لە :

أ- سەربازگەی سۆشیالیستی ویەکیتی سۆڤیەت و بزوتنەوە رزگاری خوازەکان.

ب- هیزی چەوساوەو کریکاری جهانی

ج- هیزە پیش کەوتن خوازەکانی عەرەب و شۆرشی فلستین

د- لەناوەخۆش کریکار و چینە هەژار و شۆڕشگێر ونیشتمان پەروەرەکان، هەلبەتە ئەوپۆلینە تا راپەرینی ١٩٩١ی خایاند کەچی دەرکەوت ئەو جۆرە پۆلینەی دۆست و دوژمن هیچ بنچینەیەکی نەبووە ونیە لەگەل ئەو هەموو ماندووبوونەشی بۆ کرا، ئیستاش

---

* یەکەم پەیوەندی بە ئیسرائیل (بە پێی کتێبی مسعود بارزانی- بارزانی وبزوتنەوەی رزگاریخوازی کورد ل٢١٤)لە حوزەیرانی ١٩٦٣ بووەو لایەنی عەلمانیەتی کوردی لە دیداری ((بەرێزان جلال تالەبانی و شەمعون پیرس بە پێناو میر کامەران بدرخان))بوو، دوای((لە ئایاری ١٩٦٥دیڤید کەمحی بە نوێنەرایەتی حکومەتی ئیسرائیل گەیشتە کوردستان)).

یەکسەر بازیان داوە بۆپێچەوانەکانی، ئەوەی لای ئەوان بەدۆستیان ریز کردبوو وادیارە دوژمن دەرچوو، دوژمنەکانیش دۆست، هەلبەتە ئەوەش بەروونی خەلەلی مەزن لەستراتیژیەتا پیشان دەدا

٥- ئەو پرۆژەیە نەی توانیوە لەو درشمانە بپەرێتەوە وەك (خودموختاری بۆ کوردستان، دیموکراسی بۆ وولاتەکە) یان (لامرکزی، ئۆتۆنۆمی، فیدرالی،...) هەلبەتە ئەو داوایانەش نەهاتووتە دی نە دیمەکراسیەکەش بۆ وولاتەکە چارەسەریە، هەرچی چارەسەریەك لە چوارچێوەی :(أ- سایکس –پیکۆ ب- دەولەتی عەلمانی نەتەوەیی ج- بنەمای بەرژەوەندی لە پەیوەندی جهانی) دەربازی کوردستانی تیا نابێ و نابتە پرۆژەی رزگاری.

٦- بەهۆی گرتنەبەری پرۆژە جیاجیاکانی عەلمانی ئاسەواریکی زۆر ترسناکیشی لەسەر کۆمەلگەی کوردی بەجێ هێشتووە کە پەیوەستە بە توانا و هێزی خودی کورد بۆ رزگاری، ئەو پرۆژەیە بەر پرسە لە داڕزانی بنەماکانی ئەخلاقی کوردو سەرهەلدانی ئەو هەموو دیاردە دزێوەی وەك خۆویستی وبێ ئەمەکی، خۆفرۆشی، ئەنتی نیشتمانی، میکافیلیانە،.... بالی بەسەر کۆمەلگە کێشاوە و توانای بەرگری لەدەست داوە.

پێنجەم- پرۆژەی ئیسلامی بۆ رزگاری کوردستان:

ئەو پرۆژەیە زۆر کۆن نیە، ڕاستە لەسەرە تای مەینەتی کوردەوە هەتا سالی ١٩٧٥یش هەر زانای ئاینی سەرپەرشتی جولانەوەکانی کوردی کردووە بەلام کەمتر خاوەن پرۆژەی دارشتراوبوونە، جگە لە سەرەتای تەقەلاکانی شێخ سەعیدی پیران و هەندێ سەرکردەی تری ئەو ساتی کێشەی کوردیان بەستەوە بە پرۆژەی ئیسلامی بە دروشمی(یان گەرانەوەی خەلافەتی ئیسلام یان کوردستانێکی ئیسلامی سەربەخۆ) بەلام نەبووە زانستێك وەك (فقهی رزگاری کوردستان) و بناغە و گەشەی پێ بدرێ، بۆیە پرۆژەکان زیاتر عەلمانی بووە، واتە کوردایەتیەك بەناوەرۆکی لیبرالی، یان مارکسی، یان سۆشیالیستی...... هەتا تەقینەوەی رابوونی ئیسلامی لە جهان لە دوای هەشتاکانی سەدەی رابووردوو ئیدی ئیسلامی سیاسیش بووە رەهەندێکی جهانی، لەوکاتیەوە ئەو پرۆژەیە سەری هەلدا مانای ئەو پرۆژەیە ئەوەیە کە:

١- چارەنووسی جولانەوەی کورد بەچارەنووسی رابوونی ئیسلامی ببەستیەوە،ئەویش لە هەلوەشانەوەی ئاسەوار میراتی ئیمپریالیزم لە ناوچەکە کە کوردستان وجیهانی ئیسلامی پیێ دابەش کردووە

٢- ناوەرۆکی ئەو کوردایەتیە بە بنەماکانی شەریعەتی ئیسلامی پربکەیەوە، لە جیاتی بنەما عەلمانیەکان.

٣- پەیوەندیەکی ئۆرگانیکی لە نێوان(رزگاری- نیشتمانی) و(رزگاری- کۆمەلایەتی) بە ئیسلامیانە دابرێژی، یاخود بەسادەتر پەیوەندی ئایدۆلۆجیا بە کوردایەتی(تێکەل کردنی سەنگەری ئاینی وکوردایەنی)

٤- بەپێی شەریعەتی ئیسلامی خەباتی(جهاد) لە پێناو کوردستان رەوایی وەرگرێ .

٥- بتوانری لە رێی گوتاری سیاسی وشەرعی دۆست لەجهانی ئیسلامی بۆکیشە رەواکەی کوردستانی دروست بکا

٦- لەکۆتایدا بتوانری فتوای شەرعی لەلایەن زانایانی ئاینی دەربکری لەسەرتا سەری جیهانی ئیسلامی بەتایبەتی لە خودی وولاتە داگیرکەرەکان، تا ئیستا لە کوردستانیش فتوایەکی روون بۆ ئەو کیشە نیە

پاساوەکانی ئەو پرۆژەیە:

١- هەموو جوولانەوەیەکی نیشتمانی (بە کوردستانیشەوە) قاوغێکی بۆ ئایدۆلۆجیاو مدرسە وتیۆرە سیاسیەکان نیە، بۆشاییە، بۆیە هەردەبێ بە ئایدۆلۆژیایەك پڕ بکرێتەوە، جا چۆن هەریەکە لە (لیبرالی و سۆشیلستی و شیوعی ناشیونالیزمی..) دەیانەوێ بەرێگەی خۆیان پری بکەنەوە ئاواش فکری ئیسلامی دەیەوێ ئەو بۆشاییە پربکاتەوە مادام ئەو جۆرە بزوتنەوانە مولکی ئەو فکرانەن کە بەکاریان دەهێنن، لە ڤێتنام و کەمبۆدیا و مۆزەمبیق و چین ئەنگۆلا.. بە ناوەرۆکێکی مارکسیانە پرکرایەوە، لە ئەلمانیا و ئیتالیا و ئیسپانیا و تورکیا.. بە سۆشالیستێکی ناشیونالیزمی، لە وولآتانی عەرەب و تورکیا ناشیونالیزمیانەی پەتی ...، لە بزوتنەوەکانی نوێش (چیچان، کشمیر، فلستین خوارووی لبنان... بە ئیسلامیانە پرکرایەوە، کەواتە لە کوردستانیش بۆ هەموو پرۆژەکان دەگونجێ بەپێی تەرازووی زانستی خۆی .

٢- لەوسەردەمەدا لە توانای بالەکانی عەلمانی نەماوە لەسەر(زەمین) بەرگری

داگیرکەربکا، بۆیە ئێستا دەبینین زۆربەی بزوتنەوە رزگاریەکانی جهان بەناوەروکێکی ئیسلامیەوە لە مەیدانن ئەگینا هەر دەبێ خەریکی سەوداو تەنازول بێت، لە راستیدا بزوتنەوەی رزگاری خوازی هاوچەرخ بەسێ قۆناغی بەرگری تێپەریوە:

یەکەم: لەسەرەتادا کە تەکنۆلۆجیای داگیرکەر سادە بوو و لەتوانای بەرگری جەماوەری نەتەوەایەتی بوو بەرگری بکاو ئەنجامیشی بوو

دووەم: لەگەل گەشەی تەکنۆلۆجیا زیاتر ئەوجارە لە توانای ئەو توێژە دەرچوو پەڕیەوە بۆ ئایدۆلۆجیای مارکسیەت و بەرگری کرد وئەرکی خۆی بینی

سێ یەم: ئێستا کەتەکنۆلۆجیای سەربازی زۆر گەشەی کردووە لەلایەك لەلایەکی تر قورسایی زیاتر کەوتە شارو بە مەدەنی کردنی ژیان* توانای تێکرای عەلمانیەتی پەك خستوە لەبەرگری داگیرکەر، بەلکو تەنها لە توانای ئایدۆلۆژیای ئیسلامی ماوە ئەو بەرگریە بکاجاچ سەلبی بێت یان ئیجابی...

بۆیە دەبێ خاوەنی پرۆژەی رزگاریش بن... ئەوە پاساوێکی گرنگە

٣- داگیرکەرانی کوردستانی ئێستا هەر لەسەر بنەمای عەلمانی و هەم بە رێبازی عەلمانیش بەندن، واتە پرۆوژەکە دەبێ بەلایەن کەمەوە پێچە وانەی ئەو ئایدۆلۆجیایە بێ، بۆ ئەوەی گۆرانکاریەکی ریشەیی بێتەدی کە بناغەکانی ئەو سنورە کۆنکریتی و وولاتە دەستکردانە هەلتەکێنێ

٤- پرۆژەکانی پالپشتی داگیرکەریش لە ئاستەکانی سیاسی و دبلوماسی و یاسایی و سەربازی و هەمان ئەو پرۆژانەن کە دژی پرۆژەی رابوونی ئیسلامیشن، کەواتە یەك بەرە و یەك ئارستە و یەك چارەنووسە، واتە بەدەردو دەرمانیان هاوبەشە

٥- دروست بوونی مەینەتی کورد هاو کات بوو لەگەلئەو رووداوانەی خوارەوە:

١- دارووخانی خەلافەت، دابەشی جهانی ئیسلامی، کزبوونی بیری ئیسلامی و شەریعەت...

٢- سەرکەوتنی هاوپەیمانان، داگیرکەری ناوچەکە لەلایەن ئیمپریالیزم، هاتنی بیری عەلمانی و نەتەوەگەری، بیرۆکەی دەولەتی نەتەوەیی،.... پەیدابوو، واتە دەبێ بە پرۆژەیەکی ئیسلامی رووبەرووی هەموو ئەو دامەزراو پرۆژانە ببیتەوە، لەسەرەتاوە تا

---

* لار بوونەوەی دانیشتوان بەرەو شار و بە مەدەنی کردنی گیانی شۆرشگێری خەفە دەکاتەوە، بۆیە لایەنە عەلمانیەکان ناتوانن بە هۆی گوتاری نەتەوەگەری خەلکی بجوولێنن، بۆیە لە کۆمەلگەی وادا پێویستی بەئایدیۆلۆژیەکی بە هێز هەیە

دوای، ئەوەش ناکەوێتە چوارچێوەی هیچ پرۆژەیەکی عەلمانی جگە لـە پـرۆژەی ئیسـلامی کە دەیەوێ هەموو ئەو بینا سیاسی و فکری و یاسـایی دەولیانـەو واقعـی دیفاکتۆیانـەی لەسەر بنچینەی سایکس- پیکۆ دروست بووە هەلی وەشێنێتەوە، ئەوەش هەمان ئامـانجی ناوەندی پرۆژەی کوردە واتە ئەو تیغەی نیشتمانی کوردستانی پارچە پارچە کردووە هەمان تیغ نیشتمانی ئیسلامی مەزنیشی پارچە پارچە کردووە.

٦- لەسەر ئاستی ئیقلیمیش - کە ڤاکتەری تایبەتی بە هێزی ئـالۆزکردن و زینـدانی کردنی پرۆژەکانی رزگاری کوردستانە- مادام بەرژەوەندی دابەشی کوردسـتان لەسـەرووی هەموو ناکۆکیەکی نێـوان وولآتـانی داگیرکـەری کوردسـتانە، ئـەو هاوکێشـە خنکێنـەرە لەسەرەتای مەینەتی کورد تا شۆرشی ئیسلامی ئێران بێ تەگەرە بەردەوام بووە، کەچی لە دوای ئەو شۆرشە بینیمان بەهۆی(ئیسلام) ئـەو هاوکێشـەیە وەرگـەڕاو نـاکۆکی نێوانیـان بەهۆی (بەرژەوەندیان لە دابەشی کوردستان) مەزن تربوو، ئیدی تـەکانێکی بـێ ووچـان و مێژوویی بـە جولانـەوەی رزگـاری کوردسـتان دا.... تـا ئێسـتاش بەردەوامـە، کەواتـە کلیلەکانی دۆزرایەوە... هەر ئەو ڤاکتەرە بوو لە عێراق وای کرد عەرەب دابـەش بـن لـە زۆرایەتی ڕەها بۆ کەمایەتی سوننە و زۆرایەتی شیعە و کورد ئەو هەموو دەستکەوتانەی بۆ کورد بێتە دی... ئەوە هەموو لـە پـرۆژەی ئیسـلامیە نـەك لـە پـرۆژەی ئـەمریکی و لیبرالی بێت.

٧- هەموو میللەتێك(بەتایبەتی لە قۆنـاغی رزگاریـدا) پێویسـتی بـە تونـد و تـۆل کردنی بینا ئەخلاقیەکانی کۆمەلگەکەی هەیە، تـا درزی تـێ نەکـەوێ و توانـای هـەموو جۆرە بەرگریەکانی هەبێ، جا ئێستا ئەو بینا ئەخلاقیانەی میللەتی کـورد بـەهۆی پلانـی داگیرکەر و پرۆژەی عەلمانی کوردی تێك رووخاوە و هێـزی بـەرگری و کۆلەگـەکانی بـوون بەدەولەت وکۆمەلگەی مەدەنی لەدەست داوە، بۆ ئەوەی جـارێکی تـر کۆمەلگـەی کـورد چاکسازی بکرێتەوە بنـەماکانی ئـەخلاقی لـە (ئەمـەکی، سـپاردەیی، ئـۆقرەیی، وولات پارێزی، دلسۆزی، خۆنەویستی، بەرژەوەندی گشـت ویسـتی، هاریکـاری، بەرپرسـیارەتی، ئازایەتی و پیاوەتی، ..بینابکرێتەوە،ئەوەش پێویسـتی بـە مدرسـەیەکی ئـەخلاق مەزنـە ئەوەش لە مدرەسەکانی عەلمانی بەدی ناکری، لەبەر هۆیەکی سادە ئەویش ئەوەیـە ئـەوان ماکینەی بیرو باوەڕیان کز بووە، ڕەنگە سەردەمی بوهاری شـیوعیەت بـەویش بکرابایـە، بەلآم ئیستا تەنها ئەو ئەرکە بە ئیسلامی دەکرێ.

٨- كەواتە هەر گۆرانێك بە دژی سایكس- پیكۆ لە جهان و ناوچەكە روویدا قازانجە بە جوولانەوەی كوردو ستراتیژیەكەی، پێچەوانەش بە پێچەوانە، بەو شێوەیە هەردوو رەهەندی (رزگاری –نیشتمانی) و(رزگاری- كۆمەلایەتی) كوردستان لێرە یەك دەگرێتەوە، تاكە ئایدۆلۆژیایەكە كە تێن و ووزە بە رزگاری بدا نەك ببێتە بارقوورسی لەسەری وەك ماركسیەت و سۆشیالستی و لیبرالی.

٩- جگە لە پرۆژەی ئیسلامی پرۆژەكانی تر نابنە هۆی هاركاری میللەتانی ناوچەكە، هەتا میللەتی(سەردەستیش) لە پیلانی سایكس- پیكۆ زەرەرمەندن و دابەش و بچووك كراوو بووینە، هەرەشەی شارستانی و فەرهەنگیان لەسەرە، لە دروست بوونی ئەو قەوارە پارچە پارچەیەی وەك عێراق و سوریا و توركیا.... زەرەرمەندن، دژبەیەكن، دیكتاتۆریەت زالە بەسەریاندا، سەرەرای دواكەوتەیی زانست و تەكنیك و.. كەواتە دلسۆزانی ئەوانیش ئامادەن بەشداری پرۆژەیەكی سەرتاسەری و رێشەیی بكەن، ئەوەش تەنها لەو كاتەدا لە پرۆژەی ئیسلامی خۆی دەنوێنێت، هەرتەنها بەوەش دەتوانرێ كێشەی كورد وەك كێشەیەكی مرۆڤایەتی رەوا پیشان بدرێ ئەگینا بە دەمارگیر و پیلانی داگیر كەر وەسف دەكرێ وبەزالم پیشانت دەدەن كەچی مەزلومیشی .

١٠- زۆر بەروونی دەركەوتووە ئێستا پرۆژەی ئیسلامی زانستی و مودیرنە، یەكی پرۆژەكانی نەكەوتووە، چونكە لە بنەچەدا ئیمپریایزم داگیركەری داهێناوە ئێستاش پشت گیریانە،... هەروەك لە پێش چاو دەبینرێ، نموونەی پرۆژەكانی ئیسلامی لە خوواروی لبنان و پرۆژەی عەلمانی لە كوردستانی سەروو (بەنموونە) چەندە لە بەراوردا جیاوازن، بۆیە بەرەی رزگاری نوێ پرۆژەیەكی ئیسلامیە بە سرۆشتی خۆی.

١١- تاكە پرۆژەشە كە بتوانێ زۆرایەتی رەهای خەلكی كوردی لەسەر كوبكرێتەوە

١٢- زەق ترین پاساوی پرۆژەی ئیسلامی بریتیە لە نێگەتیڤەكانی پرۆژەی عەلمانی و سەرەنجامەكەی.

سەرەرای هەموو ئەو خالە بە هێزانەشی هێشتا پرۆژەی ئیسلامی جاڕ نەدراوە لە كوردستان لەبەر دوو هۆی تەك ولۆ:

ا- خەتی ئیخوان كۆنن و لە كوردستانیش هەبووینە و شارەزاشن بەلام پێیان وابووە جولانەوەی كورد دەمارگیریە و بانگێشەی ناشیونالیزمیەو، جیاوازی خوازیە لە عێراق،لە

بلاوکراوەی ژ:٣ و١٢ی سالانی ١٩٦٣-١٩٦٥ڕاشکاوانە تر باس لەوە دەکا دروست بوونی دەولەتی کوردی دەولەتی نەفامی وجیابوونەوەیە لە ئومە ،بۆیە حرامی کـردوەو داوای لـە ئیخوانی کوردو عەرەب کردوە یارمەتی نەدەن[1]،.... ئیتر فراکسیونی کـورد لـە ئیخـوانی عێراقی نەیتوانیوە و نەیزانیە پێ یان بسەلمێنێ کە عێراق تەنها بریتییە لە دروست کـراوی ئیمپریالزمی لە دژی ئیسلام هیچ پیرۆزیەکی ئـاینی و فەرهـەنگی یاسـای و جـوگرافی و مێژویی و نەتەوەیی نیە، بوونی لەگەل پرۆژە و ستراتیژیەکانی رابوونی ئیسلامی نایەتەوە. ئیتر ئەو فەرمایشتانەی وەك:(کوردو عەرەب بران لەو عیراقـە) و(کـوردیش هاوولاتیەکـە لەو عیراقـە)..... (هـەموو بـرای موسـلمانین تیایـدا)... تـەنها پتـەو کردنـی پـرۆژەی ئیمپریالیزمیە لە روژ هەلاتی ناوەراست، هەرچی چاکە بگوترێ لە چوار چێوەی سـنووری عێراقی ئێستا ئەوا هەمان دەردی پرۆژەی عـەلمانی کـوردە لـە دروشمـی (دیموکراسـی بـۆ عیراق....) (گەلێکی بەختیارو نیشتمانێکی ئازاد..)کە تیایـدا مـەجانی خزمـەت بـە سایکس پیکۆدەکرێ، کە ئیخوانیش بەجۆرێك کەوتۆتە ژێر دیفاکتۆی سـایکس- پیکـۆ و سنووری نوێ و واقعی ئەو دەولەتانەی دروست کراون، چارەسـەریەکانی لـە سـنووری ئـەو واقعە نوێ یەی سایکس- پیکۆ یە....

٢- هەرچی بەشی دووەمی رابـوونی ئیسـلامیە لـە کوردسـتان لـە دوای هەشـتاکان سەریان هەلداو بەشداری شۆرشی کوردیان کردووە، خوازیـاری رزگـاری کوردسـتانن بـەلام نەیان توانیوە پرۆژەیەکی ئیسلامی بۆ ئەو رزگاریە دابرێژن.

---

[1] الدکتورە ایمان عبدالکریم دباغ-الإخوان المسلمون فی العراق ص٥٩٠

ئەنجام

لە ژێر ڕۆشنایی ئەو توێژینەوەیە

حزبە کوردستانیەکان... لە کوێ ڕادەست پێ بکەن؟

لەنگی لە ستراتیجیەتی کورد: مەبەستمان لە ستراتیج ئەوەیە کار لەسەر بەرنامەو پلانی دوور خایەنە لەدەروازەکانی چارەی خونووس، ئەوەی تێبینی دەکری لایەنی عەلمانی کورد لەسەرەتادا هاوکاری پروژەی دابەشی کوردستانی کردووە بەنەزانی ،بەردەوامیشە لە نەگرتنەبەری ستراتیجیەتیکی زانستی تیایدا دەروازەکانی رزگاری دوزیبێتەوە، هەروەك لە نموونەی سەرووشمان دا ولە بەیانی یەکەمی (ی ن ك)چۆن لە دیاری کردنی دۆست ودوژمن بەهەلە داچووبوو ئیستاش هەروا لێی هەلەن، بو دیاری کردنی ستراتیجیەتیکی دروست پیویستە لەمپەرەکۆمەلایەتی وئابووریو سیاسی و یاساییە کوشندەکانی ناوەکی وئیقلیمی و جیهانی دیاری بکەین کە بوویتە هۆی مەینەتی کوردو وبەردەوامی یەکەی، بەکورتی ئەوانەن :

١- بوونی ئەونەخشەسیاسیەی روژهەلاتی ناوەراست بە پێی دابەشی سایکس پیکو

٢- نەمانی هیچ بستە خاکیك لەو جهانە بی سیادەی دەولەتیك، تیایدا کوردستانیش بەپارچە پارچەیی وەبەر سیادەی دەولەتی تر کەوتووە

٣- بەپێی یاسای دەولی سیادە وەك تاپو تەنها بۆ ئەو دەولەتانە پاریزراوە کە ئەندامن لە (نەتەوەیەکگرتووەکان)، بەواتایەکی تر گرفت لەوەیە راستی ئەو دەزگایە دەولەتە یەکگرتووەکانە نەك نەتەوەیەکگرتووەکان

٤- بۆ وەدەست هینانی مافی چارەنووس پیویست بەوە دەکا کە سیادەی هەرچوار وولاتی داگیرکەر تێك بدەی کە بریاری قورسی لەسەرە بەپێی بنەمای یاسای دەولی (مبدأ عدم التدخل فی الشؤون الداخلیة)و(عدم خرق السیادة الدولـة) جگە لە مادەکانی(١) و(٥٥)ی (میساقی نەتەوە یەکگرتوەکان)ئەوەی تر بەشی هەرە زۆری لە دژی ئەو هەنگاوەیە

٥- پەیوەندی ویاساو نەریتی دەولی زیاتر لەسەر بنەمای بەرژەوەندی هاوبەش دروست بووە تیایدا بەرژەوەندی میللەتانی خاوەن دەولەت لەگەل یەکتر بەهێز ترە لەگەل بێ دەولەتان، کە کورد یەکێکە لەوانە

٦- تا ئەو وولاتە داگیرکەرانەی کوردستان ئارام و پتەو بن لە ناوەخۆو لەپەیوەندیەکی باشیش بن لەئیقلیمی ودەولی ئەوا زیاتر کورد خنکاو دەبێ، یان بە کورتی هەموو ئەو هەرەشانەی سەر ئاسایشی نەتەوەیی داگیرکەران تەواو پێچەوانەی ئاسایشی کوردستانە

کەواتە پەیوەندی نێو دەولەتی و هاریکای ئیقلیمی وبوونی ئەو دەولەتانە نەبوونی مافی چارەی خونووسی کوردە،ئیتر ئیستا زۆر روونە کامە جەمسەر لەبەرژەوەندی کوردەو کامەش دژە، هەروەهاش بەسانایی دەتوانین چارەنووسی کورد لە کام پرۆژەی مدرەسەکان بدوزینەوە، بێ دوودلی دەبینین دەرباز لە چوارچیوەی عەلمانیەت زۆر بەزەحمەت دەست دەکەوێ، بۆیە حوکمی عەلمانیەتی ئەو سەدەیە هەر کۆنکریتی زیندانی کێشەی کوردی قایم کردووە، هەر بویەش سەرکردایەتی کورد هەر لەشیخ سەعید١٩٢٥ تا مەلا مستەفا١٩٧٥ ئەو ستراتیجەیان دۆزیبۆوە، کەمتر روویان لە عەلمانی بووە، بەلاّم لەو سەردەمی بدیلی عەلمانی نەبوو، تاراددەیەك ئایدیولوژیای شیوعیەت پیچەوانەی ئەو لەمپەرانە بوو بەلاّم نەشیوعیەکان ونەسەرکردایەتی کوردیش نەیان توانی کوردایەتی بشیوعێنن، هەلبەتە لە پاش ئەو لێکدانەوە هیچ بەدیلیك نیە جگە لە رابوونی ئیسلامی کەئەوەندە لەسروشتدا هەماهەنگی بزوتنەوەی کورد بیت و ئەوەندەش دژ بەو لەمپەرانە بێت، بەلاّم تا حەدی سەرکردایەتی بارزانیش ئەو فاکتەرە لە گورەپانی جیهانی وئیقلیمی لاواز بوو، کەچی بەروونی دەردەکەوی کەبارزانی ئەوستراتیجیەی دوزیبۆوە بۆیە ناوەرۆکێکی ئاینی بەشۆرش دابوو، ئینجا پەیوەندی لەگەل زانایانی ئاینی کوردستان و جیهان –لەوانە مەرجەعەکانی نجف وکەربەلا، خمینی، میسریەکان وا باش بوو،...لەدوای بارزانی و زال بوونی سەرکردایەتی عەلمانی لەکوردستان ئەوجارە رابوونی ئیسلامی بەهێز بوو کەچی بەحوکمی ئایدیولوژیای عەلمانیەتەکەی سەرکردایەتی نوێی کورد سود وەرنەگیراوە تا ئەو ساتەش، هەرچەندە زۆربەرروونی دیارە گۆرانی شای ئیرانی عەلمانی بە کوماری ئیسلامی چەندە تەکانی مەزنی بە شورشی کورد بەخشیوە، بەهەمان شێوە سەرکەوتنی ئیسلامیەکانی ئیراق بوو بۆ یەکەم جار کوردی گەیاندە سەرۆك کۆمار، بەهەمان شێوەش دەرکەوت دەرگا قوفل دراوەکانی تورکیا تەنها بەکلیلی ئیسلامی کراوەدەکریتەوە، ئیتر هەر هەلەیەك لەو ستراتیجیە کورد دەسوتینی، هەروەك مفاوەزاتەکەی ١٩٨٣ چۆن لەو ململانێیە کورد لاگیری عەلمانیەتی بەعسی گرت و ئەنفال

وکیمیای لی هاتەدی، چونکە ئەو دوو پرۆژەیە لە ناوچەکە لەمل ملانێن لەدوای رابوون لە ۱۹۸۰وە تا ئەو ساتەش لە ئیراق هەمان ململانێیە، لایەك عروبی شوڤینی سیکولار، بەپالپشتی دەسەلاتداری عەرەبی و سایکس پیکۆو یاسای دەولی وبنەمای بەرژەوەندیەو ..، لاکەی تریش ئیسلامی لەدژی هەمووئەوانە، کەواتە کورد هەلویستی چون بیت ؟ وەچی بکات؟ وەبارەکە چۆن هەلسەنگێنراوە؟

سەرەڕای ئەو هەموو ماندوو بوونەو قوربانیانەی ئەو حزبانە داویانە لەگەڵ ئەو دەرفەتە زێرینە، هێشتا ئەنجامێکی دڵنیاکەرەوە لە ئاسۆ دیار نیە بۆگەیشتن بە مافی چارەی خۆنووسی ڕاستەقینە، لە ناوە خۆش نیشانەی نادیموکراسی و شەڕە دەسەلات و خۆ هەلکوتانە سەر کورسی پێوە دیارە، خەلەل لە ستراتیژ لەیەکەم ساتی مەینەتی کورد، لە سیڤەرەوە بۆ لۆزان،و دالّەدانی (ئەتاتورك) تا ڕێکەوتنی جەزائیر و ئەوساتەش هێشتا پرۆژە و ستراتیژیەکی زانستی یەك لاکەرەوە نیە بۆ کێشەی کورد، سەرەداوەکانی نە دۆزراێتەوە، هەرچاندوویەتی و نەیدووریتەوە... ئی دی کاتی ئەوە هاتووە ئامانجی ڕاستەقینەی هەموو لایەك رزگاری کوردستان بێت، لەو ڕەوانگەوە دەبا پرۆژەیەکی یەکێتی کورد ئامادە بکرێت کە تیایدا:

١. ڕێ لە هەموو ئەو سەرچاوانە بگیرێت کە دەبتە دوویەرەکی وەك خۆشەویستی بەرژەوەندی و پایە و گیرفان، لە یەکتر ترسان، بێ مەبدەئی و بەرنامەی سیاسی نە چەسپاو، ..هەموو کێشەکان لەسەرکردایەتیەکی حزبی دەست پێ دەکات، بۆیە وەك ئەزموونی نوێی گەلانیش پێویستە ڕابەری کورد دا برنرێ لە حزبایەنی و خێلایەتی و بنەماڵە و مەدرەسەش باموڵکی کورد بێت تەنیا.

٢. ئینجا وەك میللەتان با فەرهەنگێکی ئاسایشی کوردستانی هەبێت تیایدا هەردوو تەوەری رزگاری نیشتمانی و رزگاری -کۆمەلایەتی بەستاندەر دانرابێت، لەسەر ئەو بنچینە ستراتیژیە.

٣. لەسەر ئەو مدرسە کۆببنەوە کە ناسنامە و کەلتوور و فەرهەنگی کوردستانیانەیە، هێزی یەکخستنەوەی لە هەموان بەکار ترە، ئینجا زۆرایەتی ڕەهای خەڵکی کوردستانیش دەگرێتە خۆی .

ئەوەش لە دوای هەلسەنگاندنێکی باری جهانی وئیقلیمی وناوەکی بە سانایی دەست نیشان دەکرێ:

یەکەم - لە ڕووی جیهانی:

جهان پێك هاتووە لە: سەرمایەداری جیهانی یەکان، وولاتانی جیهانی سێەم، وولاتانی شیوعی، un، کۆنگرەی ئیسلامی، سوشیال دیموکراتەکان، .. چەندین پەیمان نامەو یاسای گشتی پێکی بەستوون لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی هاوبەش، تا ئێستا ئەو هاوکێشە ستراتیژیانە کەمتر لە قازانجی کورد بووە، هەرهەمان لایەنەکانی پێکهێنەری (سایکس بیکۆ) و(لوزان) ن، ئێمە لە مەبدەئی(بەرژەوەندی) دۆڕاوین و هەر دوو بارەو چەند بارە لە باشترین دۆخ دا دەکەوینە نێوان دەمە مەقەسەکان لە کۆتاییدا یەکتر نابڕن تەنیا ئەوەی دەکەوێتە نێوانیان دەبڕدرێن،ئاواش وا بەرەو عەولەمە ملمان کوتاوە، بۆیە وا چاکە نهێنیەکانی ئەو دۆزە بدۆزینەوە خۆببەستینەوە لە بناغەدا(بە پێشرەوایەتی نەك پاشکۆی) بە تەیارێکی نوێی جیهانی مەبادیئی بێت نەك بەرژەوەندی.

دووەم- ئیقلیمی:

دیارە ئەزموونی ئەو سەدەیەی خەباتی کوردایەتی ئەو گرفتانەی بووە وەك لەسەرووش بەدیویکی تر باس کرا:

١. پیرۆزی سنوور لە یاسای دەولی و(مبدأ عدم التدخل).

ب. بەرژەوەندی هاوبەشی ئەو وولاّتانەی کوردیان بەسەر دابەش کراوە گەورەتربووە لە ناکۆکیەکانیان بەرامبەر چارەنووسی کورد.

ج. بە هێزی دەسەلاّتی ناوەندی.

د. لایەنگیری جیهانی بۆ ئەو دەسەلاّتانە.

ئیتر هەر چوار پارچەسنور بوونە چوار دیواری زیندان بۆ کوردستانیەکان، هەرچی گۆڕانێکی پێچەوانە قازانجی کوردە، تالێرەدا ئەو بنەمایە نامۆیەی(باکۆنین) کە دەلیّ (تحطيم كل ماهو قائم خير) بۆ کورد ڕەنگە راست بێت، هەرچەندە ئەو بنەمایەی(باکۆنین) بە(فەوزا) بەناوبانگە، کەچی بۆ کورد خەریکە ڕاست دەرچێت، هەر گۆڕانکاریەك لە سایکس- پیکۆ ئەو(واقع القائم) ڕوویدا قازانج و خێرە،بویە هاتنی جۆرە حکومەتێکی خاوەن ئایدیۆلۆژیای پیچەوانەی ئەو چوار خالە تەنیا لە حکومەتێکی ئیسلامی دەبینرێ لەو سەردەمە، جا جێگەی سەر سوڕمان نیە لەگەل ڕووخانی (شاە لە ١٩٧٩) گەورەترین تەکان بوو بۆ پرسی کورد بە هەموو ئاڕستەیەك، هەر دەولەتێکی داگیرکەر واش بگۆڕێ هەمان ئەنجامی ئیجابی دەبیّ بۆ کورد، بە هەمان بەرەنجام سەورکەوتنی ئیسلامیەکانی ئیراق بوو وای کرد ئەو هەموو دەسکەوتە سیاسیانە بۆ کورد بێتە دی وبگەنە سەرۆکایەتی کۆمار، ئەگەر تەواو نەیقۆزنەوە ئەوا خەلەل لە ناوەکیە

سێیەم - ناوەکی :لە ناوەخوش ئەو میللەتە لە ژێر سایەی عەلمانیەتدا گیرۆدەی پەرتەوازەیی و بێ متمانەو گەندەلی و دیاردەی دزێوی تر بووینە، بە سانایی دەکڕێن و دەفرۆشرێن، گیانی بەرگری کوردایەتیشی زۆر سست بووە، هەموو ئەو سەلبیاتە جۆر بە جۆرانە یەك سەرچاوەی هەیە، ئەویش داڕزانی ئەخلاقی کوردایەتیە، کە خواست و بەرنامەی لەمێژینەی داگیر کەران بووە، ئەوەش بە پەروەردەی ئاینی ڕاست دەبێتەوە، بۆیە هەر تەقەلایەك دژی ئیسلام بچووك یان گەورە لێدانە لە گیانی کوردایەتی

ئەو پڕۆژەش دوا نهێنی قەیرانی بێ چارەی کوردیشە، هەر بە نموونە: یەکێ لە ئەنجامەکانی ئەو (ڕابوونە) بۆکوردستانی عێراق ئەو پێش هاتەیە: لە سایکس پیکۆ دروست بوونی عێراقەوە نەخشەیەکی کۆمەڵایەتی و سیاسی لە ژێر سایەی (ڕابوونی نەتەوەیی)وا دروست ببو کە تیایدا ٧٤٪ عەرەب و ٢٢٪ کورد و ئەویتریش کەمایەتی، لەو نەخشەیە بە خشکەیی سوننەی عەرەب کە ڕێژەیان کەمترە لە ٢٢٪ خۆیان شاردبۆوە لەنێو دوو هاوکێشەی ڕەگەزی و تایفی، کاتێ ڕەگەزی بوایە ئەوا وەك عەرەب زۆرایەتی بوون بەرامبەر کورد، کاتێ تایفی و مەزهەبیش بوایە لەگەڵ کورد زۆرایەتی پیشان دەدرا بەرامبەر شیعە. لە هەردوو باریشدا بە سەرۆکایەتی سوننەی عەرەب(بەرگی عروبی) تەواو دەبوو، هەریەکە لەجامیعەی عەرەبی و زلهێزانی جیهانیش یارمەتیدەریان بوون، کورد لەو نەخشەیە خنکابوو.بەو شێوەیە نەخشەی کۆمەلاَیەتی کلاسیکی عیراق لە ژێر سایەی (ڕابوونی نەتەوایەتی) کە وەلائی سیاسی کۆمەلاَیەتی جووت بوون تا ساڵی ١٩٨٠ بەردەوام بوو، لەوی بە دوا(ڕابوونی نەتەوایەتی) وەرگێردرا لەسەردەستی (ڕابوونی ئیسلامی) و نەخشە کۆمەلاَتیەکان گۆڕان بۆدۆخێکی تری : لە ٢٠٪ سوننەی عەرەبی دەسەلاَتدار لە ٥٥٪ شیعە،لە ٢٢٪، لەوەوە ئەو دەسکەوتە مەزنانە بۆ کورد هاتتە دی .

دیارە ئەو نەخشەیەی دوایش هەرگیز ئارامی نابێت، حەتمەن عێراق هەڵدەوەشێتەوە وەك فشارێکی مێژوویی نەك ویستی کورد..،دووبارە پێویستی بە داڕشتنەوەی عێراق هەیە لەسەر بنچینەی ئارەزوومەندانە،ئەوەش بە ڕابوونی ئیسلامی هاتۆتە کایەوە نەك ڕابوونی ناشیۆنالیزمی عەلمانی بەویش بەردەوامی دەبێت ، ئەوەش دەروازەیەکە بۆ ڕزگار بوونی کورد کە پێویستە (ڕابەرانی کورد) و(فەرهەنگی ئاسایشی کورد) ئیشی بۆ بکات، لەگەل ڕەچاوی باری نیو دەولەتی ...بالێرە دەست پێ بکەن

مسعود عبدالخالق

+ له سالی ١٩٥٧ له كەندیناوەی هەولێر له دایك بوه

+ سەرەتایی وئامادەی له هەولێر تەواو كردووه

+ سالی ١٩٨٠- ١٩٨١زانكۆی سلێمانی تەواوكردوه

+ له دوای ڕاپەڕین ماجستێری له فەلسەفەی زانستە سیاسیەكان له زانكۆی جیهانی له لەندەن هێنایەوه

+ ئیستاش ٢٠٠٩ خاوەن ئیمتیازی گۆڤارو ڕۆژنامەی ستاندەره له هەولێر

+ئیمەیل:abdkaliq@yahoo.com.

ناوەرۆك

دەروازەكان ٢
مانای حزبە كوردستانیەكان: ٧
سەرەتا یەكی مێژوویی بەرەو حزب.............................. ٨
١- ١ مێژووی كۆمەڵ بەخێرایی: ٨
١- ٢ گەشەی كۆمەڵ: ١٣
١- ٣ باسێكی مێژوویی كورد ١٥
١- ٤ بناغە مێژووییەكانی دروست بوونی حیزب ٢٤
١- سەرەتای كۆمەڵ : ٢٥
٢- فەلسەفەی پێشكەوتن: ٢٦
٣- كاری هۆكارەدەرەكی و ناوەكیەكان لەسەر گەشەكردن: ٢٨
١- ٥ فكرەی حیزب: ٣٢
١- ٦ پێناسەی حیزبی سیاسی : ٣٤
١- ٧ جۆرەكانی حیزب: ٣٦
١- ٨ چەند دابەشیەكی پێچەوانە: ٣٧
١- ٩ یەكەم حزب لەكێ پەیدابوو؟ ٣٨
گە شەی مەینەتی كورد- كاریگەرییە سیاسییەكانی ٤٢
٢- ١ سەرەتای مەینەتی.. ٤٢
٢- ٢ مەینەتی دابەش و داگیری كوردستان: ٤٧
٢- ٣ كورد لە پێش و پاش خەلافەتدا : ٥٠
٢- ٤ مەینەتی سیاسی كورد:.. ٥٥
خشتەی بەراورد بۆ كێشەی كورد هەڵوێستی خەلافەت و عەلمانی تۆرانی ٦٢
٢- ٥ سەرەنجامی سیاسی: ٦٥
٢- ٦ یەكەم حزبی كوردستانی:....................................... ٦٦
٢- ٧ حزبی تەعالی و تەرەقی كورد: ٦٨
مەدرەسەكانی عەولەمە ٧٠
٣- ١عەولەمە- جیهانگیری Globalism ٧٠
٣- ٢ سێ عەولەمە یان دوو:....................................... ٧١
٣- ٣ بناغە و ڤاكتەرەكانی عەولەمە: ٧٣
٣- ٤ مدرسەكانی عەولەمە:... ٧٤

٣- ٥ بنچینە فکریەکانی لیبرالی : ٧٦
ئایدیۆلۆژیا لە سەردەمی مارکس:.. ٧٦
٤- مەدرەسەی ئیسلامی (ڕابوون): ٨٣
٣- ٦ فکرەی ئیسلام: ٨٥
٣- ٧ (صراع البدائل) لە نیوان ئەو مدرسانە؟ ٨٦
٣- ٨ ئایدیۆلۆژیای نەتەوایەتی ٨٩
٣- ٩ هەستی نەتەوایەتی کورد (کوردایەتی) ٩٣
رەوتی حزبی لەدوای جەنگی جیهانی دووەم ٩٨
پارتی دیموکراتی کوردستان ١٠٠
دامەزراندنی پارتی:.................................... ١٠١
ڕێکخستن و سنووری: ١٠٦
ڕەوتی: ١٠٦
قۆناغی نوێی حزبە کوردستانیەکان.................................... ١١١
یەکێتی نیشتمانی کوردستان (ی.ن.ك) ١١٥
(ی- ن - ك) ١١٨
پێکهاتنی یەکێتی: ١١٨
١- کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان:.................................... ١١٩
٢- باڵی خەتی گشتی:.................................... ١٢٠
٣- باڵی بزووتنەوەی سۆشیالیستی کوردستان:.................................... ١٢٠
دوای بەرەی کوردستانی: ١٢٧
یەکێتی لەدوای ڕاپەڕین: ١٢٨
کێشەی عێراقچی و کوردستانچی لەناو کۆمەڵە:.................................... ١٣٤
کەسێتی مام جەلال.................................... ١٥٤
سەرکردایەتی کاتی(س.ك) (پ.د.ك) (**قیادة مؤقتة**) ١٥٥
کێ سەرکردایەتی کاتی دروست کرد؟: ١٥٦
حزبی سۆشیا لیستی یەکگرتووی کوردستان (حسیك) ١٩١
حزبی شیوعی کوردستان (حشك) ١٩٦
پارچەکانی تری کوردستان.................................... ٢٠٢
کوردستانی ئێران- حدکـــا ٢٠٢
کوردستانی تورکیا-پارتی کرێکارانی کوردستان (پ.ك.ك) ٢١٩
ئەنجام و ئەزموونەکانی عەلمانیەت لە جیهان و کوردستان دا ٢٢٨

٦- ١ مەدرەسەکان ٢٢٨
١- مەدرەسەی شیوعی: ٢٢٨
ب- لەڕووی ئابووری یەوە: ٢٣٠
ج- لەڕووی مێژوویەوە: ٢٣١
ه- لە رووی فکر و ئایدۆلۆژیا: ٢٣٢
ل- ئادەمیزاد ٢٣٣
و- لە رووی کۆمەلآیەتی و خێزانەوە ٢٣٤
ن- لەڕووی سیاسیەوە: ٢٣٥
بۆ دۆزی کورد ٢٣٦
٢- مەدرەسەی سۆشیالیستی ٢٣٧
٣- مەدرەسەی لیبراڵی ٢٣٩
٤- مەدرەسە(یان)تەوژمی نەتەوایەتی ٢٥٠
زیانەکانی ئایدیۆلۆژیای نەتەوایەتی ٢٦٢
- کار یگەری عەلمانیەت لەسەر کۆمەڵگەی کوردەواری ٢٦٦
ئاکامەکانی لە کوردستان ٢٦٦
هەندێ دیاردەی زیان بەخشی تری ٢٧٢
سەرچاوەکانی توندو تیژی : ٣٠١
ئەزموونی دەسەلآتی کوردی ١٩٩١- ٢٠٠٧ : ٣٠٣
رابوونی ئیسلامی ٣١٢
حزبە کوردستانیەکانی ئیسلامی ٣١٢
گرفتە گشتیەکان: ٣٢٦
گرفتە تایبەتیەکان: ٣٢٩
(کۆمەل + بزوتنەوە)ی ئیسلامی لە کوردستان ٣٣٥
ڕەگ و ڕیشە: ٣٣٥
یەکگرتووی ئیسلامی کوردستان ٣٤٧
پرۆژەکانی رزگارکردنی کوردستان ٣٨٨
حزبە کوردستانیەکان... لە کوێ ڕادەست پێ بکەن؟ ٤٠٤

ابو علی الکردی

کتێبخانەی
حاجی قادری کۆیی
دیزاین - چاپکردن - بڵاوکردنەوە
hawler.chap@gmail.com
066 2233868
066 2648907
عێراق - کوردستان - هەولێر

نرخی ٧٠٠٠ دینارە

07480176625 - 07501122110